УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Дејан М. Јечменица

СТЕФАН ДУШАН И ДУБРОВНИК

докторска дисертација

Београд 2012

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Dejan M. Ječmenica

**STEPHEN DUŠAN
AND
DUBROVNIK (RAGUSA)**

Doctoral Dissertation

Belgrade 2012

**ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ
ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Ментор: проф. др Андрија Веселиновић,
редовни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Чланови комисије:

1. проф. др Синиша Мишић, редовни професор,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
2. проф. др Ђорђе Бубало, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
3. проф. др Ненад Лемајић, редовни професор,
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Датум одбране: _____

Стефан Душан и Дубровник

Резиме

Односи Стефана Душана и Дубровника у истраживању чији резултати су овде изложени посматрани су у њиховој свеобухватности, под којом се подразумевају појединачни моменти, политички, друштвени и привредни, посматрани у својој међузависности. Наведени чиниоци јесу у стварној узајамности и непосредно утичу на развој међусобних односа. Политички сегмент је активан, у многим случајевима пресудан, али не изолован чинилац тих односа. Заједно са осталима активно учествује у њиховом обликовању у заједничком интересу, у чијој основи је веома значајан и лако уочљив привредни чинилац. Само на такав начин и са таквим приступом се могло сагледати колико је средњовековно друштво, српско и дубровачко било прожето и обликовано под утицајима ових чинилаца.

Истраживање је јасно хронолошки одређено и тематски профилисано. Иако је Стефан Душан још од самог почетка 1322. године понео достојанство младог краља, први његови контакти са Дубровником дошли су тек након нешто више од четири године, и од тада се могу континуирано пратити све до две недеље пред његову смрт. У том смислу, тежиште истраживања је стављено на период од пролећа 1326. до краја јесени 1355. године.

У географском смислу истраживање је напуштало оквире Србије и Дубровника, пратећи њихове међусобне односе, пре свега у правцу Венеције, чију врховну власт Дубровник у ово време признаје, али само у границама докле се ти заједнички односи могу препознавати и пратити.

Током истраживања пажња није била само усредсређена на непосредне односе српског владара и Општине дубровачке, како би се то можда могло из наслова наслутити. Такав приступ оставио би по страни веома значајне процесе који су се одвијали између Дубровника и залеђа, односно приморских крајева српске државе, пре свега имајући на уму Требињску област, на коју се највећим делом наслањала територија дубровачке Астареје, затим Хумску земљу и у знатно мањој мери Зету, пре свега због географске удаљености. При том, треба нагласити

да је у том правцу пажња усмерена пре свега на политичке односе, јер би дубље упуштање у разматрање различитих аспеката привредне и друштвене проблематике пажњу одвлачило са тежишта истраживања, производећи несразмеру у посвећености таквим питањима на том подручју у односу на друге крајеве српске државе, за које изворна грађа не допушта такав захват у приступу.

У периоду дугом три деценије који је био предмет истраживања јасно се истичу три најзначајнија догађаја која су у пуном смислу речи обележила целокупне односе Стефана Душана и Дубровника. Први се збио на почетку краљевског периода његове владе, када је Дубровнику 1333. године био уступљен Стонски рат (данас Пељешац), чиме је Општина стекла значајне могућности за даљи привредни и друштвени развитак. Хрисовуља коју је цар Стефан Душан издао Дубровчанима 1349. године својом свеобухватношћу засенила је све претходне повеље које је Општина добијала од српских владара, и постала је модел и узор за све касније српске владаре и феудалне моћнике сваког пута када су уређивали своје односе са Дубровником. Трећи догађај, царева посета Дубровнику која је остварена годину дана касније (1350) оставила је значајан утисак на савременике, а нарочито на потоње генерације, остајући у прилично живом дубровачком сећању и више векова касније.

Кључне речи: Стефан Душан, Дубровник, млади краљ, краљ, цар, односи, Србија, повеља, трговина, средњи век.

Научна област: Историја

Ужа научна област: Историја српског народа у средњем веку

УДК: 321.17:929 Dušan, srpski car

94(497.5 Dubrovnik)"13"

Stephen Dušan and Dubrovnik (Ragusa)

Summary

Relations between Stephen Dušan and Ragusa in the research, the results of which have been exposed here, are observed in their totality, which implies individual political, social and economic moments, all of them observed in their interdependence. Listed factors include real reciprocity and impact directly on development of interrelations. Political segment is active and in many cases decisive, but not an isolate factor in those relationships. Together with others it participates actively in shaping of those relationships, for realizing their common interest which is basically significant and easily noticeable economic factor. Only in such a way and following that kind of approach it was possible to perceive how medieval society, both Serbian and Ragusan, was permeated and shaped under the influence of these factors.

The research is clearly chronologically defined and thematically profiled. Although the dignity of *the Young King* assigned to Stephen Dušan as far back as 1322, his first contacts with Ragusa came not until more than four year later and from that point could be traced continuously up to two weeks before he died. In these terms, the focus of the research is on the period from the spring of 1326, to the end of autumn 1355.

In geographic terms, the research framework is leaving territory of Serbia and Ragusa, following their mutual relations, primarily in the direction of Venice, the supremacy of which Ragusa did recognize at the time, but only within the limits of how far these mutual relations could be recognized and tracked.

During the research attention has not been focused only on the direct relations between the Serbian ruler and the Municipality of Ragusa, so that the title might be implying. Such an approach would have left aside the very important process that had taken place between Ragusa and hinterland, or coastal areas of the Serbian state, having in mind firstly the Trebinje area, on which leaned largely the territory of Municipality of Ragusa named Astartea, and the Land of Hum also, and, to a lesser extent, Zeta, primarily because of geographical distance. It should be noted that in this respect the emphasis was placed primarily on political relations, because the deeper discussion on

various aspects of economic and social issues would have distracted attention from the focus of research, producing an imbalance in commitment to such issues in this area than in other areas of the Serbian state, for which the source material does not allow such action in the approach.

In the long period of thirty years, which has been the subject of this research, three most important events are clearly emphasized and they mark, in every sense of the word, overall relations between Stephen Dušan and Dubrovnik. The first one happened at the beginning of the royal period of government in 1333, when *Stonski rat* (now Pelješac) was given to Ragusa, and for that the Municipality gained significant opportunities for further economic and social development. The Chrysobull (golden bull) which the Emperor Stephen Dušan released to Ragusa in 1349, eclipsed with its versatility all previous charters by the Municipality received from the Serbian rulers, and it became a model and a standard for all subsequent Serbian rulers and feudal moguls every time they regulated their relations with Ragusa. The third event, the Emperor's visit to Ragusa, which was a year later (1350), left a significant impression on contemporaries, and especially of the later generations, remaining in fairly vivid memories of Ragusa even several centuries later.

Keywords: Stephen Dušan, Ragusa (Dubrovnik), Young King, king, emperor, relationships, Serbia, charter, trade, Middle Ages.

Scientific Field: History

Specific Scientific Field: History of the Serbian people in the Middle Ages

UDC: 321.17:929 Dušan, srpski car
94(497.5 Dubrovnik)"13"

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
Извори.....	2
Историографија.....	7
Структура рада.....	9
1. СРПСКА ДРЖАВА И ДУБРОВНИК ОД КРАЈА XII ДО ПОЧЕТКА ТРЕЋЕ ДЕЦЕНИЈЕ XIV ВЕКА	
1.1. <i>Односи у време великог жупана Стефана Немање.....</i>	12
1.2. <i>Први Немањићи и Дубровник.....</i>	14
1.3. <i>Краљ Стефан Урош I и Дубровник.....</i>	17
1.4. <i>Краљ Стефан Драгутин и Дубровник.....</i>	21
1.5. <i>Краљ Милутин и Дубровник.....</i>	22
2. МЛАДИ КРАЉ СТЕФАН ДУШАН И ДУБРОВНИК	
2.1. <i>Српско дубровачки односи 1321–1326.....</i>	27
2.2. <i>Увођење у управне надлежности младог краља Стефана Душана.....</i>	34
2.3. <i>Крај Бранивојевића.....</i>	38
2.4. <i>Рат Србије и Дубровника 1327–1328.....</i>	58
2.5. <i>Рат Србије и Босне 1329. године.....</i>	78
2.6. <i>Српско-дубровачки односи након српско-босанског рата.....</i>	82
2.7. <i>Млади краљ и поклад Пурђића.....</i>	89
2.8. <i>Дубровник према сукобу старог и младог краља.....</i>	97
3. КРАЉ СТЕФАН ДУШАН И ДУБРОВНИК	
3.1. <i>Промена на српском престолу и Дубровник према том догађају.....</i>	106
3.2. <i>Дубровачки конзулат у Србији.....</i>	113
3.3. <i>Краљева свадба и однос Дубровника према том догађају.....</i>	117
3.4. <i>Побуна војводе Богоја.....</i>	124
3.5. <i>Српско-босански односи. Жупан Милтен и Ружир.....</i>	129
3.6. <i>Уступање Стонског рата Дубровнику.....</i>	136
3.6.1. <i>Повеља о уступању Стонског рата.....</i>	142
3.6.2. <i>Стонска повеља бана Стефана II.....</i>	150

3.7. Дар од 8.000 перпера.....	151
3.8. Заплет око Стонског рата након његовог уступања Дубровнику.....	155
3.9. Терит.-администр. организација и деоба Стонског рата.....	159
3.10. Дубровачка верска политика према Стонском рату.....	162
3.11. Неприлике на Стонском рату као последица упада из залеђа.....	166
3.12. Цртице о српско-дубров. односима средином 30-их година XIV в....	168
3.13. Дубровник и слуга Дабижив.....	173

4. ЦАР СТЕФАН ДУШАН И ДУБРОВНИК

4.1. Дубровник и царско крунисање Стефана Душана.....	187
4.2. Нови заплети у дубровачком залеђу.....	192
4.3 Ковач, Вогел и Владило.....	195
4.4. Збивања на Стонском рату 1347. године.....	198
4.5 Око наводног уступања дела трибута Цркви Св. Николе у Барију.....	224
4.6. Дубровачки односи са политичким чиниоцима из залеђа након сређивања прилика на Стонском рату.....	234
4.7. Дубровник и потомци војводе Војина.....	255
4.8. Неприлике Дубровчана у унутрашњости српске државе.....	266
4.9. Хрисовуља са два пратећа акта.....	287
4.9.1. Садржина хрисовуље.....	289
4.9.2. Неколико завршних нап. у вези са садржином хрисовуље.....	316
4.9.3. Садржина првог пратећег акта хрисовуље.....	318
4.10. Заплет у српско-босанским односима око Хумске земље.....	319
4.11. Посета цара Стефана Душана Дубровнику.....	325
4.11.1. Царева посета у дубров. успомени и каснијим изворима.....	330
4.12. Српско-дубровачки односи првих месеци након царево посете Дубровнику.....	348
4.13. Заплети око појаса кнеза Вратка.....	352
4.14. Једно српско посланство на путу кроз Дубровник.....	356
4.15. Два депозита.....	358
4.16. Мароје Гучетић.....	359
4.17. Царева смрт према каснијим дубровачким изворима.....	365

5. ДУБРОВАЧКИ УДЕО У ПРИХОДИМА ВЛАДАРЕВЕ БЛАГАЈНЕ	
5.1. <i>Трибути</i>	368
5.1.1. <i>Могориши</i>	368
5.1.2. <i>Светодмитарски доходак</i>	370
5.1.3. <i>Српски стонски доходак</i>	381
5.2. <i>Кумерк солски</i>	386
5.3. <i>Српске царине и дубровачка пословна друштва</i>	390
5.3.1 <i>Зетске царине</i>	393
5.3.2. <i>Призренска царина</i>	395
5.3.3. <i>Новобрдска царина</i>	397
5.3.4. <i>Остале царине</i>	398
5.4. <i>Документ о царевим дуговима Дубровчанима</i> <i>(други пратећи акт хрисовуље) као извор о владаревим приходима</i>	401
5.5. <i>Процењена вредност укупног дубровачког удела</i> <i>у приходима владареве ризнице</i>	404
ЗАКЉУЧАК.....	407
Списак скраћеница.....	412
Извори и литература.....	414
ПРИЛОЗИ	
I Дипломатичка грађа.....	430
II Табеле.....	453
III Факсимили.....	461
IV Илустрације.....	465
V Мапе.....	469
БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	473

Увод

Потреба за свеобухватним сагледавањем српско-дубровачких односа у време Стефана Душана јавила се пре свега из чињенице да они до сада нису обрађивани у целости, већ само у појединачним питањима, која су захватала мањи или већи хронолошки оквир, бавећи се само неком одређеном, углавном ужом, природом тих односа. Последњи пут, колико нам је познато, пре више од три деценије академик Сима Ћирковић је скренуо пажњу на научну потребу за једном таквом студијом.¹ Тада изнета констатација остала је актуелна и након више од три деценије. Шта више, научна монографија посвећена Стефану Душану, у издању прилагођеном широј читалачкој публици, без научног апарата, објављена је тек пре седам година.²

Задати предмет истраживања су односи Стефана Душана и Дубровника у њиховој свеобухватности, под којом се подразумевају појединачни моменти, политички, друштвени и привредни посматрани у својој међузависности. Наведени чиниоци јесу у стварној узајамности и непосредно утичу на развој међусобних односа. Политички сегмент је активан, у многим случајевима пресудан, али не изолован чинилац тих односа. Заједно са осталима активно учествује у њиховом обликовању у заједничком интересу, у чијој основи је веома значајан и лако уочљив привредни чинилац. Само на такав начин се може назрети колико је средњовековно друштво, српско и дубровачко било прожето и обликовано под утицајима ових чинилаца.

Истраживање је јасно хронолошки одређено и тематски профилисано. Иако је Стефан Душан још од самог почетка 1322. године понео достојанство младог краља, први његови контакти са Дубровником дошли су тек након нешто више од четири године, и од тада се могу континуирано пратити све до две недеље пред

¹ „Још не располажемо посебном студијом о односима цара Душана и Дубровника.“ *Историја српског народа I*, Београд 1981, 548.

² Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2005.

његову смрт. У том смислу, тежиште истраживања је стављено на период од пролећа 1326. до краја јесени 1355. године.

У географском смислу истраживање је напуштало оквире Србије и Дубровника, пратећи њихове међусобне односе, пре свега у правцу Венеције, чију врховну власт Дубровник признаје, али само у границама докле се ти заједнички односи могу препознавати и пратити.

Током истраживања пажња није била само усредсређена на непосредне односе српског владара и Општине дубровачке, како би се то можда могло из наслова наслутити. Такав приступ оставио би по страни веома значајне процесе који су се одвијали између Дубровника и залеђа, односно приморских крајева српске државе, пре свега имајући на уму Требињску област, на коју се највећим делом наслањала територија дубровачке Астареје, затим Хумску земљу и у знатно мањој мери Зету, пре свега због географске удаљености. При том, треба нагласити да је у том правцу нагласак стављен пре свега на политичке односе, јер би упуштање у разматрање различитих аспеката привредне и друштвене проблематике пажњу одвлачило са тежишта истраживања, производећи несразмеру у посвећености таквим питањима на том подручју у односу на друге крајеве српске државе, за које изворна грађа не допушта такав захват у приступу.

Извори

Расположиви извори на основу којих су вршена истраживања могу се у основи поделити на две неједнаке групе: *латиничне*, писане углавном на латинском и мањој мери на староиталијанском језику млетачког дијалекта, и *ћириличне*, настале на старосрпском језику. Првој групи припадају сви званични списи Општине дубровачке (проистекли из рада већа, канцеларије, нотаријата итд.), мали број савремених наративних извора, сразмерно мали број дипломатичких докумената изашлих из српске канцеларије, дубровачки анали и дела историографа са значајном изворном вредношћу настала почетком XVII века (Орбин и Лукаревић). У другу групу спада целокупна дипломатичка грађа изашла из српске владарске канцеларије, адресована на Општину, а која је вековима

брижљиво чувана у Дубровнику, одређен број натписа и записа, као и наративни извори на основу којих су црпени подаци о општим приликама у српској држави у времену о коме је реч (Животи краљева и архиепископа српских).

Апсолутна већина извора који су коришћени у истраживању чува се у Државном архиву у Дубровнику, далеко мањи број њих се налази у Венецији као и на другим местима. Иако би се из наведеног могло помислити да је истраживачки подухват осуђен на једностраност у приступу, стварност је ипак у многоме другачија.

Дубровачка званична политика је обликована на органима власти Општине – Великом већу, Већу умољених и Малом већу. У том смислу записници одлука донетих на већима (*Reformationes*), вођени на латинском језику, представљају прворазредни извор за проучавање односа о којима је реч. Када се има у виду да су пред тим органима често разматрани захтеви, који су пристизали са српског двора, а који су у многим случајевима преточени у саму одлуку, која је обликована као одговор на пристиглу иницијативу из српске државе, јасно је да не може бити говора о потпуно једностраном сведочанству те врсте дубровачких извора. Известан број изворних података од значаја за тему се среће у осталим архивским серијама, и то пре свега у виду одјека званичне политике обликоване на већима. У том смислу највише корисних вести се налази међу различитим списима проистеклим из рада дубровачке канцеларије (*Diversa Cancellariae*), док их у осталим серијама има далеко мање, и стога се оне овде неће посебно истицати.

Највећу потешкоћу у раду на задатој теми причињавала је чињеница да су архивске серије, пре свега протоколи већа за одређене периоде изгубљени. А тај недостатак готово да се није могао на другачији начин надокнадити (употребом осталих сачуваних серија).

Празнине серије *Libri Reformationum* односе се на периоде:

- 21. јул 1327. – 28. септембар 1328. године
- 17. март 1333. – 22. јул 1336. године
- 5. децембар 1336. – 13. мај 1343. године
- 30. септембар 1352. – 20. мај 1356. године

Само делимично, лакуне у записницима већа попуњене су ексцерптима које је начинио Ђан-Марија Матеји († 1788), који се чувају у рукопису у библиотеци Фрањевачког самостана у Дубровнику. У периоду који је предмет нашег интересовања њима се могу надокнадити губици који се односе на време 7. новембар 1334. – 22. јул 1336. године.

Изворна грађа Дубровачког архива у више наврата је издавана, почев од краја прве половине XIX века. Најпре је научна и читалачка јавност била упозната са дипломатичким изворима. Уочи пребацивања око 5.000 докумената Дубровачког архива у Беч (1833), Ђорђе Николајевић, српски парох у Дубровнику је у тајности преписао 180 најзначајнијих исправа, претежно повеља српских владара издатих Општини, међу којима се нашао и хрисовуља цара Стефана Душана од 20. септембра 1349. године. Преписи исправа прикупљени трудом проте Николајевића објављени су у Београду, али под именом Павла Карановића, иако он изворнике са којих је рукопис настао никада није ни видео.³ Повеље Стефана Душана Дубровнику наново је, далеко узорније објавио Франц Миклошич у својој збирци, штампаној у Бечу половином XIX века године, која је и данас актуелна.⁴ Четири године касније Дубровчанин Медо Пуцић је у другој књизи својих *споменика српских*, штампаној у Београду, први објавио велики број докумената из архивских књига (*Diversa Cancellariae, Diversa Notariae*), у нашем случају, скоро све разрешне исправе које је појединим Дубровчанима издао Стефан Душан.⁵ Константин Јиречек у својој збирци, која је понела име као и Пуцићева, објавио је преостале дипломатичке документе сачуване у преписима или преводу на староиталијански језик који су унети у дубровачке архивске књиге.⁶ Он је уз то, у прилогу збирке донео и исправке свих погрешки у читању изворника које су се поткрале Пуцићу. Стојан Новаковић је у *Законским споменицима*, чувеној збирци, која уз основане критике још увек актуелна, у изводу донео

³ *Српски споменици или старе рисовуљ, дипломе, повелъ, и сношения босански, сербски, херцеговачки, далматински и дубровачки краљва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина*, Београд 1840.

⁴ *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae* 1858, репринт: Грац 1964, Београд 2006.

⁵ *Споменици српски II*, Београд 1862, репринт: Београд 2007.

⁶ *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892), репринт: Београд 2007.

све повеље које је Стефан Душан издао Дубровнику.⁷ Некако у исто време, у издању Југославенска академије знаности и умјетности, која је 1904. године покренула велики пројекат *Diplomatički zbornik*, под руководством Тадије Смичикласа, објављене су свеске које се односе на хронолошки период који је предмет нашег интересовања.⁸ На измаку треће деценије XX века Љубомир Стојановић је објавио први део своје обимне збирке, где су публиковани скоро сви ћирилични дипломатички документи од значаја за наше истраживање.⁹ На почетку XXI века, у Београду је покренут модеран и узоран пројекат критичког објављивања дипломатичке грађе у публикацији *Стари српски архив*, у којој је до сада објављено 10 појединачних исправа које је Стефан Душан издао Општини дубровачкој.

Од извора који су настали на латинском језику, као последица рада органа дубровачких власти систематски су издавани једино записници одлука трију дубровачких већа. Пројекат је покренула Југославенска академија знаности и умјетности крајем XIX века.¹⁰ Протоколи значајни за период који је предмет нашег интересовања објављени су у три свеске. У првој се између осталог могу наћи одлуке за периоде: 1322–1324, 1343–1347. У другој, за период: 1346–1352. Овде су објављени и ексцерпти Ђан-Марије Матејија. У петој свесци, поред осталих, налазе се одлуке за период: 1324–1336 (имајући на уму празнине о којима је било речи).

Још је Константин Јиречек у критици прве две свеске *Monumenta Ragusina*, објављеној на чешком језику у Прагу 1885. године с правом указао на велики број пропуста који је начињен приликом транскрипције протокола већа, доносећи бројне примере на основу исписа којима је располагао. Највећи број омашки односио се на правопис, разрешавање скраћеница, читање личних и имена родова, географских појмова, техничких термина. Како би се стекла бар приближна слика о обиму изнетих примедби, донећемо у целости закључни пасус којим је критика

⁷ Законски споменици српских држава средњег века, Београд 1912, репринт: Београд 2005.

⁸ *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije IX–XII*, Zagreb 1911–1914.

⁹ *Старе српске повеље и писма I–I*, Београд–Сремски Карловци 1929 (репринт: Београд 2006).

¹⁰ *Monumenta Ragusina, Libri Reformationum I, III, V*, Zagreb 1879, 1882, 1897.

завршена: „Слични обимни споменици штампају се обично само једанпут и стога смемо с правом да захтевамо од издавача да њихов текст буде што је могуће вернија слика оригинала. Јер није свако у могућности да са својим примерком путује чак у удаљени архив и да ради својих потреба врши ново колационирање штампаног издања са старим текстом. Надамо се да ће следеће свеске 'Monumenta Ragusina' у већој мери удовољити захтевима научне критике, као што је већ други део много пажљивије приређен него први.”¹¹

Каснији истраживачи који су у својим научним подухватима били упућени на издања протокола дубровачких већа, директно или индиректно су указивали на пропусте, чије основне категорије је већ Јиречек формулисао. Међу њима ћемо издвојити Владимира Ћоровића, Михаила Динића, Ирмгард Манкен, а пред почетак прикупљања грађе за наше истраживање покојни професор Сима Ћирковић нам је скренуо пажњу на потребу да се у мери колико нам то околности допуштају издања одлука већа сравњују са изворником.

Приликом истраживачког боравка у Државном архиву у Дубровнику, крајем септембра и почетком октобра 2009. године, за који смо припремани уз несебичну помоћ професора Симе Ћирковића, захваљујући предусретљивости колега архивиста, било нам је омогућено да начинимо дигиталне снимке све грађе која ми је била потребна. Због ограниченог времена боравка у Дубровнику које нам је било на располагању, пажњу смо најпре усредсредили на необјављене архивске серије. На крају, остало је било тек толико времена да се сниме протоколи већа за период 1331–1356, али не и за раније раздобље. Током рада у потпуности се потврдила оправданост свих досадашњих критика на рачун издања одлука већа. Уз наведене категорије примедби које је донео Јиречек у својој критици, са наше стране бисмо још додали, честе омашке у транскрипцији бројева, изостављање више речи у континуитету, необјављивање накнадно дописаних маргиналних белешки, смештање самосталних белешки у неодговарајући хронолошки контекст итд. Мање грешке, које нису битно утицале на промену смисла и значења текста не би било лако побројати, па стога на њих није чињен посебан осврт. Како су све одлуке које смо у истраживању користили

¹¹ *Зборник Константина Јиречека* I, ур. Михаило Динић, Београд 1959, 323, 338.

сравњене са изворником, цитирање је доношено према архивској сигнатури, а на крају цитата је означавамо место у издању. Најзначајније омашке на које смо наишли означене су у наставку одмах након навођења издања.

Историографија

Радови Мавра Орбина и Јакова Лукаревића, као најранија историографска дела у којима је посвећивана пажња односима Стефана Душана и Дубровника, писани су у време када се није ни помишљало о систематској употреби архивских података. У том смислу разумљиво је што је у њиховим делима у осврту на однос српског владара према граду нагласак био стављен на догађају који се дубоко урезао у дубровачко памћење – царевој посети Дубровнику.

Тек са почетком систематског објављивања изворне грађе Дубровачког архива у XIX веку, започело је шире научно интересовање за различите аспекте српско-дубровачких односа. Колико нам је познато, први и до сада једини покушај да се у оквиру једне засебне студије сагледају односи Стефана Душана и Дубровника учињен је пре више од 110 година. Коста Костић (1875–1915), професор Гимназије у Пироту, а касније и београдске реалке,¹² на основу објављене историјске грађе на српском и латинском језику, донео је кратак критички осврт на тему којом се бавимо, али је његов рад био штампан на релативно неприступачном месту, па је тако остао готово незапажен у историјској науци.¹³ У сваком случају, његовом труду се треба и мора одати признање, као својеврсном пионирском подухвату у истраживању једног конкретног аспекта српско-дубровачких односа.

Научно интересовање за тему о којој је реч испољавало се у две равни, у оквиру синтетичких прегледа историје српског народа, и кроз истраживање појединачних аспеката српско-дубровачких односа. У првом случају тема је обрађивана је у склопу сагледавања ширих историјско-друштвених процеса, па је

¹² Ђак Велике школе у Београду, чији Историјско-филолошки одсек је завршио 1899. године. Уп. *Енциклопедија српске историографије*, Београд 1997, 448 (Р. Ћук).

¹³ К. Н. Костић, *Цар Стеван Душан и град Дубровник. Државно-трговински односи*, Извештај Гимназије Св. Саве у Пироту за школску 1900–1901, Београд 1901, 3–12.

стога разумљиво што многе појединости односа Стефана Душана и Дубровника на таквим местима нису могле бити обухваћене.

Међу истраживачима који су својим критички заснованим радовима дали велики допринос познавању теме о којој је реч, на првом месту треба истаћи Константина Јиречека, који се проблематици посвећивао у обе равни, синтетички кроз своју *Историју Срба*, али и кроз појединачне прилоге, од којих вреди истаћи оне: о Стонском дохотку, трговачким путевима и рудницима, властели хумској итд. Различитим питањима српско-дубровачких односа, од којих се многа непосредно тичу теме која је у средишту нашег интересовања посветио се читав низ истраживача у XX веку. Михаило Динић је донео студију о дубровачким трибутима, засновану пре свега на необјављеној дубровачкој грађи. Милорад Медини је у својој постхумно објављеној монографији под насловом *Дубровник Гучетића*, на основу објављене грађе, пре свега протокола дубровачких већа, изложио својеврсну историју Дубровника која се великим делом поклапа са хронолошким оквиром нашег истраживања. Велика и непревазиђена студија енциклопедијског карактера Ирмгард Манкен о дубровачком патрицијату у XIV веку постала је незаобилазан приручник за свако истраживање српско-дубровачких односа у овом периоду. Вељан Трпковић је својим темељним радовима о Бранивојевићима и уступању Стонског рата (данас Пељешац) Дубровнику дао велики допринос познавању значајних питања до тада недовољно обрађених у науци. Од значаја су и резултати проучавања историјске географије дубровачке Астареје која је вршио Јосип Лучић, пре свега у контексту сагледавања српско-дубровачке границе. Есеји Симе Ћирковића у оквирима научних синтеза *Историја Црне Горе* и *Историја српског народа* не само да су објединили дотадашње резултате историјске науке већ су кроз ауторева истраживања, заснована на необјављеној грађи, донели нове погледе и резултате који су употпунили дотадашња сазнања. Историју Пељешца, који је Дубровник стекао 1333. године изучавали су Здравко Шундрица и Ненад Векарић. У оквиру ширег проучавања различитих аспеката српско-дубровачких односа, у делу који се односи на тему о којој је овде реч, значајан научни допринос дали су резултати истраживања Андрије Веселиновића на пољу судства, царина и трговине. Однос

Дубровника са ширим залеђем, односно са приморском крајевима српске државе обухваћен је студијама о Хумској земљи Синише Мишића и о Требињској области Ђуре Тошића. Резултате својих дугогодишњих истраживања Сима Ћирковић је пре непуну деценију преточио у коауторску биографију Стефана Душана, где је на једном месту, на најцеловитији начин до сада посвећена пажња односима Стефана Душана и Дубровника.

Није нам била намера да у прегледу који смо управо донели побројимо све или већину историографских радова који су од значаја за тему којом се бавимо, већ пре свега да укажемо на правце научних интересовања које је у основи било потребно објединити на једном месту у оквиру новог истраживачког подухвата како би се на такав начин добила колико је могуће више целовита слика о односима Стефана Душана и Дубровника.

Структура рада

Након пажљивог и дуготрајног разматрања, одлучили смо да резултате истраживања изложимо кроз пет посебних целина у оквиру којих се издвојио већи број тематски заокружених поглавља, означених одговарајућим насловима.

Прва целина представља својеврсни увод у излагање. Како би се на правилан начин могли сагледати српско-дубровачки односи и њихове особености у хронолошком оквиру у коме је постављено наше истраживање, био је неопходан овакав приступ. Овде је донет кратак преглед односа од времена великог жупана Стефана Немање па до краља Милутина. Без жеље да се изнесе свеобухватна историја тих односа, пошто би такав захват довео до тога да се умногоме напусти тематски и хронолошки оквир који је постављен за тежиште истраживања, нагласак је свесно стављен пре свега на односе српских владара према Дубровнику у светлу неспоразума и несугласица који су водили у размирице и отворена оружана непријатељства, по окончању којих је правилу долазило до развоја и унапређења уговорних односа две државе, чему је посвећена неопходна пажња.

Друга целина посвећена је односима младог краља Стефана Душана и Дубровника. Иако први контакти падају, како је истакнуто, у пролеће 1326. године, кроз једно уводно поглавље дат је краћи преглед српско-дубровачких односа након промене на српском престолу у јесен 1321. године.

Трећа целина посвећена је односима краља Стефана Душана и Дубровника (1331–1345). Нема сумње да је догађај који је обележио ово раздобље било уступање Стонског рата Општини које се догодило нешто мање од две и по године од промене на српском престолу. То је и време када је тежиште спољнополитичке делатности српског владара било усмерено сасвим далеко од Дубровника.

Четврта целина посвећена је односима цара Стефана Душана и Дубровника (1346–1355). Два догађаја која су обележила овај период су издавање хрисовуље из 1349. године Општини и царева посета граду следеће, 1350. године. Управо преко та два догађаја Стефан Душан је остао, рекло би се у трајном дубровачком памћењу.

Пета целина посвећена је дубровачком уделу у приходима владареве ризнице. Иако је испрва била замишљена као целина у којој ће се пажња посветити српско-дубровачким привредним односима у задатом хронолошком оквиру, током истраживања се показало да би такав приступ био превише амбициозан. Једна таква целина, по обиму би се приближавала претходним трима заједно, а можда их чак и премашивала. Несразмера између сазнања о привредним односима у приморским крајевима, у односу на унутрашњост земље тешко би се могла умањити. Поред осталог, такво излагање би тешко било сместити искључиво у постављени хронолошки оквир, а по својој суштини би се удаљавало од задате теме, односа Стефана Душана и Дубровника.

Прилози који су донети на крају, а који употпуњују разумевање основног текста подељени су у неколико одељака:

– *Дипломатичка грађа* – текстови издања свих сачуваних повеља и писама који су изашли из српске владарске канцеларије у време Стефана Душана а чији је дестинатар Дубровник;

- *Табеле* садрже списак дубровачких кнежева у за период од 1322. до 1355. године, податке о несачуваној дипломатичкој грађи насталој у односима Стефана Душана и Дубровника, *интитулације српског владара* у дубровачкој грађи, и *дубровачка посланства* упућена Стефану Душану;
- *Факсимили* обухватају снимке неколико карактеристичних докумената изашлих из српске владарске канцеларије и оних који су настали у Дубровнику;
- *Илустрације* садрже одабране фотографије или графичке приказе историјских споменика, и уметничких дела;
- *Мане* – историјске карте дубровачке Астареје, читаве територије Општине дубровачке и путева у српским земљама у средњем веку.

1.

СРПСКА ДРЖАВА И ДУБРОВНИК ОД КРАЈА XII ДО ПОЧЕТКА ТРЕЋЕ ДЕЦЕНИЈЕ XIV ВЕКА

1.1. *Односи у време великог жупана Стефана Немање*

Српско-дубровачки односи могу се кроз историјске изворе континуирано пратити од 80-их година XII века. У оквиру ширег војно-политичког подухвата који је српска држава на челу са великим жупаном Стефаном Немањом (1168–1196) покренула након смрти византијског цара Манојла I Комнина (1143–1180), акције према Дубровнику представљају посебну целину. Према сведочанствима која се срећу у каснијим дубровачким хроникама, војним операцијама на овом подручју испрва су руководили браћа великог жупана, кнежеви Мирослав и Страцимир. Сукоби су најпре вођени на мору, где се испољавала предност дубровачке флоте, која је проистицала из бољег познавања вештине пловидбе. Покушаји освајања града остајали су без успеха. Пловила која је предводио кнез Мирослав, 13 лађа и чамаца, Дубровчани са својих 11 лађа су поразили 18. августа 1184. године код места Пољица, северозападно од града. Неуспех на мору доживео је и кнез Страцимир. Приликом покушаја да заузме острво Корчулу, догодио се препад дубровачке флоте на српско бродовље које је било усидрено уз обале острва. Лађе су биле спаљене, а тиме су и отпале могућности за даље вођење поморске борбе. Наредне 1185. године кнез Мирослав је извршио копнени напад на Дубровник. Велике невоље и штете претрпела је тада околина града. У нападу су коришћене и опсадне справе, ако је веровати дубровачким хроникама. Дубровник није било лако освојити, напад је отпочео 1. јула, а 7. је већ обустављен, по свој прилици пошто су Нормани из јужне Италије притекли у помоћ граду.¹ Један извор настао око седам деценија након сукоба упућује да је

¹ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 154; *Историја српског народа I*, 253–254 (Ј. Калић).

српска војска чак и продрла у град, и закратко га заузела, међутим такво становиште није шире прихваћено у науци.² Размере сукоба, а посебно његове последице, остале су сећању каснијих дубровачких генерација, па је тако један општи непријатни утисак, појачаван мало изгледном причом о нападу десетина хиљада коњаника, која се среће код каснијих дубровачких писаца.³

Наредне године непријатељства су коначно обустављена уговором о миру који је сачињен 27. септембра 1186. године. Документ писан на латинском језику потписали су велики жупан Стефан Немања и хумски кнез Мирослав ћириличним писмом. Поред обуставе непријатељстава, уговором је био обухваћен и читав низ питања српско-дубровачких односа. Обе стране су сагласиле да се све свађе због винограда, бродова, људи, животиња и свих осталих разлога предају забораву, што је заправо било одрицање од права на обештећење, као последице ратних операција. Дубровнику је признато право да поседују област око града коју су и раније имали, што је заправо била Астареја. Загарантована им је слобода трговине по српској држави, а нарочито на тргу Дријевима, у складу са *старим обичајем*. Дубровачким поданицима је дозвољено да своју стоку изводе на испашу и преко граница градске области, а такође су добили и право коришћења шума. Дубровник се са своје стране обавезао да ће Србима омогућити несметано пословање у граду, а у случају спорова, проблеми би били решавани судским поступком. Противници Србије који се нађу у Дубровнику, одатле нису смели да делују против српске државе, што се исто односило и на дубровачке противнике који уточиште пронађу у Србији.⁴

Значај постигнутог уговора далеко превазилази оквире документа којим је установљен мир између два политичка чиниоца. Њиме су постављени чврсти темељи за даље изграђивање односа Дубровачке општине и српске државе, њеног

² Уп. V. Foretić, *Ugovor Dubrovnika sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Rad JAZU 283 (1951) 59–60; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb 1973, 89.

³ *Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina* ed. Sp. Nodilo, Zagrabiae 1883, 218–219; Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, Зрењанин 2006, 18, 304; *Историја српског народа* I, 253–254 (Ј. Калић).

⁴ Ј. Радонић, *Дубровачка акта и повеље* 1, Београд 1931, 7–9; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 154; М. Кос, *Дубровачко-српски уговори до средине XIII века*, Глас СКА 122 (1927) 1–10; V. Foretić, *Ugovor Dubrovnika sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, 52–72; J. Lučić, *Povijest Dubrovnika*, 90; *Историја српског народа* I, 254 (Ј. Калић).

јединог суседа, која је на широком подручју, од Цетине па све до Дрима излазила на обалу Јадранског мора.

1.2. Први Немањићи и Дубровник

Мало је изворних сведочанстава која говоре о односима новог српског великог жупана Стефана Немањића (1196–1217) и Дубровника. Тај период је без сумње обележила велика промена која је дошла као последица IV крсташког рата. Дубровник је од 1205. па све до 1358. године признавао врховну власт Венеције и уживао њену заштиту. Нема назнака како код малобројних савремених извора, тако и код каснијих дубровачких хроника и историографа да је у овом периоду долазило до отворених непријатељстава и ратних сукоба српске државе и Дубровника. Сачувана повеља о пријатељству и трговини коју је око 1215. године велики жупан Стефан Немањић издао граду надовезује се на уговор који су његов отац и стриц потписали три деценије раније, чинећи почетак низа исправа којима су уређивани српско-дубровачки односи.⁵ Српски владар се заклиње у пријатељство Општини које ће важити све док се она исправно односи према њему. Сви њени непријатељи који пребегну у српску државу имали су да се предају дубровачким властима уколико би покушали да нападну граду. Загарантована је слобода кретања и пословања дубровачких трговаца, уз обавезу да владару плаћају *што је закон тржником*, по свој прилици царину. Спорови који би избијали између појединих Срба и Дубровчана имали су да се решавају пред судом, а исто тако и они између две државе. Укинут је *изам*, као врста репресалије која је подразумевала да се у случајевима када одређени Дубровчанин који је окривљен није доступан правди, прибегавало заплени имовине било ког другог доступног његовог земљака.

⁵ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 3, бр. 4; К. Јиречек, *Уговор Стефана Првовјенчаног са Дубровчанима*, Гласник СУД 47 (1879) 304–311; М. Кос, *Дубровачко-српски уговори до средине XIII века*, 11–14. Чини се неутемељеним мишљење да је документ заправо мировни уговор, из чега се даље извлачи закључак да је велики жупан Стефан Немањић ратовао 1215. године са Дубровником. Уп. V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808 I*, Zagreb 1980, 83.

Када је у јесен 1233. године краљ Радослав (1228–1233), најстарији син и наследник краља Стефана Првовенчаног, под притиском властеле био принуђен да одступи са српског престола, уточиште је пронашао у Дубровнику. Не губећи наду да ће поново успети се врати на власт у српској држави, Општини дубровачкој издао је обимну повељу 4. фебруара 1234. године. Одговарајући на указано гостопримство, збачени краљ је не само обећавао слободу пословања дубровачким трговцима на читавој државној територији, већ их је ослобађао и плаћања царине, што је било обухваћено поменутиим *законом тржником*. То је без сумње била велика и не тако честа повластица коју су трговци могли добити. Дубровчанима је обећано да ће бити ослобођени хумског и требињског могориша, који је плаћан за коришћење винограда засађених преко дубровачких граница, на подручју српске државе. Збачени краљ се обавезивао да се спорови и даље решавају судом, *по старом закону*, од Михољдана до Ђурђевдана. Повеља оверена потписом на грчком језику, остала је неизвршена, пошто се збачени краљ Радослав недуго затим вратио у Србију и замонашио у Студеници, чиме се трајно одрекао претензија на изгубљени престо.⁶

Од времена краља Владислава (1233–1243) значајно се повећава број извора који сведоче о све живљим српско-дубровачким односима. Свакако да је чињеница да је збачени краљ Радослав уточиште пронашао у Дубровнику оптерећивала односе две државе, тим пре ако се има у виду да се бивши краљ није тако лако мирио са губитком власти. Не може се до краја поуздано казати колико је ситуација била заоштрена. На основу податка који доноси Јуније Растих, дубровачки хроничар из каснијег времена,⁷ у науци се у новије време појавило мишљење да је на самом почетку владе, 1234. године, краљ Владислав био у рату са Дубровником.⁸ Да прилике нису биле сасвим мирнодопске може се закључити из још неколико појединачних вести. По свој прилици у марту 1234. Сплићани су поручивали у Дубровник да би се радовали сваком њиховом успеху против

⁶ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 11–12, бр. 13; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 172–173; *Историја српског народа* I, 308 (Б. Ферјанчић).

⁷ *Chronica Ragusina Junii Restii, item Joannis Gundulae*, ed. Speratus Nodilo, Zagrabiae 1893, 77–78.

⁸ Н. Фејић, *Један поглед на ратове Дубровника*, ИЧ 56 (2008) 120, 127.

непријатељског краља који им задаје неприлике. Дубровачке куле свакако да нису припремане и наоружаване без посебног разлога, о чему је сећање живело и четири и по деценије касније.⁹ У сваком случају, по свој прилици у јесен 1234. године обновљен је мир и пријатељство између српске државе и Дубровника, о чему сведочи копија заклетве дубровачког кнеза Јована Дандола, властеле и Општине српском краљу. Поред пријатељства, дубровачке власти су обећавале да неће дозволити да краљеви непријатељи који пребегну у град делују против њега, а ако ипак такав учини некакву штету, да ће све платити, или пак самог предати. У случају какве невоље владару су обећавали гостопримство у свом граду. Обавезали су се да не пакосте краљевој земљи и градовима и да поштују стару српско-дубровачку границу, односно да не заузимају земљу преко те међе. Било је предвиђено да краљ добије 1.000 перпера и 50 лаката скрлатне тканине, из два дела, прво 500 перпера и тканине, а преосталу половину новца до Божића, 25 децембра 1234. године. Краљев цариник коме је допуштено да борави у граду, по свој прилици је бринуо о наплати средстава од владаревог дела кумерка солског, односно царине на извоз соли у унутрашњост. Када су Дубровчани пружали краљу помоћ на мору владар је био у обавези да их ослободи свих давања укључујући и царину, за шта је истакнуто да је било у складу са праксом каква је постојала у време краљевог деде, великог жупана Стефана Немање и оца, великог жупана и краља Стефана Првовенчаног. Све међусобне неспоразуме требало је исправљати судским путем.¹⁰ У одговор на заклетву дубровачких власти, српски краљ Стефан Владислав је издао повељу којом је Општини обећао *сваку правду* уколико буде испунила све оно за шта су се представници власти обавезали у заклетви.¹¹ На овај начин били су превазиђени неспоразуми и постављени темељи за даљи развој српско-дубровачких односа, што је било у интересу обе стране. Изгледа да је на почетку краљеве владе било решено још једно питање које је је било покренуто још пред збаченим краљем Радославом када се обрео у Дубровнику. Питање могориша које је сада уређено, није мењано све до краја државности српских земаља у средњем веку. Краљ Владислав је Дубровчане

⁹ К. Јиречек, *Историја Срба* I, 174.

¹⁰ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 12–14, бр. 14; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 173–174.

¹¹ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 14, бр. 15.

ослободио давања овог дохотка за Жрновницу (Жупу дубровачку), односно требињског могориша, док су хумски могориш и даље били у обавези да плаћају.¹² Иако је са обе стране судећи према сачуваним изворима постојала добра воља да се неспоразуми предупредe, повремено је до њих ипак долазило. О једном таквом случају сведочи једно недатирано протестно краљево писмо дубровачком кнезу и Општини, које се завршава упадљиво резигнираним владаревим тоном. Радило се о невољама које су Дубровчани наносили краљевим селима и властели, по свој прилици на подручју Требињске области. Уследило је извињење дубровачког кнеза и оправдање да то није чињено са знањем власти и да се тако нешто неће убудуће поновити.¹³

1.3. Краљ Стефан Урош I и Дубровник

Након што је 1243. године краљ Владислав био збачен са престола, а на његово место дошао Урош I, односи између новог владара и Дубровчана су били поново поремећени. Овога пута разлог за то није био у томе што је збачени краљ пронашао уточиште у Дубровнику. Браћа су се изгледа брзо измирила, краљ Владислав је остао у земљи, задржао је право да носи краљевску титулу, и политичку улогу током више од наредне две деценије. Основ на нове неспоразуме са Дубровником био је у чињеници да је тамо пронашла уточиште супруга краља Владислава, краљица Белослава. Због тога је у град стигао протест новог српског владара који је испоручио његов посланик Јурко. Из тог разлога, дубровачки кнез је упутио писмо са заклетвом, односно чврстим гаранцијама да *Владислављева краљица* из града неће моћи ни морем ни копном, ни преко Босне да учини какво зло краљу.¹⁴ На такав начин су били превазиђени почетни неспоразуми. Међутим,

¹² Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 16, бр. 18; М. Динић, *Дубровачки трибути. Могориш, Светодмитарски и Конаваоски доходак и Провижиун браће Владковића*, Глас СКА CLXVIII (1935) 208 (= М. Динић, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 714).

¹³ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 15–16, бр. 16, 17.

¹⁴ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 16–17, бр. 19; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 176; *Историја српског народа* I, 341 (С. Ћирковић).

прилике су ускоро водиле ка новом ремећењу и заоштравању српско-дубровачких односа.

Спор Дубровачке и Барске надбискупије око црквене јурисдикције над католичким бискупијама на подручју српске државе прерастао је у отворене размирице краља Уроша I са Дубровником. Црквени сукоб који је имао дугу предисторију, у основи се свео на оспоравање јурисдикције, па чак и црквеног ранга Барској надбискупији. Последња етапа сукоба започела је још 1242. када је улцињски бискуп признао надлежност дубровачког надбискупа, чиме су биле само додатно подстакнуте његове амбиције. Прилика за нови искорак у том правцу створена је 1247. године када је барска надбискупска столица остала упражњена. Дубровачки надбискуп се тада обратио папи истичући своје претензије и тражећи да се приликом избора новог црквеног старешине у Бару поштују права његове надбискупије. Када су се затим дубровачки изасланици појавили у Бару били су дочекани са увредама. Спор је доживео привремено затишје када је папа Иноћентије IV именовао фрањевачког мисионара Јована де Плано Карпинија за новог барског надбискупа. Овај је на путу ка Бару свратио у Дубровник и са тамошњим надбискупом договорио састанак код Котора или на Светомихољској превлаци где би биле извршене припреме за парницу пред папом. Главни аргументи две стране изложени су почетком 1252. године у Перуђи. Изнете аргументе је требало проверити на терену, што је у Дубровнику учињено још у првој половини 1252. године. Када је исту ствар требало извршити у Бару, дубровачки надбискуп забринут за своју безбедност, устезао се тамо да оде. Краљ Урош је у то време заиста био непријатељски расположен према Дубровнику. У јулу 1252 са војском је пустошио околину града и нападао га опсадним справама. Осим причињених штета, већих последица није било, па је у августу био обновљен мир,¹⁵ а месец дана касније, 14. септембра краљев посланик Грдоман Шуметић је у Дубровнику на име ратне одштете примио 1.200 перпера. Започета парница се због прилика на терену одужила. Због великих трошкова

¹⁵ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 17–18, бр. 20; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 178.

дубровачка страна се 1255. године повукла из спора, који се завршио без формалног решења и више није поново покретан.¹⁶

Улога српског краља Уроша I у црквеном спору далеко да је била од пасивне. Отворено стајући на страну барског надбискупа владар се снажно заложиио да црквена јурисдикција над католичким бискупијама на подручју његове државе не буде у рукама надбискупа чије је седиште било ван српске земље, што свакако није било у државном интересу.

Све време док је трајао поменути црквени спор, српско-дубровачки односи су били отворено непријатељски и прерастали у рат. Први рат краља Уроша I и Дубровника био је окончан до 13. августа 1254. године када је Дубровчанима издата повеља којом су им загарантована права у српској држави. Обновљена је слобода кретања трговаца и обећана им имовинска сигурност, што је био предуслов за њихово несметано пословање. Међутим, трајнији мир није био постигнут. Недуго затим, мање од годину дана касније, Дубровчани су ступили у савез са бугарским царем Михаилом Асеном са циљем да краља Уроша и његов род прогнају из српске државе, о чему сведочи обимни уговор склољен 15. јула 1253. године.¹⁷ У савез против српског краља је наредне 1254. године био увучен и хумски кнез Радослав, потомак кнеза Мирослава.¹⁸ Амбициозан план према српском владару није био остварен. Продор бугарске војске чак до Полимља није уздрмао краљев положај. Ратна непријатељства са Дубровником окончана су до 23. августа 1254. године када је краљ Урош издао нову повељу Општини. Пре тога дубровачки кнез, властела и Општина заклели су се краљу да ће га поштовати као што су и његовог деду и оца. Сву земљу коју су заузели преко међа Астареје обећали су да ће вратити. Краљу, краљици и српској властели понуђено је право уточишта у граду за случај какве невоље. Спорове је требало решавати судом и

¹⁶ О спору в. исцрпно: С. Станојевић, *Борба за самосталност католичке цркве у немањихској држави*, Београд 1912, 104–155; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 178–179; *Историја Црне Горе II–1*, Титоград 1970, 21–27 (С. Ћирковић), *Историја српског народа I*, 346–348 (С. Ћирковић).

¹⁷ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–2*, 206–212, бр. 791; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 179; *Историја српског народа I*, 348 (С. Ћирковић).

¹⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 25–28, бр. 27; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 179; *Историја српског народа I*, 348 (С. Ћирковић).

побринути се да пресуде буду извршене. Краљеви противници који пребегну у Дубровник, нису смели одатле да делују против њега. Краљева повеља обухвата многа питања која су предмет дубровачке заклетве. Општини је било потврђено право да поседује сву земљу и винограде коју је држао до смрти краља Стефана Првовенчаног, а све што је било заузео након тог времена судом је требало да буде враћено српској држави. Као што је то и раније био случај, суд је имао да се састаје на уобичајеном месту, од Михољдана до Ђурђевдана, а обе судије су се морале заклети да ће право судити у свим споровима, и наглашена је одлучност за спровођење донетих пресуда. Краљ се обавезао да његова војска неће причињавати штете трговцима када на њих наиђе. Дубровник је морао да буде у добрим односима и са краљевим градовима у приморју, што очито није био случај за време сукоба. Сви који би из Дубровника нашли уточиште у српској држави, нису смели одатле деловати против свог града. Трговци који долазе у Брсково имали су да дају десетак од соли и онда су могли даље несметано да наставе и обављају своје пословне активности. Као што је то био обичај, владар се обавезао да ће преузете обавезе поштовати све док се Општина на исти тај начин односи према својим обавезама.¹⁹ Из самих докумената готово да се једва назире какав је био исход управо завршеног рата. Поред невоља које је градска територија свакако била претрпела, чињеница да је у новембру 1254. године прикупљан новац ради плаћања ратне одштете краљу Урошу говори да је Дубровник у оружаном сукобу по други пут за кратко време лоше прошао.²⁰

За наредне две деценије нису поновљени оружани сукоби краља Уроша и Дубровника. Ипак, далеко од тога да су узајамни односи у том периоду били без трзавица. Дубровчани су успели да успоставе посебне, рекло би се паралелне односе са српском краљицом Јеленом. О томе сведочи њена повеља издата 1267. или 1268. године која поред осталог садржи краљичино обећање да ће уколико краљ пошаље војску на Дубровник о томе извести град колико брже буде могла

¹⁹ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 18–19, бр. 21; 20–21, бр. 22; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 179; *Историја српског народа* I, 348–349 (С. Ћирковић).

²⁰ Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* IV, 572–573, br. 499; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 224–225.

и да ће им се увек наћи од помоћи у невољи.²¹ Поред необичног сведочанства о односима између краљице и краља, документ речито говори да и након другог рата и обнављања мира однос српског краља и Дубровника није обележило узајамно поверење.

На самом крају своје владе, 1275. године, краљ Урош је повео и трећи рат против Дубровника. Владарева намера је поново била да освоји град, па је војска коју је предводио започела опсаду. Градске зидине и овог пута спасиле су град. Напад је био одбијен, па су чак Дубровчани успели да нанесу и штете на српској територији. Приликом једног таквог противнапада Дубровчани су упали у заседу и један број њих је заробљен. Према неким вестима које су стигле до Венеције, двојица дубровачких војних заповедника који су били заробљени по краљевом наређењу су били ослепљени. Мир је био обновљен исте године уз млетачко посредовање.²²

Наредне, 1276. године краљ Урош је након сукоба са сином, младим краљем Драгутином збачен са српског престола, па је у Дубровнику могло да се одахне, јер у залеђу више није било владара који им је остао у непријатном сећању.

1.4. Краљ Стефан Драгутин и Дубровник

После више од три деценије напетости у односима српске државе и Дубровника, за време краткотрајне владе краља Стефана Драгутина (1276–1282), судећи према сачуваним изворима, узајамни односи нису били оптерећени несугласицама као за време претходног владара. Томе у прилог је свакако ишла и чињеница да је краљица Јелена, мајка новог владара добила управне надлежности у приморским крајевима српске државе, а већ је истакнуто да је она још раније на

²¹ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 28–29, бр. 28; О краљици Јелени в. М. Поповић, *Краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд 2010.

²² *Историја српског народа* I, 356 (С. Ћирковић); Н. Фејић, *Један оглед на ратове Дубровника*, 120–121.

неуобичајен начин испољавала наклоност према Дубровнику.²³ Након промене на престолу, како је то већ био обичај, нови владар је Општини издао повељу којом је потврдио слободу трговине и имовинску сигурност дубровачких трговаца у српској држави, што је био неопходни предуслов на несметано обављање трговачког пословања. Међутим, та прва повеља није сачувана, а када је протекло 5 година од њеног издавања, Општина је послала своје посланство које је имало да издејствује њено обнављање. Краљ им је 1281. издао нови документ којим је гарантовао да ће са градом живети у миру све док се они односе праведно према њему, односно док својим поступцима не буду довели до нарушавања таквог стања. У случају каквог неспоразума који се не би могао исправити мирним путем, обећано је да ће трговцима бити остављена три месеца, као рок у коме би они отишли у свој град са свом својом имовином, и тек након тога отпочели би оружана непријатељства. На такав начин била би избегнута ситуација да у ратним условима претрпе штете они на којима могуће није била објективан одговорност за искрсли неспоразум, што би свакако неповољно утицало на опште пословне околности у земљи. Повељом је Општина обавезана и да редовно исплаћује српском владару раније успостављени доходак од 2.000 перпера са роком на Митровдан, па у том смислу повеља представља најстарији познати документ у коме се говори о вредности поменутог трибута и празнику као року по коме је он и понео име.²⁴

1.5. Краљ Милутин и Дубровник

Споразумом у Дежеву 1282. године, краљ Драгутин је престо препустио своме брату Милутину, што је био догађај од вишеструког значаја, чему је посвећивана велика пажња у науци.²⁵ На почетку владе краљ Милутин (1282–

²³ *Историја српског народа* I, 356 (С. Ћирковић).

²⁴ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 32–33, бр. 33; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 187–188; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 225.

²⁵ К. Јиречек, *Историја Срба* I, 189; II, 30–32; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, ЗРВИ 3 (1955) 49–82; Ј. Калић, *Српски државни сабори у Расу*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе 29 (1990) 21–33; И. Ђурић, *Дежевски сабор у делу Данила II*, Зборник радова Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991, 169–195.

1321) је Дубровчанима издао повељу којом им је потврдио исправу свога брата. Два документа су у највећој мери у сагласју, а најзначајнија разлика се састоји у чињеници да је нови владар још изричито поменуо да се неспоразуми који искрсну најпре решавају судом, а тек ако не успе на такав начин онда је остављена могућност повлачења трговаца у наведеном року и започињање оружаних окршаја.²⁶

Већ на почетку односи Дубровника са новим српским владарем почели су да добијају обресе озбиљних несугласица. Краљевом поданику, Которанину Урси Перклузу биле су нанесене штете са дубровачке стране, због чега је владар наредио са се против Дубровчана примене репресалије, чије спровођење је започето 1284. године. Урси је била отета лађа са свим добрима на њој, и пошто интервенције које је краљ чинио код дубровачких власти како би отето било враћено нису уродиле плодом, наредио је свом жупану Твртку, који је био потомак хумског кнеза Мирослава, да се према Дубровчанима који буду долазили у подручје под његовом управном надлежношћу предузму репресивне мере. Дуготрајни спор окончан је 1294. године када је Урсо у Дубровнику дао изјаву о коначном отпусту и опроштају за лађу и ствари, при чему се не може са сигурношћу тврдити да је штета у потпуности била надокнађена.²⁷

Поменути спор негативно се одразио на свеукупне српско-дубровачке односе. Још пре него што је окончан, краљ Милутин и краљица Јелена издали су Дубровчанима повеље којима им је потврђено право да држе *земље, винограде и орања* која су држали у време краља Уроша I, што је изгледа у једном тренутку било доведено у питање.²⁸

И поред неспоразума и напетости, до краја XIII века није дошло до отвореног непријатељства између српске државе и Дубровника. Далеко веће последице од поменутих репресалија имале су несугласице између Котора и Дубровника. Као резултат једног дужег стања напетости у српско-дубровачким односима, 1301. године је отпочео оружани сукоб. Судећи према каснијем

²⁶ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 33–34, бр. 34.

²⁷ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 35, бр. 37; Н. Порчић, *Случај Урса Перклуза*, ИЧ 51 (2008) 371–387.

²⁸ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 36, бр. 38; 29–30, бр. 29.

хроничару Јунију Растићу, рат је био нарочито свиреп. Дубровачки трговци који су се затекли у Србији били су хапшени, а сам град је нападала краљева војска. У таквим околностима штете које је претрпело градско подручје свакако да нису биле мале. Како је дубровачка предност на мору била неспорна, за кратко су успели да завладају острвом Мљетом и да тамо поставе свог кнеза као носиоца управе. Венеција је будно пратила развој догађаја, слала бродове у Дубровник, али се није отворено мешала у сукоб. Почетком новембра 1301. године, када је у град стигао краљев посланик Павле Тома, дошло је до смиривања ситуације. Преговори су до средине месеца довели до постизања уговора којим је требало да се уреди поремећени српско-дубровачки односи. У мировни подухват затим се укључила и Венеција, па су преговори настављени током читаве прве половине наредне године. Пре августа 1302. године мир је био постигнут, што је довело и до укидања забране трговине коју су дубровачке власти биле завеле, и исплате заосталих рата Светодмитарског дохотка.²⁹ О последицама овог рата у погледу територијалних промена биће речи у току даљег излагања.

Недуго након обнављања мира краљ Милутин је Дубровчанима издао повељу 14. септембра 1302. године која је регулисала различите аспекте српско-дубровачких односа. Трговцима је гарантована имовинска и лична сигурност, као и слобода пословања у читавој држави, добили су имунитетна права по питању удаве, својеврсне мандатне казне за тачно утврђен преступ, која се изрицала без судског поступка, заштићени су од разних присила. Регулисано је њихово пословање у Брскову и Руднику, важним рударским центрима, као и нека царинска питања. Иако је још у поменутој повељи краља Уроша I из 1254. године предвиђено да спорове решавају *судце обое*, тек у повељи краља Милутина о којој је реч састав судског веће је недвосмислено објашњен. У случају каквог спора између Србина и Дубровчанина био је надлежан мешовити суд који су чинили по један судија са обе стране и на такав начин донета пресуда била је коначна. Владар је за себе задржао искључиво право суђења (резервати) у случајевима

²⁹ Б. Крекић, *Зашто је вођен и када је завршен рат Дубровника и Србије 1301–1302?*, ЗРВИ 17 (1976) 417–423; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986, 36–37.

невере (издаја), вражде (убиство или тешко сакаћење), чељадина (помагање туђем човеку да побегне од свог господара), коња (кријумчарење ових животиња).³⁰

Након завршетка српско-дубровачког рата, отпочео је тежак и дуготрајан унутрашњи сукоб у српској држави између браће краљева Милутина и Драгутина, који је са прекидима трајао више од једне деценије, а окончан је крајем 1312. или почетком 1313. године. Иако размирице нису вођене у дубровачком залеђу, опште прилике су лоше утицале не пословне околности.

Када је краљ Милутин ради преговора са Анжујцима, о савезу са циљем обнове Латинског царства, у Француску послао два своја посланика, један од њих, Марко Лукаревић био је из Дубровника, а други, Трипе Михаилов Бућа, из Котора. Уговор о савезу који је био склопљен са Карлом од Валоа, титуларним цариградским царем, 27. марта 1308. године, а предвиђао је поред осталог и приступање српског краља римској цркви и остварење брачне везе између две владарске породице, остао је неизвршен.³¹

Приморским крајевима српске државе најкасније до маја 1309. године управљала је краљица Јелена, када ју је на том положају сменио Стефан, син краља Милутина. Није извесно, а само на основу једног усамљеног венецијанског податка је тешко поуздано тврдити да је краљев син носио титулу младог краља.³² Његова политичка делатност у овим крајевима српске државе, који су чинили непосредно дубровачко залеђе, готово да није оставила трага у дубровачким изворима. Не може се поуздано казати да је недатирану сажету повељу о слободи трговине, кратко потписану са *господин Стефан* Дубровчанима издао краљев син.³³ Током бављења у приморским крајевима српске државе краљевићу Стефану су родио син Душан, о чему ће бити речи у наставку излагања, а недуго затим,

³⁰ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 36–37, бр. 39; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 195; *Историја српског народа* I, 451–452 (С. Ћирковић); *ЛССВ*, 106–107 (Р. Михаљчић); 439 (Ђ. Ђекић); 719–723 (А. Веселиновић); 814–815 (Ђ. Бубало)

³¹ А. Убичини, *Уговор о савезу и пријатељству, међу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Уроша, потписан 27 марта 1308 год. у Абатији код Мелина*, Гласник СУД 27 (1870) 309–341; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 197; *Историја српског народа* I, 456 (С. Ћирковић).

³² S. Ljubić, *Listine* I, 192; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 14; М. Динић, *Однос између краља Милутина и Драгутина*, 76; М. Маловић, *Стефан Дечански и Зета*, ИЗ 41 (1979) 15; *Историја српског народа* I, 462 (С. Ћирковић).

³³ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 40, бр. 45.

1314. године догодила се и побуна у Зети, након чега је Стефан био сурово кажњен и послат у изгнанство у Цариград.

Иако је још 1316. године дошло до новог заштравања у односима краља Милутина и Дубровника, нови сукоб је био одгођен све до лета 1317. године. Тешко је до краја докучити праве узроке који су довели до новог рата, ако се има у виду да у дубровачким архивским списима постоји празнина до маја 1318. године. Изгледа да су одређеног удела у том погледу имали напади и штете које је граду наносио краљев властелин Хрватин. Територију Дубровачке општине поново је пустошила краљева војска, а трговци који су се нашли у унутрашњости били су затварани а њихова роба одузимања. У напоре за окончање сукоба укључила се и Венеција, посредујући код српског владара. У рану јесен 1317. године примирје је било постигнуто. Штете које је краљ нанео трговцима процењене су на преко 4.000 перпера. Последице оружаног сукоба су и овог пута биле тешке, а њихово отклањање је потрајало све до новембра 1318. године, када је укинута забрана пословања и трговцима је Општина одобрила да могу са робом да одлазе у српску државу.³⁴

³⁴ К. Жиречек, *Историја Срба I*, 199–200; *Историја српског народа I*, 473 (С. Ћирковић); Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 40–41.

2.

МЛАДИ КРАЉ СТЕФАН ДУШАН И ДУБРОВНИК

2.1. Српско дубровачки односи 1321–1326

Краљ Милутин је на крају своје владе, залагањем епископа Данила који је боравио у Хиландару и српског архиепископа Никодима, дао сагласност да се његов син Стефан са породицом врати из Цариграда, где је већ седам година боравио у изгнанству, на које је био осуђен након што се 1314. године у Зети побунио против свог оца. После повратка у Србију, у току 1320. године, краљев најстарији син је добио за издржавање тек *неки мали део од државе жупе будимаљске* (Будимља), где је изгледа остао све до јесени 1321. године. Ако је веровати Григорију Цамблаку, писцу доста каснијег времена, млади принц Душан је по доласку у Србију био предат на двор његовог деде.¹

Последње дане своје владе краљ Милутин је провео у немоћи, како сведочи његов биограф, *паде овај превисоки краљ у љуту болест*, која је довела до његове смрти 29. октобра 1321. године у двору Неродимљи. Упркос томе што је последњих година краљеве владе за наследника престола словио његов син Константин, велики метеж који је земљу захватио у тренутку краљеве смрти у свом светлу је показао да то питање ни изблиза није било сасвим решено. Иако је пре изгнанства Стефан био кажњен ослепљењем, које је извршено у Скопљу, управо како би био онемогућен да поново посегне за краљевским престолом, вест да му се вид вратио, која је разглашена након краљеве смрти, схваћена међу

¹ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. Мирковић, Београд 1935, 124–128; Г. Цамблак, *Књижевни рад у Србији*, Београд 1989, 62; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1902, 26, бр. 56; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1978, 199; *Историја Црне Горе*, 68 (С. Ћирковић); М. Маловић, *Стефан Дечански и Зета*, ИЗ 41 (1979) 20–23; *Историја српског народа I*, 496 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 26–27.

савременицима као израз Божије милости, значила је сасвим отворено исказивање претензија за српским престолом. Главне борбе које су потом уследиле вођене су између браће Стефана и Константина, док се трећи претендент, Владислав, син краља Драгутина, који се у међувремену ослободио из тамнице у коју га је бацио почивши краљ, усредсредео на учвршћивање своје власти у некадашњим очевим земљама. Непознати су ток и појединости борбе око престола вођене у јесен 1321. У сваком случају, пре краја године Стефан је успео да победи свога брата, који је, како је то однекуд сазнао барски архиепископ Гијом Адам, био кажњен суровом смрћу.²

У Дубровнику је промена на српском престолу праћена са посебном пажњом. Да стечене повластице које је Општина имала у српској држави буду потврђене и од новог владара, имало је да се постара дубровачко посланство које је већ у другој половини децембра боравило у Србији. Њима је 27. децембра 1321. године, десет дана уочи крунисања, Стефан Урош, *краљ свих српских земаља и поморских*, уручио повељу, што је био јасан показатељ да је до тада питање наслеђа престола било сасвим решено.³ Краљевско крунисање обавио је архиепископ Никодим на празник Богојављење, 6. јануара 1322. године.⁴

Нови краљ, међутим, није успео да успостави своју власт на читавом подручју српске државе. У северним крајевима учврстио се његов брат од стрица Владислав, који је узео и краљевску титулу. Изгледа да краљеви Стефан Урош III и Владислав нису били од самог почетка у непријатељству, чему би у прилог

² Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 117–118; *Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens*, II, Paris 1906, 438; M. Sufflay, *Pseudobrocardus. Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV vijeka*, Vjesnik Zemaljskoga Arkiva 13 (1911) 147–148; J. Белчовски, *Гијом Адам, Упатство за патувањето во Светата земја, 1332 год*, Споменици на средновековната и поновата историја на Македонија, II, Скопје 1977, 612–613; Г. Цамблак, *Књижевни рад у Србији*, 63–64; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 202–203; *Историја Црне Горе II*–1, 68 (С. Ћирковић); *Историја српског народа I*, 497 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 28–30.

³ С. Ћирковић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године*, ССА 5 (2006) 43–49; С. Ћирковић, *Прва повеља краља Стефана Дечанског Дубровнику*, Прилози КЛИФ 37 (1971) 208–212.

⁴ П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976, 74; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 203; *Историја српског народа I*, 497 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 31.

говорила чињеница да током 1322. па све до пред крај 1323. године дубровачки трговци нису имали већих потешкоћа у обављању својих пословних активности у држави оба краља. У западним крајевима осамостаљивање је започела властeosка породица Бранивојевић.

Почетком 1323. године српско-дубровачки односи су били отворени и без несугласица. Када се након смрти краљице Теодоре, краљ Урош III упустио у брачне преговоре са Филипом Тарентским, чијом кћерком Бланком је требало да се ожени, дипломатски подухват је ишао преко Дубровника. Очекивало се да ће краљу бити потребни галије и бродови како би се с њима отишло у јужну Италију по кћер тарентског господара, па је стога Велико веће крајем јануара дало сагласност да му се уступе пловила о његовом трошку.⁵ Почетком марта знало се краљ треба да дође у приморске крајеве, у Бар или Улцињ, па су стога Дубровчани решили да изаберу четворочлано посланство које би му упутили. Посланицима је стављено у задатак да код краља покушају да издејствују уступање земљишта изнад Жупе, Шумета и Ријеке, према планинама, које је било претежно засађено виновом лозом. У ту сврху краљу су могли да обећају до 2.000 перпера, било у новцу, или оружју које му је било потребно.⁶ Месец дана касније, почетком априла у Дубровнику је било познато да је планирано да се краљева свадба обави у Скадру. Његовом посланству које су чинили Дубровчанин Марко Лукаревић и Ђакон Вита Баранин, које је у мају требало да путује у Апулију, решено је да се уступи један општински брод. Иако је изгледало да би венчање

⁵ *Monumenta Ragusina* I, 75, 28. I 1323: ad eundum in Apulia pro fillia domini principis Toranti etc. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 205; *Историја српског народа* I, 501–502 (С. Ћирковић). За разлику од широко прихваћеног мишљења у науци да се краљ у брачне преговоре упустио након што је постао удовац Р. Грујић, *Краљица Теодора мати цара Душана*, ГСНД I 1–2 (1926) 309–328, сматра да краљица ипак није умрла пре 1323, већ да се краљ од ње раставио. На основу својих истраживања дошао је до закључка да је она живела све до 1355. године, и да се последњих година живота замонашила.

⁶ *Monumenta Ragusina* I, 79, 6. III 1323; 79–80, 7. III 1323; 80, 12. III 1323; 80, 28. III 1323: quod Margaritus de Crosio, Marcolus de Tediisio, Marchus de Lucaro et Junius de Georgio ambaxatores communis... possint pactizare, emere et in gratiam seu dono recipere vel recognoscere a serenissimo rege Vrossio, omnes terras, vineas, terrena et porciones que sunt a vineis seu portionibus hominum de Raugusio super Brenum, Junchetum, Vmbolam usque summitatem montanearum undeque dicti territorii, incipiendo ex parte levantis ad illis de brumas et de Menchiniz et eundo versus ponentem usque per totum territorium Vmbole in perpetuum etc. *Историја српског народа* I, 501 (С. Ћирковић).

могло ускоро да се догоди, ипак је дошло до извесног одлагања. У међувремену је се у читаву ствар укључио и папа Јован XXII, који је јуна 1323. године, на подстицај Филипа Тарентског упутио српском краљу писмо и спремио легате предвођене епископом Берtrandом из Бриндизија, који су имали српског владара и цркву да преведу у унију.⁷ Такав приступ је отежао читаву ствар, али са српске стране се још увек није одустајало од планираног венчања. Наставак подухвата уследио је почетком августа, када се поново у Дубровнику појавио краљев посланик Ђакон Вита Баранин на свом путу за Италију, о оквиру подухвата који је већ дуго трајао. Дубровчани су решили да и сами учествују у просидби нове српске краљице, па је Веће умољених 4. августа 1323. решило да Општина заједно са краљевим упутима и једног свог посланика.⁸ Разлике које су се током преговора испојиле изгледа да су биле непремостиве, па се у последњем тренутку одустало од склапања брака, пошто је постало извесно да српски краљ неће прихватити папску црквену јурисдикцију. Нови преговори о истом питању су поведени на другој страни, и до позног лета 1324. године српски краљ се оженио византијском принцезом Маријом Палеолог, кћерком паниперсеста Јована Палеолога и Ирине Метохит.⁹

Након лета 1323. године уследили су догађаји који су српско-дубровачке односе из основе пореметили. Данилов Настављач помиње некакву *скрб* која се српском краљу догодила од његовог брата Владислава. Није искључено да се радило о спору око Рудника, важног рударског и трговачког центра, који се у јесен 1323. године нашао у рукама краља Владислава. Крајем децембра у Дубровнику је разматрано како да се надокнаде губици рудничких трговаца

⁷ М. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934, 24–28; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 205; *Историја Црне Горе* II–1, 68–69 (С. Ћирковић); *Историја српског народа* I, 501–502 (С. Ћирковић).

⁸ *Monumenta Ragusina* I, 90, 4. VIII 1323: ad tractandum, componendum et ordinandum, quod parentella, que diu tracta fuit inter predictos dominum regem et dominum principem etc. *Историја српског народа* I, 502 (С. Ћирковић).

⁹ М. Ласкарис, *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, Београд 1926, 84; *Историја српског народа* I, 501–502 (С. Ћирковић); *ВИИНЈ* VI, 195 (С. Ћирковић); М. Живојиновић, *О времену склапања брака Стефана Уроша III (Дечанског) са Маријом Палеолог*, ЗРВИ 38 (1999/2000) 327–330; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 32–33.

настали због дарова учињених краљу Владиславу.¹⁰ Изгледа да је краљ Стефан Урош III је за кратко време повратио Рудник, а присталице његовог брата заједно са Дубровчанином Менчем Менчетићем, који је био у добрим односима са краљем Владиславом, затворили су се у тврђаву Островицу. Овакав развој догађаја довео је до краљеве интервенције у Дубровнику. У јануару 1324 године тражено је било да се тврђава без одлагања преда, или да се дубровачки трговци опозову из Србије, а са дубровачке стране су долазила извињења и објашњење да је Менчетић у утврђењу пронашао уточиште како би спасао себе и своју имовину.¹¹ У марту су били поновљени захтеви да Менчетић напусти рудничку тврђаву. Тада је и дошло до обуставе дубровачке трговине у српској држави. Читавог пролећа и трајали су преговори у које је била укључена и Венеција, преко посланика Ђованија Калдерарија који је до 4. априла већ био пристигао у Дубровник.¹² Од краја пролећа долази до затишја у бурним српско-дубровачким односима, али обнављања пређашњег стања није било. Како мисија Калдерарија није успела, од августа је и Венеција забранила својим трговцима да одлазе у Србију. И током наредне године прилике су биле нередовне, августа 1325. краљев војвода Војин нападао је дубровачку територију, покушавајући на такав начин да издејствује враћање неких својих драгоцености које су биле заложене у Дубровнику.¹³

¹⁰ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 131; *Monumenta Ragusina* I, 103, 28. XII 1323: quod scribantur littere preceptorie Menze de Menze, Marino de Sibinico, Cranoe de Cranoe de Tragurio et omnibus aliis mercatoribus de Raugusio, commorantibus in Rudinico, quod a die presentationis harum ad XV dies subsequentes, quilibet eorum debeat solvere avariam sibi inportandam de libr. VII libr. donatis regi Vladisclauo de eorum voluntate etc. М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* II, Београд 1962, 4, је претпостављао да је краљ Владислав загосподарио Рудником након смрти краља Милутина. Међутим, по свему судећи то се догодило ипак касније. *Историја српског народа* I, 498 (С. Ћирковић).

¹¹ *Monumenta Ragusina* I, 105, 27. I 1324, 109, 22. II 1324; 116, 4. IV 1324; *Историја српског народа* I, 498 (С. Ћирковић).

¹² *Monumenta Ragusina* I, 115–116, 31. III 1324; Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, ЗРВИ 11 (1968) 194; *Историја српског народа* I, 498 (С. Ћирковић).

¹³ *Monumenta Ragusina* V, 177, 12–14. VIII 1325; Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 195; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XII и XIV веку*, 44–45.

Менче Менчетић је по свој прилици пре краја 1324. године већ био у Дубровнику. Тек у јулу 1326. године кнез му је изрекао забрану да на било који начин делује против српског краља, са високом запрећеном казном.¹⁴

Са друге стране, на западу српске државе, у Хумској земљи, свој утицај је ширила и учвршћивала властеоска породица Бранивојевића, на подручју од Стонског рата према Попову, на запад према Неретви, па и преко ње, а на исток према дубровачким границама. Пред крај владе краља Милутина, 1318. године они су учествовали у борбама против бана Младена II Шубића. Време метежа у српској држави насталог после смрти краља Милутина, који је трајао све до учвршћивања новог краља на престолу крајем године, хумска властела је по свој прилици искористила за одметање од централне власти. Према Мавру Орбину они су се сукобили са жупаном Црепом који је као краљев намесник управљао Требињем, Гацком и Рудинама. Са њим су бој заподенули у Требињу, где су га поразили и погубили, и заузели оне крајеве које је држао.¹⁵ Савремени извори бележе властелина Црепа 1319. и 1321. године, а почетком наредне, 1322. среће се податак из кога би се могло закључити да он по свој прилици више није био међу живима. Имајући наведено у виду, Орбиново излагање се чини сасвим заснованим, а Црепово смакнуће могуће да се догодило управо у време поменутог метежа.¹⁶ У пролеће-лето 1322. године Бранивојевићи су опседали град Имотски, у који се склонио свргнути млетачки дужд Бајамонте Тијеполо, чиме су стекли су наклоност и пријатељство Венеције, што им је био значајан ослонац у време када су озбиљним корацима утирали пут који их је удаљавао од српске централне власти.¹⁷

¹⁴ *Diversa Cancellariae* 8, fol. 82', 4. VII 1326: Dominus comes cum voluntate sui Minoris consilii, sono campane more solito congregato, precepit Mençe de Mençe quod modo aliquo vel ingenio non debeat se intromittere... in aliquo quod sit contra dominum regem Rascie sub pena uyp. ПМ. *Историја српског народа* I, 498 (С. Ћирковић).

¹⁵ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 191, 414; В. Трпковић, *Бранивојевићи*, ИГ 3–4 (1960) 62; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 56.

¹⁶ *Diversa Cancellariae* 6, fol. 181, 24. I 1322: Vladoe filius Ferdisclai Ruduglouich homo olim de Çrep facit manifestum etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 62; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 56.

¹⁷ В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 63–65; *Историја српског народа* I, 499 (С. Ћирковић); С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 56.

Све до пролећа 1326. године односи Дубровника и Бранивојевића, упркос повременим размирицама нису добијали обресе отвореног непријатељства. У позно лето 1322. године један Бранивојев син је одлуком Малог већа био дарован у храни.¹⁸ Мање од пола године касније Михаилу Бранивојевићу је дозвољено да из Дубровника у своју област извезе жито.¹⁹ До прве, у изворима познате затегнутости у односима хумске властеле и Дубровника дошло је крајем 1323. године, када су Бранивојевићи опљачкали восак који је био у власништву Менче Менчетића, истог оног са којим је српски краљ у то време имао проблеме на Руднику. Из тог разлога Дубровчани су последњег дана 1323. године изабрали посланика који је имао задатак да оде и постара се да добра и човек који је пратио товар буду ослобођени.²⁰ Неспоразум био превазиђен, па су у наредним месецима људи Бранивојевића несметано долазили у Дубровник. Крајем 1324. године, сазнаје се да се Брајко Бранивојевић, на име учињене штете дубровачкој властели Паскоју Растичу и Џиви Стило, обавезао да исплати 250 перпера.²¹ Током наредне, 1325. године, не уочавају нови неспоразуми Дубровника и хумске властеле. Напротив, крајем новембра Браноје, један од браће, био је обдарен са читавих 100 перпера уз образложење да је увек био пријатељ Општине.²²

¹⁸ *Monumenta Ragusina* I, 66, 29. VIII 1322: quod de avere communis presentetur in rebus comestibilibus filio Braniuoī, videlicet Radiuoī, урр. tres. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 60, 66.

¹⁹ *Monumenta Ragusina* I, 76, 11. II 1323: facta fuit gracia Michaeli de Brannici, quod ad presens possit extrahere de civitate Raugusina et suo districtu staria XXX frumenti. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 66; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 56–57.

²⁰ *Monumenta Ragusina* I, 105, 31. XII 1323: Gregor de Monachis, fuit electus ambaxator. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 67.

²¹ *Diversa Notariae* 4, fol. 33, 4. XII 1324: Domagna de Mençe et Bene de Gundula, ambaxationibus Communis missus per dominum comitem et Commune Ragusii ad nobilem virum Braicum de Braniuoī ad petendum, regrendum et recipiendum satisfactionem... depredationis... per eum et homines suis nobilibus viris Pasqua de Rasti et Giue de Stilo etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 67.

²² *Monumenta Ragusina* V, 188–189, 28. XI 1325: quod cum dignum sit et iustum et consonum rationum ut unicuique respondeatur secundum opera sua, et Branoe de Branivoi semper fuit amicus favorabilis et auctor boni status civitatis etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 68.

2.2. Увођење у управне надлежности младог краља Стефана Душана

Краљ Стефан Урош III, како је истакнуто на почетку Дечанске хрисовуље, *венцем краљевства српског* био је венчан у један дан, с богодарованим сином Стефаном, на Богојављење 1322. године. Том приликом краљев син Душан је уз име Стефан заправо понео и титулу младог краља, како се чита у наставку хрисовуље. На сличан начин, Данилов Настављач, приповедајући о животу краљевом, истиче да исте године када је примио очев престо, у то време такође венча на краљевство сина својега вазљубљенога, нарекавши га *Стефана млади краљ*.²³

Иако је установа младог краља подразумевала да њен носилац требало добије и део државне територије, којом ће управљати, у случају Стефана Душана тако нешто се није догодило непосредно након крунисања. Данилов Настављач је у том смислу недвосмислен. Краљ је своме сину обећао *дати и до по државе свога краљевства*, и достојан део богатства и имања. Међутим, тако нешто се догодило тек *пошто су прошле многе године, и када је овај вазљубљени син његов Стефан млади краљ доспео до савршеног узраста, да треба да има достојан део државе родитеља свога ради особног пребивања са својима*.²⁴ Кратак одломак који смо донели у целости, својом садржином привлачи посебну пажњу. Како смо на почетку видели, Стефан Душан је постао млади краљ 1322. године, и од тада је одређено време остао са својим родитељем, а тек када је стасао био је уведен у дужности које су проистикале из титуле коју је носио.

Први пут у дубровачким изворима млади краљ Стефан Душан се среће тек на почетку великог заплета на западу српске државе, у коме су главну улогу имали Бранивојевићи, у околностима када су заједничким снагама, Дубровник са мора, а босански бан са копна притисли хумску властеоску породицу, којој нису остајале могућности да пружи одговарајући отпор. У таквој ситуацији, као

²³ П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 74; Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 129, 156; О установи младог краља, преузетој из угарске државно-правне праксе, која се први пут јавља у Србији пред крај владе краља Стефана Уроша I, почетком 70-их година XIII века в. М. Ivković, *Ustanova „mladog kralja“ u srednjovekovnoj Srbiji*, ИГ 3–4 (1957) 59–80; *ЛССВ*, 413–414 (Р. Михаљчић).

²⁴ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 156.

значајна политичка личност из дубровачког залеђа, појављује се млади краљ. Он се до 17. априла 1326. године писмено обратио Дубровчанима, узимајући у заштиту Бранка Бранивојевића, кога назива својим човеком, и тражећи од Општине дубровачке да прекине поморску акцију коју је преузела против њега. Ово је први у изворима познат самосталан иступ младог краља. Остављајући појединости сукоба који је отпочињао на западу српске државе за касније излагање, посебну пажњу у овом тренутку треба посветити првом обраћању младог краља Дубровнику и начину на који је оно примљено. На Великом већу 17. априла су разматрана писма која су била недавно послата од *сина краљевства*.²⁵ Посебну пажњу привлачи чињеница да Дубровчани младог краља Стефана Душана не ословљавају титулом коју је он у то време засигурно носио, већ о њему говоре на један описан начин. Такво нешто се, по свој прилици није догодило сасвим случајно, па је податак сам по себи веома драгоцен, јер оставља место за једно значајно разматрање. Наведени начин ословљавања младог краља снажно упућује на помисао да у Дубровнику још увек нису сасвим разумели у ком својству им се обраћа краљев син, односно, да су били суочени са једном новином у свом непосредном суседству. Никада до тада, судећи по изворима, Дубровчани нису били упознати са установом младог краља у односима са српском државом. Отуда је вероватно и дошла нека врста збуњености писменим дописом који је у Дубровник приспео, па зато младог краља и ословљавају на онакав начин за који су у том тренутку били сасвим сигурни да је потпуно исправан.

У вези са наведеним отвара се питање зашто у Дубровнику нису били благовремено упознати о управној промени у приморским крајевима српске државе? Као могућ одговор намеће се мишљење да је до те промене заправо дошло недавно, па је стога било потребно одређено време да се на нове околности привикне, а сличних дубровачких реакција на новине такве врсте било је и у каснијем периоду.²⁶

²⁵ *Monumenta Ragusina* V, 198, 17. IV 1326: *lieteris nobis noviter missis per filium regnaminis etc.*

²⁶ Можда као најбољи пример може послужити случај посланства српског цара које је на путу за Венецију у јануару 1346. године приспело у Дубровник. У дубровачким изворима се о њему све време говори као о краљевом посланству, док се из млетачких види да се већ знало да је српски владар понео царски наслов и да намерава да се крунише. Нешто касније, када је први пут

Уколико се наведено прихвати као засновано, могуће је доћи до прилично прецизног времена када је млади краљ добио на управу приморске крајеве српске државе. Крајем марта 1326. године краљ Стефан Урош III се налазио у Зети. У Дању је на Благовести, 25. марта, тројици дубровачких посланика, Јунију Вукасовићу, Јунију Држићу и Јунију Лукаревићу издао повељу за Општину дубровачку о слободи трговине и другим повластицама, у присуству три сведока, војводе Младена, тепчије Владоја и челника Ђураша.²⁷ Први од наведених се ускоро среће као најближи сарадник младог краља.

Судећи по наведеном, као сасвим је могућим се чини да је млади краљ крајем марта или почетком априла 1326. године био уведен у управне надлежности у приморским крајевима, и да је то по свој прилици био један од главних разлога боравка српског краља у тим крајевима српске државе. Само неколико недеља касније уследило је и прво обраћање младог краља Општини дубровачкој.

На основу до сада изложеног отвара се могућност да се на заснован начин посвети пажња још једном важном питању из биографије Стефана Душана. У науци је често прихватано мишљење да је Душан рођен 1308. године, што би падало у време када је његов отац Стефан, започињао управу у Зети, које је темељено на податку који доноси византијски писац Нићифор Григора, када описујући сукоб оца и сина који је довео до смене на престолу у позно лето 1331, истиче да је нови краљ тада био напунио 22 године.²⁸ Међутим постоје озбиљне изворне назнаке које указују да је Душан рођен нешто касније. Данилов Настављач истиче да је млади краљ *достојан део државе* добио тек када је доспео до *савршеног узраста*, а како смо видели то се догодило почетком пролећа 1326. године. Уколико би се прихватио податак о рођењу добијен на основу Григориног сведочанства, излазило би да је млади краљ приморске крајеве српске државе

царска титула Стефана Душана унета у протокол дубровачких већа (24. III 1346), најпре је на почетку стране исписана без омашке, а онда је на крају грешком започето *re* па прецртано, а затим исписано *imperator*, в. у наставку, стр. 190.

²⁷ Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године*, ССА 6 (2007) 20–22.

²⁸ ВИНЈ VI, 211 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић); К. Лиречек, *Историја Срба I*, 211–212; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 25, 31.

добрио на управу тек са навршених 18 година. Тако нешто чини се мало вероватним, пошто се у том узрасту и престо већ увелико могао наследити, јер се пунолетство по свој прилици стицало са навршених 14 година живота,²⁹ а суштина установе младог краља управо је била да престолонаследнику омогући да се на одговарајући начин припреми за владарске дужности које га очекују. У том смислу је далеко оправданије сматрати да је *савршени узраст*, када је млади краљ био уведен у своје дужности, заправо доба од око 14 година.³⁰ Уколико се прихвати изложено мишљење, дошло би се до 1312, као године Душановог рођења. Да такво рачунање није без основе, недвосмислено упућују српски летописи, међу којима на првом месту старији (Копорињски, Студенички и Цетињски), од млађих Загребски, као и остали, који једногласно сведоче да је Душан рођен 6820. године од стварања света.³¹

Уколико је овакво мишљење исправно, сасвим случајно, писање ових редова падало би у време седме стогодишњице од Душановог рођења, као скроман допринос значајном јубилеју.

²⁹ И. Божић, *B. Đurđev, Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XX (1972–1973), Sarajevo, 1974, 41–63*, [критика], ИГ 1–2 (1976) 173; С. Ћирковић је сматрао, држећи се поменутог Григориног податка, да је млади краљ у време очевог крунисања имао *14 година, или је био сасвим близу том узрасту*, када је и стекао пунолетство у смислу пословне способности. Уп. Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 31.

³⁰ Постоји више јасних назнака које упућују да је 14. година људског живота представљала својеврсну прекретницу. Тако је Прокло (410–485), учитељ филозофије у Атини, разликовао седам животних узраста: *доба одојчета* (од рођења до 4. године), *детињство* (од 4. до 14.), *младост* (од 14. до 22.), *млада мужевност* (од 22. до 42.), *мужевност* (од 42. до 56.), *старост* (од 56. до 68.), *нејако – слабачко доба* (од 68. до 88.). Исидор Севиљски († 636) разликује шест узраста: *детињство* (до 7. године), *децаштво* (до 14.), *младићство* (до 28.), *младост* (до 50.), *достојанственост* (до 70.), *старост* (преко 70.). У српском рукописном наслеђу очувала су се два зборника XV века, који садрже поделу на седам узраста људског живота. Један рукопис се налази у Пруској државној библиотеци у Берлину, а други у Државној библиотеци Васил Коларов у Софији. Према Берлинском рукопису подела доба изгледа: најраније доба (до 4. године), *дете* (од 5. до 14.), *детиш* (од 15. до 22.), *јуноша* (од 23. до 44), *муж* (од 45. до 56.), *стар* (57. до 66), *матор* (од 67.). Према Софијском рукопису: *младенац* (до 4. године), *детиш* (од 5. до 14.), *отрок* (од 15. до 22.), *јуноша* (од 23. до 44), *муж* (од 45. до 57.), *стар* (58. до 68), *старац* (од 67.). Ђ. Сп. Радојичић, „Седам чинова“ драме људског живота према Шекспиру и старим српским рукописима, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград 1963, 349–351; Ђ. Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1992², 358.

³¹ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Ср. Карловци 1927, 82–83, 121, 167, 172–173.

2.3. Крај Бранивојевића

Иако сложени, како смо видели, односи Дубровника и хумске властеоске породице Бранивојевића све до почетка пролећа 1326. године се не могу окарактерисати као отворено непријатељски. У том смислу говори и податак да је крајем фебруара Браноје у Дубровнику код Блажа Кабужића заложио некакву коњску опрему за 10 перпера, са роком за подизање залога до Ђурђевдана.³² Међутим, за свега месец и по дана, односи су се до те мере пореметили, да је Велико веће 8. априла решило да се наоружају бродови и барке против синова Бриновејевих због бројних напада, пустошења и пљачки које су наносили Општини и њеним поданицима.³³ Одмах затим Дубровчани су успели да заробе Брајка и његову супругу, па је већ 10. априла у Великом већу разматрано где их треба чувати, да би између два предлога, да се затворе код Манастира Светог Андрије, западно од града, или да се доведу у град, тесном већином био усвојен први.³⁴ Овакав, готово неочекивани обрт, може се објаснити брзином дубровачке реакције, која је очито изненадила и неспремног затекла једног од Бранивојевих синова, који је већ на самом почетку отворених непријатељстава пао у заробљеништво. Орбин приповеда да се Брајко, бежећи пред војском босанског бана повукао у Стон, а када је бан стигао, не знајући шта да чини, са женом је побегао на оближње острвце Олипу, где су их Дубровачани, пославши једну галију и ухватили.³⁵ Сличну причу доноси и Лукаревић.³⁶

Дубровчани нису показивали милост према заробљеном Бранивојевићу, а извршење смртне казне је било само питање времена. Три дана након што је

³² *Diversa Cancellariae* 8, fol. 52', 21. II 1326: Branoie de Braniuoi dedit et assignavit in pignorio Blaxio de Caboga duas petias exiles de argento in aurato actas ad armandus equum pro uyperperis X... hinc ad festum Sancti Georgii proximum etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 69.

³³ *Monumenta Ragusina* V, 197, 8. IV 1326: de armando ligna et barcas ad offensionem consumationem et desertacionem fliorum Branivoi, propter multas et illicitas offensiones depredaciones et rubaciones perpetratas et commissas per eos contra Comune et speciales personas civitatis Raugii etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 69; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 57

³⁴ *Monumenta Ragusina* V, 197, 10. IV 1326: de tenendo sub fida custodia Branchum(!) de Branivoi cum uxore sua etc. Резултат гласања је био 52:48. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 69.

³⁵ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 192, 415.

³⁶ Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 48: ...in Olipa isola di Vratinik, done sopraffatto da una galea Rausea fù preso con la famiglia, & cacciato in prigione etc.

решено где ће бити утамничен, 13. априла, у Великом већу, већ је разматрано да ли да се извршење одложи до среде (16. априла) или да се одмах убије, па је уз приличну опозицију решено да се ипак мало причека.³⁷ Када је осванула среда, Дубровчани су и даље оклевали да изврше Брајково погубљење, по свој прилици пошто нису били сасвим сигурни какве би последице такав чин могао да има по интересе Општине. У том смислу, 16. априла Велико веће је поново расправљало шта да се ради са њим. Одбачен је предлог да се лиши живота, и одлучено је да се стражарно спроведе у град до суботе 19. априла, па да се тада поново о њему решава, и што год веће буде том приликом закључило, то да се изврши.³⁸

Међутим, у међувремену дошло је до прве реакције српске државе на дешавања на подручју Хумске земље. У Дубровник је прispело писмо младог краља Стефана Душана, што је његов први, у изворима забележени, иступ у политичком животу своје земље. О прispелом документу Велико веће је расправљало 17. априла, одакле се сазнаје и садржина поруке младог краља. Добро обавештен о подухватима које је Општина управо спроводила против властеле из Хумске земље, односно са најзападнијег подручја српске државе, млади краљ је по свој прилици тражио да се дубровачкој флоти која је нападала Браноја (Бранка) Бранивојевића, кога је означио као свог човека, упути наређење да се напад обустави. Како су Дубровчани тада већ увелико били увучени у сукоб, интервенцију младог краља нису схватили озбиљно, а изгледа да им није било ни сасвим јасно у ком својству им се обраћа, пошто га ословљавају као *сина краљевства*. У том смислу су на његове захтеве решили само да овласте кнеза и Мало веће да припреме одговоре којим ће оправдати поступке Општине.³⁹

³⁷ *Monumenta Ragusina* V, 197–198, 13. IV 1326: de non procedendo ad destructionem persone Braichi de Branivoi etc. За одлагање је било 57, а против 33 већника. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 81.

³⁸ *Monumenta Ragusina* V, 198, 16. IV 1326: de mictendo pro filio Branivoi qui est detentus pro Comuni, apud sanctum Andream de Pellago, et de conducendo eum sub fida custodia hinc ad diem sabbati etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 81.

³⁹ *Monumenta Ragusina* V, 198, 17. IV 1326: respondendi per licteras exeusatorias prout eis visum fuerit pro meliori Comuni, licteris nobis noviter missis per filium regnaminis, quibus inter cetera continentur quod debemus mictere armata nostra quam dicit fore missa contra Brancum de Branivoi, quern dicit esse suum hominem etc. У својој чувеној студији о Бранивојевићима, Вељан Трпковић је први скрену пажњу на исправно разумевање наведене одлуке Великог већа, износећи сасвим убедљиве аргументе против схватања, до тада већ раширеног у литератури, да је млади краљ

Податак да је млади краљ у свом писму Бранка Бранивојевића називао својим човеком драгоцен је пошто указује да је подручје Хумске земље било у управној надлежности младог краља, па отуда природно и долази његова заинтересованост за збивања у тим крајевима. Зета, у којој се налазио двор младог краља, под Скадром, на обали реке Дримца,⁴⁰ заједно са Требињском облашћу, где је касније млади краљ примао дубровачке посланике, о чему ће бити речи у наставку, и Хумом, чиниле су *Поморске земље* које се под тим именом јављају у српској владарској титулатури, које су, како ствари стоје биле дате у *државу*, односно на управу младом краљу Стефану Душану почетком пролећа 1326. године.

Да ли се млади краљ заузео и за Брајка, кога су Дубровчани са супругом утамничили, из саме одлуке већа се не види. Субота је протекла, а о њему се ништа није разматрало, како је раније било најављено па у том смислу не треба искључивати могућност да је допис младог краља утицао да Дубровчани опрезније приступе ранијим плановима о њему.

У међувремену се ситуација у Хумској земљи развијала крајње динамично. Дубровчани не само да се нису много обазирали на недавни допис младог краља, већ су напротив своје акције додатно појачали. Таквом развоју догађаја у многоне допринео предлог босанског бана Стефана II да се удруже са њим ради уништења Бранивојевића. Тим поводом Велико веће се састало у недељу 20. априла, и започело дискусију о даљим корацима Општине у светлу приспелог предлога из Босне. Решено је том приликом да се ради пропасти, смрти и уништења Бранивојевих синова и ради потраге за њима пошаљу општинске галије, барке и други бродови, док ће бан са својом војском против њих ударити

заправо тражио од Дубровчана да нападају Бранка. Уп. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 204. Напади на Бранивојевиће су већ већ увелико трајали, па је у том смислу, тешко схватљиво да млади краљ још и охрабрује Општину, а да му се ова због тога оправдава (извињава). Уп. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 72–73. Драгоцен допринос и потврду да је једино тако схватања извора исправно донео је Бариша Крекић, у свом кратком прилогу: В. Krekić, *Uz jednu studiju o Branivojevićima*, ИГ 4 (1963) 96. Овима је се у значајној мери мења поглед на политику српске државе према значајним дешавањима на њеном најзападнијем подручју.

⁴⁰ Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, 158; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 257; II, 9–10; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 32.

копном, уз важну напомену, да се никако не схвата да је тај савез уперен против српског краља.⁴¹

Из осталих одлука које је Велико веће донело истог дана, види се да је дубровачка поморска акција против Бранивојевића заправо била у пуном јеку. Грубача и још неки Крајињани су били управо ухваћени, па је стога је одлучено да се доведу у Дубровник.⁴² Решено је да се пише заповедницима дубровачке флоте, Феличи Феличе и Михаилу Менчетићу, да тамо где се налазе спале брод Бранивојевића, који је заробљен, исто тако да учине са заплењеним бродовима Крајињана, одбацивањем предлога да се пловила доведу у Дубровник.⁴³ На овакав начин је до 20. априла већ била скршена моћ Бранивојевића на мору, а изгледа да ни на копну нису били у бољој ситуацији. У том смислу више није постојала потреба да читава дубровачка флота и даље буде ангажована на том подручју, па је истог дана решено да се у Дубровник врате галија и други бродови, а да заповедник флоте Михаило Менчетић са баркама из дубровачке флоте и даље остане у тим крајевима, са баном Стефаном, који је очито већ био избио на јадранску обалу.⁴⁴

Пет дана касније, 25. априла, чини се у време када су се дубровачке поморске операције на подручју Хумске земље већ биле на самом крају, Велико веће је решило да се дипломатски наступи према младом краљу Стефану Душану. У том смислу овлашћени су кнез и Мало веће да изаберу посланике које треба

⁴¹ *Monumenta Ragusina* V, 198, 20. IV 1326: de sacramentando eidem domino comiti Stephano esse una secum, salvo contra regnum Rassie, ad consumacionem, mortem et destructionem dictorum filiorum de Branivoi etc. Оваквом решењу се успротивило свега 26 већника, док је за била убедљива већина, укупно 88. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 69, 70–71, 73–74, 80; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 57–58.

⁴² *Monumenta Ragusina* V, 199, 20. IV 1326: de faciendo venire Raugium Grubača, qui est captus per galeam et ligna nostra... de faciendo eum et alios de Crana, qui capti sunt per armatam nostram Raugium venire etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 75

⁴³ *Monumenta Ragusina* V, 199, 20. IV 1326: de scribendo Feliçi de Feliçe et Micheli de Mençe, capitaneis nostre armate, quod comburri faciant lignum filiorum Branivoi, et alia ligna de la Crana, et alia de non faciendo ea comburi et faciendo ipsa Raugium aducere etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 74–75.

⁴⁴ *Monumenta Ragusina* V, 199, 20. IV 1326: de faciendo reverti galeam Raugium, cum aliis lignis, dum modo in providentia Michelis de Mençe sit remanendi ibi cum barchis et non cum galea, si sibi videbitur pro meliori Comunis... quod mictatur pro galea, et quod in providentia Michelis de Mençe sit remanendi cum domino Stephano cum aliis barchis nostre armate. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 70–71.

послати младом краљу, са задатком да га замоле да дође у Дубровник, а с тим у вези требало се и побринути да му се на достојан начин укаже част и да буде дарован о трошку Општине.⁴⁵ Ово је први случај сачуван у изворима, да дубровачке власти младог краља ословљавају титулом коју је он заиста носио. Податак је утолико драгоценији ако се има у виду да су га само осам дана раније називали *сином краљевства*, што упућује да се у међувремену у Дубровнику постали потпуно упознати са његовим управним надлежностима у приморским крајевима српске државе, у које је, сада се чини још извесније, сасвим недавно био уведен. Поред наведеног дато је овлашћење да са младим краљем, и његовим најближим сарадницима, Младеном, који се у дубровачким изворима бележи као војвода и стегоноша (носилац заставе) и Војином, једном такође поменутог као стегоноша, преговара и договора о свему што се нађе да је за добро и корист Општине, осим о питању Брајка Бранивојевог и његове супруге који су били утамничени. О том случају није се смело ништа договорити, пре него што у то стекне увид Велико веће.⁴⁶ Иако је испрва изгледало да се заробљеном Бранивојевићу неће оставити још много живота, како је време одмицало, све мање се отворено помишљало на његово убиство. Очито да су се и даље пажљиво сагледавале све околности и могуће последице. Иако је из читаве одлуке сасвим јасно да се све време говори о младом краљу, у њеном другом делу је испуштено да се на нагласи да се договарање односи на младог (*iuvene*) краља, што је по свој прилици била последица промене у управи која се недавно догодила у дубровачком залеђу. Како је време одмицало, Дубровчани су пажљиво правили разлику између српског краља и младог краља.

⁴⁵ *Monumenta Ragusina* V, 202, 25. IV 1326: eligendi ambaxatores tantos et quales sibi videbuntur, qui ire debeant ad dominum regem iuvenem etc.

⁴⁶ *Monumenta Ragusina* V, 200, 25. III 1326: baro et vexillifer Voynus; V, 202, 25. IV 1326: et respondendi, tractandi, componendi, stabiliendi et ordinandi cum ipso domino rege et cum Mladeno et Voyno et quolibet eorum omnia ea que videbuntur eis fore utilia et bona pro Comuni, salvo quod de facto Brauci de Branivoi et uxor eius etc. Истом приликом изабрана су двојица дубровачких посланика. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 81. У издању је погрешно прочитано Mladeno de Voyno, што је изазивало забуне у науци, због родбинских нелогичности које су у том случају проистикале. Први је, провером у изворнику, на грешку указао М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932, 6, нап. 13.

Дубровчани су спремали широку дипломатску акцију, која је, како се чини требало да обухвати све значајне политичке чиниоце из приморских крајева српске државе. У том смислу истог дана Мало веће је решило да се о трошку Општине дарује кефалија Илија, једном сребрном чашом вредности до 25 перпера.⁴⁷ Илија се као управник Зете среће крајем владе краља Милутина, најпре као *Elia comes de Çenta* (1318, 1319), а потом као *Ylia cefalia* (1321). Положај је изгледа задржао и након промене на српском престолу, па се тако у трибутном писму краља Стефана Уроша III насталом пре 31. октобра 1325. године помиње **кефалиа Илиа**. Његов син Ђураш, једном поменути као *Juragi filius cefalie*, јавља се као сведок, са титулом челника, у поменутој краљевој повељи издатој у Дању 25. марта 1326. године.⁴⁸

Податак о кефалији Илији из пролећа 1326. године до сада је измицао пажњи истраживача, а по значају превазилази своју садржину. Најпре, раније мишљење да је на дужности остао до 1325. године, мора се променити, како би се тај рок у најмању руку продужио и на 1326. годину. У тесној вези са наведеним стоји далеко важнија чињеница да је, бар у прво време, на почетку управе младог краља у приморским крајевима српске државе, кефалија Илија и даље обављао своју дужност, што проистиче из наведене дубровачке одлуке, која јасно упућује да је он у то време био значајна политичка личност, коју је било корисно даровати. Уколико се има у виду да је млади краљ по свој прилици уведен у своју дужност свега око месец дана раније, наведени податак не би требало да чуди. Како се *држава* младог краља састојала из више старих историјских области,останак на дужности старог и искусног управника једне од њих, могао је само да буде од користи младој личности на почетку њене политичке каријере.

Са друге стране, у пролеће 1326. године, бар на подручју Зете може се говорити о три нивоа у хијерархији државне управе. На најнижем је био кефалија, испод ког су били различити нивои локалне управе. Непосредно изнад кефалије

⁴⁷ *Monumenta Ragusina* V, 202, 25. IV 1326: quod de avere Communis, presentetur Elie cifalie una coppa de argento valoris usque xxv урерр.

⁴⁸ К. Јиречек, *Споменици српски*, 24; *Monumenta Ragusina* V, 126; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 227, нап 16; *Историја Црне Горе* II–1, 66–67 (С. Ћирковић); М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001, 250–251; Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године*, 20–22.

био је млади краљ, а изнад овога краљ српских и поморских земаља, као врховни суверен у држави. Колико дуго се задржала оваква структура власти тешко је поуздано казати. С обзиром на то да се у наредним годинама кефалија више не среће, не би чудило да је са протоком времена, амбициозни млади краљ одлучио да непосредно управља старим историјским областима у приморју. Две деценије касније као управник у Зети поново се среће један кефалија, овог пута по имену Вукша.⁴⁹

У међувремену на Дубровник су изгледа вршени снажни притисци са различитих страна по питању утамничене властеле. Захтеви тим поводом стизали су, изгледа једновремено, како од српског краља, тако и од босанског бана, што највише зачуђује, с обзиром на то да је он био у непосредном рату са Бранивојевићима, а њима се придружио и краљев војвода Младен. Сви они су, како је то забележено у одлуци већа, тражили ослобађање из општинске тамнице, кога, још увек се не види, али се може претпоставити. Овим поводом, свега два дана након што је решено да се по питању Брајка и његове супруге ништа не сме чинити без знања Великог већа, 27. априла у истом том већу одлучено ослободи, не каже се ко, под оним условима које кнез и Мало веће одреде, водећи бригу о најбољим интересима Општине.⁵⁰ У одлуци је садржана и прва званична реакција српског краља на збивања у западним крајевима његове државе. Судећи по реакцији Општине, у Дубровнику су се изгледа више бринули о последицама ослобађања утамничених, него о томе што су спроводили опсежне ратне операције у савезу са босанским баном на делу српске државне територије.

⁴⁹ *Diversa Cancellariae* 15, fol. 7, 19. VI 1347: Vossa çeffalia de Çenta etc. И више од две године касније Вукша је био још на дужности, када је Веће умољених решило да га о трошку општине дарује са 40 перпера. *Reformationes* 15, fol. 45, 3. X 1349: Voxe cefalie de Çenta etc. *Monumenta Ragusina* II, 83.

⁵⁰ *Monumenta Ragusina* V, 202, 27. IV 1326: quod ad petitionem serenissimi regis Rascie et domini comitis Stephani de Bossina et nobilis viri domini Mladeni, voivode domini regis predicti, relaxentur a custodia Comunis, cum illis sacramentis, promissionibus, securacionibus, satisfactione et pactis etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 81. С обзиром на необичну садржину одлуке, у којој се између српског краља и војводе наводи босански бан, а није назначено за кога је тачно интервенисано да се ослободи, задржавамо одређену меру резерве да је одлука исправно прочитана, а за сада, нажалост, нисмо у могућности да је сравнимо са изворником

Истог дана Мало веће је наставило даље припреме око слања општинског посланства. Тим поводом је решено да се о трошку Општине, за даривање младог краља издвоји до 250, а за остале његове великаше до 350 перпера. Два дана раније изабраним посланицима Мартолу de Teduisio и Јунију Лукаревићу, остављена је слобода да по својој вољи расподеле суму намењену за велможе.⁵¹

Чини се да одлука даривању младог краља вредним даром није била подстакнута само и искључиво бригом о могућим последицама због подухвата које је Општина спроводила у Хумској земљи. Судаћи по пракси, о којој се зна више из нешто каснијег периода, о чему ће бити речи у наставку, Општина је су сваку промену у српској државној управи из ширег дубровачког залеђа, по правилу пропратила одређивањем достојног дара за новог носиоца те управе. Како се у овом случају радило о томе да је краљев син, млади краљ, недавно, како је то већ истакнуто, постао најзначајнија политичка личност у приморју, сасвим је извесно је и та чињеница у значајној мери утицала на овакво решење дубровачких власти.

Након заробљавања Брајка Бранивојевића, Дубровчани су сву пажњу усредсредили његовог брата Браноја (Бранка), који им је дуго времена задавао велике бриге. Како смо видели, у одређеној мери њега је у заштиту узео млади краљ, тражећи од Општине да се дубровачкој флоти која је дејствовала у Хумској земљи пошаље одговарајућа наредба у том смислу. Међутим, општи је утисак да је то била сувише блага реакција српске државе, која није имала већи одјек у Дубровнику, пошто акције не само да нису биле обустављене, већ напротив, додатно појачане. Како би се на њега извршио још већи притисак, из предострожности, а могуће и због каквих гласова који су стизали у Дубровник, Мало веће је 28. априла донело низ одлука које су се тичале забрана свим дубровачким поданицима да на било који начин пруже подршку Браноју или његовим људима, са запрећеним високим казнама за све који другачије учине.⁵²

У складу са закључком донетим три дана раније, Велико веће је 30. априла најзад решило да Војинова кћерка буде ослобођена и предата младом краљу,

⁵¹ *Monumenta Ragusina* V, 202, 27. IV 1326.

⁵² *Monumenta Ragusina* V, 202–203, 28. IV 1326; В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 75.

војводи Младену, овог пута забележеног као стегоноша, и њеном оцу Војину. Поменути су имали да се заједно да они сами или њихови људи неће чинити неправде, нападати или чинити какве штете дубровачким трговцима односно било ком Дубровчанину.⁵³ Савремени дубровачки извори не наводе име Брајкове супруге. Мавро Орбин је однекуд сазнао да се звала Села, док је Јаков Лукаревић наводи као Воиславу.⁵⁴ На овакав начин, ослобађањем Брајкове супруге, Војинове кћери, била је угашена и последња његова нада да ће успети да се избави из дубровачког сужањства.

Током првог месеца војног дејства поморске силе Дубровника против Бранивојевића, дубровачки дипломатски напори су били стављени у други план, и сводили су се углавном на деловање према младом краљу, од тренутка када је постало јасно да је он преузео управу у приморју. Покушај да се издејствује његова посета граду очито је пропао, пошто не постоје никакве назнаке да је позив био озбиљно узет у разматрање, што је сасвим разумљиво с обзиром на околности у којима се он јавља. Интервенције које су са српске стране долазиле у Дубровник, поводом акција које су спровођене у најзападнијим крајевима српске државе, чине се сасвим благе, па као такве нису доводиле до веће забринутости у граду. Снажан дипломатски притисак који је извршен на Општину да се ослободи кћерка војводе Војина, и то зачудо не одмах, на почетку дубровачке акције, већ тек после скоро 20 дана од заробљавања, чини се као једини уступак који је за читаво време Дубровник учинио, водећи се пре свега сопственим интересима, који су снажно указивали да је далеко корисније за читаву ствар ослободити угледну властелинку, чији је утицајни отац могао Општини да донесе неприлике,

⁵³ *Monumenta Ragusina* V, 203, 28. IV 1326: quod filia de Voyno relaxetur domino regi iuveni, et domino Mladeno eius vexilifero, et dicto Voyno patri suo, iuranda dicti dominus rex, Mladenus et Voynus quod ipsi vel aliquis eorum non iniuriabunt, offendent vel aliquod dampnum facient mercatoribus de Raugio, seu aliquibus aliis de Raugio ubicumque existentibus, in avere vel personis vel aliquid aliud dampnum faciunt in personibus nostris de Raugio. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 81. Запажа се да је у одлуци донетој три дана раније Младен поменут са војводском титулом у односу на српског краља, док се у овом случају јавља као стегоноша младог краља. Уколико та разлика није случајно направљена, могло би се отворити питање да ли је он био војвода и у односу према младом краљу.

⁵⁴ Sela moglie di Braico sig. di Chelmo. *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, Historia di don Mavro Orbini Ravseo abbate Melitense, Pesaro 1601, 280; Braiko...con la sua moglie Voisaua figliuola di Uoin conte di Usciz etc. Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 48. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 61.

утичући на владара у погледу предузимања одговарајућих мера како би дошло до њеног ослобађања. Након њеног пуштања на слободу, чини се као да је Општина схватила да има одрешене руке да настави даље у погледу свог подухвата који је већ увелико био у току. Међутим, изгледа да се у Дубровнику није сасвим сигурно знало колико се у том правцу сме далеко ићи, па је у том погледу било нужно нешто учинити. У том смислу, тек након месец дана од почетка подухвата против Бранивојевића, долази прва дубровачка дипломатска иницијатива према српском двору. Тако је Веће умољених 7. маја издало неопходна овлашћења кнезу и Малом већу да се изабере и пошаље један посланик српском краљу.⁵⁵ Упоредо са тим, само два дана касније Мало веће је донело један, помало необичан закључак. Наиме, решено је простом већином (6:5) да се дозволи сваком Дубровчанину да се о свом трошку наоружа и морем оде да ратује против синова Бранивојевих и њихових људи, а нарочито против оних из Стона и са Рата.⁵⁶ На овај начин су, поред осталог, јасно биле испољене дубровачке тежње за овим подручјима српске државе, што је заправо све време и био основни мотив њиховог активног учешћа у сламању моћи Бранивојевића.

Двадесетак дана након што је одлучено да се Војинова кћер ослободи, Дубровчани су поново решавали о њеном супругу Брајку. Он се тада налазио заточен у једној градској кули близу куће Симона Менакија, а како је одлучено 28. маја, било је потребно да се премести у другу кулу, где је био неки Цирцинија, и ту је требало направити један дрвени кавез у коме би он стално боравио.⁵⁷ Читав наредни месец Брајко није премештан из оне куле у којој се налазио. Тек 28. јуна Велико веће је решило, иако је постојао и другачији предлог, да се одмах пребаци

⁵⁵ *Monumenta Ragusina* V, 203, 7. V 1326: quod dominus comes cum suo Minori consilio habeat plenam et liberam potestatem, auctoritatem et baliam eligendi et mictendi unum ambaxatorem ad dominum regem Urossium quem sibi videbitur et placuerit pro bono civitatis, cum illo salario et familia que sibi videbitur ordinare.

⁵⁶ *Monumenta Ragusina* V, 204, 9. V 1326: quod quilibet possit armare et ire per mare, suis expensis, ad offensionem filii Branivoi et gentis sue, et specialiter contra illos de Stanio et de la Punta, et ad derubandum ipsos, et quemlibet eorum. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 75.

⁵⁷ *Monumenta Ragusina* V, 204–205, 28. V 1326: de extrahendo eum de dicta turri ubi stetit Circinia, et faciendo in dicta turri unam cabiam de lignamine, in qua continuo morari debeat etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 81–82.

у кавез,⁵⁸ при чему је тешко одгонетнути зашто се толико чекало, осим уколико прављење кавеза није потрајало тако дуго. Средином августа Брајко је још увек био у животу, па је Мало веће решило да му допусти да има једног слугу Србина, који ће га о његовом трошку опслуживати, али му не сме бити дозвољено да долази до кавеза, већ само да борави испред врата тамнице.⁵⁹ Крајем године, 26. новембра, у истом већу је решено да се између њих изабери четворица који ће одредити колико да се још остави живота Брајку Бранивојевом.⁶⁰ То је био већ сигурни показатељ да је после седам месеци одлагања најзад било чврсто решено да се са њим заврши. Орбин, говори да је Брајко уморен од глади у тамници,⁶¹ што је судећи по наведеном закључку Малог већа био сасвим могући крај његовог живота. После 26. новембра дубровачке власти нису расправљале о Брајку, што указује да је он више није био међу живима, по свој прилици још пре краја 1326. године. Занимљиво је да је и десет година након његове смрти кавез у коме је уморен још увек био у употреби. Наиме, општинском телелу Скрофи који је од Венецијанца Ђанина Ђорђија примио свега 2 перпере на зајам било је забрањено да ако не врати у року има да буде бачен у поменути кавез где ће остати све док не надомести дуг.⁶²

⁵⁸ *Monumenta Ragusina* V, 209, 28. VI 1326: due partes, prima videlicet de tenendo Braicum de Branivoi hinc ad III dies proximos in turri ubi est, et in capite XII dierum revertatur ad presens consilium, et ponatur pars quid videbitur tunc facere, aut de tenendo eum ubi est, aut de mictendo eum in cabiam. Et alia pars de mictendo eum ad presens in cabiam...capta fuit pars de mictendo eum ad presens in cabiam, et de non tenendo eum ubi est. В. Трпковић, *Бранивојевићу*, 82.

⁵⁹ *Monumenta Ragusina* V, 209, 14. VIII 1326: quod Branoe(!) de Braniyoi, qui est in carceribus Comunis, possit habere unum famulum Slavum qui servat sibi suis expensis, de hiis que sibi necesse fuerint, dummodo non possit ire ad eum ad cabiam, set semper debeat stare extra portam carceris. В. Трпковић, *Бранивојевићу*, 82.

⁶⁰ *Monumenta Ragusina* V, 225, 26. XI 1326: quod eligentur IIII de isto Minori consilio qui habeant plenam et liberam auctoritatem et baliam ordinandi, quomodo et qualiter debet dari vitam Braicho de Branivoi et quantum. В. Трпковић, *Бранивојевићу*, 82, је сматрао да је Брајко био уморен отровом, „судећи по речи quantum“. међутим, неколико година касније Бариша Крекић је сасвим разложно указао да нема потребе за таквом интерпретацијом, јер се из саме одлуке ипак види да се „quantum“ заправо односи на „vitam“. Уп. В. Krekić, *Uz jednu studiju o Branivojevićima*, 97.

⁶¹ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 192.

⁶² *Diversa Cancellariae* 12, fol. 202', 8. III 1336: Scrofa rivarius Communis fuit confessus et contentus habuisse a Giannino Georgio de Venetia uyperperos duos... Quos si non solvet in dicto termino, vadat in cabbia Braniuollie et ibi stare teneatur usque ad satisfactionem dicti debiti etc. В. Krekić, *Uz jednu studiju o Branivojevićima*, 97.

Истог дана када је први пут решено да се Брајко пребаци у кавез на чување, у Великом већу је одлучено да се Бранојева глава уцени са 2.000 перпера, што је била мера за којом су Дубровчани посезали веома ретко и само у посебно тешким приликама.⁶³ Након три дана Општина је решили да објави позив свим Бранојевим присталицама да га напусте у року од 15 дана, а ако тако не учине сваки који буде ухваћен имао је да буде утамничен и осуђен, што је требало да задеси и све оне који након доношења оваквог закључка буду отишли код њега или му пружили било какву помоћ.⁶⁴ Оваква решења којима је Општина прибегавала упућују на помисао да су Бранивојевићи након почетних неуспеха, успели да се консолидују, и да дубровачка поморска надмоћ није могла тако лако да доведе до њихове пропасти на копну.

Да су Бранивојевићи крајем маја и почетком јуна изгледа били у прилици да угрозе територију Општине, говори читав низ дубровачких одлука донетих почетком месеца. Најпре је 8. јуна у Малом већу решено да се изабере 200 *бољих људи* из града и 100 са острва који ће се наоружати и стајати у приправности.⁶⁵ Након два дана Велико веће решава да оних 200 људи добије задатак да штите територију Општине од свих који буду намеравали да је пустоше и на њу упадају, поступајући искључиво онако како нареде кнез, Мало веће и Веће умољених.⁶⁶

⁶³ *Monumenta Ragusina* V, 205, 28. V 1326: quod quicumque cuiuslibet condicionis et status existat, qui dederit et assignaverit Comuni Raugii Branoie de Branivoi mortuum vel vivum, habere debeat de avere comunis урегг. duo milia. Одлука је обзнањена 1. јуна. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 76. Колико нам је познато, први наредни пут Дубровчани су тек након три и по деценије уценили главу једног српског властелина, кнеза Војислава Војиновића, са 10.000 перпера, а његових синова са по 1.000 дуката. Кнежев убица би добио још и дубровачко грађанство и камену кућу у Дубровнику, а онај ко би у град донео главу неког од његових синова требало је да добије 2.000 дуката. *Monumenta Ragusina* III, 87, 2. VI 1361; Р. Михаљчић, *Крај Српског царства*, Београд 1989, 53.

⁶⁴ *Monumenta Ragusina* V, 205, 28. V 1326; Одлука је обзнањена такође 1. јуна. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 76.

⁶⁵ *Monumenta Ragusina* V, 205, 8. VI 1326: ita quod quandocumque audiverint pulsari campana ad martellum debeant sequi vexilla domini comitis et Comunis Raugii sub pena XXV урегг. pro quolibet etc. Андрија Соркочев и Тодор Петрена су одређени да изаберу људе из града и да буду њихови заповедници. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 76.

⁶⁶ *Monumenta Ragusina* V, 206, 10. VI 1326: quod illi ducenti homines qui sunt electi et scripti ad exiendum extra civitatem et ad eundum in subsidium nostri comitatus ne per aliquos devastetur, et ad offendendum volentes invassare nostrum comitatum... debeant exire foras, et ire ad partem seu ad partes illas ubi reformatum fuerit etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 76.

Истом приликом решено је и да власници винограда у појединим крајевима Астареје треба да плате одређену суму како би се од тог новца издржавало 50 људи који ће даноноћно стајати на Железної плочи и пазити да неко не упадне у те крајеве.⁶⁷ Истовремено је сељацима Астареје допуштено да се наоружају, бране и ударају на оне који буду хтели да им наносе штете и да их нападају.⁶⁸ Истовремено је у Малом већу решено да се стотини имућнијих људи града подели 300 штитова, тако да нико не добије више од три, како неко не би остао без бар једног штита.⁶⁹

Из одлуке која је сутрадан, 11. јуна донета у Већу умољених, долази и непосредна потврда одакле су заправо долазили разлози за овако опсежне ратне припреме којима је Општина прибегла. Том приликом је решено да се кнез и Мало веће овласте да могу да изаберу и пошаљу стотину људи до Железне плоче ради одбране од синова Бранивојевих и ради заштите територије Општине, како се не би догодила каква штета.⁷⁰

Босански бан је, како смо видели, већ 20. априла избио на јадранску обалу, по свој прилици у неретванском подручју, у западном делу Хумске земље, одакле је потиснуо Бранивојевиће. С тим у вези дубровачка забринутост, која је почела да се испољава већ крајем маја, могуће да је била последица повлачења Бранивојевића ка истоку Хума, односно према дубровачкој територији, која је била отворена за нападе и одмазде. Како се она није могла бранити поморском

⁶⁷ *Monumenta Ragusina* V, 206, 10. VI 1326: quod omnes patronati vinearum existencium in Breno, Juncheto, Molinis, Belien, Vergato et in Ghivas (*sic*), teneantur et debeant solvere comuni Raugii follaros XII, pro quolibet soldo vinee, et quod ex dicta pecunia que percipietur ex dicta gabella debeant soldicari L homines de civitate, qui continue die noctuque teneantur stare ad Gialesna Plocia, ad custodiendum ne aliqua persona intret ad defendendum in dictis locis etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 76.

⁶⁸ *Monumenta Ragusina* V, 206, 10. VI 1326: quomodo rustici Astarie districtus Raugii habeant arma, ad hoc ut se defendere possint et offendere volentes eos dapnificare vel offendere.

⁶⁹ *Monumenta Ragusina* V, 207, 10. VI 1326: quod eligantur c homines de possibilibus civitatis quibus imponantur usque CCC scutos, non ponendo uni persone plus in scutos, et minus uno. Никола Петрања и Матија Менчетич су одређени да изаберу 100 људи и поделе оружје. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 76.

⁷⁰ *Monumenta Ragusina* V, 207, 10. VI 1326: eligendi et mictendi centum homines de civitate supra montaneis ad Gialesna Procia ad offensionem filiorum Branivoi et ad custodiendum ne aliquod dapnum inferrant supra comitatu nostro etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 76.

силом, уследиле су опште припреме за одбрану, чему је требало да послужи и поменута уцена Бранојеве главе.

Да ли је Браноје добијао какву подршку од младог краља, који га је означио као свог човека, још у писму Општини, које су дубровачке власти разматрале 17. априла, тешко је поуздано казати. Ипак, остаје чињеница да ни после пуна два месеца, уз синхронизовану дубровачко-босанску поморско-копнену акцију отпор Бранивојевића није био сломљен. Међутим, иако чини се споро, све је водило ка таквом крају. Дубровачке припреме за одбрану градске територије указују да је Браноје све више потискиван ка истоку, што је заправо био и једини могући правац његовог одступања, а на том путу повлачења морало се проћи кроз непосредно дубровачко залеђе.

Браноје Бранивојевић се у источном делу Хумске земље одржао по свој прилици још извесно време након 11. јуна. Већ поменута одлука Великог већа од 28. јуна, да се Брајко хитно пребаци у припремљени кавез, може упућивати да остала његова браћа нису била сувише удаљена, па је можда отуд долазила појачана бојазан да не дође до организовања његовог бекства. Недељу дана касније, 5. јула већ се решавало о надокнади штета које су претрпели цариници Свете Марије током сукоба са Бранивојевићима,⁷¹ што указује да су они до тада по свој прилици били окончани.

После скоро две недеље, 17. јула у Великом већу је одлучено да се код српског краља започну подухвати за добијање Стонског рата,⁷² а након пет дана решено је да се пошаље пет племенитих људи који ће отићи да размотре могућност како да се Стонски рат претвори у острво или обезбеди зидом и другим утврдама,⁷³ што су већ сигурни показатељи да су и из тог дела Хумске земље Бранивојевићи већ били потиснути, а полуострво било у дубровачким рукама. У

⁷¹ *Monumenta Ragusina* V, 210, 5. VII 1326: quod pro refessura dampni, quod gabellocti sancte Marie receperunt pro armata facta contra filios Branivoi scomputentur yperperos XX.

⁷² *Monumenta Ragusina* V, 211, 17. VII 1326: quod pro augmento et bono civitatis, et ad hoc ut tutius ipsam habere et tenere valeamus, quod Punta de Stagno accipiatur pro comune Raugii et cognoscatur a serenissimo rege Urosio, si ipsam habere poterimus ab eodem, et concordare secum pro decenti affictu annuatim sibi solvendo.

⁷³ *Monumenta Ragusina* V, 212–213, 22. VII 1326: quod V nobiles homines mictantur ad videndum et decernendum quomodo et qualiter Punta Stangni posset reduci in ynsula vel fortiçari muro et aliis fortalitiis. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 77.

наредним данима дубровачки напори око формалне потврде за поседовање Стонског рата били су појачани. Мало веће је 28. јула одредило тројицу властелина који су *supra facto Punte* имали да преговарају са краљевим послаником Трипом Бућом.⁷⁴ Изгледа да је на српској страни постојала спремност да се изађе у сусрет Дубровчанима. Краљ је поручивао да је спреман да уступи Стонски рат уз годишњи трибут од 1.000 златних флорена. Дубровачки кнез сматрао је тражену суму превеликом, па је на Великом већу 1. августа тражио да се прекину даљи преговори, међутим, великом већином (76:6) такав предлог је био одбијен. Истом приликом одлучено је да се кнезу, Малом већу, и седморици мудрих, који су затим изабрани, издају потпуна овлашћења за наставак напора код краља у циљу добијања у трајни најам Стонског рата, око чега је коначну реч имало Велико веће.⁷⁵ Кроз два дана обновљена су већ раније дата овлашћења за преговоре, а сутрадан 4. августа кнез, Мало веће и седморица мудрих решили су да се Паскоју Гучетићу одобри да може да о трошку Општине, краљевим великашима који су у прилици да помогну дубровачкој ствари око покушаја да се добије полуострво, обећа до 1.000 крстастих перпера.⁷⁶ Међутим, сви дубровачки напори спровођени тих дана нису довели до очекиваних резултата.

У ово време Браноје се, по свој прилици, већ налазио на двору краља Стафана Уроша III. У Дубровник је та вест стигла пре 30. јула, а Мало веће решило да се *пишу многа писма* и шаљу Которанину Трипи Бући, и Паскоју Гучетићу, дубровачком конзулу, који су били на српском двору, да учине све што могу како би издејствовали смрт Браноја Бранивојевог, који се налазио на краљевом двору, за шта се могло потрошити 2.000 перпера, колико је раније и

⁷⁴ *Monumenta Ragusina* V, 213, 28. VII 1326: Martolus de Teduisio, Marinus de Mençe et Pasqua de Goçe... electi fuerunt tractatores etc. V. Trpković, *Oko „ustupanja“ Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333)*, ИГ 1 (1963) 49.

⁷⁵ *Monumenta Ragusina* V, 213–214, 1. VIII 1326: scriptandi, inquirendi, et providendi per omnem viam et modum quibus eis videbitur et placuerit quod dominus rex Urossius Rascie nobis concedet et det ad afflictum in perpetuum Punta de Stanio etc. V. Trpković, *Oko „ustupanja“ Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333)*, 49.

⁷⁶ *Monumenta Ragusina* V, 215, 4. VIII 1326: habendo in nos dictam Puntam et fortificatam et muratam, quam murare teneamur et fortificare a die privilegii nobis dati per dominum regem de ipsa Punta ad unum annum etc. V. Trpković, *Oko „ustupanja“ Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333)*, 50.

била уцењена његова глава. Међутим, Браноје се није нашао у милости српског краља, пошто се у Дубровнику већ знало да он намерава да га затвори у Звечану. Како су изражавали бојазан да би одатле могао побећи требало је поручити овој двојици да покушају преко српских великаша, очито утицајних и блиских краљу, да издејствују да се Браноје заточи у Котору, одакле су веровали да неће побећи.⁷⁷ Радило се заправо о томе да су у Котору Дубровчани далеко лакше могли да држе на оку утамниченог противника, било преко својих људи или оданих Которана, док је то у једној тврђави далеко у унутрашњости тако нешто било много теже организовати.

Изгледа да се српски краљ у ово време није налазио у приморским крајевима, пошто се у Дубровнику већ 4. августа знало да је Браноје интерниран у которску тамницу, а за то је био најзаслужнији краљев великаш Ђураш, по свој прилици челник, син кефалије Илије, па је за то имао да добије 500 перпера крстастих грошева, док је осталим великашима који су постарали да речени буде свезан и послат у Котор, требало поделити 300 перпера.⁷⁸ У Дубровнику је вест о Бранојевом заточењу, на онакав начин како се тамо прижељкивало, дочекана са толико олакшања, да се новац није штедео, како би сви који су таквом исходу допринели били достојно награђени. Зато је сутрадан Мало веће решило да Општина купи тканине за 400 или 500 перпера које треба да преда Паскоју Гучетићу, како би оне биле подељене свим краљевим великашима којима који су допринели утамничењу Бранојевом, а ако то не буде доста, да пише у Дубровник, па да поступи у складу са одговором који добије.⁷⁹

Читав заплет око утамничења Браноја показује да уз довољно новца, на српском двору није било нарочито тешко издејствовати решење какво се у

⁷⁷ *Monumenta Ragusina* V, 213, 30. VII 1326: quod dominus rex intendebat eum mictere in Svečanum in carcere, timentes quod si ipsum micteret Svečano, de facili poterat evadere, procuraverunt cum quibusdam baronibus ipsius domini regis, quibus dominus rex credit quod ipsum micteret Catarum, sicut fecit, quia de Cataro evadere non potest etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 78. С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 58.

⁷⁸ *Monumenta Ragusina* V, 214, 3. VIII 1326. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 78.

⁷⁹ *Monumenta Ragusina* V, 215, 4. VIII 1326: quod pro parte comunis emanantur tanti drappi, qui constant usque uyperp. CCCC vel VC, qui dari debeant Pasque de Goçe, dando et distribuendo illos pro adimplendis promissionibus factis per eum et Tripe de Bucha baronibus domini regis Urossi, qui procuraverunt capcionem et carcerafcionem Branoie de Branivoi etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 78.

Дубровнику прижељкивало. Таквом приступу у решавању важних питања Општина је доследно прибегавала и у каснијем периоду, при чему су уступци који су са српске стране чињени у појединим случајевима били далеко већи и далекосежнији, пре свега имајући у виду питање Стонског рата, које се у ово време покреће, а о чему ће бити речи у наставку,

Иако се све до 11. јуна у дубровачким изворима помињу синови Бранивојеви, од када је у априлу почела дубровачко-босанска акција против ове властеле, по имену се помињу само Брајко и Браноје, о осталој браћи, није могуће казати ништа поуздано на основу савремених извора. Орбин приповеда да је босански бан доделио војску свом војводи Ружиру са задатком да нађе Бранивојевиће. Он је у месту Бријест у Хуму срео Михаила и Добровија и ту заподенуо бој са њима, у коме су обојица погинули. За исту битку зна и Лукаревић, који, међутим, не помиње Ружиру и његову улогу у њој.⁸⁰

У Дубровнику су, како смо видели, зазирали чак и од женских чланова ове властеоске породице. Извесно време су у тамници држали Брајкову супругу, која се избавила само зато што је била кћер краљевог војводе. Међутим, у дубровачким рукама се некако нашла и мајка браће Бранивојевића. Велико веће је 8. августа закључило да јој не буде дозвољено да оде у Србију, пошто је била изражена бојазан да би могла да на такав начин утиче на ослобађање њених синова.⁸¹ Како би било онемогућено да се тако нешто догоди, требало је да се опреме две барке које ће бити у приправности. Како се може закључити из одлуке, она је тек требало да буде пребачена у Дубровник, по свој прилици са Стонског рата.⁸²

⁸⁰ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 191, 415; Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 47; В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 80; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 58.

⁸¹ *Monumenta Ragusina* V, 216, 8. VIII 1326: quod pro meliori comunis impediatur gressus matri filiorum de Branivoi, ne possit ire in Slavonia, et detineatur in civitate etc. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 79.

⁸² *Monumenta Ragusina* V, 216, 8. VIII 1326: quod ad impediendum viam matri de Branivoi quod non possit ire in Sclavonia ad procurandum relaxationem ipsorum, et ad detinendum eam, et ad ducendum eam captam Raugium, armentur due barche que stare debeant ne possit ire in Sclavoniam. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 79.

Орбин и Лукаревић пишу да је Браноје по налогу српског краља био убијен у Котору. Први писац још додаје да су након тога Дубровчани решили да Брајка уморе глађу у тамници.⁸³ Уколико је Орбин био добро обавештен, следило би да је Бранојев живот био окончан пре 26. новембра 1326. године, када је у Дубровнику решено да четворица чланова Малог већа одреде колико још да се Брајку остави живота. У прилог таквом мишљењу би снажно указивало податак да је 8. новембра дубровачки ковач мачева Мартол, код кога је Браноје, пре почетка сукоба у априлу, оставио у залог свој велики мач, затражио дозволу од дубровачких власти да може заложени предмет да прода,⁸⁴ по свој прилици пошто су до њега допрле вести да његов дужник више неће бити у прилици да га откупи.

Током обрачуна са Бранивојевићима, поред чланова породице, затварани су и њихови људи, који су падали у дубровачке руке, пре свега они за које се процењивало да би могли да нанесу штете Општини уколико би остали на слободи. Некако скоро у исто време када и Брајко, био је заробљен извесни Гин и његов таст. Велико веће је 13. априла решило да се они не ослобађају из тамнице.⁸⁵ На почетку сукоба, још пре краја априла били су ухваћени неки Хлапец и Чивко. Изгледа да је за њих са српске стране била стигла интервенција да се ослободе некако у време када и за Брајкову супругу, али Велико веће је 30. априла одбило такву могућност, па су и даље остали у општинским тамницама.⁸⁶ Средином лета 1326. године размишљало се да се поменута двојица изведу пред суд због недела која су им стављана на терет, али је Велико веће ипак решило да

⁸³ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 192, 415; Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 48; В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 79.

⁸⁴ *Diversa Cancellariae* 8, fol. 121, 8. XI 1326: Martolus spatter presentavit coram domino comite unam magnam spatam, quam dixit habuisse in pignore a Branoe de Braniuoi pro ypp. 9 1/2, petens ab eo licentiam eam vendere etc. Мач је био стављен на јавну понуду, што је огласио општински телал Богоје, која је трајала до 17. новембра. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 69, 79.

⁸⁵ *Monumenta Ragusina* V, 198, 13. IV 1326: quod Ghinus et socer eius, qui sunt in carceribus comunis non relaxentur ad presens de carceribus, set detineantur quousque aliud deliberabitur de ipsis.

⁸⁶ *Monumenta Ragusina* V, 199, 30. IV 1326: Clapeç et Chiuco homines illorum de Branivoi, qui ad presens sunt in carceribus Comunis eorum noquitia etc. Одлука је тако неспретно сročена да се само на основу ње тешко може закључити да ли је решено да се ослободе или не. Истовремено изражавамо резерву да је име друге личности исправно транскрибовано у издању одлуке.

се и даље држе у тамницама.⁸⁷ Након што је сломљен отпор Бранивојевих синова, крајем године почеле су у Дубровник да пристижу молбе за ослобађањем њихових угледнијих људи који су пали и заробљеништво. Тако је до 13. децембра војвода Младен тражио да се ослободе поменути Гин и његов таст, али је Велико веће већином решило да се не изађе у сусрет оваквој молби.⁸⁸ Међутим, молба је стигла од веома утицајне личности, што се види по томе што је у одлуци уз пре војводске титуле ословљен као господин. Из тог разлога је сутрадан исто веће решило да овласти кнеза и Мало веће да војводи Младену одговоре преко посланика, који ће имати задатак да на сваки начин оправда пређашњу одлуку, која је донета, како се истиче, због многих неправди и штета које су њих двојица нанели Општини. Истовремено је требало одредити и дар за војводу, како би изгледи на успех били већи.⁸⁹ Из одлуке се види да је поменути таст био заправо онај Хлапец. Истог дана у Малом већу је за посланика, нимало случајно, изабран искусни Паскоје Гучетић. За војводу су одређени дарови у вредности до 20 перпера у слаткишима, биберу и шафрану. Посланик је имао задатак да покуша да убеди војводу Младена, да одустане од изнетог захтева, за шта је могао да му обећа до 100 перпера.⁹⁰ Још једном дошла је до изражаја неславна чињеница да су Дубровчани све више рачунали да у Србији новцем и даровима могу издејствовати решења која су била у њиховом интересу. Како је дубровачком

⁸⁷ *Monumenta Ragusina* V, 217, 11. VIII 1326: prima (pars) videlicet de mictendo ad rationem Clapeç et Ghin, qui propter eorum nequitia sunt in carceribus comunis, terminandam per dominum comitem et suos radices secundum formam statuti, et eorum sacramenti... capta fuit pars de tenendo eos in carceribus sicut sunt.

⁸⁸ *Monumenta Ragusina* V, 226, 13. XII 1326: de complacendo domino voivode Mladeno qui petit sibi relaxari de gratia speciali illos duos homines filiorum Branivoi, qui sunt in carceribus comunis, videlicet Ghinum et socerum eius etc.

⁸⁹ *Monumenta Ragusina* V, 226, 14. XII 1326: respondendi per unum ambaxatorem voivode Mladeno, qui petit de gratia speciali relaxari sibi Clapeç et Ghinum persiones comunis, excusando civitatem ea via et modo quo et quibus sibi plaueuerit, quia propter multas iniurias et derubationes et alias illicitae res per eos nobis perpetratas, non possumus illos sibi relaxari, quamvis in aliis sumus parati sibi complacere, et donandi sibi usque illam quantitatem, que sibi videbitur de avere comunis.

⁹⁰ *Monumenta Ragusina* V, 227, 14. XII 1326: ambaxator ad predictum dominum voivodam Mladenum habere debeat pro suo salario yperperos XV et lignum et angarias, et quod eidem domino Mladeno presentetur de avere comunis in confectis, pipere et zafferano usque XX yperperos; qui ambaxator si optinere poterit ab ipso domino Mladeno quod non requirat predictos Clapeç et Ghinum bene quidem, alias possit promictere sibi ad hoc ut desistat a dicta petitione usque C yperperos.

посланику било одређено да на свој пут иде бродом, сасвим је извесно да се војвода налазио у приморским крајевима српске државе, којима је управљао млади краљ, по свој прилици у Зети.

Поменута двојица била су у тамници и почетком лета 1327. године, што указује да је Паскоје Гучетић успешно обавио свој дипломатски задатак код војводе Младена. Овом приликом, пре 13. јула у Дубровник је стигла молба Познања Пурчића, властелина са подручја Невесиња и Загорја, за њиховим ослобађањем. Међутим, и овог пута решено је да у том погледу не мења пређашњи став, па су и даље имали да остану утамничени, све док последице њихових злодела не буду исправљене. Познањ је од времена сукоба у Хумској земљи више пута мењао страну, у ово време био је вазал босанског бана.⁹¹ Како Познањ није био властелин по угледу и утицају сличан војводи Младену, Дубровчани овог пута нису много бринули око начина на који ће му бити саопштен њихов одговор. Последњег дана 1328. године, Гин и његов таст су још увек били затворени. Тада је решено да им се у виду милостиње докле су у тамници даје сваког дана по један динар.⁹² Тек седам месеци касније, 25. јула 1329. године, на интервенцију српског краља решено је у Великом већу да се

⁹¹ *Monumenta Ragusina* V, 246, 13. VII 1327: prima (pars) videlicet de complacendo Posnано de Purchia, de relaxando ex gratia speciali sibi Clapeç et Ghin qui sunt ad presens in carceribus comunis, eorum nequitia; et alia pars fuit de non relaxando eos, set tenendo eos sicut stant in carceribus donec de eorum nequitia corrigantur... capta fuit ultima pars etc. М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 40 (=М. Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 357); С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 58.

⁹² *Monumenta Ragusina* V, 256, 31. XII 1328: quod pro elemosina dentur omni die Subaçe, Ghino et socero suo, presionibus comunis, donec steterint in carceribus comunis, grossum unum. У дубровачким тамницама нашло се више представника рода Зубача, један по имену Прибислав ослобођен је одлуком Великог већа од почетком 1327. године. *Monumenta Ragusina* V, 232, 11. II 1327: de relaxando de carceribus comunis Pribislavum cui dicitur Subaça, dando plagatores et fideiussores illos qui in cedula hic apposita continentur, et sub ilia forma que in ipsa cedula continetur, et faciendo primo per se et fratres suos plenam et generalem remissionem etc. Велика подела у Великом већу је настала када су у другој половини маја 1329. године поводом затвореног Зубаче била изнета два предлога, један да се ослободи под извесним условима, и други да се не ослободи. Приликом одлучивања пресудио је само један глас (49:48), па је тако и даље остао у тамници. *Monumenta Ragusina* V, 266, 20. V 1329. Два месеца касније Велико веће је уз приличну опозицију (55:35) најзад решило да се Зубача ослободи, али најпре да обезбеди јемце и да се обавезе да ће надокнадити све штете које су са његове стране нанете Општини. *Monumenta Ragusina* V, 269–270, 20. VII 1329.

Хлапец ослободи, али је наглашено да се то не чини из дуга, већ као дар и милост,⁹³ што је могло да значи да се са дубровачке стране очекивало некакво уздарје. Почетком јесени исте године однос Дубровчана према Хлапецу се потпуно променио. Пошто је он сада био у краљевој служби, решили су да свог бившег сужња обдаре са 10 перпера.⁹⁴ Шта се догодило са његовим зетом Гином, тешко је казати, пошто нема одлуке која би указивала да је и он био ослобођен.

2.4. Рат Србије и Дубровника 1327–1328

Дубровачко-босанска поморско-копнена акција против Бранивојевића, која је у основи као непосредни мотив садржала територијалне претензије према најзападнијем подручју српске државне територије, прошла је без војне интервенције српске државе, и шта више, уз очигледно пасивно држање српског владара. Тешко је до краја пронићи у разлоге једног таквог приступа. Како смо већ видели, краљ је по окончању дубровачко-босанске операције против Бранивојевића, боравио у приморским крајевима, почетком августа, али у Дубровнику се у то време није појавила бојазан да би са те стране могла да дође некаква опасност по град, што упућује да су тада већ били сасвим добро обавештени о владаревом ставу о недавним догађајима. Крајем новембра 1326. године Велико веће је решило да се, на молбу српског краља, општинском лекару магистру Егидију дозволи да оде на српски двор и да тамо остане, рачунајући ту одлазак и повратак, највише два месеца.⁹⁵ На основу овог податка, чини се сасвим извесним да краљ у то време није био најбољег здравственог стања. О каквој се

⁹³ *Monumenta Ragusina* V, 271, 25. VII 1329: quod inclinati petitionibus nobis factis per serenissimum regem Urosium, non ex debito, set ex dono et gratia relaxetur eidem Clapeç, qui ad presens est in carceribus comunis.

⁹⁴ *Monumenta Ragusina* V, 278, 11. X 1329: quod inclinati supplicationibus nobis factis per serenissimum regem Urosium in servitio Clapeç qui vult ire pro familia sua, donetur ei de avere comunis uyperperos X.

⁹⁵ *Monumenta Ragusina* V, 225, 29. XI 1326: quod inclinati supplicationibus domini regis Urossi, magister Egidius physicus salariatus comunis possit ire ad ipsum dominum regem, et in eundo stando et redeundo possit stare duobus mensibus et non plus. Item... quod pro ipsis duobus mensibus, quibus stabit in servitio ipsius domini regis, lucret et franchet soldum ac si esset in Civitate.

болести радило, и да ли се она испољавала и током пређашњег дела године, није могуће казати ништа одређено. Остаје чињеница да се српско-дубровачки односи током целе 1326. године, судећи према расположивим изворима, уз сва збивања која су наведена, не могу окарактерисати као отворено непријатељским, већ се пре може говорити о повећаном степену напетости као последици пређашњих догађаја.

Први наговештај који указује да су српско-дубровачки односи били на прагу озбиљне кризе долази тек почетком 1327. године, у време када је трајао последњи у низу покушаја Општине да од краља Стефана Уроша III издејствују привилегију о уступању Стонског рата. Подухват је започет закључцима Великог већа од 10. јануара, и требало је опет да иде преко искусног дипломате Паскоја Гучетића, дубровачког представника на српском двору. Том приликом су као и у лето претходне године издата неопходна овлашћења кнезу и Малом већу да могу да учине све што нађу за сходно у циљу трајног уступања полуострва. Овог пута је решено да се изабере осморица мудрих тим поводом. Нико ко је претходно био изабран у савет седморице није био реизабран, по свој прилици стога што њихова мудрост Општини није донела корист. Истог дана, Паскоју Гучетићу одобрено је да у циљу постизања повољног исхода подухвата може да обећа до 2.000 перпера.⁹⁶

Међутим, како повољне вести о Стонском рату нису стизале ни након више од месец дана. Средином фебруара Веће умољених је решило да Општина предузме посебне мере. Одлучено је да дубровачки кнез у тајности изда наредбу цариницима да ни од кога ко жели да иде у Србију не узимају царину, без изричите његове дозволе, све док Паскоје Гучетић писмено не обавести Општину, по свој прилици, о резултатима подухвата који је имао код српског краља. Оваква мера је у суштини означавала строго ограничење трговине са српском државом, која је у стварности подразумевала њен прекид односно забрану, у свим

⁹⁶ *Monumenta Ragusina* V, 230, 10. I 1327: quod ipse possit et valeat promictere baronibus domini regis et aliis personis... hoc ut ipse dominus rex nobis det et concedat perpetualiter Puntam de Stanio, de avere comunis usque centum libras grossorum... a die habita apovilia a domino rege de dicta Punta de Stanio ad unum annum subsequentem, et quod ipsa Punta possumus murare et fortificare ad nostrum beneplacitum. V. Trpković, *Oko „ustupanja“ Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333)*, 50.

случајевима за које кнез не би издао потребну дозволу, само што због осетљивости самог питања то није било тако отворено формулисано. Овакав приступ изазвао је велику поделу у самом већу, група од 18 већника била је против увођења оваквих новштина, али је предлог ипак прошао, са тесном већином од 20 гласова.⁹⁷

Овакве мере на само да нису донеле корист Општини, већ су изгледа довеле до реакције са српске стране која је угрозила дубровачке интересе у Србији, па је непуне три недеље касније, 7. марта, у Великом већу једногласно решено да српском краљу буде послато свечано трочлано посланство са примереним даровима, које је поред осталог имало да се посвети одбрани дубровачких права.⁹⁸ Из наведеног се може закључити да је са српске стране у међувремену дошло до реакције која је у Дубровнику била крајње озбиљно схваћена. Поред осталог, постоје назнаке које упућују да су се по свој прилици појавили и неки посебни разлози, због којих је требало отпремити једно посланство. На такво нешто би упућивала чињеница да се радило о свечаном посланству, које је уз то имало задатак да укаже част *његовом краљевском величанству*. О чему се тачно радило, да ли о некаквом догађају из владаревог приватног живота, из саме одлуке се не може закључити. Оно што је сигурно, посланству нису била издата никаква изричита упутства о деловању по питању Стонског рата, као што је то било у претходним случајевима током друге половине 1326. године.

Након два дана у Великом већу су настављене припреме око слања посланства, па је у том смислу решено да се изда овлашћење кнезу и Малом већу, да одреде начин на који ће се обезбедити средства за трошкове посланика и

⁹⁷ *Monumenta Ragusina* V, 233, 16. II 1327: prima (pars) videlicet quod per dominum comitem precipiatur duaneriis comunis in secreto, quod nullam debeant recipere duanam ab aliquo volente ire ad aliquas partes Slavonie, sine licentia domini comitis, donec Pasqua de Goçe scripserit nobis de... (недостаје текст); et alia (pars) de non faciendo aliquam novitatem etc. Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 39.

⁹⁸ *Monumenta Ragusina* V, 234–235, 7. III 1327: de mictendo solempnes ambaxatores ad serenissimum regem Urossum cum donis decentibus, ad honorandum suam realem maiestatem et ad defendendum iura nostra etc. О важности предстојеће дипломатске мисије говори одлука је посланицима који буду изабрани запређено казном од 100 перпера у случају да одбију да изврше поверену им дужност.

дарова, при чему су тим поводом били ослобођени обавезе да се придржавају свих градских закона, статута и обичаја.⁹⁹ Мало веће је после осам дана одредило да укупна средства буду у износу од 60 либри грошева (1.200 перпера), које ће кроз зајам обезбедити 50 имућнијих дубровачких грађана.¹⁰⁰ Истог дана веће је одредило плате за посланике, дневне трошкове, број слугу у пратњи и коња за транспорт пртљага и дарова, а сваки од посланика је имао да добије и по 30 перпера од којих би набавили чаше које би у виду личног дара предали владару. За даровање краља и његових великаша одвојено је до 55 либри (1.100 перпера). Том приликом су за тројицу посланика изабрани Маргарит Крусић, Јуније Лукаревић и Јуније Журговић.¹⁰¹

Иако су вршене опсежне припреме, посланство ипак није кренуло тако брзо на пут. У међувремену су српско-дубровачки односи убрзано наставили да се додатно компликују. Мало веће је 26. марта решило да забрани баркама или бродовима са било каквом робом да одлазе ка приморским местима у српској држави, под претњом казне од 100 перпера.¹⁰² Таква мера није допринела решавању постојећих проблема. Српски краљ је са своје стране завео некакве новштине према дубровачким трговцима, па је Веће умољених 7. априла озбиљно разматрало могућност да се тим поводом обрати за помоћ млетачком дужду, али је ипак решено да се одлучивање о томе одложи до четвртка 9. априла. Исто тако

⁹⁹ *Monumenta Ragusina* V, 235–236, 9. III 1327: pro meliori Comunis, quod pecunia deveniat in Comune tanta quanta necesse fuerit in ambaxata, que ad presens mictitur domino regi, et in donis que fient domino regi predicto, et aliis expensis... et ad renuntiando omnibus legibus, statutis, consuetudinibus et induciis civitatis etc.

¹⁰⁰ *Monumenta Ragusina* V, 236, 17. III 1327: pro expensis necessariis circa ambaxatam que ire debet ad dominum regem Urossium fiat unum improntum de LX libris grossis inter L homines possibiliores civitatis etc.

¹⁰¹ *Monumenta Ragusina* V, 236, 17. III 1327: yperperos III inter omnes omni die de quanto steterint in eundo, stando et redeundo pro eorum expensis, et familie eorum... Qui ambaxatores teneantur habere, tenere et ducere secum VIII famulos equestres et famulos VI ad pedem, et alios equos eis necessarios pro salmis eorum, et pro ferendo dona Comunis etc. Запажа се да су укупни трошкови, не рачунајући оне дневне, током боравка на путу, премашивали одређену суму од 60 либри.

¹⁰² *Monumenta Ragusina* V, 237, 26. III 1327: quod nulla barcha vel lignum que vel quod ire debeat ad aliqua loca de Sclavonia, cum aliquibus mercationibus, firmata duana, possint discedere de portu duane modo aliquo vel ingenio, sub pena C yperp. et quilibet possit accusare contrafacientem, et habeat medietatem pene.

је одлучено да се одложи одређивање било каквих мера против Дубровчана који су остали у Србији.¹⁰³

Када се 9. априла састало Велико веће, на дневном реду нису била лака и једноставна питања. О тежини ситуације сведочи велико интересовање дубровачке властеле, па је тако седници присуствовало укупно 109 већника. Том приликом је решено да се више не одлаже упућивање позива Дубровчанима који се налазе у српској држави да се врате у Дубровник, а у случају да се оглуше о позив против њих би био покренут поступак, затим је одлучено да се пише млетачком дужду да не дозволи својим поданицима да иду у српско краљевство нити да тамо шаљу било какву робу или ствари. Током расправе издвојила се и у мањини остала група од 33 већника која је предлагала да се ништа од наведеног не предузима.¹⁰⁴ Био је то први део заседања на коме су биле формулисане мере које је Општина решила да предузме према српској држави. Истог дана Велико веће се поново састало, којом приликом је одлучено о начину спровођења у дело пређашњег. Решено је да се на свим јавним местима обзнани да сваки Дубровчанин који борави у неком делу српске државе у року од месец дана треба да напусти краљевство. У случају да се неко оглуши о овакву наредбу, суочио би се са казном од 500 перпера. Како би додатно био појачан одјек овакве запрећене казне, било је предвиђено да свако ко поткаже неког да је супротно учинио добије половину од речене своте, уколико се утврди да је оптужба била основана. Забрањено је било и свакоме из Дубровника да одлази у Србију или да тамо шаље своју робу, са истом казном каква је предвиђена и за претходни случај. На крају је закључено да се пошаље писмо и млетачком дужду са молбом да и он прибегне

¹⁰³ *Monumenta Ragusina* V, 237, 7. IV 1327: quod supersedatur... de non mictendo Venecias aliquam barca[m] armatam ad significandum domino duci et comuni Veneciarum novitatem mercatoribus nostris illatam per dominum regem Slavonie etc. Item... quod supersedetur de non faciendo aligare processum contra Raueos qui remanserunt in Slavonia etc. Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, ЗРВИ 11 (1968) 200.

¹⁰⁴ Одлука је тако стилизована да је први предлог заправо представљао став мањине да се ништа не предузима, а други предлог је био да се поступи према свему ономе што су ови сматрали да не треба чинити, и као такав је добио већину од 76 гласова. *Monumenta Ragusina* V, 238, 9. IV 1327: de supersedendo hinc ad diem tunc proximam non vocando in Raugium quot sunt in regno regis de Sclavonia, et de non faciendo aliquem processum contra eos, et eciam de non scribendo domino duci Veneciarum quod non permittat suos ire in dictum regnum Slavonie vel mictere seu micti facere aliquas mercaciones vel res in dictum regnum etc.

истим мерама, које ће се односити на све његове поданике, при чему се, по свој прилици, пре свега мислило на далматинске градове. Одлуку је након три дана, 12. априла 1327. године обзнанио општински телал Богоје, од ког тренутка је почео да тече предвиђени рок за поступање у складу са њеном садржином.¹⁰⁵ Занимљиво је да је на крају одлуке наглашено да она ни на какав начин не треба да нашкоди властелину Томи де Тома, угледном и богатом Которанину, дипломати српског краља и веома утицајној личности на српском двору.¹⁰⁶ Очито да су Дубровчани у читавом подухвату водили бригу да приликом одређивања мера које треба спровести према српској држави, за случај потребе, не буде затворена једна сигурна и поуздана линија дипломатске комуникације, па је стога одлучено да се учини такав изузетак.

У циљу спровођења донетих мера потпуне обуставе и забране трговине са српском државом, два дана након што су обнародоване, Мало веће је решило да изабере шест *добрих људи*, који су имали задатак да воде бригу да се копном или морем не извози роба из града, пошто се претпостављало да би могло да дође до кршења овакве забране, јер она је, без сумње, тешко погађала пословне интересе дубровачких трговаца. Њихова служба је била ограничена на наредни месец дана.¹⁰⁷

Истовремено су настављене припреме око одласка посланства код српског краља. Како је закључило Велико веће, требало је да буду спремљена писма за краља, које ће понети посланство које је раније припремљено, при чему се и поред

¹⁰⁵ *Monumenta Ragusina* V, 238, 9. IV 1327: quod omnes de Raugio, habitatores Raugii, existentes in aliqua parte regni regis de Slavonia hinc ad unum mensem proximum venturum debeant descensisse de toto ipso regno etc. У овом случају број већника који је био у опозицији смањено се на 25. Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 200.

¹⁰⁶ *Monumenta Ragusina* V, 238, 9. IV 1327: Que quidem reformatio non preiudicet in aliquo modo Thome de Toma. М. Динић, *Крстаси грошеви*, ЗРВИ 1 (1952) 91, 104–109; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 430–432; М. Маловић-Ђукић, *Которски властелин Тома Павла Тома*, ИЧ 48 (2001) 59–72.

¹⁰⁷ *Monumenta Ragusina* V, 238, 14. IV 1327: quod eligantur sex boni homines pro scaraguardiis, quorum officio sit custodire tarn per terram quam per aquam quod aliquae mercationes non extrahantur de civitate etc.

крајње затегнутих односа између две државе, о краљевој личности и даље говори префињеним речима пуним уважавања.¹⁰⁸

У том смислу су и даље настављене активности. Исто веће је 23. априла закључило да посланици пре поласка на пут треба у Малом већу да добију упутство за деловање током дипломатске мисије. Том приликом је решено да се поводом реченог питања, кнезу и Малом већу доделе још десеторица, и сви заједно су имали потпуну слободу да састављању и обликовању упутства, како нађу за сходно да је у најбољем интересу Општине.¹⁰⁹ Након пет дана, Мало веће је изабрало поменућу десеторицу.¹¹⁰

У време очите и посебно изражене напетости у односима између српске државе и Дубровника, која је дошла око годину дана након што је српски краљ Општини издао своју другу повељу, којом су јој биле потврђене стечене повластице, први пут се у дубровачким изворима среће непосредно изражена бојазан да би град могао да буде суочен са опасношћу која би долазила од српског владара. Подсећања ради, током опсежних дубровачких операција против Бранивојевића, на западу српске државе, у Дубровнику као да су били сигурни да се српски краљ неће мешати у сукоб. Шта више, од почетка лета 1326. године започела је отворена дипломатска кампања подстакнута дубровачким претензијама на Стонски рат, што је и било у основи дубровачких мотива за учешће у оружаном акцији против хумске властеле. За све то време у протоколима већа ниједном није била наговештена могућност да би Дубровник могао да буде војно угрожен из залеђа. Међутим, околности у којима је са дубровачке стране дошло до потпуне обуставе и забране трговине са српском државом неминовно су довеле су до таквог страховања у Дубровнику. Поменутог 23. априла, Велико веће је скоро једногласно је донело одлуку која је добила трајну законску снагу и као таква ушла у *Књигу свих реформација града Дубровника*, са насловом *De vino*

¹⁰⁸ *Monumenta Ragusina* V, 238, 14. IV 1327: quod ad presens sine aliqua missione licterarum fienda domino regi, mictantur ambaxatores ad eum, illi videlicet qui electi sunt ad eundum ad eum, ad honorandum suam realem maiestatem.

¹⁰⁹ *Monumenta Ragusina* V, 239, 23. IV 1327: quod ambaxatores qui electi sunt ad eundum ad dictum regem Urossium, stent in Consilio minori sicut consilarii qui sunt ad dictandum commissionem, que eis fieri debet circa ambaxatam eorum etc.

¹¹⁰ *Monumenta Ragusina* V, 240, 28. IV 1327.

conducendo tempore guere. Њом је било предвиђено да ако у неко време српски краљ или његова војска учини какав рат, чија последица би било уништење винограда у Астареји или њеним појединим крајевима, власницима тих винограда било је дозвољено да са тргова прибаве и доведу вино у Дубровник.¹¹¹ Како би се једна оваква одлука разумела неопходно је навести да је према Дубровачком статуту (књ. VI, гл. 35–38) био строго забрањен увоз вина на дубровачку територију, против чега су биле донете многе мере и предвиђене казне за прекршиоце.¹¹² Иако је одлука обликована у једном хипотетичком тону, па се на основу ње никако не може закључити да је рат био пред дубровачким вратима, никако се не може избећи општи утисак да се у то време озбиљно рачунало са таквом могућношћу, пошто су околности остављале сасвим довољно простора да се тако нешто догоди, па се стога њено усвајање у датом времену никако не може означити случајним.

Више од месец дана већ је било протекло од како се Општина решила на потпуни прекид и забрану пословних активности својим трговцима у српској држави, када је у Дубровник приспела једна молба српског краља. Наиме, он је тада поново био лошег здравља, по други пут у року од пола године, па је упркос ванредним односима са градом, решио да се поново обрати Дубровчанима за помоћ у лечењу. Велико веће се тим поводом састало 14. маја и једногласно је решило да се на краљеву молбу одговори позитивно, па је опет дозвољено

¹¹¹ *Monumenta Ragusina* V, 239, 23. IV 1327: quod si quo tempore, quod Deus advertat, per dominum regem Raxie vel gentem suam fieret aliquam guerram, propter quam vinee Astarie seu partis earum vastarentur, quod patrones seu patrone dictarum vinearum, que devastate forent, possint conducere seu conduci facere Raugium vinum de foris etc. *Liber omnium reformationum Civitatis Ragusii*, ed. A. Solovjev, Београд 1936, 46–47. Запажа се неколико разлика у односу на издање одлуке у *Monumenta Ragusina*, међу којима на првом месту треба навести dominum regem Ur[osium], где је издавач V из изворника разумео као Ur, а остатак разрешио у име владара, у Гундулићевој обради законског зборника у XVI веку место је даље трансформисано у dominum regem Bosnae. Главна разлика се састоји у томе што је овде одлука погрешно датована 1326. годином. Да ли је до такве омашке дошло и у самом изворнику, у овом тренутку нисмо у стању да утврдимо. Одавде се у науци појавио погрешан закључак да „свега месец дана након уговора у Дању дубровачки документи јасно показују да је у граду постојала узнемиреност и страх од рата са српским краљем“. Уп. Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 197. Међутим, како смо видели такву бојазан треба померити за годину дана унапред.

¹¹² *Statut grada Dubrovnika*, prii. A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, Dubrovnik 2002, 346–349.

општинском лекару магистру Егидију да својом вољом може да оде код краља.¹¹³ Овог пута није било наведено колико је дуго лекар могао да остане у Србији, као што је то било новембра протекле године. Сведочанство о овом случају је веома корисно, пошто јасно указује да је упркос поремећеним односима, са обе стране постојала воља да се они потпуно не прекину, што би само додатно отежало читаву ствар. Након нешто више од месец дана, у време када је већ трајала дубровачка дипломатска мисија на српском двору, у Великом већу су 5. јула поново разматране краљеве молбе по питању поменутог лекара. Наиме, сада је решено да се магистру Егидију изда дозвола да о краљевом трошку може ићи код њега сваки пут када процени да је то потребно.¹¹⁴ Сасвим је могуће да је овакве молбе дубровачким властима пренео сам лекар након свог повратка са српског двора. У сваком случају, изнети подаци јасно указују да је здравствено стање српског краља било такво да је захтевало редован лекарски надзор, што је и сам владар схватао, а како очито више није било примерено да трошкове његовог лечења сноси Општина, упутио је молбу да сам сноси лекарске трошкове.

Са сличним побудама, као и у претходно поменутом случају Томе де Тома, истог дана је решено и да се Василију Васиљевићу дозволи да са својим коњима, али без робе, може када год одлучи да иде код српског краља.¹¹⁵ Овиме је начињен још један изузетак у односу на строге одлуке од 9. априла, који је без сумње био подстакнут чињеницом да је од тога Општина могла прибавити какву корист. Поменути властелин је био представник старе которске породице, и родоначелник њеног дубровачког огранка. Он је био дипломата још код краља Милутина, па је тако крајем његове владе, 1318. године као посланик путовао у Венецију.¹¹⁶ Изгледа да је његов утицај, а пре свега непосредна веза са српским

¹¹³ *Monumenta Ragusina* V, 240, 14. V 1327: quod supplicationibus nobis factis per serenissimum regem Urossium, benignius inclinati, quod magister Egidius physicus salariatus comunis, possit ire ad sui beneplacitum ad dominum regem predictum.

¹¹⁴ *Monumenta Ragusina* V, 245, 5. VII 1327: quod benigne inclinati supplicationibus nobis pro parte serenissimi regis factis, de concedendo licenciam magistro Egidio physico salariato comunis, de eundo ad salarium ipsius domini regis, quod ipse possit ire quandocumque sibi placuerit ad salarium dicti domini regis.

¹¹⁵ *Monumenta Ragusina* V, 240, 14. V 1327: quod Basilius de Basilio possit ire ad dominum regem Urossium cum equis suis, sine mercationibus, quandocumque sibi placuerit.

¹¹⁶ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 125.

двором била и даље значајна, што се у Дубровнику посебно ценило, и према таквим појединцима увек се држало благонаклоно.

Након три дана, 17. маја 1327. године најзад је кренуло дубровачко посланство код српског краља, које је скоро месец и по дана припремано. Кренули су морским путем, баркама,¹¹⁷ по свој прилици према зетском приморју, одакле су даље наставили копненим путем. Могуће је да је са посланицима кренуо и лекар Егидије, коме је неколико дана раније одобрено да може отићи код краља. Ова дипломатска мисија пада у време веома сложених политичких околности. Упутство за деловање посланика није сачувано, па је ташко поуздано говорити о обиму дипломатског захвата који је предстојао. Тешко је помислити да су преговори који су вођени у таквим околностима могли да буду пријатни, иако се радило о свечаном посланству које је са собом носило скупocene дарове. Посланици су се у Дубровник вратили тек 4. августа.¹¹⁸ Уколико се урачуна време које је било потребно у одласку и повратку, долази се до податка да су у Србији остали скоро два месеца. Дужина трајања мисије може упућивати да су преговори били напорни, и да ставове није било једноставно усагласити.

Запажа се да је приступ Општине искрслим проблемима у овом случају све време ишао у две равни. На првом месту, строгим трговинским мерама, требало је извршити снажан притисак према српском владару, што се преклапа са временом организовања и слања дипломатске мисије, па се тешко може избећи утисак да је дубровачка намера била да се претходним мерама ојачају дипломатске позиције свог посланства, па се изгледа рачунало да у другој фази подухвата, који је био строго дипломатског карактера, дође до остварења дубровачких планова. У том смислу, све рестриктивне трговинске мере које је Општина донела, заправо треба разумети као средство, за које се веровало да може допринети решавању проблема.

¹¹⁷ *Monumenta Ragusina* V, 244, 23. VI 1327: quod de avere comunis satisfiat Martolo de Teduisio et Junio de Lucaro, pro barchis eorum supra quibus iverunt ambaxatores ad dominum regem Urosium, de uyperperis III pro quolibet.

¹¹⁸ *Monumenta Ragusina* V, 236, 17. III 1327: Recesserunt a Raugio die XVII madii in sero. Redierunt die IIII augusti. Дописано на крају одлуке Великог већа од поменутог датума.

Док је дипломатска мисија дубровачког посланства трајала на српском двору, у Дубровник је прispела још једна молба српског краља, чини се прилично деликатнија од претходне. Наиме, краљ је тражио да му се испоручи његово оружје које се налазило у граду, па је Мало веће 12. јуна решило да се и у овом случају учини изузетак од донетих забрана. Дозвољено је било Николи Лукаревићу да може да извезе и пошаље краљу тражено оружје.¹¹⁹ Овде се по свој прилици радило о томе да је краљ убојна средства набављао преко Дубровчанина, а како је у међувремену дошло до потпуног прекида извоза робе из Дубровника, била је потребна посебна владарева интервенција како би се начинио овакав изузетак.

За разлику од изузетака о забране које су чинили на молбе које су долазиле од самог краља, када су такви захтеви стизали на nižем нивоу, од поједине српске властеле, Дубровчани су били крајње доследни у поштовању строгих мера које су раније донели. Тако је 20. јула Велико веће, уз извесну опозицију, одбило да господину Ђурашу, за кога смо раније видели да је био син зетског кефалије Илије, допусти да из Дубровника извезе до 60 комада тканина и да их однесе у Србију.¹²⁰ Том приликом је и магистру Егидију забрањено да из града износи тканине под било каквим условима,¹²¹ пошто се у складу са раније донетом одлуком, очекивало да би ради лечења српског краља могао чешће да путује у Србију.

Истог дана Велико веће је донело још једну рестриктивну одлуку, која се односила на строгу забрану извоза тканина и друге робе из Дубровника, која се односила како на Дубровчане, тако на Венецијанце и друге странце који су боравили у граду, па је током читавог дана требало да се у канцеларији изврши

¹¹⁹ *Monumenta Ragusina* V, 243, 12. VI 1327: *benigne inclinati supplicationibus nobis factis pro parte serenissimi regis Urosii, captum fuit et deliberatum quod Nicola filius Marchi de Lucaro valeat extrahere de civitate et mittere eidem domino regi arma ipsius domini regis.*

¹²⁰ *Monumenta Ragusina* V, 247, 20. VII 1327: *prima (pars) videlicet de complacendo domino Juras, quod possit extrahere de civitate Raugii usque LX petias de drappis, et ipsas deferri facere in Slavonia; et alia pars fuit de non complacendo... capta fuit ultima pars de non complacendo etc.*

¹²¹ *Monumenta Ragusina* V, 247, 20. VII 1327: *quod magister Egidius salariatus comunis, nullos extrahere possit de civitate drappos, causa ferendi vel mictendi eos in Slavoniam, neque pro salario suo, neque pro dono.*

попис количине тканина која се до тада налазила у Дубровнику.¹²² Након тога, Мало веће је изабрало 20 племенитих људи који су имали даноноћно да се старају о томе да се донета забрана строго поштује. Дужина њихове службе је одређена до краја августа.¹²³

За све одлуке донете 20. јула заједничко је да ни у ком виду нису представљале не само какав уступак затегнутим односима са српском државом у време док су општински посланици још увек били на српском двору, већ недвосмислено стоје на линији строгих забрана које су донете још у првој половини априла. Као такве, отварају могућност за помисао да преговори које је посланство водило на српском двору нису ишли како се очекивало, и да су гласови о томе већ пристизали у Дубровник. Шта се у наредном периоду догађало остаје непознато до краја, пошто протоколи већа нису сачувани за веома значајан период, дужи од једне године, за време након 20. јула, па све до 29. септембра 1328. године.

Како смо већ видели, у Дубровнику се још у другој половини априла 1327. године рачунало с тим да би српски краљ могао да зарати са Општином, међутим тако нешто се није сасвим брзо догодило. У историографији је запажено да су Србија и Дубровник у ово време били у рату, који је дуго времена измицао пажњи истраживача. Први пут у науци на њега је пажњу скренуо Милорад Медини у свом делу које је завршио пре краја 1936. године, а које је штампано тек почетком друге половине XX века.¹²⁴ Не упуштајући се у подробније разматрање, он је кратко поменуо сложене околности настале дубровачком одлукама из априла 1327. године да опозову трговце из Србије, истичући да је рат трајао око годину и по и да се завршио повољно по Дубровчане, пошто је српски краљ, према одлукама већа из јесени 1328. године и касније био у обавези да надокнади штете

¹²² *Monumenta Ragusina* V, 247, 20. VII 1327: quod nulla persona cuiuscumque conditionis et status existat tarn Veneta quam forensis, neque aliquis de Raugio vel qui pro Raueo distinguitur, audeat vel presumat, modo aliquo vel ingenio extrahere vel extrahi facere de civitate Raugii, aliquos drappos seu mercationes, salvo quod illi Veneti, qui ad presens habent drappos in Raugio... sub pena VC yperperorum et perdendi mercationes.

¹²³ *Monumenta Ragusina* V, 247, 20. VII 1327: quod eligantur duodecim nobiles homines pro scaraguardis, quorum offitium sit custodire die noctuque quod aliqui drappi non extrahantur de civitate Raugii etc.

¹²⁴ М. Медини, *Дубровник Гучетића*, Београд 1953.

граду. Медини је сматрао и да је врло вероватно да су у овом рату Дубровчани били у савезу са босанским баном, а да је он већ трајао 5. јула када се очекивало да ће бан Стефан II бити у Хумској земљи, у *Бишићу или још ближе*.¹²⁵

Након Мединија, на чињеницу да је вођен рат о коме је реч скренуо је пажњу и Вељан Трпковић, успут, у једној напомени у својој студији о Бранивојевићима.¹²⁶ Исто тако не упуштајући се у подробнија разматрања, а ослањајући се на податак из закључка Малог већа од 6. децембра 1328. године, сматрао је да о том сукобу има података у одлукама већа од половине фебруара 1327. године, при чему је нагласак ставио сложене политичке околности током пролеће те године.

Након осам година, важном догађају из српско-дубровачких односа, у посебној студији посвећеној овом питању, посветио се Бариша Крекић. Аутор је у свом раду велику пажњу поклатио ширем историјском контексту сукоба, нарочито се задржавајући на периоду од 1324. до 1326. године, док су догађаји који су непосредно претходили сукобу, а који су се збивали током пролећа и лета 1327. године, чини се прилично запостављени. Он је претпостављао да је оружани сукоб започео касно на пролеће или почетком лета 1327. године, остављајући и извесне резерве у том погледу. Доносећи нов податак из дубровачких списа од 7. јуна 1328. године, био је потпуно сигуран да је рат увелико трајао током пролећа те године. Ослањајући се на један которски податак из септембра 1327. године, као и већ поменути одлуку Малог већа из децембра 1328. године, аутор је крају је закључио да је поменути српско-дубровачки оружани сукоб трајао „по свој прилици од касног пролећа 1327. до ране јесени 1328.“¹²⁷

На основу свега што је до сада речено о српско-дубровачким односима током пролећа и лета 1327. године, сматрамо да се поуздано може закључити да поменути рат засигурно није почео током пролећа. Међутим, та граница се поуздано може још померити. Сасвим је извесно да у време трајања дипломатске

¹²⁵ *Monumenta Ragusina* V, 244–245, 5. VII 1327; М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 12.

¹²⁶ В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 74, нап. 99а.

¹²⁷ Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 193–204. Иако је аутор био упознат са Трпковићевом студијом о Бранивојевићима, којој је придодео свој посебни прилог *Uz jednu studiju o Branivojevićima*, његовој пажњи је промакла чињеница да је и након Мединија у науци примећено постојање поменутог рата.

мисије дубровачког посланства код српског краља, не може бити говора да су трајали оружани сукоби, односно пре њиховог повратка у Дубровник, 4. августа. Како смо већ видели, резултати овог дипломатског напора које су Дубровчани предузели, нису били велики, или бар не онакви каквим се Општина надала. О томе су изгледа већ у другој половини јула стизале вести у Дубровник, па су тада донете нове мере из домена трговинске забране. Двадесеторици који су изабрани да се старају око спровођења забране извоза тканина из Дубровника 3. септембра 1327. године продужена је служба до празника Светог Михаила (29. септембра),¹²⁸ што упућује да рата није било ни током септембра, засигурно не пре почетка месеца, јер у супротном, тешко да би ко помишљао да са робом из Дубровника, и поред свих строгих забрана, одлази у непријатељску земљу и да Општина у таквим околностима мора и даље да се брине о спровођењу рестриктивних мера. Наведени податак упућује да се почетком септембра у Дубровнику још увек није рачунало да ће оружани сукоб избити тако брзо, па је с тим у вези Општина и решила да бригу о забрани трговине и даље спроводи на такав начин што ће продужити мандат раније изабраним службеницима. Имајући наведено у виду, почетак ратних сукоба се по свој прилици није догодио пре почетка јесени 1327. године.

Тешко је говорити о томе да ли је Дубровчанима пре почетка ратних сукоба био остављен рок од три месеца, који се последњи пут јавља у повељи краља Милутина из 1282. године,¹²⁹ док у обе повеље краља Стефана Уроша III Дубровчанима (1321, 1326), о њему нема изричитог помена. При томе, не треба губити из вида да је још 9. априла обзнањена наредба Општине свим Дубровчанима да се у року од месец дана врате у град, тако да су већ у првој половини маја, строго узев требало да буду већ извршене радње, које су повељом биле предвиђене за поменути три месеца уочи каквог ратног сукоба.

Како смо већ истакли, празнина у протоколима дубровачких већа за период крај јула 1327. – крај септембра 1328. године, довела је до тога да се о поменутом

¹²⁸ *Monumenta Ragusina* V, 247, 20. VII 1327: Die tertio septembris confirmati fuerunt hinc ad festum sancti Michaelis proximi. Накнадно дописано испод одлуке већа од наведеног датума.

¹²⁹ Да имъ есть рокъ за три мѣсеце да си изидоутъ съ всѣмъ своимъ добиткомъ. Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 33–34, бр. 34.

рату веома мало зна. Међутим, из периода по окончању сукоба постоји неколико изворних података на основу којих је могуће нешто више рећи о дужини његовог трајања, и о неким појединостима ратних операција. Почетком децембра 1328. године у Дубровник је, као краљев опуномоћеник, са трибутним писмом, приспео Которанин Бисте Примутић, са овлашћењем да подигне заостале износе Светодмитарског дохотка за две године. Велико веће је решило 3. децембра да се краљев трибут за протекле две године не задржава, због штета које је су нанете на Стонском рату људима из Дубровника, већ да се исплати краљевом изасланику.¹³⁰ Након једанаест дана Бисте је примио новац на име дохотка, о чему је уредно сачињена канцеларијска белешка. У присуству сведока њему је било исплаћено 3.633 перпере, док је 367 перпера Општина задржала због штета које је у Жупи дубровачкој нанео извесни Бранко и његови људи.¹³¹ Подаци у вези са подизањем дохотка су врло драгоцени, пошто отварају могућност да се нешто више каже о операцијама вођеним током српско-дубровачког рата, а поред осталог директно указују и на постојање уговора о миру.

Сасвим је извесно да је током трајања сукоба била обустављена исплата владаревог дохотка. Назначене две године су засигурно 1327. и 1328, дакле, оне у којима су трајали сукоби. Како је рок за исплату дохотка био празник Светог Димитрија (26. октобар), одатле долази несумњива потврда да је рат трајао током јесени 1327. године. Из одлуке већа се види да су Дубровчани претрпели штете на Стонском рату, из чега следи јасан закључак да су ратне операције вођене на том

¹³⁰ *Monumenta Ragusina* II, 321; V, 254, 3. XII 1328: quod tributum domini regis duorum annorum proxime preteritorum, non retineatur pro dampno illato supra Punta hominibus de Raugio, set detur et solvatur Bisti de Primutis nuntio ipsius domini regis. Н. Порчић, *Писма немањихких владара Дубровчанима о подизању Светодмитарског дохотка*, ССА 7 (2008) 15–16, док. бр. IV; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228.

¹³¹ *Diversa Cancellariae* 9, fol 15', 14. XII 1328: Actum in Ragusii in cancellaria Communis presentibus... ibidem nobilis et sapiens vir dominus Bisti de Primutis de Cataro, nuncius et missus serenissimi domini domini Vrossi regis Raxie ad infrascripta eta ab alia specialiter ab ipso domino rege destinatus ut in litteris ipsius domini regis hic apositis continentur nomine et vice ipsius domini regis et pro ipso domino rege contentus et confessus fuit se habuisse et recepissee... de pecunia propria dicti Communis ypperperos tria milia sexcentos trigenta tria in grossis de Venetia, que idem dominus rex recipere et habere debeat a Comuni Raugii pro incensu sive tributo duorum annorum completorum in festo Sancti Dimitri proxime preteriti, residuum usque IIIIM ypp. quod est ypp. trecentos sexaginta septem Commune Raugusi retinuit in se pro dampno sibi illata per Branco et gentem suam in Breno secundum formam pactis. М. Пуцић, *Споменици српски* II, 8–9; К. Јиречек, *Споменици српски*, 100.

подручју. Међутим, те штете нису биле узете у обзир приликом обрачуна суме коју је потребно исплатити владаревом изасланику, по свој прилици стога што је дубровачко присуство на том подручју са српског становишта било незаконито. Чињеница да је краљ током сукоба, пажњу усредсредио на Стонски рат, додуше са закашњењем од најмање годину и неколико месеци, указује да се он није слагао са дубровачким подухватима на том простору, али је тешко разумети због чега раније није дошло до интервенције у том погледу. За разлику од штета које су тамо нанете, оне које су учињене на дубровачкој територији, у источном делу Астареје, на подручју Жупе, надокнађене су, како је било предвиђено уговором о миру, о коме је могуће говорити тек на посредан начин, на основу фрагментарних података о његовом извршењу.

Пажњу привлачи и податак да је извесни Бранко, уз чије име није наведена никаква титула, са својим људима, односно војском, причињавао штете у Жупи, па је у том смислу неспорно да је су ратне операције спровођене и на дубровачкој територији. Тешко је поуздано рећи ко је заправо та личност. Треба напоменути да је такво име носио син војводе Младена, који је раније означен и као стегоноша младог краља, а чија се целокупна, у изворима позната делатност одвијала у приморским крајевима српске државе. Не одређујући се изричито у том смислу, не треба искључивати могућност да је поменути Бранко био заправо син војводе Младена.¹³²

Бисте Примутић је боравак у Дубровнику искористио и да реши једно значајно лично питање, у склопу ког се сазнају чињенице од општијег значаја. Наиме, дубровачко Велико веће је још 30. децембра 1326. године решило, на основу краљеве молбе, да се Бисте са својим потомцима прими за дубровачког грађанина. Међутим, како поменути није имао некретнину у граду, што је био предуслов да се одлука спроведе у дело, обавезан је био да у року од годину дана

¹³² Михаило Динић је био мишљења да се заправо ради о Бранку Бранивојевићу. Уп. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228. Међутим, он је још у лето 1326. године био затворен у которској тамници, где је и скончао по свој прилици пре краја наведене године, како смо видели у претходном излагању. Поред осталог, треба напоменути да се дубровачким изворима уз имена Бранивојевића увек и неизоставно бележи *de Braniui*, што овде није случај, пошто је очигледно да се не ради о представнику те властеоске породице.

купи један посед у Дубровнику вредан 500 перпера.¹³³ Како процедура око његовог примања за дубровачког грађанина још увек није била завршена, када се почетком децембра 1328. године појавио у Дубровнику, и то питање је било покренуто. Два дана након што је Велико веће решило да одобри исплату заосталог Светодмитарског дохотка, 6. децембра у Малом већу је једногласно решено да се поводом оног имања које је требало да купи, а очито није, Бисти да рок од два месеца да то учини, до предстојећег празника Светог Влаха, 3. фебруара 1329. године. Том приликом је саопштено и важно образложење, да та куповина није била обављена, због рата који је пре две године или око две, избио између српског краља и Дубровчана, па Бисте због тога није могао да дође и купи поменуто имање.¹³⁴ Сама одлука је тако срочена да одаје утисак да писар није био сасвим сигуран у своју хронологију догађаја о коме говори. У том смислу, податак да је рат почео пре око две године, треба прихватити са посебном резервом, јер би из тога излазило да су непријатељства кренула у децембру 1326. године, или нешто иза тога, када је Бисте већ био у Дубровнику, о чему у изворима нема никакве назнаке. Имајући у виду да је он био у обавези да посед купи у току 1327. године, што није учинио из наведеног разлога, имамо још један сигуран податак који указује да је српско-дубровачки рат отпочео у току те године. Како смо видели у претходном излагању, могућност да је сукоб избио пре јесени 1327. године је веома мала. На основу до сада изложеног, могао би се понудити хронолошки оквир почетка сукоба. Како је 6. децембра 1328. године засигурно већ било прошло најмање годину дана од почетка оружаних непријатељстава, како се може закључити из поменуте одлуке Малог већа, 6.

¹³³ *Monumenta Ragusina* V, 228, 30. XII 1326: de complacendo domino regi Urossio in faciendo Bisti de Tripe et suos heredes cives civitatis Raugii emendo tantas possessiones in civitate Raugii et eius districtu hinc ad unum annum proximum, que costent et sint valoris quingentorum yperperorum etc.

¹³⁴ *Monumenta Ragusina* V, 254, 6. XII 1328: quod illam possessionem VC yperperorum, quam Bisti de Primutis emere tenebatur a die qua factus fuit civis Ragusii ad unum annum subsequentem, quod possit et teneatur illam emere hinc ad festum sancti Blaxii proxime venture. Et hoc quia propter guerram que fuit iam sunt duo anni vel circa inter dominum regem Raxie et nos, ipse Bisti non potuit venire ad emendam dictam possessionem. В. Трпковић, *Бранивојевићи*, 74, нап. 99а; Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 202. Истог дана Бисте се додирујући Јеванђеље заклео на верност Општини венецијанској, кнезу и Општини дубровачкој и на такав начин је званично примљен за грађанина.

децембар 1327. године би се могао узети као *terminus ante quem* почетка рата, док би септембар исте године, а по свој прилици крај месеца, представљао *terminus post quem*.

Српско-дубровачки рат који је почео у јесен 1327, настављен је и наредне 1328. године, да ли у континуитету, тешко је са сигурношћу рећи. Како је наилазила зима 1327/28. могуће је да тада није било ратних операција. У сваком случају, рат је трајао у пролеће 1328. године, о чему сведочи у изворима забележен случај извесног Дежмна из Шибеника, коме су Дубровчани током маја конфисковали лађу којом је превози со у Драч. Спор је тим поводом вођен у Дубровнику 7. јуна, и Дубровчани су остали доследни у намери да одузети брод не врате, из предострожности, како овај не би истоварио робу у приморским крајевима којима влада српски краљ, са образложењем да је Општина у рату са њим.¹³⁵ Рат је трајао и током лета, пошто су Дубровчани наставили да спречавају далматинске градове да одржавају пословне везе са српском државом. Тако су током августа онемогућили задарске трговце да одлазе у Котор.¹³⁶

Сукоби, о чијим појединостима се не може много рећи, трајали су до почетка јесени 1328. године. Већ поменути уговор о миру био је постигнут свакако пре 18. октобра, када је Мало веће једногласно закључило да се дубровачка стока, коју су током сукоба запленили краљеви људи како у дубровачком дистрику, односно Астареји, тако и на Стонском рату, која је сада била враћена, очито у складу са постигнутим мировним споразумом, буде подељена оштећенима. При томе, тројица властелина која су тада изабрана да се старају о наведеној подели, имали су задатак да воде бригу о томе да не дође до мешања штета које су претрпљене на два наведена подручја.¹³⁷

¹³⁵ *Diversa Notariae* 5, fol. 268–268', 7. VI 1328: ...multis et magnis dampnis, iniuriis et offensionibus reallibus et personalibus, que et quas dominus rex Raxie et sue gentes intulerunt Comuni Ragusii, guerra est inter ipsum Comune et homines ipsius Comunis et dictum dominum regem etc. Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 200–201.

¹³⁶ *Diversa Notariae* 5, fol. 272, 15. VIII 1328; Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 202.

¹³⁷ *Monumenta Ragusina* V, 250, 18. X 1328: quod animalia que reddita sunt nobis per gentem domini regis, et que nobis ablata fuerunt per gentem domini regis, tam in districtu Raugii quam in Punta de Stagno, dividantur pro soldo et libra inter dampnificatos per Marinum de Bincola, Nichiforum de

Обнављање нормалних односа настављено је током читаве јесени. У том погледу је од великог значаја је био долазак у Дубровник краљевог изасланика Бисте Примутића, почетком децембра, о чему је већ било речи. Недуго затим, 8. децембра у Великом већу је најзад, готово једногласно, решено да се обуставе сви поступци који су вођени против Дубровчана, који су кршећи раније донете рестриктивне трговинске мере одлазили, остајали и пословали у српској држави у време када је то било строго забрањено.¹³⁸ Била је ово последња одлука, у целости посвећена потпуној нормализацији српско-дубровачких односа, који су били поремећени још од априла 1327. године.

Из свега до сада наведеног може се закључити да је српско-дубровачки рат који је трајао око годину дана, у периоду од почетка јесени 1327 – до почетка јесени 1328. године, по свој прилици са прекидима, бар у зимском периоду, вођен на два подручја. На првом месту операције српске војске су биле усмерене на дубровачку територију, где су и причињене штете. Сигурно се може говорити о нападима на Жупу, али мало је вероватно да су и остали крајеви Астареје били поштеђени. Друго подручје на коме су ратне операције вођене био је Стонски рат, који су Дубровчани запосели током обрачуна са Бранивојевићима у пролеће/лето 1326. године. То је по свој прилици био један од значајнијих покретача оружаног сукоба. Исход рата чини се није био тако повољан по Дубровник. Штете од дуготрајног прекида трговинских односа свакако да су биле немерљиве. О оним које су настале као последица ратних операција може се говорити само на основу фрагментарних података о њиховој надокнади. У време склапања мира, краљ је обећао да ће Општини исплатити 2.500 перпера, очито на име одштете. Тек средином 1329. године, изгледа да је дошло до некаквих наговештаја да би

Bodaça et Andream de Sorco, dummodo non miscetur dampnum districtus Raugii cum dampno illato in Punta de Stagno. Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 203.

¹³⁸ *Monumenta Ragusina* V, 255, 8. XII 1328: quod omnes accuse, denuntiationes, inquisitiones et processus omnes facte seu facti hactenus de aliquo seu aliquibus de Ragusio et eius districtu qui ivissent, seu stetissent vel aliquid fecissent in Sclavonia vel in aliqua alia parte regni Raxe contra inhibitiones et processus civitatis, sint casse, irritae et vane, et pro cassis, irritis et vanis habeantur et teneantur et nullius valoris. Б. Крекић, *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, 203.

исплата могла да уследи, па је решено да се пише двојници дубровачких властелина који су се налазили у Србији, да тим поводом пођу код краља.¹³⁹

Изгледа да су у овом рату, Дубровчани остали без Стонског рата, који су са српског становишта незаконито држали око једну и по годину. Судаћи по свему, присуство краљевих људи, односно српске војске на полуострву значило је и обнову српске власти на том подручју. До краја владе краља Стефана Уроша III у дубровачким протоколима не само да нема назнака о дубровачкој власти на полуострву, већ нема више ни никаквих покушаја да се о том питању преговара, као што је то био случај средином 1326. године, па чак и сам помен Стона и Стонског рата постаје веома ретка појава. Изгледа да је краљ по том питању био сасвим изричит, а могуће нејасноће по том питању биле су коначно разрешене током рата. У том смислу не чуди што је покретање питања Стонског рата дато у задатак тек првом дубровачком посланству, спреманом октобра 1331. године, за одлазак код новог српског краља Стефана Душана, о чему ће бити речи у наставку.

У малобројним сачуваним изворним вестима које говоре о српско-дубровачком рату, нема помена младог краља Стефана Душана, и његовог учешћа у сукобу, што је разумљиво с обзиром на велику празнину у протоколима већа, управо за период када је рат вођен. Међутим, с обзиром на чињеницу да су још у пролеће 1326. године у изворима посведочене његове надлежности у приморским крајевима српске државе, његова улога у сукобу је, по свој прилици морала постојати, пошто је су територије којима је управљао биле у непосредном дубровачком залеђу, преко којих је водио пут како према Дубровнику, тако и према Хумској земљи, односно Стонском рату, где су вођене ратне операције. Уколико је поменути Бранко, који је нападао Жупу дубровачку, био син војводе Младена, могло би се говорити о посредним знацима да су људи из окружења младог краља непосредно учествовали у операцијама.

¹³⁹ *Monumenta Ragusina* II, 323; V, 268, 23. VI 1329: quod scribantur lictere Luce de Vitagne et Domagne de Mençe, precipiendo eis et cuilibet eorum quod de presenti debeant ire ad dominum regem Rascie ad petendum et recipiendum ab eo illos duomilia quingentos yperperos quod nobis tenetur et promisit tempore facte pacis etc.

2.5. Рат Србије и Босне 1329. године

Оружани подухват српског краља у западним крајевима српске државе настављен је и током 1329. године, како се види из неколико усамљених изворних података. Овог пута по среди је био обрачун са босанским баном, који је од пролећа 1326. године заузео Хумску земљу, што је и био непосредни разлог за отпочињање ратних сукоба. У овом случају, српски краљ је на заузимање дела државне територије реаговао тек након око три године пошто су пале под босанску власт. У овом сукобу сведочи запис из 1329. године на Јеванђељу писаном у Манастиру Светих Апостола у Пећи, у Ждрелу. Према њему краљ Стефан Урош III је свог сина, младог краља Стефана Душана послао *на безбожне и погане бабуне*, како су означавани житељи Босне због припадности јеретичкој цркви босанској. Млади краљ је, како текст даље казује, предводећи многу војску однео победу над њима, проливши много њихове крви, што би значило да су губици на босанској страни били велики, и са безбројним пленом се вратио у српску земљу. Судећи према наведеном, победа српске војске у сукобу који је вођен 1328/29. године или нешто раније, је била потпуна. Податак је утолико драгоценији, пошто представља најстарији познати помен учешћа младог краља у ратним операцијама. У то време је изгледа босанска војска била продрла у Полимље, када је опустошен Манастир Светог Николе у Бањи код Прибоја, седиште дабарске епископије. У једној каснијој повељи, из 1351. године, босански бан Стефан II истиче верну службу свог властелина Вука Вукославића, који је му је током једног боја када је био у Рашкој, подметнуо свог коња, пошто је банов очито био убијен, али и тог коња *посекоше на смрт*, што сведочи о тешкој и драматичној бици која је вођена, али је тај догађај тешко са сигурношћу сместити у време када је млади краљ ратовао против Босне.¹⁴⁰

Међутим, изгледа да хумско питање није био једини повод за српско-босански рат, а у читавом заплету се може назрети да Дубровник није био сасвим

¹⁴⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, 25–26, бр 55; Ј. Мргић-Радочић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнезу Вуку и Павлу Вукославићу*, ССА 1 (2002) 81–82; К. Лиречек, *Историја Срба* I, 205; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964, 91; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 40.

по страни, подстакнут невољама које је у међувремену трпео са подручја Требињске области, а за које је као одговорног означавао српског властелина Витомира, са којим је и раније било проблема. Он је заједно са Продашом и Владимиром у јесен 1323. године упао у Затон и Ријеку где су опљачкали дубровачке поданике. Проблем је био превазиђен посредством ауторитета војводе Младена.¹⁴¹ Крајем августа 1326. године, пошто су Бранивојевићи били савладани, Дубровчани су настојали да се ослободе и Витомира. Тако је у Малом већу одлучено да се пише Паскоју Гучетићу, представнику Општине на српском двору, да уради све што је у његовој моћи, како би краљ предао Дубровчанима реченог Витомира, за кога су однекуд знали да није у краљевој милости, који би остао у тамници све док не надомести штете које је учинио. Изгледа да се радило о озбиљним губицима које су Дубровчани претрпели, пошто је за речени подухват Паскоју било одобрено да потроши до читавих 1.000 перпера.¹⁴² Међутим, краљ није био вољан да по овом питању удовољи Дубровчанима.

Након завршетка српско-дубровачког рата, док је још краљев изасланик Бисте Примутић био у граду, опет се приступило решавању проблема српског властелина Витомира Стајића. Како очито није било изгледа да се ствар оконча у договору са српским краљем, Дубровчани су поново, као у случају са Бранивојевићима, одлучили да своје интересе остваре уз помоћ босанског

¹⁴¹ *Monumenta Ragusina* I, 92, 13. IX 1323: quod cum per Prodassam et per Vladimir et Vitomir, tamquam capitales auctores et factores, et per homines de Canale et de Tribigna et de Drasiuiza cum gonfalonibus et exercitu, manu armata, die veneris proxime preterito comitatus noster videlicet Malfa et Vmbra esset discursus et clerubatus, multis animalibus, pannis et aliis rebus, quod scribantur littere domino regi etc.; 93, 24. IX 1323: quod unus nobilis, bonus et legalis homo mittatur pro ambaxatore communis ad Mladenum etc.; 96, 2. X 1323; 96–97, 12. X 1323; 98, 31. X 1323: possint dare et concedere licentiam et securitatem illis de Canale, Tribigne et Drasiuiza posse tute et secure venire et stare in avere et persona Raugusii etc.; М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 5–6; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, Београд 1998, 82–83.

¹⁴² *Monumenta Ragusina* V, 219, 30. VIII 1326: quod propter multas offensiones nobis illatas, tarn tempore presenti quam preterito per Vitomir, et nunc dictus Vitomir non sit in bona gracia cum domino rege, quod scribantur lictere Pasque de Goçe, qui est in curia domini regis, quod omni via et modo quibus potest debeat procurare toto suo posse, quod dominus rex det ipsum Vitomir captum in nostris carceribus, donec nobis satisfecerit de dampno nobis illato per eum ad presens et de pro cento. Et ad hoc ut melius possit venire ad effectum de habendo eum in nostris carceribus, possit expendere de avere comunis usque mille урр. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 10; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 82–83.

владара. Тим поводом су била послата три преговарача који су имали да се са њим договоре око појединости како да се ствар реши. Због тога је Мало веће одлучило да се бану Стефану II обећа исплата 1.333 перпере и 4 гроша, до Ђурђевдана 1329. године, под условом да убије Витомира или да га затвори и држи у својим тамницама до његове смрти, а све у складу са оним што су поменута тројица Дубровчана договорили са њим.¹⁴³ Иако на први поглед сума изгледа необично, када се прерачуна, долази се до округло 16.000 динара, што недвосмислено говори у којој новчаној јединици је уговорано смакнуће српског властелина. Изгледа да је затим, по свој прилици почетком 1329. године, бан Стефан II приступио извршењу договореног. Уколико је то подразумевало упад босанских снага на подручје Требињске области, што се чини извесним, одговор српског краља на таква збивања чинио је рат неизбежним, тим пре ако се још има у виду да су односи између две државе били озбиљно поремећени због Хумске земље. Неколико сачуваних података о српско-босанском рату, које смо навели, хронолошки се слажу са овим догађајима, а ангажовање младог краља у ратним операцијама проистицало из његове надлежности у приморским крајевима.

Са Витомиром је изгледа било завршено још пре почетка пролећа 1329. године, пошто је 28. марта Велико веће решило да се пише људима Конавла, Требиња и Драчевице да се у року од 8 дана ослободи дубровачки властелин Павле Бучинчић, који је био затворен а његове ствари задржане. У наведеном року није било дозвољено никоме са речених подручја да долази на дубровачку територију, а у супротном свако би био ухапшен, док је Дубровчанима строго било забрањено да тамо одлазе и тргују, под претњом казне од 500 перпера, од које би половину имао потказивач, ако би се потврдила истинитом његова пријава.¹⁴⁴ Заробљавање Дубровчанина изгледа као да је била противмера коју је

¹⁴³ *Monumenta Ragusina* V, 255, 11. XII 1328: quod si dominus Stepanus banus Bossone dare fecerit mortem Vitomiro de Stai, vel eum ceperit ita quod ipsum habeat et teneat in suis carceribus usque mortem etc. Одлука се позива на овлашћење добијено од Великог већа, међутим оно није унето у записник. У случају да Општина није била у могућности да исплати речени новац, Михаило Менчетић заједно са братом Николом се обавезао да изврши исплату. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 10–11; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 82–83.

¹⁴⁴ *Monumenta Ragusina* V, 263, 28. III 1329: quod scribatur hominibus de Canale, Tribina et Dracivica, quod hinc ad VIII dies proximos debeant relaxare et relaxari facere Paulum filium condam

српска властела из дубровачког залеђа спровела у одговор на подухват против требињског управника. Како именом није био поменут Витомир, нити који други српски властелин, изгледа сасвим извесно да је он не сувише пре тога био заробљен, можда и убијен, па би отуда било разумљиво зашто је писмо, послато 4. априла, када је телал Богоје и разгласио његову садржину, има по свему необичну адресу, која се сасвим извесно није случајно јавила. Потврда шта се заправо догодило у дубровачком залеђу среће се у одлуци Малог већа која је донета око пола године касније, где се о Витомировом управљању Требињем, Конавлима и Драчевицом, говори у имперфекту.¹⁴⁵

Уколико је уклањање властелина Витомира из Требињске области дошло као последица деловања босанског бана Стефана II, у складу са споразумом који су претходно Дубровчани постигли са њим, могло би се говорити о босанским операцијама на овом подручју српске државе. Међутим, како ствари стоје, њихов продор је изгледа био ширег захвата, досежући до Полимља, о чему сведочи податак о пустошењу Манастира Светог Николе у Дабру. Ако се податак из повеље од 1351. године односи на ово ратовање, следило би да је босански бан лично учествовао у војном походу. Када се све казано узме у обзир, стиче се утисак да се радило о наставку босанске офанзивне политике према Србији, која је започета три године раније. По свој прилици, понет пређашњим успесима, који су Босни донели значајно територијално проширење и излазак државе на обале мора, бан Стефан II је одлучио да настави даље у том смислу. Међутим, овог пута српски владар је реаговао правовремено. Податак о војним операцијама младог краља јасно указује не само да су босански напади били заустављени, већ да је по свој прилици дошло и до превентивног продора српске војске на босанску територију. У сваком случају, након овог напада, извори за дужи низ године више не бележе непосредно учешће владара Босне у подухватима против српске државе.

Marini de Bucinolo, cum omnibus rebus suis, quem ceperunt et detinent alligatum pro eorum libite voluntatis etc.

¹⁴⁵ *Monumenta Ragusina* V, 278, 11. X 1329: quod omnes homines de Tribigno, de Canale et de Dracivica, qui oceaxione alicuius derubationis facte per eos hominibus de Ragusio, tempore quo Victomir de Stani (sic!) dominabatur eisdem, non audebant venire Ragusium, quod tute in avere et personis possint venire et stare in Ragusio, non obstantibus dictis derubationibus etc.

Српско-босански рат је изгледа био завршен пре краја пролећа 1329. године, пошто се у Дубровнику 3. јула знало да бан Стефан II треба до доведе себи супругу, па је поводом свечаности која се спрема у ту част решавано у Великом већу да ли и на који начин треба да га Општина дарује. На крају је ипак одлучено да се спреми поклон, и то у тканинама, вредности 240 перпера.¹⁴⁶ Мало је вероватно да би бан спремао било какву свечаност, па чак и доводио супругу у ратом захваћену земљу.

Вешто се користећи политичком ситуацијом у залеђу, у околностима када је босански бан, по свој прилици, већ имао разрађен план о новом нападу на Србију, о чему су изгледа били упознати, Дубровчани су поново успели да остваре своје намере. У пространој Требињској области, која се на широком подручју ослањала на дубровачку територију, више није било властелина Витомира, чиме су дубровачки интереси били задовољени. Остаје још да се види да ли су последња дешавања утицала на тек обновљене српско-дубровачке односе.

2.6. Српско-дубровачки односи након српско-босанског рата

Изгледа да су се у првој половини 1329. године српско-дубровачки односи поново пореметили, не у оној мери како је то био случај пре избијања рата од претходне године, али да су постојале одређене несугласице било је јасно почетком лета. Већ поменути покушај Општине да од српског краља наплати 2.500 перпера, које је он обећао приликом склапања мировног уговора,¹⁴⁷ по свој прилици је пропао. Биће да су проблеми потицали, поред осталог и из недавног српско-босанског рата, у коме се Дубровчани, како смо видели, нису држали сасвим по страни. У сваком случају, до 25. јула у Дубровнику више није било

¹⁴⁶ *Monumenta Ragusina* V, 266–267, 3. VI 1329: de presentando domino bano Bossine in isto suo festo quod facit de ducendo uxorem, de avere comunis etc. Item... quod eodem domino bano presentientur de avere comunis in drappis libr. XII grossorum. У питању је била Јелисавета, трећа жена бана Стефана II, кћерка кујавског кнеза Казимира. *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, прир. Д. Мрђеновић, Београд 1991, 82.

¹⁴⁷ В. горе, стр. 77, нап. 139.

недоумице да се новоискрсле несугласице са српским краљем могу решити без слања посланства. Тог дана је у Великом већу решено да се изаберу два свечана посланика. Дарови који су одређени том приликом, довољно говоре да се у Дубровнику веровало да повољан исход мисије не може доћи само од вештине изабраних дипломата. Зато је сваком од њих стављено на располагање 40 перпера, од којих је требало купити поклоне које ће посланици предати као личне дарове. Поврх тога, кнез и Мало веће су према добијеном овлашћењу за главни дар владару одредили целих 600 перпера.¹⁴⁸ Уз све је решено и да се изађе у сусрет краљевој молби, те да се ослободи властелин Хлапец, о чему је било речи.

Након четири дана, у складу са обичајем, у Малом већу су изабрани посланици, на првом месту искусни Јуније Лукаревић, док је Андреја Соркочевић одбио да прихвати поверену му дужност, због чека је морао да плати глобу од 25 перпера. На његово место био је изабран Нале Цревић.¹⁴⁹ Посланство изгледа да није тако брзо отпремљено у Србију. Јуније Лукаревић је био у граду у другој половини августа,¹⁵⁰ а пут Србије се засигурно није кренуло пре краја септембра 1329. године.¹⁵¹

Недуго затим, 11. октобра решено је у Малом већу да сви људи из Требиња, Конавла и Драчевице, који због штета нанетих Општини у време док је Витомир управљао наведеним областима, нису могли да долазе у Дубровник, сада то могу да чине без обзира на наведене разлоге који су довели до забране.¹⁵² То је свакако био допринос смањивању напетости са залеђем, могуће учињен уочи поласка посланства на српски двор, како би биле умањене могућности да то питање буде употребљено као аргумент са српске стране. Не треба искључивати

¹⁴⁸ *Monumenta Ragusina* V, 270–271, 25. VII 1329: duos solempnes ambaxatores, qui ire debeant ad serenissimum regem Urossium ad honorandum suam realem maiestatem etc. Deliberatum fuit per dictum Parvum consilium de libris XXX pro dono. За трошкове посланика и пратње, сваког дана док су на путу, одређено је 3 перпере, а све што мање потроше били су дужни да врате назад. У пратњи је требало да буду три човека на коњима и двојица пешака. За плату сваког од посланика одређено је 35 перпера.

¹⁴⁹ *Monumenta Ragusina* II, 324; V, 271, 29. VII 1329.

¹⁵⁰ *Monumenta Ragusina* V, 273, 23. и 29. VIII 1329.

¹⁵¹ *Monumenta Ragusina* V, 274, 30. IX 1329: Marinus de Mençe, Nicola de Petrana... electi fuerunt extimatores equorum ambaxatorum Junii de Lucaro et Nale de Çereva.

¹⁵² В. горе, стр. 81, нап. 145.

могућност да је онај Хлапец донео какву краљеву поруку, пошто је у међувремену приспео у Дубровник, сада у краљевој служби, и са његовим препорукама, али једним личним послом. Промена у односу према њему више је него очигледна, пошто му је сада био одређен и примерен дар.¹⁵³

Од јесени 1329. године Дубровчани су јасно показали решеност да своје односе са српским краљем даље не компликују. Када је млетачки дужд захтевао да Општина предузме репресалије према српском владару и његовим поданицима како би били надокнађене штете Венецијанца Јакопа Полана, у вредности 2.500 перпера, које је у српској држави претрпео још у време краља Милутина, за дубровачку страну тако нешто није било прихватљиво, и у свом ставу су истрајали до краја.¹⁵⁴

У то време, засигурно током јесени 1329. године, дубровачко посланство је боравило на српском двору.¹⁵⁵ Тек 25. маја 1330. године посланици су у Малом већу сводили рачун о трошковима.¹⁵⁶ О појединостима разговора који су том приликом вођени није могуће ништа поуздано казати. У општем смислу може се стећи закључак да је исход дипломатске мисије био повољан по Дубровчане. Када је након неколико месеци Јуније Лукаревић био поново изабран у једно посланство, које је овог пута требало да се шаље дужду у Венецију, он је одбио да прихвати поверену му дужност, због чега је требало да плати казну од 100 перпера. Ипак, Велико веће је, посебном милошћу, решило да га ослободи речене казне, због великог залагања током дипломатске мисије код српског краља, што је била и врста признања која му је том приликом указана.¹⁵⁷

¹⁵³ В. горе, стр. 58, нап. 94.

¹⁵⁴ *Monumenta Ragusina* V, 278–280, 23–24. X, 7–8. XI 1329; *Diversa Cancellariae* 9, fol. 115, 7. I 1330: ...dominus rex Raxie non satisfaciet eidem domino Jacobo Pollano fideli de Venecie... de урр. ПМ VC etc. О случају исцрпно в. Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 138–140, и даље према регистру.

¹⁵⁵ *Monumenta Ragusina* V, 294, 29. VIII 1330: Junius de Lucaro, et Nale de Ćereva, qui anno preterito iverunt ambaxatores ad predictum dominum regem.

¹⁵⁶ *Monumenta Ragusina* V, 286–287, 25. V 1330: facta et redita fuit ratio per Junium de Lucaro et Nalen de Ćereva, ambaxatores comunis missos ad dominum regem Raxie, de expensis omnibus per eos factis in dieta ambaxata, quomodolibet restant habere circa урр. CXII et grossos V.

¹⁵⁷ *Monumenta Ragusina* V, 387, 7. VI 1330; 387–388, 30. VI 1330: secundo propter multa et audacia negocia que habet (sc. Junius de Lucaro) intendere et facere cum serenissimo rege Raxie, quod dicta pena C урр. perperorum, ex gratia speciali remictatur eidem, et quod ab ipsa pena sit liber et absolutus.

Током првих месеци 1330. године, дошло је до некаквих промена у Хумској земљи, о чему дубровачки извори бележе одјеке, којима није лако до краја ући у траг. Несигурност дубровачких трговаца на тргу Дријева на Неретви, довела је до тога да је најпре Мало веће 3. марта решило да се тамо пошаље један брод ради сигурности жита које је допремљено.¹⁵⁸ Крајем месеца, поново је расправљано о истом питању, овог пута на Великом већу, тада је сасвим отворено говорено о сигурности дубровачких трговаца на Дријевима, као и о поменутом жити, па је, очито из предострожности, решено да се упуту наредба власницима барки, који су на поменутом тргу, да тамо не треба да бораве без кнежеве изричите дозволе.¹⁵⁹ Ситуација је изгледа постајала прилично озбиљна, пошто је већ сутрадан исто веће решило да се одмах опреми и пошаље општински брод ка Дријевима ради заштите трговаца.¹⁶⁰ Шта се то заправо дешавало у долини Неретве, донекле постаје јасније након две недеље. Наиме, до 10. априла у Дубровник је приспело писмо српског краља које се односило на питања Мљета, Дријева и морске пловидбе. Због тога је Велико веће решило да се краљу упуту посланство које ће бити састављено од дубровачких трговаца који су већ били у Србији. За њихово деловање на српском двору кнез и Мало веће имали да су да саставе упутство, према коме је требало да Општину оправдају у вези са оним што је краљ поручивао у свом допису.¹⁶¹ Уколико се за сада остави по страни мљетско

¹⁵⁸ *Monumenta Ragusina* V, 282, 3. III 1330: Save de Bonda... factus fuit comictus ligni, et debet ire Narentum pro securitate blavi conducentis. С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 60.

¹⁵⁹ *Monumenta Ragusina* V, 283, 26. III 1330: quod pro securitate mercatorum nostrorum qui sunt in Narento, et pro conducendo blavo comunis, qui est ibidem, antequam mictatur lignum comunis Narentum ponendo duos homines pro quolibet bancho, et quod precipiatur ex parte domini comitis et sui consilii, patronibus barcorum qui sunt Narento, quod inde descendere non debeant sine licentia domini comitis pena ad voluntatem domini comitis etc.

¹⁶⁰ *Monumenta Ragusina* V, 283, 27. III 1330: quod lignum comunis de presenti debeat armari et micti apud Narentum pro conservatione mercatorum nostrorum et ad hoc, ut se cum mercatoribus possit reduci supra dicto ligno, et etiam pro conducendo frumento si ibidem reperitur etc.

¹⁶¹ *Monumenta Ragusina* II, 326; V, 284, 10. IV 1330: quod occasione licterarum nobis nuper missarum, pro parte serenissimi regis Urosii, super facto Melede, Narenti et navigii... ad eundem dominum regem, mictatur distincte precipiendo tribus aut III ex mereatoribus Ragusii, qui sunt in Slavonia, quod de presenti receptis licteris, qualibet exceptione remota, debeant recedere de loco ubi sunt, et ire in curiam domini regis predicti cum ilia comissione... ad nos excusandos ab hiis que in dictis licteris continentur... Vita de Sorco, Pasqua de Goçe, Nicola de Lucare et Lampre lo Gallo fuerunt electi ambaxatores predicti. *Историја српског народа* I, 501 (С. Ћирковић); Ђ. Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево 1987, 46.

питање, о чијој улози у српско-дубровачким односима ће бити речи у току каснијег излагања, пажњу привлачи податак да је српски краљ Дубровчанима нешто поручивао у вези са Дријевима. Како је раније истакнуто, већи део Хумске земље нашао се од 1326. године под влашћу Босне. О последицама српско-босанског рата из 1329. године, као и о могућим територијалним променама, извори не остављају много простора за поуздане закључке. Сада, међутим, чини се да је у долини Неретве, ако не пре, а оно првих месеци 1330. године дошло промене врховне власти. Несигурност трговаца, о чему су вести пристизале у Дубровник, могла је бити само пратећа појава која је ишла уз таква збивања. Када се томе дода и краљево писмо које је недуго затим приспело у Дубровник, о чијој садржини се, нажалост, може говорити само на основу његовог извода који се среће у одлуци већа, где су недвосмислено исказани владареви интереси на Дријевима, на десној обали Неретве, чини се сасвим оправдано мишљење да је у међувремену, по свој прилици дошло до обнављања српске власти у долини Неретве.¹⁶² Изгледа да је подухват покренут овом приликом против Босне био нешто ширег карактера, пошто се у истој дубровачкој одлуци помињу и некакве акције корчуланског кнеза Јована Ђорђија, за кога је познато да се непријатељски држао према босанском бану, а које су донеле штете Општини.¹⁶³

Из оскудних и фрагментарних података ипак се разбירה да је српски краљ током последњих подухвата против Босне успео да поврати део раније изгубљених територија. У прилог таквом мишљењу недвосмислено сведочи пример властелина Познања Пурчића, за кога је 1327. године забележено да је био под босанском влашћу. У повељи бана Стефана II великом кнезу Гргуру Стјепанићу, која се шире датира, у период од друге половине 1329. до средине 1330. године, јавља се као сведок, представник жупе Загорје, која се налазила уз горњи ток Неретве. Његови баштински поседи налазили су се како у поменутој

¹⁶² *Историја српског народа* I, 501 (С. Ћирковић); Ђ. Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, 46.

¹⁶³ *Monumenta Ragusina* V, 284, 10. IV 1330: et quia nobilis et potens vir dominus Johannes de Georgii comes Curçole, in detrimentum nostre civitatis nuper dirigitur gressus suos etc. *Историја српског народа* I, 501 (С. Ћирковић)

жупи, тако и у Невесињу.¹⁶⁴ Од 1330. године за њега се у Дубровнику залаже млади краљ Стефан Душан, о чему ће бити речи у наставку, што недвосмислено говори да је он у међувремену променио страну, признајући власт српског владара. У том смислу се поуздано може говорити о обнови српске власти на подручју поменутих његових породичних поседа. Када се томе дода и наведени податак о Дријевима, изгледа да је током подухвата против Босне, српска држава успела да поврати значајан део Хумске земље, до Неретве, а у њеном доњем току прелазећи и на десну обалу реке.

У наредним месецима тежиште пажње српског владара било је усмерено ка источним и јужним крајевима српске државе, где је претила опасност од удружене византијско-бугарске акције, након што су цареви Андроник III и Михаило Шишман, обновили раније уговорен савез уперен против српског краља. До одлучујуће битке је дошло у лето, 28. јула 1330. године, у којој је српски краљ однео велику победу над бугарским царем, који је и погинуо на бојном пољу. Судећи према сведочењу Даниловог Настављача, један део изабраних војника стављен је под заповедништво младог краља, који се, како истиче у наставку, *веома прослави у томе рату*.¹⁶⁵ Вест о великом успеху српског оружја у Велбушкој бици у Дубровник је стигла до 14. августа, па је одмах, због краљевог *тријумфа и славе*, решено у Великом већу да се у част његове победе припреми двочлано свечано посланство, које ће му, очито, пренети честитке Општине.¹⁶⁶ Након две недеље, 29. августа, у истом већу, уз приличну опозицију (35:23), која је остала на становишту првобитног решења, одлучено је да српском краљу ипак

¹⁶⁴ *Monumenta Ragusina* V, 246, 13. VII 1327: Posnanus venerit Raugium in ambaxatam domini comitis Stepani de Bossina; J. Мргић-Радојчић, *Повеља Стјепана II Котроманића великом кнезу Гргуру Стјепанићу*, ССА 3 (2004) 20–21, 30; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 40; В. горе, стр. 57.

¹⁶⁵ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 139–140; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 206–207; П. Томац, *Велбушка битка*, Војно-историјски гласник 4 (1952) 99–111; Г. Шкриванић, *Битка код Велбужда 28. VII 1330*, Весник војног музеја 16 (1970) 67–76; *Историја српског народа* I, 507–508 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 41–42.

¹⁶⁶ *Monumenta Ragusina* II, 328; V, 293, 14. VIII 1330: quod pro triumpho et gloria, quam ad presens serenissimus rex Raxie recepit pro victoria quam habuit de domino imperatore Bulgarie, mictentur eidem duos solempnes ambaxatores.

треба упутити три посланика.¹⁶⁷ Истом приликом донете су и одлуке које су се тичале организационог дела припрема, које су биле исте као и код претходног посланства које је краљу било упућено у јесен 1329. године.¹⁶⁸ Кнез и Мало веће су овлашћени да се постарају око поклона које треба понети. Они су након три дана, 2. септембра изашли са закључком да дарови за краља буду у вредности 800 перпера, у тканинама и другим примереним стварима.¹⁶⁹ На крају су изабрани и посланици: Јуније Држић, Јуније Журговић и опет Нале Цревић. Иако је, бар у почетку изгледало, да би посланство могло ускоро да крене, ипак се није тако догодило. У међувремену су биле настављене припреме, па је тако нешто мање од месец дана пред њихов одлазак, Велико веће одлучило да се тканине за даривање краља набаве од Фирентинца Томазина Дучинија, који је пословао у Дубровнику.¹⁷⁰ Истог 6. октобра, у складу са обичајем, изабрани су и процењивачи коња.¹⁷¹ Посланици су из Дубровника требало да крену морским путем, па је стога 22. октобра у Малом већу решено да се припреми један брод који ће их пребацити до Светог Срђа,¹⁷² одакле су даље имали да наставе копном. Након 12 дана, 3. новембра, најзад су кренули из града. На српском двору

¹⁶⁷ *Monumenta Ragusina* II, 328; V, 293, 29. VIII 1330: quod ambaxatores qui debent micti ad serenissimum regem debeant esse tres etc.

¹⁶⁸ *Monumenta Ragusina* V, 294, 29. VIII 1330: quod unusquisque dictorum ambaxatorum debeat habere pro suo salario dicte ambaxate yperp. LXXV pro quolibet; videlicet yperp. XL pro donis, et yperp. XXXV pro salario, et yperp. III omni die... et quod quilibet dictorum ambaxatorum debeat ducere et tenere secum III homines ad equos, et duos ad pedes etc.

¹⁶⁹ *Monumenta Ragusina* V, 294, 29. VIII 1330: quod dominus comes cum suo Minori consilio...providendi, ordinandi et stabilendi de dono fiendo et mictendo eidem domino regi per dictos ambaxatores de avere comunis etc.; 2. IX 1330: provisum fuit per ipsum dominum comitem et parvum consilium de libris XL grossorum in drappis et aliis. (накнадно дописано испод одлуке).

¹⁷⁰ *Monumenta Ragusina* V, 298, 6. X 1330: quod cum Thomaxius Duccini de Florentia mercator Ragusii, vendiderit comuni Ragusii tantos drappos pro quibus debet recipere a comune Ragusii libras quadraginta et ser. XIII venetorum grossorum pro ipsis presentandis et dandis serenissimo regi Urossio etc.

¹⁷¹ *Monumenta Ragusina* V, 298, 6. X 1330: Vitalis de Petrana et Michael de Mençe... electi fuerunt extimatores equorum conducendorum per... ambaxatores ad dominum regem Urosium.

¹⁷² *Monumenta Ragusina* II, 329; V, 299, 22. X 1330: quod armetur lignum comunis, super quem ponentur LXX homines ad remum et unus comitus, et II noclerii, de quibus nocleriis unus sit scribanus; super quem debeant ire ambaxatores qui vadunt ad dominum regem usque sanctum Sergium.

дубровачко посланство остало је око месец и по дана, а у Дубровник се вратило 12. јануара 1331. године.¹⁷³

Неколико дана пред полазак посланства у Србију у Дубровник су пристигле вести да су да су дубровачки трговци који бораве у Призрену у међувремену претрпели штете, тако што су им је много тканина узето од стране српског краља. Из тог разлога Велико веће је 30. октобра решило да се изаберу три конзула који су имали да се посвете новонасталом проблему.¹⁷⁴ У сваком случају, непријатни догађај није омео одлазак посланика на дуго припремани пут, при чему не треба искључити могућност да су они добили и инструкције да приликом боравка на српском двору покрену ово питање.

2.7. Млади краљ и поклад Пурђића

После три године и осам месеци од првог помена, кроз изворе се поново могу непосредно пратити односи младог краља и Општине дубровачке. Заплет који је настао у вези са једним депозитом отворио је простор да се млади краљ укључи у решавање насталог проблема. Како је већ истакнуто, током протеклог српско-босанског рата, изгледа да је српска власт била обновљена на хумском подручју све до око Неретве. Као последица овог војног подухвата српске државе, властеоска породица Познања Пурчића са подручја Невесиња и Загорја била је потчињена српској власти. Међутим, изгледа да се није радило о једноставном преласку властеоске породице са босанске на српску страну, како се то обично среће у литератури. Након деценију и по од поменутог рата, у једној одлуци дубровачког Већа умољених среће се податак да је Познањ Пурђић са читавом

¹⁷³ *Monumenta Ragusina* II, 329; V, 295, 29. VIII 1330: Junius Dersa, Junius de Georgio et Nale de Çereva electi fuerunt ambaxatores ad dominum regem Raxie. Накнадно дописано испод одлуке: Die sabbati III novembris recesserunt de Ragusio, redierunt die sabbati XII januarii.

¹⁷⁴ *Monumenta Ragusina* V, 300, 30. X 1330: quod cum multi drappi accipiantur pro parte domini regis, mercatoribus ragusinis existentibus in Prisren de quibus oportet fieri avariam inter eos, secundum ordinem civitatis quod tam de drappis ablatis in proximo anno, quam de auferendis pro parte domini regis fiat avariam inter eos, et quod eligantur tres nobiles homines pro consulibus ad faciendas dictas avarias... Fuerunt electi consules supra predictis: Vita de Sorco, Luce de Vitagna, Petragna de Bunda. Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, Београд 1982, 44.

породицом, супругом и синовима дуго времена био затворен у краљевим тамницама.¹⁷⁵ Уколико се утамничење читаве породице догодило одмах након што је српска власт била оружјем обновљена на спорном подручју Хумске земље, што је сасвим извесно и може се схватити као одговор на испољено властеоско неверство, било би лако разумети заплет око депозита који је уследио недуго затим.

Нинослава, супруга Познања Пурђића оставила је до 1330. године, а пре поменутог рата, неке ствари у депозит код Дубровчанина Андреје Соркочевића (†1330), које је он пред крај живота оставио да јој буду враћене.¹⁷⁶ Међутим, након затварања читаве породице, тако нешто се није могло сасвим једноставно остварити. Истовремено, млади краљ је полагао права на остављену имовину своје неверне властеле. То би упућивало да су постојале његове надлежности над деловима Хумске земље који су били под српском влашћу, а које је изгледа имао још и у априлу 1326. године када је у Дубровнику интервенисао за хумског властелина Браноја Бранивојевића, кога назива својим човеком.

Код Андреје је некакве ствари био оставио и један Познањев човек из Невесиња, и оне су без сметњи подигнуте средином септембра 1330. године.¹⁷⁷ У том смислу се може лакше разумети зашто је Познањева супруга оставила поклад баш код Андреје Соркочевића, пошто су очито њихови пословни односи успешно развијани и у претходном периоду.

¹⁷⁵ *Monumenta Ragusina* I, 165, 20. XI 1344: ...quod longo tempore fuit detentus in carceribus domini regis cum uxore, omnibus suis filiis etc. М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 40 (=М. Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, 357).

¹⁷⁶ *Monumenta Ragusina* V, 301, 26. XI 1330: cum ipse Andreas in ultimo sue vite relinquit quod dicte res restituentur sibi (sc. uxori Posnani de Purchio) etc. Андрија Соркочевић, у изворима бележен и као Пештић (de Pesta), што је заправо огранак чувене дубровачке властеоске породице, био је пословно активан у Србији у дужем низу година. У закупу је држао царине на појединим српским трговима, о чему сведоче две краљеве разрешнице, из 1323. и 1326. године. Уп. Н. Порчић, *Акт једног српског краља о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 11–19; Исти, *Акт краља Стефана Уроша III о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 21–28. О његовој делатности вид. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 413–415.

¹⁷⁷ *Diversa Cancellariea* 9, fol. 214, 15. IX 1330: Budislauus Glauateç de Neuessigna homo Posnani contentus et confessus fuit se integraliter, sine diminutione aliqā redibuisse(!) ab Andera Pauli de Sorco omnes res et quolibet aliud... sibi datum et accomandatum a dicto Budislauo. М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 40 (=М. Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, 357).

Вест од захтеву младог краља стигла је у Дубровник до 26. новембра преко дописа Домање Менчетића, дубровачког трговца који је имао разгранате пословне активности у српској држави, а у закупу је држао у трг у Брскову.¹⁷⁸ У припремању одговора на прispело обавештење, дошло је до поделе у Већу умољених, тесном већином (уз пристанак свега 17 од присутна 32 већника) решено је на крају да се од Домање затражи да се постара да млади краљ пошаље Познањеву супругу, која би по његовом овлашћењу безбедно прispела у Дубровник, како би примила речене ствари.¹⁷⁹ Из наведеног се може поуздано закључити да је Нинослава, а по свој прилици и сва њена породица није имала слободу кретања, односно, да већ поменути каснији податак, који говори о утамничењу властееке породице, можемо поуздано хронолошки сместити у време о коме је овде реч. Међутим, уколико Домања тако нешто не би успео да издејствује, имао је да се побрине да она у присуству веродостојних сведока, по својој вољи изабере једног или два човека, којима би предала кључеве од сандука у коме се чувају ствари, и да их пошаље у Дубровник, где ће им оне бити предате.¹⁸⁰ У расправи око враћања поклада, очигледно је превагнуо став дубровачких власти да ствари остављене у поклад треба да прими власник, односно лице које их је оставило или његови овлашћени представници, пошто се изгледа рачунало да би другачији приступ са правног становишта могао да доведе до проблема, без обзира на то што је захтев био испоручен са једног од највиших места у држави.

¹⁷⁸ *Monumenta Ragusina* V, 301, 26. XI 1330: quod scribatur Domagne de Mençe respondendo lictis per eum nobis transmissis, super deposito olim facto per uxorem Posnani de Purchio, Andree Pauli de Sorco, de quibusdam rebus que petuntur per dominum regem iuvenem etc. М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 40 (=М. Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, 357). О Домањи Менчетићу в. Д. Јечменица, *Две разрешнице краља Стефана Душана за Домању Менчетића са браћом*, ССА 8 (2009) 45–55.

¹⁷⁹ *Monumenta Ragusina* V, 301, 26. XI 1330: quod ipse (sc. Domagna de Mençe) procuret quod ipse dominus rex mictat Ragusium uxorem dicti Posnani, per quam deposite fuerunt dicte res, et restituentur eidem... et quod dicta mulier veniat et recedat de Ragusio cum dictis rebus, tute et secure, per manus ipsius domini regis etc.

¹⁸⁰ *Monumenta Ragusina* V, 301, 26. XI 1330: quod si facere non poterit quia dicta mulier venire nollet Ragusium ad accipiendum predietas res... procuret quod dicta mulier, in presentia multorum testium fide dignorum, tam de Ragusio quam de aliunde, det uni vel duobus hominibus, quibus voluerit, claves cascie, in qua sunt dicte res, et mictat eos cum clavibus Ragusium, ad accipiendum predictas res, et dabuntur eis per detentores dictarum rerum.

Процедура око враћања депозита настављена је нешто мање од месец дана касније. Исто веће је 21. децембра, уз нешто мању опозицију него претходног пута (25:16), дало овлашћење кнезу, да онда, када нађе за сходно, може да наложи супрузи и наследницима покојног Андреје Соркочевића да пошаљу поклад, како би био предат искључиво у руке супруге Познања Пурђића и њених синова, а под условом да они најпре, уочи примања, предају запис, односно писани документ, који су добили од Соркочевића приликом остављања поклада.¹⁸¹ Дубровчани су и даље инсистирали на формалном приступу око читаве ствари, тражећи да добра буду предата у руке власника, чак и у ситуацији када се читава властеоска породица није налазила у владаревој милости. Покушај Домање Менчетића да издејствује долазак Нинославе у Дубровник, или да она пошаље овлашћене представнике, очито није успео, пошто млади краљ изгледа није био вољан да изађе у сусрет таквим предлозима.

Заплет око враћања поклада поред осталог открива да односи између Дубровника и младог краља у ово време нису били сасвим ослобођени потешкоћа. Како је сам млади краљ отворено испољавао заинтересованост за враћање поклада, Дубровчани су решили да такву околност искористе у свом интересу, како би решили проблеме са којима су се суочавали у приморским крајевима српске државе. У том смислу Домања Менчетић је добио задатак да се постара код младог краља да буде ослобођена сва роба дубровачких трговаца која је са његове стране задржана, и да се отворе сви путеви за слободан промет. У случају да овај то не прихвати, од враћања депозита не би било ништа.¹⁸²

¹⁸¹ *Monumenta Ragusina* V, 303, 21. XII 1330: quod ad certum terminum et sub certa pena prout eidem domino comiti videbitur, quod debeant mictere eorum ruschio et expensis uxori Posnani de Purchia et filiis suis, depositum quod idem Andreas recepit ab uxore dicti Posnani et filiis seu ab aliquo eorum, et quod dictum depositum restituatur eis seu alicui eorum, in eorum manibus, restituendo per eos primo scripturam quam habent de dicto deposito super ipsum Andream etc.

¹⁸² *Monumenta Ragusina* V, 303, 21. XII 1330: significando et scribendo primo Domagne de Mence quod debeat procurare cum domino rege iuvene, occasione dicti depositi... et quod se constituat plagarius et pagator penes predictum dominum regem cum aliis mercatoribus raguseis quod relaxatis mercationibus mercatorum raguseorum per eum interdictis et aperta strata, dictum depositum mictetur modo predicto. Et si dictus dominus rex iuvenis primo non fecerit relaxari... et aperiri stratas, quod dictum depositum non mictatur. М. Динић, *Хумско-требињска властела*, 40 (=М. Ј. Динић, *Из српске историје средњег века*, 357).

За наредних неколико месеци у изворима нема више помена случаја овог поклада. Тек средином пролећа 1331. године, у посебним околностима, о којима ће бити речи у наставку, питање поново избија у први план односа младог краља и Дубровника. Са српске стране изгледа да није постојала спремност да се удовољи дубровачким захтевима који су се тицали задржане робе и слободе кретања трговаца, док су захтеви за покладом и даље пристизали. Изгледа да притисак који је овим поводом млади краљ вршио на Дубровник није био сасвим безазлен. У време када се спремила његова посета граду, Веће умољених је 13. маја разматрало како да се нађе решење за наведени проблем. Тим поводом је одлучено, опет уз велику опозицију (23:18) да се младом краљу пошаљу седморица властелина, који су чинили два раније изабрана посланства, о чему ће бити речи у наставку. Они су имали задатак да покушају да издејствују обуставу притиска, односно прекид узнемиравања које је Дубровник трпео због поклада, што је схватано као *противно Богу, правди, статуту, обичајима и слободи града*.¹⁸³ Међутим, уколико би млади краљ истрајао у свом захтеву, али пристао да се ствари из депозита процене, и на њихов рачун намире штете које су Дубровчани претрпели, што је био предлог са којим су поменути седморица имала да изађу пред њега, такво нешто би за Општину било сасвим прихватљиво. У случају да се ствар не буде развијала на овакав начин, поменутој властели је било остављено да учине онако како нађу да је за добробит заједнице.¹⁸⁴

Ствари из депозита изгледа да сада више нису стајале закључане у сандуку, како је то било представљено крајем новембра. Такав закључак се стиче из одлуке

¹⁸³ *Reformationes* 10, fol. 18–18', 13. V 1331: quod commictatur Martulo de Teduisio, Matheo de Georgio, Junio de Lucaro, Junio de Georgio, Marino de Bona, Vole de Cige et Domagne de Mençe exire... ad dominum regem iuvenem, et eidem... suplicare reverenter, quod sibi dignetur et placeat non molestare vel agravare nos super petitione quam nobis facit quod sibi detur res et bona olim deposita per uxorem Posnani de Purchia et filios suos... eo quod esset contra Deum et iustitiam, et contra statutum, consuetudines et franchigiam civitatis. *Monumenta Ragusina* V, 315. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 15.

¹⁸⁴ *Reformationes* 10, fol. 18–18', 13. V 1331: Quod si obtinere poterunt bene quidem, alias quod dicte res sive depositum deferatur ad ipsum dominum regem, et devote supplicare eidem, quod debeat facere extimari res dicti depositi, et pro tanto quanto extimate fuerint tantum scomputetur de debito quod tenetur mercatoribus nostris, et dimictat nobis res dicti depositi, quas si dimictere nollet et omnino vellet illas, tunc dicti VI(!) homines faciant... quicquid crediderint convenire et fore utile et boni status comunis etc. *Monumenta Ragusina* V, 315. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 15.

Малог већа од 14. маја, према којој је кнез био овлашћен да по својој вољи казни Марина Соркочевића, брата Андрејевог, и Лампру Менчетића, као и све остале особе код којих се налазе ствари из депозита, уколико их не предају самом кнезу.¹⁸⁵

Под притиском младог краља, Дубровчани су ипак морали да предају толико тражени поклад. Како канцеларијски кватерниони за 1331. и 1332. годину нису сачувани, тешко је поуздано рећи када се то тачно догодило. У сваком случају, нема назнака да су тим поводом у Дубровник више стизали захтеви младог краља након средине маја 1331. године, па стога није ни било расправе пред дубровачким органима власти. Не треба искључити могућност да су ствари биле предате недуго пошто је донета одлука о њиховом прикупљању.

Наставак заплета око поклада, који се догодио након више од 13 година, у јесен 1344. године, у пуном смислу је показао колико је била оправдана дубровачка бојазан и опирање да се ствари предају некоме ко није њихов власник, па чак и када је такав захтев био испоручен на највишем, међудржавном нивоу, и у тренутку када су власници били заточени.

У време када је краљ Стефан Душан био посвећен великим и успешним подухватима против Византије, неверна властеоска породица Пурђић била је пуштена на слободу. Дугогодишње тамновање довело их је у велике материјалне потешкоће, па су у таквим околностима решили да посегну за својим покладом, за који су веровали да се још увек чува у Дубровнику. Тим поводом, до 11. октобра 1344. године у град је прispело писмо Познања Пурђића, којим је тамошње власти подсећао на остављени депозит и тражио да буде враћен.¹⁸⁶ Иако је ситуација по свему била непријатна, пошто поклад већ одавно није био у Дубровнику, ни једног тренутка нису оспоравана законита права власника. Стога

¹⁸⁵ *Reformationes* 10, fol. 19, 14. V 1331: quod dominus comes habeat... potestatem... mictendi et ponendi penam et penas, quas sibi placuerit, Marino Pauli de Sorco et Lampre Petri de Mençe, et cuilibet persone que haberet de rebus depositi... quod debeant illas presentare et dare eidem domino comiti. *Monumenta Ragusina* V, 316.

¹⁸⁶ *Reformationes* 12, fol. 34', 11. X 1344: quod cum ex parte Posnani Puchis misse fuissent lictere nostro comiti et eius consiliariis ut depositum prodatur per eum sive per uxorem suam factum in Ragusio apud quemdam nobilem civem ragusinum sibi debet restitui etc. *Monumenta Ragusina* I, 161 (не 15. X).

је Веће умољених, које је од самог почетка било посвећено овом питању, решило да одговори да ће поклад бити враћен, а изасланик Пурђића, који је приспео у град, требало је да поручи Познању, да овај пошаље своју супругу у Дубровник, и да су спремни да јој у потпуности учине правду.¹⁸⁷

Након месец дана, питање је настављено даље да се решава. Међутим, у међувремену се сазнало да су власници од Општине тражили да се поклад претвори у залог, на основу ког би добили новац у износу до процењене вредности ствари које су биле остављене. Тим поводом исто веће је 16. новембра издало неопходна овлашћења за договарање са Познањевом супругом.¹⁸⁸ Нема сумње да је овакав развој ситуације по свему одговарао дубровачкој страни. Потреба за новцем коју је властeosка породица имала, ишла је на руку решавању, по Општину, непријатне ситуације.

Истог дана Веће умољених је одлучило да се Познањевој супрузи Нинослави пошаљу четири дубровачка властелина, од којих двојица из Малог већа, који би са њом имали да разговарају у оквиру мандата који одреди кнез. У случају позитивног исхода разговора, они су имали овлашћење да предложи да јој Општина исплати 700 перпера, са напоменом да се то чини у виду дара, ради поткрепљивања потреба, односно оскудице, а не из некаквих других разлога.¹⁸⁹ Уз овакав предлог ишао је услов да се Познањ и његова супруга чврсто обавезу

¹⁸⁷ *Reformationes* 12, fol. 34', 11. X 1344: quod respondeatur... quod nos habemus, quod depositum factum fuit et sicut factum fuit sic eum illis signis, pactis et ordine quibus datum fuit, fuit restitutum; ad aliud, quoniam dixit etiam nuntius dicti Posnani horetenus, quod de dicto deposito restavit aliquid quod non fuit restitutum, quod respondeatur ei, quod mictat quem vult suum certum nuptium coram nobis petiturus ius suum, et nos parati sumus sibi facere iustitie complementum. *Monumenta Ragusina* I, 161 (не 15. X).

¹⁸⁸ *Reformationes* 12, fol. 39, 16. XI 1344: de dando plenam et liberam auctoritatem et potestatem domino comiti et suo Minori consilio corcordandi se et conveniendi cum uxore Posnani Purchis et cum aliis quibus expeditur occasione pignoris quod ipsa petit pro deposito a Communi Ragusii. *Monumenta Ragusina* I, 164.

¹⁸⁹ *Reformationes* 12, fol. 40, 16. XI 1344: quod duo de consiliariis Minoris consilii simul cum Felice de Grede et cum Giue de Saracha ire debeant ad uxorem Posnani de Purchia, et loqui cum ea... Et si dicta uxor Posnani contentaverit facere et consentire verbis sibi expositis... quod tunc et eo casu dicti Felice et Giue possint... profere dicte uxori Posnani sub forma et protestu doni solummodo et pro subventionem sue necessitatis et non pro alia causa libr. XXXV gross. etc. *Monumenta Ragusina* I, 164.

Општини и наследницима Андреје Соркочевића као и осталим Дубровчанима, да неће тражити ствари које су биле остављене у поклад.¹⁹⁰

Предлог који је дошао са дубровачке стране изгледа да је био потпуно прихватљив за властеоску породицу Пурђић. Након само четири дана, 20. новембра 1344. године у одлуци Већа умољених, пуној хвале и лепих речи, истицани су старо пријатељство и верност које је Познањ Пурђић увек неговао према Општини дубровачкој, а истовремено је, приликом одлучивања, узимана у обзир и чињеница да је читава породица била дуго времена утамничена, због чега се нашла у великој нужди. Због свега наведеног, и као потврда добрим односима, како се даље истиче, решено је да се Познањевој жени Нинослави, која је управо приспела у Дубровник, дарује 700 перпера, од које суме ће јој одмах бити исплаћено 100 перпера.¹⁹¹ Кратак рок, од свега неколико дана између две одлуке указује да су Пурђићи живели недалеко од Дубровника. Не треба искључити могућност да им је после толико времена било дозвољено да се врате на подручје Невесиња и Загорја, где су се некада налазили њихови породични поседи.

На овакав начин било је решено једно непријатно питање које је стајало отворено скоро деценију и по. Неизвесно је да ли су Пурђићи икада сазнали шта се заправо догодило са њиховим покладом, кога у време када су они веровали да је још увек на сигурном, већ одавно није било у Дубровнику. Сам заплет могао је по Општину да има озбиљне последице, пре свега кроз штету њеном пословном угледу, па су дубровачке власти у том смислу предузеле све потребне мере да се власници обештете на примерен начин, у складу са процењеном вредношћу остављених ствари. Материјална штета коју је Општина претрпела у конкретном случају је очигледна, и њено прихватање могуће је објаснити наведеним

¹⁹⁰ *Reformationes* 12, fol. 40, 16. XI 1344: cum conditione et pacto, quod Posnani et uxor eius predicta faciet communi Ragusii et heredibus Andree de Pesta, ac etiam cuilibet singulari persone civitatis et districtus Ragusii plenam, generalem et irrevocabilem finem et pactum de proprio aliquid non petendo de quodam deposito certarum rerum, quas dicta uxor Posnani petit a dicto Communi Ragusii. *Monumenta Ragusina* I, 164.

¹⁹¹ *Reformationes* 12, fol. 40', 20. XI 1344: considerata antica amicitia et fidelitate Posnani de Purchia, quam semper habuit et habet erga Commune Ragusium et homines civitatis eiusdem... quod uxori Posnani, que ad presens venit Ragusium nomine et parte dicti mariti sui, detur et donetur et subveniat de gracia et amore speciali ipsi Posnan et domine Ninosclau uxori sue predictae, de avere communs ypperperos VIIIC etc. *Monumenta Ragusina* I, 165. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 8.

разлозима. Како је стицајем околности, властеоска породица која је оставила поклад, била у великој оскудици, па јој је новац био више потребан од остављених драгоцености, догодило се да је случај био окончан на скуп али релативно једноставан начин. Заплет би био далеко тежи да се настојало на враћању остављених ствари, које су за власника могле имати и додатни значај, осим несумњиве материјалне вредности.

2.8. Дубровник према сукобу старог и младог краља

У време када је посланство, које је из Дубровника кренуло 3. новембра, по свој прилици већ било стигло на српски двор, у град су приспела писма српског краља којима је тражио од Општине да му се стави на располагање 6 галија. Поводом неубичајене молбе Велико веће се састало 29. новембра 1330. године, и том приликом решило да се изабере петорица мудрих који су имали да размотре на какав начин треба да се одговори краљу, и за то им је био остављен рок од петнаест дана.¹⁹² Тешко је разумети који су заправо мотиви подстакли српског краља да се Дубровчанима обрати са оваквом молбом. Начин на који су дубровачке власти решиле да се посвете питању, избором посебне комисије, што је чињено у свим деликатним ситуацијама, само упућује да се на овакво тражење није гледало по свему благонаклоно, па је требало пажљиво размотрити какве користи или штете би Општина могла да има од уступања тражених галија. Изгледа да су краљева писма била послата пре него што је дубровачко посланство приспело на српски двор. Остављени рок од 15 дана је прошао, а назнака да је на дубровачким органима власти расправљано о садржају дописа нема још дуго

¹⁹² *Monumenta Ragusina* II, 330; V, 301–302, 29. XI 1330: quod eligantur quinque sapientes ad providendum, deliberandum et inveniendum responsionem que debet fieri licteris nobis missis pro parte serenissimi regis Raxie, quibus petit VI galeas vel *sabas duas*... Electi fuerunt sapientes predicti: Marinus de Petrana, Martolus de Teduisio, Junius de Volcasso, Dobre de Sorco, Nichifor de Bodaça. Матеи је уз галије прочитао *sala(ria) duo*. Значење се у многоме мења, пошто би се према првом читању радило о оклопима, што би било тешко уклопити у контекст одлуке, док би према другом излазило да је краљ био спреман да плати две галије, што би се свакако лакше разумело у датом случају. Како тренутно нисмо у могућности да реч проверимо у изворнику, до тада питање остављамо отвореним.

времена. У Дубровнику се изгледа није журило да се донесе коначна одлука по питању тражених галија, а по свој прилици се чекао и повратак посланика, како би се сазнале ближе околности и разлози такве молбе. Тек 22. јануара, десет дана након што се посланство вратило у град, Веће умољених је решило да се одлука о одговору на краљева писма којима тражи галије и бродове одложи до недеље 27. јануара, а онда да се онда учини како тада буде одлучено.¹⁹³ Међутим, ни тог дана никаква одлука у том смислу није била донета, по свој прилици стога што су у Дубровник почели да пристижу гласови о ванредним приликама које су се збивале у залеђу.

Данилов Настављач се у свом приповедању отворено ставља на страну младог краља, када описује неслогу и сукоб који су настали у владарској породици. Не откривајући стварне разлоге који су стајали у основи неспоразума, писац истиче да је краљ Стефан Урош III свога сина омрзнуо *савршеном мржњом*. Такав однос довео је до отвореног непријатељства оца и сина. Стари краљ је скупио војску и кренуо у Зету, са намером да ствар реши силом. Двор младог краља који се налазио под Скадром на обали реке Дримца био је разорен, а Стефан Душан се са властелом која је остала уз њега повукао на десну обалу Бојане. Пошто није прихватио да се преда своме оцу, започели су преговори који су завршени измирењем, након чега се краљ вратио из Зете.¹⁹⁴

Изгледа да је почетак описаних догађаја био у другој половини јануара 1331. године. У Дубровнику су са великом пажњом посматрало шта се збива у српској држави. Веће умољених се састало 5. фебруара и решило да се пише и старом и младом краљу, док је предлог да се то не чини остао у мањини.¹⁹⁵ Општина је поручивала да много жали и да је незадовољна због неслоге која је

¹⁹³ *Reformationes* 10, fol. 4', 22. I 1331: quod licteris nobis et Comuni Ragusii missis pro parte domini regis Vrossii, per quas petit sibi comodari certas galeas et ligna, suspendatur de non respondendo ad presens; set die dominico proximo reducantur ad presens consilium, et tunc prout in ipso reformabitur ita procedetur. *Monumenta Ragusina* V, 305.

¹⁹⁴ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 157–158. К. Лиречек, *Историја Срба* I, 208; *Историја Црне Горе* II–1, 71 (С. Ћирковић); М. Маловић, *Стефан Дечански и Зета*, 63–64; *Историја српског народа* I, 508–509 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 42–43.

¹⁹⁵ *Reformationes* 10, fol. 5', 5. II 1331: de scribendo licteras serenissimo regi veterano et serenissimo regi iuveni etc. *Monumenta Ragusina* II, 331, V, 305–306.

настала између њих, преносећи изразе забринутости и наде да ће бити обновљен мир, уз очекивања да ће дубровачки трговци и њихова добра бити заштићени.¹⁹⁶ Само неколико дана касније у Дубровник су прispело писмо младог краља којим је од Дубровчана тражио савет, помоћ и наклоност. Био је то отворени позив Општини да се у сукобу сврста на страну младог краља, који је изгледа дошао у време када се притиснут од оца морао повлачити преко Бојане. Када се тим поводом 11. фебруара састало Веће умољених, расположење је било такво да се млади краљ није могао надати траженом. Решено је да се за три дана одложи доношење одлуке о слању одговора.¹⁹⁷ То је већ био јасан показатељ да Општина не жели да се директно меша у сукоб који је трајао у залеђу, по свој прилици бринући какве би то последице могло да има по дубровачке трговце у српској држави. Тако је прошао и 14. фебруар, када је поново требало решавати, а одлуке о тој ствари није било. У међувремену, последице метежа који је настао услед ванредних прилика у српској држави осетили су најпре дубровачки трговци у Брскову. Они су своју сигурност новцем откупили, па је због тога Мало веће 16. фебруара решавало о томе како да се надомести тај ванредни издатак.¹⁹⁸

Сукоб у владарској породици, који је у сред зиме довео да краљеве интервенције против свог сина, што на речит начин сведочи о озбиљности ситуације, потрајао је све до пролећа 1331. године. Како је млади краљ избегао да буде заробљен, започео је преговоре са својим оцем. Данилов Настављач прича о многим посланствима која су тим поводом размењена.¹⁹⁹ Почетком априла и

¹⁹⁶ *Reformationes* 10, fol. 5', 5. II 1331: quod multum condolemus et displicet nobis de discordia que orta est inter eos... eos diligimus ad salutem, et sinistra cum accedunt reputamus sicut decet, offerendo nos sollicitos et paratos plenis affectibus ad omnia que redundare possent ad eorum et cuiuscumque eorum exultationem et pacis concordie et quietis, recomendantes eis mercatores nostros et eorum bona, qui et que sunt in eorum regno. *Monumenta Ragusina* II, 331, V, 305–306.

¹⁹⁷ *Reformationes* 10, fol. 6', 11. II 1331: quod supersedatur hinc ad diem Jovis proximi de non respondendo licteris nobis transmissis pro parte domini regis iuvenis, per quas inter alias petit a nobis sibi impartiri consilium, auxilium et favorem. *Monumenta Ragusina* II, 332, V, 306.

¹⁹⁸ *Reformationes* 10, fol. 7', 16. II 1331: quod illi CL yperperi soluti per mercatores Ragusii commorantes in Bressco pro securitate ipsorum, debeant poni et micti in avariam inter omnes mercatores Ragusii, qui ibi erant tunc temporis... secundum valorem mercacionum eorum... sub pena XXV yperperorum pro quolibet. Item... quod sal quem doanerii habent in dicto mercato Bresscoe debeat poni et micti in avariam cum aliis mercacionibus etc. *Monumenta Ragusina* V, 307.

¹⁹⁹ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 158.

Дубровник је решио да се укључи у дипломатске напоре око измирења старог и младог краља. У том смислу Велико веће је 2. априла одлучило да се ради постизања мира краљевима упуту једно свечано посланство које ће чинити Мартол Тедушић, Мате Журговић и Јуније Лукаревић. Жеља Општине је несумњиво била да се превазиђе сукоб у залеђу који је штетио њени пословним интересима, што је на особен начин наглашено у самој одлуци.²⁰⁰ Неколико дана касније изабрана су и петорица мудрих који су имали задатак да саставе упутство за деловање посланства.²⁰¹ Оно је било готово кроз два дана када је Веће умољених дало сагласност на његову садржину, и том приликом је било забележено на једну цедуљу, која стицајем околности нажалост није сачувана.²⁰² Истом приликом било је решено да изабрани посланици, треба да крену на пут у току сутрашњег дана, 10. априла.²⁰³

Изгледа да измирење старог и младог краља није било постигнуто пре краја априла месеца. У Дубровник су и даље пристизале вести да сигурност трговаца није била на сасвим завидном нивоу, па је стога Велико веће 29. априла решило да се опреме и упуте галија и брод до Светог Срђа где су имали да остану три дана и прихвате робу дубровачких трговаца који су намеравали да је врате у Дубровник. Овде се пре свега рачунало на трговце из унутрашњости Србије, који би се са својом робом због нередовних прилика спуштали до обале мора. У приморју, а свакако око Светог Срђа, ситуација није била тако тешка, пошто је

²⁰⁰ *Reformationes* 10, fol. 12, 2. IV 1331: quod pro bono, pacis et concordie tractande et fiende inter dominum regem veteranum et dominum regem iuvenem, debeant micti ad eos, ad expensas comunis solempnes ambaxatores, pro tractanda et facienda pace inter eos, cum sit placibilis Deo et toto mundo, et multo fructuosa Comuni et hominibus Ragusii etc. *Monumenta Ragusina* V, 311.

²⁰¹ *Reformationes* 10, fol. 12', 6. IV 1331: quod debeant eligi V sapientes ad inveniendam commissionem ambaxatoribus, qui ire debent ad dominos reges veteranum et iuvenem... Johannes de Cilippa, Michael de Mençe, Junius de Volcasso, Junius de Georgio et Dobre de Sorco, electi fuerunt dicti V sapientes. *Monumenta Ragusina* V, 311.

²⁰² *Reformationes* 10, fol. 12', 9. IV 1331: quod dictis ambaxatoribus commictatur prout in cedula hinc apposita continetur. *Monumenta Ragusina* V, 311.

²⁰³ *Reformationes* 10, fol. 12', 9. IV 1331: quod ambaxatores qui ire debent ad reges Slauonie, debeant discedere cras per totam diem, non expectando alia nova. *Monumenta Ragusina* V, 311.

истим тим пловилима било омогућено свакоме ко жели да пошаље своју робу из Дубровника.²⁰⁴

Почетком маја 1331. године неспоразуми у краљевској породици већ су били превазиђени, после чега се краљ вратио из Зете. Према Даниловом Настављачу, након многих посланстава која су размењена, где је, како смо видели, посредничку улогу имала и дубровачка дипломатија, измирење је дошло тако што млади краљ *постиже своју вољу и хтење*.²⁰⁵ Међутим, чини се да Стефан Душан ипак није био у прилици да се на овакав начин измири са својим оцем. Од самог почетка сукоба, он је био у одступању, најпре се повукао преко Бојане, потом је изгледа наставио и даље према западу. Поменути писац истиче да је приликом измирења дошло и до сусрета оца и сина. У Дубровнику се пажљиво пратило његово кретање, па се тако 7. маја дознало да би требало да је већ стигао у Требиње. Изгледа да кретање младог краља ка западу није било сасвим случајно, чак и онда када је до измирења дошло. Могуће да је на такав начин, бринући се за своју сигурност, желео да се удаљи од Зете док не буде сасвим сигуран да се стари краљ са својом војском повукао у унутрашњост српске државе. Чим су сазнали да се млади краљ налази у околини града, Дубровчани су решили да изаберу четири свечана посланика, Јунија Журговића, Марина Бунића, Домању Менчетића и Воле Влчевића, који су имали задатак да оду, носећи са собом четири товара доброг вина, очито за част, и позову младог краља да дође у посету Дубровнику, где би га кнез и властела љубазно примили и указали му част.²⁰⁶ Кроз три дана изабрани посланици су очито у Дубровник донели

²⁰⁴ *Reformationes* 10, fol. 15–15', 29. IV 1331: quod super galea que armatur et mictitur apud sanctum Sergium cum alio ligno soctilis(!), quilibet possit mictere mereaciones suas super ipso, in eundo et redeundo. Item quod dicta galea et lignum debeant stare apud sanctum Sergium tribus diebus completis, et recipere super galea a mercatoribus nostris de Ragusio, mercationes eorum exiles... Et si mercatores non descendissent de Slauonia ad marinam, et haberent certa nova quod deberent venire, possint stare... et honerata galea et aliis barchis, debeant reddire Ragusium in conserva simul etc. *Monumenta Ragusina* II, 333, V, 313–314.

²⁰⁵ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 158.

²⁰⁶ *Reformationes* 10, fol. 17, 7. V 1331: de mictendo IIII nobiles homines pro ambaxatoribus ad serenissimum regem iuvanem(!), qui presentialiter debet esse in Tribigna, ad supplicandum eumdem quod sibi dignetur et placeat accedere Ragusium, ut decet eum benigne recipietur a domino comite et nobilibus hominibus Ragusii, et honorabitur ab eisdem, et defferant secum ad expensas comunis IIII salmas boni vini. *Monumenta Ragusina* V, 314.

позитиван одговор на љубазан позив, па су у том смислу настављене су припреме за дочек угледног госта. Велико веће је 10. маја издало сва потребна овлашћења кнезу Малом и Већу умољених да одреде укупне трошкове, и дарове које је потребно припремити.²⁰⁷ Истог дана у Већу умољених изабрана су три властелина који ће се бринути око трошкова током боравка младог краља и његове пратње у граду, и другу тројицу који су имали да се посвете проналажењу станова за госте као и поменутим даровима. Два дана касније, 12. маја, припреме су биле окончане, али у међу умољеним већницима наступило неслагање око вредности дара који треба спремити. На крају је, уз приличну опозицију (23:16), решено да младог краља треба даровати тканинама и другим стварима у вредности од читавих 1.000 перпера.²⁰⁸ Вредност одређеног поклона речито сведочи намери Дубровчана да се нарочито покажу и оставе јак утисак на госта, очито исправно процењујући да је за Општину веома корисно да благовремено стекну наклоност будућег српског краља.

Сутрадан, 13. маја у град су стигли поновљени изричити захтеви младог краља за покладом Пурђића, о чему је већ било речи, па је Веће умољених решило да му се пошаље седморица властелина, чланова два претходно изабрана посланства, оног које је мирило завађене краљеве током априла, и оног које је неколико дана раније преносило позив Општине за посету, како би покушали да га одговоре.²⁰⁹ Међутим, млади краљ је изгледа био неумољив по том питању, па је следећег дана започето прикупљање ствари из поклада, који му је по свој прилици и био предат приликом саме посете. Имајући наведено у виду, 14. мај 1331. године се заправо може сматрати за сигурни *terminus post quem* доласка младог краља у прву посету Дубровнику. Чини се сасвим неоправданим, да се

²⁰⁷ *Reformationes* 10, fol. 17', 10. V 1331: quod dominus comes cum suo Minori consilio et Consilio rogatorum, habeant plenam et liberam potestatem... sicut eis placuerit de expendendo de avere comunis, in expensis et donis fiendis serenissimo regi iuveni, usque illam quantitatem pecunie que eis videbitur et placuerit. *Monumenta Ragusina* II, 334; V, 314.

²⁰⁸ *Reformationes* 10, fol. 17'–18, 10. V 1331: quod... eligantur III homines supra fiendis expensis necessariis eidem domino regi et genti sue donec steterint in Ragusio, et alios tres, supra inveniando hospitia necessaria genti ipsius domini regis, et dona que debent fieri ipsi domino regi. Andreas Palme de Sorco, Marchus de Mençe et Petrus de Teduisio supra expensis. Michel de Mençe, Nicola de Petrana et Thoderus de Bodaça supra dona et hospitia. *Monumenta Ragusina* II, 334; V, 315.

²⁰⁹ B. горе стр. 93.

почетак наведене посете ставља у 10. мај, како то чини каснији дубровачки хроничар Јуније Растих, а што се може срести и у литератури.²¹⁰ Како ствари стоје, посета је по свој прилици остварена у другој половини месеца, при чему се запажа да у периоду од 15. до 22. маја није било ниједне седнице дубровачких већа, па не треба искључити могућност да је управо у том периоду млади краљ био приспео у Дубровник. О дужини трајања његовог боравка у граду не може се ништа одређено казати. Није лако говорити ни о садржини разговора који су том приликом вођени. Сасвим је сигурно да су Дубровчани покренули питање надокнаде штета које су причињене током протеклог сукоба у краљевској породици. Млади краљ је обећао да ће надокнадити за све тканине које је тада отео дубровачким трговцима.²¹¹ Податак да је, због велике љубазности која му је указана у Дубровнику млади краљ обећао некакву велику повластицу Општини, не може се потврдити у савременим изворима.²¹²

Око надокнаде већ причињених штета дубровачким трговцима млади краљ је одуговлачио. У међувремену, током месеца јула поново је Дубровчанима отео извесну количину тканина код Светог Срђа. Како изгледа није било других начина да га приволе да надомести губитке трговаца, Дубровчани су 1. августа решили да младом краљу писмом запрете, да ако ускоро не надокнади штете које је причинио, оне за које је још у Дубровнику дао своје обећање, као и ове нове, они ће писти његовом старом оцу, тражећи од њега задовољење и гаранције, да се трговци могу несметано кретати кроз читаво краљевство.²¹³ Међутим, упућена

²¹⁰ *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451), item Joannis Gundulae (1451–1484), digessit Speratus Nodilo, Zagrabiae 1893, 122.* Осврт на Растихево дело биће учињен у току каснијег излагања, када буде речи о посети цара Стефана Душана Дубровнику. Ј. Тодић, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939, 42–43; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 43.

²¹¹ *Reformationes* 10, fol. 27', 1. VIII 1331: de drappis per eum (sc. regem iuvenem) ablati mercatoribus nostris, tempore quo fuit in discordia cum patre, et secundum promissiones per eum factas nobis cum fuit Ragusio etc. *Monumenta Ragusina* V, 320–321.

²¹² *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451), item Joannis Gundulae (1451–1484), 122:* Il re, vedendosi soprapreso dalla cortesia ed accoglienze della repubblica, ne fece molte grazie e promise larghissimi privilegi etc.

²¹³ *Reformationes* 10, fol. 27', 1. VIII 1331: quod debeat scribi domino regi iuveni... rogando et supplicando eidem quod sibi dignetur et placeat satisfacere mercatoribus nostris... et etiam de drappis mercatoribus nostris per eum ablati de mense julii proximi preterito, apud Sanctum Sergium, dando sibi intelligi quod si dictis mercationibus in proximo non satisfaciet, conquerebimur de ipso patri suo

претња није много бринула младог краља, пошто је већ имао спремне велике планове. Овај податак је уједно и последњи који изричито говори о власти краља Стефана Уроша III у српској држави, при чему се запажа да краљ овог пута није ословљен како се то обично чинило у протоколима већа. Недуго затим млади краљ је започео преузимање српског престола.

Данилов Настављач, као једини извор који доноси појединости о последњем сукобу у краљевској породици, држећи се своје пристрасности, истиче да пређашње измирење оца и сина није било сасвим искрено са стране старог краља, чија је *злоба и мржња*, како каже, довела до новог сукоба. Овог пута је стари краљ тражио од сина да се појави пред њим, по свој прилици како би се оправдао за поступке за које га је сматрао одговорним, а у супротном би био суочен са одговарајућом казном. У тешкој ситуацији у којој се нашао, плашећи се за свој живот, како се даље додаје, млади краљ је пред своју властелу изашао са предлогом да сви заједно напусте земљу и оду у *стране народе*, како би избегли превремену смрт. Властела се категорички успротивила таквом предлогу, запретивши да ће га напустити и отићи код његовог родитеља. И како у таквој ситуацији није имао другог избора, млади краљ је решио да устане против свог оца.²¹⁴

Нема сумње да је улога младог краља у припреми преврата била далеко од простог извршиоца воље његове властеле, како то наведени извор тежи да прикаже, ниједног тренутка не поменувши, чак ни у назнаци разлоге који су старог краља доводили у такав однос према свом сину, а којих је, сасвим извесно, било. Бојазан коју је испољавао према свом сину, тешко да није била заснована на некаквим поступцима младог краља, за које је на српском двору било процењено да угрожавају краљевску власт. О озбиљности првог сукоба довољно говори податак да је краљ са војском у сред зиме био приморан да интервенише у Зети. Изгледа да се амбиције младог краља, нису могле бити задовољене управљањем

veterano... et quod provideat ita et taliter quod mercatores nostri sine lesione aliqua cum eorum mereationibus et rebus, et sine, possint tute et secure ire, stare et reddire per totum suum regnum etc. *Monumenta Ragusina* V, 320–321.

²¹⁴ *Животи краљева и архиепископа српских од архиепископа Данила II*, 158–160; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 208; *Историја српског народа I*, 509 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 44–45;

приморским крајевима српске државе, нарочито након што се доказао на бојном пољу, како против Босне (1329), тако и у Велбушкој бици (1330). Несумњива подршка властеле из његовог најближег окружења само је допринела учвршћивању уверења да је дошло време када исто тако успешно може управљати читавом државом.

Остварењу свог плана млади краљ је приступио у августу 1331. године. Како је приликом пређашњег сукоба изгледа био изненађен брзином и обимом интервенције, када се суочен са краљем и његовом војском морао повлачити према западу, у извршењу свог подухвата послужио се сличном стратегијом. Не чекајући да његов отац поново дође по њега, млади краљ Стефан Душан је са најоданијом властелом, за коју Данилов Настављач каже да *не беше велика њихова сила, но мали неки број*, кренуо из Зете, од Скадра као унутрашњости српске државе, до двора Неродимља, где је краљ у то време боравио, о чему је очито био добро обавештен. У свитање среде, по свој прилици 21. августа,²¹⁵ млади краљ са својом властелом је био надомак двора свога оца. Уследио је препад, и стари краљ који је био затечен ситуацијом, некако је успео да се извуче, и побегне са мало своје властеле у град Петрич, остављајући своју породицу у двору. Међутим, млади краљ је кренуо за њим и овај је, немајући другог излаза морао да се преда. Након саветовања са својом властелом, Стефан Душан је наложио да његов отац са породицом буде одведен и заточен у Звечан. На овакав начин преврат на српском престолу је био завршен. Весници који су затим послати у све крајеве државе имали су да разгласе ко је нови краљ српских и поморских земаља.²¹⁶

²¹⁵ Датум је одређен на основу податка о приспећу вести о промени на српском престолу у Дубровник, о чему ће бити речи у наставку. Среда 28. август се мора искључити као дан преврата, јер у супротном не би било довољно времена да вест стигне у град. *Историја српског народа I*, 509–510 (С. Ћирковић).

²¹⁶ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 160–161; К. Јиречек, *Историја Срба I*, 208; *Историја српског народа I*, 509–510 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 44–45; В. Петровић, *Гора Прозрак и двор Неродимља*, ИЧ 59 (2010) 131–140.

3.

КРАЉ СТЕФАН ДУШАН И ДУБРОВНИК

3.1. Промена на српском престолу и Дубровник према том догађају

Вест о промени на српском престолу у Дубровник је стигла до 3. септембра 1331. године. Тада је Веће умољених одлучило да се младом краљу, за кога се већ знало да је био у *слави и узвишењу*, напише писмо са честиткама којим ће се између осталог пренети изрази њихове радости због његове *славе*, као и намера да га виде, односно посете у згодно време и место.¹ Била је ово прва реакција Општине на вест да је млади краљ Стефан Душан преузео краљевски престо.

Почетком септембра убрзано су текле припреме за краљево крунисање. У двору Сврчину био је сазван *цео сабор српске земље*, где је у недељу, 8. септембра 1331, на празник Рођења Богородице (Мала Госпојина), у цркви Светог Јована Претече, архиепископ Данило II краљевски венцем крунисао Стефана Душана. Тог дана је учињен *велики празник*, како сведочи Данилов Настављач, односно велики догађај је достојно прослављен.² Истог дана када су се у Сврчину догађале краљевске свечаности, у Дубровнику је била сазвана седница Великог већа. Скоро једногласно је одлучено да Општина упуту новом српском краљу свечано посланство у част његовог новог крунисања.³ Није искључено да се у Дубровнику

¹ *Reformationes* 10, fol. 32', 3. IX 1331: quod ex parte domini comitis et comunis Ragusii, scribantur lictere gratiose serenissimo regi iuveni, continentis inter cetera, quod de omni sua gloria et exaltatione, animi nostri letantur, ut de specialissimo nostro domino, ut sui amatores et servitores, et quod de sua gloria participamus cum (eo), concludendo in fine quod loco et tempore decenti, intendimus eum videre. *Monumenta Ragusina* II, 336–337; V, 324.

² Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 164–165; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 211–212; *Историја српског народа* I, 510–511 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 45.

³ *Reformationes* 10, fol. 32', 8. IX 1331: quod debeant micti pro parte Comunis sollempnes ambaxatores ad serenissimum regem Raxie ad honorandum et ad exantandum(!) eum, de gratia et gloria

већ знало да се тог дана у Србији догађало краљевско крунисање. Кратак рок, од свега пет дана, између 3. и 8. септембра, није остављао могућност да посланици Општине дубровачке стигну до Сврчина, како би присуствовали несвакидашњој свечаности. При томе не треба искључити могућност да је самој свечаности могао да присуствује неко од угледне дубровачке властеле ко се тада затекао у земљи, али не у својству званичног представника своје Општине.

Недељу дана након крунисања дубровачки посланици још увек нису били кренули у Србију. На седници Великог већа од 15. септембра одлучено је да посланство које треба да иде код српског краља чине три а не два посланика. Том приликом је решено да дубровачки кнез и његово Мало веће имају потпуну слободу у избору дарова за српског краља. Павле Мартинушевић, Јуније Лукаревић и Мартинуш Менчетић изабрани су да чине прво дубровачко посланство које ће ићи новом српском краљу. Одређено је да о трошку Општине сваки од њих добије по 75 перпера, од чега је 40 требало употребити као лични дар сваког од њих краљу, док је преосталих 35 била посланичка плата. Трошкови пута у одласку и повратку, храна за посланике и њихову пратњу, у којој су била три коњаника и два пешака у целости су падали на Општину.⁴

Међутим, иако је испрва изгледало да ће посланство убрзо кренути у Србију, није се тако и догодило. Разлози за одлагање одласка по свој прилици били су у вези са нередовним приликама у приморским крајевима српске државе, због којих је Веће умољених 2. октобра донело закључак да кнез нареди свим власницима барки које су у дубровачкој луци натоварене тканинама и другим стварима, ради одласка у источне крајеве, да нико од њих не сме напустити луку, без изричите дозволе. Ситуација је била толико ванредна, да је Веће умољених истом приликом одлучило да се ради заштите дубровачких трговаца опреми и пошаље једна галија према Светом Срђу, а за капетана одређен је Николица

sibi a Deo collata de nova incoronatione sui regni. *Monumenta Ragusina* II, 337; V, 324. Како смо већ видели, први пут Стефан Душан је крунисан, као млади краљ још 1322. године, па се сада заиста радило о новом крунисању.

⁴ *Reformationes* 10, fol. 34', 15. IX 1331: quod ambaxatores qui ire debent ad serenissimum regem Raxie debeant esse tres et non duo... Item... quod dicti ambaxatores habere debeant pro eorum salario yperperos LXXV pro quolibet, videlicet yperperos XL pro donis faciendis ex parte eorum predicto domino domino regi, et yperpos XXXV pro quolibet pro eorum salario etc. *Monumenta Ragusina* V, 325.

Мартинушевић. Изгледа да је тада читава околина Светог Срђа, не само копно, већ и море, била толико несигурна, да је дубровачким трговцима из поменутог трга издата обавезујућа препорука да своју робу и сребро никако не шаљу у Дубровник нити копном, нити морем, већ само поменутом галијом. Истовремено је Дубровчанима строго забрањено да на било који начин одлазе са својом робом на поменути трг.⁵

И након две недеље напетост око Светог Срђа није престајала. Веће умољених је још једном, 17. октобра, одлучило да се, сада под заповедништвом Климе Томазина, опреми и на трг упути брод, како би била осигурана имовина трговаца, а да се број Дубровчана који желе тамо да иду смањује због познатих разлога.⁶ Истом приликом је решено да се раније изабраним посланицима који су имали да иду код српског краља наложи да у року од осам предстојећих дана треба да крену на пут, под претњом казне од 100 перпера, остављајући им могућност да из града оду поменутом бродом који је спреман за одлазак ка Светом Срђу.⁷ Међутим, у наведеном року посланици нису кренули, али не њиховом кривицом. Веће умољених је 26. октобра разматрало да се од краља затражи да призренска тврђава буде одређена за прибежиште дубровачких трговаца у случају каквих ванредних прилика, али се од тога одустало и решено да се посланству изричито наложи да то питање не покрећу пред краљем, по свој прилици због неизвесности на каква начин би такав предлог био дочекан на српској страни.⁸ Разматрање овакве могућности је било подстакнуто чињеницом

⁵ *Reformationes* 10, fol. 44–44', 2. X 1331: et quod nulla barca vel lignum honeratum aliquibus mercacionibus non possint secedere de portu Ragusii causa eundi versus Levantem... Quod scribatur mercatoribus Ragusii qui sunt apud sanctum Sergium, quod nullo modo debeant mictere eorum mercaciones vel argenta Ragusium per mare vel per terrara vel secum aducere... sed debeant ipsas mercaciones et argenta mictere per galeam etc. *Monumenta Ragusina* V, 329–330.

⁶ *Reformationes* 10, fol. 46', 17. X 1331: quod lignum comunis debeat armari per comune, ad mictenduni super ipso omnes drappos et mercaciones, qui et que volnerint micti apud sanctum Sergium, et ad conducendum ilias que sunt apud sanctum Sergium Ragusium... et quod reduci debeat Ragusium per eundem sub illis pactis et penis quibus missa fuit galea. *Monumenta Ragusina* V, 331.

⁷ *Reformationes* 10, fol. 46', 17. X 1331. *Monumenta Ragusina* V, 331.

⁸ *Reformationes* 10, fol. 48, 26. X 1331: quod nichil comictatur ambaxatoribus Ragusii, qui ire debent ad dominum Stephanum regem Raxie, de implorando ab eo (sc. краља Стефана) castrum de Presren in custodia, pro securitate mercatorum nostrorum conversantium in Prisren. *Monumenta Ragusina* II, 339; V, 332 (датум погрешан, седница је била 26, а не 25. октобра). М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 15.

да Општина није имала могућности за заштиту бројних дубровачких трговаца у Призрену, пре свега због географске удаљености, као што је то био случај на приморским трговима, као нпр. на већ помињаном Светом Срђу.

Истог дана Веће је поново разматрало скори одлазак посланства српском краљу. Сада је на дневном реду био предлог да се већ на самом почетку владе новог српског владара покрене питање за које је Дубровник био животно заинтересован. У том смислу Веће је најпре начелно одлучило да се посланици који треба да иду код краља заузму *de facto Punte*.⁹ Оштра подела у Већу је настала када је требало усвојити смернице на који начин и у ком облику да посланици покрену питање Стонског рата код српског краља. Одлуком која је усвојена минималном већином (20:19), било је предвиђено да посланици код краља и његових великаша испитају сваку могућност и начин како се Стонски рат може добити, било као феуд, или уз куповину. У случају да је буде изгледа за успех у овом подухвату, требало је да остану у Србији, а о појединостима писмено да извести Општину, или пак да се врате у Дубровник, у случају да нађу за сходно да је тако најбоље.¹⁰ Тешко је до краја разумети из ког разлога је по овом питању дошло великог мимоилажења међу дубровачком властелом. У сваком случају остаје чињеница да је прво посланство које је Општина спремала српском краљу, након последње одлуке, добило задатак и смернице да током боравка код српског краља покрене најосетљивије питање у односима две државе.

Након свих одлагања, прво посланство Општине дубровачке српском краљу Стефану Душану кренуло је у Србију тек 1. новембра 1331, месец и по дана пошто је именовано, и после нешто мање од два месеца од краљевог крунисања. Посланици су се у Дубровник вратили *in sero* 21. јануара 1332. године.¹¹ Уколико се узме да је, у зависности од временских прилика, за пут у одласку и повратку

⁹ *Reformationes* 10, fol. 48', 26. X 1331; *Monumenta Ragusina* V, 332–333.

¹⁰ *Reformationes* 10, fol. 48', 26. X 1331: *si dicta Puncta potest haberi a domino rege, tam in feudo quam in compera, etc.* *Monumenta Ragusina* V, 332–333. V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 51.

¹¹ Накнадно дописано испод одлука Великог већа од 15. IX 1331. *Reformationes* 10, fol. 34'; *Monumenta Ragusina* V, 325.

било потребно укупно око месец дана,¹² добија се да су дубровачки посланици остали у Србији нешто мање од два месеца.

Није до краја познат садржај и ток разговора које су дубровачки посланици водили са српским краљем. Са сигурношћу се може говорити о томе да је питање Стонског рата било тема разговора, у складу са усвојеним упутством, како смо видели. Међутим, како ће се испоставити у том погледу није било никаквог успеха. Основано се може сматрати да је на српском двору било речи и о сигурности дубровачких трговаца, посебно у светлу последњих догађаја.

Посланство је изгледа било лепо примљено на српском двору. Дубровачки хроничар Јуније Растих († 1735), приповедајући о овим догађајима, истиче да су они по повратку у Дубровник говорили о љубазној добродошлицы коју им је српски краљ приредио.¹³

Није потребно посебно образлагати да су Дубровчани настојали да приликом сваке промене на српском престолу, што је могуће пре, од новог владара добију гаранције за слободу пословања њихових трговаца на читавој државној територији, односно повељу, као сведочанство да им се потврђују све до тада стечене гаранције и повластице, која је уручивана посланицима који би

¹² У зимским условима, природно, пут је трајао нешто дуже, тако је на пример Радослав, син Познања Мирошевића и човек краља Стефана Уроша III у Дубровник однео краљеву разрешницу за Луку Лукаревића издату 11. јануара 1326. у Штимљи. Документ је у Дубровнику био већ 4. фебруара када је разматран на седници Малог већа, дакле за највише 24 дана, под претпоставком да је истог дана када је издат и послат у Дубровник, и да је истог дана када је стигао у Дубровник стављен и на дневни ред седнице Малог Већа. Д. Јечменица, *Разрешница краља Стефана Уроша III Дечанског за Дубровчанина Луку Лукаревића*, ССА 7 (2008) 37–49; уп. и К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 273–274, 288, и даље; Б. Крекић, *Курирски саобраћај Дубровника са Цариградом и Солуном у првој половини XIV века*, ЗРВИ 1 (1952) 117–119; Г. Шкриванић, *Путеви у Средњовековној Србији*, Београд 1974, 40–42; А. Веселиновић, *Документи о првом помену Чачка у средњем веку*, у: Чачак у прошлости, Чачак 1995, 63, и нап. 7.

¹³ Tornati gli ambasciatori, riferirono quanto era passato, e narrarono l' amorevol accoglienza, usata dal re verso loro... *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451–1484)*, 122. Растих је у свом делу обилато користио дубровачку архивски грађу, званичне општинске списе (највише одлуке Већа), што се лако уочава у његовом приповедању. У краткој епизоди о првом дубровачком посланству код краља Стефана Душана јасно се препознају подаци преузети из одлука дубровачких Већа из септембра/октобра 1331. Уколико се не ради о општем месту, није познат извор на основу ког Растих на крају свог излагања о првом дубровачком посланству код српског краља Стефана Душана говори о љубазној добродошлицы која им је приређена.

дошли на владарев двор.¹⁴ Мало је вероватно, да су Дубровчани одступали од устаљене праксе, па је по свој прилици и краљ Стефан Душан на самом почетку своје владе издао Дубровчанима своју прву повељу. У корпусу сачуваних повеља краља Стефана Душана које је издао Дубровнику нема нити једне која је датирана 1331. или 1332. годином, што читаво питање доста усложњава. Као решење би се могло понудити мишљење да је та прва повеља изгубљена, но оно је сувише једноставно, можда чак и незасновано, ако се има у виду са каквом су се пажњом Дубровчани односили према повељама добијеним од српских, и осталих владара. У том смислу ово мишљење се може оставити по страни, тим пре што постоје и одређене назнаке које могу упућивати у правцу решења овог питања.

Из поменутог корпуса дубровачких повеља краља Стефана Душана издвајају се две недатиране годином. Једна од њих носи датум 14. август и издата је у Неродимљи. Њена садржина је у целости посвећена слободи куповине жита *по земљи и градовима краљевства ми*, коју краљ Стефан Душан гарантује Дубровчанима.¹⁵ Дакле, ради се о једном конкретном питању за које су Дубровчани били пословно заинтересовани и у ком погледу им је српски владар изашао у сусрет. У том смислу, ова исправа не би могла да буде прва повеља коју је краљ Стефан Душан по преузимању престола издао Дубровчанима, поред осталог имајући у виду и чињеницу да је она најраније могла бити издата 1332. године (14. августа), у најбољем случају после скоро годину дана након што је нови владар преузео престо.

Преостала недатирана повеља краља Стефана Душана, садржајем наглашава свој општији карактер. Овом исправом српски краљ чини *милост* дубровачким трговцима и обећава им да ништа од њих неће узети без куповине ни кнез, нити властелин краљев, па ни сам владар, наглашавајући да Дубровчани могу слободно да иду по читавој *земљи краљевства ми*, по трговима и панађурима и да им се

¹⁴ Више него илустративан јесте пример када су Дубровчани од претходног српског владара, краља Стефана Уроша III Дечанског прву повељу добили 27. децембра 1321. године, 10 дана пре његовог крунисања, на Богојављење, 6. јануара 1322. С. Ћирковић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године*, ССА 5 (2006) 43–49.

¹⁵ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 47, бр. 53 (није враћена из Беча након Првог светског рата, и не зна се где се данас налази). Прилог бр. I–2.

ништа *не узме силом*, већ да буде плаћено.¹⁶ Дакле, исправом се Дубровчанима гарантује слобода и сигурност трговине на читавој државној територији. Оно за шта су били животно заинтересовани – гаранције новог српског владара, након што је преузео престо, сасвим је извесно да су Дубровчани настојали да прибаве што је могуће пре.¹⁷

И пре промене на престолу, као и у недељама након што је краљ Стефан Душан преузео власт дубровачки трговци, како смо видели, били су изложени непријатностима на тргу Свети Срђ, а несигурност је изгледа била и на ширем подручју зетског приморја. Може се помишљати да је и унутрашњости било некаквих сличних случајева, пошто се размишљало да се од краља затражи дозвола да трговци из Призрена добију право на прибежиште у тамошњој тврђави. Имајући наведено у виду, не чуди онда што је у повељи краља Стефана Душана која се овде објављује толика пажња стављена на владареve гаранције да дубровачким трговцима роба неће бити узимана силом, без плаћања. У том смислу садржина исправа је сасвим одговарајући одговор на пословне околности које су постојале уочи, као и на почетку краљеве владе.

Имајући све наведено у виду, мало је вероватно да прво дубровачко посланство које је боравило код српског краља скоро два месеца, није успело да издејствује писмену потврду гаранција за дубровачке трговце, и да се у Дубровник вратило, а да са новим српским краљем нису успостављени уговорни односи. Стога, по свему судећи, далеко је извесније да се посланство заправо у Дубровник вратило са повељом која је по свој прилици издата крајем 1331. године, могуће у месецу децембру. На овакав начин би се могла решити не само хронологија једне од недатираних повеља краља Стефана Душана, која би заправо

¹⁶ Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о трговини*, ССА 10 (2011) 17–28. Прилог бр. I–1.

¹⁷ Ранији приређивачи издања ове исправе, као време њеног настанка, без образложења, нудили су различите хронолошке оквире: *около 1280* (П. Карано-Твртковић); *1336–1347* (Ф. Миклошич); *око 1334* (С. Новаковић, Јб. Стојановић). Уп. П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 37, бр. 28; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 120, № 110; С. Новаковић, *Законски споменици*, 166–167; Јб. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 54, бр. 56. Г. Чremoшник је сматрао да је повеља издата много касније. Г. Чremoшник, *Studije za srednjovekovnu diplomatiku i sigilografiju južnih Slovena*, Sarajevo 1976, 130. За преглед мишљења, као и потпуну аргументацију за ново датирање уп. Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о трговини*, 17–28

била његова прва повеља Општини дубровачкој, већ и употпунити слика о обиму и садржини дипломатске мисије првог дубровачког посланства код новог српског краља.

3.2. Дубровачки конзулат у Србији

Иако се о дубровачким конзулима у Србији може говорити још од 1278. године, тек са променама усвојеним у Великом већу 17. октобра 1325, постају познате многе појединости у вези са овом установом. Конзул који је биран са мандатом од једне године, имао задатак да увек борави на краљевом двору, да се брине о очувању права и слобода како Општине тако и појединачних Дубровчана у Србији, и да пресуђује у цивилним парницама међу Дубровчанима, али само у месту његовог тренутног боравка, односно тамо где се налазио краљев двор. За првог конзула са оваквим овлашћењима изабран је био Паскоје Гучетић, који је наредног месеца отишао на своју дужност. О овом облику конзулат је постојао све до српско-дубровачког рата (1327–1328).¹⁸ У том смислу, како Дубровник није имао конзула у Србији, након повратка првог дубровачког посланства од краља Стефана Душана, Веће умољених је 11. фебруара 1332, на молбу дубровачких трговаца из Призрена, решило уз велику опозицију (23:15), да се њима, али и другим дубровачким трговцима који послују у Србији, о њиховом трошку одреди и пошаље један конзул.¹⁹

Након недељу дана, 18. фебруара, иста ствар је разматрана и на Великом већу, што довољно говори о озбиљности са којом су Дубровчани приступили

¹⁸ *Monumenta Ragusina* V, 184, 17. X 1325: quod unus bonus nobilis et legalis homo eligatur pro consule mercatorum Paugii, moraturus in curia domini regis Urossi pro uno anno, qui teneatur continue esse et stare personaliter ubi dominus rex personaliter fuerit cum sua curia, ad iuvandum, substinendum et manutenendum omnia iura, libertates et franchisias comunis Raugii, et singlarum personarum ipsius, contra quamcumque personam et personas, et facere et reddere rationem omnibus de Raugio, in causis civilibus illis videlicet que fuerint ubi ipse fuerit, in curia domini regis etc. G. Čremošnik, *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, GZM 41 (1929) 81–88; I. Mitić, *O dubrovačkim konzulima na Balkanu*, *Balkanica* 6 (1975) 66.

¹⁹ *Reformationes* 10, fol. 59, 11. II 1332: quod moti precibus nobis factis pro parte mercatorum Ragusii existentium in Prisren, detur et mictetur eis et aliis mercatoribus Ragusii existentibus in Slauonia unum consulem eorum expensis. *Monumenta Ragusina* V, 340. G. Čremošnik, *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, 86; I. Mitić, *O dubrovačkim konzulima na Balkanu*, 66–67.

овом питању, и донекле објашњава опрезност значајног броја већника, приликом одлучивања у Већу умољених. Прва одлука коју је веће донело, уз не тако велику опозицију, није у целости унета у записник, али се јасно види да се њена садржина у основи поклапа са одлуком Већа умољених. Дакле, дата је начелна сагласност да се дубровачким трговцима у Призрену, одреди конзул, који ће бити на услузи и трговцима који су по другим местима и трговима. Друга одлука већа проистицала је из прве, њом је било предвиђено да се одреде петорица *мудрих*, својеврсна комисија, који ће да процене колика су средства потребна за издржавање конзула и његове пратње, на који начин ће бити обезбеђена, као и где ће конзул боравити током вршења своје службе. Све што буду закључили по помереном им питању, имали су да изложе пред Великом већем, које је о томе доносило коначну одлуку.²⁰

Читаво питање коначно је заокружено на седници Великог већа од 8. марта 1332. године, која је у целости била посвећена оснивању сталног дубровачког конзулата у Србији. Очито на основу извештаја петорице мудрих, раније одређених, приступило се организационим активностима с тим у вези, па су том приликом донете значајне одлуке. Дефинисане обавезе конзула сада нису биле ограничене само на његово место боравка, већ је требало да буде на услузи свим дубровачким трговцима у српској држави. У том смислу, имао је обавезу да иде на све велике сајмове (панађуре) по Србији и два пута годишње морао је да посети све значајније тргове у држави на којима бораве дубровачки трговци. Из тог разлога, како би могао ефикасно да обавља своју дужност стављена су му на располагање четири коња и три лица у пратњи. Одлучено је да место његовог боравка буде Призрен, али и краљев двор, где би трговци, не само из Призрена, већ и из осталих крајева Србије, могли да га пронађу у случају какве потребе. По

²⁰ *Reformationes* 10, fol. 59–59', 18. II 1332: quinque sapientes, qui debeant providere de salario dicti consulis et de familia et equis, quam et quos debent habere et tenere contentum, et ubi debet morari totaliter vel divisim, pro uno anno, et quantum debet augmentari doana de mercacionibus que mictentur in Slauoniam etc. *Monumenta Ragusina* V, 340. За петорицу мудрих изабрани су: Марин Бинчулић, Јуније Вукасовић, Јуније Лукаревић, Никола Петерна, Мартинуш Менчетић, чије везе са Србијом су од раније познате, што није било без значаја приликом њиховог избора. G. Čremošnik, *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, 86.

свој прилици из тог разлога било је ограничено његово задржавање ван Призрена.²¹

Када би се догодила каква штета на трговима, у које су се рачунали и случајеви када би трговци били принуђени да од својих добара дају краљу или његовим великашима оно што они пожеле, конзул је требало да се укључи заједно са већим бројем дубровачких трговаца, у проналажење решења. Приликом свађа међу трговцима, он је имао овлашћења и обавезу да их решава, у присуству друга два, за ствар незаинтересована трговца, који не би могли прибавити неку корист или добит из такве ситуације. Како би ефикасно могао да обавља своју дужност, конзул је добио овлашћења да може да изриче казне трговцима, водећи рачуна да из тога не проистекне каква већа штета, а у случају да не може да спроведе своје мере, у решавање проблема био би укључен кнез дубровачки. Сав приход од глоба требало је да се пошаље у Дубровник.²²

Поред основног задужења, конзул је Општини стављен на располагање, да у случају потребе која излази из оквира његових основних задужења, по налогу дубровачког кнеза, треба да иде на краљев двор, или у друге крајеве Србије, где то буду потребе, очито политичке, налагале.²³

Дубровачком конзулу у Србији одређена је плата од 400 перпера годишње, од којих би 200 добијао при поласку, а по 100 перпера на почетку шестог и

²¹ *Reformationes* 10, fol. 61', 8. III 1332: quod dictus consul teneatur et debeat, omnino licet a mercatoribus de predictis non requireretur, bis in anno ad omnia mercata Slauonie, ubi sunt mercatores Ragusii, et quod pro qualibet vice qua ibit non possit stare in eundo, stando et redeundo plus uno mense et dimidio, et si ante, cum utilitate et comodo mercatorum, poterit reverti in Prisren, ante reverti teneatur. *Monumenta Ragusina* V, 341–342. G. Čremošnik, *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, 86; B. Krizman, *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb 1957, 33; I. Mitić, *O dubrovačkim konzulima na Balkanu*, 66–67.

²² *Reformationes* 10, fol. 62, 8. III 1332: quod si accideret vel expediret fieri aliqua exenia domino regi, vel aliis baronibus de Slauonia, sive fieri aliquam avariam, quod dictus consul debeat se regere cum maiori parte mercatorum ibidem existentium... Item... quod si aliquis seu aliqui de Ragusio faceret inter se aliquam rissam vel rumorem verbo vel facto, consul possit eos ponere ad penam, ad illam que sibi videbitur pro evitanda omni materia scandali et litis que nasci possit inter eos etc. *Monumenta Ragusina* V, 342. G. Čremošnik, *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, 86.

²³ *Reformationes* 10, fol. 62–62', 8. III 1332: debeat ire ad curiam domini regis, vel ad aliquas alias partes Slauonie... cum dictis equis et familia, et ibidem stare et morari, prout sibi mandatum fuerit et impositum per dictos dominum comitem et comune, et omnia facere et exercere ut sibi mandabitur. *Monumenta Ragusina* V, 342. G. Čremošnik, *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, 87.

деветог месеца своје службе. Истовремено је решено, да му док обавља дужност, буде строго забрањено да има своје трговачко друштво, као и сваки вид пословања, било преко неког члана своје породице или својих људи, под претњом казне коју има да одреди сам кнез дубровачки.²⁴ Мандат дубровачког конзула у Србији био је ограничен на једну годину, чији почетак се рачунао са оним даном ког би кренуо из Дубровника. Средства за њега и његову пратњу била би обезбеђена из дубровачке царинарнице, од царине на робу коју трговци извозе у Србију, где би се издвајала три динара на сваких 100 перпера. Податак је веома драгоцен, пошто се на основу њега може одредити процењена вредност дубровачког годишњег извоза у Србију, у чему ће бити речи у току даљег излагања.²⁵

За првог сталног дубровачког конзула у Србији Велико веће је изабрало Павла Мартинушевића, чији је мандат почео 1 априла, када је из Дубровника кренуо на своју дужност.²⁶ Његов избор се свакако није догодио без разлога, имајући у виду његово дипломатско искуство, пошто је учествовао у првом свечаном посланству Општине, које је послато краљу Стефан Душану.

Како је 31. марта истицао једногодишњи мандат Павла Мартинушевића, првог сталног дубровачког конзула у Србији, Велико веће је 16. марта 1333. одлучило да се именује нови конзул, на исти начин и са истим овлашћењима као и претходне године. За новог дубровачког конзула изабран је Јуније Држић,

²⁴ *Reformationes* 10, fol. 62', 8. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 342–343.

²⁵ *Reformationes* 10, fol. 62', 8. III 1332: Et quod salarium dicti consulis debeat extrahi de doana que solvitur de mercationibus que mictuntur ad partes regni Raxie, que ducantur per dictum regnum, solvendo grossos tres per centenario de uyperperorum. *Monumenta Ragusina* V, 343. Од 15. марта царина је предата Лампрети Менчетићу, који је имао да од својих средстава за конзула обезбеди најпре 200 перпера, а потом и остатак, према утврђеним роковима. Дубровачкој царинарници припадала је и извесна такса која се убирала у Призрену. О томе сведочи тужба дубровачког конзула на трговце из Призрена да нису платили 25 дуката за речену царинарницу. *Diversa Cancellariae* 10, 17', 1. V 1333; К. Јиреček, *Važnost Dubrovnika*, 12; I. Mitić, *O dubrovačkim konzulima na Balkanu*, 67. На основу податка да се на сваких 100 перпера за конзула издвајало три гроша или динара, добија се податак да је годишње било потребно 160.000 перпера да би се обезбедило 400 перпера плате за конзула и његову пратњу, што говори о процењеној вредности дубровачког извоза у Србију. Уп. G. Čremošnik, *Vrednost dubrovačkog izvoza u Srbiju i Bosnu*, GZM 41 (1929) 58–59. В. напред стр. 404–405.

²⁶ *Reformationes* 10, fol. 62', 8. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 343; I. Mitić, *O dubrovačkim konzulima na Balkanu*, 67.

посланик, који се тек вратио из посредничке дипломатске мисије код српског краља и босанског бана. Из Дубровника је кренуо на вршење своје службе тек 7. јуна 1333.²⁷ Како у протоколима већа наступа празнина о којој је било речи, нису нам познати каснија именовања конзула.

3.3. Краљева свадба и однос Дубровника према том догађају

У средњовековном друштву свадба је представљала једну од најзначајнијих породичних свечаности, која се организовала поводом женидбе, односно удаје. У старосрпском језику она је означавана појмовима *свад'ба/сват'ба*, али и *брак'ь*. У преписима Душановог законика ови појмови се јављају и као синоними.²⁸ Свадба је представљала својеврстан празник у част младенаца, који је подразумевао и трпезу, односно гозбу, масовну свечаност, речју потпуну светковину.²⁹

Уколико је свадба појединаца представљала истакнуту породичну светковину, односно празник, нема никакве сумње да је свадба владара представљала прворазредни државни празник, односно једну од најзначајнијих

²⁷ Приликом одлучивања о новом конзулу била су изнета два предлога, првим је било предвиђено да се именује нови конзул и прихватио га је 71 већник, док се само један већник залагао да се не именује нови конзул. Са тесном већином, од свега 37 гласова донета је друга одлука, да се за намиривање плате конзула и даље, као што је то чињено и претходне године, обезбеђују средства тако што ће се од робе коју дубровачки трговци извозе из Дубровника у Србију узимати grossos III pro centenario упр. *Reformationes* 10, fol. 122, 9. III 1333; *Monumenta Ragusina* V, 381–2; II, 350. Реч *uperperorum* исписана је као скраћеница, веома нечитко, па се није нашла у издању одлуке (*Monumenta Ragusina*), чиме је промењен њен сам смисао. У том случају би се 3 гроша издвајала на сваких 100 грошева (динара), што представља приличан издатак, од читавих 3%. Да се ради о превиду издавача, јасно је из наставка реченице, *sicud solutum fuit in anno proximo preterito*, у складу са одлуком Великог већа од 8. марта 1332. године, *solviendo grossos tres pro centenario uperperorum*. *Reformationes* 10, fol. 62', 8. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 343. Одатле се у науци појавило и погрешно мишљење да „за робу која се из Дубровника извозила у Србију царина је 30-тих година XIV века износила 3% од вредности...“ Уп. Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, 47.

²⁸ С. Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског 1349. и 1354. године*, Београд 1898, 8–9.

²⁹ С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији од краја XII до краја XV века*, Београд 2005, 161.

светковина, не само друштвени и политички, већ и несвакидашњи културни догађај, чији је значај, по правилу, прелазео границе државе којом владар управља.

Данилов настављач, биограф краља Стефана Душана (краљ 1331–1345, цар 1346–1355), на два места говори о свечаностима које је краљ приређивао на почетку своје владе, али ни једном не говори о краљевој свадби. Описујући краљево крунисање, у краљевском двору Сврчину, истиче да је у тај дан учињен *велики празник* како би се *духовно и телесно утешили* и провеселили, цео сабор отачаства, односно сви присутни том свечаном и најзначајнијем догађају. Том приликом владар је поделио драгоцене дарове присутнима, после чега се растао са њима.³⁰ Говорећи о миру који је 26. августа 1334. године под Солуном српски краљ Стефан Душан склопио са византијским царем Андроником III (1328–1341), исти писац наводи да су тим поводом владари учинили *велико весеље, утешивши се телесно и духовно*. Српски краљ је том приликом византијском цару послао многе царске и драгоцене дарове.³¹ Тешко је одгонетнути зашто Душанов биограф ни једном речју не говори о краљевом венчању, ипак, основано је сматрати да један такав и толико значајан догађај није могао проћи а да не буду учињене достојне свечаности, налик онима приликом владаревог крунисања, или можда чак и веће.

Када је краљ Стефан Душан преузео српски престо августа 1331. године, још увек није био ожењен, па је стога, природно, поред настојања да учврсти своју власт у држави, један од основних задатака са којим се сусрео био да себи пронађе супругу, краљицу која ће му оставити потомство.

Не може се поуздано утврдити када су започете активности у том правцу, али је сигурно да је почетком 1332. године, а свакако пре краја зиме Јелена, сестра бугарског цара Јована Александра (1331–1371) била испрошена за српског краља. Не треба губити из вида да је приликом доношења одлуке да бугарска принцеза

³⁰ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 164–165.

³¹ Исто, 169.

буде нова српска краљица, поред осталог, од значаја могла бити чињеница да је краљева мајка, почивша краљица Теодора, била такође бугарска принцеза.³²

Почетком марта 1332. године Дубровником се пронео глас да на предстојећи празник Васкрсења Христовог³³ српски краљ треба да се венча са сестром бугарског цара Александра. Дубровчани су се према предстојећој свадби српског краља односили са посебном пажњом, у прилог чему говоре припреме у које су се упустили тим поводом. Велико веће је на седници од 7. марта 1332. без иједног гласа против, одлучило да Општина пошаље свечано посланство који ће присуствовати краљевој свадби. Иако је био изнет и предлог да свечано посланство чине четири посланика, ипак је одлучено да је довољно да их буде три.³⁴

Одлазак на свадбене свечаности није се могао замислити без достојних дарова за младенце. Таква пракса представља појаву својствену различитим друштвима и културама од најранијег периода. У том смислу, истог дана када је у Великом већу решавано о упућивању свечаног посланства, одлучено је да се кнез и Мало веће овласте да могу одабрати свадбене дарове у вредности до 50 либри грошева (1.000 перпера). Након шест дана процењено је да би дарови ипак могли да буду и нешто скромнији, па је сума смањена на 40 либри (800 перпера).³⁵ Пада у очи да је вредност дубровачких дарова који су овим поводом спремани била прилично висока, као да су Дубровчани скупоченим свадбеним даровима желели да се посебно покажу на краљевој свадби и оставе нарочит утисак на владара.

С обзиром на то да, изузев записника са седница већа, дубровачке архивске књиге за 1332. годину нису сачуване, тешко је са сигурношћу рећи шта су

³² Била је кћер бугарског цара Смилца. О краљици Теодори видети: Р. Грујић, *Краљица Теодора мати цара Душана*, 309–328.

³³ Васкрс је 1332. године био 19. априла.

³⁴ *Reformationes* 10, fol. 61, 7. III 1332: quod pro honorando serenissimum regem Rascie in istis suis nuptiis, quas debet facere in Pascate Resurrectionis Domini proxima, in accipiendo in eius uxorem, sororem Alexandri imperatoris *Bulgarie* (натписано, а реч *Alexandri* прецртана), mictantur per Commune Ragusii sollempnes ambaxatores etc. *Monumenta Ragusina* V, 341; Д. Јечменица, *Свадба сербског короља Стефана Душана*, Историја мирових цивилизација: културне события как отражение общественных процессов, Красноярск 2012, 33.

³⁵ *Reformationes* 10, fol. 61, 7. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 341; Д. Јечменица, *Свадба сербског короља Стефана Душана*, 33–34.

садржали дубровачки свадбени дарови. У неколико временски блиских случајева познато је из чега су се састојали дубровачки поклони. Веома чест, и практично незаобилазан артикал који су Дубровчани користили за поклоне биле су скупочене тканине (*drappus*). Тако је дубровачко Мало веће 24. јуна 1335. године одлучило да дарује са тканинама у вредности 300 перпера босанског бана Стефана II поводом његове свадбе.³⁶ Истом приликом је одлучено да два посланика који су имали да иду код српског краља Стефана Душана, понесу дарове вредне 600 перпера. Ово посланство је кренуло у Србију тек 17. новембра 1335. године, а пре тога, 13. октобра је, према одлуци Великог већа сваки од посланика требало да, о трошку Општине дубровачке, понесе по једну чашу (*сирра*) вредности 25 перпера, које ће краљу даровати у виду њиховог личног дара, али уз услов да сваки поклон који приме као уздарје треба да донесу у Дубровник.³⁷ Другом приликом три дубровачка посланика која су у Малом већу 25. марта 1336. године изабрана за одлазак код краља Стефана Душана, требало је да га дарују са *тканинама и другим стварима* у вредности 400 перпера.³⁸

У складу са дубровачким обичајем, изабрана су *петорица мудрих*, својеврсна комисија, који су имали задатак да процени плате и трошкове посланика и њихове пратње, поводом одласка на краљеву свадбу, и да свој извештај поднесу Великом већу.³⁹ Они су задужење које им је поверено извршили релативно брзо, пошто је већ за два дана, 9. марта сазвана нова седница Великог већа. Том приликом је одлучено да сваки од посланика треба да има по три пратиоца на коњу и по два пешака, и за читаво посланство један благајник са коњем. На располагање им је стављено 13 коња за јахање, док је за ношење пртљага, одеће и товара, где су свакако спадали и свадбени дарови, било одређено шест коња.⁴⁰ Читав један мали караван.

³⁶ *Monumenta Ragusina* II, 360, 24. VI 1335.

³⁷ *Monumenta Ragusina* II, 362, 13. X 1335.

³⁸ *Monumenta Ragusina* II, 365, 25. III 1336.

³⁹ За *петорицу мудрих* изабрани су: Михаило Менчетић, Јуније Лукаретић, Јуније Соркочевић, Никола Петрана и Тодор Бодачић. *Reformationes* 10, fol. 61, 7. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 341.

⁴⁰ За разлику од одлуке од 7. марта, када је у записник унето да се српски краљ жени са сестром бугарског цара, овог пута је начињена омашка: *filiam Alexandri imperatoris Bulgarie*. *Reformationes* 10, fol. 64, 9. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 343.

За посланике које ће Општину дубровачку представљати на свадбеној свечаности краља Стефана Душана изабрана су дубровачка властела: Јован Челпа, Јуније Вукасовић и Нале Цревић.⁴¹

Тешко се могло замислити да сватови који присуствују свадбеним свечаностима не буду достојно одевени. Нема сумње да је у том смислу значајно доприносио и веома строг тон новозаветне *Приче о цару који је начинио свадбу свом сину*,⁴² када након што нико од позваних није желео да дође на свечаност, гневни отац након што се обрачунао са недостојним званицама наређује својим слугама да оду на раскршћа и позову у госте све на које наиђу. Када је потом цар обилазио своје госте за трпезом, угледао је једног неодеведеног у свадбено рухо, и тада му упутио прекор: „Пријатељу! Како си дошао амо без свадбеног руха?“ А онда је наредио својим слугама да му свежу руке и ноге и баце га у најкрајњу таму, где је плач и шкргут зуба. Нови завет је у средњем веку био неисцрпни извор узора и модела понашања, са јаким утицајем на успостављања друштвених норми, па тако и овом случају, у смислу пожељног и прихватљивог одевања присутних на свадбеној свечаности, што је кроз традицију сачувано до данашњих дана.

У том смислу не чуди што је овом питању у Дубровнику била посвећена посебна пажња. На поменутој седници Великог већа од 9. марта 1332. године прописано је и како ће бити оденути дубровачки сватови: пратиоци на коњу и благајник су морали да имају одећу исте боје и материјала, једноставне тунике и огртаче, вредности око 7 перпера, док су посланици имали да буду нарочито раскошно одевени, сваки је требало да има једну тунику и један огртач (плашт) од *изврсне тканине* (*nobili panno*), у вредности од 40 перпера, које је изгледа требало и да оставе на краљевом двору.⁴³

⁴¹ Истом приликом за благајника је изабран Петар Бенвенутић. *Reformationes* 10, fol. 64, 9. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 344.

⁴² *Јеванђеље по Матеју*, гл. 22, ст. 1–14.

⁴³ *Reformationes* 10, fol. 64, 9. III 1332: *quam tunicam et mantellum dicti ambaxatores in curia predicta domini regis largiri debeant stipionibus (sic!). Monumenta Ragusina* V, 343–344. Иако смо испрва разумели да су посланици добили упутство да скупоцене тканине *рашире штаповима*, на краљевом двору, помишљајући на начин одлагања, како се скупоцене тканине не би изгужвале (у смислу држача за одећу), или пак да на такав начин покажу њихову скупоценост пред угледним званицама, ипак смо одустали од таквог схватања пошто се показало да је кључни глагол заправо

Сваки од посланика требало је да има плату по 30 перпера, пратиоци на коњу и благајник по 7 перпера, док пешаци пратиоци свега 1 сребрни динар (грош). Укупни дневни трошкови посланства и пратње нису смели да прелазе 5 перпера.

Ипак, није све текло онако како је испрва планирано. Како су непредвиђене друштвене околности и догађаји утицали на друге догађаје јасно се види на примеру свадбе краља Стефана Душана. Иако су, чини се, у Дубровнику на вест о краљевој женидби веома брзо започете припреме како би Општина најдостојније била представљена једним таквим несвакидашњим и значајни поводом, догађаји су, ипак почели да се одвијају другачијим током.

У априлу 1332. године у Србији су се збили догађаји који су довели до ванредних прилика у земљи, и судећи према дубровачким изворима, до одлагања планираног владаревог венчања и свадбених свечаности. У Дубровник су почетком априла стизале непријатне вести. Изгледа да је сређивање нередовних прилика у Србији изазваних побуном у Зети потрајало током пролећа 1332. године. Васкрс је већ био прошао, када су Дубровчани 22. априла 1332. године на седници Већа умољених одлучивали о начину како да допринесу превазилажењу ситуације настале побуном војводе Богоја, која је очито још увек трајала.⁴⁴

Изабрано дубровачко свечано посланство из града је кренуло пут српског двора тек 22. јуна увече, а вратило се у три сата поподне (*in terciis*) 7. августа 1332 године. Из овога се готово са сигурношћу може закључити да је венчање краља Стефана Душана било у јулу 1332. године, имајући у виду време које је посланству било потребно да пређе пут од Дубровника до српског двора.⁴⁵ Три и по месеца, након њиховог повратка у Дубровник, Мало веће је констатовало да поред новца који су већ добили за посланство, остаје да приме од Општине 24

largior, largire, largavi, largitus (4) са значењем даривати, поклонити и сл., у конкретном случају у инфинитиву презенте пасива, а не *largo, largare, largavi, largatus* (1). Ко су ти *stipiones* којима су посланици имали да дарују своју одећу, у овом тренутку нисмо у могућности да одгонетнемо.

⁴⁴ *Reformationes* 10, fol. 70', 22. IV 1332; *Monumenta Ragusina* V, 348, II, 340.

⁴⁵ *Reformationes* 10, fol. 64, 9. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 344. Накнадно дописано, испод одлуке, са десне стране. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 213 (погрешно је сматрао да је свадба обављена на Васкрс); М. Пурковић, *Јелена – жена цара Душана*, Диселдорф 1975, 8; Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 65; Д. Јечменица, *Свадба сербског короља Стефана Душана*, 36.

перпере и 9 грошева (сребрних динара),⁴⁶ пошто су трошкови очито били нешто већи него што су испрва процењени.

Како је српски двор изгледао у време свадбе краља Стефана Душана тешко је до краја рећи. За очекивати је да је све било уређено у свечаном, празничном духу, како и приличи једном таквом радосном и несвакидашњем догађају. Тридесетак година раније (1299), у време преговора око женидбе краља Милутина са византијском принцезом Симонидом, византијски посланик Теодор Метохит, који је пет пута боравио у Србији, оставио је драгоцену сведочанство о српском двору. Када је кретао на аудијенцију код српског краља пратили су га бројни племићи, свечано опремљени послати да му, према обичају укажу почаст. За читаву церемонију и пролазак каже да је била са пуно уважавања и кићености. Сам краљ се беше празнично оденуо и накитио „*претрпавши се драгим камењем, бисерјем и нарочито златом, колико год је могао*“.⁴⁷ Сав двор блештао је од свилених и златом везених тканина, и читав приказ је био по угледу на царску, и колико је могуће било, ромејску племенитост.⁴⁸ Ако је српски двор био овако уређен приликом дочека византијског царског посланства, чини се да је мало вероватно да је у време владареве свадбе, неколико деценија касније, у том погледу заостајао. Напротив, повод је био такав, да се због њега ваљало нарочито потрудити.

Није познато где је тачно обављено краљевско венчање, као и пратеће свадбене свечаности. Не би било изненађење да се такав догађај збио у неком од дворова из комплекса владарских резиденција око некадашњег Сврчинског језера на Косову (Сврчин, Неродимља, Штимља, Пауни),⁴⁸ у којима је краљ Стефан Душан, као и претходни српски краљеви, веома често боравио.

Изузев дубровачких, нису познати други изворних подаци који би нам говорили о томе које све присуствовао краљевом венчању. Имајући у виду начин и пажњу са којом је припремано дубровачко посланство, посредно се може закључити да се у Дубровнику очекивало да ће на српском двору бити

⁴⁶ *Reformationes* 10, fol. 108, 24. XI 1332; *Monumenta Ragusina* V, 371; II, 346.

⁴⁷ *ВИИИЈ* VI, 110–112.

⁴⁸ Детаљно о овим дворovima видети: С. Ћирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 20, Нови Сад 1984, 67–82, са старијом литературом.

несвакидашње свечано, па је стога посебна брига посвећена изгледу и одевању посланика и њихове пратње, не само са циљем да они не одударају од осталих званица, већ, чини се, и да оставе посебан утисак на присутне. Свадба у основи представља масовну свечаност, којој присуствује велики број званица. У том смислу за очекивати је да је краљевој свадби присуствовао бројни угледни гости, у које поред владарске породице и сродника, треба рачунати владареву крупну властелу, његове најближе сараднике. Чудно би било да таквом догађају не присуствују црквени великодостојници на челу са српским архиепископом Данилом II, и да он лично не обави сам чин венчања краљевског пара. Тешко је говорити са сигурношћу о томе да ли је неко из бугарске царске породице присуствовао овом свечаном догађају.

Догађај о коме је овде реч није заобишао колективно народно памћење. У српској народној епској традицији сачувана је песма *Женидба Душанова*.⁴⁹ Народни певач испевао је догађаје који се односе само на чин просидбе супруге српског владара, за које је тешко наћи историјско утемељење. Упркос томе, народна песма привлачи пажњу пошто се у њој може идентификовати један број историјских личности, као и догађаја који нису били страни средњовековном свету,⁵⁰ али то је тема за једно ново научно истраживање.

3.4 Побуна војводе Богоја

Једва да је било протекло око осам месеци од како је Стефан Душан крунисан краљевским венецем, када је дошло до првих озбиљнијих унутрашњих проблема са којима се суочио нови краљ. Са почетком пролећа 1332. године, ситуација у приморским крајевима српске државе, пре свега у Зети, својом озбиљношћу далеко је превазилазила, рекло би се, хроничну несигурност око

⁴⁹ В. С. Карацић, *Народне српске пјесме. Књига друга. У којој су пјесме јуначке најстарије*, Лајпциг 1823, 21–46, бр. 6; Песма је остала сачувана у више варијаната. Мотив опеван у овој песми може наћи и у многим другим народним песмама. В. Krstić, *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Beograd 1984, 604;

⁵⁰ Појединим питањима посветио се Миодраг Ал. Пурковић, *Јунаци српских народних песама*, Химелстир 1983, 11–13, 33–36.

Светог Срђа, која се по трговце испољавала у времену и пре и после доласка на престо новог српског краља.

Сада су по среди били догађаји који су довели до ванредних прилика у земљи, и судећи према дубровачким изворима, до одлагања планираног владаревог венчања и свадбених свечаности, за неколико месеци, што речито говори о важности тренутка. У Дубровник су пре половине априла 1332. године стизале вести да је *Bogoe voiuoda cum aliquibus aliis baronibus se rebellaverint a domino rege*. Због тога је Веће умољених 14. априла одлучило да Општина ради заштите својих трговаца, који су у оним крајевима, за десет дана пошаље један наоружани брод до Светог Срђа, са задатком да евакуише робу и трговце. Одатле се закључује да су заправо радило о зетским крајевима. Од добара коју је требало спасавати истакнуто је злато, сребро и восак.⁵¹ Истом приликом одлучено је да Општина започне дипломатске активности у циљу превазилажења настале ситуације. У том смислу је решено да се на оном броду који је требало припремити, војводи Богоју пошаље један властелин као посланик Општине. Његов задатак је био да учтив дипломатски начин покуша да обезбеди слободно и безбедно кретање дубровачких трговаца кроз његову земљу. За посланика који ће ићи код војводе Богоја је изабран, нимало случајно, искусни дипломата Паскоје Гучетић.⁵²

Из свега што смо видели, излазило би да је војвода Богоје након што је млади краљ заузео српски престо и на такав начин напустио приморске крајеве државе, по свој прилици, био постављен за намесника у Зети. У том смислу би се могла тумачити и дубровачка вест о његовој земљи, што јасно указује да се није

⁵¹ *Reformationes* 10, fol. 68, 14. IV 1332; *Monumenta Ragusina* V, 346 (погрешно: 13. IV), II, 339. Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 88.

⁵² *Reformationes* 10, fol. 68–68', 14. IV 1332: ...unus nobilis pro ambaxatore ad ipsum Bogoe, ad deprecandum eundem, quod sibi placeat et dignetur honore suo et amore nostro, habere recomendatos mercatores nostros euntes, redeuntes, transeuntes et conversantes per terras suas ita quod tute in avere et personis possint ire, transire et reddire etc. Посланик је истовремено био и надзаповедник брода. Одређена му је плата од 12 грошева по дану и стављени на располагање коњи de quanto iverunt per terram, in eundo a marina ad dictum Bogoe et redeundo. *Monumenta Ragusina* V, 346–347; *Историја Црне Горе* II–1, 74 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 88.

радило о властелину локалног формата, чије су управне надлежности биле сведене само на подручје око Светог Срђа.

Након осам дана, 22. априла у Већу умољених је решено да се о читавом подухвату који је Општина предузела напише писмо српском краљу. Документ је био уобличен већ на самој седници, па се његова садржина сазнаје из тада усвојене одлуке. Обавештавајући краља да су упознати са тиме да се Богоје одметнуо и побунио, а како због тога нико није могао да одлази или се враћа из читаве Србије, што је требало истаћи, Општина је решила да пошаље поменути брод, и свог посланика код Богоја, са намером да га убеди да се врати у послушност свом господару, и да интервенише у корист безбедности дубровачких трговаца и њихових добара. Све што је Општина чинила, како је посебно наглашено, било је у част краљевог величанства.⁵³ Овакав дубровачки поступак може се двојачко разумети. На првом месту, сасвим је могуће да се у Дубровнику размишљало да је по заједницу корисно да се владар из залеђа обавести о разлозима коју су Општину навели да се укључи у решавање једног питања које је превасходно било у његовим рукама. На такав начин би се отклонила опасност од могућих неспоразума. Са друге стране, посвећеност Дубровника да се реши једно непријатно питање са којим се владар суочио, могла је бити и корисна препорука за Општину у времену које је долазило.

Једно место у самом писму привлачи посебну пажњу. Наиме, иако се чини да је дошло до извесног преувеличавања са дубровачке стране, побуна војводе Богоја по свој прилици је била ширих размера. Тешко да је покрет против краља био таквог обима да је захватио читаву земљу, али приморски крајеви по свој прилици били су побуњени. Управо преко њих сви копнени путеви из Дубровника су водили у унутрашњост српске државе, па се отуда може донекле разумети дубровачко виђење ситуације које је било преточено у писмо упућено краљу.

⁵³ *Reformationes* 10, fol. 70', 22. IV 1332: quod auditis novis quod Bogoe erat sibi inobediens et rebellis, ita quod nullus poterat ire vel redire tute de Slauonia, de presenti armari fecimus unum lignum, et quod in honorem sue maiestatis misimus ad ipsum Bogoe et ad rogandum et inducendum eum, quod deberet reverti obedientie ipsius domini regis prout hactenus consueverat etc. *Monumenta Ragusina* V, 348, II, 340; *Историја Црне Горе* II–1, 74 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 88.

У прилог озбиљности ситуације говори један савременик, и очевидац догађаја. Барски надбискуп Гијом Адам, иначе острашћени противник свих шизматика, у свом делу *Упутство за путовање у Свету земљу* из 1332. године, које је посветио француском краљу Филипу IV, што је заправо био план за нови крсташки рат, са доста претеривања описује стање у српској држави. Према његовом виђењу ситуације, један француски кнез који би дошао против безбожних Срба, са хиљаду коњаника и пет или шест хиљада пешака, у садејству са Албанцима, за које раније каже да могу да опреме 15.000 добро опремљених коњаника, и Латинима, могао би лако да освоји српско краљевство.⁵⁴ Да је стварност била значајно другачија од онакве какву је барски надбискуп представљао показали су догађаји који су недуго затим уследили. У сваком случају, иако крајње тенденциозно, сведочанство које доноси, по свој прилици је било надахнуто метежом који је захватио приморске крајеве у којима је он боравио.

Обим побуне свакако не треба потцењивати, пошто је непријатељско држање Албанаца које Адам помиње, разуме се не у таквом броју, нашло одјека у савременим изворима. Међу одметницима се нашао и арбанашки великаш Димитрије Сума, који је по свој прилици управљао крајевима јужно од Бојане. Он је напао једног млетачког трговца и нанео му штете, за које се српски краљ писмом обавезао венецијанским властима да ће их надокнадити.⁵⁵

О току и појединостима гушења побуне у приморским крајевима српске државе не може се ближе говорити. Ред је изгледа био заведен пре краја пролећа 1332. године, а свакако пре 22. јуна, када је на вест да ће се ускоро обавити одлагано краљевско венчање, дубровачко свечано посланство кренуло из града.

⁵⁴ *Recueil des historiens des croisades*, 484–485; M. Sufflay, *Pseudobrocardus. Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV vijeka*, 150; J. Белчовски, *Гијом Адам, Упатство за путувањето во Светата земја, 1332 год*, 619; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 213; *Историја Црне Горе* II–1, 74 (С. Ћирковић); *Историја српског народа* I, 511 (С. Ћирковић).

⁵⁵ S. Ljubić, *Listine* I, 410–411; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 213; *Историја Црне Горе* II–1, 74 (С. Ћирковић); *Историја српског народа* I, 511 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 88.

Према носиоцу побуне, војводи Богоју, владар изгледа да није имао милости, што би и било сасвим разумљиво. О њему у изворима више нема помена. Његови синови су избегли владарев гнев, и у изворима се срећу скоро две деценије касније. Њихов отац је својевремено код Дубровчанина Михаила Држића оставио у поклад 280 перпера. Уз цареву интервенцију, учињену писмом, Богоје, син војводе Богоја, у своје и име свога брата Богдана, примио је очев поклад 21. јула 1351. године.⁵⁶ Из наведеног би се могло закључити да је војводина породица успела да се измири са српским владаром, али то и даље не отвара могућност да се каже нешто одређеније о војводи Богоју након пролећа 1332. године.

Други одметнути великаш, о коме се сазнаје из млетачких извора, изгледа да је успео да се оправда, пошто се 1334. године помиње као краљев поданик.⁵⁷

Иако се у литератури још од Јиречека па надаље редовно јавља мишљење да је узрок побуне против централне власти по свој прилици био у томе што великаши нису били довољно награђени за услуге које су краљу пружили приликом задобијања престола,⁵⁸ чини се да заснован одговор на ово питање, на основу извора који нам стоје на располагању, тешко дати. Уколико се прихвати устаљени приступ овом догађају који се среће у науци, тешко би било одговорити на какав начин су великаши могли бити задовољени, и каква су то очекивања могли да имају, пошто велика освајања византијских земаља још увек нису ни била започета. При томе не треба губити из вида да је војвода Богоје, носилац побуне, и по достојанству које је носио, а и по управним надлежностима, које је по свој прилици имао у приморским крајевима српске државе, чини се био далеко од некаквог недостојног положаја.

⁵⁶ *Diversa Cancellariae* 12, 328, 21. VII 1351: ...Bogoe voyvoda, pater dictorum Bogoe et Bogdani etc. К. Јиречек, *Споменици српски*, 31, бр. 14, са погрешним дарумом (21. V); *СБР* I, 630 (С. Ћирковић).

⁵⁷ S. Ljubić, *Listine* I, 424: quod damnum illatum nobili viro Nicolao Bruyosso per Dimitrium Sumam, subditum domini regis Raxie etc. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 213; Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 88.

⁵⁸ К. Јиречек, *Историја Срба* I, 213; *Историја Црне Горе* II–1, Титоград 1970, 74 (С. Ћирковић); *Историја српског народа* I, 511 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 88–89.

3.5. Српско-босански односи. Жупан Милтен и Ружир

О српско-босанским односима у првим годинама владе краља Стефана Душана, који су се преламали кроз хумско питање, могуће је говорити кроз догађаје у којима су активно учествовала два великаша са подручја спорне територије. Уз имена хумске властеле Милтена и Ружира, у дубровачким изворима овог времена се скоро по правилу помињу штете, пљачке, неправде, насиља које су наносили Дубровнику и његовим грађанима.

О најранијим Ружировим активностима вести се срећу код Мавра Орбина, који описујући догађаје из 1326. године у вези са сламањем хумске властеоске породице Бранивојевића, која се одметнула од српског краља и осамосталила у Хуму, истиче да је босански бан Стефан II против хумске властеле послао војску, коју је поделио на два дела, од којих један *sotto la condotta del voienoda Nighier*. У науци је устаљено мишљење да је поменути војвода заправо био Ружир, чије име је Орбин донео у нешто исквареном облику. К. Јиречек је сматрао да је он био италијански старешина најамника у босанској служби. Након што су Бранивојевићи поражени, Ружир је, према тврдњи Орбина, почео да преузима власт у Хуму.⁵⁹ Да се већ учврстио у Хумској земљи, види се из одлуке Малог већа од 17. јануара 1331. године када је решено да се Ружир и његови људи, као и *они од Друговића* упозоре да не чине невоље Дубровчанима који иду преко Хумске земље.⁶⁰ Међутим, изгледа да тај покушај није уродио плодом, пошто се у фебруару 1331. у Дубровнику и даље расправљало о штетама чињеним од стране Ружира и *од оних Друговића*. Из наведеног се види да он у својим акцијама очито није деловао самостално, већ

⁵⁹ *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, 392; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 191, 415; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 207–208; II, 286–287. Јиречек доноси податак да је Ружир био ожењен Болеславом, за коју је сматрао да је могла бити Босанка. Са њом је имао сина Радослава (†1369), који се у дубровачким изворима среће још 1351. године. Уп. *Monumenta Ragusina* II, 135, 8. X 1351.

⁶⁰ *Reformationes* 10, fol. 3', 17. I 1331: quod debeat dicere, rogare ac precipere Rugerio et hominibus suis, et illis de *Drucovich* et mulieribus et familie eorum, quod tarn per se ipsos quam per homines eorum non debeant facere hominibus Ragusii euntibus per terram Chelmi, vel stantibus in Narento seu redeuntibus a partibus illis, aliquam offensam, iniuriam, gravamen vel depredationem seu rubationem etc. *Monumenta Ragusina* II, 331; V, 304 (не *Diucovich*, *Stucenich*, како стоји у издањима).

заједно са представницима још једне хумске властеоске породице.⁶¹ Пред крај лета Ружир је од Дубровчана потраживао могориш, који се плаћао за поседе коју су Дубровчани користили на подручју Хумске земље. Општина је 3. септембра 1331. одбила да му исплати могориш, све док не буду надокнађене учињене штете, поручујући му да ће се писмено жалити босанском бану, који му је очито био сизерен. За учињене штете Дубровчани су овог пута уз Ружиру поменули и извесну особу чије име није сасвим лако разумети (Menein/Moian/Maren, нека су од могућих читања). Можда се заправо ради о Милтену, чија је кћер Радача била удата у Друговиће, за жупана Ненца. Истом приликом је у Већу умољених решило да се због нанетих штета Ружиру упуту двочлано изасланство које би покушало да издејствује надокнаду. Истовремено, како би било заштићено читаво приобаље Ријеке дубровачке, Затона и околине, који су изгледа нарочито били угрожени, и где су се очекивале нове невоље, решено је да се опреме и пошаљу две барке у те крајеве, при чему се није искључивала могућност да дође до напада Срба, очито из околних крајева, у ком случају је према њима требало предузети посебне мере.⁶² Проблеми изазвани штетама за које је био одговоран Ружир били су актуелни и крајем маја и почетком јуна 1332. године. Пљачкао је *per ipsum et gentem suam* нешто пре 23. маја територију Општине дубровачке око Пољица. Из тог разлога Веће умољених је 26. маја одлучило да се Ружиру пошаље један човек са писмом, којим ће се тражити надокнада штете.⁶³ Након два дана, 28. маја о Ружиру је расправљало и Велико веће, којом приликом је између осталог било решено, уз извесну опозицију, да Општина одреди службеника који ће отићи и

⁶¹ *Reformationes* 10, fol. 6', 9. II 1331: quod derubationes et dapna que fiunt per Roggerium et gentem suam, et per illos de *Drugovich* et gentem eorum circa partes nobis circustantes exeundo de Ragusio et reliquentes familias eorum in Ragusio non fiant. *Monumenta Ragusina* II, 332 (не *Drugoivich*); V, 306 (не *Dincovich*, текст у курсиву није издат).

⁶² *Reformationes* 10, fol. 31'-32, 3. IX 1331: et si invenerint aliquos Slauos in aliquibus barchis, qui offendissent nostros, debeant capere dictas barchas et homines, barchas ducere Ragusium, et homines deponere in terram. *Monumenta Ragusina* II, 323-324; V, 336-337; К. Лиречек, *Властела хумска на натпису у Величанима*, ГЗМ 4 (1892) 283, 285 (= *Зборник Константина Лиречека* I, ур. М. Динић, Београд 1959, 430-432); М. Динић, *Дубровачки трибути* (= М. Динић, *Из српске историје средњег века*, 719-720)

⁶³ *Reformationes* 10, fol. 75, 26. V 1332: de derubatione... illata a tribus diebus citra etc.; *Monumenta Ragusina* V, 351. Писмо није сачувано, познато је само из ове одлуке Већа.

утврдити штете које су начињене *per Roggerium et gentem suam, et alias personas*.⁶⁴ Како би проблеми били коначно превазиђени, Општина је 2. јуна 1332. одлучила да се *super facto Ruggerii* пошаљу посланици бану Стефану II, његовом сениору, чиме би читава ствар имала да се решава на највишем нивоу.⁶⁵ Управо у ово време као поданик босанског бана Стефана II, међу сведоцима у повељи Дубровнику од 15. августа 1332, среће се и други властелин са хумског подручја, Милтен Драживојевић.⁶⁶ Његова делатност у наредном периоду у многосте се преплитала, па чак и удруживала са Ружировом.

Основни разлог лоших односа између Србије и Босне, како смо већ видели, проистакао је из чињенице да је од 1326. године бан Стефан II Котроманић заузео Захумље, давнашњу српску земљу. Иако је српска држава покушала оружаним путем да реши то питање још за време краља Стефана Уроша III Дечанског, о чему је било речи, оно је наставило да оптерећује односе две земље и након што је власт преузео краљ Стефан Душан. Дубровачки извори остављају утисак да је бан Стефан II био постојан у намери да задржи Хумску земљу, и сва права, па макар и симболична, која су проистацала из те чињенице. У том смислу је у више наврата од Дубровчана потраживао да му исплате стари трибут могориш, који се од времена српског краља Владислава плаћао само за поседе (претежно винограде) које су Дубровчани користили северозападно од града, на подручју Хумске земље.⁶⁷ Током краљевих свадбених свечаности у јулу 1332. године било речи о проблемима између Србије и Босне. Посланици који су том приликом представљали Дубровник на српском двору, вратили су се у Дубровник 7. августа, а након три дана, 10. августа известили су Веће умољених да је српски краљ прихватио понуду да Општина посредује у склапању мира, што би упућивало да односи две земље нису у то време били мирнодопски.⁶⁸ Одлучено је да се један дубровачки властелин као посланик упути код босанског бана. Избор је пао на Јунија Држића. Како се радило о посредничкој мисији дубровачке дипломатије,

⁶⁴ *Reformationes* 10, fol. 75–75', 28. V 1332; *Monumenta Ragusina* V, 351–352.

⁶⁵ *Reformationes* 10, fol. 76', 2. VI 1332; *Monumenta Ragusina* V, 352.

⁶⁶ Р. Поповић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића о решавању спорова између Босне и Дубровника*, ССА 6 (2007) 38, 40.

⁶⁷ Могориш ће на посебан начин бити обрађен у наставку излагања.

⁶⁸ Уп. С. Мишић, *Стон и Пељешац од 1326. до 1333. године*, ИЧ 42–43 (1995–1996) 29.

остављано је више могућности у погледу посланикових путовања. У најбољем случају, посланик је само могао да путује у Босну, и за то би добио плату од 25 перпера, уколико би из Босне ишао у Србију, плата би била повећана на 50 перпера, а ако би из Србије поново ишао у Босну, па одатле опет у Србију, што је била могућност која је накнадно дописана испод одлуке, она би била одређена на основу броја дана које је провео на путу, свакога дана по 25 грошева.⁶⁹ Из чињенице да је посланик требало да путује најпре у Босну, скоро поуздано се може тврдити да су Дубровчани имали одређене краљеве предлоге по питању решења спора, које је требало изнети владару Босне. Тешко је говорити о каквим се предлозима радило, али није неосновано помислити да су они били у оквиру бановог повлачења из Хумске земље. Управо зато је и остављена могућност да посланик путује само у Босну, тиме би читав спор био окончан. Јуније Држић, који је на своју дипломатску мисију из Дубровника кренуо 30. августа, а вратио се тек 14. марта 1333.⁷⁰ Трајање ове дипломатске мисије једним делом се поклапало са завршним преговорима које је Општина водила са српским краљем око уступање Стонског рата. Пре Држићевог поласка, Веће умољених је 23. августа решило уз велику опозицију (18:12) да му препоручи да са било којим одговором који добије од бана Босне *super facto concordie et pacis tractande*, треба да иде код српског краља, али ако тамо види да се мир не може постићи, треба да се врати у Дубровник. Истом приликом су за тројицу мудрих, који су имали да саставе посланичко упутство, изабрани добри познаваоци прилика из залеђа, Мартол Тедушић, Јуније Лукаревић и Климе Гучетић, којима су се придружила и два посланика, Јован Челпа и Нале Цревић, који су се управо вратили из Србије. Два дана касније, упутство у складу са донетим одлукама, било је готово и као такво

⁶⁹ *Reformationes* 10, fol. 89–89', 10. VIII 1332: quod sibi de sui beneplacito foret, nos intromittere de tractando pace et concordium inter ipsum et dominum banum Bossone, hoc libenter faceremus, et ipsi ambaxatores retulerunt, quod de hoc ipse dominus rex erat contentus etc. Предлог да се само писмом о читавој ствари обавести Михаило Менчетић, посланик Општине који је већ био на бановом двору, није добио потребну већину. Посланику је на располагање стављено четири коња и исто толико пратилаца. *Monumenta Ragusina* II, 343–344; V, 360–361.

⁷⁰ *Reformationes* 10, fol. 89, 10. VIII 1332; *Monumenta Ragusina* II, 344; V, 361–360 (није добро прочитан датум повратка посланика Јунија Држића, ради се о месецу марту, а не о октобру).

усвојено на Већу умољених.⁷¹ Када је Јуније Држић 16. марта 1333. године, два дана након што се вратио са свог пута, полагао рачун о трошковима у Малом већу, постало је јасно да је више пута одлазио из Босне у Србију и обратно.⁷² Из овога би се може помислити да, по свој прилици, почетни предлог српског краља који су Дубровчани имали, у Босни није био прихваћен, па је посланик одлучио да пође на консултације са српским владаром. Осим чињенице да је Јуније Држић више пута ишао из Босне у Србију у обратно, непознате су појединости посредничких преговора. Судећи по догађајима који су уследили, није било пронађено коначно решење проблема, па се дубровачки посланик вратио у Дубровник, након читавих шест и по месеци. Изгледа да је у наредном периоду, како су били исцрпљени дипломатски начини, српски краљ поново прибегао оружју у решавању питања спорне територије.

У овом времену Милтен и Ружир у дубровачким изворима нису оставили трага. Да ли је у међувремену дошло до решења проблема и смиривања хумске властеле, тешко је поуздано рећи. Али, сасвим је извесно да се нису трајно одрекли плачки и наношења штета Дубровчанима, пошто крајем маја 1335. године Маринче Лампрете Менчетића подноси жалбу да су му истог месеца Милтен Драживојевић, његов син Санко и други с њима, као поданици бана Босне, чак у Оногшту узели стоку, тканине и новац.⁷³

Након једног од насиља које су предузели, када су опљачкали имовину дубровачког бенедиктинског самостана Светог Јакова на Вишњици, мање од 2 км од источних градских зидина, приор Никола поднео је жалбу 5. јула 1336. године

⁷¹ *Reformationes* 10, fol. 91'-92, 23. VIII 1332; fol. 92', 25. VIII 1332; *Monumenta Ragusina* V, 361-362.

⁷² *Reformationes* 10, fol. 123, 16. III 1333: quod pro omnibus viaggiis, que Junius de Dersa ambaxator Ragusii, fecit de Bossona in Raxiam et de Raxia in Bossonam, et sic hinc illich pluribus vicibus, habere debeat de avere comunis uerpereros LX pro suo salario. *Monumenta Ragusina* V, 382; II, 350.

⁷³ *Diversa Cancellariae* 11, fol. 24', 24. V 1335: Marinçe filius Lampre de Mençi coram domino comite conqueritur supra Milten Draseouich, Sencum eius filius, Vidomir ~~familien-eius~~ Bogopenec, Rachio Prodasich homines domini bani de Bossena de Sacoria, dicens quod se presenti mensis madii in Onogasti per fortem sibi abstuleriter LX bestias et vacha etc. К. Јиречек, *Властела хумска на натпису у Величанима*, 283 (= *Зборник Константина Јиречека* I, 430-431); В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 255; Ј. Мијушковић, *Хумска властелска породица Санковићи*, ИЧ 11 (1960) 20; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 118

у којој се ова хумска властела помињу као *homines nunc domini regis*,⁷⁴ јер је, по свој прилици, краљ Стефан Душан не много пре тога обновио своју власт над делом Хумске земље и њеном властелом, што је истакнуто прилогом *сада*. Иако је до лета 1336. године дошло је до промене у положају хумске властеле, они ипак нису променили свој однос према Дубровчанима. Шта више, нису се чак устезали ни од пљачкања црквене имовине. Од тада су Дубровчани настојали да задовољење за штете које су Ружир и Милтен нанели издејствују преко српског краља, што им је најзад пошло за руком до 23. октобра 1336. године. Споразумом је било предвиђено да поменута краљева властела плате Дубровчанима 800 перпера на име надокнаде за штете нанете у Жупи, Шумету, Пољицама и Ријеци. Предвиђена сума за одштету је имала да се плати у три једнаке годишње рате, почев од предстојећег празника Свете Варваре (4. децембра).⁷⁵

Са дубровачке стране, почев још од 1331. године више пута су долазили подстицаји да се насиља прекину и надокнаде штете, но извори као да остављају утисак да до тога не само да није долазило, већ да су насиља и наношење штете дубровачкој имовини постало једно од главних обележја односа поменуте хумске властеле и Дубровника у читавом низу година. У једном тренутку иницијатива за решавање неправди дошла је од стране жупана Милтена и Ружири, о чему сведочи једно сачувано писмо жупана Милтена и Ружири, којим се обраћају Општини дубровачкој, и траже да властела, која је оштећена у насиљу које су причинили граду, дође на станак, по свој прилици у Обод код Цавтата, како би на такав начин учињене неправде биле исправљене. Документ се хронолошки смешта у период новембар 1334. – новембар 1336. године, па се чини сасвим могућим да је до

⁷⁴ *Diversa Cancellariae* 11, fol. 71, 5. VII 1336: *Dopnus Niccola prior Sancti Jacobi de Vissiniça coram domino comite conqueretur supra Rugerium et Miltenum homines etc.* К. Јиречек, *Властела хумска на натпису у Величанима*, 283 (=Зборник Константина Јиречека I, 431); Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар 1331–1355*, 93–94.

⁷⁵ *Reformationes* 11, fol. 17, 23. X 1336: *quod moti supplicationibus nobis factis per serenissimum regem Raxie, et causa dandi omnibus baronibus suis omnem bonam voluntatem vivendi pacifice nobiscum, et specialiter cum Rugerio et Milteno suis baronibus, quod pactum tractatum et factum inter comune Ragusii et ipsos... dum modo nullus ipsorum possint venire Ragusium nisi primo solvant primam terciam pagam.*

промене у односу хумске властеле према Дубровнику дошло под притиском српског краља, чији су сада поданици били.⁷⁶

Ако са палеографског и филолошког становишта изгледа сасвим засновано и извесно да су великаши предложили Обод као место одржавања станка, у историјском, историјско-географском и обичајноправном смислу отвара се проблем за који је тешко пронаћи решење. У трећој књизи Дубровачког статута, наведена су места на којима би требало да се одржавају станци за решавање свих спорова са залеђем. Тако је проблеме који су долазили са подручја Хумске кнежевине требало решавати на станку код Цркве Светог Стефана у Затону (око 8 км северозападно од Дубровника). Дакле, у пограничном крају где се дубровачка територија додиривала са хумском. Спорове са поданицима српског краља требало је решавати у Шумету, код цркве светог Трипуна, или у месту Кресту код Цркве Светог Михаила, а у пракси веома често на Железної плочи (око 4 км источно од Дубровника). У случају спора са краљевим поданицима из Зете, станак је требало да буде код Цркве Светог Илара у Млинима (око 8 км благо југоисточно од Дубровника).⁷⁷ Уколико се топоним из писма жупана Милтена и Ружири поистовети са Ободом код Цавтата у Конавлима (око 11,5 км југоисточно од Дубровника), тешко је разумети како то да су властела са подручја Хумске земље предложила место за станак које је било источније чак и од места на коме су Дубровчани требало да одржавају станак са људима из Зете. У сваком случају, с обзиром на то да је Обод засигурно био под српском влашћу, изгледа сасвим извесно да је документ настао у оквиру иницијативе српског краља за сређивање односа између хумске властеле и Дубровника.

⁷⁶ Д. Јечменица, *Писмо жупана Милтена и Ружири којим позивају Дубровчане на станак*, у припреми.

⁷⁷ *Statut grada Dubrovnika*, prir. A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, 226–231; Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 187–188; J. Lučić, *Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do god. 1366)*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 8–9 (1960–61) 275–298; J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astoreje*, Dubrovnik 1970.

3.6. Уступање Стонског рата Дубровнику

Иако је питање Стонског рата имало да покрене прво свечано дубровачко посланство, које је у Србију кренуло 1. новембра 1331. године, да у име Општине краљу Стефана Душану пренесе честитке поводом његовог доласка на престо, тек нешто мање од годину дана након њиховог повратка у Дубровник (21. јануар 1332), кроз одлуке дубровачких већа, може се пратити његово поновно отварање. Не знају се појединости, па чак ни опште црте тог првог дубровачког покушаја да се са српским краљем покрену разговори око Стонског рата. По свој прилици, са српске стране тада није била присутна добра воља да се озбиљније приступи том питању. Током читаве 1332. године у Србију није било упућено ни једно дубровачко посланство које је као основни задатак имало да поново покрене питање Стонског рата. У том смислу, скоро да изненађујуће делује чињеница да се почетком јануара 1333. године питање практично налазило пред решењем. Све упућује да се у Дубровнику тада већ знало да на српској страни постоји расположење да им се изађе у сусрет. Остаје да се види како се до тог уверења дошло. Један од начина на који су Дубровчани могли бити обавештени о спремности српског владара да приступи решавању питања Стонског рата био је преко њиховог конзула, Павла Мартинушевића, који је и пре одласка на своју дужност, одлуком Великог већа имао да, поред бриге о дубровачким трговцима у Србији, по потреби буде стављен на располагање Општини. Уколико је дубровачки конзул боравећи на српском двору, од краља или неког из његовог окружења стекао утисак да постоји расположење да се приступи решењу питања Стонског рата, ван сваке је сумње, да је ту драгоцену вест проследио својој Општини.

Поред свега, не треба губити из вида, да је српски краљ благонаклоно прихватио понуду дубровачког посланства које је присуствовало његовом венчању јула 1332, да Општина дубровачка посредује у преговорима са босанским баном Стефаном II око постизања споразума око хумског проблема. Дубровачки посланик Јуније Држић у својој посредничкој мисији провео је читавих шест и по месеци ван Дубровника (30. август 1332 – 14. март 1333), путујући више пута из

Босне у Србију и обратно. У том смислу, мало је вероватно да се покретање питања Стонског рата, управо у периоду док траје дубровачка посредничка дипломатија, догађа сасвим случајно. Јасне назнаке да се отвара ла могућност да се ствар реши онако како је Дубровник већ одавно прижељкивао управо је први могао да сазна Јуније Држић, и сасвим очекивано, да о томе обавести своју Општину.

Уколико је овакво мишљење исправно, бар би се у извесној мери могла разумети поменута чињеница да се у Дубровнику пре 7. јануара 1333. године већ рачунало да на српској страни постоји расположење да им се изађе у сусрет у погледу Стонског рата. Из тог разлога најпре је у Великом већу, скоро једногласно, одлучено да се кнезу и Малом већу, заједно са *десеторицом мудрих*, који су на истој седници изабрани, дају широка овлашћења, да поводом одређеног питања, које још није изричито поменуто, могу слободно да делују за добробит Општине, у коју сврху смеју да потроше онолико средстава колико процене да је неопходно, и да све што у том погледу сами ураде, односно одлуке које донесу, имају снагу као да их је учинило само Велико веће.⁷⁸ Овакав вид овлашћења није се давао без посебних разлога, који су већ на самој седници Великог већа, сасвим сигурно, били познати. Избор *десеторице мудрих* који ће са кнезом и Малим Већем чинити својеврсни *ad hoc* савет, јасно наговештава ванредну важност и значај подухвата којим ће се бавити.

Истог дана, након седнице Великог већа, састао се савет Малог већа и *десеторице мудрих* на коме су једногласно усвојене све предложене мере и активности које је потребно спровести *pro habenda Punta Stagni in feudo a regno Slauonie et a domino Stefano, bano Bossine*. На такав начин постало је сасвим јасно о каквом се подухвату заправо ради. При чему не може бити говора о некаквој куповини дела српске државне територије, пошто је све време реч о подухвату

⁷⁸ *Reformationes* 10, fol. 114, 7. I 1333: et quolibet predictorum cuiuslibet forme et conditionibus contractis et povilliis faciendis, stipulandis et recipiendis, cum omnibus promissionibus, obligacionibus, renuntiationibus penarum, conditionibus et aliis quibuseumque clausulis opportunis etc. Десеторица мудрих: Степан Бинчулић, Марин Бинчулић, Марин Волчевић, Никола Петрапа, Тодор Будаџић, Марин Рањина, Паскоје Гучетић, Симе Бенешић (на његовом месту од 28. фебруара је Јуније Журговић), Андреја Палме Соркочевић и Мартинуш Менчетић. *Monumenta Ragusina* II, 347; V, 374; V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 51–52.

који је за циљ имао, како је истакнуто, добијање поседа у феуд. У том смислу је најпре одлучено да српском краљу о трошку Општине дарује до 8.000 перпера, *sicud melius poterit conveniri cum eo*. Извесно је да је богат дар који су Дубровчани наменили заправо било средство за које се веровало да ће значајно утицати приликом одлучивања о Стонском рату. Међутим, чини се да износ није сасвим случајно одређен, већ да се по свој прилици у Дубровнику већ располагало информацијом о вредности суме којом би краљ могао да буде задовољан. Поред овог једнократног дара, одлучено је да се Општина обавезе да српском владару сваке године *in perpetuum* исплаћује 500 перпера, на име дохотка, о коме ће бити речи у току даљег излагања. Дубровчани су заузврат очекивали од краља повељу и привилегију којом им у потпуности препушта Стонски рат, да њиме управљају онако како сами желе.⁷⁹

Истом приликом одређена је и вредност дарова за људе из краљевог окружења, за које се не само веровало, већ изгледа и знало да ће свој утицај ставити на располагање Општини дубровачкој. На првом месту за даривање је Вратко, као онај *qui fuit et est nobis favorabilis penes dominum regem*, што јасно указује да су од раније са њим гајили нарочито добре односе. Он је имао да добије читавих 600 дуката (1.200 перпера). О његовом значају у утицају на српском двору, који је можда долазио стога што је изгледа био и представник побочне гране владарске породице, речито сведочи дар који му је намењен, који је по вредности одмах иза оног који је намењен самом владару. У том смислу, његов допринос дубровачкој ствари није могао да прође без достојне награде. Извори нам не остављају простор да се открију разлози због којих су Дубровчани стекли

⁷⁹ *Reformationes* 10, fol. 114', 7. I 1333: *faciendo nobis povilliam et privilegium, quod dicta Punta Stagni cum omnibus pertinentiis, et cum omnibus super se et infra se habitis et contentis perpetualiter sit Communis et hominum Ragusii, ad habendum, tenendum et possidendum e quid Communi Ragusii placuerit perpetuo faciendi, et quod ipsam ad nostram voluntatem ministrare valeamus. Monumenta Ragusina* II, 347–348; V, 374–375; V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 52; V. Foretić, *Kroz prošlost poluotoka Pelješca*, Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470–1970, Omiš 1970, 262–263, са одређеним омашкама. Исти аутор у посебном раду разматра околности у којима је Стонски рат дошао у дубровачке руке. V. Foretić, *Kada je i kako Stonski Rat došao pod vlast Dubrovnika*, Pelješki zbornik 1976, 81–92. Последњи је о питању расправљао С. Мишић, *Стон и Пељешац од 1326. до 1333. године*, 25–32.

такву Враткову наклоност, и од када она започиње, али је сасвим извесно да је она постојала пре јануара 1333. године.⁸⁰

Кнез Гргур Курјаковић, син крбавског кнеза Курјака,⁸¹ који се у време завршних преговора око добијања Стонског рата нашао на двору српског краља, требало је да буде награђен са 200 дуката. Непознати су разлози његовог присуства на краљевом двору. Сасвим је могуће да је у Србију стигао преко Дубровника, где је по свој прилици био замољен да се заузме код српског краља по питању Стонског рата. Посланик српског краља по имену Драгош приспео је у Дубровник до 9. априла 1332. године и тамо изнео молбу да му се уступи једна барка како би у служби свог владара могао да оде до Задра. Међутим, Веће умољених није било вољно да му изађе у сусрет, па је решено да се молба одбије уз учтив изговор који ће одредити кнез и Мало веће.⁸² Није до краја јасно какав је задатак био поверен краљевом посланику. С обзиром на чињеницу да се у задарском залеђу налазила Крбава, не треба искључити могућност да је посланик био упућен неким послом који је стајао у вези са кнезом Гргуром. Занимљиво је да је кастелан Скопља по имену Младен, означен као човек кнеза Гргура Курјаковића у једној парници која је вођена у Дубровнику у јесен 1333, поводом 52 перпере крстастих грошева које је Младен у Скопљу силом узео Дубровчанима Богдану и Храноју.⁸³ Изгледа да је положај крбавског властелина у Србији био

⁸⁰ *Reformationes* 10, fol. 114', 7. I 1333; *Monumenta Ragusina* II, 347; V, 375. V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 52. О Вратку и његовом могућем пореклу као и политичкој делатности у каснијем времену, биће посвећена посебна пажња у току даљег излагања.

⁸¹ F. Šišić, *Prilog rodoslovju Kurjakovića knezova krbavskih od plemena Gusić*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 9–1 (1907) 77–80.

⁸² *Reformationes* 10, fol. 67, 9. IV 1332; *Monumenta Ragusina* V, 345; II, 339. V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 52.

⁸³ *Diversa Cancellariae* 10, fol. 90', 6. X 1333: /29. августа поднета тужба/ supra Mladen, hominem comitis Gregorii de Coriach, quod de mense aprilis tunc proxime preteriti alla Scopia per fortium eis abstulit yperperos LII della croçe... Qui Mladen dixit et confessus fuit coram dictis domino comite... quod eo existente castellano Scopie pro domino rege ipse Cranoe datus fuit sibi per Marinum fratrem dicti Cranoe pro torto de sanguine pro L yperperis etc. K. Jireček, *Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan*, *Archiv für slavische Philologie* 22 (1900) 175–176; V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 52; М. Шуица, *О кесару Гргуру*, *ЗРВИ* 34 (1995) 168.

значајнији него што би се то на први поглед могло закључити.⁸⁴ У том смислу не чуди што су овог пута Дубровчани су са свих страна вршили веома опсежне и темељне припреме да се на српском двору, не само покрене, већ и повољно реши питање Стонског рата. *Сви остали који су на двору српског краља*, а под којима се свакако подразумевају блиски владареви сарадници који би се залагали за дубровачку ствар, имали су да добију укупно 200 дуката. Никола Бућа, блиски краљев сарадник имао је да добије плац у Дубровнику у вредности 50 либри (1.000 перпера) и један посед на Рату.⁸⁵ Што опет говори да су Дубровчани и са њим од раније успоставили однос из кога је проистицало његово залагање за дубровачке интересе.

Савет Малог већа и *десеторице мудрих* донео је на крају једногласну одлуку о избору посланика који ће ићи *ad exequenda predicta*. За одлазак на српски двор изабран је Климе Гучетић. Запрећена веома висока казна од 500 перпера за случај да изабрани посланици одбију да крану на пут, јасно наговештава значај предстојећег подухвата и очекивања које су на њега полагана.⁸⁶

⁸⁴ Након завршених преговора у Пологу, Гргур је решио да се врати у свој родни крај, па већ 1. фебруара 1333. године Мало веће је одлучило, уз истицање *quod cum dignum sit et consonum rationi, ut pro bonis et bona merentibus respondetur de bono*, да се кнезу Гргуру Курјаковићу, који је *in servitio Communis, et pro augmento nostre civitatis se fatigaverit et operatus fuerit penes dominum regem Raxie*, стави на располагање *in suo servitio* а о трошку Општине један брод који је требало да се опреми и пошаље у Котор, како би га одатле превезао до Задра. *Reformationes* 10, fol. 117, 1. II 1333; *Monumenta Ragusina* II, 348, V, 378. Након четири дана, Мало веће и *десеторица мудрих* донели су одлуку за кнеза Гргура Курјаковића Општина сноси трошкове његовог боравка у граду када пристигне на свом путу до Задра. *Reformationes* 10, fol. 117', 5. II 1333; *Monumenta Ragusina* II, 348; V, 378. V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 52.

⁸⁵ Овде се завршавају планови о даривању достојанственика на српском двору, а у наставку одлуке предвиђено је да се босанском бану Стефану II и његовим наследницима плаћа 500 перпера сваке године за Стонски рат, али под условом: *habendo similiter ab eo privilegium et proviliam de dicta Punta*. За остале великаше из окружења босанског бана било је предвиђено да се издвоји свега 200 перпера, а за самог владара скромних 100 перпера. – *Reformationes* 10, fol. 114', 7. I 1333; *Monumenta Ragusina* II, 347–348; V, 374–375. Подаци о даровима који су намењени за владара Босне и његове велможе, упоређени са онима намењеним за српског владара и двор, речито говоре о томе где је било главно место на коме се имало решавати питање поседовања Стонског рата.

⁸⁶ За одлазак код бана у Босну изабран је Михаило Менчетић. *Reformationes* 10, fol. 115, 7. I 1333; *Monumenta Ragusina* II, 348; V, 375; V. Trpković, *Oko "ustupanja" Stona i Pelješca Dubrovčanima*, 53.

Свега две недеље касније, 22. јануара, питање Стонског рата било је коначно решено на српском двору. За тако кратко време, иако је била зима, не само да је дубровачки посланик Климе Гучетић успео да стигне из Дубровника у Србију, већ су и окончани завршни преговори са српским владарем. То сасвим иде у прилог мишљењу да су решење и ставови две стране били у највећој мери усаглашени и у основи договорени и пре поласка дубровачког посланства, а да је на српском двору имао да се обави само завршни и формално-правни део посла.

Због успешно обављених преговора, који су Дубровнику донели велику корист, Мало веће и десеторица мудрих одлучили су 9. марта 1333, да дубровачког посланика Климу Гучетића, због ревносног залагања код српског краља да Општина добије *in feudo seu tribute, totam Punctam Stagni cum pertinentiis suis, ut in privilegio ipsius domini regis continetur*, награди тако што ће му, приликом поделе земље на Стонском рату, бити додељен један део више у односу на било кога другог од дубровачке властеле.⁸⁷

Истом приликом потврђена је одлука од 7. јануара да се Николи Бући из Котора додели један део земље на Стонском рату, *sicut habebit unus de nobilibus civitatis*, и да му се дарује у самом граду једно земљиште (плац, парцела) процењене вредности 1.000. перпера.⁸⁸ Исправно процењујући да ће им наклоност коју је Никола Бућа већ испољио према Општини и у будуће бити од користи, Дубровчани су на овакав начин припремали околности за његово примање у ред дубровачке властеле.

Након три године, пошто је у Дубровник стигло једно његово писмо, одлучено је да се у дневни ред седнице Великог већа уврсти предлог да се Никола Бућа и његов брат, као и потомци приме за грађане и властелу Дубровника.⁸⁹

⁸⁷ Одлука је прихваћена са пристанком 14 од укупно 18 присутних на Савету. *Reformationes* 10, fol. 120^v–121, 9. III 1333; *Monumenta Ragusina* V, 381; II, 350.

⁸⁸ *Reformationes* 10, fol. 121, 9. III 1333. Плац у Дубровнику се налазио поред куће Циве Сорента, са источне стране, *super primam faciem* кућа које су смештене *in platea Communis, versus montem*. *Monumenta Ragusina* II, 350; V, 381.

⁸⁹ Писмо Николе Буће није сачувано, о његовој основној садржини сазнаје се из ове белешке, као и из одлуке Великог већа које је тим поводом одлучивало. Белешка од 2. јануара 1336. међу одлукама већа, која је сачувана у испису, јасно упућује да је садржина писма утицала да се такав предлог уврсти у дневни ред већа: *Occasione unius lictere... pro parte Nicole de Bucchia*,

Велико веће је на својој седници од 2. јанура 1336. је одлучило *quod moti supplicationibus eidem domino comiti et suo Minori consilio factis pro parte nobilis viri Nichole de Buchia de Cataro*, а за добро и добробит Општине, Никола и његов брат Михо и њихови потомци *sint cives Ragusii, sicut unus ex nobilibus natus et oriundus Civitatis Ragusii*.⁹⁰ Након нешто мање од шест месеци, 26. јуна, Михо Бућа се у Дубровнику заклео на верност дужду и Општини венецијанској, као и кнезу и Општини дубровачкој.⁹¹ Исту заклетву Никола Бућа је положио тек 8. октобра 1338, али не лично, већ преко свог изасланика и заступника, Марка Драгоње Васиљевића (Basilio) из Котора.⁹²

Шест месеци након што су га примили за свог грађанина и властелина, Дубровчани су Николи Бући указали посебну повластицу, какву су ретко коме чинили. Наиме, Веће умољених је 2. јула 1336. године одлучило да се Николи Бући дозволи, *non ex debito, set de gratia speciali*, да из Дубровника може да извезе у Котор толико печене опеке (цигле) и чаша, колико је потребно за дом његов и његовог брата Михе, *sine aliqua doana*.⁹³

3.6.1. Повеља о уступању Стонског рата

Дубровачке тежње за Стонским ратом, први пут отворено испољене пролеће 1326. године, остварене су у Пологу, 22. јануара 1333. године када им је краљ Стефан Душан најзад удовољио, и том приликом, као сведочанство о

vadat pars ad Majus consilium... У том смислу писмо Николе Буће је садржало молбу да се он и његова породица приме за Дубровачке грађане и властелу. *Monumenta Ragusina* II, 363.

⁹⁰ *Monumenta Ragusina* II, 363.

⁹¹ *Monumenta Ragusina* II, 363: ...juravit ad Dei evangelia corporaliter tactis scripturis.

⁹² *Monumenta Ragusina* II, 363: ...nomine predicti Nicole et auctoritate ipsius Nicole juravit ad sancta Dei evangelia, esse fidelis domini ducis veneciarum et Comunis veneciarum, et domini comitis Ragusii et Comunis Ragusii... Пуномоћни документ којим је Никола Бућа овластио свог заступника да се у његово име може у Дубровнику заклети на верност, у присуство двојице заклетих судија саставио је нотар у Котору. Исправа је у Дубровнику регистрована 6. октобра. *Monumenta Ragusina* V, 407.

⁹³ *Monumenta Ragusina* II, 366: tantos lapides cotos et tantas cuppas etc.

учињеном правном чину издао *Прву стонску повељу*,⁹⁴ документ који представља прворазредно сведочанство о уступању дела државне територије.

Средином јануара 1333. српски краљ се није налазио у некој од владарских резиденција око Сврчинског језера.⁹⁵ Имајући у виду да је од седница дубровачких већа па до издавања повеље о Стонском рату у Пологу⁹⁶ протекло свега две недеље, сасвим је сигурно да су Дубровчани били добро обавештени о његовом кретању, као и тачном месту где се краљ налази, што опет говори о темељној припреми ове дипломатске мисије.

Краљева повеља којом Дубровнику уступа Стонски рат писана је двојезично, на српском и латинском језику. Формално гледано, ради се о две повеље, но имајући у виду садржину и међузависност исправа, оправданије је говорити о две редакције једне повеље, него о формалној подели на две исправе. Исти правни чин, о коме су две редакције исправе аутентично сведочанство, стоји у основи обе верзије документа.

Оригинал српске редакције повеље Дубровчани су чували готово сто четрдесет година. Данас постоје четири преписа који се налазе у Државном архиву у Дубровнику. На истом месту се чува и оригинална латинска редакција исправе.⁹⁷

⁹⁴ Последње критичко издање повеље, са снимцима и коментарима: Д. Јечменица, *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 25–50. Прилог бр. I–3, I–4.

⁹⁵ С. Ћирковић, *Владарски двори око језера на Косову*, 67–82.

⁹⁶ Полог представља издужену котлинску област на горњем Вардару, која се простире правцем југозапад–североисток у дужини од око 60 км. Средњовековна жупа истог имена делила се на Горњи и Доњи Полог, о чему сведоче бројни писани извори. У оквиру средњовековне жупе Полог, по свој прилици, постојао је и град истог имена. Византијски писац Георгије Пахимер на једном месту, међу градовима у Македонији наводи и Полог. У готово свим случајевима у којима се Полог среће у домаћим изворима, из самог контекста је јасно да се ради о жупи. Једино се у случају ове повеље то не може са сигурношћу рећи, јер би из тога следило да је српски владар примио дубровачке посланике и издао им своју повељу негде неодређено, у једној пространој жупи. У том смислу изгледа доста извесније да је српски краљ примио дубровачко посланство и издао им повељу у граду Пологу. *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, изд. В. Ћоровић, Светосавски зборник II, Београд 1939, 31; С. Новаковић, *Законски споменици*, 422, 635, 639, 640, 658, 666, 696; *ВИИНЈ* VI, 13–14, и нап. бр. 6 (Љ. Максимовић, са исцрпним прегледом литературе и мишљења о граду Пологу).

⁹⁷ Први препис начинио је дубровачки српски канцелар Никша Звијездић у свом зборнику *Liber Privilegiorum* (fol. 22'–23'), познатом и под називом *Codex Ragusinus*, нешто више од сто година након издавања исправе. То је најстарији препис српске редакције повеље. Други препис,

У целини узев, уз одређене разлике, садржина српске и латинске редакције повеље су у сагласју. Релативно кратка аренга у обе редакције у основи има исту мисао – легитимитет власти српског владара који проистиче из наслеђа Богом дароване краљевске власти његовим светим прародитељима и родитељима. Овакав садржај аренге има посебан значај имајући у виду околности у којима је краљ Стефан Душан преузео власт, па стога не чуди толико настојање на законитости његовог положаја. У обе редакције повеље аренга не напушта задати тематски оквир. Нема сумње да су две редакције текста аренге настале независно једна од друге у оквиру исте мисаоно-идеолошке матрице.

Околности које су довеле до самог правног чина, изнете у експозиционом делу исправе, у основи се подударају у обе редакције текста и завређују посебну пажњу. Српски краљ истичући да је након преузимања престола од свих примио *част славу и многе даре*, посебно наглашава *срдачну љубав и верно служење, родитељима и прародитељима краљевства ми, и самом краљевству ми, властеле славнога града Дубровника*, што би требало да буде неопходна основа и претпоставка без које се не би могао замислити сам правни чин. Но ипак на овом месту треба нагласити да се ради о једној свечаној формулацији за коју се не може рећи да је била стварни одраз српско-дубровачких односа у претходном периоду. Податак који следи у наставку је од посебног значаја. Српски краљ настављајући да се сећа дубровачких добротинастава додаје: *и въ пр(ь)вм моѣ пришастие на краљквствм дари, кже ми дароваше ꙗко тисѣщъ п(ер)перѣ, инне многе потрѣбе безчислкние са любовью нихъ нелицемѣрною*, веома слично и у латинском тексту повеље: *in assumptione nostri regiminis, qui tunc temporis nostre maiestati regie octomillia sollidorum grossorum venetorum*. Одговор на питање које проистиче из ове тврдње није нимало

непознатог писара, настао је у Дубровнику, по свој прилици на самом почетку осме деценије XV века, непосредно пред парницу у Фочи са херцегом Влатком око права на поседовање острва Посреднице. Два преписа по налогу Хамза-бега начинио је дијак Радоња, по окончању парнице око власништва над острвом Посредницом, 8. фебруара 1472. Истом приликом оба преписа су оверовљена, о чему сведоче турски записи, и предата дубровачким посланицима. Сто четрдесет година стар оригинал српске редакције повеље, по свој прилици, остао је код Хамза-бега, као главно доказно средство, на основу ког је пресуђено у корист Дубровчана. Документ таквог значаја могао је dospети и до највиших органа турских власти у Цариграду, па стога не треба искључити могућност да је оригинална повеља сачувана у неком турском архиву. За детаљан опис в. Д. Јечменица, *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, 26–30.

једноставан. У науци већ дуго постоји устаљено мишљење да је поменутих 8.000 перпера цена коју су Дубровчани платили за уступање Стонског рата. Савет Малог већа и десеторице мудрих 7. јануара 1333. године решио да се српском краљу дарује поменута свота, како би се боље могло договорити са њим, што се строго узев не може схватити као цена за Стонски рат, већ као богати дар за који се веровало да ће допринети доношењу по Дубровчане повољног решења. У том смислу релативно лако би било разумети исту суму која се јавља у повељи, да тамо није истакнуто да је тај новац краљ добио *по првом свом ступању на краљевство*. Краљ дакле говори о дару који је од Дубровчана већ добио, у време преузимања престола. Тај податак отвара потпуно нове правце за размишљање. Најпре се намеће питање о разлозима због којих је учињен тако вредан поклон. Међу одлукама дубровачких већа пре и непосредно након што је Стефан Душан преузео престо, нема никаквог помена о некој таквој или сличној суми новца која је дарована српском владару, а нема сумње да би питање издвајања толиког новца из општинске благајне морало да буде предмет дискусије пред дубровачким органима власти. Но уколико је тај дубровачки дар заиста учињен у време када је млади краљ преузимао српски престо, његов карактер би био далеко од обичног поклона.⁹⁸ Толико новца у рукама младог краља могло је бити веома значајан моменат, не само у одлуци да се крене у насилно преузимање престола, већ и у изгледима да тај подухват успе. Тешко је до краја расветлити улогу Дубровника у тим збивањима. Читава ствар је била веома озбиљна и посебно осетљива, па у том смислу, уколико се Дубровник одлучио на овакав потез, нема сумње да је то чињено у највећој тајности, што би могао бити неки вид одговора, због чега се такве могуће активности дубровачке владе не могу пратити кроз записнике са седница њених званичних органа власти. Не треба заборавити да је у Дубровнику почетком септембра 1333. године вест да је краљ Стефан Душан преузео српски престо била примљена са посебном радошћу. Исто тако пада у очи да је првом

⁹⁸ Илустрације ради, цена једног најамника била је око 3 дуката за један месец. Лако се долази до податка да се за 8.000 перпера могло узети најмање 1300 најамника на месец дана, или нпр. преко 300 најамника на 4 месеца. Уп. С. Ћирковић, *Рат и друштво. Најамници и њихова цена*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 349–366. Међутим, прибављање најамника није могло да протекне незапажено. Велики новац је свакако могао да се употреби и на друге начине у истом циљу, нпр. за придобијање неодлучне властеле.

свечаном посланству које је имало да новом српском краљу честита долазак на престо одређено по 40 перпера за сваког од тројице посланика, које су у складу са обичајем имали да предају у виду личног дара, док о посебном поклону који би био уручен у име Општине нема никаквог помена. Исто то посланство имало је да већ приликом првог сусрета са српским владаром одмах покрене питање Стонског рата и могућности за његово добијање. Да ли је таква одлука проистицала из тога што је он већ од Општине добио наведени новац, како стоји у повељи, тешко је поуздао казати. Када се све ово има у виду, може се основано сумњати да улога Дубровника у свим овим збивањима није само била веома активна, већ да је по свом карактеру, по свој прилици, превазилазила оквире уобичајеног дипломатског деловања.

Одлука савета Малог већа и *десеторице мудрих* од 7. јануара да српском краљу буде дато до 8.000 перпера, није извршена током завршних преговора на српском двору јануара 1333. Обећани новац српски краљ је два пута, маја и јуна исте године потраживао од Општине, о чему ће бити речи у наставку. Како краљ у повељи говори о већ примљених 8.000 перпера, и то у време његовог доласка на престо, тешко је тај новац поистоветити са оним који је владару обећан, у складу са наведеном дубровачком одлуком, у склопу завршних преговора око Стонског рата.

Подстицај и иницијатива за покретање и решавање питања Стонског рата, односно за правни чин, о чему је сачувана повеља аутентично сведочанство, дошли су од Дубровчана, преко њиховог посланства које је средином јануара 1333. стигло на краљев двор. Иако је према одлуци Савета Малог већа и *десеторице мудрих*, за одлазак код српског краља изабран само један посланик, у повељи се среће трочлано посланство које су чинили Павле Мартинушевић, Климе Гучетић и Никола Лукаревић. Присуство Павла Мартинушевића је разумљиво уколико се има у виду чињеница да је он био дубровачки конзул у Србији. Необично је што се Климе Гучетић, изабрани посланик Општине посебно за ову прилику, наводи на другом месту. Није познато посебно овлашћење на основу ког је у завршне преговоре био укључен и Никола Лукаревић. Он је од 1330. године неколико пута ишао као посланик Општине српском владару, а

пored тога је имао и разгранате пословне везе у дубровачком залеђу.⁹⁹ Како се у време завршних преговора око Стонског рата нашао Србији, не чуди што су његове везе и искуство употребљене за корист Општине.

Према садржини документа краљ је Општини даровао *Рат стонски са свим међама својим и са засеоцима и са људима*, са правом да га утврђују на *Превлаци и на другом месту, где им буде воља*.¹⁰⁰ На овај начин су Дубровчани после дугих и напорних настојања коначно добили толико жељени посед. Иако су од српског владара намеравали да добију само Стонски рат, о чему сведоче званичне одлуке дубровачких већа, мимо свих очекивања, српски краљ је показао нарочиту великодушност: *И још им предадох од Превлаке поред мора до дубровачке међе и селишта која су ту била, и Посредницу, коју оптиче Неретва до мора*. Радило се узаном приморском појасу који представља најкраћу копнену везу Дубровника са Стонским ратом. У литератури је познат под називом Сланско приморје (по месту Слано). Међутим, због политичких околности, Дубровчани су стварно ушли у посед наведеног подручја тек 66 година касније, даровником краља Стефана Остоје.¹⁰¹ Острвом Посредницом Општина је успела само за кратко да завлада 1472, након 140 година.¹⁰²

⁹⁹ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 295–300; Д. Јечменица, *Разрешница краља Душана за дубровачко трговачко друштво Вукасовић-Лукаревић-Гучетић*, ССА 8 (2009) 37–44.

¹⁰⁰ Стонски рат је стари назив за полуострво Пељешац, северозападно од Дубровника. У средњем веку је носио назив састављен од имена најважнијег града на његовој територији (Стон), и назива за истурени део копна који залази у море (*ратъ*, *punta/puncta*), са једноставним значењем рт. Превлака је узани прелаз (земљоуз, *isthmus*) на самом југоистоку Стонског рата, широк мање од 1,5 км, преко ког је полуострво спојено са копном.

¹⁰¹ Р. Михаљчић, *Повеља Стефана Остоје Дубровчанима (15. јануар 1399)*, ГПБ 1 (2008) 123–135, са литературом.

¹⁰² Острво на ушћу Неретве у Јадранско море, данас се на њему налази град Опузен. Пресудом Хамза-бега у парници између херцега Влатка и Дубровчана у Фочи од 8. фебруара 1472, Општини дубровачкој је потврђено право на поседовање Посреднице. Главни доказ који су Дубровчани користили у тој парници била је Прва стонска повеља краља Стефана Душана, којом су, поред осталог, у посед добили и Посредницу, „*коју сѧ вѧѧ толе држали и дрѧже 8 дни госпoде срѧпске и вѧсанске и 8 дни големаго цара* (sc. Мехмеда II) *кои имѧ е све државе потврѧдиѧ*“, како се наводи у пресуди. Дубровчани су добили парницу и потврђено им је да Посредницу „*дрѧже и вѧѧ садѧ какѧ ю сѧ држали и дѧ садѧ*.“ На овај начин Дубровчани су после сто четрдесет година на вешт начин преузели посед који им је даровао српски краљ, но њихово поседништво над стратешки веома значајном Посредницом није дуго трајало. Судски поступак вођен у Фочи је посебно значајан са правног становишта, јер показује да је повеља српског краља, у крајње

На сличан начин је и у латинској редакцији повеље Дубровчанима саопштен краљев дар, али се у пертиненцијалном делу исправе, детаљније наводе појединачна добра која дар садржи, села, засеоци, села (поново), земље обрадиве и необрадиве, травњаци, дрвеће, шуме, права која проистичу из поседништва и на крају право подизања зидова на Превлаци и другде.

Све наведене поседе краљ Дубровчанима дарује *8 вацин8 и дѣцамаъ ниx(ъ) и 8и8чью ниxъ*, односно препушта и дарује, *predictae comunitati Ragusii, hereditario iure, ipsis et eorum heredibus, et successoribus*, према латинској редакцији повеље. Дакле, са наследним правом (*ius hereditarium*), као наследно добро, што се у основи своди на исто. Ималац баштине имао је неприкосновено право располагања тим добром, што је у основи подразумевало право остављања у наслеђе, али и право отуђења, издавање у закуп, давања као поклона или у мираз и сл.¹⁰³

Овом повељом установљен је нови трибут који су Дубровчани имали да плаћају српском владару, коме ће бити поклоњена пажња у оквиру посебног излагања. Општина обавезала се да за добијене поседе, на име дохотка, сваке године српском владару плаћа 500 перпера. У српској редакцији исправе изричито се помиње доходак, док се у латинском тексту описно говори о дубровачкој новчаној обавези (*denarii*) са свим одликама трибута, али без помињања саме те речи. У случају да се не плати у року (Васкрс), била је запрећена казна у дуплом износу.

Извршење воље српског владара саопштене у повељи осигурано је санкционом формулом која садржи духовну и материјалну казну намењену за прекршиоца. Неуобичајено висока материјална казна, 5.000 перпера, према српској редакцији исправе односи се на све прекршиоце владарево воље, док је у латинском тексту материјална казна намењена само за краљеве поданике, а духовна за све остале прекршиоце. Као да се пазило да у латинској редакцији повеље прекршиоцу који није поданик српског краља буде запрећено духовном

измењеним политичким околностима, узимана као веродостојан правни аргумент од кључне важности, од кога је зависио исход правног процеса. Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–2, 279–280, бр. 874; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 74–81, 94–95, 140–141.

¹⁰³ *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, 538; *ЛССВ*, 31–33 (Р. Михаљчић, С. Ћирковић).

казном, која за она време и није тако занемарљива, знајући да се на материјалну казну има смисла позивати једино у околностима када постоји гарант који је може извршити, те се она заиста могла само односити на поданике српског краља.

Последице правног чина озакоњеног Првом стонском повељом краља Стефана Душана биле су дугорочне. Србија је трајно отуђила један део државне територије. Даровањем приморја од Превлаке до дубровачких међа, Дубровник је добио и копнену везу са новостеченим поседом. У стварности, овај део даровнице српског краља није се могао одмах спровести у пракси, будући да је већи део Хумске земље држао босански бан Стефан II. Могао је то бити својеврстан притисак који је краљ Стефан Душан извршио на босанског владара, стављајући до знања ко је законити господар Хумске земље. Но, и у случају када би српски владар вратио читав Хум под окриље своје власти, уколико не би кршио одредбе сопствене повеље, Хумска земља, а са њом и Србија не би имале излаз на море на потезу од Превлаке до дубровачке границе. Уступањем острва Посреднице, Дубровчанима је практично омогућено да контролишу поморски пут ка Дријевима, једном од најважнијих тргова, где је био и смештен један од четири кумерка солска. Но ту се не завршавају могућности за даље територијалне губитке српске земље на њеним западним границама. Острво Мљет било је практично одсечено од матице. Дубровчанима свакако то није могло да промакне, и раније испољавајући своје аспирације у том правцу, чекали су само погодну прилику да у односима са српском државом и то питање изнесу на дневни ред.

Прва стонска повеља краља Стефана Душана састављена је у форми традиционалне, једностране милости, како су то српски владари и раније чинили Општини дубровачкој. У том смислу у документу се не јављају две уговорне стране, као у повељи коју је истим поводом нешто касније Дубровчанима издао босански бан Стефан II, већ овде ауктор, односно дародавац формулише дар и услове под којима се он прима, односно обавезе које из њега следе, свакако у претходним консултацијама са дубровачком страном, али се о томе у самом документу не говори. Чином примања повеље Дубровчани су прихватили њену садржину а самим тим и правне последице које су из ње проистицале.

Међу сведоцима који су присуствовали правном чину и његовом записивању налазе се и, нимало случајно, поред осталих и три личности, жупан Вратко, кнез Гргур Курјаковић и Никола Бућа, које су се истакле посебним залагањем код српског краља за дубровачку ствар, за шта је још пре почетка завршних преговора било предвиђено да буду богато награђени.

3.6.2. Стонска повеља бана Стефана II

Након успешно завршених преговора на српском двору, Дубровчани су своју пажњу окренули према владару Босне, у складу са одлуком од 7. јануара, желећи да и на тој страни осигурају новостечени посед. У том смислу, Савет Малог већа и десеторице мудрих на седници од 10. фебруара 1333, је одлучио да *privilegiis de Punta et Prevlaca*, које ће учинити бан треба да буду *sub ilia forma que datur Michaeli de Mençe*, од раније одређен дубровачки посланик за одлазак у Босну. Он је са баном требало да уговори *concedere et dare in perpetuum omnes villas et casalia nobis datas et concessas per serenissimum regem Raxie*, за постизање чега је могао да му обећа до 1.000 перпера, *sicut melius poterit convenire cum eo*, дакле са идентичним мотивима, због којих је раније за српског владара била одређена осам пута већа сума.¹⁰⁴ Тако је сасвим извесно да се та сума не може сматрати ценом за одређено добро, већ једноставно као дар за који се верује да ће олакшати преговоре. Овом одлуком је преиначена претходна од 7. јануара, у оном делу који се односио на вредност дара за бана Босне од свега 100 перпера. С обзиром на то да је дубровачки посланик добио инструкције да од бана затражи потврду свих поседа које је Дубровнику уступио српски краљ, могуће је да с Дубровчани гајили наде да ће им бан потврдити и Сланско приморје, па су из тог разлога повећали вредност дара за владара Босне. Свега пет дана касније, 15. фебруара бан Стефан II је у Сребренику издао Дубровчанима повељу којом им у

¹⁰⁴ *Reformationes* 10, fol. 118, 10. II 1333. Обећана сума за бана била би исплаћена на празник Св. Петра (29. јун). Сам посланик Михаило Менчетић је имао да буде награђен тако што ће њему и његовом брату *remanente semper* једно од села на Стонском рату, по њиховом избору. *Monumenta Ragusina* II, 349; V, 379.

баштину и у племенито са своје стране дарује *цео Рат и Стон и Превлаку и острва која су около Рата и са свим што се налази унутар Рата и Превлаке*. О уступању Приморја између Превлаке и дубровачких граница нема ни речи. Дубровчани су се са своје стране обавезали да и владару Босне, сваке године на празник заштитника града Св. Влаха (3. фебруар), на име дохотка исплаћују исто колико и српском владару.¹⁰⁵

3.7. Дар од 8.000 перпера

Током преговора о добијању Стонског рата, који су у другој половини јануара 1333. године вођени на српском двору, дар од 8.000 перпера, који је за српског краља одређен по одлуци Света Малог већа и *десеторице мудрих*, није био том приликом и уручен, већ је обећано, као и бану Босне, да ће се он исплатити на предстојећи празник Светог Петра (29. јун). У међувремену се догодило да је краљу искрсла потреба за новцем, па је одатле желео да намири кнеза Гргура Курјаковића, који је од раније боравио на његовом двору, пошто је набавио за краља шест коња и послао их у Дубровник. Због тога је 10. маја у Дубровник приспео краљев изасланик и опуномоћеник Никола, син почившег Марка, носећи са собом краљево запечаћено писмо,¹⁰⁶ са овлашћењем да у име свог владара може иступати пред тамошњим властима.¹⁰⁷ Дубровчанима су

¹⁰⁵ Повеља је такође издата двојезично, на српском и латинском језику. Ново издање, са снимцима докумената и анализом: Д. Јечменица, *Стонска повеља бана Стефана II Котроманића*, ГПБ 3 (2010) 29–46.

¹⁰⁶ Писмо није сачувано, његова садржина позната је из прилично опширне дубровачке канцеларијске белешке. *Diversa Cancellariae* 10, 47–47', 10. V 1333; М. Пуцић, *Споменици српски* II, 9–10, бр. 11.

¹⁰⁷ Радило о документу који је поред осталог имао све карактеристике *веровног писма*, што се јасно види из канцеларијске белешке: *litteras serenissimi domini domini Stephani... qarum licterarum... continebatur in eis inter cetera quod verbis... referendis per ipsum Nicolam exparte ipsius domini regis, tamquam de suo proprio ore, prelati crederetur*. М. Пуцић, *Споменици српски* II, 9–10, бр. 11. Веровна писма су била саставни део уобичајене средњовековне дипломатске праксе као својеврсни акредитивни документи. Ова пракса је остављала могућност да посланик у потпуности заступа свог суверена без његовог присуства. Да би се то у стварности и догодило посланик је морао да има документ којим би доказао да заступа интересе онога ко га је послао. Из те потребе развила се дипломатска пракса издавања ових писама, као докумената који су садржали изјаву суверена оверену печатом.

пренете краљеве молбе и захтеви да се од новца који Општина има да *dâ ex dono pro teris Punte in festo Sancti Petri proximi, quamvis tempus solutionis non sit*, издвоји 2.540 перпера којима је требало да буде намирен кнез Гргур. Дубровачки кнез и Мало веће одлучили су *cum multo gravamine Communis* да ипак удовоље српском краљу. У том смислу Општина је постигла договор са Јунијем Вукасовићем и Јунијем Лукаревићем,¹⁰⁸ који су се обавезали да ће обезбедити речени новац за српског краља. До долазећег Петровдана краљ је био у обавези да о овоме начини једну повељу печатењу *suo sigillo proprio*. Уколико тако не би урадио, кнез и Мало веће би на празник Светог Петра умањили укупни дуг Општине краљу за управо одобрену суму новца, *sine inductione aliqua*.¹⁰⁹

Дан уочи Петровдана, 28. јуна 1333, Лампре Менчетић је представио и предао кнезу и Малом већу писмо краља Стефана Душана, *bullatas duobus sigillis secretis ipsius domini regis*.¹¹⁰ Овим документом краљ Дубровчане подсећа на дуг од 8.000 перпера, који Општина има да му исплати, и још 500 перпера на име дохотка за Стонски рат, које је требало исплатити још на протекли Васкрс, 4. априла. Сав новац Општина је, по краљевој жељи требало да преда Лампри Менчетићу, који је у његово име био послат у Венецију, *per comprarme quello che abisogna al reame*. Истичући да му је новац потребан, краљ је тражио да се он не задржава преко рока ни један дан. Истовремено овим писмом је краљ стављао ван снаге његове претходне одлуке о употреби тих средстава, о чему је писао у

том, понекад и потписом, која је представљала оквир у коме је посланик деловао. Са оваквим документом посланик је добијао овлашћења да у име свог суверена потпуно валидно обавља поверене му послове, и са њим је потврђивао свој статус. Једно веровно писмо важило је само за једну мисију посланика. Дипломатска формула коришћена у оваквом документу, којом се посланик опуномоћује, обично је изгледала: *молим вас да верујете, јер то су наше речи* или као овде, *верујете оно што вам каже са наше стране*. Д. Јечменица, *Два писма бана и краља Твртка I Дубровчанима о Стонском дохотку*, ГПБ 1 (2008) 38.

¹⁰⁸ Они су били представници великог трговачког друштва Вукасовић-Лукаревић-Гучетић, које је имало јаке пословне везе у Србији, дуго времена држећи у закупу већи број српских тргова, о чему ће бити речи у наставку, па стога не чуди због чега су баш они одређени да обезбеде новац за српског краља. Уп. Д. Јечменица, *Разрешница краља Душана за дубровачко трговачко друштво Вукасовић-Лукаревић-Гучетић*, ССА 8 (2009) 37–44.

¹⁰⁹ М. Пуцић, *Споменици српски II*, 9–10, бр. 11.

¹¹⁰ Писмо није сачувано у оригиналу, већ у преводу на староиталијански језик, са кратком пропратном напоменом на почетку, у дубровачкој канцеларијској књизи. М. Пуцић, *Споменици српски II*, 11–12, бр. 12; Прилог бр. I–5.

Дубровник. Под тиме се подразумевала исплата цариницима Светог Срђа, односно кнезу Гргуру Курјаковићу за бојне коње, о чему су рачуни требало да се сведу у неко друго време.¹¹¹ Изгледа да се краљ са кнезом Гргуром договорио да то потраживање буде одложено и након Петровдана. Под цариницима Светог Срђа би се могли подразумевати Јуније Вукасовић и Јуније Лукаревић. Иако су они још у мају преузели обавезу да сами исплате део краљевих потраживања, они то очито нису урадили. Управо из тог разлога, краљ сада наглашава да се њима не треба дати део од општинског дуга.

Кнезу Гргуру је нешто раније, приликом његовог повратка из Србије у Задар преко Дубровника, по краљевој жељи било исплаћено 600 перпера,¹¹² од општинског дуга, али остаје непознато када му је и на који начин био надомештен остатак потраживања, због чега је краљ пре рока тражио од Дубровчана део новца који му дуговали. Из документа који је дубровачким властима био предочен 10. маја, види се да је требало са тражених 2.540 перпера да се плати *sex equos ipsius domini regis missos sibi Ragusii per dominum comitem Gregorium de Coriach*. Из тога следи да је просечна цена једног од тих коња била око 423 перпере, односно нешто мање од те суме, уколико је у њу била зарачуната и услуга кнеза Гргура. Тако висока цена, као да говори да се радило о посебним коњима, нарочито уколико се има у виду да је у то време просечна цена обичних коња била

¹¹¹ На крају документа, краљ истиче да се осим овој не верује ни једној другој исправи у вези са овим питањем. Документ је оверен краљевим печатом *con do bolle*, ради доброг веровања. По свој прилици се радило о двостраном печату. М. Пуцић, *Споменици српски* II, 11–12, бр. 12. Лице које је издало налог да се владарева воља писмено обликује, јавља се на крају документа, у облику *Sosan comete*. У сличној улози, у облику *Цоцань прѣрѹчи и подписа и запечати*, јавља се и наредне 1334. године, на крају *Друге стонске повеље* краља Стефана Душана. Сасвим је извесно да је поред владара, овлашћења за овакве радње могао имати само главни дворски канцелар, односно старешина владареве канцеларије. У том смислу Цоцан/Сосан је био високи службеник, по свој прилици старешини дворске канцеларије краља Стефана Душана. У изворима није потврђено да је носио титулу логотета, која се бележи уз име управника владареве канцеларије, обично у облику *логотет (име) преручи*. Постоје примери у одређеном броју исправа да се старешине владареве канцеларије срећу без титуле, али је увек назначена њихова посебна улога и нарочита овлашћења у обликовању исправе – *(име) преручи/рече писати*. Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 51–61.

¹¹² Медо Пуцић је превидео да је над цифром VI натписано С, што је промакло и К. Лиречеку, па је из тога следило да је кнезу Гргуру исплаћено свега 6, а не 600 перпера, колико заиста стоји у канцеларијској белешци. *Diversa Cancellariae* 10, 50, 10. V 1333; М. Пуцић, *Споменици српски* II, 11, бр. 12.

вишеструко нижа, између 10 и 17 перпера.¹¹³ Далеко јаснија представа о каквим коњима се заправо радило добија се из староиталијанског превода краљевог писма, које је у Дубровнику представио Лампре Менчетић 28. јуна 1333, у коме краљ Општини између осталог изричито поручује да се ништа не плаћа *per li destrieri del conte Gregori*.¹¹⁴ У питању су били скупочени, посебно узгајани и обучавани бојни коњи, односно *добри коњи*, симбол достојанства, положаја и угледа не само властелина и племенитог ратника, већ и самог владара. О значају који је таквим коњима придаван у српском средњовековном друштву речито говори члан 48 Душановог законика којим је предвиђено да *коњ добри и оружје* после смрти властелина припадну самом цару.¹¹⁵

Преостали новац, који је Општина дуговала краљу, 7.600 перпера исплаћен је Лампри Менчетићу, кога су обавезали да до краја месеца јула дубровачким властима достави посебну печашену исправу, као потврду да је новац примљен, а у случају да то не учини, било је запређено да ће морати да сав новац који је примио врати Општини.¹¹⁶ Не зна се шта је краљ намеравао да набави у Венецији за тако велику суму новца. Како је Општини поручивао да новац не задржи ни један дан преко рока, стиче се утисак да је посао у Венецији требало обавити без великих одлагања. Да ли је у питању било оружје или ратна опрема, имајући у виду, да је већ почетком маја краљ од тог новца желео да плати бојне, односно добре коње, остаје неизвесно.

¹¹³ Просечна цена једног коња била је 1330: 138 динара (11,5 перпера); око 1332: 120–140 динара; 1334: 186 динара; 1335: 204 динара; 1336: 163 динара. У Дубровнику је 1284. купљен један коњ за бана Босне по цени од 300 перпера, где већ сама цена говори да се не ради о обичном коњу. Г. Чremoшник, *Канцеларијски и нотарски списи 1278–1301*, Београд 1932, 118–121; М. Purković, *О сепата и средњеveковним српским земљата*, Narodna starina XII (1933) 261; В. Винавер, *Прилози историји племенитих метала, цена и надница (средњеveковни Дубровник)*, ИГ 1–2 (1960) 61.

¹¹⁴ Латински појмовима dextrarius, dexterarius, destrierus, destrerius, одатле у италијанском destriero, у основи означавају коња који се води са десне стране, односно племенитог, бојног коња. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, 363, 366.

¹¹⁵ Душанов законик, прир. Ђ. Бубало, Београд 2010, 85, 166; И. Божић, *Коњ добри и оружје (Уз члан 48 Душановог законика)*, Зборник МС ДН 13–14 (1956) 85–92; *ЛССВ*, 314–315 (Р. Михаљчић).

¹¹⁶ Рок за достављање тражене исправе био је крај јула, а не јуна, како стоји у издању код Пуцића. *Diversa Cancellariae* 10, 50', 10. V 1333; М. Пуцић, *Споменици српски* II, 12, бр. 12.

Шта се даље збивало са овим новцем не може се до краја поуздано рећи, пошто је изгубљен део записника са седница дубровачких већа, све до пред крај 1334. године.

3.8. *Заплет око Стонског рата након његовог уступања Дубровнику*

Иако је још у јануару 1333. године бар изгледало да је на српском двору било решено питање поседовања Стонског рата, читаву наредну годину и још четири месеца, све до издавања *Друге стонске повеље* краља Стефана Душана, у Добрушти 19. маја 1334,¹¹⁷ то питање је било и даље присутно и актуелно у односима Србије и Дубровника. Веома је тешко, осим у општим цртама, сагледати тај период, имајући у виду да су изгубљени записници са седница дубровачких већа након 16. марта 1333, па све до 17. новембра 1334, али је сасвим извесно да то није било време када су односи српске државе и Дубровника били сасвим ослобођени од проблема.

Прва стонска повеља, као документ свечаног карактера у основи је посвећена самом уступању територија Дубровчанима и основним обавезама према српском владару, које проистичу из тог чина. Појединости које ће пратити промену власти над уступљеним територијама овом приликом нису разматране. Очито да је то био један од разлога што су проблеми око уступљених поседа убрзо почели да оптерећују односе Србије и Дубровника. У том смислу треба схватити крајње резигнирани тон српског краља са почетка *Друге стонске повеље*: *Пише краљевство ми да је знано свакоме, како се беше порасрдило (порасрчило) краљевство ми на властелу дубровачку за Стонски рат*. Бројне несугласице и проблеми који су тада искрсли основни су предмет *Друге стонске повеље*.

¹¹⁷ Повеља је сачувана у оригиналу, налази се у Државном архиву у Дубровнику, поред потписа оверена је и владаревим воштаним висећим печатом за који је употребљен типар направљен док је Стефан Душан био млади краљ, што недвосмислено говори да је још тада имао своју канцеларију која је издавала исправе. Употреба овог типара забележена је и више од деценију касније, на повељи Дубровчанима од 26. октобра 1345, но том приликом типар је утиснут у груду чистог воска, који није бојен црвеном бојом. Ново издање исправе, са коментарима и снимком: Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, 51–61. Прилог бр. I–6.

Њихово решавање имало је да послужи као залог добрих српско-дубровачких односа у будућности, што је било у интересу обе стране.

Владарево јасно изражено нерасположење у вези са Стонским ратом, у Дубровнику је прихваћено крајње озбиљно. Уследила је реакција Општине, која српском краљу шаље своје трочлано посланство, властелу Жуња Вукасовића, Жуња Журговића и Николицу Мартинушевића, које је, како се у повељи чита, беспоговорно пристало на све што је краљ желео.¹¹⁸ Тек тада створени су услови да српски владар Дубровчанима учини своју *милост* која се у уобичајеном, мирном тону износи наставку повеље. Потврђено им је право на поседовање Стонског рата у оном облику како је то било предвиђено у претходној, Првој стонској повељи. Поновно краљево потврђивање већ уступљеног поседа, али и правног акта издатог у јануару 1333. године, *пошто им потврди краљевство ми милост и запис краљевства ми*, јасно говори о озбиљности догађаја и прилика који су се збили између издавања две стонске повеље. Да ли је у неком облику до Дубровчана стигла краљева претња да ће им узети Стонски рат, остаје неизвесно, али је сигурно да су односи Србије и Дубровника у том периоду били до те мере погоршани и оптерећени, да су очито била веома озбиљно доведена у питање постигнућа преговора из јануара претходне године.¹¹⁹

Краљ Стефан Душан је овом повељом Дубровчанима потврдио поседе које им је даровао, у облику који се упадљиво разликује у односу на Прву стонску повељу. Општини је обновљено само право на поседовање Стонског рата, док о приморју од Превлаке до дубровачких граница и острву Посредници на ушћу Неретве у море, нема никаквог помена, по свој прилици стога што Дубровчани нису успели да уђу у посед тих територија.

Изгледа да су у периоду након што је Дубровчанима уступљен Стонски рат, учестало догађале миграције краљевих поданика из Србије на уступљено полуострво, чему се Дубровчани изгледа нису супротстављали. Стога је том питању била посвећена посебна пажња. Договорено је да се на Стонски рат не прима ниједан човек из краљеве земље. Уколико би се ипак неки краљеви

¹¹⁸ Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, 53. Прилог бр. I–6.

¹¹⁹ Исто.

поданици нашли на уступљеном поседу, краљ је могао да пошаље човека у својој служби да се они пронађу и врате. У оваквим случајевима српски владар је тражио од дубровачких власти да именују свог пристава, који би са краљевим човеком пошао и на терен да утврдити чињенично стање. Очито да установа пристава није била страна ни дубровачкој судској пракси.¹²⁰ У случају да се краљеви поданици не пронађу на Рату, а да краљев човек кога је послао не поверује дубровачким властима да је заиста тако, краљ је имао право да именује четворицу или петорицу од дубровачке властеле који су имали да се закуну да ниједан краљев поданик на Стонском рату није усељен нити са њиховим знањем скривен на том подручју.¹²¹

Читавим низом поменутих одредби, српски краљ је задржавао одређена права и надлежности на Стонском рату, које, колико је познато, није имао ни на једном другом подручју Општине дубровачке. Свакако да су таква решења проистицала из чињенице да је полуострво до недавно било саставни део српске државне територије, па се у том смислу, бар првих година након стицања, посед издвајао од свих осталих дубровачких територија, на којима је суверенитет Општине био загарантован, док се за Стонски рат такво нешто не би могло рећи. Такве околности су свакако проистицале из чињенице да је Стонски рат Дубровчанима био уступљен као феуд, за који су плаћали годишњи трибут. Друга стонска повеља снажно подстиче на мишљење да су дубровачка права на новостеченом поседу изгледа више зависила од тренутне владареве милости, као последице стања на терену, него од оне која се налазила у писаним документима. Како је време одмицало, и пажња српског краља била заокупљена, по њега већим и важнијим питањима на другој страни краљевства, дубровачка права на

¹²⁰ У средњовековној Србији пристав је био стални судски орган који је у судском поступку имао одређене помоћне и извршене дужности. Душанов законик кроз осам чланова регулише функције пристава. Странака се позивала на суд са приставом, он је упућиван да изврши пресуду, одузимао је од осуђеника оно за шта је осуђен. Пристав је учествовао и у самом судском поступку, својим сведочењем као званично лице, што је могло бити од пресудног значаја за исход поступка. Као такав, пристав је уживао јавну веру, као лице које је својим усменим или писменим исказом потврђивало правне чињенице. Пристави су боравили на владаревом или судијином двору, одакле су слати на обављање помоћне судске функције. *ЛССВ*, 587 (А. Веселиновић).

¹²¹ Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 53–56; Прилог бр. I–6.

Стонском рату више нису била отворено довођена у питање, бар не до краја владе Стефана Душана, а уступљени посед је све више губио обележја феуда.

Током преговора са дубровачким посланством маја 1334, посебна пажња је посвећена питању права православне цркве на Стонском рату. Дубровачки посланици су се заклели *да пребива поп српски, и да поје у црквама које су у Стону и у Рату, како је заповедило краљевство ми*. Краљ је, дакле, за себе задржао право да интервенише у верским питањима на уступљеном поседу, који се и у том погледу издвајао од осталих дубровачких територија. Пребивање српског попа на Стонском рату након његовог уступања Дубровчанима у основи је питања црквене организације, односно јурисдикције Српске архиепископије на тој територији, где је било древно седиште Хумске епископије, још од њеног оснивања 1220, у Цркви Свете Богородице у Стону.¹²² У том смислу краљ је стао у одбрану права Српске архиепископије и православног становништва, настојећи на заштити слободе српских попова да чинодејствују у православним црквама и међу православним верницима у Стону и Стонском рату, што је очито било од стране Дубровчана доведено у питање већ на самом почетку, у периоду између издавања две стонске повеље.¹²³ И поред свега, ограничавање права и слобода православне цркве на Стонском рату, била је редовна појава у каснијем периоду, што ће бити предмет посебног разматрања у току даљег излагања.

Могућност српско-дубровачких оружаних сукоба није искључивана, па је у том смислу, у случају будућих размирица између краља и Општине, било предвиђено да становници Стонског рата не буду мобилисани да војују против српског краља, природно, пошто се радило о доскорашњим поданицима српског владара.

Општина дубровачка обавезана је на поштовање правног чина записаног у исправи, а у случају престопа, Дубровчани су чинили кривицу, које би се, ако српски владар не може да је докаже, ослобађали заклетвом десеторице своје властеле. У практичном смислу, значило је то да су Дубровчани прихватили да у

¹²² М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985, 171.

¹²³ О томе в. Н. Милаш, *Стон у средњим вијековима*, Дубровник 1914. Корисне податци и запажања изнети су у полемичкој студији која је штампана као одговор на Милашево дело, уп. А. Lieporili, *Ston u srednjim vijekovima – crkveno-istorijska studija na odgovor Episkopu Nikodimu*, Dubrovnik 1915.

сваком тренутку када краљ процени да су по питању Стонског рата одступили, односно прекршили договорено, могу бити позвани на одговорност, чиме је само потврђено раније изнето мишљење о посебном положају уступљеног поседа. На поштовање садржине повеље обавезао се и српски владар, санкционом формулом која садржи духовну награду (*benedictio*).¹²⁴

Почетком децембра 1334. године у Дубровник је, као посланик српског краља приспео Павле, опат Светог Срђа. Као краљев опуномоћеник имао је да у његово име подигне дохотке које Општина треба да исплати српском краљу, Светодмитарски и Стонски дохотка (*pro incensu... pro Punta*) за другу годину исплаћивања (1334).¹²⁵ Закашњење од осам и по месеци у исплати Стонског дохотка (рок је прошао на Васкрс, 27. марта), једним делом се свакако може објаснити напетостју између српског краља и Дубровника која се испољила поводом Стонског рата, а која је требало да буде превазиђена током преговора са дубровачким посланицима у мају, којом приликом је краљ издао Другу стонску повељу.

3.9. Територијално-административна организација и деоба Стонског рата

Након што је Дубровник стекао Стонски рат, започета је нова територијално-административна, а затим и катастарска организације полуострва, односно деоба поседа на његовој територији. Када је реч о територијално-административној организацији, Стон са околином, као најзначајнији и привредно најразвијенији део полуострва чинио је посебну контраду. Остатак, територијално највећи део полуострва, био је подељен на пет контради: Поникве, Црна Гора, Јањина, Дубрава и Трстеница.¹²⁶

¹²⁴ Налог за писмено обликовање владарево воље издао је већ поменути Цоцан, у уобичајеној форми: *Я Цоцанъ прѣрѣчи и подписа и запечати на Доврѣщти*. Место у коме је краљ издао повељу налазило се по свој прилици 10-ак км југозападно од Призрена. Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, 54, 56.

¹²⁵ В. напред стр. 373.

¹²⁶ Искрпно о деоби Стонског рата в. Z. Šundrica, *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, *Pelješki zbornik* 2 (1980) 116–118; N. Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*, Dubrovnik 1989, 14–15.

Послу деобе поседа Дубровчани су се посветили веома брзо, у кратком периоду пошто су завршени преговори око добијања полуострва, па су најпре одабрали 25 мудрих који су имали да се посвете том питању. Они су заједно са Малим већем 1. маја 1333. године утврђивали начела око деобе полуострва.¹²⁷ У лето 1333. године Стонски рат је био подељен на *делове*, деобне јединице, којих је било укупно 300: Поникве 50 делова, Црна Гора 55, Јањина 50, Дубрава 70 и Трстеница 75. Контрада Стона била је сама подељена на 300 делова.¹²⁸ Делови су појединцима додељивани жребом. То је био почетак нове катастарске организације полуострва, чији највећи део је извршен у току 1333. и 1334. године.¹²⁹ У том смислу говори и закључак Великог већа од 28. октобра 1336. године из ког се види да је од раније постојала одлука да сваки племенити човек, односно властелин дубровачки треба да има посед на Стонском рату.¹³⁰

Осим дубровачкој властели, којој је приликом деобе Стонског рата припала апсолутна већина поседа, сразмерно мали проценат делова додељен је појединцима за које се са великом извесношћу може рећи да су били некадашња српска властела са полуострва. Тако су 17. јуна 1334. године, одлуком дубровачког кнеза, Малог већа и седморице мудрих, изабраних за деобу Стонског рата, додељени поседи Јуреку Пријановићу, о коме ће више речи бити у наставку, и његовим синовима – два дела, Тврдоју – један део, двојици синова Богојевих – заједно један део, и синовима Пријама/Пријана – два дела.¹³¹ Они су, као и остали имаоци делова на полуострву, били заправо феудални господари додељених им поседа. Међутим, то се не би могло рећи за попа Братослава из Стона, који је добио за уживање сразмерно мање земљише поседе. Њему су од општинске земље

¹²⁷ Решено је да се домаћином (главом породице), односно учесником у деоби земље има сматрати онај члан владеоске породице, који нема изнад себе старијег, а не онај који је ожењен и има сина. *LOR*, Pag. XXV, Cap. II i III, str. 137; Z. Šundrica, *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, 116.

¹²⁸ Z. Šundrica, *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, 116–118; N. Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*, 14–15.

¹²⁹ Z. Šundrica, *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, 118.

¹³⁰ *Monumenta Ragusina* II, 360, 28. X 1336: quod cum ordinatum mit quod quilibet nobilis homo de Ragusio deberet habere possessionem in Punta Stamni. (сачувано само у ексерптиматима J. P. Mattei).

¹³¹ *LOR*, pag. XXV, Cap. V (cap. IV G), 17. VI 1334, str. 138.

на полуострву додељене две златице код Цркве Светог Петра.¹³² Међутим, Велико веће је, биће нешто раније, извесном *presbitero Vlatislavo de Stagno* даровало две златице, рачунајући ту и његову кућу, уз обавезу да сваке године на Васкрс Општини даје једно јаре.¹³³ С обзиром на велику сличност два имена, као и чењеницу да се у оба случаја ради о свештенику који је из Стона, по свој прилици се ради о истој особи. Потомци попа Братослава остали су да живе на Стонском рату, али нико од њих није био духовно лице. У наслеђе су им биле остали поседи у Стону, околу православних цркава Светог Стефана, Светог Ивана, Светог Петра, Светог Мартина и Светог Кузме и Дамјана. Када је у мају 1433. године вршена ревизија катастра на Стонском Рату, нашло се да наведени поседи наследника попа Братослава не налазе у духовним рукама, па су их дубровачке власти, упркос њиховом опирању, одузеле и вратиле стонским црквама.¹³⁴

Према катастру Стона и Стонског рата рађеном између 1393. и 1396. године на подручју пет контради дубровачки патрицијат је имао 290,25 делова или 96,75%, далеко иза, са свега 6 делова у поседу, односно 2%, била је ратска, некадашња српска властела, дубровачки грађани су имали 2,75 делова, или 0,92%, и народ свега 1 део, или 0,33%.¹³⁵

У погледу дубровачке управе над Стонским ратом у јесен 1343. године дошло је до важне промене. Тако је 22. септембра Велико веће након избора стонског кнеза, истог дана изабрало и Петра Рађину за капетана у Трстеници који је имао јурисдикцију над људима Стонског рата у Дубрави и од Дубраве, па све на запад до краја полуострва. Он је имао једном месечно да се састаје са стонским кнезом, како би се договорили и усаглашавали своје активности зарад добробити

¹³² LOR, pag. XXX, cap. III, str. 167. К. Јиречек је био мишљења да је додела ове земље била око 1339. године. в. К. Јиречек, К. Јиречек, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 530.

¹³³ LOR, pag. XXVIII, cap. II, str. 151. Одлука није датирана, а могла је бити донета пре 1339. године.

¹³⁴ К. Јиречек, *Dohodak stonski*, 530. Тада су као потомци попа Братослава поименице наведени: Живка, кћерка Илије Припчића, Радовац Ђурђевић, дон Петар Стањевић из Стона, Божићко Радниковић, Радмилац Пантетић и др. при чему се јасно се уочава да су неки од њих били римокатоличке вероисповести.

¹³⁵ N. Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*, 18–31.

читавог Стонског рата, а у случају потребе један другоме су имали да пружају помоћ.¹³⁶ На овај начин је практично установљен други административни центар полуострва са седиштем у Трстеници и тиме управа на полуострву подељена на јурисдикционо подручје стонског кнеза, и трстеничког капетана. Како би нови административни центар полуострва могао функционално да се организује, уз капетана је било неопходно да постоји и канцеларија. Две године након избора првог трстеничког капетана, 30. септембра 1345, Мало веће је дозволило капетану да уз себе може да држи у служби једног свештеника, који ће за њега обављати писарске послове.¹³⁷ Постојање трстеничке канцеларије формализовано 26. априла 1347. године када је Велико веће одредило годишњу плату за свештеника у Трстеници који је тамо имао да доживотно служи.¹³⁸

3.10. Дубровачка верска политика према Стонском рату

Већ је у првој години након што је Општина стекла Стонски рат, постало јасно ће се тамо тешко одржати клима верске толеранције, каква је постојала у приморским крајевима српске државе, где је измешано живело православно и римокатоличко становништво. Томе у прилог говори оштар тон српског владара у Другој стонској повељи из 1334. године, којом се, између осталог, Дубровчани обавезани да *пребива по српски, и да поје у црквама које су у Стону и у Рату*, о чему је већ било речи.¹³⁹ Уколико се пажљиво посматра ова одредба, проистичало би да је веома брзо, након промене власти над полуострвом, било доведено у

¹³⁶ *Reformationes* 12, fol. 9, 22. IX 1343: *ellectus fuit capitaneus in Tersteniça secundum consuetudinem civitatis pro sex mensibus cum salario yperperorum centum...* Cui capitaneo debent obedire homines de Dobraue et omnes alii de Dobraue versus ponentem, et quod semel in mense debeant se convenire cum comite Stagni in codam loco communi, pro bona conseruacione totius Ponte, et teneantur se ad inuicem subuenire si necesse fuerit. *Monumenta Ragusina* I, 141; Z. Šundrica, *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, 110–111.

¹³⁷ *Reformationes* 13, fol. 17', 30. IX 1345: *quod Nicolaus de Çauernico, capitaneus Tersteniçe possit secum habere unum presbiterum, qui teneatur officiari et scribere omnia que sibi mandaverit dominus capitaneus, qui presbiter habere debeat a Communi yperperos VII.* *Monumenta Ragusina* I, 186.

¹³⁸ *Reformationes* 13, fol. 83, 26. IV 1347: *quod dictus presbiter teneatur pro dicto salario officiari et servire in spiritualibus et temporalibus in dicto loco in vita sua.* *Monumenta Ragusina* I, 262.

¹³⁹ B. годе стр. 158.

питање постојање православне цркве, односно њене организације на том простору. Под питањем је била не само служба, односно чинодејствовање православних попова, већ и њихов опстанак и боравак на Стонском рату. Разумљиво, овакав развој ситуације није могао да остави равнодушним српског владара, па је у његовој повељи том питању посвећена потребна пажња. Међутим, и поред обавезујућег тона одредбе из краљеве повеље, у наредном периоду, чини се, несметано се дешавало управо оно што је њоме било строго забрањено. Нешто више од годину дана касније, 22. августа 1335. године Мало веће је одлучило да је потребно изабрати једног свештеника за службу у епископату Стона, коме ће помагати један клирик, онако као што учи *света мајка римска црква*. За њихово издржавање имали су да се побрину кнез Стона и Општина дубровачка.¹⁴⁰ Како још од краја XII или почетка XIII века на Стонском Рату није боравио латински бискуп,¹⁴¹ радило се заправо о преузимању првобитног јурисдикционог седишта Хумске епископије, чиме је започета нова црквена организација полуострва под окриљем Римске цркве. Међутим, проблем са којим су се Дубровчани суочили у погледу своје верске политике према Стонском рату, није се могао решити једноставним преузимањем некадашњег епископског седишта у Стону. Већина житеља на полуострву била је православне вероисповести,¹⁴² а у таквом окружењу је било незамисливо спроводити даљу римску црквену организацију, пре него што се реши питање њиховог исповедања вере. Како су у том погледу поступали у наредним годинама, тешко је до краја рећи, пошто нису сачуване одлуке већа за

¹⁴⁰ *Monumenta Ragusina* II, 360, 22. VIII 1335: unus presbiter, qui teneatur celebrare divina officia in episcopatu Stagni, cum uno clericello, et recipere eos ad confessionem, et dare eis penitentiam et alia divina officia, prout precipit sancta mater ecclesia Romana.

¹⁴¹ J. Šidak, *Vjerski odnosi u Stonu i na Stonskom Ratu (Pelješcu) u srednjem vijeku*, HZ 33–34 (1980–81) 278–279.

¹⁴² Приликом промене власти над Стонским ратом 1333. године све цркве у Стону и околини, њих 10, су биле православне: Црква Светог Михаила, на брежуљку повише града; Црква Светог Петра; Црква Светог Ивана; Црква Светог Стефана у месту Горица; Црква Свєрог Ђурђа у месту званом Баре поред града; Црква Свете Марије; Црква Свете Богородице у Лужинама; Црква Светог Кузме и Дамјана; Црква Светог Мартина и Црква Светог Срђа. П. Глунчић, *Из прошлости града Стона XIV–XIX вијека*, Београд 1961, 91–206. У документу од 22. фебруара 1344. године у вези са жалбом корчуланског бискупа Марина у чијој надлежности је био и Стонски рат, папи Клименту VI, о верским приликама на Стонском рату, између осталог се истиче: dampnando scismate Rassienicum... supra multis temporibus steterant infecti dicebantur... Т. Smičiklas, *Codex diplomaticus XI*, 118–119.

период 1337–1342. Међутим, кроз одлуке дубровачких власти донете након 1343. године види се да по том питању није било промене раније утврђеног правца деловања. У том смислу, Веће умољених је 13. августа 1346. године решило да једном свештенику Арбанасу, чије име није унето у записник, продужи службу у *цркви манастира Стона* и одредило средства за његово издржавање.¹⁴³ О којој цркви, односно манастиру се радило остаје да видимо у наставку. Два месеца касније, 9. октобра, Мало веће изабрало је дум Николу Арбанаса за свештеника исте цркве, односно манастира у Стону, и одредило му средства за издржавање.¹⁴⁴ С обзиром да је у августовској одлуци већа место где је требало да стоји име свештеника остало празно, вероватно је већ тада била покренута процедура за избор новог свештеника, пошто је претходни, из неког разлога смењен. Име претходног свештеника који је службовао у Стонском манастиру било је по свој прилици Георгије, и оно је грешком унето у записник на почетку октобарске одлуке Малог већа, *Georgius Arbanensis*, па је онда прецртано, а изнад њега унето име новоизабраног свештеника.¹⁴⁵ Када је после нешто више од четири месеца, 22. фебруара 1347. године у Малом већу дум Никола Арбанас реизабран, у одлуци која је унета у записник исписано је да је он свештеник *ecclesie monasterii Stagni, vocata Sancta Maria*,¹⁴⁶ постало је јасно радило се о Цркви Свете Марије у Стонском манастиру. У науци постоји мишљење да је ту некада боравио православни епископ, односно да је заправо овде било древно седиште Хумске епископије.¹⁴⁷ У сваком случају, чини се прилично извесним да је преузимање

¹⁴³ *Reformationes* 13, fol. 52', 13. VIII 1346: quod presbiter (...) arbanensis pro isto presenti anno habere debeat a Communi yperperos XX, et teneatur officiare continue ecclesiam monasterii Stagni. *Monumenta Ragusina* I, 239.

¹⁴⁴ *Reformationes* 13, fol. 62', 9. X 1346: domnus *Nicola Arbanensis* (натписано, првобитно стајало: *Georgius Arbanensis*, па прецртано) electus fuit presbiter monasterii ecclesie Stagni. *Monumenta Ragusina* I, 245.

¹⁴⁵ У истој одлуци, писар је још једном начинио исту грешку, али она није исправљена као пређашња. *Reformationes* 13, fol. 62', 9. X 1346: Et hoc intelligatur esse in vita ipsius domini Georgii (!), nisi eius defectu et culpa dominatio vellet ipsum pellere, quod facere posset. *Monumenta Ragusina* I, 245.

¹⁴⁶ *Reformationes* 13, fol. 74, 22. II 1347; *Monumenta Ragusina* I, 256.

¹⁴⁷ Манастир са црквом Свете Марије налазио се на северозападној страни старог Стона, на месту званом Горица. П. Глунчић, *Из прошлости града Стона XIV–XIX вијека*, 93. Уп. и М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, 171.

старог седишта Хумске епископије започело још 1335. године, када је донета већ помињана одлука о избору свештеника за службу у епископату Стона.¹⁴⁸

Само преузимање цркава, као и посебне мере које је дубровачка влада спроводила према православним свештеницима нису могле лако, а посебно не брзо, променити верску структуру становништва на Стонском рату, а без тог предуслова се није могла спровести успешна црквена реорганизација полуострва, што су Дубровчани од самог почетка поставили као један од својих примарних циљева на новостеченом поседу. Како би то постигли одлучили су да се ослоне на оне снаге у римској цркви које су у том смислу имале највише искуства. Очито на претходну молбу Дубровчана, папа Климент VI дао је 21. марта 1347. године дозволу фрањевцима, малој браћи из Босне, да могу на Стонском рату подићи један свој манастир.¹⁴⁹ Била је то најзначајнија, формална одлука, која је утрла пут довођењу фрањеваца на полуострво. Изградања самог манастира није одмах отпочела, тек након две године, 18. фебруара 1349. године, дубровачко Велико веће донело је одлуку да се одобри брату Перегрину, да на Стонском рату може да подигне један манастир реда мале браће.¹⁵⁰ Након десет дана у Малом већу изабрана су тројица мудрих, који су имали да оду на Стонски рат и тамо размотре где је најбоље место где треба подићи фрањевачки манастир.¹⁵¹ Са оснивањем фрањевачког манастира на Стонском рату започела је друга фаза дубровачке верске политике према овом подручју, подухват који је за циљ имао проверавање житеља полуострва који су највећим делом били православне вероисповести, а у мањој мери богумилске. Колико је тај подухват био успешан, у периоду краћем од

¹⁴⁸ За свештенике Стонског манастира и даље су бирани Арбанаси, тако је 1. августа 1348. године у Малом већу *dompnus Petrus Albanensis... factus fuit presbiter monasterii de Stagno. Reformationes* 14, fol. 50', 22. II 1347; *Monumenta Ragusina* II, 35.

¹⁴⁹ E. Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae 1892, 28.

¹⁵⁰ *Reformationes* 15, fol. 16', 18. II 1349: *ad honorem beati Francisci, quod... habeat licentiam possendi construere et construi facere unum monasterium... Monumenta Ragusina* II, 62. Пелегрин из Саксоније био је генерални министар фрањеваца у Босни, а од 1349. године и бискуп Босанске бискупије. *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb 2010, s. v. Peregrin, (bl.) iz Saksonije.

¹⁵¹ *Reformationes* 15, fol. 18', 28. II 1349: *Nicola de Gerdo, Daminus de Bodača, Çiue Nicole de Gondola... facti fuerunt et electi sapientes ad eundum Stagnum ad providendum de loco, ubi melius fieri possit et edificari monasterium sancti Francisci ordinis fratrum minorum. Monumenta Ragusina* II, 63–64.

половине столећа, речито сведочи натпис који је уклесан 1394. године у сакристији фрањевачке Цркве Светог Николе у Стону, уз коју је постојао и манастир. Према том тексту, у време доласка фрањеваца на Стонском рату су живели шизматици и патарени, а о одржању католичке вере није било ни помена, пошто су ту боравили рашки калуђери и свештеници.¹⁵² Преданим радом фратора, за свега неколико деценија верска структура житеља полуострва била је потпуно промењена, како у фрањевачком извештају стоји: „фратри, с Божијом милошћу радећи, народ онај проверише и покрстише, и до сада проверавају оне који сваког дана долазе са земље шизматика на ову земљу (Стонски рат).“¹⁵³ Иако текст садржи јаку ноту самохвалног слова, тешко је одрећи да је у највећој мери одражавао стварно стање на полуострву.

3.11. Неприлике на Стонском рату као последица упада из залеђа

Са почетка дубровачке владе полуострвом остало је забележено неколико случајева залетања из залеђа, међутим ти упади су били пре свега пљачкашког карактера. Тако је током новембра 1335. године извесни Рогата из Босне продро све до крајњег запада полуострва, до места Накована и ту опљачкао више домаћинстава. Најпре је Драгош Руђенић из Накована 13. новембра 1335. године у тужби дубровачком кнезу испричао каква беда му се догодила. Рогата је са својим људима наоружан дошао пред његову кућу и силом му покупио многа добра, не мале вредности.¹⁵⁴ И наредних недеља Рогата је наставио да хара житеље Наковане, 3. децембра против њега је поднео тужбу Доброслав Пичуда, која је

¹⁵² Cum illa tera (sc. Punta Stagni)... fuerit subiecta schismaticis et patarenis per annos forte trecentos, nec erat mentio ibi de cultu catholicae fidei, immo calughieri et sacerdos Rasiani ibi habitabant. E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 54–55; П. Глунчић, *Из прошлости града Стона XIV–XIX вијека*, 97.

¹⁵³ E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 55; П. Глунчић, *Из прошлости града Стона XIV–XIX вијека*, 97.

¹⁵⁴ *Diversa Cancellariae* 11, fol. 52, 13. XI 1335: Dragos Rugeinich de Nacoualda coram domino comite conquerat supra Rogata et homines suos dicens, quod mano armata venit ad domum et sibi abstulit per fortum centum bestias minutas, brachium LX de çoccheriam, duas sclauinas, VII çappas, duas securas, XV brachium (...), duas tumers de çocheriam, et allias massaritus multas de domo valoris уперперorum XX.

Рогата оробио још и горе него Драгоша.¹⁵⁵ Међутим, овде није био крај невоља житеља овог места. И Стану, супругу Богоја Чепрнића, током новембра је опљачкао исти човек са својим људима, па јој није остајало ништа друго него да са синовима поднесе кнезу тужбу против њега.¹⁵⁶ Истог дана када и Стана, тужбу против Рогате поднео је и Кричин Мердовшић са синовима, који је претрпео штету сличног обима.¹⁵⁷ Притужбе дубровачких поданика са Стонског рата на невоље које су трпели од поданика босанског бана примљене су у Дубровнику са крајњом озбиљношћу. Тако је већ 11. децембра, након што су поднете прве две притужбе, Мало веће је решило да се затражи надокнада штета које су Општина и њени поданици претрпели на Стонском рату од стране властеле босанског бана. Због тога је у Босну требало као посланка упутити једног властелина.¹⁵⁸ Како су након тога, 17. децембра кнезу стигле још две озбиљне притужбе са Стонског рата, у Дубровнику је то био знак за озбиљну забринутост. Када се Велико веће састало убрзо затим, 23. децембра, решено је да ниједан Дубровчанин не сме са робом нити да иде нити да је шаље у земљу босанског бана. Онима који су се већ налазили тамо, требало је послати једног гласника, који би их обавестио да буду спремни за одлазак.¹⁵⁹ Прекид трговинских односа била је најоштрија мера, на коју се у циљу заштите својих интереса нису тако често одлучивали, већ само у тешким и изузетним приликама. То може упућивати на помисао да су Дубровчани

¹⁵⁵ *Diversa Cancellariae* 11, fol. 56, 3. XII 1335: Dobroslauus Piçuda de Naccoualno coram domino comite conquerat supra Rogata et homines suos dicens quod mense novembris proxime preterito venit associatum pluribus hominibus in Nacoualno et per fortum sibi abstulit... Summa in totum yperperorum XLVIII.

¹⁵⁶ *Diversa Cancellariae* 11, fol. 57', 17. XII 1335: Stana, uxor Bogoe Çepernich, et duo eius fili, coram domino comite conquerat supra Rogatam et hominess suos dicens, quod de mense novembris proxime preterito associates pluribus soçius venit super Punctam Stagni in loco dicto Nacoualano et abstulit totas massaritias que fuerunt valoris XXX yperperorum, et abstuleit duas servitiales de domo sua et una iuvenem, IIII boves arandos. уп. Z. Šundrica, *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, 81, 169.

¹⁵⁷ *Diversa Cancellariae* 11, fol. 57', 17. XII 1335: Cricçiono Merdousish et duo eius filli coram domino comite conquerat supra Rogatam de Bossina et hominess suos dicens, quod mense novembris proxime preterito associates pluribus hominibus venit super Puncta Stagni in loco dicto Nacoualna et per forçium abstulit in massaritius valorum yperperorum LX, et duas sius uxoris (!) de domo, boues tres.

¹⁵⁸ *Monumenta Ragusina* II, 362, 11. XII 1335: quod de petenda emenda dapni nobis et fidelibus nostris de la Puncta, illatti per togatum hominem domini bani de Bossena.

¹⁵⁹ *Monumenta Ragusina* II, 362, 23. XII 1335: quod nullus Raguseus audeat cum mercationibus (ire) vel mictere ad aliquas partes subiectas domino bano Bossene etc.

можда и на другим странама на не само на Стонском рату трпели штете од људи босанског бана, тим пре ако се има у виду да се забрана трговине одржала се неочекивано дуго. Крајем априла 1336. види се да је забрана још увек била на снази.¹⁶⁰ Бан Стефан II је обећао да ће неправде решити, али је отезао са надокнадом за причињене штете, па је 10. јула Велико веће решило да се забрана и даље одржи на снази, али не само то, стављена је забрана да се стонски доходак у износу од 500 перпера исплати босанском владару, све док се проблеми не реше, за шта је остављено 15 дана да од бана стигне одговарајући одговор.¹⁶¹ Након дванаест дана, 22. јула, проблеми су изгледа решени, пошто је окончан прекид и забрана трговине са Босном која је трајала пуних 7 месеци.¹⁶²

3.12. Цртице о српско-дубровачким односима средином 30-их година XIV века

Почетком пролећа 1335. године Србији је запретила велика опасност са севера. Данилов настављач, биограф краља Стефана Душана приповеда да су угарском краљу Карлу Роберту стизале вести да српски краљ *није у држави отачаства својега*, па је стога одлучио да скупџ војску *десетине хиљада многих народа* и пошаље је против њега.¹⁶³ Како су оваква збивања, нема сумње, негативно утицала на дубровачке трговачке интересе, разумљиво је што нису промакла њиховој пажњи. У Дубровник је до 8. априла стигла вест, не само да се угарска војска спрема да нападне Србију, већ и да би угарски краљ могао

¹⁶⁰ *Monumenta Ragusina* II, 365, 27. IV 1336: *expulsis de consilio illis, pro quibus agitur secundum rationem, quod cum prohibitum esset per Comune, quod nullus posset ire ad aliqua loca subjecta domino bano Bossine vel mictere mercationes, quod de gratia speciali provideatur de dapno illis, qui emerunt a comuni doanam etc.*

¹⁶¹ *Monumenta Ragusina* II, 367, 10. VII 1336: *non aperiendo, quod aliquis possit ire vel mictere mercationes in Bossenam, sed notificetur domino Bano, quod nobis non est satisfactum de dapnis nobis illatis per gentem suam, secundum promissionem factam... Nihilominus solvatur sibi tributum ypp. D, quod recipere debebat in Pascha Resurrectionis Domini proximo.* Међутим, овде се ради о очитој омашци, пошто је рок за плаћање стонског дохотка владару Босне био празник Светог Влаха, док је до Васкрса доходак требало исплатити српском владару.

¹⁶² *Monumenta Ragusina* II, 367, 22. VII 1336: *de aperiendo terram, quod quilibet mercator Ragusii possit ire in terras bani Bossine.*

¹⁶³ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 171–174.

*personaliter cum suo exercitu intraverit regnum Raxie, et venerit usque Rudinicum.*¹⁶⁴

Угарски напад је по свој прилици отпочео средином 1335. године. Дубљи продор непријатељске војске убрзо је заустављен доласком српског краља, и она се, судећи према сведочанству Даниловог настављача, у нереду повлачила према северу, а у реци Сави велики број војника се подавио.¹⁶⁵

Након напетости због угарског напада, крајем пролећа 1335. године, Општина се спрема да пошаље своје дипломатске мисије како у Босну, тако и у Србију. Поводом свадбе босанског бана Стефана II, Велико веће је на седници од 17. јуна 1335, начелно одлучило да треба послати једно посланство са даровима које одреди кнез и Мало веће. Истом приликом је одлучено да треба послати и једно посланство српском краљу.¹⁶⁶ Недељу дана касније, 24. јуна Мало веће је одлучило да се изабере посланици који ће ићи код босанског бана и код српског краља. За пут у Босну одређени су Циве Сарача и Георгије син Матије Журговића који су имали да бана дарују са тканинама у вредности 300 перпера, док су за одлазак код српског краља најпре су били изабрани Јуније Соркочевих и Нале Цријевић, али нису прихватили, због чега су Општини имали да плате за глобу 25 перпера. За нове посланике који су имали да иду у Србију изабрани су Петар Рањина и Павле Мартинушевић. Ово посланство имало је да српског краља дарује са 600 перпера.¹⁶⁷ Нажалост, одлука је сачувана у скраћеном испису, па се не види који су разлози због којих су посланици послати српском краљу, и да ли је случајност то што су одлуке о слању посланства у Босну и Србију донете истом приликом. Необично је што посланици који су првобитно изабрани, а који су већ имали искуства у дипломатским мисијама у Србији, нису прихватили поверену им дужност. То може упућивати на помисао да посланство није имало лако и пријатно задужење. Пажњу привлачи и да је вредност свадбеног дара који су посланици имали да понесу владару Босне дупло мања од поклона који је истом

¹⁶⁴ *Monumenta Ragusina* II, 356; О овом угарском нападу в. П. Марковић, *Одношаји између Србије и Угарске* (1331–1355), Нови Сад 1903, 15–18; Ј. Калић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967, 73; *Историја српског народа* I, 515 (С. Ћирковић).

¹⁶⁵ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 171–174; П. Марковић, *Одношаји између Србије и Угарске* (1331–1355), 18.

¹⁶⁶ *Monumenta Ragusina* II, 360.

¹⁶⁷ *Monumenta Ragusina* II, 360.

приликом одређен за српског краља.¹⁶⁸ Није познато да су у Србији тада биле неке свечане прилике које су могле бити повод за слање дубровачког посланства са овако богатим даром. У том смислу, по свој прилици се радило о неким нерешеним питањима, па су Дубровчани и овог пута прибегли богатом дару, као опробаном средству које ће помоћи изгледима за успех у преговорима. Скоро четири месеца након одлуке Великог већа да се посланици Општине пошаљу српском краљу, исто веће је 13. октобра одлучило да сваки од посланика треба да, о трошку Општине, понесе по једну чашу (cuppa) вредности 25 перпера, које ће краљу даровати у виду њиховог личног дара, али уз услов да сваки поклон који приме као уздарје треба да донесу у Дубровник.¹⁶⁹ Био је то само још један од начина на који су Дубровчани испољавали своје вештине употребе поклона у дипломатским наступима. Посланство је изгледа у Србију кренуло након нешто више од месец дана, 17. новембра, а вратило се 25. јанура 1336. године.¹⁷⁰

Недуго затим, почетком пролећа 1336. у Дубровнику се очекивало да би српски краљ могао да дође у приморске земље. Стога је Велико веће 25. марта 1336. изабрало три свечана посланика (*solepnes ambaxiatores*), Марина Бунића, Јунија Соркочевића и Паскоја Гучетића, који су имали да дочекају и дарују краља ако дође *ad partes maritimas, scilicet Scutarum*. Помало необично, одлучено је тада да посланици за своје плате и трошкове не треба ништа да добију од Општине, али је за самог краља одређен дар у тканинама вредности 400 перпера.¹⁷¹ Био је то један од начина да Општина искаже посебно поштовање према владару који је

¹⁶⁸ Свадбени дар за владара Босне имао је за 500 перпера мању вредност у односу на дарове поклоњене три године раније српском краљу, приликом његове женидбе, што на одређени начин одражава градацију дипломатског наступа, али може представљати и показатељ, према дубровачким мерилима, хијерархијског положаја владара у њиховом непосредном залеђу.

¹⁶⁹ *Monumenta Ragusina* II, 362.

¹⁷⁰ *Monumenta Ragusina* II, 360. Подаци о одласку и повратку посланика бележени су, као што је био обичај, накнадно уз одлуку Већа којом су они изабрани. Међутим, у овом случају, истог дана, 24. јуна посебном одлуком изабрани су и посланици за одлазак у Босну. Како су одлуке сачуване у испису, није могуће проверити где је тачно стајала накнадно унета белешка о датуму одласка и повратка посланика. У издању одлука (*Mon. Rag.*), испод обе, а испред наведених датума, стоји само кратак коментар *in margine*, из чега није потпуно јасно да ли се датуми односе на посланство које је ишло у Босну, или пак на оно које је ишло у Србију. Чињеница да посланици 13. октобра још увек нису били кренули у Србију, са великом извесношћу упућује да се ови датуми ипак односе на посланство српском краљу.

¹⁷¹ *Monumenta Ragusina* II, 365.

долазио у приморске крајеве, односно у ближе дубровачко залеђе. Како одлука у испису није сачувана у целости, остаје непознато да ли су постојали и неки посебни задаци које је требало да обави дубровачка дипломатија.

Некако у исто време, у пролеће 1336. године Дубровник се нашао као успутна станица у оквиру једног дипломатског подухвата који је требало да се изврши на српском двору. Како су године протицале од краљевог венчања (јул 1332), а да још увек није имао потомство, изгледа да су се пореметили односи између њега и краљице Јелене, па је стога краљ Стефан Душан намеравао да се поново ожени. У том погледу вођени су преговори да нова краљева супруга буде Јелисавета (1317–1336), кћерка покојног немачког краља Фридриха Лепог Хабзбурга (1314–1330) и Изабеле Арагонске. Принцеза Јелисавета боравила је као штићеница на двору свог стрица, аустријског војводе Отона.¹⁷² На путу за Србију, почетком априла 1336, посланици аустријског војводе стигли су у Дубровник. Веће умољених је 12. априла одлучило да речени посланици и Палман, *miles teutonicus*, који је очито стигао са аустријским посланством, заједно са својом пратњом могу поћи општинском галијом којом дубровачки посланици треба да иду код српског краља *ad partes maritimas de Cataro*.¹⁷³ Истог дана Мало веће је решило да се о трошку Општине дарује намирнице у храни вредности 10 перпера за предстојећи пут у Србију сину кнеза Манарда и витезу Палману.¹⁷⁴ Нису познати ток и детаљи преговора које је аустријско посланство водило са српским краљем. Витез Палман који је био родом из Летинберга је од тада па све до смрти Стефана Душана остао је као најамник у његовој служби, заједно са својим саборцима Дитрихом из Беча, Рафом из Штајера, Крафтингом из Валтинберга, Фридрихом из Ортенбурга, Грегором Пауличом. Из пословних разлога краљеви

¹⁷² К. Јиречек, *Историја Срба* I, 215–216; М. Пурковић, *Јелена – жена цара Душана*, 8; Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 66.

¹⁷³ Одлука није у целости исписана. Очита је грешка да је седници присуствовало *CLI consiliarii*, јер толико већника свакако није седело у поменутом већу, пре ће бити да је омашка у првој цифри, па је сасвим изгледније да се радило о *XLI consiliarii*. *Monumenta Ragusina* II, 365.

¹⁷⁴ *Monumenta Ragusina* II, 365.

најамници боравили су у Дубровнику током септембра 1337. и јула 1338. године, па су из тада сачињених задужница позната имена најугледнијих међу њима.¹⁷⁵

Преговори о браку са аустријском принцезом нису приведени крају, пошто, судећи према сведочанству опата Јована Виктриншког, принцеза Јелисавета није прихватала да буде супруга *шизматичког* краља, па је од туге и бола умрла октобра 1336, са свега 19 година. Сахрањена је у опатији Мајербах код Беча.¹⁷⁶ Како је краљица Јелена 6845. године од стварања света, односно између 1. септембра 1336. и 31. августа 1337. године родила краљу Стефану Душану сина и наследника престола,¹⁷⁷ четири до пет година након што су се венчали, њихов брак више није довођен у питање.

Читав месец дана након што су именовани посланици који треба да иду код српског краља, као и две недеље након што је решено да са њима могу путовати аустријски посланици и витез Палман са пратњом, Општина је још увек разматрала појединости око одласка посланства. Тако је 27. априла 1336. у Већу умољених одлучено да ако посланици не нађу краља *apud Scutarum vel circa partes illas... debeant eum sequi usque in Raxiam*.¹⁷⁸ Иако су посланици у марту изабрани *ad recipiendum et honorandum serenissimum dominum regem Raxie*, у случају да он дође у приморске крајеве, сасвим јасно да су од самог почетка разлози за ову дубровачку дипломатску мисију потицали из потребе Општине да се са српским краљем поведу преговори око одређених питања.

Није познато када је ово посланство кренуло из Дубровника. Исто тако неизвесно је да ли су се читаво време након 12. априла посланици аустријског војводе и витез Палман са пратњом задржали у Дубровнику, јер су за толико и

¹⁷⁵ М. Dinić, *O vitezu Palmanu*, *Zgodovinski časopis* 6–7 (1952–1953) 398–401; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 111.

¹⁷⁶ К. Јиречек, *Историја Срба* I, 216; М. Пурковић, *Јелена – жена цара Душана*, 8–9; Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 66.

¹⁷⁷ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд 1927, 83, 103, 121, 172–173, 202, 286; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 216; М. Пурковић, *Јелена – жена цара Душана*, 9; Б. Ферјанчић – С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 67.

¹⁷⁸ Дубровчани су правили разлику између приморских крајева, или земаља, и Рашке, односно *српске земље*, из владарски титулатура, што се лепо примећује у овој одлуци, када се говори о могућности да дубровачки посланици не нађу краља у Скадру или околини, да треба да иду за краљем *usque in Raxiam*. У овом случају они су имали да добију плату као и претходни посланици који су ишли у унутрашњост српске земље. *Monumenta Ragusina* II, 365.

копном могли стићи до српског двора. Судећи према одлукама већа, уколико су имена приморских градова исправно прочитана,¹⁷⁹ у Дубровнику се није знало где српски краљ тачно треба да приспе, пошто се крајем марта претпостављало да би он могао да дође у приморске крајеве око Скадра, да би 12. априла били актуелни приморски крајеви око Котора. Најзад 27. априла поново се среће неизвесна могућност да српски краљ буде код Скадра. Првобитна одлука да посланици не добију плате би се могла објаснити тиме што се очекивало да краљ буде у крајевима који нису далеко од Дубровника, што је Котор са околином свакако јесте, док је Скадар ипак прилично удаљенији. У случају да посланици не нађу краља у приморским крајевима, и крену даље за њим у унутрашњост добили би уобичајену плату, свакако због даљине пута.

Управо у ово време у Дубровник је стигло једно краљево писмо којим је Општина замољена да се наоружа један брод за обезбеђење краљевих коња које је набавио из Венеције. Нема сумње да се поново радило о скупоценим, *добрим коњима*, па отуда и краљева брига да они буду безбедно превезени до Србије. Веће умољених је 30. априла прихватило краљеву молбу да се опреми и пошаље речени брод, и то не *ex debito*, већ у виду услуге, *de gratia spetiali*, коју ће Општина учинити краљу.¹⁸⁰

3.13. Дубровник и слуга Дабижив

Од лета 1343. године могу се пратити дуготрајни проблеми које су Дубровчани имали са српским великашем Дабиживом (Dabisco), чија територија коју је имао под својом управом налазила у непосредном дубровачком залеђу. До прве половине августа 1343. дубровачком кнезу су већ пристигле бројне жалбе и притужбе да су Дабиживови људи начинили *multas derubationes et violencias*

¹⁷⁹ Како су одлуке већа сачуване у исписима, није могуће проверити у изворном записнику имена два топонима, *Scutari* и *Cataro*, па стога остаје одређена сумња да ли су исправно прочитани.

¹⁸⁰ Писмо није сачувано, познато је само из ове одлуке. Није познато где је наоружани брод требало да буде послат, пошто је одлука сачувана у испису, и управо је на том месту прекинута. *Monumenta Ragusina* II, 365.

hominibus nostri districtus et specialiter in Brenno. Из тог разлога Веће умољених је 12. августа одлучило да се о трошку Општине унајми 20 људи и пошаљу ради чувања Жрновнице (Жупа дубровачка). Тамо су имали да остану све до краја месеца септембра.¹⁸¹ Како се радило о угрожености источних дубровачких територија, посебно Жрновнице, закључује се да су се упади и пљачке догађали са територије Требињске области.

Односи између Дубровчана и великаша Дабижива, били су сређени пре лета 1344. године. Међутим, успостављени мир изгледа да није дуго трајао, пошто је Веће умољених 11. јула поново разматрало о штетама које су нанете поданицима Општине упркос *pacta et conventiones, ut in quadam appouillia sigillo Dabisci sclauonesca continetur*.¹⁸² У овом случају, како се чита у одлуци већа, Дубровчани су проблеме са представником српске локалне управе из свог суседства решавали непосредно са њим самим, о чему им је он издао своју печатену повељу на српском језику. Необично је што Дубровчани нису одмах прибегли провереном начину за решавање оваквих спорова, интервенцијом код самог владара, јер како се испоставило, иако су договори са Дабишом били и писмено утврђени, то није спречавало његове људе да и даље Дубровчанима чине штете. У том смислу Веће умољених је истом приликом донело одлуку да Дабижив треба да држи заточене оне који су чинили штете и злочинства (*dampnificatorum et malefactorum*) дубровачким поданицима, од којих су неки већ јесу *in fortium et carceribus Dabisca*, а уколико би се догодило да ипак неко од њих побегне, тражено је од њега да их казни. Очито из бојазни да не би поново починили слична недела, Дубровчани су тражили да они не могу слободно боравити у Дабиживовој области, нити у области његовог рођеног брата.¹⁸³ Из овога би следило да се радило о одметницима од српске локалне власти, за које су

¹⁸¹ Награду за ових 20 људи требало је да одреде кнез и Мало веће. Плата је имала да им буде удвостручена. *Reformationes* 12, fol. 6', 12. VII 1343; *Monumenta Ragusina* I, 139.

¹⁸² *Reformationes* 12, fol. 27', 11. VII 1344; *Monumenta Ragusina* I, 156. Дабиживова повеља није сачувана, позната је само из ове одлуке Већа умољених. Неспорно је да су представници локалне управе могли издавати исправи из домена својих влашћења, међутим, отворено је питање да ли је Дабижив могао без дозволе централне државне управе, односно самог владара да издаје документ страном државном субјекту, што је Дубровник несумњиво био.

¹⁸³ *Reformationes* 12, fol. 27', 11. VII 1344; *Monumenta Ragusina* I, 156.

Дубровчани веровали да их може обуздати сам Дабижив, и у ком смислу он јесте, према дубровачким сазнањима, већ предузимао озбиљне кораке.

Паралелно са овим процесом, Дубровчани су настојали и да се тачно утврде међе Жрновнице. У том циљу Веће умољених је 3. августа 1344. године, скоро једногласно, одлучило да на предстојећи Крстовдан (14. септембар) кнез са Малим већем и са другом властелом дубровачком, коју сами изаберу, треба да иде до међа Жрновнице, како би тамо *videre, cognoscere et sententiare et determinare de confinibus districtus Brenni*. Исто тако је требало *испитати, пресудити и утврдити* ако је неко од дубровачких људи прешао *in terrenum domini regis*. Све што буду кнез, Мало веће и властела утврдили по питању граница, било је обавезујуће, *et quod nullus de cetero possit contrafacere vel venire*.¹⁸⁴ Под овим последњим подразумевало се да, након што међе буду утврђене, нико не сме да прелази границе како би ван дубровачких поседа користио земљу на српској територији, каква је пракса очито постојала. Она је могла да изазове реакције представника српске локалне управе. У том смислу не треба искључити могућност да је у усложњавању односа Дубровчана и великаша Дабижива, из њиховог непосредног суседства, одређену улогу имала оваква пракса дубровачких поданика, те су стога дубровачке власти желеле да отклоне тај узрок, јер несигурност и напетост на границама никако им нису могли бити од користи.

О значају овог разграничења сведочи чињеница да се и након скоро 20 година, (1363) оно помиње у дубровачкој грађи. Наиме, приликом описа поседа Руска Сорента, Јован Павла Гундулића изјавио да је још кнез Марко Мавроцено са Малим већем отишао како би се виделе међе поседа реченог Руска *cum Dabisco sluga*. Овај је наиме поручивао да Руско беше заузео *de terreno Sclavorum*, дакле на српској територији, на шта није имао право. На лицу места су били многи *старци*, како Срби, тако Дубровчани у чијем присуству је требало да се утврде међе. Тада се поново чуло, да је Руско заузео нешто *de terreno Sclavorum*, и показано је да је мањи део пашњака био на српској земљи.¹⁸⁵

¹⁸⁴ *Reformationes* 12, fol. 29, 3. VIII 1344; *Monumenta Ragusina* I, 158.

¹⁸⁵ *Monumenta Ragusina* III, 307.

Проблеми са Дабиживом и даље нису јењавали, штавише, у јесен 1344. дошло је до озбиљнијег погоршања ситуације. Стога је Веће умољених 14. октобра одлучило да *super facto Dabisca* Општина пише српском краљу *de offensis, furtis et homicidio ac derobatis*, који су чињени и стално се чине дубровачким поданицима. Нападе, крађе и разбојништва које су чинили Дабиживови људи овог пута је пропратило и убиство једног дубровачког поданика, што је био озбиљан инцидент и свакако додатни разлог за жалбу српском владару. Истом приликом одлучено је да се, у складу са старом традицијом решавања пограничних спорова, организује станак, на коме би се дошло праведног решења. Остављена је и могућност да се овим поводом, ако дубровачки кнез нађе за сходно, посланици Општине жале српском краљу.¹⁸⁶ Мало веће је истог дана изабрало Домању Менчетића и Циву Сарачу да иду *ad stanicum cum Dabisco*. Пастрине Растих је одређен да председава станком, док су за адвокате који ће бранити права Општине и појединих особа изабрани Тома Добрен и Цветан Драган.¹⁸⁷ Након два дана, 18. октобра Веће умољених је одлучило да се Маркол Цревић изабере за посланика и пошаље Дабиживу Друговићу, са онаквом поруком и мандатом које одреде кнез и Мало веће.¹⁸⁸ Овде се радило о покушају дубровачке дипломатије да допринесе превазилажењу искрслих проблема, који су коначно требало да се разреши на будућем станку.

Међутим, изгледа да је дубровачка дипломатска иницијатива код Дабижива прошла без успеха. Три недеље након што је решено да Општина упутити посланика код српског велможе, 9. новембра Веће умољених је одлучило да се *propter multa dampna, furta, derubationes et homicidia*, која се сваког дана чине људима и вернима града и његове области, односно дубровачким поданицима, одмах предузму одговарајуће мере.¹⁸⁹ Судећи према садржају и тону дубровачке

¹⁸⁶ У исто време Дубровчани су трпели штете и пљачке и од представника властеоске породице Николић, из њиховог непосредног суседства, који су били под врховном влашћу босанског бана, па је истог дана Веће умољених најпре одлучило да се тим поводом пошаље посланство владару Босне. *Reformationes* 12, fol. 35, 14. X 1344; *Monumenta Ragusina* I, 161–162 (не 16. X).

¹⁸⁷ *Reformationes* 12, fol. 35', 16. X 1344; *Monumenta Ragusina* I, 162.

¹⁸⁸ Ово је први пут да се међу одлукама дубровачких већа среће презиме српског великаша, Dabisco Drugovich. *Reformationes* 12, fol. 35', 18. X 1344; *Monumenta Ragusina* I, 162.

¹⁸⁹ *Reformationes* 12, fol. 38, 9. XI 1344; *Monumenta Ragusina* I, 163.

одлуке, у међувремену је дошло до новог и тежег погоршања односа. Бројне штете нанете Дубровчанима кроз крађе и разбојништва пратиле су и нове људске жртве (*homicidia*, акуз. мн.), што говори о посебној бруталности ових догађаја. У том смислу не чуди енергични тон одлуке већа, у којој је сажета озбиљна намера Општине да се коначно стане на пут оваквим збивањима. Истом приликом Веће умољених је одлучило да се за сада одложи слање посланства, које треба да иде код српског краља.¹⁹⁰ Оваква одлука је по свој прилици донета како би биле претходно спроведене мере Општине у циљу заштите њених поданика од даљих насиља, каква су у последње време трпели, па би тек онда посланство отишло краљу како би од њега прибавило сагласност за решења постигнута на терену.

Тек на самом крају 1344. године, 30. децембра Веће умољених је донело начелну одлуку да се изабере посланство које ће ићи код српског краља, које неће моћи да крене док о томе не добије коначну сагласност и дозволу поменутог већа.¹⁹¹ Остаје непознато до краја какве су све мере Дубровчани у међувремену предузимали у циљу превазилажења озбиљних проблема који су се испољавали последњих месеци.

Почетком јануара 1345. године настављене су припреме за одлазак посланства српском краљу, али и даље није доношена одлука о да оно крене у Србију, о чему је коначну реч требало да да Веће умољених. Из овога се може помислити да су Дубровчани у извесном смислу чекали и бирали повољну прилику да се посланство упути. У том погледу могуће је да је Општина на терену још увек спроводила мере, о којима је у новембру Веће умољених одлучило. Истом приликом, 5. јануара Веће умољених је одлучило да оквир деловања дубровачког властелина, који ће бити послат српском краљу треба да одреде кнез и Мало веће.¹⁹² Велико веће је истог дана дало овлашћење кнезу и Малом већу да могу одредити казну, уколико нађу за сходно, *illi persone que itura est ad dominum*

¹⁹⁰ *Reformationes* 12, fol. 38, 9. XI 1344; *Monumenta Ragusina* I, 163.

¹⁹¹ *Reformationes* 12, fol. 44', 30. XII 1344; *Monumenta Ragusina* I, 167.

¹⁹² Тада је одлучено и да се, другим поводом, пошаље један посланик у Драч. Док се за њега користи појам *ambassador*, представник Општине који треба да иде код српског краља се само једноставно назива *nobilis homo*. *Reformationes* 12, fol. 44'–45, 5. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 167–168.

regem, и да она буде извршена, без обзира на слово статута.¹⁹³ Под овим се подразумевала заправо запрећена казна у случају да изабрани представник Општине одбије да изврши поверену му дужност. Мало веће, за разлику од Већа умољених и Великог већа, за представника Општине, који који је *pro facto Dabisei* имао да иде код српског краља користи појам *ambassiator*. Њему је исто веће одредило је плату од 11 перпера, а требало је и да има три пратиоца, чију најмнину је сносила Општина, исто тако и за коње и трошкове морске пловидбе у одласку и повратку. За трошкове током путовања посланство је имало сваког дана по 12 грошева.¹⁹⁴ Тешко је рећи да ли је предвиђени одлазак посланства морским путем био у вези са безбедносном ситуацијом у дубровачком залеђу.

У складу са овлашћењем добијеним од Великог већа, Мало веће је одредило да *ille qui electus fuit ambassiator, seu ille qui fuerit electus ad dominum regem Rassie*, не може одбити поверену дужност под претњом казне од 100 перпера.¹⁹⁵ Но и упркос високој запрећеној казни, Витко Матеје Журговића, који је изабран за одлазак код српског краља, одбио је да прихвати дужност, па је био суочен са запрећеном казном. Ипак, како је изнео одређена оправдања, у виду пословних обавеза, због којих је морао да одбије поверену дужност, била му је преполовљена казна.¹⁹⁶

У међувремену је трајао нови покушај Дубровчана да спорна питања са Дабиживом реше на станку. Још средином октобра 1343. године у Дубровнику су извршене неопходне припреме у том смислу. Можда је то управо разлог због ког

¹⁹³ Исто је било предвиђено и *ambassatori eunti Durachium*. *Reformationes* 12, fol. 45, 5. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 168. Уобичајена казна за овај вид преступа била је 25 перпера, али се често догађало да се запрети вишеструко већом казном, која није предвиђена Статутом, како би се изабрани одвратили од помисли да одбију извршење дужности која им је поверена. Одређивање више запрећене казне може упућивати и на озбиљност и значај задужења које изабрани посланици имају да изврше.

¹⁹⁴ Посланик за Драч требало да има готово двоструко већу плату, 20 перпера, али је сам имао да плаћа током путовања своје и трошкове своја два пратиоца, чију најмнину као и трошкове пловидбе је сносила Општина. *Reformationes* 12, fol. 45, 5. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 168.

¹⁹⁵ Посланику који је требало да иде у Драч запрећена је двоструко мања казна, 50 перпера, што опет може да упућује на ниво озбиљности задужења које је имало посланство српском краљу. *Reformationes* 12, fol. 45–45', 5. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 168.

¹⁹⁶ За одлазак у Драч изабран је Мате Гредић. *Reformationes* 12, fol. 45', 5. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 168.

је дубровачко посланство српском владару било на чекању. Свега недељу дана након што су већа решавала о посланству, из одлуке Већа умољених од 12. јанура 1345. сазнаје се да су Дубровчани отишли на раније договорени станак, али се друга страна није појавила, те да они више не намеравају да се враћају тамо. У оваквим случајевима примењивало се старо правило, према коме је она страна која се није појавила на станку губила спор. Из тог разлога Дубровчани су се надали да ће примити правду и задовољење *de dampnis, robariis et homicidiis nobis factis per ipsos et gentem suam*.¹⁹⁷ Иако се у одлуци не помиње Дабишино име, узимајући у обзир околности у којима се станак догодио, као и карактеристична и од раније позната формулација недела која се стављају на терет другој страни, готово да нема места за сумњу да се радило о покушају решавања спора са Дабиживом Друговићем.

Будући да решавање проблема са Дабиживом, на непосредан начин, није имало изгледа на успех, Дубровчани су морали да траже други пут да се изборе за своја права. У том смислу, преостајала им је, од почетка по страни држана могућност да се о проблемима поведе разговор са српским владаром. У Већу умољених је 24. јанура одлучено да се тог дана уздржи од разматрања питања слања посланства српском краљу, и читава ствар ради консултовања одгоди до сутра ујутру.¹⁹⁸ Како у одлуци није поменут разлог слања посланства, нити име српског велможе, не може се са крајњом сигурношћу тврдити да се посланство спремао због Дабижива. Ипак, остаје места за такву помисао, имајући у виду претходне околности, али и чињеницу да је истом приликом одлучено да се због консултовања одложи и доношење одлука у вези са новинама око жита које су учинили Драчани, ако се узме у обзир да су раније дубровачка већа приликом разматрања слања посланства српском краљу поводом Дабише, истом приликом одлучивала и о слању посланства у Драч. Сутрадан је исто веће, уз приличну опозицију, решило да се припреми одмах посланство које ће ићи код српског краља.¹⁹⁹ Ужурбаност која провејава из ове одлуке, као да упућује на ванредне прилике, због којих се морало брзо деловати. У том смислу тешко је оспорити да

¹⁹⁷ *Reformationes* 12, fol. 46, 12. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 168–169.

¹⁹⁸ *Reformationes* 12, fol. 46', 24. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 169.

¹⁹⁹ *Reformationes* 12, fol. 46', 25. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 169.

су збивања са Дабиживом условила овакве дубровачке планове, тим пре ако се узме у обзир да није познато да су у то време Дубровчани били суочени са неким другим, нередовним приликама због којих се морало ангажовати код српског владара. Колике су наде Дубровчани полагали у српског краља сведочи том приликом донета одлука о даровима које је по посланству требало послати. Најпре је решено да се њихова вредност повећа са 40 на 50 либри грошева (са 800 на 1.000 перпера), али је на крају чак прихваћено да вредност дарова буде још увећана, на читавих 60 либри (1.200 перпера).²⁰⁰ Ако се изузме 8.000 перпера које је Општина одредила у склопу решавања питања Стонског рата, ово су били највреднији дарови које су Дубровчани наменили краљу Стефану Душану, након што је преузео престо. Ако се има у виду да су овако вредни поклони српском владару одређени, не поводом неке свечаности, већ у склопу настојања да се реши одређено питање, које се извесно могло односити на дуготрајне невоље које су Дубровчани трпели од краљевог велможе из њиховог суседства, стиче се заправо јасније слика о озбиљности проблема са којима је Дубровник био суочен.

Поред свега, отвара се питање да ли је Дабижив Друговић самостално и без сагласности свог владара проводио своју политику према Дубровнику. Мало је вероватно да је то чинио бар без прећутне сагласности српског краља, који је у то време био заузет великим подухватима према Византији. Уколико је било другачије, тешко је разумети толико дубровачко оклевање да се посланство најзад упуту, и на крају, толику дарежљивост приликом одређивања вредности дарова српском краљу. Уколико је српски велможа радио мимо воље свог владара, Дубровник је могао да се релативно брзо и лако, и свакако уз скромније дарове ослободи великог притиска.

Иако је крајем јануара изгледало као да ће дубровачко посланство српском краљу ускоро бити послато, није извесно да се тако и догодило. Након четири месеца, поново је уследио дубровачки покушај да решење одређених проблема пронађу у непосредном контакту са српским велможом из њиховог залеђа. Иако је још у јесен 1344. године кнез Марко Мавроцено са Малим већем и другом властелом утврђивао међе дубровачке области са српском територијом за коју је

²⁰⁰ *Reformationes* 12, fol. 46', 25. I 1345; *Monumenta Ragusina* I, 169.

био одговоран Дабижив, до пролећа 1345. године то питање није било сасвим решено. У том смислу, Веће умољених је 27. маја 1345. године одлучило да се пошаље један властелин код Дабише *super facto questionis confinium terrarum domini regis et nostri districtus*, да са њим види и одреди речене међе, како од Дабижива више не би било покретано питање о границама и земљиштима.²⁰¹ Како се радило о некој врсти међудржавног разграничења, што се види из саме одлуке већа, мало је вероватно да је носилац српске управе из дубровачког залеђа у том смислу деловао сасвим самостално, без консултација са централном државном управом, односно са српским владаром. Дубровачки представник је требало Дабиши да стави до знања, *quod de illis rebus, querimoniis et dampnis nobis per ipsum et gentem suam factis* Општина намерава да изађе пред краља, са својим доказима против њега самог.²⁰² По свој прилици овде је реч о оним ранијим преступима који су се стављали на терет Дабиживу, а не о неким новим који су се збили у месецима и недељама уочи доношења одлуке. У том смислу овакво упозорење била је претња и својеврсни притисак који су Дубровчани желели изврше на Дабижива, како би било решено питање граница, али и како би се предупредила слична збивања. Упадљиво је да је формулација недела која се стављају на терет Дабиши значајно уопштенија, свакако не без разлога. Кривично дело убиства, које се раније јавља потпуно је изостављено, док су пљачке и разбојништва подведени под уопштени појам *штете*. Садржина одлуке већа, а најпре предвиђени начин деловања Дубровчана као да упућују да је у међувремену, од краја јануара наступило затишје у лошим односима са Дабиживом Друговићем, па је с тим у вези дубровачки представник имао да наступи нешто опрезније, али свакако далеко од тога да остави утисак како су стари преступи чињени према Општини заборављени.

Истом приликом Веће умољених је донело одлуку да се посланство српском краљу још увек не шаље, све док кнез и Мало веће о томе не одлуче.²⁰³ Очито да је последње одлагање било у вези са предстојећим одласком

²⁰¹ *Reformationes* 13, fol. 1', 27. V 1345; *Monumenta Ragusina* I, 175.

²⁰² *Reformationes* 13, fol. 1', 27. V 1345; *Monumenta Ragusina* I, 175.

²⁰³ *Reformationes* 13, fol. 1', 27. V 1345; *Monumenta Ragusina* I, 175.

представника Општине код Дабижива, пошто се очекивало да ће доћи до помака у решавању проблема.

Дубровачки властелин почетком јуна још увек није био кренуо на задатак. Према одлуци Већа умољених од 7. јуна, у нешто сажетијем облику, је поновљено да он треба да оде и пажљиво утврди где су границе између дубровачке области у Жрновници *ad locum qui dicitur le Morete*, и када то учини, ту да одреди знаке (међнике), *que sint ad perpetuam memoriam dictorum confinium*.²⁰⁴ Општина је настојала да тачним одређивањем граница, које би биле обележене међницима, под којима су се подразумевали предмети, по свој прилици камен или дрво, као јасно уочљиви знаци докле се простирала дубровачка област, спречи понављање раније праксе, када су њени поданици користили земљу у поседу српског краља, што је служило као повод за отварање пограничних сукоба. Био је то само наставак напора на тачном разграничењу поседа, започет још на Крстовдан 1344. године.

Истом приликом Веће је још једном донело одлуку у правцу покушаја да се проблеми из залеђа реше непосредним контактом са носиоцем српске управе. У том смислу, исти дубровачки властелин имао је да иде и на састанак са Дабишом Чихорићем (Друговићем), са којим је требало да поведе разговоре о штетама које су Дубровчанима начињене, поводом којих су се они већ жалили. Са њим је имао да покуша да постигне споразум и помирење. Из одлуке Већа као да провејава одређена нада да би договор могао да се постигне, о чему је коначну реч имало да да Веће умољених.²⁰⁵

Већ сутрадан, 8. јуна, отишло се корак даље, Веће умољених донело је нову одлуку, да треба послати *два властелина* који ће у Жрновници утврдити границе између дубровачке области *et terrenum domini regis*, које је требало како је још раније решено означити међницима. Када се то учини, уколико се открије да је обрађивана земља у поседу српског краља, преко постављених међника, требало је у *потпуности уништити и из корена истребити* све што је тамо узгајано, уз кључну опаску на крају: *ut de dictis confinibus ulterius questio non oriatur*.²⁰⁶ Дакле, сасвим је јасно да је Општина била решена да са своје стране

²⁰⁴ *Reformationes* 13, fol. 2', 7. VI 1345; *Monumenta Ragusina* I, 175.

²⁰⁵ *Reformationes* 13, fol. 2', 7. VI 1345; *Monumenta Ragusina* I, 175–176.

²⁰⁶ *Reformationes* 13, fol. 3, 8. VI 1345; *Monumenta Ragusina* I, 176.

отклони разлоге које је српска властела из дубровачког залеђа узимала за повод непријатељстава. Са друге стране и сам Дабижив такође је чинио одређене кораке како би дошло до измирења са Дубровчанима, што се види из друге одлуке истог већа, која је том приликом донета. Његова понуда коју је изнео дубровачким посланицима задовољила је Дубровчане, али под условом да се он сам постара да се изврши све оно што је посланицима обећао.²⁰⁷ Није позната садржина те Дабиживове понуде коју је он учинио Дубровчанима, но сасвим је основано помислити да је она била у оквиру решења питања штета које су Општини нанете у претходном периоду, на чему су толико пута већ Дубровчани настојали. С обзиром на то да 7. јуна у одлукама Већа умољених нема помена о некаквој Дабиживовој понуди, сасвим је извесно да је она пред дубровачке власти прispела 7. јуна после седнице, или пак 8. јуна, и тим поводом је одмах сазвана нова седница Већа умољених.

Недуго затим, 19. јуна на Већу умољених је још једном у низу разматран одлазак посланства српском краљу. У том смислу донет је закључак да они који су изабрани у посланство треба да се појаве у Дубровнику у току текућег месеца, како би одатле кренули на свој задатак. Биле су то припремне активности за будући одлазак посланика.²⁰⁸ Како су чланови посланства изабрани су још 15. јанура 1344. године, сасвим је јасно да они нису могли бити све време задржани у Дубровнику како би чекали када ће бити донета коначна одлука да пођу пут српског двора. Будући да су изабрани чланови посланства били активни пословни људи, разуме се да су из тог разлога боравили и ван свог града. Управо у том смислу Веће умољених је одлучило да је потребно да се врате назад, пошто је изгледа било извесно да би најзад посланство требало да крену у Србију. Истом приликом разматран је *основани изговор* који је поднео изабрани посланик Симе Бенешин, тражећи да буде ослобођен посланства. Као разлог навео је удају своје кћери, због чега је намеравао да са својим зетом Марком начини свадбу. Његов изговор веће је једногласно прихватило, па је ослобођен од посланства, без икакве казне.²⁰⁹

²⁰⁷ *Reformationes* 13, fol. 3, 8. VI 1345; *Monumenta Ragusina* I, 176.

²⁰⁸ *Reformationes* 13, fol. 4', 19. VI 1345; *Monumenta Ragusina* I, 177.

²⁰⁹ *Reformationes* 13, fol. 4'–5, 18. VI 1345; *Monumenta Ragusina* I, 177.

Поновно разматрање слања дубровачког посланства српском краљу и конкретне активности с тим у вези предвиђене на последњој седници Већа умољених упућују да су и поред добрих изгледа да се проблеми са српским властелином из дубровачког залеђа буду решени непосредно са њим самим, изгледа постојала нека питања која се нису могла тако лако договорити.

Судећи према одлуци Већа умољених од 1. јула 1345. године, дубровачки трговци у Србији трпели су некакве невоље око тканина (*gravamen pannorum*) које су им биле наметнуте, па је стога будућем посланству, поред осталог стављено у задатак да тим поводом поведе разговоре са Николом Бућом, како би те невоље биле отклоњене, и да се положај трговаца не отежава.²¹⁰ Из кратке и уопштене одлуке не види се где су те невоље трпели дубровачки трговци. Не може се са сигурношћу тврдити, али ни сасвим искључити, да ово био један од проблема који се догађао и у дубровачком залеђу. Само на основу чињенице да је посланство које је имало да иде код српског краља поводом нерешених питања са властелином Дабиживом добило у задатак да покуша да са краљевим најближим сарадником реши проблеме на које су се жалили дубровачки трговци, не може се закључити да су се те невоље збивале само у дубровачком залеђу, а не у неким другим деловима српске земље. Не треба сметнути са ума да су овим поводом посланици имали да поведу разговор не са краљем, већ са његовим најближим сарадником. Познато је да су Дубровчани од раније уживали наклоност Николе Буће, због чега су га богато даривали и примили за свог властелина и грађанина, па стога не чуди што су се и овог пута одлучили да од њега потраже помоћ. Поред свега не треба заборавити да је он био краљев коморник. У том смислу могуће је да су невоље око тканина које су дубровачки трговци трпели, заправо били некакви додатни намети или таксе, које су свакако спадале у делокруг владаревог коморника.

Дубровачки трговци у Србији имали су у ово време и других проблема. Од српског краља потраживали су одређену суму новца, на име *debito veteri*, али изгледа да нису имали успеха у настојањима да тај новац добију. Из тог разлога Веће умољених је истог дана, 1. јула дозволило тим трговцима да изаберу једног

²¹⁰ *Reformationes* 13, fol. 6, 1. VII 1345; *Monumenta Ragusina* I, 178.

властелина који ће у њиховој служби да утера речени дуг. Тај службеник је од трговаца који су у Дубровнику, као и оних су у Србији, а који би били намирени на име реченог дуга, требало да од сваког добије *X pro centenario*, односно 10% од вредности дуга.²¹¹ Не зна се много о овом дуговању српског краља. Осим чињенице да се радило о *старом дугу*, односно да је доста времена протекло од када је он начињен, могло би се претпоставити да се радило о некој неплаћеној роби, коју је краљ узео од Дубровчана, о чему су рачуни свођени тек на крају лета 1349. године.²¹²

Изгледало је да ће у лето 1345. године дубровачко посланство најзад кренути код српског краља, пошто су коњи за посланике пре 12. августа били пребачени у Бар. Међутим, Веће умољених је тада решило да се ти коњи ипак врате у Дубровник, и ту остану спремни за потребе посланства.²¹³ Сама одлука већа упућује да су одређени разлози утицали да се одлазак посланства још једном опозове. Тешко је са сигурношћу говорити који су то разлози били по среди овог пута. Неизвесно је колико је на полазак посланства утицала чињеница да је у ово време српски краљ био заузет опсежним војним активностима према Византији, које ће на самом почетку јесени довести до великог успеха српског оружја. Овога пута у слању посланства отишло се најдаље. Посланички коњи су већ били у Бару, а након пет дана, 17. августа Веће умољених наложило је да чланови посланства треба да се појаве у Дубровнику, и одатле крену на своје задужење за 8 дана, односно 25. августа.²¹⁴ У том периоду, пре поласка посланика, свакако се очекивало да они коњи буду пребачени у Дубровник, где би им били стављени на располагање.

Посланству је, поред осталог, одлуком Већа умољених од 21. августа стављено у задатак и да се поведу разговори са дубровачким трговцима у Призрену *super facto castelli Prisarini*. Наиме, овде се радило о намери трговаца да призренску тврђаву користе као прибежиште у случају какве погибелји, па су посланици имали да им пренесу да око тог питања треба сами међу собом да се

²¹¹ *Reformationes* 13, fol. 6, 1. VII 1345; *Monumenta Ragusina* I, 178.

²¹² В. напред стр. 401–404.

²¹³ *Reformationes* 13, fol. 11', 12. VIII 1345; *Monumenta Ragusina* I, 183.

²¹⁴ *Reformationes* 13, fol. 12, 17. VIII 1345; *Monumenta Ragusina* I, 183.

договоре, а потом је о свему договореном требало известити дубровачког кнеза и Мало веће.²¹⁵ Остаје непознато да ли је посланство овај задатак имало да обави на почетку своје мисије, у ком случају би из Дубровника ишли најпре у Призрен, а потом на југ, где се тада налазио српски краљ, или пак након сусрета са краљем, односно на повратку у Дубровник.

Није познато ког дана је дубровачко посланство било отпремљено из града на своју, толико пута одлагану дипломатску мисију. У сваком случају, Пиро Грубишић, Мартол Чревић и Паскоје Гучетић, до 26. октобра 1345. године стигли су до српског краља који се налазио *под Сером*. Тамо су изложили све притужбе против Дабижива, које су се пре свега односиле на трг који је установио у Требињу, који је функционисао по принципу мимоходне царине, па је тако узиман динар од сваког товара робе који се транспортује у Дубровник, као и из Дубровника ка унутрашњости српске државе. Како је краљ утврдио да на такав начин никада раније није постојала царина у Требињу, одлучено је да се *слуги Дабиживу*, као и сваком ко би после њега дошао на положај управника Требињске области, строго забрани узимање додатних намета дубровачким трговцима. Том приликом је краљ издао повељу као сведочанство о извршеном правном чину, оверену печатом чији је типар урађен док је још био млади краљ.²¹⁶ Упадљиво је да повељом није био обухваћен ниједан од бројних проблема о којима се у толико наврата расправљало на дубровачким већима, међу којима су поред пљачки, разбојништава, различитих штета, била и убиства. Уколико ти проблеми нису били превазиђени пре одласка посланства из Дубровника, што је мало вероватно, како ћемо видети у наставку, њихово решавање требало је тек да уследи, изгледа поново у непосредном контакту са оним ко је означавао као одговоран за њихово извршење.

²¹⁵ *Reformationes* 13, fol. 14', 21. VIII 1345; *Monumenta Ragusina* I, 184.

²¹⁶ Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о царини слуге Дабижива*, ССА 5 (2006) 83–98; Прилог бр. I–14; О Дабиживу в. К. Жиречек, *Властела хумска на натпису у Величанима*, 279–285; М. Благојевић, *Тепчије у средњовековној Србији, Босни и Хрватској*, ИГ 1–2 (1976) 33, нап. 91; С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, 65–66, 73.

4.1. Дубровник и царско крунисање Стефана Душана

Када је Стефан Душан у јануару 1346. године слао своје свечано посланство у Венецију, као што је то и раније био случај, посланици су најпре стигли у Дубровник, где су тамошњим властима предочили молбу, садржану у писмима упућеним кнезу и Општини, да им се позајми галија снабдевена опремом за путовање. Веће умољених је готово једногласно 22. јануара 1346. одлучило да се молби изађе у сусрет и свечаном посланству позајми галија *pro suis servitiis secretis*.¹ У науци је поуздано утврђено да се Стефан Душан прогласио за цара између новембра 1345. и јануара 1346. године.² Међутим, податак садржан у једном документу из Дубровачког архива, иако га је објавио још Медо Пуцић, остао је до сада незапажен и недовољно искоришћен када је у питању *terminus ante quem* Душановог проглашења за цара. У питању је разрешница рачуна за дубровачко пословно друштво на челу са Лавром Вукасовићем које је у закупу

¹ *Reformationes* 13, fol. 26', 22. I 1346: quod eidem mutuare deberent corpus galee communis furnitam corredis pro mictendo Venetias *expensis eius* (са стране додато, није прочитано у издању); *Monumenta Ragusina* I, 221. Радило се о два писма, царевом и Николе Буће, како се чита у неиздатој белешци која стоји поред одлуке: Lictere auctoritatis domini regis(?) et N(icole) de B(uchia) sunt hic appositas. Како писмо није сачувано, иако је било одложено у протокол већа, не може ништа одређеније казати о владаревој титулатури која је у њему стајала.

² Као *terminus post quem* узима се крај преговора које је са протатом на Светој гори водио логотет Хрс, новембра 1345, док је сигурни *terminus ante quem* јануар 1346, када се у повељи светогорском манастиру Ивируну Стефан Душан потписује као цар. М. Ласкарис, *Повеље српских владара у грчким публикацијама*, Прилози КЛИФ 8 (1928) 187; А. Соловјев, *Цар Душан у Серезу*, ЈИЧ 1 (1935) 472; М. Ал. Пурковић, *Српски патријарси средњег века*, Диселдорф 1976, 14, 47; *Историја српског народа* I, 527: предложен Божић (25. децембар 1345) као могући датум (М. Благојевић); исцрпан преглед мишљења и литературе в. *ВИИНЈ* VI, 482–483 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 150–151.

држало рудничку царину, која је сачувана у преводу на староиталијански језик у дубровачкој канцеларијској књизи. Документ почиње са *пише царство ми* а датиран је са 8. децембром 6854. године од стварања света (=1345).³ Уколико Живе Пармезан није начинио какву грешку приликом регистровања документа, који је дубровачким властима био предочен мање од три и по године након издавања, што није била ретка пракса, следило би да је српски владар узео царски наслов пре наведеног датума. Значајна промена која се догодила у српској држави није се одмах испољавала у службеним списима. У том смислу, судећи по записнику са седнице Већа умољених, Стефан Душан је 22. јануара у Дубровнику и даље доживљаван као краљ. Том приликом је разматрано по *moti precibus et ad instanciam domini regis Racxie*, и решено да галија буде уступљена *domino regi*.⁴ Када су посланици приспели у Венецију, обавестили су тамошње власти о намери Стефана Душана да се крунише царском круном и истом приликом изнели његове предлоге о савезу ради заједничког напада и освајања Византије. Дакле, нема сумње да се радило о царском посланству, од кога су Дубровчани најкасније могли да сазнају вест о Душановом проглашењу за цара. Међутим, како у Дубровнику, тако и у Венецији, српски цар је и даље ословљаван као краљ.⁵ Треба разумети да је за прихватање велике промене коју је доживела српска владарска титула ипак било потребно одређено време, с обзиром да се радило о једној новини насупрот које је стајала традиција дуга век и три деценије.

³ *Diversa Cancellariae* 18, 54'–55, 9. III 1349: E questa gratia si l'a scritto lo imperio ina anno Domini VIM VIIIC LIII del mese de decembrio die VIII. М. Пуцић, Споменици српски II, 18–19, бр. 23; Прилог бр. I–15. Код означавања године римским цифрама није могло да дође до грешке у смислу броја 4, јер да је којим случајем умањена која јединица, дошло би се до године раније од 1345, када Стефан Душан свакако није био цар. Са друге стране римска цифра 5 се пише потпуно другачије од 4, па је мала вероватноћа да је дошло до случајне омашке. Уколико је Пармезан добро разумео, у изворнику је требало да стоји ·ḫ·ṡ·ṡ·ḏ·. Како је документ регистрован марта 1349, као године које се могу узети у обзир у случају да је наведена у преводу документа погрешна јесу: 1346 (6855=·ḫ·ṡ·ṡ·ḫ·), 1347 (6856=·ḫ·ṡ·ṡ·ḫ·) и 1348 (6857=·ḫ·ṡ·ṡ·ḫ·). Међутим, ниједно од последњих слова које означава различите цифре не чини се таквим да се лако може помешати са словом ḏ које има бројну вредност 4.

⁴ *Reformationes* 13, fol. 26'–27, 22. I 1346; *Monumenta Ragusina* I, 221.

⁵ S. Ljubić, *Listine* II, 326–327, 3. III 1346: ambaxata domini regis Servie; ambaxator regis; P. Ђук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 59–60.

Ако су крајем јануара у Дубровнику били изненађени царским насловом који је понео српски владар, сасвим је извесно да су током предстојећа два месеца били потпуно упућени у важну промену која се догодила у српској држави. Када је у Дубровник стигао глас о предстојећем крунисању српског владара, Велико веће је 24. марта без оклевања решило да се да се господину цару одмах пошаље једно посланство у част тог догађаја.⁶ Тада су и започете припреме, па је одлучено да се од дубровачке властеле изабери три посланика. За случај да одбију поверену им дужност, запрећена им је била казна од 100 перпера.⁷ У складу са обичајем, кнезу и Малом већу дато је овлашћење да одреде дарове за српског владара, као и трошкове и плате за посланство, али без обзира на ограничење које је предвиђао Статут.⁸ Истог дана Мало веће је решило да сваки од посланика треба да има плату од 60 перпера. Уз посланство је требало да иде дванаест пратилаца на коњима. Сваки од њих је требало да има једну тунику и један огртач, вредности 20 перпера. Посланству је на располагање стављен 21 коњ, које би били закупљени на рачун Општине. Укупни дневни трошкови посланства и пратње предвиђени су на 4 перпере.⁹ Одлука о вредности дарова који је требало да се припреме за цара, није у целости унета у записник, али како је требало да буде изражена у либрама, извесно је да није била мала.

⁶ *Reformationes* 13, fol. 33, 24. III 1346: quod ad presens mittatur ad dominum imperatorem unam ambassiatam ad honorandum eius fucturam coronationem. *Monumenta Ragusina* I, 226.

⁷ *Reformationes* 13, fol. 33, 24. III 1346; *Monumenta Ragusina* I, 226.

⁸ *Reformationes* 13, fol. 33, 24. III 1346: non obstante forma statuti. *Monumenta Ragusina* I, 226. На основу одлуке Великог већа од 2. јуна 1319. године, која је ушла у Дубровачки статут као глава 70 осме књиге са насловом Quantum comes cum Parvo consilio expendere possit de avere Comunis, кнез и Мало веће су за даривање угледних особа које долазе у Град или у дистрикт, или близу дубровачке области, према достојанству положаја и сталежа, могили потрошити од општинске имовине до десет перпера за даривање, и то у хлебу, вину и другим намирницама. *Statut grada Dubrovnik*, prir. A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, 480–481. Како се у поводом царског крунисања српског владара, који је својим достојанством и положајем ван сваке сумње превазилазио оквире поменуте одредбе Статута, није се могло ни помислити на дарове те вредности, па стога, Велико веће, као врховни законодавни орган, доноси одлуку да извршни органи власти, овим конкретним поводом, буду изузети из ограничења које је Статут доносио.

⁹ *Reformationes* 13, fol. 33, 24. III 1346: et famuli habere debeant pro quolibet unam tunicam et unum mantellum de drappo, cuius petia sit ypp. XX et expensas et nichil aliud. *Monumenta Ragusina* I, 226.

Иако је читава седница Малог већа била посвећена разматрању активности око предстојећег крунисања српског цара, очито под јаким утицајем традиције, приликом записивања одлуке о вредности поклона за цара начињена је омашка код владареве титуле, па је записано *domino re* (од *regi*) које је прецртано, а потом у наставку је исписано *imperator*.¹⁰ Имајући наведено у виду, не треба искључити могућност да се у Дубровнику и раније знало да је српски владар понео царски наслов, а да су званични списи и даље извесно време следили традицију у навођењу српске владарске титуле.

Овом приликом Мало веће је и изабрало тројицу посланика: Јунија Држића, Јунија Каликија и Нификуса Гундулића, као представнике Општине на крунидбеној свечаности.¹¹

Иако је 24. марта Велико веће решило да се изабрани посланици обавезу да изврше своју дужност под претњом казне од 100 перпера, четири дана касније, исто веће је одлучило да ипак унеколико ублажи овакво решење, оставивши кнезу и Малом већу слободу да могу да приме извињење посланика уколико до тога дође, и учине како је у интересу Општине.¹² Након недељу дана, 4. априла, Мало веће доноси обавезујућу одлуку, да изабрани посланици, који ће Општину представљати на царском крунисању српског владара, треба да крену из Дубровника *per mare vel per terram* током предстојеће суботе, 8 априла, под претњом казне од 200 перпера, што говори о томе да времена за одуговлачење није било.¹³ Полазак посланика, који је одређен за Лазареву суботу, био је свега осам дана уочи заказаног крунисања. Нема сумње да се у Дубровнику знало за када је заказана крунидбена свечаност, и да се рачунало да посланици у Скопље, где је требало да се крунисање изврши, стигну не сувише пре заказаног дана. Дан уочи предвиђеног кретања посланика вршене су последње припреме за њихов

¹⁰ *Reformationes* 13, fol. 33, 24. III 1346: *Dona fienda... sint libr...* (нема даље). *Monumenta Ragusina* I, 226.

¹¹ *Reformationes* 13, fol. 33, 24. III 1346; *Monumenta Ragusina* I, 226.

¹² *Reformationes* 13, fol. 34, 28. III 1346: *posse recipere excusationem ambassiatorum electorum... et adceptare eam, si eis videbitur et placuerit, et circha predicta posse facere totum illud, quod domino comiti videbitur pro bono statu et honore Civitatis.* *Monumenta Ragusina* I, 226.

¹³ *Reformationes* 13, fol. 33', 4. IV 1346: *die sabati proximo per totam diem.* *Monumenta Ragusina* I, 228.

одлазак.¹⁴ Извесно је да је посланство из Дубровника за Скопље заиста кренуло у планирано време, пошто је познато да су 10. априла већ били на путу.¹⁵

Иако је у одлуци од 4. априла била остављена могућност да посланици у Србију могу кренути и морем, при чему се прочитало мислило само на део пута, до зетског или албанског приморја, одакле би се даље наставило копном, мало је изгледно да је заиста тако и било, с обзиром на бројност људи и коња који су били у пратњи посланства. У прилог таквом мишљењу говори и чињеница да нема сведочанстава о активностима у вези са припремом галија тим поводом.

Царско крунисање Стефана Душана одиграло се на празник Васкрсења Христовог, 16. априла 1346. године у Скопљу. Према аутобиографском тексту сачуваном у Раковачком препису Законика, царски венац Стефан Душан је примио са благословом и из руку српског патријарха Јоаникија, и исто тако уз учешће бугарског патријарха Симеона, могуће представника са Свете Горе и дела грчких архијереја.¹⁶

Након повратка посланства у Дубровник, а два и по месеца после царског крунисања, свођен је рачун о трошковима. Пред Малим већем се нашло се Општина има да Јунију Каликију и Нификусу Гундулићу надомести 171 перперу и 3 гроша.¹⁷

¹⁴ *Reformationes* 13, fol. 38, 7. IV 1346: fuerunt electi extimatores equorum ambassiatorum, qui ituri sunt ad dominum imperatorem: Marcolus de Çereua, Petrus de Bangella et Giue P. de Gondola, qui iuraverunt etc. *Monumenta Ragusina* I, 229.

¹⁵ *Reformationes* 13, fol. 39, 10. IV 1346: quod equus Marcoli de Stanchio, qui fuit ablati sibi per ambassiatam domini imperatoris, sine aliqua extimatione veniendo ipsos ambassatores Ragusium etc. *Monumenta Ragusina* I, 229.

¹⁶ Душанов законик, прир. Ђ. Бубало, 72–73, 148. Крунисање је обављено на Васкрс, 16. априла 1346. године, а не 14. како се наводи у изворнику. Сасвим је извесно да је у питању омашка у броју, јер је 14. априла био Велики петак. Податак о месту где је обављено крунисање среће се у кратком тексту о патријарху Јоаникију у оквиру Даниловог зборника. Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 298. К. Лиречек, *Историја Срба* I, 222; *Историја српског народа* I, 527–528 (М. Благојевић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 153.

¹⁷ *Reformationes* 13, fol. 46', 1. VII 1346: verum quod omnes massarie et arnesia Communis, que sunt apud dictos ambassiatores debent vendi et dare, qui capientur de illis, debent abatti de dicta summa. *Monumenta Ragusina* I, 234.

4.2. Нови заплети у дубровачком залеђу

Последице тешких и дуготрајних проблема које су Дубровчани имали са српским властелином Дабиживом Чихорићем из непосредног њиховог суседства, током низа година док се краљ Стефан Душан бавио освајањем грчких земаља, осећале су се и пошто је заокружена једна етапа српске експанзивне војне политике, и након што је српски владар понео царски наслов. Два месеца после царског крунисања, 15. јуна 1346. године, Мало веће је решило да било који Дубровчанин који има нешто од добара Дабижива Чихорића и његових сродника, добијено у депозит, односно залог, или по уговору, треба то да обзнани кнезу и Малом већу, у року од три дана, од када буде објављен проглас о тој ствари у Дубровнику и читавој његовој области.¹⁸ У случају да неко не би у наведеном року поступио према донетој инструкцији, запрећена му је висока казна од 2.000 перпера. При том, решено је и да свако ко поткаже некога да има нешто Дабиживово, уколико се то потврди као истинито, добије четвртину наведене казне (500 перпера). То је озбиљност решености дубровачких власти да открију Дабишину имовину подигло на највиши ниво, а донета и објављена одлука имала је да траје до даљег.¹⁹ Одлучност да се утврди постојање Дабиживових добара код појединих Дубровчана свакако је потицала из бојазни да би такви људи могли да делују противно интересима Општине, или пак да би сам Дабижив могао да таква своја средства употреби на штету Дубровника.

У међувремену, Дабижив је изгледа настојао да нађе решење за дуготрајне проблеме у којима је са дубровачке стране он означавао као одговоран. Стога је писао Дубровчанима и износио одређене предлоге. Само писмо није сачувано, па се о њему може говорити само на основу дубровачке интерпретације у одговору

¹⁸ *Reformationes* 13, fol. 44', 15. VI 1346: quod quelibet persona tarn masculus quam femina cuiuscumque conditionis existat que habet de bonis Dabisei Cicorich et suorum fratrum et suorum promariorum in deposito, in pignore vel pro signo etc. *Monumenta Ragusina* I, 232–233. За оне који би били одсутни из Дубровника у време објављивања прогласа, а који можда поседују нешто Дабишино, остављено је да буде одлучено по вољи кнеза и Малог већа, у складу са удаљеношћу места у коме су били.

¹⁹ *Reformationes* 13, fol. 44', 15. VI 1346: Et nichillominus presens reformatio perpetuo in sua firmitate perduret. *Monumenta Ragusina* I, 233. Да је одлука заиста обзнањена, сведочи са леве стране накнадно забележено: et fuit barnum.

на њега. Четири дана након што је Мало веће донело проглас о Дабиживовој имовини код Дубровчана, Веће умољених је 19. јуна разматрало поменуто писмо и у одговору, чији је концепт већ на седници уобличен, поводом садржине приспелог писма изражено је озбиљно чуђење.²⁰ Њему је том приликом поручено да су Дубровчани увек имали обичај да се бране пред судом – *facere rationem*, како у великим тако и у малим стварима, односно проблемима који су долазили из залеђа, без обзира на достојанство и положај особе од које су долазили ти проблеми, и да такав обичај немају намеру да мењају.²¹ При томе је прилично извесно да су овде мислили на станак, као стару установу обичајног права, на коме су такви проблеми одувек решавани. Из учтивог завршног дела концепта дубровачког одговора Дабиживу, назире се и суштина његовог предлога који је послат у Дубровник. Наиме, Дубровчани су му поручивали да Општина своје капије држи увек отворене онима који чине и намеравају да чине добро,²² што Дабиша свакако није чинио у прошлости. Из свега наведеног, намеће се да је Дабиша у свом писму предлагао да дође у Дубровник и са тамошњим властима реши настале проблеме. Такав предлог је са дубровачке стране категорички одбијен, уз поруку да у складу са правном традицијом најпре потребно, да се у складу са праксом, на пограничном суду–станку реше искрсли и нагомилани проблеми.

Шта се у наредним месецима догађало у односима Дубровчана и Дабижива Чихорића остаје непознато у целости. Изгледа извесно да је од лета 1346. године дошло до персоналне промене у српској локалној управи у дубровачком залеђу, где се сада среће великаш Угљеша. Дубровчанима је било нарочито стало да буду у добрим односима са новим представником локалне управе из њиховог суседства, кога је српски цар од недавно послао *huius contrate*, односно, по свему

²⁰ *Reformationes* 13, fol. 44', 19. VI 1346: de quibus multum admirantur. *Monumenta Ragusina* I, 233. Дубровачки одговор је сачуван само у виду концепта усвојеног на седници већа.

²¹ *Reformationes* 13, fol. 44', 19. VI 1346: et generaliter omni persone cuiuscumque conditionis et status, quod ipse Dabiscus et omnes scire possunt et sic in perpetuum observare intendit. *Monumenta Ragusina* I, 233.

²² *Reformationes* 13, fol. 44', 19. VI 1346: Et quod Civitas Ragusina tenet portas apertas per quas possunt intrare, stare et redire omnes ille persone, que benefaciunt et benefacere intendunt. *Monumenta Ragusina* I, 233.

судећи, у Требињску област. Управо из тог разлога, Веће умољених је једногласно решило 22. јула да се ради учвршћивања пријатељства са њим, из општинске благајне, ради даривања издвоји чак до 50 флорена или дуката, онако како за сходно нађу кнез и Мало веће.²³ У наредним месецима нема података да су Дубровчани имали неприлике у свом непосредном залеђу. Тек на самом крају 1346. године, Веће умољених је донело начелну одлуку да се Симон Бинчулић пошаље код Дабижива са мандатом какав одреде кнез и Мало веће.²⁴ Ближи подаци о оквиру деловања дубровачког посланика код Дабижива остају непознати пошто одлука Малог већа није унета у записник.²⁵ Ипак, чини се да се овде, по свој прилици, радило покушају о решавању спорова из пређашњег периода, када је властелин Дабиша био кључни актер српско-дубровачких односа.

Великаш Угљеша из дубровачког залеђа у историографији је поистовећиван са Угљешом Мрњавчевићем, чији је врхунац политичког успона падао у време цара Стефана Уроша (1355–1371). Такво мишљење је прихватано и преношено без оградe, као да се ради о неспорној чињеници.²⁶ Међутим, уз пажљивији приступ, уочава се да је овакав закључак темељен само на основу имена Угљеша, што се свакако не сме узети као неспоран научни аргумент, тим пре што оно не припада групи ретких имена. Довољно је поменути само да је сестру севастократора, а каснијег деспота Јована Оливера, чији положај у српској држави речито описује Јован Кантакузин називјући га *једним од најмоћнијих Трибала* (sc. Срба), оженио угледни властелин Угљеша Ненадић.²⁷ Овде треба додати и да су у првој половини XIV века Дубровчани имали посла и са

²³ *Reformationes* 13, fol. 47, 22. VII 1346: quod Vglesse barono... noviter misso a domino imperatore, pro confirmanda et captanda benivolentia cum ipso, et ut habeat causam bene vivendi cum terra etc. *Monumenta Ragusina* I, 235. Износ средстава предвиђених за даривање, у вредности до 100 перпера, јасно указује да су Дубровчани путем богатих дарова желели да стекну наклоност српског великаша.

²⁴ *Reformationes* 13, fol. 68, 23. XII 1346; *Monumenta Ragusina* I, 251.

²⁵ *Reformationes* 13, fol. 68, 23. XII 1346: Die predicta. In Minori consilio... (даље нема).

²⁶ К. Јиречек, *Историја Срба* I, 242–243; *Историја српског народа* I, 586 (Р. Михаљчић).

²⁷ Његова кћер Драгиња, звана Витослава, сестричина деспота Оливера, а удата за Бранка Јекпала умрла је 31. јануара 1374. године и сахрањена у Дечанима, о чему сведочи њен надгробни натпис. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 184, № 174.

Тврдиславом Угљешићем, односно сином извесног Угљеше.²⁸ У изворима је сачувано још помена имена Угљеша из каснијег периода, па све упућује на повећани опрез приликом олаке идентификације великаша Угљеше из дубровачког залеђа, са касније добро познатим Угљешом Мрњавчевићем.

4.3 Ковач, Вогел и Владило

Међу угледном српском властелом која је у време Стефана Душана стекла значајан утицај, свакако се налазио великаш Ковач. О њему није остало нарочито много трагова у изворима, али све указује да је у дужем периоду био једна од угледнијих и утицајнијих личности у српској држави. Не може се до краја разјаснити због чега су Дубровчани по одлуци Великог већа од 5. јула 1336, одлучили да од општинске имовине дарују Covacero, barono domini regis два комада тканине вредности 60 перпера.²⁹ Богат дар који је имао да прими великаш српског краља, може само говорити да се радило о личности високог ранга, чију наклоност су Дубровчани желели да сачувају или придобију на начин који су често користили. Само име Ковач, припада групи не тако честих личних имена која се могу срести у српским средњовековним изворима. У том смислу, мало је изгледно да су у исто време у владаревој близини постојала двојица утицајних великаша са именом Ковач. Шест година доцније, у јесен 1342. на двору краља Стефана Душана среће се великаш са истим именом. Када је на двор приспело посланство византијске царице Ане Савојске, нудећи српском владару византијске градове ако јој свезаног пошаље Јована Кантакузина, дошло је до општег неодобравања присутних, својеврстан дипломатски инцидент, како се на крају испоставило. По сведочењу самог Кантакузина, најпре је краљ категорично одбио предлог, потом је краљица Јелена оштро прекорела посланике, а затим су и сви присутни српски великаши прекоревали и грдили посланство. А онда је од присутних великаша јавно иступио Ковач и запретио посланицима, уколико се

²⁸ У Државном архиву у Дубровнику чува се његово недатирано писмо. Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 69, № 74.

²⁹ *Monumenta Ragusina* II, 367, 5. VII 1336..

што пре не удаље, оптуживао их због непримереног предлога, па их је расрђен најпосле и отерао.³⁰ Овакав иступ једног владаревог властелина у присуству страног посланства сликовито и недвосмислено говори о његовом положају, утицају и значају на владаревом двору. Његов смео иступ у односу на остале великаше, који су се само придружили општем негодовању, говори у прилог томе. Такву слободу није могао себи да допусти било који великаш. Да ли је Ковач поред осталог био и носилац некаквог високог дворског достојанства одакле би у формалном погледу проистицала слобода за овакво његово јавно иступање, тешко је са сигурношћу рећи.

Изгледа да је великаш Ковач, ако не раније, а оно од 1336, па надаље у континуитету одржавао добре односе са Дубровчанима. Пет година након упечатљивог Ковачевог иступа на двору краља Стефана Душана, његово име се поново среће у дубровачким изворима. Велико веће је 15. марта 1347. године једногласно одлучило да се кнез и Мало веће овласте да испитају добротинства и услуге које су Општини учинили Вогел и Ковач, великаши српског цара, као и да процене на шта Општина у будућности може да рачуна од њих.³¹ Дубровчани су, дакле, у дужем периоду користили Ковачеве услуге, а на то су очито рачунали и у будуће, што јасно указује да је овај српски великаш у дужем периоду у српској држави заузимао утицајан положај.

Истом приликом и у истом контексту уз Ковача, Велико веће је разматрало и о царевом великашу Вогелу. Његов положај и утицај у српској држави теже је сагледати него у случају Ковача, с обзиром да је у изворима оставио мање трага. Како су Дубровчани уживали и његову наклоност и услуге, а на то су рачунали и у будуће, извесно је да се такође ради о једном утицајном властелину. Чињеница да се два властелина у дубровачком извору јављају заједно и у истом контексту може упућивати да су између њих двојице постојале некакве везе, при чему не би требало искључити и родбинске. У наставку одлуке Великог већа решено је да се

³⁰ ВИИИЈ VI, 416–418 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић).

³¹ *Reformationes* 13, fol. 77', 15. III 1347: Vogel et Couaç, barones domini imperatoris etc. *Monumenta Ragusina* I, 257.

кнезу и Малом већу да слобода да могу о трошку Општине даровати Вогеловог брата Владила онолико колико процене да је за добро и корист Дубровника.³²

Овде се треба закратко зауставити, како би се покушало нешто више рећи о другој двојници српских властелина. Ако се крене од самог имена великаша Вогела, са сигурношћу се може рећи да оно није словенског, односно српског порекла, нити је изведено од такве основе. У немачком језику именица *vögel* означава птицу, а у облику *Vogel* представља не тако ретко породично презиме. Дакле, сасвим је извесно да је име српског великаша немачког порекла. У том случају с правом се поставља питање због чега је један српски властелин носио једно немачко име? Како би се покушао дати научно прихватљив одговор на овакво питање, ваљало би га проширити, отварајући и питање порекла самог властелина. Вогел је јединствено, и колико нам је познато име које се у српским средњовековним изворима више не среће, сасвим разумљиво, пошто је пореклом из једног удаљеног језичког и етничког корпуса. Средњовековно српско друштво је имало прилике да се са оваквим и сличним именима упозна, ако не пре, а оно од средине XIII века, када се у српске земље досељавају рудари Саси, који су, као што је познато, немачког порекла.³³ Саси су ипак у средњовековној Србији били и остали затворене заједнице, из чијег језика су позајмљени многи појмови рударске терминологије, али није познат утицај на српску средњовековну ономастику. У том смислу, тешко да се у том правцу може наћи одговор на постављено питање.

Као далеко извеснија и заснованија остаје једна друга могућност. Наиме, већ је говорено о томе да је неколико година по доласку на престо краљ Стефан Душан унајмио немачког витеза Палмана са својим ратницима, при чему се не може искључити да је Вогел на такав начин доспео у Србију. У том случају, ако би такво мишљење било засновано, отворило би се питање како то да један

³² *Reformationes* 13, fol. 77', 15. III 1347: donandi de avere comunis Vladillo (sic) fratri dicti Vogel... videbitur *conuenire pro bono et utili Civitatis Ragusini*. (курзивом – није издато у *Monumenta Ragusina* I, 257). Име Вогеловог брата у *Monumenta Ragusina* је транскрибовано погрешно као Vladislauo. Међутим, сасвим јасно се читају четири последња слова у имену (illo), при чему су три слова (ill) исписана на идентичан начин као у речи consillio, која се у одлуци три пута јавља, тако да нема оправдања за досадашњу транскрипцију имена.

³³ О доласку Саса у последњи пут је опсежно писано у С. Ћирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Београд 2002, 21–32 (Р. Ћук).

немачки најамник постане утицајан великаш српског владара? Тако нешто могло се постићи женидбеним везама, односно склапањем брака са неком српском угледном властелинком, што је било извесно уколико је и сам потицао из угледне и утицајне племићке породице.

Када је реч о Вогеловом брату Владилу, ситуација је унеколико тежа. Наиме, тешко је пронаћи у српским средњовековним споменицима такав облик имена. Са друге стране, у самом имену као да се назире словенски корен (Влад-), под условом да је прво слово његовог имена заиста било В, како то стоји у дубровачкој архивској књизи, а не Б. У сваком случају, ово питање није могуће у овом тренутку до краја решити, па се оставља неком позванијем, у оквиру какве ономастичке студије. Иако се у одлуци дубровачког већа не каже изричито да је Владил (или Владило) био великаш српског краља, томе у прилог не говори само чињеница да је то био његов брат Вогел, већ што је кнезу и Малом већу дато овлашћење да управо Владила могу даровати онако како процене да је у интересу Општине, што свакако не би чинили без одређеног разлога, који је проистицао из самог Владиловог положаја у српској држави.

4.4. Збивања на Стонском рату 1347. године

Да су се Дубровчани у пролеће 1347. године суочили са нередовним стањем на подручју Општине већ је било јасно најкасније у среду 28. марта, када Веће умољених одлучује да се одмах пошаље наређење већ помињаном Јуреку Пријановићу, да за седам дана, у предстојећи уторак, треба да се појави у Дубровнику, пред тамошњим властима, са читавом својом породицом. Ако тако не би учинио, запређена му је тешка казна, да са породицом буде сматран за издајника господства и Општине Дубровника.³⁴ Већ сам позив да се дотични појави у Дубровнику, својим начином и стилем одаје крајњу озбиљност

³⁴ *Reformationes* 13, fol. 79, 28. III 1347: quod de presenti mictatur precipiendo Jurech de Priana... debeat esse et se presentare Ragusii, coram dominatione ipse et filii eius et uxor cum tota sua familia, sub pena si secus faceret, quod ipse dicatur cum tota sua familia esse proditor dominationis et communis Ragusii. *Monumenta Ragusina* I, 258.

ситуације. Дакле, радило се о личности која није из Дубровника, по свој прилици ни из Астареје, а очито је била поданик Општине дубровачке. Где је Јурек био, а са њим, изгледа, у најави и проблеми с којима су Дубровчани имали да се суоче, још увек се не види. Али, када је исто веће наредне среде, 4. априла расправљало о нередовној ситуацији, постало је сасвим јасно да се оне односе на Стонски рат.³⁵

Целовито разумевање насталих прилика на Стонском рату, није могуће уколико се најпре не пође од саме личности Јурека.³⁶ У том смислу, потребно је вратити се нешто више од две деценије уназад, у време када је српска држава била суочена са озбиљним и далекосежним проблемима на својим западним границама, када је дошло до заплета са хумском властеоском породицом Бранивојевић, 1326. године, и до губитка дела државне територије, о чему је већ било речи. У то време се среће као жупан Стонског рата Јурек Пријановић.³⁷ Дакле, ради се о српском властелину са жупанском титулом, коју су од најранијег времена имали носиоци власти у српској држави.³⁸ У том смислу, извесно је да је Јурек, као властелин и жупан вршио локалне управне функције на Стонском рату. Изгледа да је жупан Јурек био и пореклом са Стонског рата, и да је ту имао и баштинске поседе, пошто је након што је Дубровник стекао Стонски рат 1333. године са породицом постао поданик Општине. Након промене власти над Ратом, жупан Јурек није могао више да рачуна на управне надлежности које је имао под српском влашћу, пошто је Дубровник спроводио своју организацију власти на новостеченом поседу, у којој није било места за старе носиоце управних функција са титулама

³⁵ *Reformationes* 13, fol. 80, 4. IV 1347: Jurech della Ponta. *Monumenta Ragusina* I, 260.

³⁶ Његово име се среће само у латинским изворима. К. Јиречек, *Историја Срба* II, 16, нап. 97 и 98, га је називао Ђорђе, од које основе је свакако име потекло, мада би исправније било Ђурек. Међутим, не треба искључити могућност да је облик имена заиста био Јурек. Око век раније у Дубровнику се среће посланик краља Уроша I по имену Јурко (Юрько), Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, па у том случају не би било изненађење да је име личности о којој је овде реч на српском језику исписивано као **Юрекъ**. Уп. и Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских* III, Београд 1864, 537–538.

³⁷ *Diversa Cancellariae* 8, 64', 27. IV /1326/: Jurech Prianouich jup (прецртано) jupanus della Punta constituit se plaçuerit pro Goislaua uxorem de Branoie de Subaça... О Јуреку Пријановићу један екскурс у напомени доноси Вељан Трпковић у својој студији о уступању Стонског рата Дубровчанима. уп. V. Трпковић, *Око „уступања“ Стона и Пељења Дубровчанима (1326–1333)*, 46–47, нап. 29. Он је био мишљења да је Јурек био у служби Бранивојевића, остаје да се види у току даљег излагања колико је такво становиште исправно.

³⁸ О титули жупана више в. *ЛССВ*, 197–198 (Г. Томовић).

које су биле непознате дубровачкој управној организацији власти. Како је жупан Јурек припадао властеоском реду, Дубровчани су према њему и његовој породици имали нешто обзира пошто су преузели Стонски рат. У том смислу, приликом поделе земљишних поседа на полуострву, 27. јуна 1334. године кнез и Мало веће са седморицом мудрих одлучили су да Јурек са синовима добије два дела,³⁹ у најбољем случају, нешто преко 9 хектара земље. Са променом власти над Стонским ратом, сада је сасвим јасно, некадашњи жупан полуострва остао је не само без управних надлежности, већ и без своје титуле, чиме је његов властеоски положај био у многоме деградиран.

Одлука Великог већа од 16. септембра 1336. године да се Јуреку одобри да може да иде на Стонски рат како би тамо крстио једног свог сина,⁴⁰ отвара више могућности да се употпуни слика о његовој личности. Најпре, из саме одлуке је очигледно да Јурек тада није боравио на Стонском рату. Да ли је његово одсуство са полуострва било дужег трајања, остаје да се види. Могло би се разумети да приликом успостављања дубровачке власти на новом поседу није било корисно да тамо остане најугледнији представник старе власти, и да је веома рано одлучено да се он одатле повуче. Као дубровачки поданик, Јурек је могао да обитава било у самом граду, што је извесно, с обзиром на његов стари углед и припадништво властеоском реду, или пак негде на подручју Астареје. Било где да је боравио на старом подручју Општине дубровачке, могао је у некој од бројних цркава да крсти свог сина, али није, и одлучио је да то учини на Стонском рату. За то су, нема сумње, да постојали одређени, веома чврсти разлози. Није потребно уложити велики напор да би се дошло од закључка да се, по свој прилици, радило о томе да је Јурек био православне вере, и да је свога сина желео да крсти у православној цркви. А на читавој територији под дубровачком влашћу православних цркава је

³⁹ В. горе стр. 160, нап. бр. 131. Један део земљишта имао је 24 златице (soldo). Величина златице била је према једном (Петерковићевом) прорачуну 14, а према другом (Решетаревом) 19,5 ари. Ако се према првом рачуна, један део је имао површину од 336 ари (3,36 хектара), односно 468 ари (4,68 хектара) према другом прорачуну. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 106; М. Динић, *Из српске историје средњег века*, 397

⁴⁰ *Reformationes* 11, fol. 6, 16. IX 1336: quod Jurech de Punta possit ire alla Punta, ad faciendum batiçare quemdam suum filium. *Monumenta Ragusina* V, 391.

било једино на Стонском рату, и одатле природни разлог због ког је он тамо желео да оде како би крстио свога сина, у чему му је Велико веће изашло у сусрет.

Крајем септембра Велико веће је поново разматрало о Јуреку Пријановић. Тада је било већ сасвим јасно да Дубровчани нису желели Јурека да виде на Рату, већ у граду, где би лако могли да контролишу његово деловање. Одлучено је том приликом да му се доделе још два дела земље од општинских деоница на Рату, али под условом да остане и обитава у Дубровнику са својом породицом, све док дубровачке власти буду сматрале да тако треба.⁴¹ Средином новембра, Велико веће је још једном потврдило одлуку да се Јуреку доделе речена два дела на Стонском рату, али је истом приликом решено да му се ускрати новац који му је годишње даван.⁴² Тај новац, неку врсту годишње апанаже за бившег носиоца локалне управе на Рату, Дубровчани су по свој прилици Јуреку доделили након што су преузели власт над полуострвом 1333. године, пошто је он тада остао без управних надлежности, и прихода који су одатле потицали. Како је сада имао да остане без тог новца, одређено му је да себе и породицу издржава од рода вина и друге летине, по свој прилици, са новододељена два дела поседа. И овог пута није пропуштено да се нагласи да Јурек треба да остане да борави у Дубровнику.⁴³

Шта се у наредном периоду догађало у односима Општине дубровачке и последњег представника српске власти на Стонском рату, остаје непознато, пошто постоје велике празнине у записницима одлука већа. Јурека Пријановог срећемо поново након једанаест година.

Пошто је начињен осврт на Јурекову делатност последњих година српске, и првих година дубровачке власти над Стонским ратом, пажњу треба усмерити приликама на полуострву у 1347. години, у којима је веома активну улогу имао последњи представник српске власти на том подручју.

⁴¹ *Reformationes* 11, fol. 7', 28. IX 1336: de dando et concedendo ad Jurech de Priana (у Mon. Rag. стоји погрешно: de Praccia) duas partes de partibus comunis de Puncta (није издато у Mon. Rag.), que fuerunt illorum de Priaccia (натписано, у Mon. Rag. стоји: de Praccia). На истој седници био је изнет и другачији предлог, да се Јуреку не доделе та два дела, али је он остао у мањини, окупивши 37 већника, насупротив којих је 56 подржало први предлог. *Monumenta Ragusina* V, 392–393.

⁴² *Reformationes* 11, fol. 20', 15, XI 1336: in cuius occasione Comune abstulerit sibi pecuniam quam sibi dabat annuatim... *Monumenta Ragusina* V, 403.

⁴³ *Reformationes* 11, fol. 20', 15, XI 1336; *Monumenta Ragusina* V, 403.

У пролеће 1347. године Јурек са породицом се среће на Стонском рату. Мало је вероватно да је са скоро читавом породицом могао неприметно да напусти Дубровник, односно без званичне дозволе дубровачких власти. Да ли се радило о томе да му је била издата једнократна дозвола за одлазак, неким конкретним поводом, као што је то било случај 1336. године, када је требало да крсти сина, или су пак дубровачке власти, након што су успоставиле своју територијално-административну управу над полуострвом одлучиле да Јуреку дозволе да се врати и настани на Стонском рату, остаје непознато. Тек, сасвим је извесно да је бојазан дубровачких власти да присуство бившег носиоца српске локалне управе на полуострву не би била корисна за Општину, која је више пута испољена 1336. године, била актуелна и читавих једанаест година касније.

Како је на почетку истакнуто, дубровачке власти су желеле да Јурека са породицом виде у Дубровнику у одређеном року, иза чега су несумњиво стајали одређени, чини се јаки разлози. Изгледа да је у Јурековој породици по питању односа према Дубровнику дошло до очитог расцепа. То се јасно уочава на основу чињенице да је за лице које је имало да оде на Стонски рат и пренесе одлуку Већа умољених одређен Богоје, Јуреков син.⁴⁴ Он је, за разлику од оца, остао у Дубровнику, према коме се лојално понашао. По овлашћењу дубровачких власти имао је оцу да пренесе одлуку да се у уторак 3. априла 1347. године са читавом својом породицом појави у Дубровнику. У случају да се Јурек оглуши о речену одлуку, дан након тога имао је да буде проглашен за издајника.⁴⁵ То је практично значило да се такво лице ставља ван закона, са свим последицама које су ишле уз то.

Када је одлука, односно заповест Већа умољених, предочена Јуреку, чак ни запређена казна са којом је имао да се суочи, није га обесхрабрила, остао је чврст у својој намери да остане на Стонском рату, па је своме сину Богоју поручио да

⁴⁴ *Reformationes* 13, fol. 79, 28. III 1347: factum fuit Bogoe, filio dicti Jurech et impositum ei, quod de presenti vadat ad dictum Jurech, patrem suum, et ex parte domini comitis et Consilii rogatorum dicat et mandet eidem Jurech... *Monumenta Ragusina* I, 259.

⁴⁵ *Reformationes* 13, fol. 79, 28. III 1347: quod die martis proxime venture per totam diem... sit in Ragusio, ut dictum est, sub pena tradimenti. Postea, sequenti die factum fuit dictum preceptum eidem personaliter sub dicta pena. *Monumenta Ragusina* I, 259.

не жели доћи у Дубровник.⁴⁶ Како до рока који је му одређен да се појави у граду он заиста није дошао, већ само његов син Богоје, кнез и Веће умољених су закључили да се ради о дрскости и непослушности, па су стога, а у складу са претходно донетом одлуком, Јурека и његовог син Дабишу оптужили за издају.⁴⁷ Био је то почетак новог заплета на Стонском рату.

Приликом доношења одлуке да се оглуши о заповест дубровачких власти, да се до одређеног рока појави у граду, Јурек Пријановић је свакако био свестан последица које такав потез може да изазове. Уосталом, његов син Богоје јасно му је предочио како ће се на његову непокорност гледати у Дубровнику. И поред свега, Јурек је остао чврст у намери, и то се тешко може схватити као његова тренутна непромишљеност, а још мање недостатак искуства, с обзиром да се радило о личности која се у изворима јавља у периоду дужем од 20 година, дакле о особи у зрелом старосном добу, и са значајним политичким искуством. Пре ће бити да се радило о томе да су иза Јурекове одлуке да остане на Стонском рату стајали чвршћи и дубљи мотиви, несумњиво политичке природе, који су му давали снагу и храброст да се супростави Дубровнику. Јер у супротном, могао је да очекује да по налогу дубровачких власти, као издајник, буде брзо спроведен у Дубровник, на шта очито није рачунао. У том смислу, извесно је да је Јурек на Стонском рату имао одређену подршку међу житељима, односно да је у први план изашао као предводник некакве ратске опозиције Дубровнику. Каква се то опозиција на Стонском рату јавила, остаје да видимо у току даљег излагања. Чињеница да се на њеном челу нашао последњи носилац српске управе на полуострву, јасну указује на правац у коме треба размишљати. Сва је прилика да се радило о бившим поданицима српског владара на Стонском рату, чије незадовољство не треба само тражити у промени господара полуострва, већ

⁴⁶ *Reformationes* 13, fol. 79, /3–4. IV 1347/: Quod quidem preceptum dictus Bogoe retullit fecisse Jurech et Dabisco, filio ipsius, hora statuta, et retullit, respondisse, nolle venire, quia etc. (накнадно исписано са стране уз одлуку) *Monumenta Ragusina* I, 259.

⁴⁷ *Reformationes* 13, fol. 79, /4. IV 1347/: Qui Jurech et Dabisco filius eius ad dictum terminum non comparuit, sed Bogoe, filius dicti Jurech comparuit termino constituto. Pro qua quidem contumacia et inobedientia dicti Jurech et Dabisci filii sui, dominus comes cum Consilio rogatorum habeant ipsum Jurech et Dabischum pro traduto, secundum preceptum ei factum. (накнадно дописано испод одлуке, очито 4. априла) *Monumenta Ragusina* I, 259.

најпре у промени њиховог личног положаја, који су несумњиво доживели, а надаље и у различитим аспектима односа Дубровника према свом новостеченом поседу.

Када је 4. априла 1347. године постало сасвим јасно да је на делу Јурекова непокорност, те да он не намерава да се повинује одлукама дубровачких власти, пошто се није у остављеном року појавио у граду, због чега је оптужен за издају, Веће умољених је одлучило да, као што је то и раније био обичај у свим деликатним ситуацијама са којима се Општина суочавала, изабере петорицу мудрих, који су имали да се посвете новонасталој ситуацији. Њима је остављено да размотре шта је потребно учинити у вези са Јуреком и његовим синовима, и све што нађу за сходно требало је да буде изнето пред Веће умољених у року од два дана.⁴⁸ Релативно кратак рок који им је остављен да размотре и предложи решења за сређивање прилика на Рату говори о крајњој озбиљности ситуације.

Истом приликом, петорици мудрих дато је у задатак и да се посвете питању оних лица за које се сумњало да незаконито бораве на Стонском рату. Чини се да се овде ради о особама која су била под забраном одласка на полуострво. Мере забране одласка Дубровчани нису изrekli само Јуреку и његовој породици, већ и другим лицима за које су процењивали, очито на основу одређеног искуства, да њихово присуство на полуострву не би било корисно за Општину. Тако је у лето 1346. године Веће умољених решавало о тројици браће Ненадића, Радославу, Доброславу и Бранку. Они су због прекршаја и непокорности од раније били под забраном одласка у Стон и на читав Стонски рат, међутим, сада се испоставило да су упркос забране пронађени како живе са породицама у Трстеници, без дозволе и противно одлуци дубровачких власти. Из тог разлога већина од 19 већника подржала је одлуку да се Ненадићима запрети да уколико убудуће неко од њих оде на Стонски рат, да му се оба ока ископају. Мањина већника, њих 12, предлагала је да казна буде унеколико блажа. Наиме, тражили су да се сваком Ненадићау који учини супротно дубровачкој одлуци

⁴⁸ *Reformationes* 13, fol. 80, 4. IV 1347: quinque sapientes, qui debeant cogitare, providere totum illud quod eis videtur fiendum de Jurech della Ponta et filiis... debeant reducere et exponere in Consilio rogatorum die veneris, de mane proximo. *Monumenta Ragusina* I, 260. Одлуку нису подржала свега 4 већника.

ископа само једно око, али и одсече једна рука, но такав предлог ипак није био прихваћен. Свако ко би се нашао да је примио неког од Ненадића на Стонском рату, имао је да плати казну од 50 перпера,⁴⁹ што указује да се рачунало да постоје они који су били спремни да им пружи помоћ и упркос дубровачке забране која се односила на њих. Све то као да говори да на Стонском рату један део житеља није благонаклоно подносио дубровачку власт. У међувремену се изгледа испоставило да је да се пронашло још лица која су била под забраном одласка на Стонски рат. Истовременост таквих случајева са боравком Јурека Пријановића на полуострву тешко да може бити случајна, а нарочито имајући у виду једновремено доношене одлуке да се петорица мудрих посвете и овом питању. Рок који им је остављен да своје мишљење изнесу пред Веће умољених, осам дана након што буду изнели предлоге у вези са Јуреком,⁵⁰ више говори о томе да се најпре требало усредсредити на питање Јурека, које је, разумљиво, било у средишту пажње, али и указује да је између две ствари постојала некаква узајамност. Изгледа да је од начина решавања Јурековог питања, зависило и решавање незаконитог боравка одређених других лица на полуострву.

Оно што посебно привлачи пажњу јесте састав комисије петорице мудрих који су истог дана изабрани у Малом већу: Паскоје Гучетић, Симон Бенешић, Никола Лукаревић, Симон Бинчулић и Мартол Цријевић.⁵¹ Радило се не само о угледној дубровачкој властели, већ и о четворици од њих чија је повезаност са српском државом вишеструко потврђена у изворима, не само на пословном плану, већ и на пољу дипломатије. Паскоје Гучетић и Никола Лукаревић су учествовали јануара 1333. године у завршним преговорима са српским краљем Стефаном Душаном око уступања Стонског рата. Мартол Цријевић је са Паскојем

⁴⁹ *Reformationes* 13, fol. 53, 17. VIII 1346: Radoslauus Nenadich, Dobroslauus Nenadich et Branco eorum frater, qui propter transgressionem et inobedientiam erant interdicti, ne venirent in Stagnum et per totam Pontam Stagni, et ad presens omnes tres predicti reperti sunt habitare cum eorum familiis in Tersteniça, loco dicto Grigirina, sine licentia et contra mandatum dominationis etc. *Monumenta Ragusina* I, 240.

⁵⁰ *Reformationes* 13, fol. 80, 4. IV 1347: super illis personis suspectis, quia habitant in Stagno et in la Ponta... Quam provisionem dicti sapientes debeant reducere ad Consilium rogatorum... in quo Consilio rogatorum terminabitur illud, quod eis vel maiori parti videbitur esse bonum statum Communis et totius Civitatis. *Monumenta Ragusina* I, 260.

⁵¹ *Reformationes* 13, fol. 80, 4. IV 1347; *Monumenta Ragusina* I, 260.

Гучетићем био члан дубровачког посланства које је 26. октобра 1345. године од краља Стефана Душана издејствовало повељу о царини слуге Дабижива. Симон Бенешин је био члан венецијанско-дубровачког посланства које је четири године доцније од српског цара издејствовало хрисовуљу са два пратећа акта. Овакав састав комисије петорице мудрих, не чини се сасвим случајан. Осетљивост питања којем су имали да се посвете тражила је искуство, које је већина њих имала. На Стонском рату, очито је, Дубровчани су имали проблема са житељима који су некада били поданици српског владара. На челу незадовољних нашао се бивши, последњи носилац српске управе на полуострву, па је разлога да се о томе поведе посебна брига приликом одређивања мудрих свакако било довољно. Могуће је да се рачунало и са тим да ванредним приликама на Стонском рату треба да се посвете они појединци који су били и познаваоци прилика у српској држави, односно на српском двору, како би целисходно сагледали проблем, и понудили свеобухватно решење, којим би се избегла могућност да српски владар укључи у читаву ствар, што свакако није било у дубровачком интересу.

Петорица мудрих су, како је и било одређено, у петак, 6. априла имали да пред Већем умољених изложе своје виђење начина на који треба да се реше искрсли проблеми на Стонском рату у вези са Јуреком. Шта су том приликом изнели и какав је став о томе веће заузело остаје непознато до краја, пошто одлуке, сем почетка, нису унете у записник.⁵² Истог дана заседало је и Мало веће, које је најпре изабрало Виту Волчевог Бобаљевића за капетана у Стону за чување морске стране према Неретви.⁵³ Ово, међутим, није први случај именовања једног таквог општинског службеника на Стонском рату,⁵⁴ једино што остаје непознато јесте да ли му је Веће овом приликом, због ванредних прилика на Стонском рату, доделило нека посебна овлашћења, или пак задужења. Из друге одлуке коју је Мало веће том приликом донело, види се заправо са каквим су предлогом петорица мудрих изашли пред Веће умољених. Решено је да се изабере

⁵² *Reformationes* 13, fol. 80', 6. IV 1347: In Consilio rogatorum, sono campane more solito congregato... Даље нема, остављен простор од неколико редова остао је неисписан.

⁵³ *Reformationes* 13, fol. 80', 6. IV 1347. *Monumenta Ragusina* I, 260.

⁵⁴ *Reformationes* 12, fol. 5', 8. VII 1343; fol. 17, 31. XII 1343; fol. 26, 10. VI 1344; *Monumenta Ragusina* I, 138, 147, 155.

општински службеници (провизори) који ће отићи у Стон и на Рат и тамо испитати и утврдити да ли неко нешто чини и договара противно добробити Стонског рата и Општине дубровачке.⁵⁵ За провизоре су изабрани двојица од петорице мудрих, Никола Лукаревић и Симон Бенеша, а уз њих и Нико Чавернико.⁵⁶ Дубровачке власти су очито одлучиле да најпре опрезније приступе проблемима на Стонском рату. У том смислу тројица дубровачке властеле имали су да се из прве руке, лично увере у стање какво је било на полуострву. Одсуство било какве конкретне одлуке у вези са Јуреком, па чак и његовог помена, као да упућује да се из одређеног разлога уздржавало од конкретних потеза, какви би иначе били сасвим природни и очекивани према неком ко је оптужен за најтежи преступ – издају. Неизвесно је да ли је уопште било и могуће да Јурек по кратком поступку буде спроведен у Дубровник и тамо буде суочен са правдом, јер то је заправо зависило од тога колико је његов положај на полуострву био чврст, односно колико је са собом имао присталица. Све упућује да Јурек није представљао једини дубровачки проблем на Стонском рату, већ, пре ће бити, да је он био на челу невоља са којима се Дубровник суочио. Зато је, чини се, пажљиво процењивано какве би даље последице могле да изазову дубровачке одлуке по прилике на Стонском рату, па је стога и одлучено да се најпре пошаљу три општинска службеника – провизора који би тамо непосредно утврдили чињенично стање.

Након двадесет дана, 26. априла 1347. године читаво Мало веће нашло се у Стону, где је заседало и доносило одлуке, што је представљало догађај без преседана у дотадашњој дубровачкој прошлости. Већ сама та чињеница довољно говори за себе. Ситуација на Стонском рату није била нимало безазлена. Боравак главног извршног тела дубровачке власти на Стонском рату говори да је

⁵⁵ *Reformationes* 13, fol. 80', 6. IV 1347: *provisores ad eundem ad Stagnum et ad Pontam ad investigandum et inquirendum, si qui essent, qui fecissent, vel tractassent contra bonum statum Stagni et Ponte, dominationis et Communis Ragusii... prout captum fuit in Consilio rogatorum. Monumenta Ragusina* I, 260.

⁵⁶ *Reformationes* 13, fol. 80', 6. IV 1347; *Monumenta Ragusina* I, 260. Првобитно је било предвиђено да општински службеник буде Циве Павлов Гундулић, али је он прецртан и уместо њега одређен Никола Лукаревић. Нико(ла) Чавернико је 1345. године био капетан Трстенице. *Reformationes* 13, fol. 17', 30. IX 1345; *Monumenta Ragusina* I, 186.

ситуација налагала да се приликом доношења конкретних одлука буде на месту догађаја, како би се непосредно и целовито стекао увид у ширину проблема за који је било потребно пронаћи одговарајуће решење. Одлуке које је Мало веће овом приликом донело тицале су се најпре опсежних радова на утврђивању градских зидина у Малом Стону, завршетку и продужењу постојећих зидина према мору, нарочито на морској страни према Неретви, изградњи нових, као и три куле, затим и посебног утврђења, по свој прилици Коруне са четири куле, око које је требало ископати и канал.⁵⁷ Тешко је прихватити да се боравак Малог већа у Стону и донете одлуке о опсежним фортификационим подухватима, на, по одбрану полуострва најзначајнијем месту, сасвим случајно поклапао са очитим проблемима које је Општина имала на овом подручју. Утврђивање ратске Превлаке било је од кључног значаја за безбедност и очување Стонског рата, и Дубровчани су тога од самог почетка били свесни. У том смислу интензивирање њеног утврђивања у време кризе на полуострву може се разумети као израз дубровачке бојазни да би са те стране могло доћи до спољног мешања у њено решавања, што је свакако требало предупредити.

После више од месец дана, 12. маја, у записницима одлука дубровачких већа поново се среће име Јурека Пријановића. Том приликом Веће умољених је одлучило да се разматрање о питању Јурека и његових присталица одложи до идущег петка (18. маја).⁵⁸ Сада је већ сасвим извесно да он није остао усамљен на полуострву, већ да је око себе имао један круг присталица, што је заправо Дубровчане и све време нагонило на крајњу опрезност у приступу проблему. Сама чињеница да се и више од месец дана након што је означен као издајник са њим

⁵⁷ *Reformationes* 13, fol. 82', 26. IV 1347: In Minori consilio, in Stagno... captum quod in Stagno ex latere maris Narenti, compleatur ille murus... Et quod in dicto muro fiant tres turres... debeat fieri unum chastrum... et debet habere dictum chastrum quatuor turres... *Monumenta Ragusina* I, 260. Мали, односно Нови Стон назива се *Стон на обали мора према Неретви*. Његова изградња започела је неколико година након што је Дубровник стекао Стонски рат, на стратешки веома значајном месту, нешто више од 1 км североисточно од Стона, на обали мора. Утврђивањем Малог Стона, Дубровник је на Превлаци, најужем делу ратског полуострва, којим је спојено са копном, стекао и на другој обали важну фортификацију, чиме је Стонски рат обезбеђиван са копнене стране. Тај подухват заокружен је изградњом зида који је спајао два Стона. L. Beritić, *Stonske utvrde*, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 3 (1954) 311–318.

⁵⁸ *Reformationes* 13, fol. 102, 12. V 1347: super factis Jurech de Priana et suorum sequatium... *Monumenta Ragusina* I, 216.

поступало крајње опрезно, упућује да Јуреков положај на Стонском рату није био такав да се с њим могло олако поступити. Ко је могао чинити те Јурекове присталице, остаје да покушамо да видимо у току даљег излагања. За очекивати је да су то били бивши поданици српскога владара, који су, као и сам Јурек, били незадовољни положајем у којем су се нашли након промене власти над полуострвом. Јурек је још као српски жупан на Стонском рату морао имати своје људе, са којима је вршио управу на полуострву, па у том смислу не треба искључити могућност да су се сада они нашли међу његовим присталицама.

По други пут Веће умољених је потврдило да се у вези са Јуреком заиста ради о деликатној ситуацији, пошто је поново решено да се изабре петорица мудрих, који ће се посветити проблему трагајући за решењем које ће бити за добробит Општине, али и за очување и сигурност читавог Рата и Стона.⁵⁹ Иако би се из чињенице да је у међувремену читаво Мало веће боравило у Стону, и тамо доносило одлуке, обим Јурековог подухвата чинио такав да није доводио у питање дубровачку власт над читавим полуострвом, Веће умољених је по том питању ипак изражавало одређену бојазан, која је ишла баш у том правцу.

У жеку, како изгледа, све напетије ситуације на Стонском Рату, Веће умољених је овом приликом издало одобрења презвитерима Братославу и Илији, да се могу вратити у Стон.⁶⁰ Уз њихова имена стоји да су Словени, односно Срби, из чега следи да се радило о православним поповима, којима је од раније забрањен боравак у Стону. Оваква решења треба схватити као покушај дубровачких власти да допринесу релаксацији напетости на полуострву. Забрана боравка двојице православних попова у Стону свакако је допринела незадовољству православног живља у том граду и на полуострву. Продужавање њене даље важности ишло је само на руку Јуреку и његовим присталицама, чега су Дубровчани свакако били свесни. У том смислу, бар наизглед ублажавање

⁵⁹ *Reformationes* 13, fol. 102, 12. V 1347: quod super factis dicti Jurech de Priana et dictorum suorum sequatium *elligantur* (два пута исписана печ) V sapientes, qui debeant providere super dictis factis, illud quod sit bonus status Civitatis Racusii, conservatio et securitas totius Ponte et Stagni... *Monumenta Ragusina* I, 216. Све што би петорица мудрих нашли за сходно требало је, као што је био обичај, да се изнесе пред Веће умољених.

⁶⁰ *Reformationes* 13, fol. 102, 12. V 1347: concessa fuit licentia presbitero Bratoslao Slauo... presbitero Hellie Slauo, posse redire ad Stagnum. *Monumenta Ragusina* I, 216.

ригидне верске политике, коју је Општина веома рано почела да спроводи према житељима на свом новостеченом поседу, што се види већ у Другој стонској повељи из 1334. године, требало је да буде допринос решавању озбиљне кризе са којом су се Дубровчани суочавали на том подручју. Коликог је удела таква дубровачка верска политика имала у развоју прилика на Стонском рату, остаје да се види.

Истог дана Мало веће је, какав је и био обичај, изабрало петорицу мудрих: Марина Бинчулића, Паскоја Гучетића, Марина Јунијевог Бунића, Јована Сарачу и Николу Мариновог Волчевића, који су имали да се посвете решавању питања Јурека и његових синова, али и неких других који су на Рату,⁶¹ при чему под њима по свој прилици треба разумети Јурекове присталице, међу којима је могуће било и оних који су без дозволе дубровачких власти боравили на полуострву. Када се у идућу суботу, 19. маја Веће умољених поново састало, петорица мудрих нису имали спремно решење по случају Јурека, његових присталица и људи са Рата, па су тражили додатно време, што је уз тесну већину прошло, и одлучено да се одложи разматрање до идућег уторка.⁶² И када се у уторак, 22. маја Веће умољених поново састало, петорица мудрих још увек нису били спремни да предоче своје виђење решења проблема на Стонском рату, па је изнет предлог да се разматрање по том питању поново одложи. Међутим, сада је расположење у већу било такво да није било већинског разумевања за такав предлог, па је стога тесном већином усвојено, овог пута, да се одмах приступи решавању питања.⁶³

⁶¹ *Reformationes* 13, fol. 84, 12. V 1347: V sapientes super providendo de factis Jurech et filiorum eius et... quosdam alios qui sunt in Punta. *Monumenta Ragusina* I, 263. Своје виђење начина за решавање ситуације имали су да предоче Већу умољених у наредну суботу, 19. маја.

⁶² *Reformationes* 13, fol. 84', 19. V 1347: Jurech et filii et suorum sequacium et hominum Punte. У питању је 19, а не 18. мај, како стоји у *Monumenta Ragusina* I, 264. Одлуку је подржало свега 17 од 30 присутних већника, што указује да је у Дубровнику постојало и озбиљно расположење да се проблему приступи без даљих одлагања.

⁶³ *Reformationes* 13, fol. 103, 22. V 1347: posite fuerunt due partes, una quod differatur ad presens super provisione quinque sapientum adinuentum super facto Jurech et suorum sequatium, et secunda fuit, quod super dicta provisione de presenti procedatur. *Monumenta Ragusina* I, 216. За други предлог је било 17 од 30 присутних већника. Овој одлуци предхди само почетак једне одлуке: In Consillio rogatorum sono campane ut moris est congregato, captum fuit et firmatum... (даље нема), која није унета у записник (а почетак није издат у *Monumenta Ragusina*), што није први случај када је на дневном реду било разматрање питања Јурека Пријановића.

Најзад, Веће умољених истог дана готово једногласно доноси конкретну одлуку која се тиче прилика на полуострву. Ради очувања Стона и читавог Рата, и умирења стања у том подручју, а истовремено и ради избегавања сваког метежа који би могли да изазову, предузете су посебне мере према петорици лица са Стонског рата: Богоју Вратачинићу, Доброславу Гавриловићу из Стона, Милославу Драгославићу из Црне Горе, попу Милату из Дубраве и Рогосу Тупсићу из Дубраве.⁶⁴ Њима и њиховим породицама било је строго забрањено да одлазе у Стон, Стонски рат, Припорин, Саспичу. У случају да прекрше овакву забрану, били би сматрани бунтовницима и издајницима, што је носило и одговарајућу казну, и као таквима, њихова имена би била оглашена у Стону, Стонском рату и подручју читаве Општине. Дозвољено им је да оду и обитавају у било којим другим дубровачким крајевима, изузев наведених, али није им одузето право да уживају своју имовину која се налазила у Стону и на Стонском рату.⁶⁵ Мере које су изречене петорици дубровачких поданика и њиховим породицама нису имале временско ограничење, већ је то питање остављено у надлежност кнеза и Већа умољених,⁶⁶ очито да о томе одлуче у складу са развојем ситуације на Стонском рату, али и у складу са даљим понашањем именованих. Пет лица према којима су дубровачке власти предузеле мере били су заправо Срби са Стонског рата, некадашњи поданици српског владара, који се са великом извесношћу могу препознати као оне присталице Јурека Пријановића, о којима је више пута било речи на седницама Већа умољених. Упадљиво је да се име самог Јурека уопште не помиње, иако је сасвим јасно да је све време он представљао главни и највећи проблем по дубровачке власти на полуострву. Поводом његовог деловања, његових синова и присталица управо су и изабрана петорица мудрих који су имали да предложе одговарајуће решење. Очекивано би било да се најпре доносу мере које се односе на самог Јурека, а тек потом на његове присталице.

⁶⁴ *Reformationes* 13, fol. 103, 22. V 1347: ad conservationem et pacificum statum Stagni et totius Ponte, et ad cessandum omne schandalum etc. *Monumenta Ragusina* I, 217.

⁶⁵ *Reformationes* 13, fol. 103, 22. V 1347: quod infrascripte persone... non possint ire ad Stagnum, neque Pontam Stagni, Priporin neque Saspicham. Et si aliquis... iret ad aliquem predictorum locorum ex nunc sit rebeliis et proditor etc. *Monumenta Ragusina* I, 217.

⁶⁶ *Reformationes* 13, fol. 103, 22. V 1347: durare debeant ad voluntatem et beneplacitum domini comitis et Consillii rogatorum, presentis et quod per tempora fuerit. *Monumenta Ragusina* I, 218.

Могуће је да је тако заправо и било, чему у прилог би говорила недовршена одлука, чији почетак је исписан пре одлуке о Јурековим присталицама, при чему је, уколико се тако нешто догодило, тешко утврдити разлог због ког једна таква одлука није у целости унета у записник.

О петорици лица којима су дубровачке власти изрекле мере забране одласка на Стонски рат тешко је нешто више казати. За првог наведеног не може се позудано рећи из ког је места, један је из Стона, један са подручја Црне Горе (простирала се на 15–20 км северозападно од Стона), и двојица из Дубраве (подручја у средишњем делу полуострва, 25–35 км северозападно од Стона). Већ и на основу ових података може се закључити да је покрет имао присталице из различитих крајева полуострва. Један од њих био је и презвитер, односно поп Милат, чија је парохија очито била на подручју Дубраве, и с обзиром да се нашао на списку лица према којима су Дубровчани заузели посебне мере, са великом извесношћу се може говорити да је био један од православних свештеника са Стонског рата, који је некада био под јуриздикцијом Хумске епископије. Чињеница да је опозицију према дубровачкој власти заузео и један православни поп, што није био први случај, упућује да помисао да је међу разлозима који су изазивали незадовољство међу житељима полуострва значајно место заузимала и дубровачка верска политика према на овом подручју.

О догађајима о којима је овде реч приповедао је, за сада, изгубљени рукопис тзв. Кончаревићевог летописа,⁶⁷ кога је обилато користио Никодим Милаш у свом делу о Стону објављеном пре скоро сто година. Овде није циљ да се износи оцена историографске вредности наведеног Милашевог дела, већ пре свега, да се покуша употпунити слика о Јурековом подухвату, кроз проверу историјске вредности података преузетих из Кончаревићевог летописа, за који се чини, да преноси податке неких старијих извора који су били прилично обавештени о догађајима о којима је овде реч. Није могуће међу сачуваним

⁶⁷ Н. Милаш, *Књижевне вијести*, Гласник православне далматинско-истарске епархије, год. V, бр. 8, Задар 1897, 129–131; Н. Суботић, *Владика Симеон Кончаревић и његов летопис*, Магазин сјеверне Далмације, Сплит 1934, 43–52; Д. Ст. Лекић, *Симеон Кончаревић епископ далматински и бокоаторски (1751–1757; † 1769)*, Далматински епископ Симеон Кончаревић и његово доба. Споменица о 200-годишњици његове смрти (1769–1969), Београд 1970, 44–46.

записницима пронаћи одлуку дубровачког Великог већа с почетка 1346. године према којој „ни један *шизматички духовник* не смије више бити ни у Стону, нити у икаквом другом мјесту полуострва“, како Милаш истиче.⁶⁸ Да ли у оваквом обиму, тешко је утврдити, али чини се да је некаква одлука у овом духу заиста била донета, пошто, како смо већ видели, 12. маја 1347. године Веће умољених решава да се да дозвола поповима Братославу и Илији да се врате у Стон, из чега би јасно следило да је раније морала бити донета одлука која им забрањује одлазак тамо. Оваква одлука дубровачких власти је, како даље излаже Милаш, изазвала незадовољство православног живља на полуострву, које се супротставило таквој мери, па је стонски кнез био принуђен, да по овлашћену дубровачких власти, употреби оружану силу, на шта је „букнуо народни устанак, којему се ставио на чело један старији и угледнији Стоњанин, Доброслав Гавриловић.“⁶⁹ Народни устанак свакако није најподеснији појам који је Милаш употребио, али да се су на Стонском рату биле ванредне прилике, јасно се види из низа одлука дубровачких власти. Изгледа да у Кончаревићевом летопису није било помена о Јуреку, који је заправо стајао на челу ратске опозиције према Дубровнику, али помен Доброслава Гавриловића, у сачуваним званичним дубровачким списима потврђеног, за којег смо видели да је био један од Јурекових присталица, упућује да су у летопису коришћени извори који су били донекле упућени у догађаје на полуострву. Могуће је да се радило о некаквом извору који је настао у самом Стону, при чему би било разумљиво што је нагласак стављен на Стоњанина Доброслава Гавриловића, чија је одговорност у покрету против Дубровника изгледа падала на град Стон.

Судећи на основу одлука са седница дубровачких већа, чини се да је дошло до извесног затишја на полуострву, након што је 22. маја 1347. године решено да се предузму посебне мере према петорици дубровачких поданика са Стонског рата. Међутим, бурни догађаји су се тек спремали, а поменута одлука дубровачких власти изгледа да је само дала снажан допринос у том правцу. Две и по недеље касније, 8. јуна 1347, Веће умољених одлучује да се по хитном

⁶⁸ Н. Милаш, *Стон у средњим вијековима*, 100.

⁶⁹ Исто, 101.

поступку наоружају брод и вакета који су имали да оплове око Стонског рата, стигну до Малог Стона, и ту оставе наоружане људе а потом се врате у Дубровник.⁷⁰ Ако је судити по сачуваним протоколима већâ, ово је био први пут од почетка ратске кризе да је дубровачка влада одлучила да на полуострво упути додатне војне снаге, што је представљало јасан показатељ да су нередовне прилике на Стонском рату добијале најизраженији облик. Поменута одлука о посебним мерама према петорици лица изгледа да је довела до сасвим супротног ефекта од оног који је очекиван у Дубровнику. Уместо смиривања, дошло је до крајњег заоштравања ситуације на полуострву. Петорица Раћана по свој прилици су одлучила да се оглуше о мере које је Општина донела против њих, што је значило да је покрет којем је на челу стајао Јурек Пријановић био значајно проширен и ојачан. У таквим околностима, у Дубровнику је постало јасно да контрола над ситуацијом почиње да измиче, па је решено да се упути војна сила на Превлаку, односно у Стон на обали мора према Неретви, како би била успостављена контрола на вратима полуострва, и на тај начин пресечена могућа веза одметника са копненим залеђем. Како што је то био обичај у свим ванредним и важним приликама са којима се Општина суочавала, и овога пута Веће умољених је решило да се кнез и Мало веће овласте да изаберу три племенита човека, који ће као мудраци и провизори имати да предложе шта је потребно учинити у циљу очувања, заштите и добробити Стона и целог Рата.⁷¹ Своје извештаје су имали да предоче кнезу и Малом већу, који су у складу са тим имали да даље доносе одлуке. Мандат тројице провизора требало је да траје до 6 месеци, што упућује да се у Дубровнику није очекивало да ситуација на Стонском рату буде брзо смирена. За општинске службенике у Малом већу су изабрана властела Паскоје Гучетић, Циве Сарача и Симе Бенешкић, који су већ имали довољно искуства око прилика на полуострву.⁷²

⁷⁰ *Reformationes* 14, fol. 1, 8. VI 1347: quod ad presens lignum et vachetta Communis armetur et mittatur et vadant discurendo circumcircha Pontam Stagni, et vadat usque ad Stagnum a latere maris Narenti etc. *Monumenta Ragusina* I, 264.

⁷¹ *Reformationes* 14, fol. 1, 8. VI 1347: tres nobiles homines, sapientes et provisoires etc. *Monumenta Ragusina* I, 264.

⁷² *Reformationes* 14, fol. 1, 8. VI 1347: et totum illud quod dominus comes cum suo Minori consillio deliberauerint circha predicta sit firmum et ratum. *Monumenta Ragusina* I, 264.

Тројица изабраних провизора су кроз три дана изашли пред Мало веће са конкретним предлозима мера које треба провести поводом дешавања на Стонском рату. Све предложене мере су у већу усвојене без опозиције. Најпре је решено да се два племенита човека, односно властелина, дорасла ситуацији пошаљу у Стон, и да се тамо заједно са кнезом побрину за чување Стона и читавог Стонског рата. Од тог тренутка стонски кнез, као главни представник дубровачке власти, није могао донети ниједну одлуку која се тиче безбедности на полуострву без савета и договора са двојицом провизора. Са друге стране, двојица провизора нису могли сами доносити било каве одлуке, без савета и договора са стонском кнезом, јер би то заправо значило да је он развлашћен. Том приликом је и посебно наглашено да се на овакво решење не треба гледати као на одузимање или смањење кнежевих овлашћења.⁷³ Међутим, у суштини усвојена решења су била веома близу тога, пошто је стонски кнез изгубио самосталност у доношењу одлука. Разуме се, овакво решење је било изазвано ванредним приликама на полуострву. Дубровачка влада је желела да се у тешкој ситуацији подели одговорност за очување поретка на угроженој територији, односно да се избегне могућност да у таквим приликама само један човек, стонски кнез, доноси одлуке које могу имати далекосежне последице. То заправо говори великом искушењу са којим је Општина имала да се суочи, и о крајњој озбиљности ситуације на полуострву, која је по степену своје напетости, превазилазила све пређашње случајеве.

Стонском кнезу и двојици провизора, који су сада као колективно тело имали да брину о приликама на полуострву, дате су интрукције да одреде које су све погодне активности које треба одмах започети, у циљу одбране и очување Стона и Стонског рата, односно за учвршћивање, очито уздрмане дубровачке власти на том подручју.⁷⁴

⁷³ *Reformationes* 14, fol. 1', 11. VI 1347: Imprimis, quod duo nobiles viri boni et maturi, consilii mittantur provisoros ad Stagnum, qui simul cum comite Stagni habeant curam et custodiam Stagni et totius Ponte... *verum illud quod per maiorem partem illorum captum erit debeat executioni mandari* (са стране додато). Intelligendo quod per hanc reformationem nichil subtrahatur vel minuatur dicto comiti de his, que pectant ad suum regimen. *Monumenta Ragusina* I, 264–265.

⁷⁴ *Reformationes* 14, fol. 1', 11. VI 1347: et presentire de omnibus et casibus qui presentiri possunt, quorum causa missi sunt, et omnia nova et omnes casus quos presentire poterunt de presenti teneantur et debeant significare dominationi. *Monumenta Ragusina* I, 265.

Како је у административном погледу Стонски рат од 1343. године био подељен на два дела, при чему је западна половина полуострва организована кроз Трстенички капетанат, Мало веће је овом приликом решило како ће се у том подручју деловати у ванредним околностима. У овом случају дошло је до субординације, пошто је трстенички капетан подређен стонском кнезу и провизорима, чије налоге је имао да спроводи у зони своје одговорности.⁷⁵ Оваква одлука Малог већа, било је очито сужавање одговорности и овлашћења трстеничког капетана, па у том смислу није ни чињена никаква ограда, као у случају стонског кнеза, коме су додељена два провизора, са којима је делио одговорност и заједно доносио одлуке, док о таквом положају капетана нема ни речи. Овакво решење дубровачке владе може се једноставно објаснити. Зона одговорности трстеничког капетана била је географски удаљена од Стона, где су боравили кнез и провизори, што је значило да у случају да није донета оваква одлука, капетан трстенички би морао сваким поводом да одлази у Стон, како би се тамо договарао. Напуштање територије за коју је био одговоран у време ванредних прилика на полуострву свакако да не би био мудар потез, па је стога и одлучено да је у датој ситуацији корисније да прима и извршава налоге који су долазили из Стона.

Стонски рат је изгледа у овим ванредним приликама био изложен могућности да у унутрашње заплете дође до некаквог мешања из залеђа. Томе у прилог би говорила толика дубровачка посвећеност да се утврди Стон на обали мора према Неретви, што је било од немерљиве важности у том погледу, па није ни мало случајно, што су дубровачке војне снаге управо послате тамо да се искрцају. У ранијем периоду, са почетка дубровачке владе полуострвом остало је забележено неколико случајева залетања из залеђа, о чему је већ било речи.

Осигурање Превлаке, капије полуострва, био је кључ за очување истог, па су свесни те чињенице, Дубровчани велику пажњу полагали том питању. Било је јасно да одметници од дубровачке власти на Стонском рату немају великог изгледа на успех уколико буду затворени на полуострву, без могућности да имају

⁷⁵ *Reformationes* 14, fol. 1', 11. VI 1347: quod capitaneus Terstenice teneatur et debeat executioni mandare et mandari facere omnia, que sibi per comitem Stagni et dictos provissores comissa fuerint. *Monumenta Ragusina* I, 265.

сталну и несметану везу са копненим залеђем. Материјалне могућности које је само полуострво нудило, нису оствљале места за дуготрајнији и опсежнији отпор, а посебно не такав да у целости буде доведена у питање дубровачка власт над тим подручјем. Привредно најразвијенији део полуострва, Стон са околином, био је добро обезбеђен постојећим утврђењима, па се ту није могло очекивати да одметници стекну јача упоришта. Преостајао им је остатак полуострва, да тамо развијају свој покрет против Дубровника, но то је било затворено, односно водом омеђено подручје, које је упућивало искључиво на сопствене снаге, а без довољног потенцијала који би покрету против Дубровника удахнуо нову снагу. Укратко, без подршке неког од јаких политичких чинилаца из ратског залеђа, одметници од дубровачке власти су у перспективи били осуђени на неуспех.

Да ли су и у којој мери одметници од дубровачке власти на Стонском рату били у вези са политичким чиниоцима из залеђа, тешко је поуздано рећи, али је извесно да је постојала одређена бојазан у том погледу. И сами свесни чињенице да би такав развој ситуације био јако штетан по интересе Општине, Дубровчани у том погледу нису желели да ишта препусте случају. Када је у Дубровник приспела вест о покрету великаша из ратског залеђа, није било места за мировање. Последњом у низу одлука Малог већа од 11. јуна 1347. године, решено је да се одмах упути једна кадра особа у Невесиње и да тамо покуша да дозна где су тамошњи великаши сада отишли и из ког разлога. Очекивало се да дубровачки изасланик тамо и затекне великаше како су се вратили са пута.⁷⁶ То може упућивати на помисао да су у Дубровнику постојала одређена сазнања да њихова марш-рута неће бити већег обима. Доношење овакве одлуке једновремено са осталим које се тичу прилика на Стонском рату, тешко да може бити једноставна случајност. Стога се чини да је дубровачка забринутост у вези са покретима невесињских великаша у тесној вези за збивањима на полуострву, које су управо у то време доживљавала пун интензитет, па је стога разумљива повећана осетљивост дубровачких власти на војне покрете у залеђу. У таквим околностима

⁷⁶ *Reformationes* 14, fol. 1', 11. VI 1347: quod una bona et sufficiens persona de presens vadat in Neuesignam, ad presenciendum quo iverunt ad presens barones dicte contrate, et qua de causa, quamvis speretur quod dictus numptius dictos barones inveniet de dicto itinere esse reversos. *Monumenta Ragusina* I, 265.

отварала се могућност да се мешањем спољног чиница, озбиљно доведе у питање дубровачки суверенитет над полуострвом, при чему је евентуална помоћ одметницима од дубровачке власти могла изврсно послужити као повод за деловање у том правцу.

Овде се отвара питање који су то и чији великаши били. У самој одлуци Малог већа се у том погледу не каже ништа одређено. Како је дубровачки изасланик послат у Невесиње, сасвим је извесно да се радило о хумској властели. У том смислу, ако се има у виду да је до 1326. године Стонски рат био у управно-административном погледу део Хума, чини се сасвим оправданом дубровачка забринутост покретима хумске властеле у време нестабилних прилика на полуострву.

Са хумским великашима чије је исходиште било у Невесињу, Дубровчани су најкасније од почетка XIV века имали несугласице. Тако 24. маја 1306. године срећемо Дражена Богопенеца и друге из Невесиња, на које се Дубровчанин Томадус Држић жалио да су га оппљачкали. Поуздано је утврђено да је поменути Дражен био отац хумског великаша жупана Милтена Драживојевића, који се први пут у изворима среће 1332. године, као поданик босанског бана.⁷⁷ Током тридесетих година XIV века жупан Милтен је са сином Санком и својим људима Дубровчанима задавао многе неприлике, углавном пљачкајући њихове трговце.⁷⁸ Иако је Санков отац Милтен био је жив у пролеће 1347. године,⁷⁹ судећи по расположивим изворима, чини се да од средине пете деценије XIV века на чело породице долази његов син, жупан Санко, по коме је властоски род и понео име.

⁷⁷ Р. Поповић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића о решавању спорова између Босне и Дубровника*, ССА 6 (2007) 35–54; Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, 17–22.

⁷⁸ *Diversa Cancellariae* 9, fol. 71, 5. VII 1336; 11, fol. 24', 24. V 1335; 11, fol. 82, 17. X 1336; Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, 17–22.

⁷⁹ Тада је од Милтена побегла његова слушкиња Будена, пре него што јој је истекло време службе, а уз то је са собом понела и некакве тканине и одећу вредности 10 перпера. По овлашћењу дубровачког кнеза, општински гласник Доброслав обзнанио је да наведену слушкињу нико на дубровачком подручју не сме да прихвати. *Reformationes* 13, fol. 101', 8. V 1347: Budenam, filiam (sic! треба famulam) Milteni Drasiuouich, que erat eius famula... *Monumenta Ragusina* I, 216. Мишљење да се Милтен последњи пут у изворима јавља новембра 1343. године, уп. Ј. Мијушковић, *Хумска властеоска породица Санковићи*, 21, очито се не може одржати. До забуне која је у том погледу настала дошло је из погрешног транскрибовања Милтеновог презимена у издању одлуке, где стоји Drasanouich уместо Drasiuouich.

Са ширењем моћи и утицаја ван матичног исходишта, његова властеоска породица постаје најзначајнија на подручју Хумске земље. Имајући наведено у виду, одлазак дубровачког изасланика у Невесиње, чини се да нуди извештај одговор о којим великашима се заправо радило.

Нередовне прилике и криза на Стонском рату, које су изродиле подозрење и забринутост Дубровчана на вест о било каквом покрету властеле из ратског залеђа, показале су у свом светлу да је за очување и сигурност полуострва од нужде и немерљиве важности било да Општина буде у извршним односима са хумском властелом, а пре свега са оном најмоћнијом. Том циљу Дубровчани су предано, вешто и крајње прагматичано тежили, у чему су имали великог успеха, како ће се испоставити у јесен 1348. године, када је Санко Милтеновић боравио у посети граду. Тада се Дубровник са посебном пажњом односио према угледном госту. Најпре је 22. октобра Мало веће, по овлашћењу добијеном од Великог већа решило, да га о трошку Општине, обдари са комадом тканине вредности до 40 перпера, *pro bono ei hutili Communis nostri*.⁸⁰ Том приликом сазнајемо и да је Санко био великаш босанског бана Стефана II. Одмах затим, истог дана, Општина је отишла и корак даље. Жупан Санко, син Милтена Драживојевића, како стоји у одлуци Малог већа, примљен је за грађанина Дубровника. Као што је био обичај, нови грађанин се заклео над Јеванђељем, додирујући књигу Статута, да ће бити веран дуждевском господству и Општини ванецијанској, кнезу дубровачком, и да ће се трудити, настојати и радити све што може на част и корист Општине дубровачке и њених грађана.⁸¹ Вештим и промишљеним чином дубровачке дипломатије успостављени су извршни односи Општине са најмоћнијим великашем из Хума, али не само то, био је ово најбољи могући начин да Дубровчани обезбеде Стонски рат, што је заправо и био основни мотив којим су

⁸⁰ *Reformationes* 15, fol. 3, 22. IX 1348: Senco, barono domini bani Bossine etc. *Monumenta Ragusina* II, 48.

⁸¹ *Reformationes* 15, fol. 4, 22. IX 1348: Çuppanus Sencus, filius Milten Drasiuoeuich, factus fuit civis Ragusii, qui iuravit... Et posmodum in eodem consilio et ipsa eadem hora... /имена деветорице дубровачких властелина/... iuravere... pro se vice et nomine Communis Ragusii, habere ipsum pro cive et sicut civem et fidelem dominationis... dum modo ipse se habeat et operetur circa honorem dominationis et bonum statum Communis Ragusii ut supra dictum. *Monumenta Ragusina* II, 48. Одсуство прилога *quondam/condam* уз име Санковог оца може упућивати да је он у ово време још био жив.

се у овом подухвату водили. Шта више, постигнути успех био је заправо и много далекосежнији, пошто је Дубровник у утицајном суседу из залеђа стекао пријатеља, па су њихови међусобни односи остали на завидном нивоу током читавог Санковог живота.

Како је текла последња етапа сузбијања побуне, односно одметништва дубровачких поданика са Стонског рата предвођених Јуреком Пријановићем не може се расветлити у свим појединостима. Остваривање пуне контроле над Превлаком, капијом полуострва, Дубровчани су намеравали да побуњенике лише најједноставније везе са залеђем, одакле им је могла стизати помоћ, и показали одлучност да их затворе на полуострву. Решеност дубровачких власти да окончају дуго и исцрпљујуће нередовно стање на Стонском рату била је очигледна.

У таквим околностима Петрања, син покојног Савина Бондића изабран је у Великом већу за новог трстеничког капетана 8. маја 1347. године,⁸² и требало је да замени Проду Бисагића коме је 28. октобра 1346. године продужен мандат за још 6 месеци, до 28. маја 1347.⁸³ Како су прилике на Стонском рату у мају добијале посебан интензитет, дошло је до извесног одлагања одласка новог капетана на његову дужност. Из Дубровника је кренуо 13. јуна,⁸⁴ нема сумње, снабдевен свим плановима и упутствима Општине у вези са решавањем стања на полуострву. Већ је у Дубровнику био упознат са тим да ће током обављања своје дужности у време трајања ванредних прилика на Рату бити подређен стонском кнезу и провизорима, чиме је избегнута могућност да дође до било каквих неспоразума који би проиштили из те чињенице. Како су свега два дана раније већ били изабрани провизори, и Велико веће одредило смернице у правцу решења ратског питања, извесно је да су капетан трстенички и провизори заједно кренули пут Стонског

⁸² *Reformationes* 13, fol. 83', 8. V 1347: *expulsis de consilio illis, qui non potuerunt nec debuerunt propter parentelam, secundum formam statuti, Petragna condam Sauini de Bonda fuit electus capitaneus Tristenice. Monumenta Ragusina* I, 263.

⁸³ *Reformationes* 13, fol. 63, 28. X 1346: *captum fuit et firmatum, quod Prode Bissiga sit et esse debeat remanere comes Tristenice pro istis sex mensibus proximo venturis.* са стране, дописано: *Prode de Bissaga comes Tristenice.* (није издато) *Monumenta Ragusina* I, 246. Носилац дубровачке управе на полуострву са седиштем у Трстеници, чије је јурисдикционо подручје био западни део Стонског рата, у изворима се у појединим случајевима среће и са титулом кнеза. уп. Z. Šundrica, *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, 110–111.

⁸⁴ *Reformationes* 13, fol. 83', 8. V 1347; *Monumenta Ragusina* I, 263.

рата, где су се најпре у Стону нашли са тамошњим кнезом како би усагласили деловање у складу са најновијим упутствима Општине, а одатле је капетан кренуо у Трстеницу где је преузео своју дужност. Тројица, од петорице лица према којима су Дубровчани 22. маја одредили посебне мере били су са подручја које је било у одговорности трстеничког капетана (Милослав Драгославић из Црне Горе, Милат презвитер Добраве, Рогос Тупсић из Добраве), што говори се побуна против дубровачке власти развијала дубље у унутрашњости полуострва. У том смислу, пред трстеничким капетаном стајали су озбиљни задаци који су са собом носили велику одговорност.

Појединости око учвршћивања пуне дубровачке власти на читавој територији Стонског рата остају непознате до краја. Сва је прилика да је стање у потпуности сређено до почетка августа 1347. године. Стонском кнезу Џиви Тедишићу истацао је мандат 17. августа,⁸⁵ и како је то био обичај, пре тога било је потребно изабрати новог. Велико веће се посветило том питању 26. јула, када је Тодор Петренић изабран за новог стонског кнеза.⁸⁶ Судаћи према записнику са тадашње седнице, све упућује да је на Стонском рату већ било заведено редовно стање. Нема више никакве назнаке да су прилике на полуострву нередовне, кнез не добија никаква ванредна овлашћења, а о провизорима нема ни речи.

Пет дана касније, 1. августа Веће умољених је великом већином дозволило православном попу Братославу да се врати и остане у Стону,⁸⁷ што такође може упућивати да су прилике биле сасвим смирене. Поп Братослав морао је да се обавезе да без изричите дозволе стонског кнеза неће ићи у друге крајеве изван Стона, што је свакако знак дубровачке обазривости, у околностима тек умирених прилика на полуострву. Он је остао лојалан Општини, имао је поседе уз већину православних цркава у Стону, које су наследили његови потомци.⁸⁸

⁸⁵ *Reformationes* 13, fol. 70^v, 1. II 1347: Giue de de (sic) Teduysio comes Stagni secessit ad suum regimen exercendum die sabati XVII februarii. *Monumenta Ragusina* I, 255.

⁸⁶ *Reformationes* 14, fol. 6, 26. VII 1347: quod Thoderus de Petregna sit et esse debeat comes Stagni pro sex mensibus futuris incipiendo tempus quando finiet Give de Teduysio. *Monumenta Ragusina* I, 268.

⁸⁷ *Reformationes* 14, fol. 7^v, 1. VIII 1347: quod Bratoslauus, presbiter slauonescus de Stagno, possit reuerti et stare in Stagno, sicut promittit non eundo ad aliquas partes extra Stagnum sine licentia expressa comitis Stagni qui nunc est, vel per tempora fuerit. *Monumenta Ragusina* I, 270.

⁸⁸ В. горе стр. 160–161, нап. 132–134.

Како се Дубровник обрачунао са Јуреком Пријановићем, и петорицом ратских Срба, по свој прилици ситно властеоског ранга тешко је са сигурношћу рећи. Јурека је Општина прогласила за издајника, и као таквом следила му је најоштрија казна. У сваком случају о свим лицима која су имала водећу улогу у побуни против дубровачких власи на Стонском рату, нема више помена у изворима, што је податак који већ сам за себе доста казује. Да су успели да се извуку са полуострва и пребегну у залеђе, Дубровник се свакако не би смирио док их не стигне правда, но и у том смислу у изворима нема назнака. Сва је прилика да су веома мали изгледи да су преживели завршну етапу обнове и учвршћивања дубровачке власти на читавом подручју полуострва током лета, у периоду друга половина јуна – почетак августа 1347. године.

Насупрот свога оца и браће, Богоје, син Јурека Пријановића, остао је све време веран Општини дубровачкој. Живео је са својом породицом у Дубровнику, чини се прилично скромно. Иако је показао и доказао своју верност Општини, из предострожности било му је ограничено кретање. Због тога се није могао посветити некаквим пословним активностима, како би променио свој материјални положај. Притиснут ограниченим могућностима да издржава своју породицу, обратио се молбом дубровачким властима, образлажући им да у таквим условима не може више живети у Дубровнику, уколико не добије одобрење да може ићи ван града. Веће умољених је 27. новембра 1347. одлучило да му изађе у сусрет, и дозволило му да из пословних разлога морским путем може одлазити на све стране, осим према Неретви и тамошњим крајевима.⁸⁹ Иако није поменуто, сасвим је извесно да су Дубровчани желели да Богоја удаље од Стонског рата, јер су процењивали да, упркос свему, његово појављивање у том подручју не би било корисно за Општину.

После лета 1347. године нема више назнака у изворима да су се прилике на Стонском рату мењале на штету дубровачких интереса, што упућује да је

⁸⁹ *Reformationes* 14, fol. 24, 27 XI 1347: Considerata petitione Bogoe filii Jurech de Prianna, qui exposuit quod in Ragusio vivere non poterat cum uxore et filliis, nisi daretur ei licentia quod posset ire extra Ragusium procurando vitam suam et dicte sue familie. Ideo captum fuit, quod dictus Bogoe possit ire extra Ragusium per mare... negociando et faciendo facta sua... saluo quod de Ragusio ad Narentum nec de Narento Ragusium, neque ad partes infra dicta loca positas ire uel nauigare non possit. *Monumenta Ragusina* I, 284.

Дубровник на овом подручју учврстио своју власт, која је у једном периоду била пољуљана, не толико спољашњим утицајима, колико, пре свега, унутрашним догађањима. Отпор дубровачкој власти, био је оличен у непослушности, односно одметништву бившег носиоца српске управе на полуострву, уз кога су пришли појединци, властеоског или ситно властеоског ранга, у односу према којима, Дубровник након што је преузео власт над полуострвом, није препознао свој интерес да их укључи у своју управу над полуострвом, пре свега додељујући им делове земље, како је то чињено у случају друге властеле, бивших поданика српског владара. Такав приступ се није показало као мудра одлука, пошто се изузев Јурека, нико од оних ко је приликом деобе Стонског рата добио одређене делове, не среће се као одметник од дубровачке власти. Када је реч о Јуреку, ту је ствар доста комплекснија, он је припадао властели највишег ранга која се затекла на полуострву након преласка под дубровачку власт, а уз то је био и носилац српске локалне управа на том подручју. Чињеница да га Дубровчани нису заобишли приликом поделе земље на Рату, говори да су и према њему желели да имају одређени обзир. Међутим, у овом случају тешко да се могло очекивати да ће додела неколико делова земље, бити одговарајуће задовољење за некадашњег жупана Стонског рата, што се заиста и показало у времену које је долазило.

Упоредно са питањем односа Дубровника према српском властеоском слоју који се затекао на Стонском рату, по опште прилике на полуострву значајно је утицала дубровачка агресивна верска политика, јасно испољена од самог почетка, која је временом постајала све агилнија. Преузимање православних цркава, ограничавање слободе кретања православних попова, а затим почетак планске прозелитистичке политике, вођене на највишем нивоу, уз помоћ фрањеваца који су доведени на полуострво, допринела је једном општем нерасположењу које се ширило међу већинском православним живљем на полуострву. Далеко од тога да је зависно становништво могло да буде носилац покрета против Дубровника, јер је тако нешто у средњем веку тешко замисливо, али у оваквим околностима оно је представљало широку материјалну базу, додуше ограничених могућности, и у том смислу изузетно значајан чинилац.

Проналажењем заједничког интереса између ова два чиниоца, са једне стране дела властеле која се није мирила са својим положајем на полуострву под дубровачком влашћу, а по свој прилици нити се слагала са дубровачком верском политиком, и са друге стране, житеља чија су верска права била отворено и неприкривено угрожавана и довођена у питање, догодио се покрет против дубровачке власти на полуострву, започео најкасније у пролеће 1347. године, који је читав низ месеци Дубровнику задавао велике бриге.

4.5. *Око наводног уступања дела српског трибута*

Цркви Светог Николе у Барију

У време када је у пролеће 1347. године Општина била заокупљена сређивањем ванредних прилика на Стонском рату, у Дубровник су стигли гласови о једном необичном захтеву каноника Цркве Светог Николе из Барија. Случај је најпре био изнет пред Веће умољених, које је 12. маја 1347. године решило да се поводом тога кнезу и Малом већу да овлашћење да пошаљу о трошку Општине једног изасланика у Апулију, све до краљевског двора где је требало да издејствује разрешење од новштина са којима је Дубровник био суочен. У истом циљу одобрено је да се може писати свакоме ко би у том смислу могао да буде од помоћи.⁹⁰ Апулија је била само јужноисталијанска регија у којој се налазио Бари, одакле је у Дубровник стигао необичан захтев, и налазила се у оквиру Напуљске краљевине, којом су владали Анжујци, који су столовали са друге стране, у Напуљу, на обали Тиренског мора. Према закључку већа следило би да је посланик требало да се пребаци на другу обалу Јадранског мора, а одатле преко Апулије да дође до краљевског двора, који је био у Напуљу.

Према реакцији Већа умољених јасно је да је ствар изазвала озбиљну забринутост у Дубровнику, али о чему се заправо радило, још увек се не види. Међутим, када је истог дана о непријатној вести разматрало Мало веће, постало је

⁹⁰ *Reformationes* 13, fol. 102, 12. V 1347: de mittendo unum hominem in Appuleam usque curiam regiam super novitate facta et que fieri intenditur contra Commune Ragusium per canonicos ecclesie sancti Nicolai de Bari, etc. *Monumenta Ragusina* I, 216.

јасно да је у питању захтев каноника из Барија да им Општина исплати 100 дуката, за које су тврдили да је српски цар даровао тамошњој Цркви Светог Николе. Тим поводом Мало веће је, на основу већ добијеног овлашћења, поводом реченх новштина, изабрало за посланика Матеју Менчетића са задатком да оде у Напуљ код краљице Јоване I (1343–1382) и издејствује разрешење случаја око захтева баријских каноника.⁹¹ На саму вест о потраживању која до тада никада нису постојала, у Дубровнику се приступило не само обазриво и сумњичаво, већ пре свега, са јаком мером неслагања, односно неприхватања увођења једне такве новине на такав начин. При томе изгледа да Дубровчани нису веровали у правну заснованост захтева који су полазили од каноника, и да су били уверени у чврстину својих аргумената. Прве вести о уведеној новини у Дубровник су стигле из јужне Италије, а не из Србије, иако су према тврдњи баријских каноника оне биле учињене од самог српског цара. Сам поступак дубровачких власти, да најпре у јужној Италији покушају да изнађу разрешење за правни чин за који се тврдило да је дело српског цара, а не на српском двору, на први поглед се чини необичним. Уколико је српски владар заиста стајао иза одлуке да се Цркви Светог Николе дарује наведени новац, једини који је такву одлуку могао да потврди или промени или о њој пружи најверодостојније мишљење био је управо онај који ју је и донео, па се у том смислу чини природним да је такво питање требало решавати најпре у Србији. Међутим, изгледа да је постојао некакав, сва је прилика озбиљан разлог који је налагао да се дипломатска мисија започне најпре код владара који је господарио Баријем. По свој прилици, каноници баријске цркве свој захтев Дубровнику испоручивали су уз садејство напуљског двора, па би у том смислу било сасвим разумљиво због чега је одлучено да се у том правцу започне дубровачка дипломатска иницијатива.

Српски владар је могао, о чему постоји пример из нешто каснијег времена, да део својих новчаних потраживања од Дубровника пренесе на треће лице, и ту

⁹¹ *Reformationes* 13, fol. 84, 12. V 1347: novitatis, quam faciunt canonaci ecclesie sancti Nicolai de Bari pro ducatis centum, quos dixerunt condonasse eidem ecclesie dominus imperator. *Monumenta Ragusina* I, 263. Посланику је за пут одређена плата од 60 перпера (не 55 како стоји у издању) и један слуга пратилац. Општина је имала да плати брод којим је требало да отпутује и да се врати. Из овога би се закључило да је читав пут требало да се обави морем, од Дубровника до Напуља, при чему нема никакве назнаке да је требало одлазити у Апулију.

ништа не би било спорно, али у том погледу морао је да постоји одговарајући, строго утврђен редослед потеза. Оно што је, чини се с правом изазивало дубровачко подозрење на вест о захтеву баријских каноника, јесте чињеница да је Дубровник, судећи према расположивим изворима, за такав наводни потез српског владара сазнао посредством напуљског двора, управо од заинтересоване стране, трећег лица, које је требало да буде корисник новца који би Општина издвајала, а да при томе на одговарајући и праксом утврђен начин, од српског владара у Дубровник није стигао никакав званични документ о том питању. То је већ само по себи било довољан разлог за највећу опрезност.

У Дубровнику, међу брижљиво чуваном дипломатичком грађом овог времена, не постоји сачувана исправа српског владара која би регулисала ово питање, нити у службеним књигама Општине дубровачке има назнаке да је она некада постојала. Са друге стране, сасвим је извесно да се захтев баријских каноника морао заснивати на некаквом аргументу који је имао, или се издавао да има, одговарајућу правну снагу, јер само у том случају могло се очекивати да у пракси дође до одговарајућих правних последица, које би проистицале из његове садржине.

На другој обали Јадранског мора, насупрот Дубровника, у архиву Цркве Светог Николе у Барију чува се повеља писана на комаду пергаментa латинским језиком, готичком минускулом, са потписом изведеним црвеним мастилом на српском језику и висећим златним печатом. Датирана је 20. августом 1346. године, а издата у Скопљу.⁹² Као ауктор исправе чита се цар Стефан Душан, дестинатар је Општина дубровачка, а суштина правног чина јесте уступање дела трибута српског владара, који је добијао од Дубровника, у износу од 200 перпера, Цркви Светог Николе у Барију. Сасвим извесно ради се о документу на основу ког су каноници баријске цркве темељили свој захтев који су испоставили Општини дубровачкој. Сто дуката које су потраживали, у ово време одговара вредности 200 перпера. Приређивач најновијег издања повеље, уз коју је донет и снимак, уз опсежан и темаљан коментар, опрезно приступајући аргументима за и против, био

⁹² С. Ћирковић, *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, ССА 4 (2005) 87–98. Прилог бр. I–16.

је становишта да је исправа *спорне аутентичности*. Мишљења смо да у том погледу не треба ништа одузети, већ напротив, додати, уз општи утисак да се чини, о чему ће бити речи у наставку, да је аргумената који говоре да се таква оцена може подићи чак и на виши степен, сасвим довољно.⁹³

Како би се стекла целовита слика о читавом заплету који је настао, поменутој исправи је потребно поклонити пуну пажњу. Документ о коме је реч није једини сачуван акт Стефана Душана писан на латинском језику, осим њега, до сада је познато још укупно 5 таквих исправа изашлих из канцеларије српског владара, од чега су 4 из краљевског, а једна из царског периода. Једна исправа је адресована на Општину дубровачку, сачувана је у оригиналу, и то је латинска редакција Прве стонске повеље (1333). Преостала четири акта упућена су Венецији (1333, 1341, 1345, 1348), и сачувани су у веродостојним преписима.⁹⁴ Дакле, сасвим довољно материјала да се може говорити о томе да је на српском двору постојала латинска канцеларија, односно да је у оквиру српске владарске канцеларије постојало одељење за кореспонденцију на латинском језику, са уходаним формуларом за састављање и обликовање таквих исправа.

Без намере да се упуштамо у дипломатичку анализу повеље о којој је реч, истаћићемо само оне моменте за које је утврђено да озбиљно доводе у питање аутентичност исправе. У интитулацији *Stephanus Dei gratia Romanie, Sclauonie et Albanie imperator*, уколико се редослед навођења земаља остави по страни, уочава се да српску земљу заступа појам *Sclauonia*, за шта не постоји пример у другим српским дипломатичким актима.⁹⁵ Па чак и у том погледу, повеља није доследна у

⁹³ К. Лиречек није сумњао у аутентичност исправе. уп. К. Лиречек, *Историја Срба* II, 79; К. Јиреček, *Dohodak stonski*, 530–531. У науци је и након аргументованог упозорења да се ради о повељи спорне аутентичности, које је донето у коментару уз најновије издање документа, и даље присутно мишљење да су се *Дубровчани у потпуности оглушили о царев захтев* поводом исплате новца Цркви Светог Николе, без осврта на аутентичност наводног владаревоз захтева. уп. Б. Миљковић, *Немањићи и Свети Никола у Барију*, ЗРВИ 44 (2007) 290.

⁹⁴ S. Ljubić, *Listine* I, 410–411; II, 111–112, 278–279; III, 72.

⁹⁵ Stephanus Dei gratia Seruie, Dalmacie, Dioclie, Albanie, Çente, Chelmensis, et Maritime regionis rex. (1333) – Д. Јечменица, *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, 34; Прилог бр. I–4; Stephanus Dei gratia Servie rex. (1333) – S. Ljubić, *Listine* I, 410–411; Stephanus Dei gratia Servye, Dioclie, Dalmatie, Albanie, nec non totius maritime regionis rex. (1341) – S. Ljubić, *Listine* II, 111–112; Stephanus Dei gratia Servie, Dioclie, Chilminie, Zente, Albanie et maritime regionis rex, nec non

означавању српске земље, пошто се цареви претходници, деда и отац називају *illustrissimi reges condam Arascie*. Јавља се појам који се веома ретко употребљавао да означи Србију, и то према сачуваним изворима, једино у Котору и Барију.⁹⁶ Потпис, као средставо којим се исправа озваничава, а за који се у короборацији наводи да је изведен руком самог цара, не поклапа се ни са једним познатим потписом цара Стефана Душана, према облику слова и лигатурама, и изнад свега својом формулацијом.⁹⁷

Као подстицај, на основу ког је повеља издата, у експозиционом делу је наведена молба каптола Цркве Светог Николе српском цару да се црква сваке године опскрби одређеном количином воска. Како и на који начин је та молба српском владару изнета, у самој исправи се не говори. Нема назнаке у повељи да су неки изасланици из Барија боравили на српском двору тим поводом. Додуше, у диспозиционом делу помињу се Никола, архипрезвитер Аквевиве из баријске дијецезе, и Никола из Барлете, каноник и прокуратор Цркве Светог Николе, али у потпуно другачијем контексту. Наиме, њима је Дубровник имао да исплати новац од царевог трибута. Уколико баријски изасланици нису боравили на српском двору, један од начина на који су могли да упуте молбу српском владару био је посредством одређених црквених кругова из Котора, с обзиром да је у јурисдикционом погледу био под надлежношћу надбискупије у Барију.⁹⁸

Диспозициони део исправе доноси још неколико момената који озбиљно доводе у питање аутентичност документа. На молбу баријског каптола српском цару, како стоји у повељи, он је из побожних побуда одлучио да цркви уступи и дарује *од свог трибута који има у Дубровнику, сваке године, за вечна времена 200*

Bulgarie imperii partis non modice particeps, et fere totius imperii Romanie dominus. (1345) – S. Ljubić, *Listine II*, 278–279.

⁹⁶ С. Ћирковић, *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, 92, 98.

⁹⁷ У титулатури се примећују неколико аномалија. Прва је измењен редослед етнонима и топонима, па се тако Стефан Душан титулише као *цар Србима и Поморју и Грцима и Западним странама*, чега нема у другим потписима, у којима се среће формулација у којој уз Србе увек иду Грци. Осим тога, у потпису се јавља једна очита граматичка омашка: *Западни странам(ь)*. Формулација *М(и)л(о)стию Б(о)жикю*, такође се не може срести у оригиналним царевим исправама. С. Ћирковић, *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, 91

⁹⁸ К. Лиречек, *Историја Срба II*, 77–78

перпера добрих грошева венецијанских.⁹⁹ Српски владар је у ово време од Општине дубровачке примао два трибута од којих се могла издвојити наведена сума, Светодмитарски у износу од 2.000 перпера, са роком доспећа на Митровдан, и Стонски доходак у износу од 500 перпера са роком на Васкрс. Поред тога владару је припадала и половина од кумерка солског, односно од царине на продату со у Дубровнику. Имајући наведено у виду, остаје потпуно нејасно, на који се то трибут у повељи мисли. Оваква формулација аукторевог дара, каква се среће у повељи, као да указује на недовољно познавање српских владарских трибута које је Дубровник исплаћивао, при чему је непотребно доказивати да је владарева канцеларија била последње место где је у том погледу могло да буде било каквих непознаница. У наставку диспозиције, два пута је истакнуто на поменутих 200 перпера Дубровник треба да почне да исплаћује *од месеца августа ове године* (1346),¹⁰⁰ што би значило да је повеља одмах након издавања у Скопљу требало да буде однета у Дубровник, и да се тамо на основу ње поступи, за шта је било довољно времена. Међутим, не само да није било тако, већ прве вести у том погледу у Дубровник су стигле тек након скоро 9 месеци. За разлику од утиска да повеља показује површно познавање српских трибута, око процедуре која је документом била предвиђена за подизање новца, чини се да је постојао значајно виши степен обавештености. Од Дубровчана се тражило да сваки пут приликом исплате новца, од пуномоћника баријске цркве узму одговарајућу печашену потврду, како ради сигурности према српском владару, тако и ради саме Општине.¹⁰¹ Међутим, процедура приликом подизања доходака српског владара у Дубровнику, подразумевала је да пуномоћни документ, односно трибутно писмо,

⁹⁹ ...de nostro tributo quod habemus in dicta civitate Ragusie, anno quolibet in perpetuum... ducenta perpera bonorum grossorum venetorum. С. Ћирковић, *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, 89.

¹⁰⁰ ...incipiendo videlicet, a presenti mense augusti presentis anni... a presenti mense augusti presentis anni incipiendo... С. Ћирковић, *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, 89.

¹⁰¹ ...recipiatis ydoneam apodixiam eorum sigillis sigillatam ad certitudinem et cautelam, tam nostre curie quam vestre universitatis Ragusie. С. Ћирковић, *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, 89.

буде искључиво владарева исправа, коју је у Дубровник требало да донесе владарев опуномоћени човек. Само на такав начин несметана исплата трибута била је зајемчена, под условом да између две државе нису трајала отворена непријатељства, као што је био случај у ранијем времену, до краја треће деценије XIV века.

Уколико би се пошло од становишта да је повеља заиста састављена у српској владарској канцеларији, односно да је потпуно веродостојан документ, и чак да се сва горе наведена спорна питања оставе по страни, не може се објаснити како то да један таква исправа, адресована на Општину дубровачку, одмах након што је издата, није однета у Дубровник на прописан начин, од стране владаревог опуномоћеника, и предочена тамошњим властима. Само на такав начин било би загарантовано њено извршење, и то је био део уходане праксе за коју се добро знало како у владаревој канцеларији, тако и у Дубровнику.

Присуство једног оваквог документа, *patens privilegium*, у рукама заинтересоване стране, а не оне која је адресована и задужена за његово спровођење, снажно указује на опасност да је он могао бити кривотворен. Када се томе дода чињеница да се заинтересована страна за спровођење правне садржине такве повеље обратила Дубровнику уз посредовање, условно речено, четврте стране, односно напуљског двора, изнета оцена добија још јачу потпору.

Имајући све наведено у виду, не треба да чуди дубровачки став на вести које су у пролеће 1347. године из јужне Италије стигле у Дубровник. Овде треба нагласити да такав став није потекао из каквог дубровачког неслагања са начином на који је требало да се употреби део трибута, јер на то једноставно нису имали ни право, пошто се радило о новцу који је припадао српском владару, са којим је он имао потпуну слободу располагања. Радило се овде о питању чисто процедуралне природе, редоследа потеза у исплаћивању трибута српског владара, који је већ устаљеном праксом био строго одређен и где је свако, па макар и најмање одступање наилазило у Дубровнику на велике резерве и крајњу опрезност.

Неизвесно је да ли је посланик Матеја Менчетић, који 12. маја изабран за одлазак на напуљски двор, заиста и отишао на тај пут. Наиме, он је након нешто мање од два и по месеца, 21. јула 1347. године изабран заједно са Петром

Пикураревићем за синдика (заступника) за крајеве око Цариграда, а на дужност је отишао 1. августа.¹⁰² Уколико је пре тога стигао у Напуљ, остају непознати резултати те дипломатске мисије. У сваком случају, након два месеца, 2. октобра Мало веће је изабрало новог посланика, Мартола Цријевића, који је требало да иде у Напуљ код краљице Јоване I. Иако се изричито не каже, по свој прилици посланство је било у вези са питањем исплате дела трибута Цркви Светог Николе. Упутство за своју дипломатску мисију, које је свакако садржало и аргументе за одбрану дубровачких ставова, имао је да добије од кнеза и Малог већа.¹⁰³ Нажалост, такав документ, који би у многome помогао расветљавању читавог питања којим се овде бавимо, није сачуван. Интересантно је да је процењивано да би посланик на путу могао да остане и преко два месеца,¹⁰⁴ што може да упућује на деликатност и сложеност мисије која му је поверена. Да ли се рачунало да би за то време требало да путује, у случају потребе, и од Напуља до Барија, тешко је поуздано казати.

Упоредо са заплетом око захтева за исплатом дела дохотка Цркви Светог Николе у Барију, српски цар је несметано користио све своје приходе које је Дубровник имао да му исплаћује. Што се тиче Светодмитарског дохотка, за 1346. годину, имао је да га подигне Павле Квирин, који је у Дубровник донео царово трибутно писмо, а у ком случају је, због процедуралних пропуста, такође дошло до великог устручавања дубровачке стране да исплати новац, о чему ће бити речи у наставку. За следећу, 1347. годину, доходак је у ратама примио Михалет, унук млетачког дужда Бартоломеа Градоника (1339–1342).¹⁰⁵ Није потребно даље наводити податке о подизању овог трибута, да би се стекао поуздан закључак да је он све време у пуном обиму (2.000) перпера био својина српског владара. Други дубровачки трибут, Српски стонски доходак, владар је такође уредно примао у

¹⁰² *Reformationes* 14, fol. 5^v, 22. VII 1347: *sindici ad eundum ad partes Constantinopolis et circa partes illas...* *Monumenta Ragusina* I, 267–268.

¹⁰³ *Reformationes* 14, fol. 13, 2. X 1347: *Martolus de Çireua... electus fuit ambasiator Neapolim ad dominam reginam, cum illa comissione que dabitur sibi a domino comite et suo Minori consilio.* *Monumenta Ragusina* I, 278–279.

¹⁰⁴ *Reformationes* 14, fol. 13, 2. X 1347: *Verum si in dicta abasiata staret ultra duos menses, habere debeat ultra dictos yperperos C habere debeat grossos XII pro quolibet die de quanto steterit in dicta ambassiatu ultra dictos duos menses.* *Monumenta Ragusina* I, 278–279.

¹⁰⁵ *Diversa Cancellariae* 15, fol. 47, 27. X 1347; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229.

целости, пре него што га је пренео на српски манастир у Јерусалиму 1350. године.¹⁰⁶ Своје приходе од дубровачког кумерка солског, цар је 1349. године употребио за исплату својих дугова Дубровнику, кроз рате, током 3 године (1349, 1350, 1351) по читавих 500 перпера. Из свега наведеног, јасно се види да последице правног чина о коме повеља говори нису имале никаквог утицаја на однос српског цара према својим приходима из Дубровника. Уколико је цар заиста издао *patens privilegium* о уступању дела својих прихода Цркви Светог Николе у Барију, тешко је објаснити како то да се он није придржавао правног чина који је сам произвео. У том смислу чини се да је ово још један, веома јак аргумент који говори у прилог томе да је повеља коју су имали баријски каноници кривотворен документ.

Спор око исплате новца баријској цркви надживео је цара Стефана Душана. У заплет се укључио и Леоне Кастанеа де Ботенто, магистар портулана Апулије, који је очито на жалбу и подстицај баријских каноника, у другој половини 1363. године упутио писмо Дубровнику, у коме је тамошње власти подсећао на обавезе које су проистикале из спорене повеље цара Стефана Душана, уз то тврдећи да је и цар Стефан Урош потврдио наводну очеву повељу.¹⁰⁷ Међутим, осим његове речи, никакви други докази да је једна таква потврдна повеља била заиста и издата не постоје.¹⁰⁸ Поводом писма које су примили од реченог магистра портулана, Дубровчани су одлучили да одговоре не само њему, већ непосредно и напуљској краљици Јовани I. У том одговору садржани су и разлози, односно аргументација, због чега Општина дубровачка није могла да приступи исплаћивању новца који су тражили баријски каноници. Најпре је истакнуто, да и под претпоставком да је цар каноникама заиста издао

¹⁰⁶ Овде су од значаја расположиви подаци о подизању трибута за 1347. и 1349. годину. В. напред стр. 383.

¹⁰⁷ Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике I*, Београд 1935, 121–122, док. бр. 125, 27. XI 1363: ...*patens privilegium, per suam filium nunc regem Rassie confirmatum. Monumenta Ragusina* III, 297. У читавом документу, цареви Стефан Душан и Стефан Урош називају се краљевима.

¹⁰⁸ У једном попису привилегија које су се чувале у Цркви Светог Николе у Барију из 1362. године има помена само о спорној повељи цара Стефана Душана. С. Ћирковић, *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, 94, са литературом.

привилегију, Дубровник не може да се обавезе на извршење онога што се на основу ње тражило, са образложењем да у уговорном односу који Општина има са српским владаром, и који се непрекидно поштује, ниједан динар од трибута се не може предати ником другом осим оној особи која у Дубровник приспе на Митровдан са посебним писмом српским или латинским.¹⁰⁹ Уколико би другачије поступили, и дали новац, а да неко нема одговарајуће трибутно писмо, поручено је да би тај новац био изгубљен. Повелу коју су код себе имали баријски каноници, Дубровчани очито никада нису ни видели, пошто се из писма краљици Јовани I види да нису били сигурни шта све у њој стоји, па су стога и поручивали, да ако у њој и пише, у шта сами не верују, да их цар обавезује да плате речени новац, они не могу примати његова наређења, јер он никада није био њихов господар.¹¹⁰ У наставку писма је истакнуто да би Општина радије давала тражени новац каноникима и каптолу Цркве Светог Николе, уколико би сваке године дошли са писмом српског владара, него калуђерима шизматикима, којима сваке године исплаћују новац од трибута.¹¹¹ Православни калуђери које Дубровчани помињу били су монаси из српског Манастира Светог Арханђела Михаила из Јерусалима, којима је цар Стефан Душан 1350. године уступио Стонски доходак. На крају обраћања напуљској краљици, Дубровчани су још једном истакли да уколико би новац каноникима исплатили без писма српског владара, заправо би га изгубили и морали поново да плате.

У спору око исплате дела дохотка српског владара Цркви Светог Николе из Барија Дубровчани су наступали аргументовано, са крајње начелних становишта,

¹⁰⁹ Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике* I, 121–122, док. бр. 125, 27. XI 1363; *Monumenta Ragusina* III, 297.

¹¹⁰ Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике* I, 121–122, док. бр. 125, 27. XI 1363: Et si in privilegio supradicto continugat, quod non credimus contineri, quod rex Rassie obliget nos seu precipiat solvere pecuniam supradictam, salva ipsius regis reverencia, nunquam potuit nec potest obligare nos seu precipere quoquomodo, eo quod nunquam fuit nec est noster dominus qui super nos istam habeat potestatem. *Monumenta Ragusina* III, 297.

¹¹¹ Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике* I, 121–122, док. бр. 125, 27. XI 1363: ... multo libentius daremus pecuniam dicti tributi canonicis et capitulo supradictis, si venirent ad nos anno quolibet cum litteris regis Rassie ordinatis, quam caloxaris scismaticis quibus pro parte domini regis Rassie quidem damus omni anno tributi pecuniam supradictam. *Monumenta Ragusina* III, 297.

и то не први пут 1363. године.¹¹² Све време су настојали на томе да се новац не може исплатити на основу привилегије српског владара, коју, како ствари стоје, никада нису ни видели, већ на тачно утврђен начин, који су се толико трудили да објасне. Како би нагласили да они лично немају ништа против тога да баријска црква добије тражени новац, истицали су пример Српског стонског дохотка исплаћиваног калуђерима српског манастира у Јерусалиму, који су у Дубровник долазили опскрбљени владаревим трибутним писмом, и новац добијали без икаквих сметњи. Такав приступ је био једини начин на који су и каноници Цркве Светог Николе могли да дођу до новца за који су тврдили да им припада. Међутим, они се никада нису одлучили да своје представнике пошаљу на српски двор, одакле би се у Дубровнику појавили са трибутним писмом српског владара, што указује да је снага њихових аргумената била слаба, односно да своје захтеве нису темељили на веродостојној исправи.

Заплет у коме су баријски каноници уз помоћ јужноиталијанских политичких фактора настојали да обезбеде извршење правног чина спорне повеље српског владара трајао је читавих 16 година (1347–1363). Након овог периода у изворима више нема података да су слични захтеви овим поводом долазили у Дубровник, што упућује на закључак да су се каноници Цркве Светог Николе најзад помирили са тим да се о новцу на који су полагали право решава искључиво на српском двору, где се нису усуђивли да оду, иако су све време настојали на томе да поседују повељу цара Стефана Душана.

4.6. *Дубровачки односи са политичким чиниоцима из залеђа након сређивања прилика на Стонском рату*

Требињска област српске државе, на коју се највећим делом ослањала територија дубровачке Астареје, била је подручје на коме су српско-дубровачки односи долазили до посебног изражаја. Већ је било речи о томе да је у време док је Стефан Душан био заузет војним подухватима против Византије, читав низ

¹¹² Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике* I, 121–122, док. бр. 125, 27. XI 1363: *nam alii petere similia adceptaverunt et vestra reginalis maiestas de premissis a nobis prout nunc veridice informata, illos in suis petitionibus minime exaudivit. Monumenta Ragusina* III, 297.

година кључни чинилац српско-дубровачких односа био требињски великаш Дабижив Чихорић (Друговић), носилац српске управе из дубровачког залеђа. Од лета 1346. године Дабишу је на челу требињске управе заменио великаш Угљеша. Међутим, он се није дуго задржао на том положају, свега нешто око годину дана. Дубровчани су са великом пажњом пратили сваку промену у српској управи из свог непосредног суседства, и провереним средствима настојали да стекну наклоност код сваког новог носиоца тих надлежности. Тако је било и овог пута. На вест о таквој промени, Велико веће је 6. августа 1347. године решило да овласти кнеза и Мало веће да могу да дарују Страхињу, господара Требиња и Конавла, онолико колико сами процене да доликује.¹¹³ Нема других података који би нешто више говорили о положају властелина Сртрахиње пре него што је постављен за носиоца управе у приморским крајевима српске државе.

Недуго затим, поново се кроз изворе могу пратити живље везе Дубровника са значајним чиниоцима из залеђа. Тако је крајем лета, 28. августа, у Дубровнику боравио Петко Тихојевић, човек војводе Ненада, како би решио проблем извесног Божићка, који је опљачкао Прибеца Добричинића. Петко је се обавезао да Божићка, очито поданика војводе Ненада, преда правди до предстојећег празника Светог Срђа (7. октобар). Уколико тако не би учинио, морао је сам да плати причињену штету.¹¹⁴ Недуго затим у Дубровник су приспели Милета и Добретин, изасланици Ненада(?), војводе Свиње, носећи са собом његово писмо дубровачким властима, које су 1. септембра предочили кнезу и двојици судија.¹¹⁵

¹¹³ *Reformationes* 14, fol. 8', 6. VIII 1347: ...de dando et donando Strachine domino Tribigne et Chanalís. *Monumenta Ragusina* I, 271.

¹¹⁴ *Diversa Cancellariae* 15, fol. 28', 28. VIII 1347: Pettico Ticoeuich homo voyuode Nenade constituit se plegium pro Bosichico, de dando ipsum Bosichicum coram domino comite et sua curia ad respondendum de jure Pribeç de certa derobatione facta eidem Pribeç hinc ad festum Sancti Sergii proximum, quem si dictos Pettico non dabit ad dictum terminum, quod dictos Pettico teneat soluere dicto Pribeç tantum quantum dictos Bosichico per domini comitem et suam curiam de dicta roboracia faciant finatus. Овој белешци претходи њена прва верзија, која је била нешто нејаснија, са неким испуштеним констатацијама, које је писар додавао са стране, а онда се одлучио да је поништи, претрвавши је, па ју је наново стилизовао и испод записао. У првобитној верзији стоји пуно име оштећеног: Pribeç Dobrichinich.

¹¹⁵ *Reformationes* 14, fol. 88, 18. IX 1347: Milecta et Dobretinus, cursores retullerunt, se presentauerunt dictas licteras Inedi (sic!) voyuode in Suygne, die sabati primo septembris coram domino comite... *Monumenta Ragusina* II, 5 (погрешно стоји 19. септембар).

Шта је војвода поручивао Дубровчанима, тешко је рећи, пошто писмо није сачувано, али с обзиром да су војводини изасланици стигли некако скоро у исто време када се у Дубровнику налазио Петко Тихојевић, могуће је да се и сам војвода укључио у решавање насталог проблема. Место Свиња налазило се у западном делу Требињске области,¹¹⁶ десетак километара западно од Требиња, и нешто више од толико северисточно од Дубровника.¹¹⁷ Две и по године раније помиње се место Свињарево за које се каже да је у подручју Војислава Војиновића,¹¹⁸ међутим да ли се овде заиста радило о истим топонимима, остаје да се види у току даљег излагања.

Ненадови људи се и даље повремено појављују у дубровачким изворима, и не увек у вези са некаквим проблемима и штетама. Тако је крајем 1347. године један његов поданик по имену Стањен Гавриловић склопио у Дубровнику уговор о закупу два вола по цени од 10 перпера.¹¹⁹ Нешто више од месец дана касније, рибар Братун из Требиња, такође човек војводе Ненада, склопио је два уговора са извесном Белославом мајком Драшка из Дубровника, првом приликом је продавао једног вола дотичној, а други пут га узимао у закуп.¹²⁰

Ко је заправо војвода Ненад, сазнајемо тек када је почетком 1348. године Дубровник приспела вест да удаје своју сестру. Овом приликом он је први пут забележен са својим презименом, као војвода Ненад Страхињић, па је сада сасвим јасно да се ради о сину Страхиње, господара Требиња и Конавла. Тада је од њега стигла и, помало необична, сугестија дубровачким властима, да поводом удаје своје сестре тражи да му са њихове стране буде приређена некаква љубазност. Веће умољених се 16. фебруара о томе позитивно изјаснило, уз приличну

¹¹⁶ Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 19.

¹¹⁷ Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 19, 85, 163.

¹¹⁸ *Diversa Cancellariae* 14, fol. 132', 14. I 1345: ...in Sfinareuo in terreno Voyslai Voynouich. М. Динић, *О Никולי Алтомановићу*, 5.

¹¹⁹ *Diversa Cancellariae* 15, fol. 73, 23. XII 1347: Stanien Gabrillouich de Nabrochiniçça, homo Nenade fuit confesus habere et tenere a Cola de Grosio duos boves... уп. М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, 286.

¹²⁰ *Diversa Cancellariae* 15, fol. 88', 29. I 1348: Bratun piscator de Tribigna, homo voyuode Nenade fecit manifestum quod vendidit Bielloslaue matri de Rasco de Ragusio unum bouem... fuit confessus et concentus habere et tenere a Bielloslaua... unum bovem... уп. М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, 286.

опозицију (за је било свега 22 од 36 присутних већника), па је, како је и био обичај властито кнеза и Мало веће да га могу даровати.¹²¹ Да ли због младости или пак карактера, тек војвода Ненад није желео да Дубровчанима остави да сами одлучују како ће се односити према свадбеној свечаности из залеђа, пошто се није устручавао да сам захтева свадбене дарове.

На овом месту се отвара простор да се нешто више каже о војводи Ненаду и његовој улози и положају у дубровачком залеђу. Како смо већ видели, његов отац је био носилац управе на подручју Требиња и Конавла, док је он сам носио титулу војводе, што је значило да је представљао највишег војног заповедника, по свој прилици на читавом подручју требињске области. Да ли је приликом организације управних надлежности дошло до некакве поделе истих, на војне и цивилне, између њега и оца, тешко је поуздано казати. Када је у септембру 1347. године сачињавана белешка о приспелом писму војводе Ненада назначено да је он из места Свиња, које се, како смо видели налазило сасвим на западу Требињске области. То је уједно био у том тренутку и крајњи запад српске државе. Недалеко одатле се налазила немирна српско-босанска граница. Боравак једног војводе у таквом пограничном подручју свакао да није био случајан, већ у циљу сталне бриге о очувању и спречавању даљег угрожавања тог дела државне територије.

Иако су Дубровчани сваку персоналну промену у локалној управи из свог залеђа дочекивали и поздрављали са надом да ће, ако не престати, а оно бар бити умањен број случајева разбојништва према њиховим трговцима који су туда пролазили носећи своју робу, или пак упада на територију Општине и пљачке њених поданика, било је мало изгледа да ће се потпуно искоренити велико искушење да се на релативно једноставан начин дође до туђих добара. У том смислу није сувише помагала дарежљивост према носиоцу управе и члановима његове породице, пошто су за пљачке по правилу били одговорни њихови људи са терена, који нису имали никакве користи од тога што је њихов надређени примио дарове из Дубровника, па самим тим нису нису имали разлоге за посебан

¹²¹ *Reformationes* 14, fol. 31', 16. II 1348: quod cum Nenada Stracchinich voyvoda intendat nuptui tradere sororem suam et requisierit dominum comitem et consilium, ut sibi fieri aliqua curialitas de dando (прецртано), quod dominus comes cum suo minori consilio... donare dicte Nenade dicta occasione, sicut ei placuerit, a upperperis XL infra. *Monumenta Ragusina* II, 12–13.

обзир у том смислу. Разуме се, далеко од тога да је то била општа и раширена појава, а посебно не званична политика носиоца локалне управе. Пре би се могло говорити о изузетцима, и спорадичним случајевима када су трговци пљачкани, и вршени упади на територију Општине од стране појединаца, обично на нижим положајима у ланцу локалне управе на терену, што је, разумљиво, наилазило на велико неодобравање у Дубровнику.

У том погледу Требињска област није била изузета од таквих случајева ни за време управе Страхињића. Видели смо већ један такав случај о коме се решавало почетком септембра 1347. године. Крајње необично, свега неколико дана након што је прихваћен захтев војводе Ненеда о даровима поводом удаје његове сестре, Веће умољених је крајем фебруара расправљало о војводи непријатним поводом. Разлог су биле штете, пљачке и насиља, које су *ових дана* његови људи нанели дубровачкој области. Ради исправљања тих неправди, била су изнета два предлога, први да се војводи упути писмо, и други да му се пошаље један способан човек од народа. Преовладао је мишљење да ипак треба послати само писмо.¹²² У овом случају радило се о томе да су поједини војводини наоружани људи упадали на дубровачку територију у време док се он Општини обраћао са необичним захтевом. Чини се да ствар није била толико безазлена, пошто је истом приликом решено, уз већу опозицију, да се дубровачком кнезу да овлашћење да учини све што сматра да је потребно у циљу одбране територије Општине.¹²³ Именовање Лампре Менчетића, заменика кнеза у Жупи дубровачкој

¹²² Усвојена решења, скоро у истоветном облику унета су у записник на два различита места у архивској књизи. Једном записана само датумом фебруар 1348, стоји између одлуке која носи датум 26. фебруар и оне од 29. фебруара, *Reformationes* 14, fol. 32', II 1348: *posite fuerunt due partes: prima de demitendo unam literam Nenadde voyuode, agrauando nos de robariis et violentiis nuper illatis in nostro districtu per gentem suam; secunda pars fuit de mittendo unum hominem sufficientem de populo. Monumenta Ragusina* II, 14. Други пут, на последњој страни књиге унето је само усвојено решење, без помена другог предлога. *Reformationes* 14, fol. 132', 21. II /1348/: *de mitendo unam litteram voyuode Nenadde, arguando se de dampnis et robariis et violentiis, his diebus inlatis per suos homines in nostro districtu. Monumenta Ragusina* II, 13. Овде је одлука унета са датумом без године, 21. фебруар, претходи јој она која носи датум 10. август 1347. године, па би већ одатле следило да она није донета те године, већ наредне 1348.

¹²³ *Reformationes* 14, fol. 32', II 1348: *quod dominus comes habeat libertatem faciendi fieri custodiam in districtu Ragusii eo modo, quo eis videbitur expedire; fol. 132', 21. II /1348/: de dando libertatem domino comiti de faciendi fieri custodiam per districtum Ragusii, modo et via, que sibi videbitur. Monumenta Ragusina* II, 13–14.

за једног од заповедника речене одбране,¹²⁴ по свој прилици говори да су се, између осталог, на том подручју догађали упади војводинских људи.

Дубровчани су изгледа у више наврата током прве половине 1348. године трпели штете које су им нанашене из залеђа. Међутим, нису све невоље долазиле од поданика српског владара, пошто се у близини налазила немирна српско-босанска граница. У том смислу, очито услед немогућности да се решење изнађе у договору са носиоцима локалне власти, Веће умољених је 15. јула 1348. године решило да се због штета које су суседи наносили дубровачким поданицима упуте писма владарима и значајним чиниоцима из залеђа. Писма, онакве садржине (*tenoris et continentie*), како за сходно нађу кнез и Мало веће, требало је послати на две стране, у Србију, на првом месту српском цару, и његовом најближем сараднику, протовестијару Николи Бући, и у Босну, бану Стефану II и његовој мајци Јелисавети, а све са циљем како би се такав начин издејствовала заштита дубровачких поданика.¹²⁵ Разлози који су Дубровчане нагнали да писма упуте на највиша места, свакако нису били мали. Једновремена одлука о њиховом слању у Србију и у Босну, може се разумети или као последицом тога што су упади на дубровачку територију вршени истовремено од стране поданика два владара, или пак услед немогућности да се тачно разлучи под чијом су они влашћу били. Оно што је сасвим извесно јесте да се овде мислило и на штете које су причињавали

¹²⁴ *Reformationes* 14, fol. 32', II 1348: *Lampre de Mençe, vicecomes Brenni et* (прецртано: *Vita de B*) *Tomas de Stillo constituti fuerunt capitanei super dictam custodiam, qui ambo habere debent simul XII custodes...* *Monumenta Ragusina* II, 14; fol. 132', 21. II /1348/: *Vita de Uolçe et Lampre Ch...* (нечитко), *chapitani della guardia, de tutta la Stara cum XII compagni de Ragusi, debent habere quilibet dictorum XII sociorum in die grossum I.* *Monumenta Ragusina* II, 13. Уочава се да у две варијанте одлуке стоје различита имена заповедника одбране, при чему се чини да је одлука уз коју је записан датум 21. фебруар ипак најпре забележена, с обзиром на грешку коју је писар начинио код друге верзије уносећи име које се већ јавља под 21. фебруаром, које је затим прецртао, пошто је вероватно дошло до некакве промене у том погледу.

¹²⁵ *Reformationes* 14, fol. 47, 15. VII 1348: *quod occasione dapnorum datorum nostris fidelibus de Ragasio per circa vicinos, quod debeant scribi lictere domino imperatori Rascie, Nicole de Buchie, et domino bano Bossine et matri sue... pro bono statu et conservatione hominum et personarum Ragusii.* *Monumenta Ragusina* II, 31. Незапажен је до сада остао податак да су Дубровчани решили да пишу и бановој мајци, баници Јелисавети, која је била кћерка краља Драгутина, рођена око 1270. године. Крајем 1284. године удала се за босанског бана Стефана I. Судећи по овој одлуци, она је била жива у лето 1348. године. Иако у дубокој старости (око 78 година) била и даље значајан политички чинилац у земљи, на чију помоћ су Дубровчани у овом случају рачунали. Уп. Д. Јечменица, *Повеља банице Јелисавете и бана Стефана II кнезу Вуку Хрватинићу*, ГПБ 2 (2009) 11–23.

појединци са подручја за које је био одговоран носилац локалне из Требиња, пошто се преко те области српска држава граничила са дубровачком територијом.

Властелин Страхиња, који је у лето 1347. године означен као господар Требиња и Конавла, од тада, па за неколико наредних година не појављује се у дубровачким изворима. За то време његов син, војвода Ненад имао је прилично живе везе са Дубровчанима, и судећи по начину на који су му се обраћали, изгледа као да је он заправо тих година био и најзначајнија политичка личност из Требињске области. Јер да није тако, очекивало би се да у случајевима када су његови људи причињавали штете дубровачким поданицима, Општина упути жалбу тим поводом најпре ономе ко му је евентуално био надређени у Требињској области, односно његовом оцу. Међутим, тако нешто, колико је познато, није се догодило, већ су се Дубровчани одлучили за апелацију највишем месту у држави. Како се од јесени 1348. године Ненад Страхињић се у изворима среће са жупанском титулом, могуће је да је та промена значила да је и у формалном смислу потврђен његов положај носиоца управе у требињској области, коју је преузео од оца.

Решеност Дубровника да потпуно уреди своје односе са носиоцима српске и босанске управе из свог суседства дошла је до пуног изражаја у јесен 1348. године. Може се помислити да је почетак тог процеса заправо отпочео још у лето, када је Општина истовремено решила да пошаље писма на највиша места како у Србији, тако и у Босни. Ток и појединости развоја тог напора остају непознати, али све упућује да су до јесени главни дотадашњи неспоразуми и учињене неправде били разрешени, или бар били на путу да се реше. Шта је у пуној мери допринело промени у односима чинилаца из залеђа и Дубровника, остаје да се види у наставку. Могућност да су сами изнашли решење, чини се мало изгледном, с обзиром да је Општина у лето, очито немајући другог избора, решила да пише двојици владара из залеђа. У том смислу, могуће је да су заправо са тих места стигли подстицаји за решавање искрслих проблема. Како било, у јесен 1348, у пуном светлу се виде резултати тог опсежног дубровачког подухвата. Најпре је, како је већ истакнуто, 22. октобра у Дубровнику боравио жупан Санко Милтеновић, великаш босанског бана, и уједно један од властелина највишег

ранга из дубровачког залеђа. Он је том приликом примљен за дубровачког грађанина, чиме су Дубровчани осигурали своје интересе на подручју западно од града, укључујући и Стонски рат.

Међутим, овиме нису били заокружени дубровачки напори. Остало је још да се уреди односи са носиоцем управе у пространој требињској области, на коју се ослањао већи део граница дубровачке Астареје. У том погледу завршне активности су започете најкасније 27. септембра, када је Велико веће дало потпуно овлашћење кнезу и Малом већу да могу трошити средства из општинске благајне по питању *разбојника суседа* и да учине све што сматрају да је за добробит Општине. Процењивало се да би у току октобра та ствар могла да буде решена, па је и дато овлашћење трајало само до краја месеца.¹²⁶ Међутим, на самој седници се превидало да мандат Малог већа истиче са последњим даном септембра,¹²⁷ па се Велико веће поново сутрадан састало и решило да овлашћење буде пренето и на нови сазив Малог већа,¹²⁸ које је изабрано дан касније,¹²⁹ а мандат му је почињао 1. октобра. Од тада су заједно, старо и ново Мало веће имали да раде на проналажењу решења у вези са питањем које им је поверено.

Цео октобар је протекао а да решења у вези са разбојништвима која су чињена из суседства изгледа да није било, или их је било али тек на помолу, и то на самом крају месеца. У таквим околностима, пошто су са крајем месеца истицала посебна овлашћења дата кнезу и Малом већу оба сазива, Велико веће се састало последњег дана месеца и великом већином решило да се трајање датих

¹²⁶ *Reformationes* 14, fol. 55, 27. IX 1348: super facto depredatorum circumvicinorum... Que auctoritas, licencia atque baylia et potestas durare possit et debeat per totum mensem octubrem proximo venturum, et non ultra. *Monumenta Ragusina* II, 40.

¹²⁷ Мандат чланова Малог већа је започео њиховим избором на дужност 1. октобра 1347. године. *Reformationes* 13, fol. 14', 1. X 1347: *Monumenta Ragusina* I, 276.

¹²⁸ *Reformationes* 14, fol. 55, 28. IX 1348: quod illa licencia, baylia auctoritas et potestas... de expendendo de auere communis super facto depredatorum circumvicinorum, detur et novo Minori consilio, qui sit et esse possit simul cum veteri Minori consilio ad expendendum de avere communis super facto predicto. *Monumenta Ragusina* II, 40.

¹²⁹ *Reformationes* 14, fol. 55, 57', 29. IX 1348; *Monumenta Ragusina* II, 40, у издању је име првог наведеног већника Малог већа Савина Бондића погрешно убројано са претходно исписаним судијама велике курије.

овлашћења продужи све до предстојећег Божића.¹³⁰ То указује да нису баш полагане велике наде да би решење могло брзо да се нађе. Иако је, сасвим извесно, на самој седници већа било било речи о предстојећим плановима и активностима, осим наведене одлуке, ништа друго што би се тичало сређивања прилика са залеђем није ушло у записник.

Истог дана, након што је Велико веће продужило речена овлашћења, заседало је Мало веће, којом приликом су именована четири заповедника градске страже, једним посебним поводом, *propter adventum Sclauorum*.¹³¹ Дакле, у граду се очекивао долазак неких Срба, који се у дубровачким изворима увек називају Словенима, па су због тога предузете посебне безбедносне мере. Ко су ти Срби и којим поводом долазе у град, још увек се не види. Међутим, на основу онога што се недуго затим догодило, постаје прилично извесно да су ти Срби заправо из требињског подручја, који су у склопу преговора око решавања последица разбојништава долазили у Дубровник да преговарају, па је разумљиво да су предузете посебне безбедносне мере, биле заправо последица лошег искуства у пређашњем периоду. Када је кроз два дана, 2. новембра, општински телал Милгост добио задужење од кнеза и Малог већа да на свим уобичајеним местима где су се објављивале вести, разгласи важно обавештење, постало је сасвим јасно шта се догодило и шта ће се ускоро збивати у Дубровнику. Вест која је тада

¹³⁰ Сама одлука је помало неспретно срочена, па није лако до краја разлучити њено пуно значење. *Reformationes* 15, fol. 4^r, 31. X 1348: ...*de dando* (прецртано) *de prolongando illam* (натписано) *libertatem domino comiti et suo Minori consilio novo et veteri, quam habebant de expendendo de havere communis CCC (sic!) derobatorum circumvicinorum usque ad festum proximum Nativitatis, sicut eis videbitur esse* (није *CC* како стоји у издању) *pro bono statu civitatis et communis Ragusii*. *Monumenta Ragusina* II, 49. Највећи проблем представља број који претходи синтагми *derobatorum circumvicinorum*. Уместо броја 300 требало би да стоје две речи *super facto*, као што је то случај у одлукама од 27. и 28. септембра. Додуше, тамо је именица *derobator* замењена са *depredator*, но то не мења ствар пошто су две речи заправо синоними. Само значење синтагме, у одговарајућем падежу било би *разбојника, околних суседа*. Овако стилизована мисао упућује на *300 разбојника, околних суседа*. Сасвим је извесно да су се из општинске благајне могла употребити средства за разбојнике из суседства, но да ли баш за читавих 300, остаје да видимо у току даљег излагања. Међутим, чини се исправније схватање по коме је суштина донете одлуке наговештава да се из општинске благајне може потрошити 300 одређених јединица, по свој прилици новчаних, што је испуштено да се нагласи, па отуда постоји одређена забуна.

¹³¹ *Reformationes* 15, fol. 5, 31. X 1348: Orso Niffici de Bodaça, Andre de Mençio, Nicho de Scharich, Mathe Nicole de Mençio... *facti fuerunt capitanei custodie Civitatis*... *Monumenta Ragusina* II, 50.

објављена, заправо је била строга заповест дубровачких власти, да се нико ко је имао било какав проблем са жупаном Нанадом Страхињићем и његовим људима, не усуди да према њима буде непријатан и да им упути увредљиве речи. У случају да неко супротно учини, имао је да буде суочен са казном коју одреди сам кнез.¹³² Да би се неко недолично односио према другоме, потребно је да постоје одређене околности у којима је то могуће учинити. Када је забрана таквих поступака поручена најширој дубровачкој јавности, постало је сасвим јасно да се радило о томе да у посету граду треба да стигне управник требињске области, жупан Ненад Страхињић са својим људима. Очито да су Дубровачке власти рачунале са тим да је само неколико месеци раније он означавао као неко ко је одговоран за неправде које су чинили његови људи, а у оквиру напора да се последице тога превазиђу, крајем септембра и крајем октобра и даље су означавани као *разбојници суседи*. Непријатне успомене су свакако још увек биле свеже, нарочито код оних који су непосредно били изложени неправдама, па је у том смислу требало предузети крајње мере опреза, како Општина не би претрпела још већу штету. Стога је разумљиво што су дубровачке власти увеле меру забране било каквог непримереног вербалног односа према жупану и његовим људима, јер су сматрали да би тако нешто могло да изазове непожељне реакције, што свакако не би било од користи за Општину. Рачунајући са тим, у жељи да предстојећа посета протекне без икаквих непријатности, и непредвиђених догађаја, дубровачке власти су донеле одлуку каква се никада раније није сретала.

Припреме за жупанов долазак у Дубровник и даље су настављене, након три дана, 5. новембра, Мало веће је решило да се из општинске благајне издвоји чак читавих 300 дуката, као уздарје за услуге које им је чинио. Истим приликом требало је даровати и једног жупановог сродника по имену Мартинуш, који је

¹³² *Reformationes* 15, fol. 105, 2. XI 1348: *Milgostus preco Communis... gridavit publice palam et alta uoce per ciuitatem in locis sollitis, quod aliqua persona, cuiuscumque conditionis et status exsistat, audeat vel presumat modo aliquo vel ingenio, tam si habuerit aliquid partem supra çupranum* (натписано) *Nenadam Strachinich vel suam gentem, quod non nullo modo debeat infere tedium aut dicere aliqua verba iniuriosa vel ofensa aliqua dicto çuppano vel eius genti etc. Monumenta Ragusina* II, 50. Да ли се првобитно испуштање жупанске титуле уз име Ненада Страхињића, догодило стога што је можда од недавно носи, па се требало привићи на ту промену, пошто је до тада у Дубровнику био познат као војвода, или пак обичном омашком, тешко је поуздано рећи.

такође својим трудом задужио Општину, али није означено колико вредним даром.¹³³ Сада постаје и сасвим јасно, да је вредност дара заправо садржана још у одлуци Великог већа од 31. октобра, пошто се Мало веће директно позива на овлашћење тада добијено, но, како смо већ истакли, приликом уношења те одлуке у записник, уз непажљиву формулацију, пропуштено је да се уз бројку означити новчана јединица.

Имајући у виду пређашње односе Ненада Страхињића и Дубровника, тешко је још увек рећи какве је то услуге он чинио Општини. Оно што је сигурно, јесте да је дар који му је припремљен, био изузетно вредан, у равни оних какви су давани владарима, и то само у изузетним приликама. У том смислу, такав поклон свакако није могао жупана оставити равнодушним, на шта се можда и рачунало приликом његовог одређивања. Овакав издатак се свакако није чинио без одређеног, по свој прилици великог интереса, при чему се рачунало да ће добробит која проистекне из њега бити већа од штете која би настала да тако није учињено. При томе не треба сметнути с ума, да је целокупна копнена трговина са подручја Дубровника ка унутрашњости српске државе морала да иде преко територије која је била у надлежности жупана Ненада Страхињића.

У оквиру припрема око доласка угледног госта са пратњом, дубровачке власти су решиле да спроведу низ мера које се тичу безбедности града. Средњовековни властелин, наравно изузевши градски патрицијат, на првом месту је био војник, чије је основно оруђе заправо било оружје, које је увек носио са собом, па је самим тим, о тој чињеници требало водити посебну бригу. Долазак једног жупана, а пређашњег војводе, са својом пратњом у град, ма колико био пожељан са становишта општих интереса заједнице, свакако није био догађај који је доносио потпуно спокојство међу дубровачке власти, тим пре ако се има у виду да искуства која су са њим имали у ранијем периоду нису била нимало пријатна. Бојазан да би могло да дође до непредвиђених и нежељених догађаја, свакако је

¹³³ *Reformationes* 15, fol. 5', 5. XI 1348: In Minori consilio, novo et veteri, ex auctoritate eis attributa a Maiori et generali consilio captum fuit... quod detur atque donetur de havere comunis çuppano ducatos trecentos propter remuneracionem eiusdem servicia, que fecit Communi Ragusino. Item... de donando de havere communis Martinuso familiari dicti çuppani propter laborem, quem substituit in servicium Communis Ragusni. *Monumenta Ragusina* II, 50.

испољена у јединственој заповести власти својим грађанима да се клоне сваког иступа који би могао да изазове непотребне последице. То се надасве односило на оне који су ранијих месеци били опљачкани, на разне начине оштећени и као такви имали највише разлога за гнев, и да падну у искушење да приликом проласка жупана и његових људи дубровачком територијом, вербалним иступом пронађу некакво задовољење за претрпљене неправде. Међутим, они који су овом приликом долазили у Дубровник нису били обични гости, већ људи вични оружју, и свакако су више личили на једну малу војску, односно војни одред, него на обичне посетиоце, па се са том чињеницом од почетка морало рачунати.

Имајући наведено у виду, Мало веће је четворици заповедника (капетана) који ће се бринути о чувању града, *propter Slauos venturos Ragusium*, ставило на располагање 50 људи. Двојица капетана требало је да добију 25 људи и да са њима стражаре дан и ноћ, а други двојица, са преосталих 25 људи имали су да стражаре наредног дана. Капетани су имали обавезу да испред градских врата поставе заповедника од народа коме би помагали и други људи, са задатком да претресају оне који долазе у потреси за оружјем, и свакоме ко је желео да уђе у град морали су да узму оружје које је носио са собом.¹³⁴ Кључно безбедносно питање коме је, како се види, била посвећена посебна пажња, било је спречавање уласка наоружаних људи у град. Тако нешто се није смело дозволити, ма колико посета била пријатељског карактера, при чему никако не треба губити из вида да је у Дубровник требало да стигну они са којима је дубровачка страна већ имала непријатних искустава, па је и та чињеница упућивала на додатни опрез. Свако олако пуштање наоружане властеле из суседства унутар градских зидина, био би непромишљено потез, који је могао довести у питање опстанак самог града, па је у том смислу сасвим разумљива пажња коју су Дубровчани посветили овом важном питању. Како је и колико успешно контрола спровођена у пракси, тешко је поуздано рећи, упутство које су дубровачке власти донеле у процесу

¹³⁴ *Reformationes* 15, fol. 5', 5. XI 1348: Et dicti capitanei ponant capitaneum de populo ad portas cum aliquibus hominibus, qui debeant cerchare de armis, et omnibus intransitibus civitatem habentibus arma accipere eis. Clemens de Dersa, Vlacus de Babalio, Ursinus de Çammagno, Perçe de Bausela in minori consilio supra dicto facti fuerunt capitanei ad custodiendam Civitatem, sicut dictum est supra. *Monumenta Ragusina* II, 50. Уочава се да су у међувремену промењени капетани који су изабрани 31. октобра.

организације доласка требињске властеле, чини се као *conditio sine qua non*, за сваког ко је желео да уђе у град, а поред свега, то је било и у крајњем интересу заједнице. У том смислу изгледа мало вероватно да су ту чињени било какви изузетци и уступци. У случају да је неко из жупанове пратње одбио да се повинује донетом пропису, следило би да није могао да уђе у град.

Не може се утврдити колико дуго је жупан Ненад Страхињић са требињском властелом остао у Дубровнику. С обзиром да је 50 стражара било подељено на две групе, од којих је једна требало да стражари читав дан и ноћ, а друга наредног дана, следило би да су посетиоци остали у граду најмање два дана. Но овде треба задржати извесну меру опреза, и имати у виду могући раскорак између планираног и оног што се у стварности догодило. Припреме које су вршене почетком новембра, укључујући ту и обавештење са заповешћу о начину поступања према гостима који треба да стигну, упућује да се очекивало да би жупан могао ускоро да стигне. Иако је у одлуци Великог већа поменут Божић као рок до када би требало да се општинска средства у виду поклона доделе, чини се извеснијим да посета требињске властеле није зашла у децембар, већ да је остварена у току новембра 1348. године, можда управо у времену након 5. а пре 11. новембра, када није одржана ниједна седница дубровачких већа.

Колика је пажња у Дубровнику посвећивана безбедносним изазовима предстојеће посете, речито сведочи изричита кнежева наредба, коју је донео 5. новембра на крају заседања Малог већа, да свако од присутних већника, под претњом високе казне од 300 перпера, треба да држи у строгој тајности све што је речено током дискусије.¹³⁵ При томе треба имати у виду да се на самој седници могло чути далеко више, од онога што је у виду одлуке преточено у записник, која је такође имала да се сматра за тајну.

Околности које су довеле до ситуације у којој је било могуће да се оствари посета жупана Ненада Страхињића и требињске властеле Дубровнику, питање је на које се треба посебно осврнути. При томе је потребно нарочиту пажњу усредсредити на предуслове који су морали бити испуњени пре него што би се

¹³⁵ *Reformationes* 15, fol. 6, 5. XI 1348: Dominus comes precepit omnibus consiliariis novis et veteris Minoris consilii ibidem presentibus, quod sub pena ypperperorum IIIС omnes dicti consilarii debeant penes secretum tenere quicquid in dicto Minori consilio dictum est. *Monumenta Ragusina* II, 51.

уопште и разматрала таква могућност. На овом месту корисно је сетити се какво је чуђење у Дубровнику било изражено поводом писмом изнетог предлога Дабижива Чихорића с краја пролећа 1346. године, да дође у град пре него што буду исправљене неправде које је раније наносио Дубровнику. Уз констатацију да је Општина увек имала обичај да пред судом решава питање нанетих неправди, и да такву праксу не намерава да мења, поручено му је да су дубровачке капије отворене свима онима који чине и намеравају да чине добро граду.¹³⁶ Био је то учтив и дипломатски одговор на непримерен захтев тадашњег требињског управника, који је намеравао да измени редослед потеза у оквиру решавања постојећих проблема. Тај одговор крајње јасно изражава начелан дубровачки став, према коме су у граду добродошли само они који су добронамерни.

Имајући у виду наведено, тек након што би на крајње праведан, и по Општину задовољавајући начин, били изглађени сви неспоразуми и надокнађене штете које су наношене Дубровчанима, били би створени основни предуслови, да се у светлу општих интереса заједнице, размотри да ли је корисно да особа које је означавана одговорном за пређашње оствари посету граду. У том смислу, сматрамо да је посети жупана Ненада и требињске властеле Дубровнику морало да претходи исправљање свих неправди на које су се Дубровчани жалили, и као одговорне означавали његове људе. Шта више, чини се, да је српски жупан отишао и корак даље у показаном добронамерном односу према граду, пошто приликом припремања његове посете и одређивања скупог дара који је имао да му се уручи, Дубровчани у први план истичу услуге које је чинио Општини.

Срећна је околност да је ипак сачуван текст споразума који је Општина постигла са жупаном Нанадом Страхињићем. Чињеница је да до сада у науци он није довољно искоришћен, а пре свега није стављан у одговарајући историјски и хронолошки контекст, пошто је датиран само 1348. годином и првим индиктом.¹³⁷

¹³⁶ В. горе, стр. 192–193, нап. 20.

¹³⁷ Томе је несумњиво допринела чињеница да је у издању, *Monumenta Ragusina* II, 55, текст споразума штампан након последње одлуке из 1348. године, која носи датум 29. децембар, што је наводило на помисао да је споразум заправо из децембра месеца. вид. Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 10; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 151, 185. Уколико се пажња не би обраћала на садржину споразума и контекст у коме је постигнут, за такво мишљење би се можда могло наћи некакво оправдање само под условом да је у архивској књизи текст

Међутим, на основу већ изнетих података о току дубровачких напора да се превазиђу проблеми настали као последица разбојништава из суседства, може се утврдити тачна хронологија документа. Како споразум засигурно није био постигнут пре 31. октобра, а тог дана се сазнало да у град долазе Срби, како смо видели по свој прилици изасланици требињског жупана, тај дан се може узети као сигурни *terminus post quem*. Када је општински телал Милгост 2. новембра имао да разгласи важну вест, споразум је сасвим извесно био постигнут, па је то заправо поуздана горња хронолошка граница, сигурни *terminus ante quem*. У том смислу, може се са великом сигурношћу закључити да је Општина са жупаном Ненадом Страхињићем постигла споразум 1. или 2. новембра 1348. године.

Решавање проблема које је Дубровник имао са српском властелом из залеђа, са подручја Требињске области, кнез и Мало веће одлучили су да повере тројици угледних дубровачких властелина, Паскоју Гучетићу, Марину Бунићу и Николи Лукаревићу, од којих су први и последњи имали значајно дипломатско искуство, а сви заједно од раније разгранате пословне активности у српској држави, и као такви су били крајње позвани да своје вештине ставе на располагање Општини.

Трочлано дубровачко изасланство имало је мандат да са Ненадом Страхињићем договори решења која би подразумевала враћање у пређашње стање, односно на првом месту задовољење правде по питању штета које су дубровачким поданицима учинили жупан и његови људи.¹³⁸ У том подухвату тројица посланика имали су потпуни успех, остваривши *pactum et concordium*, за које је наглашено да су свечано постигнути. Сасвим у складу са својим

забележен одмах након поменуте одлуке од 29. децембра (*Reformationes* 15, fol. 10), а пре одлуке од 1. јануара 1349. године (*Reformationes* 15, fol. 10'). Међутим, споразум не само да се не налази записан на таквом месту, већ није ни унет у ту архивску књигу, већ у претходну *Reformationes* 14, fol. 129', на самом њеном крају, међу празним листовима. Већ сама садржина и историјски контекст споразума оспоравали су такво његово датирање, када се томе дода и сазнање о месту где је забележен, потпуно се мора искључити могућност пређашње хронологије.

¹³⁸ *Reformationes* 14, fol. 129': Anno Domini MCCCXLVIII, indictione prima, die... (нема даље) Pasqua de Goçe, Marinus condam Lucari de Bona et Nicola de Lucari specialiter destinati a domino comite et suo minore consilio, sono campane more solito congregate, ad Nenadam Strachinich ad tractandum, componendum et redibendum comudum et satisfactionem danorum datorum per ipsum Nenadam et gentem suam fidelibus de Ragusio. *Monumenta Ragusina* II, 55.

карактером уговорног документа, *мир и споразум*, су забележени у дубровачкој архивској књизи, тако стилизовани, да се јасно истакне да су посланици били *са једне стране*, у име Општине дубровачке, *и са друге стране* жупан Ненад Страхињић.¹³⁹

Склопљени *pactum et concordium* био је такав да је дубровачка страна могла бити у потпуности задовољна. Требињски жупан је прихватио и обавезао се да надокнади све неправде које су он и његови људи нанели Општини. Најпре су све штете требало да се напишу на српском језику, на такав начин што је требало отићи на сва места где су оне причињене. На свим тим местима требало је да буду присутни како они који су оштећени, тако и они који су наносили штете, при чему се жупан обавезао да ће са своје стране учинити све да ови други заиста дођу. У присуству обе стране, требало је да буде прочитано оно што је пописано, и да се ту утврди праведна надокнада. Све што на такав начин буде договорено, обе стране су биле дужне да поштују.¹⁴⁰

На овакав начин постигнути договор доносио је решење за последице разбојништава, пљачки, и других неправди, које су чињене на дубровачкој територији, упадима из Требињске области. Праведна надокнада подразумевала је враћање свега онога што је насиљем одузето, у свим случајевима у којима је то било могуће (повраћај одведене стоке, трајних добара, и других употребних предмета), а где то није било оствариво као у случају потрошних добара (храна, вино, летина исл.), или уништених непокретних добара (спаљене ливаде, оштећени виноград, куће, стаје итд.) договором је било потребно остварити одговарајуће обештећење.

Међутим, *pactum et concordium*, који је постигнут између Дубровчана и жупана Ненада Страхињића овиме није био исцрпљен. Жупан је са своје стране начинио искорак, који је представљао један очит вид наклоности коју је желео да покаже према Дубровнику. Иако би то могло на први поглед да изгледа као

¹³⁹ *Reformationes* 14, fol. 129': ...ex parte una pro Communi Ragusio, et çuppanus Nenada Strachinich ex parte altera, ad tale pactum et concordium solepniter devenerunt. *Monumenta Ragusina* II, 55.

¹⁴⁰ *Reformationes* 14, fol. 129': Nam dictus Nenada vuult(!) et contentatur, quod omnia dapna inlata per ipsum et gentem suam scribantur sclauonice etc. *Monumenta Ragusina* II, 55.

некакав потез испуњења за неправде које су Дубровчанима наношене, ипак се чини да је то пре био крајње прагматичан потез требињског управника, како ће се то ускоро и показати. Као нека врста анекса, односно прилога постигнутом споразуму, јавља се посебна одредба која регулише право коришћења ливада и њива преко граница Астареје, на територији у жупановој надлежности. Дубровчким поданицима је овиме дозвољено да своју стоку хране, односно дају на припашу, и сеју жито на подручју Требињске области.¹⁴¹ Како би ово право остварили, Дубровчани су морали да изаберу двојицу или тројицу својих властелина који су имали да дођу у Требиње у и да се у име Општине заједно даје стока дубровачка, као и жито, што су исто морали да учине и они људи који су намеравали да користе ово право. Под таквим условима, жупан је са своје стране обећао да ће им дозволити да користе земљишне поседе без икакве додатне процедуре.¹⁴²

Одобрење дато Општини да њени поданици могу користити пашњеке и обрадиве површине преко граница Астареје, било је, ван сумње, од велике привредне важности за Дубровник, чија је територија била стешњена између мора и планинских врхова. Међутим, поред тог, несумњиво битног момента, значај овакве одредбе, која је ушла у споразум Општине и жупана Ненада Страхињића има и један знатно шири смисао. Као да је на тај начин изражена нарочита посвећеност, или бар жеља за њом, да се односи са Дубровником у потпуности уреде. Само неколико месеци раније, поданици Општине нису били сигурни ни на дубровачкој територији, а сада им се даје право да користе добра и преко границе, у Требињској области.

Када се све наведено има у виду, општи утисак је да постигнути *pactum et concordium*, укупно гледано био један значајан допринос уређењу српско-дубровачких односа на требињском подручју. Као такав је у потпуности отварао могућност да се на новим темељима ти односи даље изграђују, на првом месту са

¹⁴¹ *Reformationes* 14, fol. 129': Item ordinatum fuit, compositum et stabilitum concordatum inter eos de facto bestiaminis, quod datur ad pascendum in suo districtu per fideles Ragusii, et quod seminantur blavum in suo districtu pro voluntate etc. *Monumenta Ragusina* II, 55.

¹⁴² *Reformationes* 14, fol. 129': ... duo vel tres nobiles homines de Ragusio populares, qui debeant venire et esse secum et iurare per sacramentum, quod bestiamen est Ragusinorum et eius, et similiter de blavo, et illud quod isti homines populares jurabunt etc. *Monumenta Ragusina* II, 55.

носиоцем српске управе у Требињској области. Преокрет у преговорима по свему судећи донео је сам жупан, пошто 31. октобра на Великом већу није било никаквих назнака да ће споразума бити, да би после вести да у Дубровник треба да стигну Срби, очито жупанови изасланици, споразум био убрзо постигнут, пошто су они по свој прилици већ са собом носили решења која су Дубровчанима била прихватљива. У том смислу, након постигнутог споразума жупан Ненад Страхињић се могао у Дубровнику сматрати добронамерним, па су му као таквом капије града биле отворене.

Из свега наведеног следи закључак де је *pactum et concordium* био заправо темељни предуслов који је створио околности у којима је било могуће да се разматра остварење посете носиоца требињске управе Дубровнику. Имајући изложено у виду, постају сасвим јаснији разлози који су Дубровчане водили приликом одређивања скупоценог дара, чија је улога заправо била да допринесе учвршћивању договореног између Општине и жупана. Истицање услуга које им је он чинио, сада је разумљиво у светлу решења о дозволи да дубровачки поданици користе њиве и пашњаке преко граница Астареје, на требињском подручју српске државе.

Укупно гледано, у јесен 1348. године Општина је постигла значајне успехе у сређивању односа са политичким чиниоцима из свог залеђа, како западно, тако и источно од града. Посете граду, у релативно кратком временском размаку, двојице жупана, хумског и требињског, једног под влашћу босанског, а другог под влашћу српског владара, требало је да буде снажна потврда добрих односа са залеђем којима су Дубровчани тежили, а истовремено настојали да такво расположење снажно подстакну код обојице. У том циљу жупану Санку Милтеновићу подарили су своје грађанство, и нешто скромнији дар, до 40 перпера, док жупану Ненаду Страхињићу није додељено грађанство, али је зато имао да добије скупоцени дар од 300 дуката (600 перпера).

У предстојећим месецима, судећи према изворима, односи Дубровчана и жупана Ненада Страхињића нису се пореметили. Када је у Дубровник у првој половини фебруара 1349. године стигла вест да ће се жупан ускоро оженити, Велико веће је 14. фебруара по обичају решило да овласти кнеза и Мало веће да о

трошку Општине, поводом свадбе, дарују жупана, онолико колико процене да је примерено таквој прилици.¹⁴³ Вредност поклона није наведена, али је мало вероватно да је био скромнији од оног који је годину дана раније одређен поводом удаје Ненадове сестре. Чињеница да су у року годину дана Страхињина деца, најпре кћер, а потом и син ступили у брак, основано може упућивати да су обоје били у млађем животном добу.

До какве је промене дошло у управи Требињске области након жупанове свадбе, тешко је поуздано рећи. У сваком случају, он се више не среће са титулом жупана. Нешто мање од месец дана касније, 9. марта 1349. године, у Дубровнику је боравио Рајко, човек Нанадов, који се тада бележи као војвода Требиња и Конавла.¹⁴⁴ Његова надлежност је и даље била на подручју читаве Требињске области која је обухватала и Конавле, али титула која се сада јавља уз његово име као да упућује да је сада његове надлежности биле ограничене на војна питања. У наредном периоду, Ненад Страхињић се не јавља више у изворима, али се зато појављује његов отац Страхиња, што упућује на помисао да је Ненад обављао улогу носиоца управе у Требињској области у одсуству свога оца. О разлозима због којих је Страхиња по свој прилици био одсутан из Требиња, најкасније од краја лета 1347. па све до средине пролећа 1349. године, није могуће ништа више казати.

Страхиња је засигурно поново преузео управу у Требињској области пре 16. маја 1349. године. Персоналну промену у управи, искористили су појединци склони разбојништвима, па су се Дубровчани поново суочили са штетама, али се сада бележи да су их трпели од Страхињиних људи. Међутим, овога пута није

¹⁴³ *Reformationes* 15, fol. 15', 14. II 1349. *Monumenta Ragusina* II, 61. Иако у одлуци није наведено жупаново име, сасвим је извесно о коме се ради, пошто ово није први пут да Дубровчани само титулом ословљавају Ненада Страхињића.

¹⁴⁴ *Diversa Cancellariae* 16, fol. 55, 9. III 1349: Que quidem apovilia et littera fuit presentata per Raychii hominem Nenade voyvode Tribigne et Chanalis. М. Пуцић, *Споменици српски* II, 19, док. бр 23. Рајко је долазио као опуномоћеник цара Стефана Душана и имао је дубровачким властима да предочи садржину владареве разрешнице за дубровачку властелу Лавру Вукасовића, Марина и Џиву Гучетића.

дошло до даљег погоршавања односа са Општином, пошто је Страхиња решио да без великог отезања исправи неправде и врати Дубровчанима отету стоку.¹⁴⁵

Крајем лета 1349. године, у јеку преговора које је венецијанско-дубровачко посланство водило у Новом Брду са српским царем, о чему ће бити речи у наставку, Страхиња је у Требињској области завео некакве новштине, па је Веће умољених 18. септембра решило да о томе писмом обавести своје посланике.¹⁴⁶ Намера је очито била на се на највишем месту интервенише, како би проблем био на најједноставнији начин превазиђен. Тешко је поуздано говорити о каквим се то новштинама радило, но основано се може претпоставити да су по среди били некакви ванредни намети према дубровачким трговцима који су пролазили кроз Требињску област, што се већ догађало у време Дабижива Друговића. Да ли је писмо затекло посланике на српском двору, тешко је рећи, пошто су преговори завршени већ кроз два дана, 20. септембра, када је цар издао хрисовуљу и два пратећа акта. У сваком случају, у наредном периоду нема више дубровачких жалби на некакве новштине у Требињској области, па је тај проблем по свој прилици био убрзо превазиђен.

Последњи пут, Страхињу срећемо више од годину дана доцније, у касну јесен 1350. године. Овом приликом се назире да су у међувремену између њега и Дубровчана превазиђени неспоразуми, и да је већ постојао одређен вид сарадње. Наиме, он је пре 13. новембра предао Дубровчанима у руке нека четири Србина, који су очито својим делима, наносили некакве неправде Дубровчанима, па им је требињски управник омогућио да их приведу правди. Међутим, Дубровчани су имали на уму имали и више него што је задовољење правде. Како се очито радило о некој српској властели, чињеницу да се она налазила утамничена у Дубровнику, желели су да искористе како би од српског цара добили одређене уступке, у замену за њихово ослобађање. У том смислу, Велико веће је решило да се они

¹⁴⁵ *Reformationes* 15, fol. 26', 16. V 1349: Junius de Grubessa, Pale de Gataldo, in *Minori consilio*, sono campane more solito congregato, facti fuerunt partitores ad dividendum illa animalia, que fuerunt restituta Comuni Ragusii per Strachinam, per ratam inter illos homines, quibus dapnum fuit illatum de animalibus, per homines dicti Strachine. *Monumenta Ragusina* II, 71.

¹⁴⁶ *Reformationes* 15, fol. 37, 18. IX 1349: quod mittantur littere nostris ambaxatoribus Sclauonie notificando eisdem nouitates, quas nobis fecit nunc Strachina hominibus et Comuni Ragusii. *Monumenta Ragusina* II, 79–80.

могу предати цару, али само под условом да им владар препусти ону земљу која се налазила повише Жупе дубровачке, у супротном од предаје не би било ништа.¹⁴⁷ Овакав услов дубровачке стране није био прихваћен, пошто од предаје тражене земље у овом тренутку није било ни говора, за шта су Дубровчани морали да чекају нову погодну прилику.¹⁴⁸ Иначе, читав овај случај се збивао у време када је се цар налазио у околини Дубровника, можда баш у време око његове посете граду, о чему ће бити још речи, па су Дубровчани очито рачунали да владареву посету искористе за померање горње границе Астареје на подручју Жупе.

Уочава се да се Страхиња у дубровачким изворима среће без титуле. Додуше, приликом његовог првог помена, када се у лето 1347. године у Дубровнику сазнало да је преузео локалну управу у њиховом залеђу, означен је као *dominus*, док се у свим осталим случајевима из 1349. и 1350. године, без изузетка, јавља само са именом. За разлику од оца, Ненад Страхињић се по правилу у највећем броју случајева у изворима јавља са титулама. Од краја августа 1347, па до краја фебруара 1348. године у скоро свим случајвима среће се са војводском титулом, од почетка новембра 1348. па до средине фебруара 1349. године, уз његово име се бележи титула жупана, да би најзад 9. марта био поново забележен као војвода.¹⁴⁹ Тешко је понудити засновано решење и ускладити наизглед противуречне чињенице да се Страхиња, као властелин у зрелом узрасном добу у изворима јавља без икакве титуле, док се његов син, очито, како смо већ истакли, у млађем старосном добу, јавља са две високе титуле из којих су проистицале војне и цивилне надлежности. Уочљиво је да се отац и син никада у

¹⁴⁷ *Reformationes* 16, fol. 3', 13. XI 1350: dare domino imperatori illos III Sclauos, quos Strachina dedit in manibus Communis Ragusini, hoc pacto et conditione, si dominus imperator dabit Comuni Ragusii illud terrenum, quod est supra Brenum et aliter non. *Monumenta Ragusina* II, 112.

¹⁴⁸ Цар Стефан Урош је 25. априла 1357. године Дубровчаима даровао земљу од Љуте до Курила, чиме су померене горње границе Астареје на знатно ширем простору, него што су то покушали да издејствују од цара Стефана Душана у јесен 1350. године. М. А. Чернова, *Грамота цара Стефана Уроша дубровчанам о дареним земљи од Љуте до Курила*, ССА 11 (2012) у штамп. В. мапе у прилогу.

¹⁴⁹ Тачни датуми и извори наведени су у претходном излагању. Ненаду Страхињићу, па самим тим и титулама које је носио посвећивана је одређена пажња у литератури. Уп. Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 10; Ђ. Тошић, *Трбињска област у средњем вијеку*, 83–84, 92.

изворима не јављају у исто време. Међутим, и као војвода, Ненад Страхињић није имао у својој надлежности само војне послове на требињском подручју. Не треба схватати да је од времена када се у изворима среће као жупан, Ненад изгубио војне надлежности. У науци је присутно мишљење да су жупани у повереном им подручју, поред делокруга цивилне управе у својој надлежности имали и војне послове, односно, могли су заповедати војним одредима из свог подручја.¹⁵⁰ У том смислу, чини се да је од тренутка када је понео жупанску титулу Ненад Страхињић, само у формалном погледу објединио две врсте надлежности, пошто се већ и као војвода бавио цивилним пословима, по свој прилици, сплетом, недовољно познатих околности, у којима је његов отац био спречен да врши поверену му дужност, или је пак био неким поводом одсутан. Оног тренутка када се Страхиња вратио на свој положај у Требињској области, изгледа да су укинута управне надлежности његовог сина. У таквим околностима, није било више места за делокруг једног жупана, па је онда разумљиво због чега поново носи војводску титулу. Да ли је војвода Ненад од пролећа 1349. године био премештен на дужност у неки други крај српске државе, тешко је поуздано рећи. Таквом мишљењу у прилог би ишла чињеница да наступа прекид у дубровачким вестима о њему, иако је, како смо видели, био практично на почетку своје каријере. Са друге стране, последња вест о њему у Дубровник је приспела управо са владаревог двора, одакле је дошао војводин човек носећи једну цареву разрешницу рачуна дубровачким властима.

4.7. Дубровник и потомци војводе Војина

Упоредо са везама које су Дубровчани градили и одржавали са носиоцима управе са требињског подручја, могу се пратити и односи које су имали са представницима угледне властеоске породице чији је родоначелник војвода Војин, утицајан властелин из времена када је Стефан Душан био млади краљ, о коме је већ било речи у претходном излагању. Њихови породични поседи су

¹⁵⁰ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 33, 55.

изгледа били северније од требињске области, на подручју Гацког. Тамо се Војин среће још 1327. године.¹⁵¹ Када су након нешто више од три деценије, 1359. године, Дубровчани слали свог посланика Јована Гундулића код његовог сина, кнеза Војислава, он је ишао све до Гацка, где га је нашао.¹⁵²

Први контакти Дубровчана са потомцима великаша Војина, могу се пратити већ од почетка владе краља Стефана Душана. Тако је крајем 1332. године Мало веће решило да пошаље три дубровачка властелина до Железне плоче на разговоре са једним Војиновим сином.¹⁵³ У то време српско-дубровачка граница је ишла тим подручјем, а сама Железна плоча се усталила као место где је одржаван погранични суд (станак), установа обичајног права, где су решавани спорови Дубровчана са људима из залеђа. Не може се поуздано казати да ли је дубровачка властела заправо кранула на станак, али је сигурно да место састанка није сасвим случајно одабрано. Против мишљења да се радило о станку свакако би говорила чињеница да је решено да се, Војинов син дарује у храни вредности 10 перпера, пошто не би било уобичајено да се стране које су у спору у време одржавања парнице међусобно дарују. Одлука да се властелин који долази у близину Дубровника дарује у храни наведене вредности била је заснована на Статуту града (књ. 8, гл. 70), према коме су угледне особе које долазе у град или близу градске области дароване на овакав начин. Војинов син је свакако пипадао кругу угледне српске властеле. Тешко је поуздано казати да ли је он у времену након што је нови краљ преузео престо имао некакве управне надлежности у дубровачком залеђу. Чак ни само његово име није поменуто у наведеној одлуци. Свега нешто више од месец дана касније, 22. јануара 1333. године, као један од сведока у Првој стонској повељи краља Стефана Душана јавља се ставилац Милош Војинов.¹⁵⁴ У науци је већ одавно изнето мишљење да би Војинов син коме су Дубровчани

¹⁵¹ *Diversa Cancellariae* 8, fol. 165, 8. IV 1327: Drasoe Ismolouich(?) homo de Voyno de Gheçica.

¹⁵² Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике*, 6–7, бр. 6, август 1359: Et nos misimus ad ipsum (sc. comes Voyslauus de Voyno) Johanem Pauli de Gondola in ambaxiatorem usque in Geçcha. *Monumenta Ragusina* II, 280.

¹⁵³ *Reformationes* 10, fol. 112, 15. XII 1332: filio Voyni, apud Gialesna procia etc. *Monumenta Ragusina* II, 347; V, 371.

¹⁵⁴ Д. Јечменица, *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, 32, 35: ставилац Милош; staluileçio(!) Milosio Voyni.

средином децембра слали три своја властелина могао заправо да буде сведок из наведене повеље.¹⁵⁵ Уколико је такво мишљење исправно, боравак човека са владаревог двора на српско-дубровачкој граници у време завршних активности око уступања Стонског рата могао је да буде у тесној вези са последњом етапом преговора. Томе у прилог би говорио формат дубровачке делегације која му је послата (три властелина) као и чињеница да су они тамо имали не само да разговарају са њим, већ и да саслушају шта има да им каже (*ad loquendum et audiendum*), а онда су потом имали да реферишу све што би чули од њега (*et ad referendum quicquid audient ab eo*). Имајући наведено у виду, ставилац Милош Вијинов је у децембру 1332. године по свој прилици имао неку врсту посланичке улоге у преговорима, са задатком да са двора, односно од српског краља пренесе одређене поруке дубровачким властима. Након 1333. године у дубровачким изворима нема више помена Војиновог сина Милоша. Иако се помиње у фалсификованој повељи цара Стефана Душана о границама Котора, тешко је поуздано трвдити да је био жив након 1345. године.¹⁵⁶

О односима Дубровчана са Алтоманом, другим Војиновим сином, дубровачки извори нешто више говоре. Први подаци о њему се срећу почетком 1335. године. Најпре се 2. јануара у једном спору вођеном у Дубровнику око мање суме новца помиње један Алтоманов човек,¹⁵⁷ а онда се на крају фебруара среће податак се неких Алтоманових 220 перпера.¹⁵⁸ Када је Доминик, приор Светог Салвадора из Бара, као посланик српског краља почетком децембра 1339. године стигао у Дубровник у вези са подизањем Светодмитарског дохотка, носио је краљево писмо према коме је део дохотка требало употребити тако што ће се измирити владарева дуговања. Једна од ставки је била да се 182 перпере исплате Циви Соренту за некакве заложене ствари једног Војиновог сина, од чијег имена је исписано само почетно слово А, па се основано може претпоставити да је у

¹⁵⁵ М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 3

¹⁵⁶ С. Ћирковић, *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, ССА 10 (2011) 42, 45; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 3

¹⁵⁷ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 21, 2. I 1335: *yperperos XV minus grossorum III...* Boccin Ulabeo quod fuit homo de Altoman etc. М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 4.

¹⁵⁸ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 48', 28. II 1335: *illos CCXX yperperis... de bonis Altomani filii Voyni etc.* М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 4

питању био Алтоман.¹⁵⁹ У овом случају радило се о томе да је владар преузимао на себе обавезу да измири потреживања која су постојала према његовом властелину, што није био тако чест случај. Такво нешто би се могло објаснити утицајем и везама које је његова породица имала српском двору. За читав низ наредних година о њему нема никаквих података. Тек октобра 1347. године поново се јавља, када је његов човек по имену Дабоје Грубшић склопио у Дубровнику уговор о продаји једне кобиле.¹⁶⁰

У јесен 1347. године у Дубровник је прispело писмо Алтомана, сина тада већ покојног војводе Војина, у коме је тражио да му се за потребе некаквог превоза или путовања уступе дубровачка пловила (кондуре, већи бродови и барке). Дубровачке власти се нису баш обрадовале таквом захтеву, али из обзира, очито рачунајући да пружање такве услуге Општини може донети некакву корист, Велико веће је 10. октобра 1347. године решило да одобри својим грађанима да могу Алтоману да уступе тражене бродове, али о његовом трошку.¹⁶¹ Том приликом је и састављен концепт дубровачког одговора на Алтоманово писмо, и није пропуштена прилика да му се поручи да је такво нешто забрањено по дубровачким наредбама и статуту,¹⁶² али да му упркос томе они ипак чине једну такву милост и љубазност, односно услугу, што је поједностављено имало да значи, да Дубровчани у будуће, у случају некакве потребе, очекују да могу да рачунају на његову помоћ.

¹⁵⁹ *Diversa Notarie* 6, fol. 79, 3. XII 1339: Et Giue de Sorento урр. CLXXXII pro... rerum quas habebat in pignore A ... (празно место) filio Voyni. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228.

¹⁶⁰ *Diversa Cancellariae* 15, fol. 44', 21. X 1347: Daboe Grubsich (прецртано: Radoslauich) homo Altomani Voyni vendidit Millono et Andre unam chaballam pro уperperis XVIII etc.

¹⁶¹ *Reformationes* 14, fol. 19, 10. X 1347: quod super tenorem litterarum quas Altomanus, filius quondam Voyni, hodie direxit dominationi Ragusii, remittatur eidem Voyno (sic!) copia dictarum suarum litterarum de verbo ad verbum rescribendo sibi ex parte dominationis, quod si ipse Altomanus pro suo paregio seu viago indiget conduris, barchusiis vel barchis... Et licet hoc sit vetitum per nostros ordines et statuta, nichillominus sui gratia et amore concedemus licentiam omnibus nostris civibus quod possint sua navigia nauigare eydem Altomano, pro dicto suo viago faciendo. *Monumenta Ragusina* I, 279; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 4.

¹⁶² У том погледу је изричита 50. глава осме књиге Дубровачког статута. Забрана изнајмљивања пловила је донета из лошег искуства, пошто се дешавало да се њима нападају они који су долазили у Дубровник са намирницама и осталом робом. Казна за прекршиоца је била 25 перпера. *Statut grada Dubrovnika*, приг. А. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, 452–455.

У међувремену у Дубровнику се сазнало да се жупан Алтоман заправо жени, па је након недељу дана, 17. октобра Велико веће скоро једногласно решило да му о његовом трошку стави на располагање једну галију, ради одласка са њом на своју свадбу. Наглашено је да су то учинили из обзира према цару, чија писма су тада прispела у Дубровник, и из љубазности према самом Алтоману.¹⁶³ Истовремено је решено да се на неки љубазан и пристојан начин Општина изговори по питању његове молбе да му од Стонског дохотка који припада српском владару, буде позајмљен новац, који би искористио за опремање речене галије.¹⁶⁴ Да ли је царев допис заправо, поред осталог, садржао и некакву препоруку у вези са дохотком, тешко је казати, с обзиром да није сачуван. У сваком случају, Дубровчани су, о чему ће бити још речи, на сваки покушај да се дохотци које су исплаћивали подигну мимо устаљене процедуре, одговарали крајње уздржано и са највећом мером опрезности, па тако и у овом случају. Захтев за новцем од Стонског дохотка стигао је, у најмању руку, у невреме, пошто је за текућу годину већ био подигнут 12. или 13. јуна 1347. године (видети стр. 383), а до Васкрса 1348. године било је остало још читавих пола године (20. април).

На темељу одлуке Великог већа из 1319. године, која је постала саставни део Статута града (књ. 8, гл. 70), кнез и Мало веће су могли о трошку Општине да угледне особе које су долазиле у град или област, па чак и близу дубровачке територије, дарују у хлебу, вину и другим намирницама, у вредности не већој од 10 перпера,¹⁶⁵ истог дана када је решено да се Алтоману уступи барка, донета је и одлука да се дарује на овакав начин.¹⁶⁶

¹⁶³ *Reformationes* 14, fol. 19, 17. X 1347: de mutuando unam galeam Communis cuppano Altomanno, suis expensis, occasione eundi cum ea ad suas nuptias, et hoc ob reverentiam licterarum domini imperatoris et amore ipsius Altomanni. *Monumenta Ragusina* I, 280; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 4.

¹⁶⁴ *Reformationes* 14, fol. 19, 17. X 1347: Excusando Commune Ragusii a petitione quam ipse Altomanus facit, dicendo sibi mutuari de pecunia Comuni pro armando partem dicte galee de tributo debito per Commune Ragusii domino imperatori in Pascate proximo, quodam amabili honesto et rationabili modo, non obstante una volendo de non. *Monumenta Ragusina* I, 280; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 4.

¹⁶⁵ *Statut grada Dubrovnika*, prir. А. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, 480–481.

¹⁶⁶ *Reformationes* 14, fol. 19', 17. X 1347: donare de avere Communis Altomanno... in pane, vino et carnibus et aliis victuariis. *Monumenta Ragusina* I, 280.

Како је било очигледно да ће се жупан Алтоман са својом супругом вратити преко Дубровника, решено је истом приликом да се младенци тада дарују о трошку Општине, у вредности коју процене кнез и Мало веће.¹⁶⁷ Питање које се овде намеће јесте, где је то заправо морским путем из Дубровника, ишао жупан Алтоман по своју будућу супругу? Иако је, на први поглед, тешко дати одговор на једно овакво питање, уколико се пажња посвети личности саме Алтоманове супруге, могуће је бар дати некакав оквир, у коме би решење могло да се нађе. Дубровачки извори не помињу име властелинке, будуће жупанове супруге, нити дају назнаке о њеном пореклу. Срећна је околност да је у цркви Манастира Светог Николе у Бањи код Прибоја сачувана надгробна плоча коју је Никола, син жупана Алтомана, поставио својој мајци. Садржина натписа је вишеструко значајна. Из њега не само да се сазнаје да се супруга жупана Алтомана звала Ратослава, већ и да је била кћер војводе Младена.¹⁶⁸ О војводи Младену је већ било речи. Његова целокупна, у изворима позната делатност, одвијала се двадесетих година XIV века у приморским крајевима српске државе, у ширем дубровачком залеђу, у време док је овим крајевима, као млади краљ, управљао Стефан Душан. Пошто су му се Дубровчани обраћали (1323) у вези са проблемима који су им долазили са подручја Требиња, Конавла и Драчевице, извесно је да је на том простору имао управне надлежности.¹⁶⁹ Остао је забележен као војвода и стегоноша (носилац заставе) младог краља, па је у том својству, приликом заплета у Хуму 1326. године, заједно са властелином, односно такође стегоношом Војином, тражио од Дубровчана да ослободе Војинову ћерку, супругу властелина Брајка Бранивојевића, о чему је било речи.¹⁷⁰ Та чињеница јасно указује на познанство и

¹⁶⁷ *Reformationes* 14, fol. 19', 17. X 1347: et de donando eidem Altomanno in eius reversione, quando conduxerit uxorem iliud etc. *Monumenta Ragusina* I, 280; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 4.

¹⁶⁸ Надгробни натпис исписан у пет редова, који је датиран у време 1366–1371, објављен је још почетком XX века, али са омашком, и то на најбитнијем месту, код имена Алтоманове супруге, па се тако више од седам деценија мислило да се она звала Витослава. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, Београд 1902, 45, бр. 136. Ново, исправно читање натписа донела је 1974. године Г. Томовић: *А се лежи г(оспо)ж(да) Ратослава [2] д(ь)щ(и) воеводе Младѣна а ж(є)н(а) [3] в[елик]ога ж[упана] Алтомана [4] и си [к]ам(ь)н(ь) постави с(и)нь ми ж[уп]а(а)нь[5] Никола в[ь] д(ь)ни ц(а)ра Уроша*. Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974, 75, бр. 60.

¹⁶⁹ *Monumenta Ragusina* I, 93, 24. IX 1323; 96, 2. X 1323.

¹⁷⁰ В. горе стр. 45–46.

добре односе два угледна српска властелина, па у том смислу не чуди што су се две властеоске породице ородиле, тако што је Војинов син Алтоман узео себи за жену Младенову кћер. Међутим, у време када се Алтоман женио, нема ни говора о томе да су Младенови потомци боравили у дубовачком залеђу, на ком подручју, како смо видели, управне надлежности обавља војвода Ненад Страхињић. Поред тога било би потпуно излишно да се од Дубровчана тражи галија за превоз невесте, уколико се она налазила у широј околини града. У том смислу се са великом извесношћу може се рећи, да се будућа Алтоманова супруга налазила у крају српске државе који је био поприлично удаљен од самог Дубровника, и да је по њу најједноставније, по свој прилици и најбрже било отићи морским путем.

У науци је већ дуго присутно мишљење да су матични поседи потомака војводе Младена били на подручју Дренице на Косову.¹⁷¹ У случају да је властелинка Ратослава пред удају живела на том подручју, одлазак по њу морским путем био би заправо много дужи него да се из Гацка кренуло копном.¹⁷² Из оваквог закључка следило би да се будућа Алтоманова невеста налазила даље од Дренице, односно дубље у унутрашњости српске државе. О њеном оцу, војводи Младену за дужи низ година нема никаквих вести у изворима, и сасвим је

¹⁷¹ Његов син Бранко поконио је Цркви Светих Арханђела у Дреници три села: Трстеник, Тушиље и Худнице. Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић (1372–1398)*, Годишњица НЧ 10 (1888) 217–221; М. Динић, *Област Бранковића*, ПКЈИФ 26 (1960) 5 (=Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 148); М. Спремић, *Бранковићи – обласни господари Косова*, Свети кнез Лазар – Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 121 и даље. У Борчу, такође у Дреници, писан је један псалтир за њега. Fr. Miklošić, *Psaltir s tumačenjem pisan 1346 za Branka Mladenovića*, *Starine JAZU* 4 (1872) 29–62; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, 33–34, бр. 84.

¹⁷² Од Гацка до Дубровника, делом старог караванског пута (преко Билеће и Требиња) било је око 110 км. Брод који би из Дубровника кренуо према некој од зетских лука близу ушћа Бојане имао је да пређе 130–150 км, а одатле до Дренице имало је копном око 180–200 км (од Улциња преко Скадра, Дања и даље преко Призрена било је око 200 км, а од Љеша преко Дања нешто мање, око 180 км). Из ове рачунице излазило би да је за пут у једном смеру од Гацког до Дренице преко Дубровника било потребно превалити око 300 км копном и још око 150 км морем. Копнени пут од Гацка до Дренице износио је око 300 км, па одатле следи јасан закључак да се на такаво путовање не би исплатило ићи преко Дубровника. О путевима у средњовековној Србији видети: К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, 205–303; М. Динић, *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, ЈИЧ 3 (1937) 119–146 (=Из српске историје средњег века, Београд 2003, 687–710); Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974.

неизвесно да ли је приживео бројне ратне походе које је краљ и цар Стефан Душан водио до 1347. године. Међутим познато је да је, његов син Бранко, био је управник Охрида, и а у нешто каснијем времену посведочено је да је носио титулу севастократора.¹⁷³ Није утврђено када је од цара добио високо достојанство, и да ли је управу Охридом започео можда и пре него што је постао севастократор. У сваком случају, уколико је у ово време имао управне надлежности у охридском крају, не би се могло искључити да је код њега боравила његова неудата сестра Ратослава. Уколико је тако било, онда би се могло разумети зашто је жупан Алтоман намеравао да преко Дубровника оде по своју невесту. Наиме, на такав начин би био скоро преполовљен копнени део пута који је било потребно превалити.¹⁷⁴ То свакако није била мала уштеда како у средствима, тако у времену и напору.

Одговор на питање које је на почетку овог разматрања постављено, тешко да се може дати са потпуном сигурношћу, што и није била намера. Међутим, изнети подаци нуде оквир у коме је могуће трагати за решењем, па до сада изложено у вези са тим представља један допринос у том правцу, без намере да се сматра готовим решењем.

Након женидбе, Алтоман је оставио још неколико трагова у дубровачким изворима. Тако о његовим пословним односима у Дубровнику сведочи податак да је поново залагао своје предмете, овога пута сребрни појас, који је откупио 1348. године.¹⁷⁵ Међутим, обим посла у овом случају није био ни приближан оном од пре десет година, када је владар измирио његове обавезе, пошто је процењена вредност његовог појаса била свега 7 перпера. Након четири године, у јесен 1352.

¹⁷³ Љ. Ковачевић, *Вук Бранковић (1372–1398)*, 217; Б. Ферјанчић, *Севастократори и кесари у Српском царству*, Зборник ФФ у Београду X–1 (1970) 260–261; Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 254.

¹⁷⁴ Од Гацка до Охрида копном је било око 550 км. Морска раздаљина од Дубровника до Драча (који није под српском влашћу) је износила око 170 км. Од Драча па до Охрида имало је око 180 км. Ако се имају у виду подаци изнети у претходној напомени, излазило би да је пут од Гацка преко Дубровника и Драча до Охрида у једном смеру износио око 290 км копном и 170 км морем.

¹⁷⁵ Податак о Алтомановом појасу среће се у тестаменту Календе, сина Николе Побрате састављеном крајем априла 1348. године. *Testamenta Notarie* 5, 68, 28. IV 1348: Aço çitura Ia de argento d'Altoman Uoinouich, che sta la dita çitura per урр. VII de Ragusio. К. Јиречек, *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962, 130; Б. Радојковић, *Накит код Срба*, Београд 1969, 222.

Алтоман се поново помиње у дубровачким изворима, додуше опет на посредан начин, у једном уговору склопљеном у Дубровнику, у коме се јавља његов човек по имену Радослав.¹⁷⁶ Изгледа да је Алтоман поживео још најмање 7 година, а његов последњи помен у дубровачким изворима је из 1359. године.¹⁷⁷

Тешко је говорити нешто више о положају који је Алтоман заузимао у српској државној управи. У дубровачким изворима се само се једном, 17. октобра 1347. године уз његово име наводи титула жупана, у свим осталим случајевима оловљаван је само именом. Да је заиста носио жупанску титулу, потврђује надгробни натпис његове супруге Ратославе, који је дао да се уради његов син Никола, који је исто тако био жупан. Према том натпису његов отац је чак носио уз титулу и придевак *велики*, чиме је она добијала образац српске владарске титуле из XII века. Близкост његове породице са српским двором свакако сликовито описује чињеница да је време када се Алтоман среће у изворима омеђено појавом да су његова браћа, најпре Милош (1333), а потом Војислав (1350) били ставилци на владаревом двору. У том смислу не треба да чуди што је у време када се обраћао Дубровнику у вези са припремама око своје женидбе, стигло и писмо српског владара за дубровачке власти, које нису пропустиле да нагласе да Алтоману услуге чине и из обзира према цару. Не тако ретке везе са Дубровником, као и његових људи који се тамо појављују, упућују на помисао да је по свој прилици имао управне надлежности у крајевима који су били добро повезани са Дубровником, на подручју породичних матичних поседа у Гацком и околини, а можда и према горњем Подрињу и Полимњу, пошто је његова супруга била сахрањена у том крају. То су свакако била подручја која су старим караванским путевима била одлично повезана са Дубровником.

Војислав, трећи Војинов син, чији је животни пут досегао врхунац за владе цара Стефан Уроша, од када је Дубровчанима остао у непријатном сећању, у изворима се среће исто тако почетком владе краља Стефана Душана. У децембру

¹⁷⁶ *Diversa Cancellariae* 17, fol. 60', 6. X 1352: Pribil Dobroslauich facit manifestum, quod ipse facit Radosclauo, homini Altomani etc. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228.

¹⁷⁷ Податак према: Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, 39, нап 12: „Алтоман је био у животу још 1359. Debita Notarie 4, f. 78'." За сада нисмо у могућности да донесемо цитат извора са наведеног места.

1333. године као владарев опуномоћеник боравио је у Дубровнику. Том приликом му је у присуству сведока, а на основу владаревог писма које је носио са собом, исплаћено 500 перпера од Светодмитарског дохотка за текућу годину.¹⁷⁸ За читавих наредних десет година о њему нема вести у дубровачким изворима. Једном властелину, *nobili viro Vislao* који је од 4. јуна 1343. године извесно време боравио је у Дубровнику, Мало веће је решило да о трошку Општине, за сваки дан боравка у граду, даје храну у вредности 2 перпере.¹⁷⁹ Уколико се овде радило о Војиславу Војиновићу, он се у Дубровнику није задржао дуже од две недеље, а по свој прилици и знатно краће. Наиме, 17. јуна Хрватин Брлић и Радинић Братојевић примили су од Николе Соркочевића један сребрни појас вредности 16 перпера који су имали на свој ризик да однесу Војиславу.¹⁸⁰ Дакле, у том тренутку Војислав је био већ далеко од града. Нису познати ближи разлози и околности због којих је овом приликом Војислав боравио у Дубровнику. Након годину и по, почетком 1345, среће се податак да је место Свињарево било у подручју Војислава Војиновића.¹⁸¹ Како је већ истакнуто, место Свиња се налазило око 10-ак км западно од Требиња и нешто више од толико североисточно од Дубровника, на самом западу Требињске области. У науци постоје мишљења према којима је Свиња поистовећена са Свињаревом.¹⁸² Уколико се овакво гледиште прихвати следило би да је подручје у коме је Војислав Војиновић 1345. године имао управне надлежности било у непосредном суседству Дубровника. Такав закључак отварао би питања на која је тешко дати одговоре. Већ је било речи о томе да је у

¹⁷⁸ В. напред стр. 373, нап. 13.

¹⁷⁹ *Reformationes* 12, fol. 2, 4. VII 1343: omni die de quanto steterit in Ragusio yperperis duo in rebus comestibilibus. *Monumenta Ragusina* I, 135. М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 5.

¹⁸⁰ *Diversa Cancellariae* 14, fol. 20, 17. VI 1343: Creuatin Berlich et Radinich Bratoeuch fuerunt consesus et contenti se habuisse et recepisse a Nico Jacobi de Sorego unam centuram argenti, precii et exstimacionis yperperis XVI, quam centuram portare debent Voislavo, eorum patrono, risco et fortuna dictorum Creuatin et Radinich, tam in eundo quam in redundo etc. М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 5.

¹⁸¹ *Diversa Cancellariae* 14, fol. 132', 14. I 1345: Dermanus Burmas et Pemo Chianus Burmas faciunt manifestum... et se obligant Marinçe filio Domagne de Pouersco de ferendo, eorum expensis et eorum risco et fortuna, illas salmas centum salis... in Sfinareuo in terreno Voyslau Voynouich etc. М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 5.

¹⁸² Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, 17, 19, 46, 47, 85, 163, 189, 191; Г. Томовић, *Војиновићи*, Споменица академика Симе Ћирковића, Београд 2011, 359, и нап. 17.

то време носилац требињске управе био Дабижив Друговић, који је оставио доста трага у дубровачким изворима. У том смислу нејасан би био положај Војислава Војиновића у Требињској области, пошто је он припадао реду угледније српске властеле, па је тешко очекивати да му је Дабижив био надређени. Нарочито би тешко било објаснити како то да се у време заплета које су Дубровчани имали са Дабиживом, Војислав не среће у изворима, уколико је његово подручје било свега 10-ак км од Дубровника. Најзад, свега нешто више од годину и по дана касније, почетком септембра 1347. године у месту Свиња као војвода се јавља Ненад Страхинић, што би значило да је Војислав био одатле уклоњен. Имајући наведено у виду, чини се ипак оправданијим да Свињарево и Свињу не треба изједначавати.

У међувремену, Војислав Војиновић је као ставилац започео службу на двору цара Стефана Душана. Са тим достојанством у Дубровнику среће се 14. новембра 1350. године. Тада је од Паскоја Соркочевића и његових татора примио 2 центенарија сребра (око 65 кг) који су били заложени за 421 перперу.¹⁸³ Приликом сачињавана канцеларијске белешке начињена је омашка код Војислављеве титуле, па је уместо ставилац најпре било исписано слуга, што је затим прецртано. Остаје непознато да ли је Војислав можда носио ту титулу пре него што је постао ставилац, или се ради о сасвим случајној омашци. Оно што пада у очи јесте да је Војислав титулу ставиоца понео у прилично одмаклим годинама. Како се као краљев опуномоћеник још 1333. године појавио у Дубровнику и подигао део Светодмитарског дохотка, следио би закључак да је тада морао бити барем пунолетан, а по свој прилици и нешто старији. Од тада па до тренутка када се први пут среће као ставилац прошло је скоро пуних 17 година, из чега би следило да је то достојанство понео најраније у другој половини четврте деценије живота, а можда и касније. У сваком случају, достојанство које је носио, и служба коју је обављао на двору остављали су могућност да свој положај користи за изградњу околности у којима ће активно учествовати у

¹⁸³ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 297, 14. XI 1350: Voyslauus filius condam Voyni (прецртано: sluga) stavilec domini imperatoris factum manifestum quod habuit et recepit a Pascha condam Stepe de Sorgo et ab Micho de Sorgo, Jache de Mençio tutoribus heredis Stepe predicti duas çenturas argenti quas Martinus Chissa impignoraverat dicto Stepe pro uyperperis IIIСXXI etc. М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, 5.

државној политици на највишем нивоу, што пада у време будућег цара, па самим тим излази из оквира нашег интересовања.

Приликом оцене значаја и улоге Војинових синова у српској држави у време Стефана Душана, сасвим исправно би се могло истаћи да су спадали у ред угледније властеле блиске двору и самом владару, одакле је потицао значај који су имали у српској држави. Тако нешто се закључује из чињенице да су двојица браће били владареви ставиоци, што јасно указује да им је пут до двора био отворен, засигурно још за време њиховог оца Војина, једног од блиских сарадника Стафана Душана још док је био млади краљ. Сва тројица браће Војиновића приближно у исто време се јављају у изворима, најпре Милош и Војислав (1332–1333), са улогома у државним пословима, док се њихов трећи брат Алтоман, јавља недуго затим (1335) и већ је имао своје људе. Из ових података поуздано се може закључити да су сва три Војинова сина били пунолетни пре 1332–1335. године. Тешко је само на основу времена помена у изворима судити о томе ко је од браће био старији, а ко млађи, али се чини извесним да између њих није била велика старосна разлика.

4.8. *Неприлике Дубровчана у унутрашњости српске државе*

Одређене назнаке које упућују да су Дубровчани, при чему се на првом месту мисли на њихове трговце, потешкоће имали и у унутрашњости српске државе јављају се најкасније почетком 1348. године. При томе треба правити разлику између тих нередовних појава и невоља које су Општини долазиле из суседства, са подручја Требињске области, за које је од краја фебруара као одговоран означаван војвода Ненад Страхињић, о чему је већ било речи. Међутим, до 12. фебруара 1348. године већ су се догађале некакве новштине, и то не само у крајевима Србије, већ и Апулије, па је у том смислу Велико веће отварало могућност да се заштита дубровачких интереса затражи у Венецији.¹⁸⁴

¹⁸⁴ *Reformationes* 14, fol. 30', 12. II 1348: quod quia domino comiti et suo minori consilio, quibus commissum est vigilare ad curam et custodiam civitatis et civium et fidelium de Ragusio, videtur quod novitates possent esse et de partibus Apulie et de partibus Slauonie, ad hoc ut civitas et cives

Што се тиче Апулије, тешко је прозрети на које се то новштине мисли. Већ је било речи о покушају баријских каноника да присвоје 200 перпера од неког од трибута које је Општина исплаћивала српском владару, али се не може са сигурношћу рећи да се о томе овде ради, пошто је формулација крајње уопштена. Поред осталог, познато је да су Дубровчани из Апулије увозили жито, и да су се новштине тамо и раније јављале.¹⁸⁵

Када је реч о новштинама, основано се може сматрати да се ту радило о некаквим ванредним наметима дубровачким трговцима (било у новцу или у натури), на местима где то није било уобичајено и на начин који није био у складу са устаљеном праксом (увођење нових царина, као што је то раније био случај у Требињу), што је на дубровачкој страни увек изазивало неслагање и отворено негодовање. При томе треба искључити могућност да се радило о разбојништвима и пљачкама, пошто се такви преступи никада не називају новштинама, већ одговарајућим појмовима (*derobationes, violencie, iniurie, dampna, offense*).

Истом приликом решено је да се изабере петорица мудрих који су имали да се посвете разматрању начина заштите интереса свих Дубровчана, а нарочито сигурности самог града, у ком смислу је предвиђено спровођење веома опсежних безбедносних мера, међу којима су, набавка веће количине оружја, и опреме, што је требало учинити у тајности, и посвећивање пажње опремању градских кула и зидина.¹⁸⁶ Иако би на први поглед могло да изгледа да је Дубровник у фебруару

Ragusii possint, si casus eveniat, possint se tutius et melius in fidelitate ducalis dominationis et in statu et tranquillitate eorum costudire et conservare etc. *Monumenta Ragusina* II, 11–12.

¹⁸⁵ Навешћемо само неколико случајева не сувише временски удаљених. *Reformationes* 12, fol. 7', 20. VIII 1343: quod frumentum de Apullea aducatur Ragusium usque in salmas mille etc. *Monumenta Ragusina* I, 140; *Reformationes* 12, fol. 20', 15. III 1344: ...debeat ...facere venire de frumento Apulie mille starios frumenti etc. I, 150; *Reformationes* 12, fol. 37, 2. XI 1344: quod cum ad presens novitas magna sit in partibus a bano, et de Apulia granum haberi non possit, quod Luce de Gambe qui tenetur Communi conducere certam quantitatem furmenti concedatur de gratia etc. I, 163; *Reformationes* 13, fol. 7', 13. VII 1345: Petrus de Caboga, electus fuit syndicus ad eundum in Apuleam pro emendo bladum etc. I, 179; *Reformationes* 13, fol. 44, 20. III 1346: de conducendo seu conduci faciendo de Apulea... mille staria frumenti etc. I, 234; *Reformationes* 13, fol. 68, 23. XII 1346: quod unus syndicus debeat ire ad presens in Apuliam emendo frumentum sive blauum etc. I, 251,

¹⁸⁶ *Reformationes* 14, fol. 30', 12. II 1348: quod muniatur civitas de armis in specialibus personis usque in quingenta paria coraçarum et de balistris, lanceis et aliis armis opportunis... et hoc quia in civitate Ragusii nullatenus huiusmodi reperiuntur. Item quia turre civitatis et muri, si esset necessarium, sunt sine furnimento et armamento... Item quod dicti sapientes debeant providere de uno bono et proba

био готово у непосредној ратној опасности, стварност у дубровачком окружењу ипак није била таква. Томе у прилог говори чињеница да је некако у ово време прispело у град већ помињано писмо војвода Ненада Страхинића, поводом удаје његове сестре. Веће умољених је 16. фебруара позитивно одговорило на његов захтев, и решило да се о трошку Општине може даровати до 40 перпера тим поводом. То јасно указује да тада још увек нису били искрсли ни проблеми који су долазили са требињског подручја, о којима је већ било речи. У ово време цар Стефан Душан се налазио далеко од Дубровника, на Светој Гори или у њеној близини, а тек крајем априла био је у Призрену.¹⁸⁷ У том смислу треба исцључити могућност да су Дубровчани на овакве мере били подстакнути из некакве бојазни од непредвиђених потеза српског владара.

Истог дана решено је да се одгоди и да се не разматра слање конзула у Србију.¹⁸⁸ Оваква мера је проистекла из става већине о приступу проблему новштина о којима је веће разматрало на почетку. Тешко је прозрети у стварне мотиве оваког поступка, нарочито у светлу чињенице да је неизвесно је да ли је конзул уопште био послат у каснијем периоду, пошто о томе не постоји сачувана никаква одлука дубровачких власти. Као да се рачунало да конзул дубровачких трговаца, чији је задатак био да брине о њиховим интересима у српској држави не може сам допринети решавању постојећих проблема. При томе не треба губити из вида, да је оваква одлука заправо проистекла из предлога једног дела већника, који су били становишта да се треба размотрити слање конзула, али који није добио потребну већину, што се јасно види из начина на који је одлука обликована, и из подршке коју је добила на гласању (64 од присутних 94 већника).

Становиште да слање конзула не представља начин за решавање дубровачких проблема у унутрашњости српске државе у неком смислу се може и

magistro coračario et uno bono magistro balistrario etc. *Monumenta Ragusina* II, 12. Истог дана у Малом већу су изабрана петорица мудрих. *Reformationes* 14, fol. 31, 12. II 1348: Junius de Dersa, Petrus de Ragnina, Givē Mathei de Giorgio, Martolus de Čereva et Symon de Bincola etc. *Monumenta Ragusina* II, 12.

¹⁸⁷ М. Пурковић, *Итинерар краља и цара Стефана Душана*, Гласник СНД 19 (1938) 240–241.

¹⁸⁸ *Reformationes* 14, fol. 30', 12. II 1348: de supersedendo ad presens, et de non providendo de mittendo consulem in Sclauoniam. *Monumenta Ragusina* II, 12.

разумети у светлу великих промена које је српска држава доживела од четрдесетих година XIV века. Владар више није тако често боравио у неком из комплекса дворова око Сврчинског језера, а самим тим, конзул није имао као раније прилику да релативно једноставно стигне до њега и тамо затражи заштиту интереса дубровачких трговаца. У промењеним околностима насталим територијалним ширењем српске државе, дубровачки конзул није могао више да обавља онакву улогу каква је била замишљена почетком тридесетих година. Уколико би боравио у Призрену, како је то раније био случај, остајала би му могућност да учествује у решавању спорова између самих Дубровчана, и не тако једноставан начин да остварује право интервенције на највишем месту у случају угрожавања њихових права. Владар је више него икада раније био у покрету, и често у грчким деловима своје државе, далеко од главних дубровачких трговачких колонија. У таквим околностима конзул би био растрзан између проблема дубровачких трговаца са једне стране и сталног настојања да буде у току са кретањем владара и двора, са друге стране, при чему је било крајње неизвесно да ли би и колико успешно успевао да се носи са таквим изазовом.

Новштине које су Дубровчани трпели у појединим крајевима српске државе, о којима се говорило пре средине фебруара 1348. године, у наредном периоду се више не помињу. Могуће је да се радило о спорадичним појавама, ограниченог трајања, чије су последице остављене да се решавају за неко будуће време. У сваком случају, не постоје никакве назнаке да су у том погледу предузимане било какве дипломатске или неке друге активности.

Након нешто више од три месеца, 14. маја, Општина је, према одлуци Малог већа започела обимну преписку са својим најзначајнијим трговачким колонијама, како у Србији, тако и у Босни. Када је реч о Србији, наведена су места, односно подручја, а у једином случају и особа, којима ће се писати, па се тако помињу трговци на Бојани (по свој прилици се мисли на Свети Срђ), у Брскову и Призрену, где је назначен Мароје Бенеших.¹⁸⁹ Копије писама, нити

¹⁸⁹ *Reformationes* 14, fol. 41', 14. V 1348: de scribendo licteras ad infrascripta loca et infrascriptis hominibus: in Bossinam Climento Dersie, Syme Stiphani aurificis, Ractico de Sumagna; mercatoribus ad Narentum, in Drina, in Brescoa et in Priseren. Et sit de illis Maroe de Benessa. *Monumenta Ragusina* II, 24.

упутства дубровачких власти каква би њихова садржина требало да буде, нису сачувани, па се у том смислу тешко може поуздано говорити шта су били мотиви за овакву истовремену преписку ка више различитих страна, каква се раније не среће у изворима. Имајући у виду да је писма требало слати и у Босну, за коју се у овом периоду не вазују никакве новштине, сва је прилика да то нису били стварни разлози због којих се Општина одлучила на овакав корак. Сам поступак једновременог упућивања писама наговештава могућност слања некаквог општег обавештења или упутства поводом некакве појаве општијег карактера, на ширем подручју на којем су боравили дубровачки трговци.

Када је 15. јула 1348. године одлуком Већа умољених решено да се Општина писмено обрати владараима Србије и Босне, о чему је већ било речи, није било помена никаквих новштина, већ само штета које су Дубровчанима нанели суседи, очито са подручја Требињске области и из Хума. У том смислу чини се прилично заснован претходно изнети став да су новштине које се помињу у фебруару нису представљале општу појаву, већ спорадичне изузетке, по свој прилици, као могуће изразе самовоље неких носилаца локалне управе.

Међутим, погоршање општих пословних прилика и сигурности у унутрашњости Српског царства било је озбиљно испољено најкасније у лето 1348. године. До 9. септембра већ су пристигле вести о пљачкама, насиљу и неправдама које су дубровачки трговци трпели у појединим крајевима српске државе. Тим поводом Веће умољених је решило да се, у складу са обичајем, изаберу мудраци, овога пута њих четворица, који су имали да се посвете разматрању начина на који треба да се реше искрсли проблеми, и све што буду у том погледу закључили, није могло да се спроведе пре него што буде одобрено од Великог већа.¹⁹⁰ Такав приступ проблему упућује да се радило о крајње озбиљним питањима која су била од посебног значаја за Општину, па је у том смислу одговорност за даље кораке била на свој пунолетној властели, члановима Великог већа, а не само на

¹⁹⁰ *Reformationes* 14, fol. 52', 9. IX 1348: *derobationibus et violenciis atque iniuriis, factis merchatoribus Ragusii in partibus Slauonie etc. Monumenta Ragusina* II, 38.

изабраним представницима органа дубровачких власти. Истог дана Мало веће је приступило избору речене четворице мудрух.¹⁹¹

У међувремену у Дубровник су и даље, око средине септембра, пристизале вести не само о томе да су многе неправде, насиља и плачке чињене дубровачким трговцима, већ и да се оне раде и даље, при чему је наглашено да у томе учествује и сам цар. Као посебно тешко погођени таквим догађајима назначени су трговци који бораве у Призрену.¹⁹² Познато је да се српски цар у пролеће (29. априла) налазио у Призрену, и његовој околини, када је постављао темеље своје задужбине, Манастира Светих Архангела.¹⁹³ То је свакако био довољан разлог због кога би се одређено време задржао у призренском крају. У том смислу, могуће је да се ту налазио и средином јула, када је Општина решила да му пише поводом проблема који су долазили из требињског подручја. Према вестима које су стизале у Дубровник изгледа да се цар у призренском крају налазио и крајем лета. Осим тога, постоје озбиљне назнаке да је у том подручју био и током септембра и октобра. Томе у прилог би говорила дводелна разрешница рачуна за Дубровчане Марка и Матију Васиљевића и Стипу Журговића, који су као пословно друштво држали у закупу царине на новобрдском и призренском тргу, чему ће бити посвећена посебна пажња у наставку излагања. Цар је по завршетку пословног односа са њима, најпре у септембру издао писмо којим дубровачке власти обавештава о њиховом исправном пословању, а потом је 12. октобра издао

¹⁹¹ *Reformationes* 14, fol. 52', 9. IX 1348: Sapientes: Paulus de Gondola, Pascha de Goçe, Petrus de Ragnina, Marinus condam Çugni de Bona... electi fuerunt sapientes super factis derobationum violenciarum et iniuriarum factarum merchatoribus Ragusii in partibus Sclauonie. *Monumenta Ragusina* II, 38.

¹⁹² *Reformationes* 14, fol. 53', 17. IX 1348: Quia multe iniurie, violencie et robarie sunt facte et continue fiunt nostris merchatoribus Ragusii inde(!) per dominum imperatorem Slauonie, et precipue merchatoribus demorantibus Prisari etc. *Monumenta Ragusina* II, 38.

¹⁹³ ...мѣсеца априла · ѣ · ѿ · днь 8 Призрѣни, кѣда постави царство ми темелик архангела Миѡанла въ лѣто · ѿ · ѿ · индиктивь · ѿ · F. Miclosich, *Monumenta Serbica*, 133–135, № 116; С. Новаковић, *Законски споменици*, 706–708; Ново упоредно издање, са коментаром о веродостојности документа: В. Мошин, *Повеље цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о Манастиру Св. Николе на скадарском острву Врањини*, Археографски прилози 3 (1981) 7–36; Најновији осврт: Ђ. Бубало, *Средњовековни архив Манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, ССА 5 (2006) 265–269, бр. 10.

и повељу за саме чланове пословног друштва.¹⁹⁴ С обзиром на то да су наведени Дубровчани држали царине у Новом Брду и Призрену, сасвим је могуће да се цар у време свођења рачуна са њима налазио на једном од ова два трга, при чему не треба previdети да два документа нису издата у исто време, већ у размаку од најмање две недеље. Имајући наведено у виду, заснованост притужби које су у Дубровник пристизале на рачун српског цара, чини се сасвим могућом, пошто се он у време када су се Дубровчанима догађале неприлике, на које су се жалили својој Општини, по свему судећи, налазио бар на једном месту (Призрен), где су дубровачки трговци трпели неправде.

У оваквим околностима, Велико веће је 17. септембра решило да се Општина обрати за заштиту свом врховном господару, па је у том смислу одлучено да се пошаљу два посланика у Венецију, који ће тамо изложити све неприлике са којима је Дубровник суочен.¹⁹⁵ О важности која је том подухвату придавана, сведочи чињеница да посланицима који буду били изабрани није остављена могућност да одустану, па је запређена казна од читавих 100 перпера у случају да почну да се изговарају, односно одбију да изврше дужност. Поред тога, посланици су смернице, односно упутства за своју будућу мисију имали да добију од Већа умољених,¹⁹⁶ а не од Малог већа, како је то било уобичајено.

Однос дубровачких власти према проблемима са којима су трговци били суочени у унутрашњости српске државе доживео је посебан приступ оног тренутка када су у Дубровник почеле да пристижу вести и жалбе да је и сам цар одговоран за неприлике које су Дубровчани трпели. При томе се овде, не мисли само на објективну одговорност владара за поступке својих подређених службеника у државном апарату, већ пре свега на одређене његове личне

¹⁹⁴ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 18, бр. 22; К. Јиречек, *Споменици српски*, 100; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 57–58, бр. 63, 64. Прилог. бр. I–21.

¹⁹⁵ *Reformationes* 14, fol. 53', 17. IX 1348: quod mittantur duo ambaxiatores, qui mittantur ducali dominio Venetiarum ad exponendum querelam super predictis iniuriis, violenciis et robariis et aliis. *Monumenta Ragusina* II, 38.

¹⁹⁶ *Reformationes* 14, fol. 53', 17. IX 1348. *Monumenta Ragusina* II, 38. Све одлуке у вези са слањем посланства у Венецију сем последње донете су готово једногласно (од 94 присутна већника само је један био против), док је одлука која се која предвиђа да упутство посланици добију од Већа умољених наишла на опозицију од читавих 34 већника, који се нису слагали са променом постојеће праксе.

поступке, о којима ће бити речи касније, а који су на пресудан начин утицали да Дубровник решење невоља својих трговаца у Србији више не види интервенцијом на српском двору, већ да пут у том правцу тражи преко Венеције. Ствар је била сасвим очигледна, процењено је да Општина више не може да у решавању проблема својих трговаца рачуна на помоћ српског цара, пошто је он и сам у њима учествовао. У таквим околностима, одлучено је да се ствар подигне на виши ниво, па је Општина дубровачка прибегла да у решавање проблема са српском државом укључи своју заштитницу Венцију. Од овог тренутка, судећи према изворима, у народним месецима Дубровчани више нису ни покушавали да непосредним путем решење пронађу на српском двору, што је било сасвим у складу са новим приступом проблему који је уобличен кроз поменуте одлуке Великог већа.

Међутим, пада у очи да истовремено док су постојале крајње озбиљне сметње у односима Општине са српским царем, започиње опсежан дубровачки подухват на решавању проблема који су долазили са требињског подручја, оног дела српског царства са којим се дубровачка територија граничила, о чему је већ било речи. У завршној фази тог подухвата, који је окончан до 2. новембра постигнутим споразумом, а учвршћен посетом жупана Ненада Страхињића Дубровнику, нема никаквих назнака да се дубровачка страна обраћала српској централној власти. Сасвим је друго питање колико је у том процесу сам жупан своје поступке координисао са двором. Без намере да се ишта у том смислу прејудицира, остаје чињеница да је неколико месеци касније, Ненад Страхињић био уклоњен са положаја носиоца управе у требињском подручју.

Тек пет дана након што је Велико веће донело одлуку о правцу деловања дубровачке дипломатије по питању проблема које су трговци имали у српској држави, у Малом већу су изабрана двојица посланика за одлазак у Венецију.¹⁹⁷

¹⁹⁷ *Reformationes* 14, fol. 54', 22. IX 1348: Giue de Cereua, Nifficus de N. de Gondola... ellecti fuerunt ambaxiatores ituri Venetias ad ducale dominium etc. *Monumenta Ragusina* II, 40. Нификус Гундулић, један од изабраних посланика, само два дана раније био је изабран за кнеза у Стону, али је одбио да се прихвати те части, па му је сада поверена друга служба, где није било сасвим једноставно да се поново захвали на поверењу. *Reformationes* 14, fol. 53, 20. IX 1348: Nifficus de Gondola fait factus comes Stagni per sex menses cum salario pactis et conditionibus consuetis etc. Refutavit. *Monumenta Ragusina* II, 39.

Иако су се припреме за слање посланства одвијале на такав начин да је изгледало као да ће кренути без дужег одлагања, ипак се није тако догодило. Све до касно у јесен, судећи по протоколима већа, дубровачке власти више нису посебно разматрале питања проблема у унутрашњости српске државе, којима је нарочита пажња била поклоњена у другој половини септембра. Разлог за то је могуће пронаћи у посвећености коју је Општина сада усмерила на сређивање односа са носиоцима локалне управе из дубровачког суседства, жупанима Санком Милтеновићем и Ненадом Страхињићем. Након што су на том пољу напори успешно окончани, могу се пратити даљи кораци по питању укључивања Венеције у решавање дубровачких проблема.

Тек 23. новембра Велико веће је поново почело да разматра слање посланства у Венецију. Међутим, овога пута на начин, који није изгледао као наставак деловања започетог у септембру. Наиме, сада више нема речи о двојници, већ о тројници посланика који тек треба да крену. Решено је било да кнез и Мало веће изабери седморицу мудрих, па да онда сви они, заједно са посланицима, сачине посланичко упутство за предстојећу дипломатску мисију. Све оно око чега се они сложе требало је да буде коначно, односно није морало да иде на потврду пред друге органе дубровачких власти, већ да се одмах сматра упутством за посланство.¹⁹⁸ Овакво решење се могло сматрати некаквим компромисом у односу да оно септембарско, када је било предвиђено да последњу реч око слања посланства има Веће умољених, што се назире и из резултата гласања за овакав предлог, који је прошао са тесном већином (за је било свега 36 од присутна 63 већника). Истог дана у Малом већу изабрана су седморица мудрих.¹⁹⁹ О двојници

¹⁹⁸ *Reformationes* 15, fol. 6', 23. XI 1348: de dando plenam et liberam potestatem auctoritatem, et baliā domino comiti et VII sapientibus eligendis per dominum comitem et suum Minus consilium cum tribus ambassiatoribus, ituris ad illustrem et magnificum dominum nostrum ducem Venetie, faciendi, ordinandi et (tr)actandi conmissionem ambassiatorum, qui nuper ire debent ad dominium ducale, eo modo, ordine et forma, quibus eis videbitur et placuerit, et totum illud, quod per ipsos factum fuerit, ordinatum et inventum circa dictam conmissionem, sit firmum et ratum, et sic dicta conmissio detur dictis ambassiatoribus. *Monumenta Ragusina* II, 52.

¹⁹⁹ *Reformationes* 15, fol. 6', 23. XI 1348: Ser Marinus de Binciola, ser Paulus de Gondola, ser Petrus de Ragnina, ser Symon de Benessa, ser Giue de Saraca, ser Andreas de Lucaro, ser. Matheus Dersie... fuerunt electi sapientes ad faciendum cum domino comite et tribus ambassiatores ad factam conmissionem. *Monumenta Ragusina* II, 52. Примећује се да су међу седморицом мудрих, била

посланика који су крајем септембра били изабрани за одлазак у Венецију нема никаквог помена.

У вези са наведеним могло би се приговорити да ли су ове припремне дипломатске радње биле у вези са проблемима које је Општина имала са српским царем? За такву примедбу, свакако има места, с обзиром да у самој одлуци нема ближих података о разлозима таквих активности. Међутим, оно што се не може оспорити, јесте чињеница да се није радило о сасвим обичној дипломатској мисији, пошто је ради састављања плана и оквира деловања посланика, изабран савет од седморице мудрих, што се чинило само у случајевима који су били од великог и посебног значаја за заједницу. Они су заједно са кнезом, читавим Малим већем и тројицом посланика, дакле укупно око 17 људи, имали да се посвете припремама посланичког упутства, што јасно указује крајњу озбиљност подухвата, коме је требао свеобухватан приступ. Поред осталог треба истаћи да нема доказа нити назнака, како у дубровачким, тако у венецијанским изворима да је било какво дубровачко посланство кренуло из Дубровника, односно приспело у Венецију између септембра и краја новембра 1348. године.²⁰⁰ У том смислу чини се мало извесним да је септембарска одлука дубровачких власти била извршена, односно да је посланство отпремљено, при чему не треба заборавити да се приликом усвајања одлуке која се тицала упутства посланицима, јавила велика опозиција у већу. Најзад, као могући одговор зашто се у последњој одлуци не наводе мотиви припремане дипломатске мисији, може се истаћи да је од краја септембра када је постигнута сагласност да је потребно отпремити посланство у Венецију, то питање остало отворено, а мотиви свима сасвим добро познати, па ту том смислу и није било потребно ништа посебно наглашавати. Уколико се узме у обзир наведено, последње одлуке би могле да се посматрају као једна од фаза дубровачких припрема у процесу настојања да се обезбеди венецијанско посредовања у решењу проблема са српским царем.

Упадљиво је да нема никакве одлуке о избору тројице посланика који су имали да иду у Венецију. Да ли се радило о томе да је то остављено да се реши у

двојица властелина (Павле Гундулић и Петар Рањина), који су 9. септембра изабрани у савет четворице мудрих.

²⁰⁰ S. Ljubić, *Listine* III, 104–109.

каснијем периоду, што би свакако одударало од устаљене прасе, или је пропуштено да се то решење унесе у записник, тешко је са сигурношћу рећи. Како било, чини се да се сада Дубровчанима није журило да отпреме своје посланике. На то упућује чињеница да су припреме за њихов одлазак настављене, али, рекло би се веома споро. Наиме, тек након више од месец дана, 29. децембра Велико веће је овластило кнеза и Мало веће да процене колико је примерено одвојити за плате посланика и њихове претње коју буду водили.²⁰¹ Од овог тренутка постало је извесно да се, иако споро, озбиљно ради на припреми посланства. У том процесу, судећи по ранијој пракси, активности око одређивања трошкова су биле јасан показатељ да се приступа извршавању донете одлуке, чега није било у претходном случају из септембра.

Задатак који је поверен кнезу и Малом већу био је завршен до 3. јануара 1349. године, када је на седници изнет списак свих појединачних ставки, крајње предано састављен, у вези са трошковима посланства које треба да путује у Венецију. Посланицима је одређена плата од по 20 дуката за сваког, док су дневно за храну и пиће могли да потроше 3 перпере. Требало је да имају са собом у пратњи укупно 8 лица.²⁰² Међу пратњом се налазио и кувар, што представља једну крајњу особеност. Како је планирани пут падао у зимско време, разумљиво је што је посебна пажња била посвећена одевању. На основу изложеног, стиче се општи утисак да су активности у вези са опремањем посланства јасно упућивале да се ускоро спрема његов полазак. У том смислу, сутрадан, 4. јануара, Велико веће је овластило кнеза и Мало веће да 10 мудрих и да заједно започну све потребне активности око расписивање зајма како би се обезбедила средства за трошкове

²⁰¹ *Reformationes* 15, fol. 10, 29. XII 1348; *Monumenta Ragusina* II, 52.

²⁰² *Reformationes* 15, fol. 10', 3. I 1349: ...omni die in cibo et potu yperperos tres. Item quod habere debeant domicelos VI inter omnes, unum cochum et unum disspensatorem. Item quod dicti familiares indui debeant de II capitibus vestium, videlicet de induta et quarnachia. Et ultra hec habere debeant de salario yperperos V. Et in dictis vestimentis expendi debeant yperperos sex ad plus pro quolibet. *Monumenta Ragusina* II, 56. Уочава се да је плата одређена за посланике била већа него што је то било Статутом предвиђено за одлазак у Венецију. Вредности 20 дуката је у ово време је договарало 40 перпера, а према Статуту плата посланика је требало да буде 33 перпере. *Statut grada Dubrovnika*, 168–169.

посланства.²⁰³ Више није било никаквог одуговлачења, пошто је Мало веће је већ истог дана изабрало десеторицу мудрих,²⁰⁴ а онда су сви заједно решили да се средства за посланство обезбеде тако што ће се од Мароја Гучетића узети на зајам 300, а од Николе Лукаревића 200 дуката.²⁰⁵ Није забележено када је тачно посланство кренуло пут Венеције, па се о томе може изнети само оквирна процена, на основу података из млетачких извора, о чему ће бити речи у наставку.

У међувремену, до пред крај јануара 1349. године у Дубровник су пристизала писма дубровачких трговаца из Србије, у којима се поново жале на новштине које су им недавно учињене у српској држави. Овога пута остало је доста више података који говоре о чему се заправо радило. Тим поводом Велико веће се састало 27. јануара, када је, на основу жалби трговаца, констатовано да је новштине недавно дозволио сам српски цар.²⁰⁶ У својим писмима извештавали су Општину да су уведени додатни намети на робу. Тако је сваки трговац који је носио скупocene тканине у српску државу имао да плати на име царине за сваки комад аксамита 5 перпера, за нешто вреднији челун 7 перпера по комаду, а за осталу робу сразмерно њеној вредности. Рок од када су се овакве мере примељевале био је почетак текућег месеца јануара.²⁰⁷ Наведене тканине су

²⁰³ *Reformationes* 15, fol. 11, 4. I 1349: posse adcipere ad inprontum ab illis personis... pro solito tribute... Et ad solvendum et firmandum ambaxiatam, que nuper itura est... et ad muniendum et imponendum penam et penas illi sine illis, per quos solvere dictum inpromptum vel plura imprompta imposita essent. Et ad faciendum amplius circa predicta... ad complementum negotii, pro quo et cui occasionem comititur dicta ambaxiata. *Monumenta Ragusina* II, 56.

²⁰⁴ *Reformationes* 15, fol. 11, 4. I 1349; *Monumenta Ragusina* II, 56.

²⁰⁵ *Reformationes* 15, fol. 11', 4. I 1349: de accipiendi nuper ad inpromptum a Maroe de Goçe ducatos trecentos aureos solum pro furmendo ambaxiatam ituram nuper Venecias. Item... de accipiendi ad inproptum a Nicola de Lucaro ducatos IIC aureos, quod similiter converti debeant in dicta ambaxiata; *Monumenta Ragusina* II, 56–57.

²⁰⁶ *Reformationes* 15, fol. 13', 27. I 1349: quod occasione litterarum nuper receptarum a mercatoribus Slauonie pro novitatibus nuper factis, in quibus continetur, quod dominus imperator Raxie noviter ordinaverit etc. *Monumenta Ragusina* II, 58–59.

²⁰⁷ *Reformationes* 15, fol. 13', 27. I 1349: quod quilibet mercator foresterius, qui vellet de cetero ferre drappos vel alias mercationes in eius inperium, debeat solvere pro qualibet petia stameti yperperos V, et pro quallibet petia celonis yperperos VII, et de aliis mercatis per rationem, pro ratione videlicet doane; et quod iste terminus ad faciendam taliter solutionem a kalendis januarii preteritis citra etc. *Monumenta Ragusina* II, 58–59; уп. Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дуброваника*, 46.

представљале врсте свиленог броката протканог златним нитима,²⁰⁸ чија је вредност била велика, па је владар очито желео и сам да покуша да извуче што већу корист од промета таквим артиклима. Због оваквих вести које су пристизале из Србије, а очекивало се сличних буде још, овлашћени су кнез и Мало веће да размотре све могућности и спреме одговоре на писма дубровачких трговаца, очито са саветима како да покушају да се ослободе наведених новштина, при чему није требало искључити могућност да се трговци позову у Дубровник.²⁰⁹

У складу са већ раније констатованим ставом званичне дубровачке политике према српском владару, након што је у јесен 1348. године постало јасно да и он лично учествује у непријатностима које су трговци доживљавали, овом приликом нема никакве реакције, нити назнаке у том правцу, која би говорила да је Општина покушала на било који начин да своје интересе самостално заштити, интервенцијом на српском двору.

Вести о оваквим приликама са којима су трговци били суочени у српској држави свакако су могле да буду веома јак аргумент у рукама дубровачког посланства, приликом њиховог иступа пред венецијанским властима. Међутим, тешко је поуздано казати да ли су посланици већ били кренули на пут 29. јануара, при чему не треба сметнути са ума да су писма пристигла у Дубровник пре тог времена. У Венецији су засигурно били пре 31. марта 1349. године, када је већ било решено да се млетачки посланик упуту српском цару. Имајући у виду наведено, чини се могућим да су крајем јануара посланици били још увек у Дубровнику. У случају да су кренули у првој половини јануара или крајем месеца, а пре него што су вести о новштинама почеле да пристижу у Дубровник, излазило би да су у Венецији остали најмање месец до месец и по пре него што је решено да се млетачки посланик упуту у Србију, што се чини мало вероватним.

²⁰⁸ О тканинама исцрпно: Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дуброваника*, 46, *ЛССВ*, 734–735 (Д. Динић-Кнежевић). Челун је изгледа добио име по граду Шалон у Шампањи (Châlons-sur-Marne) где се таква врста тканине производила. *Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, 148–149.

²⁰⁹ *Reformationes* 15, fol. 13', 27. I 1349: de providendo et respondendo ipsis litteris... et faciendi omnia contra predicta, que eis videbitur et utilius necessarium, pro non dando per quamlibet litteram impedimentum Maiori consilio et (замрљано или прецртано) pro vocandi illud. *Monumenta Ragusina* II, 59.

Наведеном треба још додати да у наредним недељама и месецима, судећи по протоколима већа о овом проблему није било речи, нити било каквих покушаја да се то питање на званичан начин решава, што може упућивати да се чекало да се у решавање укључи Венеција. Исто тако, нема назнака о било каквој кореспонденцији према Венецији, са циљем да се дубровачки посланици обавесте о развоју ситуације у српској држави, у случају да са тим већ нису били упознати.

Као резултат дубровачког дипломатског подухвата у Венецији, 31. марта 1349. године решено да се српском цару²¹⁰ упути један свечани млетачки посланик који је имао да се заложи за дубровачке интересе. Сенат (Веће умољених) је том приликом донео низ одлука које заправо представљају оквир деловања венецијанског посланика, у виду уобличених дипломатских смерница, односно упутстава. Како су оне биле засноване на аргументима које су дубровачки посланици изложили, потребно им је поклонити пуну пажњу.

Венецијанским властима је било представљено да су Дубровчани у српској држави трпели и непрестано трпе штете, а да се новштине и невоље свакодневно догађају. То је био сасвим довољан разлог да се са крајњом озбиљношћу приме дубровачке жалбе и молбе да им се помогне у превазилажењу проблема са којима су били суочени. Стога је решено да се припреми један свечани посланик који ће бити послат српском цару, и да се тамо заложи за исправљање почињених неправди.²¹¹ Запажа да су дубровачки посланици у Венецији изгледа знали да невоље трговаца у Србији нису престале након септембра 1348. године, и да су међу њима поред осталог биле и новштине, о којима су вести у Дубровник пре оних из јануара, стизале скоро годину дана раније (фебруара 1348), о чему је било

²¹⁰ Колико у Венецији нису марили за доследност у погледу достојанства српског владара сликовито показују сенатске одлуке од 31. марта, у којима се српски владар назива и краљ и цар, а српска држава и краљевство и царство. Ради јаснијег увида, довољно је донети примере само из прве одлуке донете тог дана, по редоследу јављања: *regno Raxie; dominum imperatorem Raxie; dominum imperatorem; in imperio suo; de regno; regis; in regno suo; dominum imperatorem*. S. Ljubić, *Listine* III, 115–116, 31. III 1349; уп. М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Законака цара Душана, Београд 1951, 87–118.

²¹¹ S. Ljubić, *Listine* III, 115, 31. III 1349: *pro satisfaccione et emenda damnorum, que nostri fideles et subditi de Ragusio receperunt et indesinenter recipiunt in regno Raxie, de quibus coram nostro dominio graviter conqueruntur, supplicantes, ut pro eorum restitutione et refformatione novitatum et molestiarum, que eis cotidie irrogantur, dignaremur nostros solempnes ambaxatores ad dominum imperatorem Raxie etc.*

речи. У том смислу, имајући у виду дешавања у Србији о којома су у јануару 1349. године стизале жалбе у Дубровник, чини се сасвим могућим да је дубровачко посланство било упознато са њима, пошто по свој прилици на пут није кренуло пре 29. јануара.

Крајње учтивим дипломатским обраћањем, венецијански посланик је требало српског владара најпре да подсети на добре узајамне односе које су Србија и Венеција имали у претходном периоду, након чега је имао да укаже на невоље које су Дубровчани трпели у српској држави, али сасвим разумљиво, не на такав начин да сам владар буде директно окривљен, јер то свакако не би користило дипломатском подухвату. У том смислу дубровачке невоље у његовом царству је требало представити као последицу деловања *службеника његове свете круне*. Сасвим очекивано, како би изгледа на успех дипломатске мисије додатно ојачани, аргументација са којом се требало изаћи пред српског цара прилично је увеличана.²¹²

Иако се дубровачке власти нису решиле да заведу прекид и забрану трговине са српском државом, као одговор на непријатности које су трпели њихови трговци, изгледа да та могућност није искључивана. У том смислу би могла да говори већ помињана одлука Великог већа од 27. јануара којом је на неки начин наговештена могућност позивања трговаца у Дубровник. Стога став да су дубровачки трговци због новштина, невоља и штета које им се наносе присиљени да се повуку из српске државе, пошто не могу да тргују на уобичајен начин,²¹³ делује као одраз стварног расположења Општине дубровачке, а не само као некаква прорачуната дипломатска стратегија. Након што би били отклоњени сви горе наведени разлози који су доводили до жалби трговаца, на такав начин што би све нанете неправде биле на задовољавајући начин исправљене,

²¹² S. Ljubić, *Listine* III, 115–116, 31. III 1349: Audivimus dudum et incessanter audimus graves querelas et lacrimabiles nostrorum subditorum de Raguxio et fidelium dilectissimorum, dicencium, in imperio suo per officiales sue sancte corone non una sed diversis gravitatibus et molestiis tractari, et propterea se ad dampna gravia et iacturas intolerabiles esse prolapsos, damna quoque dampnis, novitates novitatibus, et gravitates gravitatibus continuate et indesinenter augeri... ac de dampnis singulis, gravitatibus et molestiis, eis per officiales regis irrogatis etc.

²¹³ S. Ljubić, *Listine* III, 116, 31. III 1349: Que quidem novitates, gravitates et dampna, eis importabilia, ipsos astringunt de regno recedere, et in ipso more solito non merchari.

венецијански посланик је имао да се постара да у српској држави Дубровчанима буду обновљене привилегије, које су подразумевале враћање пређашњих услова пословања, односно трговања, при чему није требало пропустити да се нагласи да ће такво нешто бити корисно читавој држави.²¹⁴

Иако је сасвим извесно да су дубровачки посланици прилике у Србији могли да представе доста тежим него што су заиста биле, како би убедили венецијанске власти да је нужно и неопходно да се укључе у решавање дубровачких проблема, сасвим јасно се могу препознати описи и формулације невоља трговаца, какве се јављају и у дубровачким изворима.

Из одлука које је венецијански Сенат усвојио 31. марта могу се видети и планови Дубровника, који се не могу наћи у дубровачким изворима. Они су свакако били садржани у несачуваном посланичком упутству које су дубровачки кнез, Мало веће, седморица мудрих и посланици саставили пре него што је посланство кренуло пут Венеције. Намера Општине није била да решавање проблема својих трговаца у српској држави препусти Венцији, већ да искористи њен, несумњиво већи ауторитет, али на такав начин што ће у садејству, заједно, иступати пред српским владаром, што је, како се процењивало, отварало далеко веће могућности на успех у дипломатском подухвату који је покренула дубровачка страна. У том смислу посланици су у Венецији изложили да Општина дубровачка намерава да заједно са венецијанским послаником српском владару пошање и своје посланство. Из тог разлога млетачки посланик је добио упутство да на свом путу према Србији најпре треба да сврати у Дубровник, где би поново саслушао све жалбе на рачун српског цара, како би стекао потпунији увид у проблеме, а самим тим се и додатно припремио како да аргументовано наступи код српског владара, како би све неправде које су трговци трпели биле исправљене.²¹⁵

²¹⁴ S. Ljubić, *Listine* III, 116, 31. III 1349: quod ipsi Raguxei privilegiis et promissionibus gaudeant ac immunitatibus et beneficiis in regno suo, quibus a longis retro temporibus sunt gavis, ita ut restitutis et satisfactis dampnis quibuslibet, et ammotis gravitatibus et molestiis iusolitis quibuscunque ipsi Raguxini in regno suo conversari possint et mercari sicut consueverant ante has novitates et dampna, hoc cum sue maiestatis honorem et decus respiciet, et fructus et utilitas inde parabitur toti regno etc.

²¹⁵ S. Ljubić, *Listine* III, 116, 31. III 1349: verum cum comes et commune Ragusii intendant mittere suos ambaxatores simul cum nostro, et munera ipsi imperatori... dictus ambaxator noster eundo,

Током преговора са српским царем, уколико би постигнути споразум задовољио дубровачке интересе, циљ венецијанске дипломатије био би испуњен, те у овом тренутку није била планиран никакав додатни подухват посланика. У том смислу он је имао да се обављена посла врати у Венецију. Међутим, остављала се могућност да преговори не иду баш глатко, да разлика у ставовима између две стране буде непремостива, односно да српски цар не буде спреман да прихвати и испуни захтеве који пред њега буду испостављени. У таквом случају, посланик је требало да пише у Венецију, односно да тражи додатне инструкције, и да чека док оне стигну, што је значило да није могао без консултација да ради на своју руку.²¹⁶

Поред решавања проблема дубровачких трговаца у српској држави, венецијанском посланику пре кретања на пут требало је да се стави у задатак да саслуша и оштећене венецијанске грађане, којима су неправде такође нанете у српској држави, а да потом у договору са венецијанским властима нађе начин на који ће се постарати да се те неправде исправе.²¹⁷

Последња сенатска одлука од 31. марта, усвојена поводом одласка венецијанског посланика код српског цара, садржи крајње занимљиве податке који говоре о појединостима насталог заплета у вези са штетама на које су се дубровачки трговци жалили. Наиме, дубровачки посланици у Венецији су известили тамошње власти да иза штета и новштина које је Општина трпела стоји Никола Бућа,²¹⁸ који је био царев протовестијар. О тако нечему сачувани дубровачки извори не говоре, што у овом случају никако не значи да Никола Бућа није био предмет дискусије на органима власти у Дубровнику, јер посланици су

prius vadat Raguxium, ubi, postquam eis dederit noticiam vie sue, audiat querelas eorum et dampna, que passi sunt in imperio predicto, in quibus ipsi petunt satisfactionem etc.

²¹⁶ S. Ljubić, *Listine* III, 116, 31. III 1349: et si dominus imperator predictus satisfecerit Raguxeis, aut concordia intervenerit, de qua Raguxei contententur, Venecias revertatur; si autem intencionem nostram et ipsorum Raguxinorum, quas super diximus, ab eodem domino rege habere non poterit vel complere, et essent aliquae differentie inter ipsum dominum imperatorem et illos de Raguxio, scribat ipsas nobis etc.

²¹⁷ S. Ljubić, *Listine* III, 116, 31. III 1349.

²¹⁸ S. Ljubić, *Listine* III, 117, 31. III 1349: et super istis negociis possint scribi Nicolao de Buchia in ea forma, que videbitur domino, consiliariis et capitibus; cum habeamus per relationem ambaxatorum de Raguxio, qui sunt hic, quod ipse Nicola de Buchia est auctor et causa horum dampnorum et novitatum etc.

очито деловали у оквиру упутства које је донето пред њихов полазак. Како у септембру 1348, тако у јануару 1349. године, као онај који је одговоран за невоље дубровачких трговаца означаваан је сам српски цар. Додуше, у лето 1348. године Дубровчани су решили да пишу не само српском владару, већ и Николи Бући, али повод за ту преписку биле су штете које су Дубровчанима наносили суседи, не само са српског подручја, па је истом приликом одлучено да се пише и у Босну. Том приликом није било никаквог помена нити назнаке да су дубровачки трговци из унутрашњости српске државе били оштећени.

Објективна одговорност Николе Буће у штетама које су трговци трпели може се и разумети и објаснити са дубровачког становишта, пре свега у оквиру проблема који су настали у вези са посебним царинским наметима, о којима су током јануара пристизале вести у Дубровник. Као неко ко је, поред осталог, бринуо за спровођене фискалне политике у држави, протовестијар је у надлежности имао контролу царинског система у земљи.²¹⁹ Одатле је свакако потицала могућност да поступцима и мерама које је спроводио Дубровчани буду незадовољни. Међутим, овде треба подвући, да дубровачке жалбе и негодовања никако не могу и не смеју бити критеријум на основу кога се оцењује исправност и законитост поступака које је протовестијар спроводио, сасвим извесно уз владареву подршку. Увођење посебних фискалних, односно пореских мера које су ишле у корист државе, трговци су посматрали искључиво са становишта својих пословних интереса, које им у овом случају свакако нису ишле у прилог, па су све оно, што у том смислу у пракси раније није постојало, називали новштинама, и томе се оштро супротстављали.

Поред Николе Буће, који је означен као *творец* и *узрок* штета и новштина, дубровачки посланици у Венецији су у том смислу оптужили и два своја властелина, Мароја Гућетића и Николу Лукаревића, за које су истакли да имају друштво са њим.²²⁰ Прво наведени био и зет Николе Буће, а могуће је да су били

²¹⁹ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 188–189, 197–199; *ЛССВ*, 596–597 (М. Благојевић).

²²⁰ S. Ljubić, *Listine* III, 117, 31. III 1349: Insuper cum dicant ambaxatores predicti, quod Maroe de Gozzi de Ragusio, qui est gener eiusdem Nichole de Buchia, et Nicola de Lucari de Ragusio habent societatem cum eodem Nicola de Buchia, qui etiam sunt, ut dicunt, causa istorum dampnorum et novitatum etc.

сарадници и помоћници протовестијара у обављању сложених и обимних послова државних финансија.²²¹ При томе не треба заборављати да је Никола Бућа од 1336. године био примљен у ред дубровачке властеле. У том смислу, како су учествовали у спровођењу мера српске државе које нису биле у интересу дубровачких трговаца, њихова делатност је означена штетном, и у том погледу је тражено да се на њих изврши одговарајући притисак. Стога су венецијанске власти решиле да њихов посланик који треба да иде српском цару, по доласку у Дубровник се састане са тамошњи кнезом, и заједно позову двојицу властелина како би их прекорили због њиховог доприноса штетама и новштинама.

На овом месту треба подсетити да су кнез, Мало веће и десеторица мудрих, који су почетком јануара 1349. године добили у задатак да изврше неопходне припреме за одлазак дубровачког посланства у Венецију, решили да се средства за тај дипломатски подухват обезбеде узимањем зајма управо од Мароја Гучетића и Николе Лукаретића, сасвим извесно са веома јаким разлозима, о којима се сазнаје тек на основу иступа дубровачких посланика пред венецијанским властима. Упадљиво је, међутим, да дубровачке власти, оптужују своју властелу, а да осим наведеног зајма, нису спроводиле никакве посебне мере према њима. Сама чињеница да су оптужбе не њихов рачун износили у Венецији, очекујући помоћ и по том питању, довољно говори о осетљивости ситуације, пошто се у овом случају радило о лицима која су по свој прилици била у служби српског владара. Венецијанске власти, са друге стране, према њима нису предвиделе никакве казнене мере осим укора, што може упућивати на то да су били свесни ограниченог обима њихове одговорности, која се састојала у учествовању у спровођењу сасвим легитимне фискалне политике српске државе, која је означена као штетна по интересе трговаца са дубровачког економског становишта, али која се могла оспоравати не правним, већ искључиво политичко-дипломатским средствима.

²²¹ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 188–189, 197–199. Мароје Гучетић је после смрти Николе Буће наставио службу на царевом двору, о чему ће бити речи касније.

Венецијански посланик који је требало да крене на српски двор биран је у пет наврата током читавог априла 1349. године.²²² На крају је решено да ће пут Србије кренути маркиз Никола Ђорђи, који је изабран 23. априла.

Он је био представник споредне лозе венецијанске патрицијске породице Ђорђи, из које су бирани кнежеви Корчуле. Након што се оженио Гуљелмом Палавичини, Никола је као маркгроф, од 1335. године преузео управу у малој латинској држави, маркгрофовији Бодоници, код Термопила у Грчкој.²²³ Како је нешто касније услед несмотрености осудио једног жениног рођака на смрт, супруга га је отерала из Бодонице, па је био приморан да се врати у Венецију, где је боравио у време припреме посланства српском цару.²²⁴

Маркиз Никола Ђорђи је из Венеције засигурно кренуо након 29. априла, када је биран посланик од кога се ипак одустало. Сенат је још 31. марта, кад су доношене одлуке које су се тикале смерница дипломатског деловања код српског цара, одредио и трошкове за посланика и његов пратњу, према којима се процењивало да би он могао да у својој мисији остане и до пет месеци.²²⁵ Никола Ђорђи је у Дубровнику био свакако пре 7. јуна 1349. године, када је забележен као сведок исплате Српског стонског дохотка скадарском бискупу Марку, царевом

²²² S. Ljubić, *Listine* III, 146: Ambaxatores ad dominum regem Rasie: 2. aprilis, Philippus Emo, plezius Zan Maicello; 7. aprilis, Johannes Gradonico, plezius Marcus Aeldo; 15. aprilis, Marcus Ruzini, plezius Johannes Babilonio; 23. aprilis, Nicolaus Georgio marchio, plezius Andreolus Grimani; 29. aprilis, Mapheus Aymo, plezius Zaninus Emo.

²²³ Маркгрофовија Бодоница основана је након крсташког освајања Цариграда 1204. године. После проширења Српског царства на Епир и Тесалију 1348. године, јужна српска граница је била недалеко од Бодонице. Од оснивања, па до 1335. на њеном челу су били маркгрофови из породице Палавичини. Са маркгрофом Николом I (1335–1354), Бодоницом почиње да управља венецијанска породица Ђорђи, све до турског освајања маркгрофовије 1414. године. W. Miller, *The Marquisate of Boudonitza (1204–1414)*, *Journal of Hellenic Studies* 28 (1908) 234–249.

²²⁴ W. Miller, *The Marquisate of Boudonitza (1204–1414)*, 238–240; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 227.

²²⁵ За три месеца стављено му је на располагање 300 либри (=6.000 перпера), а ако би остао преко тога два месеца, за сваки је требало да има по 50 либри (=1.000 перпера). У пратећи је требало да има 4 лица, од којих једног благајника, једног нотара и једног куvara. Путни трошкови падали су на Општину венецијанску, и могао је да потроши *solidos duos grossorum in die in expensis sui oris et familie*. S. Ljubić, *Listine* III, 117, 31. III 1349. Када је након шест дана посланику стављено у задатак да и да посредује око склапања мира између српског и византијског цара, у случају потреба да иде у Цариград, одобрена су му додатна средства. *Si vero ibit in Constantinopolim, habere debeat libras V centum in IV menses et inde in antea libras L in mense*. S. Ljubić, *Listine* III, 120, 6. IV 1349.

опуномоћенику. Том приликом је као сведок забележен и Никола Лукаревић,²²⁶ исти онај који је у Венецији оптуживан за саучесништво у стварању штета и новштина дубровачким трговцима, о коме је Сенат расправљао крајем марта.

Тек када су се вратили из Венеције, и 13. јуна подносили рачун о путним трошковима пред кнезом и Малим већем, сазнаје се ко су заправо били дубровачки посланици. Иако се од краја новембра 1348. године планирало да посланство буде трочлано, по свему судећи у Венецију су путовала само два посланика, Марин Буних и Јован Цријевић. Они су по повратку у Дубровник, какав је и обичај, испоставили извештај о својим трошковима, а основу ког је утврђено да им је од средстава стављених на располагање преостало 164 перпере.²²⁷ Дубровачки посланици су се вратили са пута свакако пре наведеног датума, али је тешко рећи колико раније, пошто се у пракси дешавало да се извештај о трошковима подноси и извесно време након повратка. Сасвим је могуће су у повратку кренули са млетачким послаником, који се у Дубровнику први пут среће шест дана раније.

Судећи према одлуци Сената од 31. марта, по доласку венецијанског посланика у Дубровник, Општина је требало да изабере своје посланике који ће заједно са њим кренути код српског цара. Такво нешто се засигурно догодило, међутим одлуке о томе нису унете у записник, па се стога не може са сигурношћу ни рећи када је венецијанско-дубровачко посланство кренуло пут Србије. Прва вест у дубровачким изворима о њиховом посланству у Србији среће се тек 18. септембра, када је решено да се посланицима пише о новштинама које је *сада* заводио Страхиња (*fecit nunc Strachina*), о чему је већ било речи.²²⁸ Преговори вођени са српским царем у то време су били у завршној фази. Новштине на које се Дубровчани поново жале, по свој прилици су биле из домена нове царинске политике која је од јануара 1349. године примењивана у српској држави, осим

²²⁶ *Diversa Cancellariae* 16, fol. 93', 7. VI 1349: in presencia domini Nicolay Georgio, marchionis de Veneciis, ser Nicole de Lucari etc. K. Jireček, *Dohodak stonski*, 528–529.

²²⁷ *Reformationes* 15, fol. 28, 13. VI 1349: Ser Marinus Luchari de Bona, ser Johanes de Çereua... fecerunt et reddiderunt rationem domino comiti et dicto suo Minori consilio de omni eo et toto, quod expenderunt in ambaxiata etc. *Monumenta Ragusina* II, 73.

²²⁸ *Reformationes* 15, fol. 37, 18. IX 1349: quod mittantur littere nostris ambaxatoribus Sclauonie notificando eisdem etc. *Monumenta Ragusina* II, 79–80.

уколико се није радило о некаквој самовољи требињског управника. У оба случаја било је очигледно да споразум са српским владарем још увек није био постигнут, па тако требињски управник није ни имао никакве нове инструкције са двора.

Први пут из дубровачких извора за имена општинских посланика који су преговарали са српским владарем сазнаје се тек по њиховом повратку у Дубровник. Скоро три месеца након што су окончани преговори, Симон Бенеших, Марин Бунић и Џиве Цревић, посланици код српског цара, 13. децембра 1349. године, сводили су рачун о путним трошковима пред Малим већем.²²⁹

О почетку и току преговора које је венецијанско-дубровачко посланство водило са српским царем могуће је нешто више казати на основу одговора на писмо које је из Србије маркиз Никола Ђорђи упутио у Венецију. Како је Сенат 13. септембра донео одлуку да се посланику одговори, имајући у виду време које је било потребно да преписка из Србије стигне у Венецију, посланство је по свој прилици већ почетком лета приспело пред српског цара.²³⁰

4.9. Хрисовуља са два пратећа акта

Резултат дипломатске мисије венецијанско-дубровачког посланства на двору цара Стефана Душана дошао је 20. септембра 1349. године, када је цар у Новом Брду издао хрисовуљу, повељу о укидању требињске царине и забрани отварања нових, као и акт о дуговима.²³¹

Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима се од свих пређашњих повеља које су српски владари издавали Општини издваја не само по обиму своје

²²⁹ *Reformationes* 15, fol. 55, 13. XII 1349: Per Symonem de Benessa, Marinum Lucari de Bona, Giue de Çereua ambaxiatores ad dominum imperatorem Raxie facta et redita fuit ratio... de omnibus denariis per eos receptis a Communi occasione dicte ambaxiate, *tam pro expensis eorum quam pro familis et alis omnibus*, et de expensis per eos factis in dicta ambassiata, restant recipere dicti ambaxiatores a Communi omnibus emensis uerpereros XXI. *Monumenta Ragusina* II, 90 (текст у курзиву није објављен).

²³⁰ S. Ljubić, *Listine* III, 160–161, 13. IX 1349.

²³¹ Ново, критичко издање сва три документа заједно са снимцима: Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, ССА 11 (2012) у штампи. Прилози бр. I–22, I–23, I–24.

садржине, већ и по ширини захвата, односно по броју и различитости питања којих се дотиче у оквиру регулисања српско-дубровачких односа. Она је постала образац и узор за практично све потоње српске владаре и моћнике, сваког пута када су уређивали своје односе са Дубровником. Хрисовуљу прате два акта издата истог дана, први представља својеврсни извод из хрисовуље, док други акт, документ о свођењу рачуна изгледа као додатак (анекс) хрисовуљи. Садржини ових докумената потребно је поклонити пуну пажњу.

Иако се хрисовуља, односно златопечатно слово, као свечана владарска даровница, под византијским утицајем у дипломатичкој пракси српске владарске канцеларије јавља још у XIII веку, Дубровчани су од српских владара први пут управо од цара Стефана Душана добили исправу која је у самом тексту названа најпре хрисовуља, а потом и пренаглашено *златопечатна хрисовуља*.

Хрисовуља била је издата у три истоветна примерка, један је био намењен Венецији, други Дубровнику, а трећи је имао да се налази у дворској архиви. Сачуван је само оригинал документа који се налази у Државном архиву у Дубровнику. Тај оригинал хрисовуље писан је канцеларијским брзописним ћириличним писмом на папиру, оверен је свечаним владаревим потписом изведеним црвеним мастилом, испод кога је некада на црвеној врпци висио златни печат. Поред оригинала у Дубровнику се чувају и два преписа документа, један који је хронолошки близак времену издавања оригиналне исправе, и други који је начинио дубровачки српски канцелар Никша Звијездић у свом зборнику *Liber Privilegiorum*, познатом и под називом *Codex Ragusinus*, око сто година након издавања исправе.²³²

Повеља о укидању требињске царине, забрани отварања нових и слободи кретања дубровачких трговаца, први је пратећи акт хрисовуље, сачуван у оригиналу и налази се у Државном архиву у Дубровнику. Документ је исто тако писан канцеларијским брзописним ћириличним писмом на комаду папира, оверен

²³² Печат је након пребацивања дубровачке архивске грађе у Беч отргнут, у периоду после 1833, а пре 1858. године. Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, у штампи.

је менологемом (особен владарев потпис који садржи месец и индикт, који је у овом случају нетачан) и висећим печатом.²³³

Документ о царевим дуговима Дубровчанима је други пратећи акт хрисовуље. Исправа је сачуван у оригиналу, налази се у Архиву САНУ у Београду. Акт је писан писан канцеларијским брзописним ћириличним писмом на комаду папира, оверен исто тако менологемом и печатом, идентичном оном на претходној исправи.²³⁴ Како је документ превасходно вишеструко корисан за сагледавање прихода владарева ризнице, а далеко мање за политичке односе, његовој садржини пажња ће бити посвећена у оквиру посебне целине у којој се разматра дубровачки удео у приходима државне благајне.

4.9.1. Садржина хрисовуље

Венецијанско-дубровачко посланство које приспело на српски двор ради преговора са царем, чинили су, већ помињани Никола Ђорђи, а уз њега дубровачка властела Марин Бунић, који је непосредно пре тога боравио и у Венецији, затим Симон Бенишић и Живе Чревић. Они су, у складу са инструкцијама које је Сенат усвојио 31. марта, српском владару аргументовано изложили све неправде и дугове (*кривинѣ и дълговѣ*), који су учињени у српској држави. Таква дефиниција проблема може се делимично препознати у формулацијама које се срећу у дубровачким изворима (*derobationes, violencie, iniurie, dampna, offense*) и венецијанским (*molestie, iacture, dampna*). Иако је спровођење нових царинских прописа у српској држави изазвало велико незадовољство код Дубровчана, у ком смислу је посланство имало инструкције за

²³³ Ради се о позлаћеном сребрном печату, чија је позлата по ободу као и на појединим истуреним рељефним деловима излизана, а читање натписа делимично задаје потешкоће. Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, у штамп. О печату в. Д. Кораћ, *Повеља краља Стефана Душана Манастиру Свете Богородице у Тетову. Прилог српској дипломатици и сфрагистици*, ЗРВИ 23 (1984) 144–149; Д. И. Синдик, *Српска средњовековна акта у Манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998) 21–22, 29. Прилог бр. I–23.

²³⁴ Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, у штамп. Прилог бр. I–24.

интервенцију код цара, у петиционом делу хрисовуље новштине нису изричито поменуте.

Преговори које је венецијанско-дубровачко посланство водило окончани су успешно. Цар је прихватио одговорност за проблеме који су му изложени и пристао да се они исправе. То је практично значило да је Дубровчанима на највишем месту у држави призната основаност њихових жалби, и интервенције која је из тога проистекла, па је с тим у вези све што је договорено обликовано у виду милости коју цар чини у договору *са сином царства ми, краљем Урошем, и са властелом*, што је особеност документа која проистиче из унутрашњих промена које је српска држава у међувремену доживела.

Правни чин који је проистекао из преговора, а чије је сведочанство хрисовуља издата 20. септембра 1349. године у Новом Брду, изложен је кроз 24 таксативно наведене одредбе, које се тичу уређивања различитих аспеката српско-дубровачких односа:

1. На првом месту дубровачким трговцима се гарантује слободно и несметано кретање са својом робом по читавој државној територији. Она је означена као земља царства ми и краљева, којој формулацији ће пажња бити посвећена нешто касније у току излагања. Слобода кретања трговаца, без икаквих ограничења, односно сметњи, био је први и основни, а уз то и неизоставни предуслов, без ког се нису могли замислити нормални трговински односи на територији једне државе. Овакве гаранције Дубровчани су прибављали приликом сваке промене на српском престолу, а последњи пут, након што је Стефан Душан преузео краљевску власт.²³⁵ Међутим, прави разлог због кога је српски цар поново изнео гаранције у том смислу, није био у томе што је то претходни пут учинио скоро 18 године раније, већ стога што је у међувремену та основна слобода трговаца доведена у питање, па је било нужно да се изнова потврди.

2. У тесној вези са слободом кретања трговаца била је њихова имовинска сигурност, и једно се практично није могло одвајати од другог, па се може говорити о још једном основном и неизоставном предуслову за несметану

²³⁵ Повелем издатом крајем 1331. године, краљ Стефан Душан поред осталог гарантује Дубровчанима: *да си продаю свободно, ходе по земли крал(к)в(ст)в(а) ми... да ходе по тръговѣхъ...* Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о трговини*, 22. Прилог бр. I-1.

трговину, који је стајао у истој равни са претходним. У том смислу, како је и ово стечено право трговаца такође било доведено у питање, цар је гарантовао да се трговцима ништа не сме узети силом, нити да их ико омета у законитом обављању пословних активности, при чему је посебно наглашено да то не може чинити *ни властелин царства ми, ни краљев властелин*, и још једном истакнуто да слобода њиховог кретања не сме да буде доведена у питање. На овом месту није непосредно наглашено да су у смислу имовинске сигурности трговци заштићени и од поступака самог владара, иако је за такво нешто свакако било места, с обзиром на то да је српски владар још у септембру 1348. године био означен као неко ко је директно одговоран за штете које су током лета те године трпели дубровачки трговци. Такво решење у сваком случају представља једну необичност, уколико се има у виду да су Дубровчани у том смислу добили крајње изричите гаранције, где је посебно истакнут и сам владар, већ на почетку владе краља Стефана Душана.²³⁶

2.1 У случају да дође до кршења претходне одредбе, владар је на првом месту преузимао на себе обавезу да оштећеном надокнади претрпљену штету, а потом да се постара да се пронађе кривац и од њега одузме све оно што је силом задобио од трговаца. Овакво решење представља једну новину у односу на повељу са почетка краљеве владе, и по свој прилици је проистекло из негативне праксе на коју су се дубровачки трговци жалили својој Општини.

3. Владар је загарантовао слободан транзит преко читаве државне територије свим трговцима који су са својом робом намеравали да из пословних разлога одлазе у неку страну земљу. Међутим, овде је начињено једна озбиљна ограда. Забрањено им је да у било коју земљу са којом се граничи српска држава носе оружје. Такву забрану није тешко разумети, јер је донета у циљу безбедности саме државе, пошто би у супротном, владар дозволио да се преко српске територије наоружавају суседне земље, за шта никако није могло да се нађе оправдање. Вреди истаћи да ова одредба чини крајње особену читаву хрисовуљу, по томе што су у њој набројани сви суседи српске државе, па је тако решено да трговци *оружје не носе, ни у Бугаре, ни у Басарабину земљу* (тј. Влашку),

²³⁶ Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о трговини*, 22. Прилог бр. I-1.

ни на Угре, ни у Босну, ни у Грке. Колико нам је познато, осим у хрисовуљи цара Уроша од 25. априла 1357,²³⁷ која највећим делом преноси, готово неизмељену садржину Душанове хрисовуље, не постоји ниједан сличан пример у сачуваној српској дипломатичкој грађи, да су у било ком контексту наведени сви суседни народи. Оваква одредба није значила забрану трговине оружјем, пошто је и сам владар у том смислу био заинтересован, јер је дубровачким трговцима дозвољено да несметано увозе убојита средства у српску државу.

3.1. У случају да се неки трговац оглуши о забрану транзита оружја преко српске државне територије, односно покуша да изврши какво кријумчарење у том смислу, сво такво оружје које се пронађе било би одузето од сваког за кога се утврди да га је понео у страну земљу. Оваква мера оставља могућност да се нешто више каже контроли промета оваквим артиклима. С обзиром на то да је трговина оружјем у српској држави била дозвољена, сваки трговац који се бавио том врстом трговине могао је несметано да га поседује све време док се налази у земљи. Проблем је настајао оног тренутка када би са тим оружјем покушао да пређе у неку од суседних држава. Како би једна оваква забрана била спроведена у пракси, за шта је држава имала све разлоге да се заиста догоди, морала је да постоји одговарајућа контрола прометом убојитим средствима. Тешко је говорити о томе да ли су трговци били у обавези да надлежним државним органима пријаве сваки унос таквих средстава на државну територију, али оно што је сигурно, јесте да је приликом изласка из земље морала постојати одређена контрола, уколико је постојала намера да се донета мера спроведе у дело. Ко је вршио такву контролу, тешко је са сигурношћу рећи, сасвим је могуће да је то била једна од надлежности крајишке властеле,²³⁸ посебно оне кроз чија властелинства су пролазили важни путеви који су водили у суседну земљу. У том смислу важну улогу су могле имати и *мимоходне царине*, од којих су се неке налазиле и на подручју крајишта. Оне су обично организоване на последњем тргу пред границу, где је у новцу плаћана

²³⁷ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 93–96, бр. 95.

²³⁸ О крајишкој властели и крајиштима видети М. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије*, Зборник радова са научног скупа Војне крајине и југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699, Београд 1989, 27–46; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 192–194; *ЛССВ*, 320–321 (М. Благојевић).

царина за преосталу робу која је извожена у суседну земљу.²³⁹ Таква места су несумњиво била погодна и за контролу крујумчарења оружја.

4. Питање узимање царина од дубровачких трговаца који су пролазили кроз Требиње, ушло је у посебну одредбу хрисовуље. Оно је први пут било покренуто још у јесен 1345. године, као последица праксе коју је завео слуга Дабижив Чихорић (Друговић), о чему је већ било речи. Тада је краљ Стефан Душан, саслушавши кључни аргумент дубровачког посланства: *Та царина није убирана откад је света и века*, за који је провером утврдио да је исправан, решио да се она у Требињу не сме узимати, под претњом духовне, и високе новчане казне од 1.000 перпера.²⁴⁰ Међутим, изгледа да је у периоду након 1345. године, бар повремено у Требињу долазило до додатног, незаконитог царинења робе дубровачких трговаца. Сигурну назнаку у том смислу имамо тек 18. септембра 1348. године, када је у Већу умољених решено да се дубровачким посланицима код српског цара пише поводом новштина које је *сада* заводио требињски управник Страхиња. Међутим, сасвим је извесно да за два дана, до 20. септембра, та преписка није могла да стигне до Новог Брда. У сваком случају, венецијанско-дубровачко посланство је и по питању царине у Требињу издејствовало нову владареву забрану да се она узима, како трговцима који иду у Дубровник, тако и онима који иду из Дубровника. То је крајње слична формулација оној из повеље од 1345. године, с тим што је у том документу читаво питање доста подробније обрађено. Привремено успостављена царина у Требињу за трговце који су одлазили у Дубровник, имала је несумњиво све одлике мимоходне царине за робу која се извозила из Србије. Иако је Требињска област према Дубровнику увек било погранично подручје, овде никада није била на законит начин заведена једна таква царина, па је то био кључни аргумент који су Дубровчани увек потезали у одбрани својих пословних интереса.

У хрисовуљи је одредба која се односи на незаконито узимање царина у Требињу, из истих разлога била проширена забраном да се трговцима царина

²³⁹ О царинама у смислу прихода од трговине в. *ЛССВ*, 792–795 (А. Веселиновић); Исти, *Држава српских деспота*, 224–229.

²⁴⁰ Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о царини слуге Дабижива*, 83–98. Прилог бр. I–14.

узима и на путевима, бродовима (прелази), односно на свим местима где то није било уобичајено,²⁴¹ што је представљало додатну заштитну меру за трговце од могуће самовоље поједине властеле носилаца надлежности у локалној управи.

5. Више одредби хрисовуље посвећено је заштити дубровачких интереса правним средствима, па је у том смислу, сасвим разумљиво, пажња најпре поклоњена судству. Прва у низу од одредби која се бави овим питањем предвиђа да се над дубровачким трговцима који се налазе на *трговима царства ми и краљевим*, у случају какве парнице, одређује судска надлежност цариника и кнеза, или кефалије, из оног града где се трг налази. Одредба је стилизована тако да се разуме да је било предвиђено двочлано судско веће, у чији састав је обавезно улазио цариник, који је морао постојати на сваком тргу, док је други члан већа био, у зависности од организације локалне управе, градски кнез или кефалија.

Такав састав судског већа на први поглед отвара питање основне претпоставке непристрасног суђења. Међутим, уколико се пажљивије приступи читавој ствари, отвара се могућност за шире и јасније сагледавање суштине донете одредбе. Неспорно је да су личности на челу институције градског кнеза и кефалије, представљале одговарајуће државне органе одговорне за управу у одређеној територијално-административној јединици, у чијим делокругу су се налазиле и судске надлежности.²⁴² Отуда је сасвим разумљиво њихово неизоставно учешће у парничним поступцима са подручја њихове одговорности. Међутим, питање другог члана судског већа који је неизоставно морао да буде цариник отвара простор за посебно разматрање у светлу поменуте непристрасности. У том смислу, вредно је истаћи да у средњовековној Србији није постојала организована царинска служба, већ је владар убирање царине издавао у закуп, у ово време у највећем броју случајева богатим дубровачким трговцима.²⁴³ Они су се ради наступа са већим капиталом често удруживали у пословна друштва. Трговци који су кроз уговорни пословни однос са српским

²⁴¹ Царина се на законит начин могла узимати само на тачно прописаним местима, трговима и званичним мимоходним царинама. *ЛССВ*, 792–795 (А. Веселиновић); Исти, *Држава српских деспота*, 224.

²⁴² О установи и надлежностима кефалије в. *ЛССВ*, 292–295 (М. Благојевић); А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 254.

²⁴³ *ЛССВ*, 792–795 (А. Веселиновић); Исти, *Држава српских деспота*, 223–227.

владаром постајали закупци права на убирање царина, па отуда њихово обавезно учествовање у судским већима приликом парница трговаца, чиме је испуњавана основна форма непристрасног суђења. Међутим, овде је нужно навести једну важну ограду. Наиме, не сме се разумети да су српске царине увек издаване у закуп само дубровачким трговцима, а не и појединцима из српских приморских градова који су достигли одређени степен развијености своје трговине, па самим тим и имали имућне појединце са довољно капитала за закуп царине, при чему се најпре на уму има Котор. У таквим случајевима, где цариник не би био Дубровчанин, са дубровачког становишта могла је бити доведена у питање непристрасност суђења. Додуше у таквим случајевима би се радило о владаревом поданику, што је могао да буде додатни разлог сумње у правично суђење.

Пажњу привлачи да је на крају одредбе наглашено је она *по закону родитеља и прародитеља царства ми*, што отвара простор за посебан осврт на једну такву тврдњу. У дотадашњим уговорним односима српске државе са Дубровником не може се наћи одредба налик овој. Када је реч о судству, прекретницу свакако доноси повеља краља Милутина из 1302. године. Њом је, како смо већ видели, било предвиђено да у случају парница између Срба и Дубровчана за спорове настале у унутрашњости, на српској територији, суди мешовити суд кога чине један судија Србин и један судија Дубровчанин.²⁴⁴ Иста одредба, унеколико проширена, поновљена је у првој повељи краља Стефана Уроша III из 1321. године.²⁴⁵ Међутим, у одредби из хрисовуље о којој је реч, експлицитног помена мешовитог суда нема. У пракси се о таквом суду могло говорити само под условом да је цариник био Дубровчанин, што заправо само представља шире схватање саме одредбе, пошто се владар није једном за свагда обавезао да своје царине увек издаје у закуп дубровачким трговцима. На овом месту треба изнети још једно запажање. Одредбе повеља краља Милутина и Стефана Дечанског о мешовитом суду говоре у једном општијем смислу, који

²⁴⁴ И ако се верује кои дльгъ междѸ Срѣблиномъ съ Дѣровѣчаниномъ, да имъ к сѣдѣ прѣдѣ сѣдишмъ срѣбскимъ и прѣдѣ кднѣмъ Дѣровѣчаниномъ, и цю сѣдита, този да к сврѣшено. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 51–53, № 53; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 36–37, бр. 39.

²⁴⁵ ...сѣдомъ да се ицѣ, да к кднѣ Срѣблинѣ а дрѣги Дѣровѣчанинѣ. Ике вѣде пра съ Гасиномъ да вѣде кднѣ Гасинѣ а дрѣги Дѣровѣчанинѣ, прѣд тѣми да се расправлю. С. Ћирковић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године*, ССА 5 (2006) 43–49.

подразумева да до спора Дубровчана са Србима дође било где на државној територији, док одредба из цареве хрисовуље као изричито место парнице помиње искључиво тргове. Разуме се да је до спорова у највећем броју случајева могло да дође управо на трговима, но никако не треба умањивати значај спорова који су се догађали на путу трговаца до одређеног трга.

Судећи по свему до сада изнетом, изгледа неспорно да је цар овом хрисовуљом *de jure* укинуо установу мешовитог суда. Међутим, *de facto* она је и даље постојала, засигурно у оним случајевима, а за које се не би могло рећи да их је био мали број, у којима је цариник, као обавезни члан судског већа, био Дубровчанин. Ситуација, у којој су донета нова решења представљана као очување старе правне традиције, доводила је до правних противуречности, па је као таква морала бити отклоњена, што се догодило тек након скоро четири деценије, у време кнеза Лазара.²⁴⁶

6. Друга по реду одредба која се бави судским питањима, посвећена је институцији владаревих судских резервата (царски дугови, лат. *casus regales*). Ова установа је подразумевала владар задржавао искључиво право суђења за најтеже преступе, односно кривична дела. Није очекивати да је владар непосредно учествовао у свим поступцима који су обухваћени његовим судским резерватима. Он је ово своје право могао пренети на судије, дворске достојанственике, властелу, односно носиоце управних надлежности у држави, са важном напоменом, да је увек задржавао право да по потреби, у свако време лично учествује у решавању спорних случајева. Владарев суд, који је обухватао низ резервата, са развојем правног система у средњовековној Србији, нарочито од времена цара Стефана Душана постао је највиши државни суд.²⁴⁷

Одредбом је предвиђено да се цареви судски резервати према Дубровчанима односе не следећих пет случајева: **крѣвь** (убиство, рањавање или сакаћење), **зем'ла** (спорови око земље, поседа), **провоѡ** (помоћ у бекству зависних људи), **ч'ловеѡ** (право својине над људима), и **своѡ** (утврђивање порекла украдене

²⁴⁶ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 120–123, бр. 127.

²⁴⁷ *ЛССВ*, 613–614 (А. Веселиновић); Исти, *Држава српских деспота*, 262–263.

ствари; доказно средство за кривична дела разбојништва и крађе), док су сва остала кривична дела спадала у редовну судску надлежност.

У Душановом закону, проглашеном свега четири месеца раније, јавља се и неколико других кривичних дела, која се не срећу у овој хрисовуљи, а која се убрајају у владареве судске резервате.²⁴⁸

У већ помињаној повељи краља Милутина Дубровчанима из 1302. године, међу владаревим резерватима наведена су четири кривична дела, од којих се само два (вражда и чељадин), под другим именом, али у истом значењу јављају у наведеној одредби хрисовуље.

7. У судском поступку, тек у случају сведока, посебном одредбом експлицитно се уводи начело паритета, према коме, у случају какве мешовите парнице, обе стране, са једне Дубровчани који су означени као Латини, и са друге Срби, треба да на суду дају по половину сведока. На истом начелу заснована је установе мешовите пороте, која се у готово истоветном контексту јавља недуго затим, у другом делу Душановог законика.²⁴⁹ Међутим, треба истаћи да се у самој одредби хрисовуље не јавља термин поротник, којим је у средњовековној Србији означавао клетвеник, веродостојан човек који је на суду под заклетвом потврђивао чињенице од значаја за парницу. Као таквом, суд му је поклањао безусловну веру, па је његов исказ могао имати пресудан значај за исход читавог судског поступка.²⁵⁰ У том смислу треба правити разлику између поротника и сведока,²⁵¹ који је као очевидац конкретног догађаја пред судом имао да да исказ који би помогао утврђивању истине. Како су сведоци били извор информација о чињеницама значајним за парницу, сасвим је разумљиво што је уведено начело

²⁴⁸ Осим наведених, у члану 103: *татъ* (лопов, кривично дело тешке крађе), *гѣсаръ* (разбојник, кривично дело разбојништва). *Душанов законик*, приредио Ђ. Бубало, 95, 186.

²⁴⁹ Члан 153: Иноверцима и трговцима поротници половина Срби, а половина од њихове дружине, по Закону Светога краља. *Душанов законик*, приредио Ђ. Бубало, 107, 208. А. Веселиновић, *Држава Српских деспота*, 270; *ЛССВ*, 722–723 (А. Веселиновић).

²⁵⁰ *ЛССВ*, 722–723 (А. Веселиновић).

²⁵¹ У повељи коју је Општини дубровачкој издао кнез Лазар 1387. године, истовремено са установом пороте, јављају се сведоци: *...и да к порѡта Дѣбровчанинѣ негова дрѣжина Дѣбровчане, кои сѣ ѡндези... ако ли ѣзѣхѡтѣ ѡбони сведочѣѣ кои се прѣ, да поставе половинѣ Дѣбровчанѣ а половинѣ Срѣбѣѣ, а ѡдѣ ѡнехѣзи сведѡкѣ да не ѡвѣѣнѣ повеки никдѣнѣ...* F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 51–53, № 195; Ј. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 120–121, бр. 127. Овакво решење је задржано и у каснијим повељама које су Дубровчани добијали од деспота Стефана и Ђурђа.

паритета, пошто би у супротном била угрожена претпоставка непристрасног судског поступка.

Уочљиво је да се у одредби о сведоцима наглашава да је она *по Закону, како су имали у родитеља и прародитеља царства ми, Светога краља*. На исти начин и у поменутом члану 153 Душановог законика, када је реч о поротницима. Сасвим је јасно и неспорно да се цар у оба случаја позива на извесни Закон краља Милутина. Међутим, у краљевој повељи Дубровчанима из 1302. године, на коју се по свој прилици ово позивање односи, нема помена о мешовитим сведоцима, нити пороти, већ само, како је већ истакнуто, о мешовитом суду, који чине један судија Србин и један Дубровчанин.

8. Посебном одредбом хрисовуље Дубровчани су стекли једну важну привилегију у српској држави, коју раније нису имали, судећи према сачуваним повељама које су добијали од српских владара. Наиме, радило се о случајевима када су Дубровчани свој добитак (имовину или њен део) поверили неком другом трговцу, за којег није назначено да је Дубровчанин, па се у том смислу не може одрећи да се радило о владаревом поданику, а овај порицао да га је примио. У тим ситуацијама спор би се решавао на такав начин што би се Дубровчанин заклео да је дотичној особи дао своја добра и таквој заклетви би се веровало као неоспорном доказном средству. Сама повластица је била крајње особена, пошто се очито полазило од претпоставке да са дубровачке стране неће бити никаквих злоупотреба у том смислу. Овакво решење отвара питање заштите интереса владаревих поданика, у ситуацијама када су се могли суочити са простом заклетвом Дубровчанина да му дугују, а да заправо то није истина, на које је тешко дати одговор. У сваком случају, привилегија коју су овом приликом стекли, Дубровчанима је потврђивана од свих потоњих српских владара.²⁵²

²⁵² У повељи цара Стефана Уроша, од 25. априла 1357. године јавља се идентична формулација, а затим повељама кнеза Лазара, од 9. јануара 1387, Вука Бранковића од 20. јануара 1387, деспота Стефана од 2. децембра 1405, деспота Ђурђа од 13. децембра 1428. и 17. септембра 1445. године, унеколико измењена, али са непромењеном суштином. Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 93–96, бр. 95; 120–123, бр. 127; II, 11–21, бр. 635, 636; М. Шуица, Т. Суботин-Голубовић, *Повеља Вука Бранковића Дубровнику*, ССА 9 (2010) 100–106; А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића Дубровчанима*, ССА 10 (2011) 155–161.

На крају поновљена констатација да је одредба у складу са законом који су Дубровчани имали у време претходних српских владара, овог пута без изричитог помена Светог краља, не може се потврдити у изворима.

9. Две суштински повезане одредбе хрисовуље посвећене су мерама предострожности при трговини коњима. Цариник уколико је био сигуран у порекло власништва коња, трговцу који га купује и за њега плаћа царину, требало да зајемчи да он није украден. У случају да то не учини, било је обавезно покренути свод, правну процедуру која је подразумевала обавезу да се тачно означи од кога је коњ који се продаје купљен.²⁵³ У овом случају покретање свода није морало истовремено да значи да је коњ заиста украден, већ меру крајње опрезности у недовољно јасној ситуацији, како би се уклонила свака сумња у порекло претходног власништва. На тај начин се отклањала могућност да дође до накнадних заплета, у случају да се појави власник који би препознао свог украденог коња.

9.1. У случају да је коњ био увезен из иностранства, процедуру свода, разумљиво, практично није било могуће спровести, или бар не тако једноставно као у самој земљи. Из тог разлога, допуном претходне одредбе предвиђено је било да се закуне онај трговац који доведе такве коње са још једним трговцем, да их је купио у страниој земљи, и да они нису украдени, па у том случају не би давао свод. Судаћи према томе што је у самој одредби наглашено да се у оваквом купопродајном односу продавац и купац познају, оном који је под таквим условима спреман да купује остављено је да процени колико поверење може да поклони трговцу који је коње увезао.

У средњем веку, од свих осталих животиња коњ се издвајао не само у погледу материјалне вредности, већ пре свега као врста симбола достојанства и

²⁵³ У изворном смислу свод је подразумевао посебну правну процедуру наслеђену из обичајног права, покретану у случају да код неког лица власник препозна своју украдену ствар. У таквим ситуацијама кроз свод, то лице код кога се предмет затекао било је у обавези да означи како га је стекао, односно од кога. Следећи корак је био да се тренутни ималац спорног предмета заједно са власником упуте до онога од кога је овај стекао предмет, и ако се испостави да га ни тај није украо, онда би у следећим корацима требало наставити даље према истом принципу, све док се не дође до оне особе која није могла да да свод, односно да скине сумњу са себе, чиме би био сматран крадљивцем, и у складу са тим би и одговарао. *ЛССВ*, 658–659 (С. Шаркић)

угледа властеоског слоја друштва.²⁵⁴ У том смислу, у Душановом законик у читав низ чланова (35, 37, 38, 48, 101, 193, 199, 200) посвећен је коњима. У контексту о коме је овде реч издваја се члан 193, који предвиђа давање свода за коње и другу стоку, при чему је глоба за онога који не може да скине сумњу са себе седмострука. Уколико неко каже да га је купио у туђој земљи, само у случају да га оправдају клетвеници, не би плаћао глобу.²⁵⁵

10. Посебна пажња у хрисовуљи је посвећена односу владара и трговаца када се он затекне на тргу. За регулисање оваквих ситуација Дубровчани су били посебно заинтересовани, с обзиром на негативну праксу са којом су се раније суочавали. Стефан Душан је неколико пута у краљевском периоду своје владе посезао за робом дубровачких трговаца о чему ће бити речи у току даљег излагања. Септембра 1348. године пристизале су вести у Дубровник да је сам цар лично одговоран за штете дубровачких трговаца, нарочито оних у Призрену, о чему је већ било речи. То су свакако били неки од разлога да венецијанско-дубровачко посланство покрене и то питање пред српским царем.

Ситуације у којима је роба узимана од трговаца, али није плаћена у истом тренутку, суштинском смислу искључују уобичајени купопродајни пословни однос. У случају да је одмах пошто је роба узета, трговцима дато усмено или некакво другачије обећање да ће исплата уследити касније, радило би се о куповини посебне врсте чије је плаћање одложено за извесно време, при чему би владар стварао дуг према трговцима. У случају да није било никаквог обећања, трговцима је у даљој заштити својих интереса остајало да се обратите својој Општини, чиме би читав проблем био решаван на вишем нивоу. И у једном и у другом случају трговцима који су се налазили на трговима у присуству највишег ауторитета у земљи, није остајало ништа друго осим да испуне владареву вољу и предају тражену робу, уколико је он изразио жељу да је поседује.

Проблеми који су проистицали из оваквих ситуација, несумњиво су оптерећивали српско-дубровачке односе, па је било очигледно да је у обостраном

²⁵⁴ И. Божић, *Коњ добри и оружје (уз члан 48 Душановог законика)*, 85–92; *ЛССВ*, 314–315 (Р. Михаљчић, са литературом).

²⁵⁵ *Душанов законик*, приредио Ђ. Бубало, 82, 83, 85, 95, 117, 118–119, 162,–163, 166, 185–186, 222, 224.

интересу да се они отклоне, а сличне ситуације предупреду. У том смислу током преговора је решено да трговци владара када долази на трг, дарују слободном вољом, онако како доликује даровати цара, а владар се са своје стране обавезује да неће бити *посилног дара и узимања*. Имајући у виду раније наведено, посилни дар је био заправо принудни, изнуђени дар, односно врста материјалне изнуде, насупрот кога стоји даривање *својом вољом*, без икакве присиле.²⁵⁶

11. Иако Стефан Душан, како у краљевском тако у царском периоду своје владе никада није био у отвореном ратном сукобу са Дубровником, у хрисовуљи је ипак поклоњена пажња могућности да до такве ситуације дође. У том смислу постигнута је сагласност да се Дубровчанима који се нађу у српској држави у време каквог неспоразума, *ако се царство ми посвађа са Дубровником*, који је могао водити оружаном непријатељству, остави рок од шест месеци да слободно и несметано оду у свој град, а тек потом су могле да отпочну ратне операције. Овакво решење се може сагледати у светлу штета и губитака које су дубровачки трговци могли да претрпе у случају да рат отпочне, а да они са својим добрима нису отишли у свој град. У ситуацији ратног стања између српске државе и Дубровника, трговци би остали без заштите, са израженом могућношћу да се над њима спроводе репресалије, које би уз угрожавање њихове личне сигурности подразумевале отимање, односно пљачку њихове имовине. Пре или касније питање накнаде претрпљених губитака морало је да дође на дневни ред у оквиру обнављања уобичајених мирнодопских односа, што је неминовно отварало питање плаћања ратне одштете. У таквој ситуацији државна благајна би била непотребно оптерећена плаћањем накнаде за последице ратних пљачки, од којих су појединци или групе прибавили корист, па је стога свакако било далеко корисније да се таква збивања предупреду остављањем рока у коме би се трговци са својом робом повукли са државне територије.

Овакво решење није била новост у српско-дубровачким уговорним односима. Први пут се у повељи краља Драгутина из 1281. године среће одредба према којој се дубровачким трговцима у случају да се огреше о српску државу, а

²⁵⁶ Ђ. Даничић, *Рјечник* II, 375; *ЛССВ*, 137–138 (Н. Павковић); М. Шуица, *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића у светлу дубровачких исправа из 1387. године*, *ССА* 9 (2010) 228–229.

да се то не исправи, оставља рок од три месеца да са свим што имају оду у свој град.²⁵⁷ Овде, додуше, није изричито поменут рат као разлог због кога би трговци морали да напусте земљу, али све упућује да се заправо таква могућност није искључивала, пошто им је мир гарантован све време докле *живе исправно са краљевством ми*. Након што је од брата преузео престо, краљ Милутин је 1282. године потврдио Дубровчанима братову повељу, у којој је одредба о одласку дубровачких трговаца унеколико појашњена. Сада се истиче да се дубровачка огрешења имају судом исправити по Закону, а уколико се на тај начин не успе, трговци су имали рок такође од три месеца да са својом имовином оду из српске земље,²⁵⁸ свакако из разлога своје личне и имовинске сигурности, која им у таквој ситуацији више није гарантована. Од овог времена, па све до 1349. године, у повељама које су владари Србије издавали Дубровчанима не среће се више одредба о одласку трговаца из земље у одређеном року.

Међутим, треба истаћи да су Дубровчани у међувремену, од владара Босне, бана Стефана II 1332. године добили повељу о трговини и решавању спорова, чија једна одредба предвиђа да се, у случају рата између Босне и Дубровника, даје рок од шест месеци Дубровчанима да слободно оду у свој град.²⁵⁹

Образац одредбе из хрисовуље о року за евакуацију дубровачких трговаца за случај избијања рата, постао је незаобилазан саставни елемент повеља које су у каснијем периоду Дубровчани добијали од српских владара и моћника.²⁶⁰

12. *Ius naufragii*, од давнина познато *прибрежно право*, које је господару давало слободу да присвоји све ствари које након бродолома доплове до његове обале, било је познато и у средњовековној Србији.²⁶¹ Међутим, зарад виших

²⁵⁷ Да имъ се да вѣдѣниѣ трѣми мѣсеци како си могѣ трѣжѣници ихъ штити ѣ градъ съ вѣѣмъ своимъ. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 54-55, № 57; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-1*, 32-33, бр. 33.

²⁵⁸ Да имъ естъ рокъ за три мѣсеце да си изидоутъ съ вѣѣмъ своимъ довитѣкомъ. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 50-51, № 51; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-1*, 33-34, бр. 34.

²⁵⁹ Яко рать вѣде, чеса Б(о)гъ ѡлиши, мегю Боснѡм(ъ) з Дѣбровникѡм(ъ), да да гв(сп)д(и)нь банъ Степанъ рокъ Дѣбровчанѡм(ъ) ·ѣ· м(исе)ца, да си погю ѣ Дѣбровникъ слободно. Р. Поповић, *Повеља бана Стјепана II котроманића о решавању спорова између Босне и Дубровника*, 38, 40.

²⁶⁰ Уз податке наведене у напмени бр. 252 треба додати још повељу цара Стефана Уроша издату 22. августа 1362. године у Оногшту којом је учвршћен мир након управо завршеног рата који је у име српске државе са Дубровником водио кнез Војислав Војиновић. Љ. Стојановић, *Повеље и писма I-1*, 100, бр. 99.

²⁶¹ А. Веселиновић, *Повеља деспота Стефана Лазаревића Дубровчанима*, 162.

државних интереса, српски владари су се у односу према одређеним политичким чиниоцима одрицали тог права, рачунајући да ће на такав начин прибавити већу корист од оне која се могла стећи прикупљањем спашених ствари. У том смислу посебном одредбом хрисовуље, српски цар се обавезао да се у случајевима бродолома млетачких и дубровачких бродова, све што буде допловило до обала српске државе, у *земљу царства ми и краљеву*, неће узимати, и да ће бити *слободно*, односно да ће власник моћи да све спашене ствари добије назад у власништво.

Први пут од једног српског владара у оквиру неке повеље Дубровчани су овакву повластицу стекли 1326. године од краља Стефана Уроша III Дечанског.²⁶²

Када су у питању Млечани, први пут је изузетак у примени прибрежног права начинио је краљ Милутин 1309. године,²⁶³ а 1341. краљ Стефан Душан у свом писму подсећа млетачког дужда да му по праву припадају све ствари које претекну након бродолома, али том приликом поручује да се у случају венецијанских бродова тога неће придржавати.²⁶⁴ Овакво решење је трајало све до 1349. године када је уношењем у владареву хрисовуљу добило чврст правни оквир.

Политику одрицање од прибрежног права наставили су да следе потоњи српски владари и обласни господари, што су потврђивали својим повељама које су издавали Општини дубровачкој.²⁶⁵

13. У периоду који је претходио мисији венецијанско-дубровачког посланства код српског цара, у више наврата су се у српској држави догађале *новитине*, како су их Дубровчани означавали, о чему је већ било речи, при чему не треба заборавити да су они на такав начин схватили и сваку легитимну промену у српској царинској политици, која није одговарала њиховим пословним

²⁶² *АКЕ ИМ СЕ ГДЕ СЛДЧИ ДРЋВО, ТЕРЕ ИМ' СЕ РАЗБИК НА МОРИ ПРИ ЗЕМЛИ КРАЛ(Е)В(Ь)С(ТВА) МИ, ДА СЕ ЗА УНОЗИ ДРЋВО НИК'ТМ НЕ ЗАДЕГК УД ВЛАСТЕЛ' КРАЛ(Е)В(Ь)С(ТВА) МИ НИ УД ВЕЛИХ' НИ УД МАЛИХ'.* Н. Порчић, *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима*, 20.

²⁶³ S. Ljubić, *Listine I*, 299; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 42.

²⁶⁴ S. Ljubić, *Listine II*, 111–112; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 56

²⁶⁵ Уз податаке наведене у напмени бр. 252 треба додати још и повељу Ђурђа Балшића издату 27. јануара 1386. године под Скадром, Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 110–111, бр. 114.

интересима. Таквим променама, било да су долазиле на законит начин, под покровитељством самог владара, или на незаконит, самовољом локалних политичких чинилаца, Дубровчани су се упорно супротстављали. У том смислу, на интервенцију посланства плаћање царина враћено је у старе оквири, па је цар посебном одредбом, која је ушла у хрисовуљу, загарантовао трговцима који иду *по земљи и трговима царства ми и краљевим*, односно по читавој државној територији, да царину плаћају *по Закону, како су давали у време родитеља и прародитеља царства ми*. Висини царина која је плаћана по наведеном Закону из времена царевих предака по свој прилици је била на нивоу десетине од вредности робе, како је то на основу малобројних изворних података, у науци одавно углавном прихваћено.²⁶⁶

Једна оваква одредба унета у хрисовуљу, у стварности је означавала повлачење српског владара у спровођењу промена у својој царинској политици, пред захтевима венецијанско-дубровачког посланства. Не може се тачно и до краја утврдити ниво тих промена које су спроведене до тада. Део њих који се односио на скупочене тканине, примењиван од 1. јануара 1349. године, овиме је, како ствари стоје, стављен ван снаге.

14. Посебном одредбом хрисовуље, српски цар је поново обавезао Дубровчане да све његове поданике који су отишли у Стон, након што је уступљен Општини 1333. године, одагнају са полуострва. Први пут питање одласка људи српског владара на Стонски рат било је покренуто петнаест година раније, у оквиру Друге стонске повеље, о чему је већ било речи. Очито да су се и у међувремену јављали случајеви незаконитог преласка владаревих поданика. Колики је значај

²⁶⁶ К. Јиречек, *Историја Срба* II, 213; А. Веселиновић, *Трговина у Србији у доба Деспотовине*, Београд 1982 (маристарски рад у рукопису), 86; А. Веселиновић, *Царински систем у Србији у доба Деспотовине*, ИГ 1–2 (1984) 9–10; исти, *Држава српских деспота*, 224; *ЛССВ*, 792–795 (А. Веселиновић). Навешћемо неколико извора који говоре у прилог наведеног износа царине. У повељи краља Стефана Уроша I од 23. августа 1254. године, предвиђено је да дубровачки трговци долазе у Брсково и ту да дају *десетъкъ ѿд соли*, а потом да иду по читавој земљи краљевства. У суседној Босни, при чему њене владаре никако не треба разумети као цареve претходнике, које у хрисовуљи помиње, бан Матеј Нинослав у више наврата (1234, 1240, 1249) Дубровчане ослобађа плаћања десетка/десетштине. Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 7–10, 18–19, бр. 10, 11, 12, 21. На основу наведеног, чини се сасвим заснованим мишљење о уобичајеној висини царине у дубровачком залеђу.

придаван примању и присвајању туђих људи, речито сведочи чињеница да је такав преступ схватан као једно од најтежих кривичних дела које је спадало у владареve судске резервате. Дубровчани су се и сами у међувремену оштро супротстављали придошлицама на свом новостеченом поседу. Остао је забележен, већ поменути случај тројице браће Ненадића из лета 1346. године, који су пронађени како упркос раније изречене забране живе на Стонском рату. Тада је у Већу умољених решено да се сваки од њих, који се нађе да живи на полуострву, казни ослепљењем, а онај од житеља Стонског рата који их буде примио да плати новчану глобу од 50 перпера. Одредба која је ушла у хрисовуљу била је додатни подстицај дубровачким властима од српског владара да се потпуно спрече незаконите миграције на полуострво.

Запажа се да у хрисовуљи ни једном речју није поменута заштита права православне цркве и живља на Стонском рату, као што је то био случај у Другој стонској повелји, иако су у међувремену дубровачке власти системски спроводиле мере у циљу преобраћања становништва у римокатоличку веру, у ком подухвату су се ослонили на проверене снаге, фрањевачке мисионаре, при чему је мало вероватно да вести о таквим дешавањима нису пристизале до српског двора. Преузимање православних цркава, и посебне мере према православним поповима биле су само део тог подухвата, о чему је већ било речи. Чини се да како је време пролазило од уступања дела државне територије Општини дубровачкој, пажња српског владара у том правцу је била све слабија, и на крају се сводила само на онај део који је био у вези са извесним привредним последицама по српску државу, услед преливања сразмерно малог дела производних снага на бивши државни посед.

15. У хрисовуљи је нагласак стављен и на очување постојеће српско-дубровачке границе, у контексту сталне тежње Дубровчана да прошире своју градску територију. У том смислу је наглашено да се границе Астареје морају очувати у обиму успостављеном у *време родитеља и прародитеља царства ми, Светога краља*, односно из времена краља Милутина. Због тога је у одредби изречена забрана Дубровчанима да преузимају земљу преко границе, и на њој саде винограде, а уколико ипак тако учине, све је морало да се врати у пређашње стање. У овом случају се, по свој прилици, радило о захтеву венецијанско-дубровачког посланства, који српски цар није пристајао да испуни.

Српско-дубровачка граница је у ово време, према истраживањима Јосипа Лучића кретала у подручју Плата од подножја брда Љута све до извора Смоковљенца, при чему је Црква светог Ивана остајала на српском подручју. Од Смоковљенца ка западу граница спуштала иза поседа Puncellarum (Манастира Свете Кларе) до мора. Пре Солина граница се поново хватала копна, око Млина је ишла поврх Врела па даље на Петрачу и преко Макоша. Јужни део брда Градац Велики био је дубровачки, одакле је граница повијала на Доњи Бргат, па на Железну плочу и даље у Шумет, испод брда Парес на Врело, па потом преко Ластве на извор Ријеке. Даље је граница настављала на југозапад преко Рожата, а испод Голубовог Пуча скретала је на запад, пролазећи испод Подбрежја настављала је на Границе после којих је скретала ка Оброву, а одатле се спуштала на Пољице, на поток који тече са Орашца, и до мора.²⁶⁷

Истицање границе која је успостављена у време краља Милутина, упућује на помисао да је њен правац тада не само утврђен, већ изгледа и ревидиран. С тим у вези, поуздано се може говорити, како је у науци је већ истакнуто, да је Општина у рату са краљем Милутином 1301–1302. године изгубила поједине делове своје територије. Засигурно је тада остала без најисточнијег дела Астареје, Цавтата, Обода и околине.²⁶⁸ Тај појас некадашњег подручја Астареје Дубровчани су вратили у оквиру својих граница тек након 125 година, са западним делом Конавла, стеченим од војводе Радосава Павловића 1427. године.²⁶⁹ Тешко је утврдити да ли је и у ком обиму дошло до померања границе и на другим подручјима, и да ли су дубровачка настојања за проширењем горњих граница Астареје, поред осталог, била подстакнута и таквим разлозима.

Упорност Дубровчана по питању проширења Астареје свакако је била подстакнута привредним разлозима, имајући у виду релативно узано подручје

²⁶⁷ J. Lučić, *Dubrovačka Astoreja (granice i područje do 1366)*, Beritićev zbornik, Dubrovnik 1960, 49–55; J. Lučić, *Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do god. 1366)*, 275–299; J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astoreje*, 37–38.

²⁶⁸ M. Medini, *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1935, 164; V. Foretić, *Ugovor Dubrovnika sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, 105–106; J. Lučić, *Dubrovačka Astoreja (granice i područje do 1366)*, 50.

²⁶⁹ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–I, 592–606*, бр. 601, 602; Р. Грујић, *Конавли под разним господарима*, 33–34.

дистрикта, па су и у јесен наредне 1350. године настојали да од цара добију земљу повише Жупе дубровачке, у замену за ослобађање четворице Срба, који су се нашли у њиховим тамницама пошто их је предао требињски управник Страхиња, о чему је било речи. Међутим, по питању граница српски владар је и даље остао неумољив.

Тежње Дубровчана да прошире горње границе Астареје остварене су тек под новим српским владарем, након нешто мање од 8 година. Цар Стефан Урош им је на почетку своје владе даровао земљу од Љуте до Курила. Као сведочанство тог правног чина остала је сачувана царева повеља издата 25. априла 1357. године у Рибнику под Призреном.²⁷⁰ На овај начин била су остварена дугогодишња дубровачка настојања, а Астареја је добила границе које се више практично нису озбиљније мењале током касније дубровачке историје.

16. Након уређивања низа различитих питања српско-дубровачких односа, двема одредбама пажња је поново посвећена питањима судства. Прва од њих односи на *судове и свако оправдање*, где цар решава да у том погледу не буде никаквих промена у односу на оно што су Дубровчани имали у време српских владара, његових претходника. Иако на први поглед, решење које се односи на судове изгледа противуречно са одредбом број 5 којом је *de jure* укинута установа мешовитог суда, која је постојала под његовим претходницима, па и њим самим, не треба сметнути са ума да је и у тој одредби истакнуто да је она по Закону његових претходника, за шта смо већ видели да нема изворно утемељење. Међутим, у овом случају по свој прилици се мисли на посебну врсту судског поступка о коме се непосредније говори у наредној одредби хрисовуље.

Када је реч о поступку оправдања пред судом, чини се да ту и није било потребе да се ишта мења у већ устаљеној правној процедури. Појединости у вези са њом могу се сазнати из више чланова Душановог законика (84, 106, 132, 150, 151, 154, 162, 163, 193), из којих се закључује да су кључну улогу у оправдању имали поротници, односно порота.²⁷¹

²⁷⁰ М. А. Чернова, *Грамота царя Стефана Уроша дубровчанам о дарении земли от Люты до Курила*, у штамп.

²⁷¹ *Душанов законик*, приредио Ђ. Бубало, 91, 96, 101, 106–107, 110, 117–118, 179–180, 187–188, 198, 206–207, 208, 211–212, 222.

17. Посебна одредба посвећена је суду на Железної плочи.²⁷² Иако није поменут речју, сасвим је извесно да се ради о станку, установи обичајног права са дугом традицијом, суду организованом на граници на коме су Дубровчани решавали спорове који су се јављали са суседством, за који је још 1280. године у изворима посведочено да се са Србима одржавао на Железної плочи. Разликовао се *велики станак* (*stanicum magnum, stanicum plenarium*) на коме су учествовале власти обеју страна, и *мали* или *посебни станак* (*stanicum parvum vel proprium*) који се састајао ради решавања спорова приватних странака. За суђење је одређиван исти, парни број, судија са обе стране. У случају да се нека од страна не појави на заказаном станку, она би губила парницу.²⁷³

18. Несумњиво упознат са дубровачким амбицијама, којима није био вољан да изађе у сусрет, српски цар је једном одредбом хрисовуље опоменуо Дубровчане да се уздрже од мешања у питања острва Мљета,²⁷⁴ наглашавајући да је на том подручју једино надлежно *царство ми*, односно да је под српском влашћу, како је било и у време његових претходника на српском престолу.

Након губитка Захумља (1326) и уступања Стонског рата (1333), подручје српске државе није се завршавало на дубровачким границама, пошто је острво Мљет и даље било саставни део српске државне територије, а тиме и њено, у то време, најзападније подручје. Али у таквим околностима острво је остало одсечено од матице, а једина непосредна и отворена веза српске државе са својим поседом била је морским путем, најближа преко тада најзападније српске луке у Цавтату, удаљене четрдесетак километара од острва. У том смислу на посебан

²⁷² **Железна плоча** (*Lesena proča, Gialesna plocia, Jaslusna ploča, Lesna ploca, Sielesna ploča*) је равна камена плоча прекривена оксидом гвожђа, налази се око 4 км источно од Дубровника, на потезу данашњег Горњег Бргата, преко које данас води пут из Дубровника за Требиње. У ово време преко ње иде српско-дубровачка граница. К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1978, 141; Ј. Луčić, *Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do god. 1366)*, 283, 285; Ј. Луčić, *Prošlost dubrovačke Astoreje*, 15–16.

²⁷³ Г. Чремошник, *Канцелариски и нотариски списи 1278–1301*, 25, бр. 15; *ЛССВ*, 696–698 (С. Ћирковић); А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, 270. У трећој књизи Дубровачког статута, наведена су места на којима је требало да се одржавају станци за решавање свих спорова са залеђем, В. горе стр. 135.

²⁷⁴ Острво удаљено 30-ак км северозападно од Дубровника, површине 98 км², највеће ширине 3,2 и дужине 37 км. Простире се упоредно са полуострвом Стонским ратом, од кога га дели Мљетски канал просечне ширине 8 км.

начин отварало се питање очувања српске власти на том подручју у околностима кад се острво практично са свих страна нашло окружено дубровачким поседима (Елафитска острва, Стонски рат, Ластово), осим венецијанске Корчуле на северозападу.

Међутим, очување српске власти на Мљету довођено је у питање и када је западна српска граница била на Цетини. Како је мљетски бенедиктински Манастир Свете Марије био под јурисдикцијом Дубровачке надбискупије, у том правцу стајала је стално отворена могућност да су Дубровчани мешају у прилике на полуострву. Опат Мљетског манастира био угледна и поштована личност у Дубровнику. Побожни Дубровчани често су тестаментима остављали дарове опатији. Користећи такве околности Дубровчани су се постављали као чувари права Мљетског манастира, позивајући се на јурисдикцију њихове надбискупије.²⁷⁵ Са друге стране, Немањићи, свесни чињенице да је од пресудног значаја за очување и учвршћивање српске власти на острву, поред осталог била брига о поменутом манастиру, два пута су повељама потврђивали његова права, најпре краљ Стефан Првовенчани, а потом и краљ Милутин.²⁷⁶ На такав начин је Дубровчанима стављено до знања да и поред чињенице да је манастир у надлежности њиховог надбискупа, они не могу бити једини који ће се бринути о његовим правима, јер из тога су могле излазити дубље политичке последице. Дубровчани се, међутим нису задовољавали само црквеном јурисдикцијом на острву, па су када је у време краља Милутина дошло до српско-дубровачког рата 1301. године, намеравали да искористе своју предност на мору и по одлуци Великог већа од 15. септембра, решили да успоставе своју власт над острвом.²⁷⁷ Петнаест дана касније Марка Бобаљевића су именovali за свог кнеза на Мљету, са уобичајеном дужином мандата од 6 месеци.²⁷⁸ Дубровчани ипак нису успели да

²⁷⁵ B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70oj godišnjici života. Prijatelji i učenici, Dubrovnik 1931, 49–50.

²⁷⁶ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 8–10, № 17; 71, № 70.

²⁷⁷ *Monumenta Ragusina* V, 5, 15. IX 1301: quod accipiatur insula Mellite pro Comune Ragusii, et quod ponatur untis bonus homo ibi pro Comune Ragusii, qui habeat regimen dicte insule, ad voluntatem domini comitis et sui consilii. B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, 50.

²⁷⁸ *Monumenta Ragusina* V, 10, 30. IX 1301: Marcus de Babail factus fuit et firmatus comes insule Melite per medium annum, et debeat ipsos regere et gubernare secundum eorum consuetudinem, quousque domino comiti et suo consilio placuerit. Pro suo salario habere debeat yperperos XV in medio

дуже од мандата поменутог кнеза одрже своју власт над Мљетом, што се јасно види из одлуке Малог већа од 15. марта 1302. године.²⁷⁹

Остало је сачувано више изворних вести које недвосмислено указују да је и током 20-их година XIV века, Општина у више наврата испољавала своје интересе на Мљету. Након што су стекли Стонски рат, Дубровчанима су се отвориле шире могућности да се уплићу у мљетска питања, пошто је српска држава осим преко мора изгубила непосредну везу са полуострвом, а уз то је пажња српског владара била усмерена ка југу, према грчким земљама. Међутим, поред дубровачких аспирација према острву, исту намеру испољавали су и млетачки кнежеви Корчуле из породице Ђорђи. До заплета у том смислу први пут је дошло крајем владе краља Стефана Дечанског (1330), и Дубровчани су срчано стали у заштиту права мљетског опата кога је оптуживао корчулански кнез Јован Ђорђи. Спор се отегао на читав низ година, а у њега се укључиле млетачке власти, па је 1337. године кнез позван у Венецију да се оправда. Решење заплета дошло је 18. марта 1338. године када је утврђено да корчулански кнез нема никаква права на Мљету, који припада опату, монасима и Манастиру Свете Марије, који су под дубровачком дијецезом.²⁸⁰ Нема сумње да је на овакав начин положај Дубровчана на острву био само учвршћен и отворене даље могућности за остварење њихових намера.

Док је цар Стефан Душан био заузет освајањем Сера, у Дубровнику су привођени крају значајни правни подухвати у вези са Мљетом. Иако је формално-правно острво било под врховним суверенитетом српског владара, Дубровчани су се директно упустили у уређивање друштвених односа на том подручју. У том смислу сведочи повеља издата 24. септембра 1345. године у присуству надбискупа Илије у

anno ab hominibus insule, et pro suis expensis omni mense yperperos II et medietatem omnium bannorum. B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, 50.

²⁷⁹ *Monumenta Ragusina* V, 10, 15. III 1302: quod insula Melite dimictatur sicut prius erat, et quod Comune Ragusii non debeat se intromittere de insula nominata. B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, 50.

²⁸⁰ S. Ljubić, *Listine* II, 26–27, 18. III 1338: quod comes Curzole nullum ius habeat in insula Melede, secundum quod tam per privilegia regum Raxie, confirmata per privilegium papale, quam per possessionem temporis, cuius memoria non existit, dicta insula Melede spectat abbati, monacis et conventui sancte Marie de Meleda, Ragusiensis dyocesis, ordinis sancti Benedicti etc. B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, 51–52; М. Динић, *Повеље кнеза Десе о Мљету*, ПКЈИФ 28 1–2 (1962) 6.

његовој палати у Дубровнику. Овим документом су уређени односи између Мљетског манастира и житеља острва. Опат Петар је ослободио острвљане свих работа и дажбина, који су заузврат имали годишње да плаћају суму од 300 перпера.²⁸¹ Нимало случајно, како би се избегла могућност приговора да се дубровачке власти директно мешају у мљетска питања, одабран је приступ по коме је све решавано на црквеном нивоу, посредством дубровачког надбискупа. Овакво уређивање односа на острву мимо икаквог удела српске централне власти, било је несумњиво задирање у суверена права српског владара, који је тада био заокупљен великим плановима.

Међутим, дубровачки напори у погледу Мљета нису се завршили само на поменутој повељи. Некако у исто време, *in anno Domini M^oCCC quadragesimo quinto de lo mese de septembrio*, био је проглашен и Статут Мљета.²⁸² Да је у читав подухват Дубровник активно и непосредно био укључен речито сведочи чињеница да се у садржинском смислу мљетски Статут у великој мери угледао на три и по деценије раније донети Статут дубровачког острва Ластова. Првих 27 глава готово непромењених преузето је из тог правног споменика.²⁸³

Дубровачка уплитања у мљетска питања у време Стефана Душана готово да се не могу пратити кроз званичне протоколе дубровачких већа. Тамошње власти свакако су биле свесне да се ради о осетљивом питању, па су своје интересе вешто

²⁸¹ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus* XI, 232–234, № 180: quod nos frater Petrus de Radoco abbas monasterii sancte Marie Melite dyocesis Ragusine... in perpetuum totaliter liberavimus omnes et singulas personas et totam universitatem predictae insule Melite ab omni subiectione, servitutibus, operibus, servitiis et augaridiis, que et quas ipsi universitas et singulares persone predicto monasterio hactenus facere, operari et servire tenebantur, ita, quod ab hodie in antea volumus tam auctoritate premissa quam nostra sint liberi et franchi et in perpetuum... Pro qua absolutione et franchicia ipsa universitas et omnes singulares persone dicte insule predicto monasterio per pactum solemniter appositum dare et soluere teneantur in perpetuum pro debito et nomine debiti annuatim super se et omnia bona eorum yperperos trecentos etc. B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, 51–52; M. Динић, *Повеље кнеза Десе о Мљету*, 6.

²⁸² G. Wenzel, *Beiträge zur Quellenkunde der Dalmatinischen Rechtsgeschichte. Der „Liber de ordinamenti et delle usanze“ der Insel Meleda*, Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen II/1–2 (1849) 10. *Mljetski statut*, priredili i preveli Ante Marinović i Ivo Veselić, Split–Dubrovnik 2002. Треба скренути пажњу да је у уводу статута пре наведеног датума наглашено да је проглашен in tempo de fra Mathia abbate Melida, по чему би излазило да се у септембру 1345. године јављају двојица мљетских опата, што отвара простор за једно посебно разматрање.

²⁸³ *Lastovski statut*, prir. A. Cvitanić, Split 1994; B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, 53.

спроводили под велом црквене политике коју су на острву остваривали преко Мљетског манастира. Поред свега, сачувао се један податак из лета 1348. године, унет у записник са седница већа, који као да наговештава да је Дубровник тада већ имао свог кнеза на Мљету. Наиме, 26. јула најпре је решено да се изабере *consoçius comitis Stagni*, а одмах затим је назначен Мате Грубеша, који је на сличан начин и са истом платом требало да иде на Мљет.²⁸⁴ Уколико је такво мишљење исправно, то је значило да је Дубровник у међувремену започео организацију цивилне управе на полуострву, што би било сасвим у складу са чињеницом да је непуне три године раније био проглашен Мљетски статут.

Ма колико острво било изоловано и лабавим везама спојено са српском државом, све време је била неспорна чињеница да је његов стварни врховни господар био српски владар. У том смислу, имајући у виду до сада изложено, одредба која је унета у хрисовуљу постаје сасвим јаснија, па стога не чуди што је цар прекорео Дубровчане због мешања у мљетска питања.²⁸⁵

19. У завршном делу хрисовуље донете су три суштинско-садржински повезане одредбе које се тичу залога, од којих су прве две изложене тако да се једна непосредно надовезује на другу.

Првом од њих цар изричито забрањује да *од сада у будуће* Дубровчани примају залог *од властелина царства ми, ни краљева*, нити од било ког од било ког *ко држи власт у земљи царства ми и краљева*, односно управља по владаревом овлашћењу. Такво решење је практично значило укидање било каквих законских оквира за узимање залога, који су очито до времена проглашења хрисовуље постојали, чак и по основу полагања личне имовине, над којом је,

²⁸⁴ *Reformationes* 14, fol 50, 26. VI 1348: Vlacus de Baballio electus fuit ad eundem ad Stagnum consoçius comitis Stagni et debet habere grossos IIII qualibet die. Mathe de *Grubessa* ivit similiter ad Melitam cum salario grossos IIII in die. *Monumenta Ragusina* II, 33–34 (не: Glessa); B. Gušić, *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, 53. Запажа се да није назначено у ком већу је донета оваква одлука, што је иначе веома редак случај. Исти Мате Грубеша је након годину и по дана, 31. децембра одлуком Малог већа постао је *viccomes insularum*. *Reformationes* 15, fol. 55, 13. XII 1349; *Monumenta Ragusina* II, 92. То је била редовна служба која се односила на дубровачка острва Шипан, Лопуд и Колочеп. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 40–41.

²⁸⁵ Однос Дубровчана према Мљету у каснијем периоду излази из хронолошких оквира којима се овде бавимо. У науци је у новије време тој проблематици посвећена значајна пажња: Р. Михаљчић, *Мљетске исправе цара Уроша*, ССА 3 (2004) 71–87; Исти, *Мљет као бајтина которске властеле*, ЗРВИ 41 (2004) 387–397.

иначе, власништво појединца било неприкосновено. Оваква одредба свакако да је била подстакнута одређеним мотивима, чини се не баш позитивним искуством владара у том погледу, до тренутка проглашења хрисовуље. Око побуда, односно разлога који су владара навели да донесе једну овакву одредбу можда је могуће нешто више сазнати уколико се најпре објасни сама установа залога.

Залог је био облик гаранције која се полагала приликом узимања кредита, односно зајма. Дужник је у залог морао кредитору да остави покретну имовину (сребрне чаше, посуђе, накит, тканине, појасеви, књиге, жито, вино) и/или непокретну (куће, земља, виногради, делови рудника итд.) чија је вредност имала да одговара вредности кредита. Поверилац је примљена добра враћао дужнику онда када дуг буде подмирен, а у случају да се дуг не измири, добра би била продавана на јавном месту.²⁸⁶

Новац прибављен кроз полагање залога могао је дати одређени подстрек привреди уколико би био употребљен у смислу обртног средства у пословном процесу који би, разуме се, уз одређене ризике, остављао извесност остварења профита, од кога би се положени залог могао откупити, међутим то је био врло редак случај. Далеко чешћа је била ситуација да су залози полагани како би се прибавила средства која би одлазила у текућу потрошњу (потрошачки зајмови),²⁸⁷ па се у том смислу пре може говорити о лошим привредним последицама, које не би остајале само у тим оквирима, него о некаквом привредном подстреку који би проистекао из заложног задуживања.

Судећи према наведеном, разлога због којих је српски владар решио да прекине праксу заложног задуживања својих поданика било је сасвим довољно. Стога мотиве за једну овакву одлуку треба тражити у могућим економским последицама (нагомилавање дугова, потраживања, губици итд.) што је могло довести и до политичких последица у односима српског владара са Дубровником.

Владар је у појединим ситуацијама, судећи према сачуваним изворима, на себе преузимао обавезу да исплати дугове своје властеле настале по основу полагања залога. Већ је било говора о томе да је као краљ, Стефан Душан од

²⁸⁶ I. Voje, *Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku*, Sarajevo 1976, 80–82, 124–128; *ЛССВ*, 211 (Р. Ћук), 326–329 (Д. Ковачевић-Којић).

²⁸⁷ I. Voje, *Kreditna trgovina u srednjovekovnom Dubrovniku*, 124.

Светодмитарског дохотка за 1339. годину решио да одвоји 182 перпере за Дубровчанина Циву Сорента, како би биле повраћене заложене ствари Војиновог сина Алтомана. Основано се може сматрати да је било још сличних случајева у којима дужници нису могли да поврате своје залог, што је, по свој прилици, и довело до решења у којем се такво узимање средстава недвосмислено забрањује.

Међутим, за неколико година пре 1349. године, за које постоје дубровачки архивски подаци, укупан број дужника из Србије, који су не само по основу залога задужени у Дубровнику, не чини се великим. Тако је у периоду од 1335. до 1339. године остало забележено свега 16 дужника, од којих су половина витезови краља Стефана Душана, односно његови најамници, на првом месту Палман као њихов заповедник, док је од преосталих, разумљиво, највише било из Конавла и Требиња (укупно 6).²⁸⁸

19.1. Одмах у наставку следи одредба која допуњује пређашњу. Она предвиђа да у случају да је и поред свега, ипак дошло до полагања залога, уговор о томе буде раскинут, односно да се узета средства врате повериоцу, а ствари на основу којих су узета да се врате власнику. На овај начин је додатно изражена потпуна решеност владара да се прекине дотадашња пракса узимања средстава кроз залог.

Само неколико месеци раније, у царевом Законику такође је била посвећена пажња овом питању. Члан 90 предвиђа да се сви залози који се пронађу откупљују.²⁸⁹ Из по свему језгровито сročене одредбе, може се закључити да законодавац није остављао могућност да се положене ствари препусте повериоцу у случају да дужник није могао да врати своје задужење, при чему остаје недоречено ко је и на какав начин имао обавезу да врши откуп залога. Поред осталог, наведени члан као да не оставља могућност да се настави са таквим начином задуживања. Далеко више појединости у том смислу доносе три одредбе из хрисовуље о којој је овде реч.

19.2. Како је враћање већ положених залога, односно раскидање пословних уговора, како је то предвиђено у претходној одредби која се бави овим питањем,

²⁸⁸ I. Voje, *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*, tab. XVIa.

²⁸⁹ Душанов законик, приредио Ђ. Бубало, 92, 181.

могло да доведе до одређених правних последица, чини се да је приликом састављања хрисовуље на тај тренутак касно обраћена пажња. У прилог томе јасно говори чињеница да је трећа одредба о залозима практично накнадно дописана, сасвим на крају хрисовуље, након завршне дипломатичке формуле датума, а пре владаревог потписа, а не тамо где јој је природно место, у кругу групе сродних одредби.

Из наведеног разлога, договорена је са венецијанско-дубровачким посланством посебна одредба којом је предвиђено да се залози које су већ били положени од *било кога, малог и великог из земље царства ми и краљеве*, односно од стране владаревих поданика различитог ранга у оквиру властеоског друштвеног слоја, траже и враћају назад искључиво *судом и правдом*, односно правним средствима. То је по свој прилици био захтев дубровачке стране, која је на такав начин желела да заштити своје пословне и финансијске интересе.

Одредбе о залозима поновљене су још само у повељи цара Стефана Уроша од 25. априла 1357. године,²⁹⁰ и том приликом је последња одредба уписана на свом природном месту, уз остале које се баве тим питањем. У повељама каснијих српских владара и моћника, више нема забрана по питању полагања залога, па се основано може закључити да су те одредбе стављене ван снаге, пошто су по свој прилици негативно утицале на све живљу привредно-трговачку активност на подручју српских земаља.

20. Након друге одредбе која посвећена питању залога, владар је кроз једну општу формулацију потврдио *законе и повеље* које су Дубровчани стекли од његових претходника на српском престолу, при чему је наглашено да су они остали неповређени (*да кстъ непотворено*), односно да ни на који начин није одузета њихова правна снага. Овако исказана одредба поново на први поглед доводи до противуречности у погледу судских новина које хрисовуља доноси, слично као у одредби бр. 16, мада се чини овог пута, још и израженије. При томе је, са правног становишта, сада још теже говорити о томе да је установа мешовитог суда овом хрисовуљом укинута, не само са становишта чињенице да је и кроз судске новине

²⁹⁰ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 95, бр. 95.

које су овом приликом донете у погледу састава судског већа, мешовитост суда *de facto* могла бити очувана у не малом броју случајева.

4.9.2. Неколико завршних напомена у вези са садржином хрисовуље

У одредбама хрисовуље запажа се да је појам *земља* употребљен у више значења. Најпре у општијем смислу, подразумева читаву државну територију (*Српско царство*), и на тај начин се јавља у експозицији. Девет пута *земља царства ми* јавља се упоредо са *краљевом* (одредбе бр. 1, 2, 2.1, 3, 11, 12, 13, 19.2). У истом смислу у хрисовуљи се јавља: *властелин царства ми* и *краљев властелин*; *тргови царства ми* и *краљеви*; *држаније царства ми* и *краљево*.

Једном је *земља царства ми* употребљена да означи обрадиве површине (земљу) које припадају српској држави, а налазе се у непосредном дубровачком суседству (одредба бр. 15), за које је владар претпостављао, извесно на основу претходног искуства, да би Дубровчани могли да их неовлашћено, односно незаконито користе, и исто тако једном у смислу владаревог судског резервата (одредба бр. 6). Четири пута је појам употребљен да означи страну земљу (одредбе бр. 3, 3.1, 9.1)

Да је *земља царства ми* обухватала *краљеву земљу*, у смислу јединствене целине државне територије и апарата чији је врховни суверен цар, јасно је истакнуто на више места у хрисовуљи. На почетку, како владар истиче, венецијанско-дубровачко посланство изложило му је *неправде и дугове што су им учињени по земљи царства ми*. Цареви поданици (људи), очито са подручја старих краљевских, односно приморских земаља, који су отишли у Стон, односно Стонски рат, након што је та државна територија уступљена Дубровнику (1333), морали су да се врате одатле, како предвиђа одредба бр. 14, не помињући краљеве људе. Када је реч о Мљету, иако је формално припадао старим краљевским земљама, у одредби која је посвећена том питању цар је једини који Дубровчане опомиње поводом вести које су му стизале са острва. Судске надлежности у читавој држави уређује искључиво цар. Истакнути најзначајнији моменти,

потврђују несумњив царски ауторитет на читавој државној територији, па не може бити речи о томе да он у држави дели власт са сином, који једва да има 12 година. У том смислу тешко да се може прихватити тврдња Нићифора Григоре да је цар Стефан Душан поделио читаву државу тако што је сину уступио *да влада земљом од Јонског залива (Јадранско море) и Дунава до Скопља, а себи узео ромејске земље и градове*.²⁹¹ Међутим, природно се отвара питање о разлозима паралелизма царског и краљевског тако упечатљиво израженог у хрисовуљи, док са друге стране у не само временски, већ и садржински блиском првом делу Законика (термини, институције, поступци, службе), проглашеном четири месеца раније, 21. маја 1349, на сабору у Скопљу, краљ се у нормативном делу среће свега једном, у члану 43.²⁹² Не треба сметнути са ума да је Законик превасходно био намењен за унутрашњу употребу, док је хрисовуља акт дипломатског саобраћаја, и у конкретном случају, у односима са Дубровником само једна повеља у низу дугом преко 160 година, па је стим у вези природно изражена повећана брига о континуитету краљевства. Краљ је био наследник права и обавеза ранијих владара у односима према Општини и у том смислу није могао бити оспораван. У својој земљи Душан је могао ауторитетом своје власти да оствари поштовање царске титуле, док је у односима са околним светом, однос према новом владаревом достојанству зависио пре свега од њиховог става. Хрисовуља је замишљена да изрази својеврсну равнотежу, да истовремено са једне стране нагласи континуитет, односно традицију, а са друге да испољи измењену реалност која је дошла кроз владареву царску титулу. У том смислу се може схватити својеврсна симетрија царског и краљевског која се јавља у документу, при чему је извесно време својства цара и краља обједињавао у својој личности, а потом краљевство одваја и преноси на свог сина.²⁹³

²⁹¹ ВИИНЈ VI, 271–272 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић, са исцрпним прегледом ранијих мишљења и литературе).

²⁹² Душанов законик, изд. Ћ. Бубало, 84, 164.

²⁹³ С. Ћирковић, *Краљ у Душановом законiku*, ЗРВИ 33 (1994) 149–154; Исти, *Срби међу европским народима*, Београд 2004, 70–71.

4.9.3. Садржина првог пратећег акта хрисовуље

Садржина повеље о укидању требињске царине, забрани отварања нових и слободи кретања дубровачких трговаца, односно правни чин саопштен у диспозицији, заправо представља извод из хрисовуље, ојачан санкцијом, које у хрисовуљи нема, а којом је запређено да ће прекшилац владареве милости бити одговарајуће кажњен као *неверан царству ми*.

Стање у коме се повеља налази, односно велика физичка оштећења, упућују на помисао да је исправа чешће коришћена, ношена и употребљавана као аргумент против самовољног увођења царина, на местима на којима раније нису постојале, и против ограничења у слободи кретања трговаца. У том правцу могао би се наћи и одговор због чега су поклисари тражили да се изда акт о правном чину који је већ обухваћен хрисовуљом. Таква исправа, имала је крајње практичну и конкретну намену, за разлику од хрисовуље која је обухватала широк спектар српско-дубровачких односа, и као таква од велике правне важности за Општину није била погодна за често изношење из града.

Када је млетачко-дубровачко посланство интервенисало за *царину коју је царство ми поставило у Требињу*, како се чита у петиционом делу документа, одговорност за увођење новина у царинском систему српски владар је потпуно преузео на себе. У том смислу чини се сасвим извесним да су требињски управници који су непосредно обезбеђивали спровођење наплате царине, заправо за то све време имали одговарајуће упутство централне власти, јер је мало вероватно да је самовоља носилаца локалне управе могла толико дуго да траје, а нарочито након што је у јесен 1345. године цар већ издао једну повељу којом се укида и забрањује узимање царине у Требињу.

Суштина правног чина повеље састоји се из две језгровито саопштене одредбе. Прва од њих представља унеколико измењену одредбу бр. 4 из хрисовуље. Једноставно и сажето њом је саопштено да *не буде царине у Требињу*, без додатног образложења да се то односи на оне који иду у Дубровник и из Дубровника, како стоји у хрисовуљи. Уз то је додато само да поред Требиња, царине не буде ни на било ком другом месту где је није раније било. Таква

формулација била је сасвим јасна и довољна за један документ коме је намењена честа практична употреба.

Најважнији услов за уобичајено одвијање трговине – слободно и несметано кретање трговаца, друга је и последња одредба повеље. Таква гаранција провлачи се кроз неколико одредби хрисовуље (бр. 1, 2, 4). Извршење правног чина повеље било је загарантовано санкционом формулом, каква се среће и у ранијем периоду, према којој је прекршилац владареве милости требало *да се распе и накаже и да је неверан царству ми*, што је била најтежа казна, са којом је требало одвратити самовољног починиоца.

С обзиром на правну радњу повеље, и у складу са својим надлежностима из области државних финансија и фискалне политике, сасвим очекивано као милосник, односно сведок извршења правног чина, јавља се царев протовестијар Никола Бућа. Међутим, овде треба нагласити да је приликом интервенције дубровачког посланства у Венецији против српског владара, као кривац за штете и новштине означен Никола Бућа. У том смислу сасвим је могуће да је на захтев венецијанско-дубровачког посланства у повељу унето његово име, поред осталог, како би се обезбедило да се у пракси не догоди да неко своје поступке који би одударали од садржине повеље оправдава као спровођење раније добијених налога од протовестијара, и да га је тешко разуверити да је у међувремену на највишем месту у држави решено да се прекине са таквом праксом.

4.10. *Заплет у српско-босанским односима око Хумске земље*

Маркиз Никола Ђорђи, који је као венецијански поклисар предводио млетачко-дубровачко посланство код српског цара крајем лета 1349. године, од три задатка која је добио у задужење да реши на српском двору, успео је да изврши онај најважнији, да допринесе уређивању односа између српске државе и Дубровника. У преостала два, која су се тичала посредовања у постизању мира између српског и византијског цара, као и између српског цара и босанског бана није имао успеха.

Од како је 1326. године бан Стефан II заузео Хумску земљу, односи између српске и босанске државе непрекидно су се заоштравали. Ситуација у којој је примирје између два владара истицало крајем 1349. године отварао је неминовну потребу да се поновно приступи решавању спорног питања. Односи између две земље додатно су се погоршали када је крајем 1349. године један босански одред залетео на српску територију у залеђу Дубровника, према Конавлима, пљачкајући околину Цавтата.²⁹⁴ Општа ситуација у дубровачком залеђу током децембра 1349. године била је таква да се у Дубровнику већ рачунало са тим да може да дође до општег рата између два владара, па су у складу са том бојазни, о чему ће бити речи у наставку, и остављали могућност закупцима српског кумерка солског да прекину пословање уколико се то заиста догоди. Забринутост у том погледу није прошла ни након два месеца, напротив, када је средином фебруара 1350. издат дубровачки кумерк солски, остављана је могућност да чак и Општина буде увучена у један такав општи рат, због чега је закупцу остављена могућност да такође прекине пословање.

У пролеће 1350. године цар Стефан Душан је у Венецију упутио свог посланика Михаила Бућу. Он је тамошњим властима до 13. априла предочио једанаест царевих питања. Прво од њих садржи позив млетачком дужду, да ради разговора *о неким великим и тешким стварима дође* на састанак са српским царем. Предложена су као места састанака Дубровник или крај од Дубровника према Неретви, што је заправо била територија Хумске земље.²⁹⁵ Остала питања се односе на добијање венецијанског грађанства за цара и његову породицу и практичних последица које из тога проистичу, затим о царевим плановима према Византији и намерама да у њих укључи Венецију, потом и о појединим пословним темама. Међу овим питањима, која у највећој мери излазе из оквира теме о којој је

²⁹⁴ К. Јиречек, *Историја Срба* I, 227; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 119; *Историја српског народа* I, 549 (С. Ћирковић); Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 63; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 260.

²⁹⁵ In primis salutatione premissa, quod placeat, quando esse possit, domino duci velle personaliter interesse ad colloquium cum ipso domino imperatore in partibus Ragusii et a Ragusio citra in Narentam pro aliquibus magnis et arduis pertractandis. S. Ljubić, *Listine* III, 174, 13. IV 1350; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* I–1, 129; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 227–228; Б. Крекић, *Млечи и унутрашњост Балкана у XIV веку*, ЗРВИ 21 (1982) 155.

овде реч, пажњу посебно привлачи оно под редним бројем 9. Овде је цар подсећао да је из обзира према Венецији био благонаклон према босанском бану, а да му је овај злом одговорио, опљачкао народ, заузео његове земље и места и наставља и даље да пљачка. С тим у вези, тражено је од Венеције да се заузме код бана и пише му да врати опљачкано, и надокнади штете, а ако овај не престане са злоделима или не прихвати да надокнади, цар је поручио да више неће моћи да се уздржава.²⁹⁶

Одговор венецијанских власти за посланика српског цара усвојен је у Сенату 13. априла. Предлог да венецијански дужд пође на састанак да српским царем учтиво је примљен, а одговор је био одричан са једноставним образложењем да према венецијанском закону дужду није дозвољено да из било ког разлога напушта град, колико год да је велик и тежак, и ма какви преговори да су у питању, што је био сасвим разуман изговор.²⁹⁷

Када је реч о царевој молби за посредовање у односима са босанским баном, договор венецијанских власти је био у складу са очекиваним. Са забринутошћу су примљене жалбе на непримерене поступке босанског владара, и с тим у вези су одговарали да ће се енергично заложити и писати бану са намером да се на такав начин изврши утицај на њега да сам допринесе успостављању мирних и пријатељских односа са српским царем.²⁹⁸

У жељи да непосредније утиче на успостављање мира између српског и босанског владара, али и заштити интересе Дубровника, где се тада налазила спорна српско-босанска граница, Венеција је решила да у подухват укључи своју дипломатију. У том смислу у Сенату је решио 11. јула 1350. године да се пошаљу

²⁹⁶ Item ducalis dominatio per suas litteras et nuntios rogavit dominum imperatorem, quod placeret sibi eius amore habere amicum dominum banum Bosine, et quod ipsum raccomandatum haberet, et propterea ipse dominus imperator ob amorem ducalis dominationis ipsum bannum habuit amicabiliter et tractavit; sed ipse bannus male sibi respondit, nam depredatus fuit de suis gentibus, et acquisivit de suis terris et locis, et continue depredatur... et ideo, quod placeat ducali dominationi per suas litteras scribere vel mittere domino banno, quod faciat restitui damna, et accepta dimittat, aliter se non poterit substinere. S. Ljubić, *Listine* III, 175–176, 13. IV 1350; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* I–1, 131; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 260–261.

²⁹⁷ S. Ljubić, *Listine* III, 177, 13. IV 1350; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* I–1, 133–134; К. Јиречек, *Исорија Срба* I, 227–228; Б. Крекић, *Млечи и унутрашњост Балкана у XIV веку*, 155.

²⁹⁸ S. Ljubić, *Listine* III, 178, 13. IV 1350; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* I–1, 136.

двојица свечаних посланика, који ће најпре отићи у Дубровник, где ће се обавестити о новостима из залеђа, а онда су одатле имали да се запуте како код српског, тако код босанског владара са задатком да допринесу постизању споразума.²⁹⁹ Већ сутрадан, 12. јула за посланике су изабрани Тома Градониго и Никола Фалетро.³⁰⁰

Током пролећа 1350. године цар Стефан Душан се налазио у грчким деловима свог царства. На крајњем истоку, у Мелнику је био 8. марта, а 28. маја се налазио на путу од Солуна ка Лукавици, за коју се сматра да се налазила југоисточно од Штипа.³⁰¹ Све указује да се цар заправо кретао према старим, краљевским деловима своје државе, где су га по свој прилици и пронашли венецијански посланици.

Готово читаво лето 1350. године млетачки посланици су провели у посредничкој дипломатској мисији између српског и босанског владара, али изгледа за успех није било. У септембру су писали у Венецију да нема никакве наде да се споразум између две стране може постићи, а да њихов даљи боравак у мисији представља велики трошак, а да су користи веома мале.³⁰² У одговору на овакав извештај, који је био спреман 28. септембра, Сенат је својим посланицима поручивао да сами процене да ли ће и даље остати или се вратити у Венецију, изражавајући наду да ипак може доћи до некаквог споразума.³⁰³

²⁹⁹ S. Ljubić, *Listine* III, 189–190, 11. VII 1350. Сваки од посланика имао је да добије по 200 либри (4.000 перпера) за два месеца, а ако би остали дуже, за сваки месец преко, по 50 либри (1.000 перпера). У складу са обичајем, сваки од њих је имао по 4 пратиоца, од којих једног благајника, једног нотара са слугом и једног куvara. О важности подухвата сведочи запрећена висока казна од 100 либри у случају да се одбије извршење добијеног задужења. Б. Крекић, *Млеци и унутрашњост Балкана у XIV веку*, 154; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 63.

³⁰⁰ S. Ljubić, *Listine* III, 146, 12. VII 1350; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 63; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 260

³⁰¹ М. Пурковић, *Итинерар краља и цара Стефана Душана*, 241; В. Алексић, *Повеља цара Стефана Душана властелицићу Иванку Пробиштитовићу*, ССА 8 (2009) 74, 75, 79–80.

³⁰² S. Ljubić, *Listine* III, 199: cum per litteras ambaxatorum nostrorum missorum ad regem Raxie et banum Bossine habuimus, quod mulo modo de concordio inter partes sperant, et quod mora sua est cum expensis maximis et in minus honoris nostri domini etc. Б. Крекић, *Млеци и унутрашњост Балкана у XIV веку*, 154; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 63.

³⁰³ S. Ljubić, *Listine* III, 199, 28. IX 1350: quod rescribatur dictis ambassatoribus, quod libenter voluissemus, quod aliqua compositio facta esset inter dictas partes, ut cessassent errores et scandala inter eos etc. Б. Крекић, *Млеци и унутрашњост Балкана у XIV веку*, 154

Препрека за постизање споразума била је заправо у главном спорном питању, проналажењу решења за Хумску земљу. Српски цар је, како ствари стоје, по свој прилици као услов за постизање мира поставио враћање ове територије српској држави, што владар Босне није био вољан да прихвати.³⁰⁴ У таквој ситуацији, пошто изгледа да се преговорима спор оконча није било, остајало је да се питање реши војним путем, са којом могућношћу се у Дубровнику рачунало већ у децембру 1349. године.

Након што су у пролеће 1350. године у два наврата у Венецији одбијени сви предлози српског цара у вези са његовим плановима према Византији, а пре свега они у погледу освајања Цариграда,³⁰⁵ он више није имао посебних разлога да из обзира према млетачком ставу у том погледу пажљиво приступа решавању спора са Босном, као што је то био случај у пређашњем периоду. У том смислу његова решеност да оружаним путем оконча неспоразуме са босанским владарем, у случају да овај не жели да врати спорну територију Хумске земље, сада се више није доводила у питање.

У другој половини септембра 1350. године српска војска не само да је била спремна да се ангажује у том смислу, већ се заправо налазила у покрету ка Хумској земљи, изгледа у широј околини Дубровника. Једва да је протекло неколико дана од 28. септембра, када је спремљен одговор млетачким посланицима, у Венецију почеле да пристижу гласови о покрету српског цара и војске ка западу. Такве вести су изазивале крајњу забринутост млетачких власти, пошто се нису знале праве намере и крајњи циљ српског владара. Страховало се како за Стонски рат тако и за сам Дубровник. Из тог разлога Сенат је 6. октобра

³⁰⁴ С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 119; *Историја српског народа* I, 549 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 260–261.

³⁰⁵ Најпре у одговорима на питања која је поставио царев посланик Михаило Бућа, S. Ljubić, *Listine* III, 177–178, 13. IV 1350; J. Valentini, *Acta Albaniae Veneta* I–1, 133–136, а потом, двадесетак дана касније и на поновљени захтев новог српског посланика, S. Ljubić, *Listine* III, 181, 3. V 1350: quod ad ambasatam domini regis Rassie, petentis auxilium nostrum contra imperium Romanie, respondeatur cum verbis, quibus pridie responsum fuit alteri ambassatori, et cum aliis, que dominio videbuntur, excusando nos a dicta requisitione sua. Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 64. Иако се српски и венецијански интереси према Византији очито нису поклапали, Венеција је желела да задржи потребни ниво односа са српским владаром, стога је 25. маја цар са породицом добио млетачко грађанство које је преко свог посланика тражио. S. Ljubić, *Listine* III, 185–186.

спремио концепт за ново писмо венецијанским посланицима, који су се још увек налазили у дипломатској мисији. Тражено је од њих да се не враћају све док се не увере да безбедност Дубровника и Стонског рата није угрожена.³⁰⁶

Мало је савремених извора који говоре о царевом војном подухвату на почетку јесени 1350. године. Са сигурношћу се може казати да је српска војска прешла на десну обалу Неретве. Том приликом је заузет град Нови, који се налазио на десној обали реке Требижат, која се уливала у Неретву, као њена десна притока, на мање од 30 км узводно од њеног ушћа у Јадранско море.³⁰⁷

Далматински градови будно су пратили покрете српског цара. У Трогиру се очекивало да би цар у свом покрету ка западу могао да стигне до Цетине. Тим поводом решено је 11. октобра да се поручи у Шибеник да и одатле буду упућени посланици који ће заједно са трогирским дочекати цара када дође до Цетине. Истом приликом одређено је да се за дарове цару издвоји до 150 дуката.³⁰⁸

Податке које о овом војном подухвату доносе каснији писци Мавро Орбин (1601), и Јаков Лукаревић (1605), а који говоре о опседању утврђеног Бобовца, не могу се потврдити у савременим изворима.³⁰⁹

У науци се појавило мишљење да је током ангажовања на западним границама српске државе, поред враћања у оквире државних граница раније

³⁰⁶ S. Ljubić, *Listine* III, 199, 6. X 1350: quod non debeant recedere de illis partibus, nisi primo videant manifeste civitatem Ragusii et Punctam predictam remanere et esse in statu securitatis, sed potius procurent omnibus modis, quibus melius poterunt, conservationem et bonum nostrorum fidelium de inde, ubi et sicut honori nostro viderint convenire. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 228; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 64.

³⁰⁷ Бан Стефан II у повељи из 1351. године истиче верну службу кнеза Вука Вукославића, када више ц(а)рѣ рашки оузеле Нови, мои градь... Ј. Мргић-Радојчић, *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнезу Вуку и Павлу Вукославићу*, ССА 1 (2002) 81–82, 90; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 228; М. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, 82–83; *Историја српског народа* I, 549 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 261.

³⁰⁸ F. Rački, *Notae Joannis Lucii*, *Starine JAZU* 13 (1881) 233: Marcus Celsi comes. Respondetur Sicensibus, ut una cum nostris ambassiatoribus mittant Tragurium ambassiatores ad presentandum imperatori Raxie, si venerit Cetinam, valoris 150 ducatorum infra. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 228; *Историја српског народа* I, 549 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 261. Трогир се налазио свега око 45 км од ушћа Цетине у Јадранско море.

³⁰⁹ М. Орбин, *Краљевство Словена*, 39, 321; Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 58; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 228.

изгубљене Хумске земље, цар Стефан Душан по свој прилици имао намеру и да пружи подршку својој сестри Јелени, удовици брибирског кнеза Младена III Шубића, господара Омиша, Клиса и Скрадина, у њеним настојањима да поседе свог супруга, за које је била заинтересована како Венеција, тако и Угарска, сачува за свог малолетног сина Младена IV.³¹⁰ Овакво мишљење је свакако било подстакнуто чињеницом да се ти поседи налазе недалеко од Цетине, као и каснијим царевим подухватима у том смислу.

4.11. *Посета цара Стефана Душана Дубровнику*

И док су у удаљену Венецију већ 6. октобра стигле вести о покрету цара Стефана Душана, које су тамо изазивале страховања за сигурност Дубровника и Стонског рата, а у Трогиру се пет дана касније знало да би цар могао да стигне до Цетине, у дубровачким изворима још читаве две недеље нема никаквих наговештаја о значајним догађајима у градском залеђу. Сасвим је извесно да цар са својом војском на путу ка Хуму није могао незапажено да прође дубровачким залеђем. Слична војска надомак Дубровника последњи пут се видела више од две деценије раније, непријатним поводом, када је краљ Стефан Урош III ратовао против града.

Овом приликом долазак српског владара и војске у шире градско залеђе, судећи према изворима, у Дубровнику, за разлику од Венеције, као да није изазивао бојазан. У том смислу се може разумети решеност Дубровчана да цара позову да дође у посету њиховом граду. Из тог разлога Мало веће са десеторицом мудрих се састало 25. октобра 1350. године, и тада је одлучено да се изабере шест властелина који ће бити послати, са задатком да позову цара да са породицом дође у Дубровник. Уз владарску породицу, цара, царицу и њиховог сина, у граду је

³¹⁰ Јелена се октобра 1347. удала за Младена III, а овај је од куге преминуо већ наредне 1348. године. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 228; Ј. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 43–44; *Историја српског народа* I, 550 (С. Ћирковић). Исти аутор у монографији посвећеној Стефану Душану, објављеној две и по деценије касније не понавља овакво мишљење. Уп. Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 261, 306–307.

могло бити дочекано још 100 особа из пратње.³¹¹ Овакве одлуке дубровачких власти учвршћују мишљење да у граду није било посебне забринутости у погледу могућих поступака српског владара. Шта више, у Дубровнику су по свој прилици били добро упознати са царевим намерама у војном подухвату који је управо спроводио. Томе у прилог би свакако говорила и добра обавештеност да се током подухвата са царем налази и његова породица, па не треба искључити могућност да је Општина све време била у вези са њим током његовог бављења у Хумској земљи. Имајући у виду наведено, лакше се може разумети и чињеница да током септембра и октобра нису спровођене никакве додатне и ванредне мере у погледу безбедности града и градске области, иако се српска војска налазила на удаљености од свега неколико дана хода.

Истог 25. октобра у Малом већу, уз придодатих десет мудрих, решено је да се средства за трошкове приликом цареве посете граду обезбеде са Стонског рата. Свако ко је на полуострву и Стону поседовао делове земље требало је да плати 3 перпере од сваког дела.³¹² Како је на читавом подручју било укупно 900 делова (по 300 на Рату, у Стону и Новом Стону),³¹³ по оквирној процени требало је обезбедити на овакав начин око 2.700 перпера.

На крају донета је и једна одлука која се непосредно тиче организације доласка српског владара у град. Наиме, решено је да се опреми једна галија и

³¹¹ *Reformationes* 16, fol. 2^v–3, 25. X 1350: de mittendo ad convitandum dominum imperatorem, quod ipsi placeat venire in Ragusium. Item in dicto consilio captum fuit de recipiendo dominum imperatorem cum domina imperatrice et eius filio in civitatem Ragusium cum personis C sive dominus imperator cum imperatrice et eius filio sive unus(?) ipsorum tantum... Andreas de Lucarçe, Çiue Mathey de Georgio, Petrus de Poça, Marinus Junii de Mençio, Lauriça de Volchasio, Nifficus de Gondola electi fuerunt ad eundem ad convitandum dominum imperatorem cum imperatrice. *Monumenta Ragusina* II, 111 (уместо предложеног *unus* у издању стоји *VII*, што се никако не може сматрати исправним читањем); К. Јиречек, *Историја Срба* I, 228; Ј. Тadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 44; *Историја српског народа* I, 550; Б. Ферјанчић, С. Ђирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 261.

³¹² *Reformationes* 16, fol. 3, 25. X 1350: de angarijando partes Punte pro faciendo expensas necessarias pro domino imperatore. Item... quod quilibet habens partem in Punta et in Stagno solvere debeat pro qualibet parte uerperos tres. *Monumenta Ragusina* II, 111. Одлука садржи директно позивање на овлашћење добијено од Великог већа, међутим такво решење није унето у записник, као у осталом што нема ни одлуке о именовању десеторице мудрих, који су у складу са обичајем увек бирали у свим ситуацијама од посебне важности за Општину. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 228; Ј. Тadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 44.

³¹³ N. Vekarić, *Peļješka naselja u XIV stoljeću*, 20–29.

један брод који ће допратити цара, а Савин Бондић је изабран за заповедника тих пловила.³¹⁴ Шта је заправо у практичном смислу овакво решење доносило, остаје да видимо у току даљег излагања.

У време када се цар Стефан Душан налазио далеко од грчких делова свог царства, његов љути противник Јован Кантакузин, пошто је претходно, током септембра 1350. године, ставио под своју власт Солун, започео је одатле да осваје оближње грчке градове Српског царства. Прва на удару је била Верија, која је освојена по свој прилици током октобра. У науци се обично сматра да је на вест о ванредним збивањима у залеђу Солуна, цар Стефан Душан је решио да прекине војни подухват у Хумској земљи и да се упути ка југу своје државе.³¹⁵ Остаје да се у току даљег излагања види колико је такво схватање засновано. Гласови да се српски цар ускоро враћа назад приспели су у Дубровник свакако најкасније 25. октобра, када је решено да се не пропусти прилика да му се упути љубазан позив да посети град, пошто је процењено да ће таква посета бити од користи за Општину.³¹⁶

Тачан датум царевог приспећа у Дубровник није познат, али се може одредити приближан хронолошки оквир. У периоду од 27. октобра до 12. новембра, нема забележене ниједне одлуке дубровачких већа. Под условом да из неких ванредних разлога није дошло до прекида вођења записника, не може се одрећи чињеница да то заиста јесте дуг временски размак у коме нису заседали дубровачки органи власти. На први поглед, наведени хронолошки оквир чинио би се сасвим одговарајућим за време када је посета могла да буде остварена.

³¹⁴ *Reformationes* 16, fol. 3, 25. X 1350: quod pro honorando et associando dominum imperatorem, armari debeat galea ad terçarolum et lignum ad duplum etc. *Monumenta Ragusina* II, 112. К. Лиречек, *Историја Срба* I, 228; Ј. Тадић, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 44; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 261.

³¹⁵ Нешто касније, током новембра и пао је и Воден, потом и мање тврђаве у околини, а тек код Сервије Кантакузин је наишао на озбиљнији отпор када му се супротставио кесар Прељуб. *ВИИНЈ* VI, 498–508, 509–511, 512–516 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић); К. Лиречек, *Историја Срба* I, 228; *Историја српског народа* I, 551 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 251.

³¹⁶ Трајање курирског путовања између Солуна и Дубровника износило је око две недеље. Б. Крекић, *Курирски саобраћај Дубровника са Цариградом и Солуном у првој половини XIV века*, *ЗРВИ* 21 (1952) 118. Како се у овом случају радило о крајње ванредним околностима, сасвим је могуће да су непријатне вести до српског цара стигле за далеко краће време.

Међутим, против тога изричито говори већ помињана одлука Великог већа, од 13. новембра којом се решава да се четири Србина која се налазе утамничени у Дубровнику, пошто их је у дубровачке руке предао требињски господар Страхиња, могу предати цару само под условом да од њега Општина заузврат добије земљу повише Жупе, а у супротном не.³¹⁷

У науци је већ дуго присутно мишљење да је цар Стефан Душан са супругом, сином и пратњом стигао у Дубровник управо 13. новембра 1350. године.³¹⁸ Иако се из саме одлуке тако нешто не може недвосмислено закључити, таква могућност се не треба потпуно одрећи. Међу аргументима који говоре против овог датума као дана царевог доласка у град јесу свакако уобичајене активности дубровачких већа, које се нису тикале само оне четворице Срба. Истог дана Велико веће је разматрало о подели општинског жита и његовог слања на острва. Састајало се и Мало веће истим поводом, ради избора три службеника који ће бринути о подели наведеног жита. У том смислу чини се мало вероватним да у присуству важног госта и великог броја странаца у граду, кнез и сва пунолетна дубровачка властела нису имали пречих брига од поделе општинског жита.³¹⁹ У сваком случају, речени датум, сасвим извесно, представља сигурни *terminus ante quem non* царевог доласка у град.

Владареву пратњу свакако је чинио дворски достојанственик који се бринуо о његовој трпези. Како је 14. новембра посведочено присуство царевог ставилца Војислава Војиновића у Дубровнику, са великом извесношћу се може говорити да је он заправо био део цареве пратње, који се тада налазио у граду.³²⁰

Стварни мотиви који су Дубровчане подстакли да у посету свом граду позову српског владара, а који су несумњиво постојали, једва да се могу назрети кроз изворе. У том смислу тешко је говорити и о могућим темама разговора који су тада вођени. Једини сачувани податак у том смислу је заправо поменута одлука Великог већа од 13. новембра о земљи изнад Жупе. Судећи према њој, увек

³¹⁷ видети горе стр. 253–254.

³¹⁸ К. Жиречек, *Историја Срба* I, 228; Ј. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 44; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 261.

³¹⁹ *Reformationes* 16, fol. 3', 13. XI 1350; *Monumenta Ragusina* II, 112.

³²⁰ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 297, 14. XI 1350: Voyslauus filius condam Voyni (прецртано: sluga) stavileç domini imperatoris factum manifestum etc.

присутна жеља Општине да прошири своју градску територију, у овом случају део горњих граница Астареје, извесно је било питање за које се дубровачка страна припремала да га покрене пред царем. По свој прилици ово је био други дубровачки покушај, за нешто више од годину дана. Први пут, током преговора септембра 1349. године, Дубровчани нису имали среће у том смислу, пошто је цар изричито нагласио да се имају очувати дубровачке границе из времена краља Милутина, а сва земља што буде заузета преко тих међа морала је да се врати, како је истакнуто у хрисовуљи том приликом издатој. Овакво решење свакако да није било по вољи Дубровчанима, па су решили да још једном покушају. Царева посета граду уз коју је са друге стране долазила гостољубивост достојна таквог догађаја, свакако да је доводила до околности за које се у Дубровнику рачунало да ће им ићи на руку приликом покретања питања од значаја за заједницу. Међутим, припреме за покретање наведеног нису се само на овоме завршиле. Свесни чињенице да је већ једном пропао покушај да се издејствује повољно решење, Дубровчани су овог пута ослобађање четворице царевих поданика условили добијањем територијалних уступака. Не може се поуздано говорити ког ранга и утицаја су била поменута четворица Срба који су се нашли утамничени у Дубровнику, али имајући у виду да су са дубровачке стране коришћени као средство у разговорима са царем око осетљивог питања, могуће је да су у најмању руку били ситно-властеоског порекла. Ма колико био промишљен, овакав дубровачки приступ у покретању наведеног питања у оквиру разговора са царем чини се унеколико необичним, и са собом је могао да носи одређене ризике, који су се могли манифестовати у случају да цар одбије да изврши територијалне уступке, а затражи да његови поданици буду ослобођени, што је могло довести до крајње непријатне ситуације, коју је додатно наглашавала чињеница да се наомак града налази српска војска. Нема сумње, да се у Дубровнику рачунало са свим последицама које је такав приступ могао да изазове, и да је на основу релевантних сазнања и чињеница, нама нажалост непознатим, решено да се ипак крене тим путем.

Колико је успеха било у овом дубровачком подухвату сведочи податак да је у време када се српски цар почетком 1351. године налазио далеко од

Дубровника, у залеђу Солуна, на Великом већу 21. јануара о оквиру расправе о решавању новоискрслих проблема са суседима из залеђа, било речи и о оним Србима, који су још увек били утамничени.³²¹ Из наведеног се јасно може закључити да је цар остао неумољив по питању било каквих територијалних уступака Општини, и да је остао чврсто привржен очувању постојеће српско-дубровачке границе. Са друге стране, није много марио за своје утамничене поданике, који су по свој прилици били и одговорни за одређена кривична дела због чега их је требињски управник предао у руке дубровчким властима, како би правда била задовољена. Шта се са њима даље догађало остаје нам непознато.

Имајући наведено у виду, са сигурношћу се може рећи да је бар једна тачка разговора које су Дубровчани водили са српским царем прошла без успеха. Питање промене српско-дубровачке границе, за које је Општина била толико заинтересована, решено је тек из трећег покушаја, али код новог српског владара, цара Стефана Уроша, априла 1357. године.³²²

4.11.1. Царева посета у дубровачкој успомени и каснијим изворима

Иако, осим неколико наведених одлука већа, нема сачуваних других савремених извора који говоре о посети цара Стефана Душана Дубровнику, у дубровачкој традицији је остала веома жива успомена на тај догађај у потоњим вековима.

Када је кнез Влатко, син херцега Стефана Вукчића Косаче кретао на пут у Венецију, Дубровчани су по примању такве вести средином септембра 1455. године, пожелели да га угосте у свом граду. До краја месеца било је договорено да га дубровачка галија чека у Ободу (код Цавтата), а одатле у сусрет да му се копном пошаље властела која ће га допратити. Када је Влатко у друштву властеле долазио од Требиња према Ободу, био је на време упознат да ће у град ући кроз

³²¹ *Reformationes* 16, fol. 8, 21. I 1351: ...de illis Sclavis, qui ad presens sunt in carceribus. *Monumenta Ragusina* II, 118.

³²² М. А. Чернова, *Грамота царя Стефана Уроша дубровчанам о дарении земли от Люты до Курила*, у штампи.

врата кроз која су некада прошли цар Стефан Душан, краљ Твртко (1367), војвода Сандаљ (1426), деспот Ђурађ (1426, 1440) и војвода Владислав Косача (1453).³²³ То су била заправо Врата од Понте, кроз која се из луке улазило у град.³²⁴

У делима свих каснијих дубровачки аналита (Аноним, Никола Рањина, Јуније Растих) и историографа (Мавро Орбин, Јаков Лукаревић, Серафим Цријевић) неизоставно се јавља опис посте цара Стефана Душана Дубровнику. У већем броју појединачних дела аналита догађај се јавља у две равни. У првој се испољава анахронизам, према коме се збивања померају у далеку прошлост с почетка IX века, па се тако у Дубровнику појављују наводни босански краљ Стефан и његова жена краљица Мара. Том питању у науци је посвећена довољна пажња и овде није потребно да се поново упушта у додатна разматрања.³²⁵ На постојеће резултате биће начињен осврт само у оној мери, која на научни начин може допринети расветљавању неких општих појединости у вези са царевом посетом, а што се може проверити на каснијим примерима посведоченим у релевантним изворима. У другој равни, догађај је смештен у стварни историјски и хронолошки контекст и тим казивањима треба поклонити потребну пажњу.

Аноним (крај XV века – пре 1526) који је забележио најстарије дубровачке анале, чинећи већ поменути анахронизам, говори и о посети српског владара средином XIV века. Већ од самог почетка излагања ређају се омашке, па се догађај смешта у 1349. годину, а све време се говори о доласку босанског краља Стефана и краљице Маре (исти пар о коме говори под 817. годином). Током боравка у граду, владарски пар је посетио најзначајније градске цркве, истиче Аноним, краљ је даровао милостињу Цркви Светог Стефана у Пустерни, Цркви Светог Влаха, градског патрона, и Манастиру Свете Кларе, где су се подвизавале побожне кћери дубровачке властеле. Исти манастир краљица је обдарила

³²³ К. Лиречек, *Историја Срба* I, 228; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 221. О наведеним, али и другим посетама Дубровнику исцрпно: Ј. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 72–85, 106–107, 114–117, 122, 124.

³²⁴ Ј. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 44–45, 77; Исцрпно о дубровачким утврђењима, а у склопу тога и о градским вратима в. L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*, Split 1989, 19, 23–27, 30–31 и даље према регистру.

³²⁵ F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, Dubrovnik – mjesečna ilustrovana revija I/4–5 (1929) 124–137; I/7 (1929) 230–248; I/8 (1929) 251–268 (=F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, Dubrovnik 1930); Ј. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 36–37.

бисерима, сребром и другим драгоценостима, и даље додаје, да је од Стонских солана одвојено 500 модија, у вредности од 200 перпера да се сваке године даје поменутом Манастиру Свете Кларе.³²⁶

Из самог излагања није тешко разлучити је аутор заправо заменио српског цара са босанским краљем, док је име српске царице потпуно промашио, под утицајем традиције о ранијој посети наводног босанског краљевског пара. Ако идентификацију владара није тешко извршити, проверу свега осталог што је речено свакако јесте. Прича о посетама градским знаменитостима, многим градским црквама, чини се сасвим заснованом, и не би требало сумњати у то да су приликом боравка оне биле обухваћене планом посете. Исто се може казати за милостиње када је када је о њима реч у општем контексту. Међутим, у појединостима, пре свега када се има на уму Манастир Свете Кларе, тешко је наћи изворну подлогу. Додуше, не треба искључити могућност да је царица даровала манастир некаквим драгоценостима, и да је то остало у лепој успомени стварајући традицију коју је затим Аноним преточио у своје дело. Међутим, када је реч даривању манастира са 200 перпера од стонских солана, таква могућност се мора искључити већ из саме чињенице да од 1333. године Стонски рат више није под суверенитетом српског владара. Једини извор владаревих прихода од соли, од кога се могла одвојити годишња милостиња за Манастир Свете Кларе био је царев кумерк солски у Дубровнику, о чему ће бити речи у наставку.

Две године касније, 1351, према Анониму у Дубровник су стигли посланици цара Стефана (кога назива краљем), са молбом Општини да пошаље 20 племића старости од 10 до 14 година, који би на његовом двору били одгајани. Међутим, Дубровчани му нису изашли у сусрет, па су уз оправдани изговор послали само тројицу властелина старијих од 40 година.³²⁷ Остаје да у току даљег излагања овом исказу посветимо посебну пажњу у светлу осталих сведочанстава.

Никола Рањина (око 1490 – после 1577) је први по имену познати дубровачки аналита. Његови анали се не одликују оригиналношћу и у највећем

³²⁶ *Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina*, digessit Speratus Nodilo, 39; F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, 244–245.

³²⁷ *Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina*, 39–40; F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, 244–245.

делу заправо представљају испис из Анонимних анала, који су само понегде допуњени некаквим новим подацима. Као и Аноним, Рађина у вези са посетом српског цара прави анахронизам, па такав догађај смешта и на почетак IX века, исто тако све време говорећи о наводном босанском краљу Стефану и краљици Мари. По други пут о посети босанског краља Стефана и његове краљице, којој за разлику од Анонима није дао име Мара, говори исто тако под 1349. годином. Међутим, код Рађине се уочава и неколико нових података. Он већ зна да је посета била у месецу новембру, додуше са погрешном годином, али несумњиво са исправним месецом. Говорећи о милостињама, које је владарски пар учинио Манастиру Свете Кларе, Рађина такође говори о дару од 500 модија соли, односно 200 перпера, али не помиње у том смислу Стон, што би упућивало на царев кумерк солски. Писац има сазнање да је владарски пар остао у граду три дана, што се чини сасвим извесним, о чему ће бити речи у наставку излагања, и да је на растанку дарован са 60 ланених тканина, за украшавање двора. Из Дубровника је владар са супругом је превезен до Цавтата, одакле је наставио даље, при чему је истакнуто да није свратио у Котор, иако је он био под његовом круном, што је свакако био један вид испољене суревњивости која је постојала између два града.³²⁸

Рађина има сазнања и да је током посете било покушаја од *стране многих тирана и непријатеља* Дубровника да из зависти окрену владара против града, али у томе није било успеха, пошто је владар био велики ратник побожна и великодушна особа, па се није дао тако лако окренути.³²⁹ О чему се овде заправо радило, и колико је овакво излагање засновано, тешко је рећи, пошто нема потврде у савременим изворима.

Као и Аноним, Рађина такође говори под 1351. годином о томе да је владар послао у Дубровник своје посланика како би од дубровачких власти замолили да им предају 20 младих племића, који би били одгајани на његовом двору. При томе је начињена некаква грешка, могуће у препису, код описа узраста тих племића, пошто је наведена њихова старост између 10 и 40 година, где

³²⁸ *Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina*, 228; F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, 251–253.

³²⁹ *Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina*, 228–229.

свакако нису спадали само млади племићи. Општина је под изговором да су многа њена млада властела ради учења послата по свету, па је решено да се на владарев двор пошаље само тројица властелина старијих од 40 година.

Крајње је занимљив један податак који доноси Рањина, а који се не среће код Анонима, нити код осталих дубровачких писаца, изузев код Серафима Цријевића, тек у XVIII веку, али у нешто проширеном и измењеном облику, о чему ће бити речи касније. Наиме, писац под истом 1351. годином, говори од томе да су неки учитељи донели више томова књига у Дубровник, од којих је за кратко време град имао једну много величанствену библиотеку, која је трајала током царевог живота, а после тога су због немара изгубљене многе књиге.³³⁰ Не може се тачно разабрати одакле су те књиге стигле у Дубровник, али с обзиром на то да је све време реч о цару Стефану Душану (кога писац назива босанским краљем), и да се настоји на томе да су књиге чуване док је он био жив, излазило би одатле да су књиге заправо стигле у град његовим залагањем. Да ли су послате од владаревог двора, одакле су стигли и посланици о којима се непосредно пре библиотеке говори, или пак са неке друге стране, о томе је тешко било шта рећи. Исто није лако казати нешто више о тој библиотеци, нити о томе колико је ово Рањинино сведочанство засновано. По свему судећи, радило се о некој традицији која се у његово време могла још увек чути, а како сам каже да су већ после цареве смрти књиге отуђиване, изгледа као да је од те библиотеке, уколико је заиста била основана, након 150 година мало шта остало, односно, пре ће бити да више није ни постојала. Како је време протицало, успомена на библиотеку која више није постојала све више је бледело, па стога вероватно и нема више помена о њој код каснијих дубровачких писаца пре Цријевића.

Као прилог размишљању о наведеној библиотеци, корисно је поменути да је Антонио де Монтефјоре, који је неколико година био лекар краља Стефана Душана, у свом тестаменту, који је саставио у Дубровнику 22. јануара 1337. године, поред осталог наводи да је у Србији имао и један сандук са књигама и

³³⁰ Etiam parecchi volumi de libri condusse delli dottori; per la qual cosa, in breve tempo, a Ragusa fece una libreria molto magnifica, che molto tempo durò poi la sua vita, ma per negligentia si perseno assai libri. *Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina*, 229.

другим стварима.³³¹ У том смислу је свакако постојала могућност да се књиге које су сасвим извесно писане на латинском језику нађу на владаревом двору. Да ли се у неком тренутку догодило да је сплетом околности владар дошао у посед таквих књига, при чему не треба имати на уму искључиво конкретан случај књига поменутог лекара, већ уопштено, тешко је са сигурношћу тврдити, али је извесно да је таква могућност постојала. Уколико се тако нешто догодило, књиге писане латинским, нису могле имати много читалаца у владаревом окружењу, па самим тим се губила њихова употребна вредност, док је стварна, материјална вредност постојала, у виду неискоришћеног капитала. Владар је могао такве књиге да прода, или пак да поклони, па би у том смислу, наведени податак који износи Рађина, могао да добије некакво објашњење, али без намере да се даље улази у развијање појединости, које се не могу изворима поткрепити. На крају вреди додати, да је мало вероватно да је та библиотека садржала ћириличне књиге, пошто у том случају у Дубровнику тешко да би се нашао тек по који читалац за њих, па библиотека не би свакако називана много величанственом.

Јуније Растих (1669–1735) као представник старе патрицијске породице, био је угледна и утицајна личност свог времена, који је свој положај градио и на политичком плану, с обзиром да је биран у Веће умољених. Као државном званичнику био му је слободан приступ општинској архиви, па се у свом научном раду често користио прворазредним историјским изворима. Управо зато, Растихево дело је поузданије од претходно поменутих анала.³³² Он је једини од хроничара, који говори о првој посети Стефана Душана Дубровнику, као младог краља, средином маја 1331. године. Царева посета из 1350. године, бацила је сенку на његов први долазак у град, о чему сведоче протоколи дубровачких већа, које је Растих употребио у састављању свог дела.³³³

Растихев опис цареве посете граду, уз извесне ограде, описан је веома учено и историјски засновано. Он догађај сасвим исправно смешта у месец

³³¹ *Testamenta Notariae* 3, fol. 57, 21. I 1337: quod habeo in Sclavoniam... unam casellam cum libris et rebus aliis etc. М. Динић, *Крстачки згошеви*, 109–111 (прилог II).

³³² *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451), item Joannis Gundulae (1451–1484)*, digessit Speratus Nodilo, Zagrabiae 1893; F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, 258–262.

³³³ *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, 122.

новембар, али греша када истиче да је у пратњи било 300 царевих великаша, што је супротно одлуци Малог већа од 25. октобра. Наводи да је цар стигао са супругом, али не помиње њиховог сина. Податак да је посета трајала три дана није нов, али за разлику од Лукаревићевих 8 дана, чини се далеко заснованији. Потврда у том смислу може бити чињеница да у периоду од 14. до 16. новембра није било ниједне седнице дубровачких већа, након чега, 17. новембра започињу опсежна већања о оправкама градских утврђења и другим фортификационим подухватима.³³⁴ У том смислу, чини се да је управо наведени хронолошки оквир од три дана, заправо најизвесније време у коме је остварена посета српског владара Дубровнику.

Писац истиче да је током боравка у граду цар посетио стару и нову Цркву Светог Влаха, заштитника града, Цркву Светог Стефана и Манастир Свете Кларе, где су се подвизавале побожне кћери дубровачке властеле. Овде је царица учинила некакву милостињу манастиру, по свој прилици у виду каквог дара. Општина се према угледном госту, како даље истиче Растић углавном се слажући са Рањином, посебно љубазно односила, па је на растанку дарован са 60 тканина, а једном галијом је превезен до Цавтата, одакле је наставио даље према Котору, и исто тако је посебно истакнуто да овај град није посетио.³³⁵ Као што је истакнуто, то је свакако био начин да писац испољи одређену меру анимозитета која је увек постојала између Дубровника и његовог такмаца Котора.

Растић такође доноси и занимљиву причу једном догађају током цареве посете, богатију у детаљима од Рањинине. Наиме, према његовим сазнањима нека српска властела, непријатељски расположена према граду, подстицала су цара против Дубровника говорећи му да није дочекан достојно његовој слави и угледу, али владар се на то није обазирао, него је потврдио све старе повластице.³³⁶ Биће да се овде пре ради о намери писца да истакне велику гостољубивост свог града,

³³⁴ *Reformationes* 16, fol. 3^v–4, 17–18. XI 1350; *Monumenta Ragusina* II, 112–113.

³³⁵ *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, 132; J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 46.

³³⁶ *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, 132; J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 45–46.

него о некаквом стварном догађају, тим пре ако се зна да је хрисовуљу којом су потврђена слободе Општине, цар издао мање од годину дана раније.

Иако добро обавештен о догађајима, Растих прави једну грубу омашку, у наставку излагања прича о наводном поновном ратовању српског цара против босанског бана, и о опсади Бобовца, а како је долазила зима, Дубровчани су га поново позвали, па је цар још једном дошао у град, заједно са царицом, сином Урошем (кога овог пута помиње за разлику од претходног) и са око сто великаша. Према Растиху, испадало би да је ова друга посета била у зиму 1350/51.³³⁷ Писцу очито није било познато да је цар у то време било далеко од Дубровника, у грчким деловима свог царства.

Мавро Орбин (после 1563–1610), најпознатији и најприлежнији дубровачки историограф, у свом чувеном делу *Краљевство Словена*, велику пажњу је поклатио посети цара Стефана Душана Дубровнику.³³⁸ Поклисаре Општине, за које знамо да су изабрани 25. октобра, према Орбину, цар је срео у Хуму, на повратку из војног подухвата, на пољу Бишћу, које се налази између Благаја и Мостара. Овде су му дубровачки изасланици пренели љубазан позив и молбу да га угосте у њиховом граду. На овакав предлог цар је одговорио уздржано, у почетку се мало опирао, како писац истиче, али је на крају пристао, тек пошто је ствар изнео на своје веће (*nel suo consiglio*). Како је овде добио подршку свих својих најближих сарадника, а посебно од свог протовестијара Николе Буће, и уверавање да може слободно и без страха отићи у Дубровник, отпустио је своју војску и заједно са царицом и три стотине људи од који су највећи број били његови великаши и властела, прешавши преко Конавла стигао је до Цавтата.

У изворима постоји више примера да се по важним питањима Стефан Душан саветовао са својим најближим сарадницима. Тако Данилов настављач, описује позив византијског цара Андроника III краљу Стефану Душану, који је нападао Солун 1334. године, да се састану како би започели преговоре. Поводом таквог предлога византијског цара, краљ је учинио *савезање са силнима отачаства својега*. Исти писац говори да нешто касније, исто 1334. године, на

³³⁷ *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451)*, 132–133.

³³⁸ *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, 266; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 40–41, 322; Ј. Тодић, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 45.

вест о нападу угарског краља Карла Роберта на северне крајеве српске државе, краљ Стефан Душан позвавши *своје великоимените велможе, учини са њима савешање*.³³⁹ Јован Кантакузин, сећајући се свог боравка на двору српског краља у лето 1342. године, нашироко описује преговоре које је тада водио са српским владарем око заједничких акција према Византији. У више наврата, писац говори о саветовању са најугледнијом присутном властелом. На једном месту краљица се саветује са двадесет четири краљеве војводе и велможе, а нешто касније се у саветовање укључује и краљ, и пред своје великаше износи краљичин предлог, и тако настављају већање.³⁴⁰ Имајући наведено у виду, Орбинова формулација у целости одговара ономе што говоре Данилов настављач и Јован Кантакузин, па се стога његово сведочанство о царевом саветовању са својом властелом, може схватити као добра, и заснована обавештеност писца. Када је реч о броју цареве властеле коју је са собом повео, не може се прихватити податак да их је било 300, пошто против тога изричито говори одлука Малог већа од 25. октобра, којој треба поклонити пуно поверење.

У Цавтату су цара и његову пратњу чекале галије које су Дубровчани послали да га прихвате заједно са пратњом, о чему сведочи поменута одлука Малог већа. Према Орбину, заповедници галија су били Џоно Соркочевећ и Џиво Менчетић,³⁴¹ док је према реченој одлуци изабран само један заповедник, по имену Савин Бондић. Писац даље истиче да је по приспећу у град, цар био дочекан са великим почестима, у шта не треба сумњати, и да је смештен у Кнежев

³³⁹ Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, 168–169, 172.

³⁴⁰ Извор у целости заједно са исцрпним коментаром в. ВИИИЈ VI, 394–400 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић, са литературом).

³⁴¹ Имена заповедника су италијанизирана, Giugno, Gioanni, а долазе од Junius (Џуно) и Johannes (Џиве). Тешко је извршити њихову идентификацију са неким од чланова две властеоске породице који су потврђени у савременим изворима средином XIV века. Један, по свој прилици ванбрачни син Илије Соркочевећа, носио је име Џуно, и забележен је двадесетак година раније (1331), па је самим тим веома мало извесно да је то заправо личност из дела Орбина. Јуније Палмин познат је из његовог тестамена из 1339. године. Двојица Соркочевећа са оваквим именом срећу се у каснијем периоду, Јуније Иванов (1354–1402) и Јуније (Јунко) Маринов (1363–1401). Када је реч о Менчетићу, сви представници породице који су забележени са пуним именом (Johannes), јављају се од самог краја XIV века па надаље. Један Џиве, син Маринов среће се у изворима само до краја треће деценије XIV века, а остали од седме деценије па надаље. Уп. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 324, 342–343, 345, 411–412, 418–419. Имајући наведено у виду, податак који доноси Орбин не може се прихватити као историјски заснован.

двор, који је тада свакако био најудобнија и најрепрезентативнија палата у коју је могао да се смести тако угледан гост. У каснијем периоду Дубровчани су обичавали да угледне госте који долазе у посету граду сместе у Кнежевом двору.³⁴² Царица и пратња били су смештени у другим удобним дубровачким становима. Посета је трајала три дана, што је по свој прилици исправан податак. Посетиоци су, како се даље наводи, време проводили у разним забавама, плесовима и свечаностима (*bagordi, balli, et feste*). Цар, као и царица и великаши из пратње били су богато даровани свиленим и сукненим тканинама. Истим галијама, цар са пратњом је превезен до Котора, где је такође био примљен са чашћу, у чему се Орбин разликује од аналита, а потом је даље наставио преко Зете у Рашку.

За чудо, иако је био црквено лице, опат мљетског Манастира Свете Богородице, Орбин ни једном речју није поклатио пажњу царевим посетама дубровачким црквама о чему говоре други извори. Исто тако, писац не помиње царевог сина Уроша, за кога се поуздано зна да је пратио своје родитеље током ове посете.

Јаков Лукарeвић (1551–1615), је своје историографско дело објавио четири године након Орбина.³⁴³ Он хронолошки правилно смешта цареву посету граду, на његовом повратку из војних операција против босанског бана. Добро је обавештен о томе да је Општина упутила посланике који су имали да га позову у посету. Непосредно пред царев долазак, према Лукарeвићевим сазнањима, он је подстрекиван од неких својих великаша против Дубровника, па је тражио да са пратњом уђе наоружан у град. Међутим, на молбу посланика, цар је одустао од овакве намере, и уважио њихове аргумента да дође ненаоружан. Иако нема изворне потврде за овакав навод, његова заснованост се не треба одбацити, јер Општина је том питању поклањала посебну пажњу, за шта постоји потврда у савременим изворима, када је у посету граду две године раније долазио жупан Ненад Страхињић, о чему је било речи.

³⁴² J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, prema registru.

³⁴³ Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 58–59; V. Mažuranić, *Izvori dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića*, *Narodna starina* 3–8 (1924) 121–153; J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 45.

Писац даље истиче да је у царевој пратњи била његова породица, супруга Роксанда или Јелена (Rogosna, ò Helena sua moglie) и син принц Урош. Помен епског имена царице Јелене који се код Лукаревића среће, јасно указује да је до тада традиција која је и Дубровнику била позната, већ увелико завршила обликовање њене личности. Преко Попова, Требиња и Конавла цар је стигао до Цавтата, где су чекале две галије да приме њега и пратњу, којима је пребачен до Дубровника, што је у складу са одлуком Малог већа о припремању пловила овим поводом.

Представници власти Општине дубровачке, чекали су угледног госта на градској капији (porta della Città). Улице су биле испуњене властелом, која је кренула у сусрет гостима. Читав приказ је, како истиче Лукаревић био пун свечаности и раскоши. Како би се на цара оставио што већи утисак, према пишчевом сведочанству, Дубровчани су раније дали неким грчким уметницима да ураде слике на којима ће бити представљене победе које је цар однео над Бугарима, Грцима, Мађарима, Турцима, Македонцима, Татарима, Словенима и Босанцима. Не може избећи утисак да је писац углавном исправно навео све народе против којих је Стефан Душан ратовао, водећи рачуна и о хронологији. И даље се задржавајући на причи о наводним уметничким делима ствараним у част царева посете, он даље истиче да је постојала идеја да се уради једна камена царева статуа, али се од тога ипак одустало, па је решено да се спреми један портрет, пошто се закључило да ће слика оставити бољи утисак живошћу својих боја од хладног камена. Тешко је наћи било какво утемељење за ову Лукаревићеву причу. Уколико се пође од претпоставке да у њој има некакве истине, то би значило да такав подухват од раније планиран, јер тешко да се уметничка дела могу стварати у тако кратком року односно на брзину, када се сазнало да цар долази у ширу дубровачку околину. У том смислу излазило би да су Дубровчани од раније намеравали да угосте српског владара, и да су чекали само погодну прилику. Истовремено са овим, јавља се још једно важно питање, које се односи на то колико су те слике могле верно да прикажу догађаје којима уметник није присуствовао, а посебно сам портрет владара, уколико га раније није видео. Читаво ово разматрање не би имало смисла да није познато да су у ово време у

Дубровнику заиста живели сликари, од којих су неки по имену познати, Бернард се среће 1345, средином века Дуранте и Нико, а нешто касније и Радоје de Basso. Две године пре цареве посете граду среће се изворни податак који говори о томе да је Велико веће 23. новембра 1348. године поред осталог, решило да се у Дубровник доведе један сликар. Сви они су били рани представници чувене дубровачке сликарске школе, којој је у науци посвећена велика пажња.³⁴⁴ У том смислу не одбацујући у потпуности Лукаревићево сведочанство, можемо закључити да су у Дубровнику у то време заиста постојале могућности да уради оно о чему писац говори.

По Лукаревићу цар је у граду остао осам дана, за које време је потврдио Дубровчанима привилегије и право на поседовање Стона. Констатација о потврди повластица, хронолошки није исправно смештена, пошто се, како смо видели, то догодило непуних годину дана раније, док се за Стон то догодило далеко пре. Сам податак до дужини трајања цареве посте граду чини се увећаним. Далеко је извесније да она није трајала дуже од три дана. Уосталом, до таквог закључка се може доћи уз помоћ наставка приче. Наиме, цар је како писац тврди, саветовао Дубровчанима да чувају своју слободу, богатство и градска утврђења. Колико има истине у овоме тешко је поуздано казати, али оно што је сигурно јесте да су од 17. новембра на Великом већу почеле опсежне дискусије и доношене одлуке о утврђивању града и другим фортификационим подухватима.³⁴⁵ У том смислу, у Лукаревићеву причу би се сасвим уклапало трајање посете од три дана, у раније предложеном хронолошком оквиру од 14. до 16. новембра.

Писац говори да је приликом цареве посете, његов протовестијар Никола Бућа примљен у дубровачко племство, пошто не зна да се то догодило још 1336. године. Ипак, податак је вредан пошто упућује да је, по свој прилици, у посету граду тада боравио и владарев најближи сарадник.

Од дубровачких сакралних објеката које је владар посетио Лукаревић наводи само Манастир свете Кларе, који је дарован рибом, и са 200 модија соли

³⁴⁴ *Reformationes* 15, fol. 8, 23. XI 1348: quod mittatur pro uno pictore etc; *Monumenta Ragusina* II, 53; *Грађа о сликарској школи у Дубровнику XIII–XIV в.*, књ. I, 1284–1499, ур. Ј. Тадић, Београд 1952, 7–15; В. Ј. Ђурић, *Дубровачка сликарска школа*, Београд 1963, 12

³⁴⁵ *Reformationes* 16, fol. 3'–4, 17–18. XI 1350; *Monumenta Ragusina* II, 112–113.

годишње, при чему се запажа очита разлика у односу на податке које доносе аналити о 500 модија соли у вредности од 200 перпера. Овде се завршава опис саме посете. У наставку је изложено да је цар галијама отишао из Дубровника до Котора, где је био лепо примљен, са великом чашћу, у основи се слажући са Орбином, а одатле је, како каже, отишао преко Зете у Рашку.

У свом надахнутом опису посете цара Стефана Душана Дубровнику, Лукаревић не крије своју наклоност према владаревој личности. Своје казивање о њему завршава истицањем његових заслуга у одбрани Европе од Татара, Турака и Кумана. У наставку излагања делимично ће се разрешити на шта је писац у овом случају мислио.

Серафим Цријевић (1686–1759) у свом делу *Sacra Metropolis Ragusina*,³⁴⁶ које је завршено крајем прве половине XVIII века, али није штампано, говорећи о догађају, истиче да је цар био задивљен ученошћу Дубровчана, коју је доживео приликом посете. По одласку из града дао је велика средства да се набаве многе књиге на латинском и грчком језику из *свих слободних вештина и наука*, које је послао у Дубровник како би тамо била основана библиотека под његовим именом.³⁴⁷

Цријевић је први дубровачки посац након Рањине који у свом делу приповеда о царевим заслугама за оснивање једне библиотеке у Дубровнику. Опис цареве задивљености дубровачком ученошћу, која је код њега произвела одлуку да прикупи књиге и пошаље у Дубровник, где би била основана његова библиотека, проблематичан је са више страна. Најпре, Дубровник није ни био неки удаљен и тајанствен град са којим се цар први пут среће, него напротив, град у коме је већ једном боравио непуних двадесет година раније. Поред тога, везе Дубровника са српском државом су биле вишеструке и честе. Цар је лично

³⁴⁶ Чува се у Библиотеци самостана Мале браће у Дубровнику.

³⁴⁷ Seraphinus Maria Cerva, *Sacra Metropolis Ragusina*: Quamplurimos etiam codices latinos, graecos, omnis liberalis artis atque disciplinae indique conquisitos et magno pretio comparatos, Ragusium misit rex Stephanus ubi bibliothecam suo nomine instruendam jussit. Први је пажњу на овај податак скренуо још Викентије Васиљевич Макушев у другој половини XIX века у свом делу *Исследования об исторических памятниках и бытописателях Дубровника*, Санктпетербург 1867, 41. Како нам је изворник за сада остао недоступан, цитат доносимо према: Н. Милаш, *Стон у средњим вијекovima*, 104–105; Уп. J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 46.

познавао велики број угледних Дубровчана, било кроз пословне или кроз дипломатске односе. Најзад, по учености о којој Цријевић говори, Дубровник постаје препознатљив у знатно каснијем времену. Ствари не стоје боље ни када је у питању прича о самим књигама. Што се тиче оних на грчком језику, ту би се могло још и разумети да су постојале могућности да се таква литература прибави, с обзиром на простране грчке земље које су дошле у оквире српске државе, али када је реч о латинским књигама, ту је ствар много гора. Тешко је помишљати да су се у унутрашњости српске државе могле наћи за набавку латинске књиге из различитих наука, осим на начин који смо предложили у коментару на Рањинину вест. У том смислу остају само приморски јадрански крајеви српске државе. Далеко веће могућности за набавку такве разноврсне литературе на латинском језику пружали су многобројни скрипторијуми на западу. Међутим, за такав подухват нису била потребна само велика новчана средства, већ и обимни организациони напори, који су подразумевали слање учених људи у различите крајеве ради систематског прикупљања књига.

Уколико се не ради о пуком домишљању, изгледа да је податке о библиотеци Цријевић црпео из још неког писаног извора, који је имао у рукама, пошто, како смо видели, већ у Рањинино време та библиотека није постојала, и да су књиге већ после цареве смрти почеле да се развлаче.

Писац даље истиче да је цар послао у Дубровник више младих племића како би тамо били одгајани у дубровачкој углађености, и да је заузврат тражио да Дубровчани пошаљу двадесет својих младих племића, да бораве и да се усавршавају на његовом двору, али су дубровачке власти послале само тројицу, пошто је због недавне куге патрицијат био проређен, што је сасвим разуман аргумент, који се не среће код ранијих писаца. Ова тројица су, даље наставља Цријевић, стекли су велику цареву наклоност, па их је он узео у своју службу, дао им висока достојанства и учинио својим саветницима у државним пословима, поклањајући им веће поверење него својим другим сарадницима.³⁴⁸

³⁴⁸ В. В. Макушев, *Исследования об исторических памятниках и бытописателях Дубровника*, 41; J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, 46.

Што се тиче наведене Цријевићеве приче о младим племићима, извори остављају места да се она на известан начин провери као конкретан догађај. У новије време у науци се у том смислу појавио значајан допринос. Чингријина генеалогичка Антунина, као попис једне групе дубровачких грађанских породица, доноси податак да је Ловрица (Лаврентије) Богуновић, син Богуна Немањића дошао у Дубровник 1350. у царвој пратњи и да се ту оженио Дражом са којом је имао два сина Богоја и Андрушка, од којих је овај други засновао породицу са Марушом, кћерком Илије Предојевића. Скоро сви подаци из генеалогичке се могу потврдити у савременим дубровачким изворима. О Ловрици Богуновићу, родоначелнику породице Немања у Дубровнику први изворни подаци се срећу већ у јануару 1351. године, свега неколико месеци после цареве посете.³⁴⁹ Имајући наведено у виду, Цријевићево сведочанство не треба у целости одбацити, пошто је по свој прилици у њему садржано извесно језгро истине. Као прилог разматрању треба навести чињеницу да је средњовековној Србији постојала пракса слања младе властеле на владарев двор. У том смислу недвосмислено говори члан 51 Душановог законика, из кога се закључује да је владарев властелин могао предати свога сина или брата на двор да служе цара.³⁵⁰ Боравак младе дубровачке властеле на српском двору, на начин који је Цријевић описао није могуће проверити у савременим изворима. Са друге стране, стоји чињеница да су неки Дубровчани били јако утицајни на српском двору, али се за њих не може рећи да су као млади и неискусни боравили у Србији. Међу њима треба свакако истаћи Николу Лукаревића и на крају цареве владе Мароја Гучетића. Најзад не треба заборавити и то да је царев најближи сарадник, протовестијар Никола Бућа, од 1336. године био Дубровачки властелин. Остаје чињеница да су они по годинама свакако одговарали оном узрасту од преко 40 година, који је наведен у Анонимним аналима.

³⁴⁹ Р. Ћук, *Дубровачка породица Немања пореклом из Пљеваља*, Гласник завичајног музеја Пљеваља 2 (2001) 37–46.

³⁵⁰ *Душанов законик*, приредио Ђ. Бубало, 85, 167.

На основу свега до сада изложеног, доводећи у везу малобројне савремене податке о посети цара Стефана Душана Дубровнику, са оним што о томе говоре каснији дубровачки писци, могуће је направити оквирну реконструкцију догађаја.

Најкасније крајем септембра 1350. године цар са својом војском био на путу, а могуће и надомак Хумске земље. Војне операције које је тамо спроводио трајале су најмање месец до месец и по дана, пошто се већ почетком октобра у Венецији знало да је цар у покрету, а у Дубровник је стигао тек средином новембра. У том смислу не треба искључити могућност да операције нису биле ограничене само на Хумску земљу, о чему говоре сви каснији дубровачки извори. Мишљење које се врло често јавља у литератури, да је цар прекинуо војне подухвате на западу своје земље на вест о дешавањима на југу, у грчким деловима његовог царства, сматрамо да се треба ублажити. Сва је прилика да су, судећи по дужини његовог бављења на том простору, војне операције сасвим без журбе приведене крају, и како је престала потреба за даљим војним ангажовањем, цар се са војском, очекивано, враћа из оног дела своје земље у коме је управо обновљен државни поредак. У том смислу недвосмислено сведочи чињеница да је од када се у Дубровнику сазнало да се српски владар враћа из Хумске земље, 25. октобра, па до његове посете граду, 14. новембра, прошло читавих 20 дана, којима треба додати још три дана проведена у Дубровнику. Дакле, нема говора о некаквој журби. Не зна се тачно када су непријатне вести из грчких делова царства стигле до цара. На основу свега до сада реченог, стиче се утисак, да се то ипак није догодило пре царевог приспећа у Дубровник.

Дубровачки изасланици избрани 25. октобра, који су имали задатак да позову цара у посету граду, срели су се са њим неколико дана након наведеног датума у Хумској земљи, на Бишћу, како тврди Орбин. Након саветовања са својим најближим сарадницима цар прихвата љубазан позив и молбу да посети град. Како је Дубровник одувек водио посебну бригу о безбедности града и свих поданика Општине, тражено је од цара да на њену територију не долази војска. Такав услов је био сасвим оправдан и разумљив, у светлу негативних последица којих се Општина плашила. У колико се ту искључи бојазан да би град могао да буде угрожен у војном смислу, пошто се радило о пријатељској посети, остајале

су у најблажој мери штете које су могле проистећи већ из саме чињенице да се војска налази на простору друге државе (узимање хране, пића, могући инциденти са домаћим становништвом итд.). У том смислу јасно је зашто Општина није могла да прихвати да се наоружана војска нађе на њеној територији, а посебно не да се копненим путем слегне под градске зидине. Вреди поменути, да се код дубровачких аналиста, у оквиру већ помињаног анахронизама, којима су били склони, запажа јак одраз оваквог става дубровачких власти према доласку војске на њену територију приликом владареве посете граду.

Из горе наведених разлога, чини се сасвим оправданих, решено је да се улаз на дубровачко подручје строго контролише, што је мера која се и у каснијем периоду увек спроводила. Тако је тражено да цар са војском дође на западне границе дубровачког дистрикта. У том правцу у сусрет цару имала је да буде послата једна галија и један брод под заповедништвом Савина Бондића. Како је Цавтат тада био најближа српска лука од Дубровника (око 11 км морем), то је био сасвим природни избор. На овакав начин, Општина је могла ефикасно да држи под контролом улазак на њену територију, каква је пракса настављена и у каснијем периоду. Податак о путу српског цара и његове пратње од Хумске земље до Цавтата преко Попова, Требиња и Конавла, који наводи Лукаревић, а с чиме се слаже и Орбин, може се у целости прихватити. Уз цара и његову породицу (супруга и син), било је 100 званица из редова најугледније властеле, у складу са одлуком од 25. октобра, а не 300, како тврде неки каснији извори. Бродови са угледним гостима 14. новембра упловили су у дубровачку луку, која се налазила на источном делу града. Овде су на дочеку били представници дубровачких органа власти на челу са кнезом Марком Суперанцијем. Кроз Врата од Понте угледне званице су ушле у град. Након уобичајених поздрава, у Кнежевом двору је приређен пријем гостију, од којих је цар на том месту и коначио по Орбиновој тврдњи, док су царица и остале званице били смештени по угледнијим дубровачким кућама. Посета је трајала укупно три дана. Иако Орбин говори само о забавама и свечаностима које су пратиле посету, извесно је да је владарски пар обишао дубровачке знаменитости, пре свега сакралне објекте. Веома жива традиција се очувала о посети и милостињи учињеној Манастиру Свете Кларе, где

су се подвизавале побожне дубровачке властелинке, за шта на известан начин постоје потврде у савременим изворима, о чему ће бити речи у наставку, приликом излагања о кумерку солском. Поред тога, као места посете помињу се стара и нова Црква Светог Влаха и Црква Светог Стефана, најстарија градска богомоља. О разговорима које је цар водио са дубровачким властима мало је познато. Зна се да су Дубровчани покретали питање проширења горње границе Астареје, на подручју Жупе, али без икаквог успеха. На крају посете, владарски пар и званице домаћини су достојно обдарили тканинама. На исти начин, морским путем, цар са пратњом напустио је Дубровник, по свој прилици 16. новембра 1350. године.

Како је на југу од Дубровника први и најзначајнији град био Котор, сви каснији дубровачки извори се слажу да је цар отпловио према овом граду. Поједини извори тврде да је цар свратио у посету и овом граду (Орбин, Лукаревић), док други, истичу да није (аналисти), али под утицајем осећаја суревњивости према том царевом граду. У сваком случају, сасвим је неизвесно тврдити да ли таква посета остварена, пре свега у светлу чињенице о ванредним дешавањима у грчким деловима Српског царства, о чему су до тада вести по свој прилици већ стигле до српског цара, па би податке из наведених извора можда било најисправније схватити заправо као опис правца царевог испловљавања из дубровачке перспективе.

Посета цара Стефана Душана Дубровнику остала је у живој Дубровачкој успомени током свих потоњих векова. У XV столећу, Врата од Понте кроз која је он прошао улазећи у град, а после њега и остали српски владари, већ су била знаменита. Од XVI па до средине XVIII века у делима свих дубровачких писаца, аналита и историографа, царева посета граду добија значајно место у њиховом излагању, неретко представљајући начин и повод да посебно изразе своју наклоност према владаревој личности, што је заправо био само одраз једног општег, крајње позитивног сећања, у каквом је цар све време остао у Дубровнику.

Успомена на давни догађај живела је и током XIX столећа. На измаку века, Дубровчанин Марко Мурат (1864–1944) је насликао репрезентативну композицију *Долазак цара Душана у Дубровник*, која је заједно са чувеном сликом Паје

Јовановића *Проглашење Душановог законика*, представљала Краљевину Србију на Светској изложби у Паризу 1900. године.³⁵¹

На почетку XX века, још једном Дубровчанину, Виду Вулетићу Вукасовићу, царева посета граду постала је инспирација, па је тако настало прво књижевно дело, надахнути историјски роман *Цар Душан у Дубровнику*,³⁵² у коме је аутор користећи објављене историјске изворе донео свој књижевни доживљај тог догађаја.

4.12. Српско-дубровачки односи првих месеци након царево посете Дубровнику

У време када је цар по свој прилици већ био у грчким деловима свог царства, а у најмању руку на путу за те крајеве, Велико веће је 17. децембра, месец дана након завршетка посете граду, решило да царица или цар буду даровани у воску вредности 100 перпера, на рачун робе која се носи у Србију.³⁵³ Истом приликом је одређено и на какав начин ће се прикупити средства за тај

³⁵¹ *Enciklopedija likovnih umjetnosti* 3, Inj-Portl, Zagreb 1964, 512 (L. Trifunović)

³⁵² В. Вулетић Вукасовић, *Цар Душан у Дубровнику*, Дубровник 1912; Аутор (1853–1933) је по образовању био учитељ, али се читавог живота бавио истраживањем старина и народних обичаја. Највећи број његових научних радова посвећен је епиграфским споменицима. Међу првима, почев од 1882. почео је да обилази некрополе стећака у Далмацији, Босни и Херцеговини. Резултате свог дугогодишњег рада изнео је у књизи *Биљешке о култури јужнијех Славена, особито Србаља*, Дубровник 1897. Део запажања изнетих у овој студији раније је изложио на светском конгресу фолклора у Чикагу 1893. Дописни члан Српске краљевске академије постао је 5. фебруара 1907. Т. Р. Ђорђевић, *Вид Вулетић-Вукасовић (у спомен двадесетпетогодишњег службовања и књижевног рада)*, Карацић 11–12 (1900) 199–202; М. Ј. Динић, *Vid Vuletić-Vukasović*, ЛС 1 (1935) 273–274; *ЕСИ*, 319 (Г. Томовић); *СБР* 2, 506 (Р. Мићић).

³⁵³ Тешко је одредити се да ли је у питању царица или цар. У издању је реч транскрибована са *imperatorici*, што је са палеографског становишта несумњиво погрешно. На истом фолију, нешто ниже исписана је реч цар (и по контексту је јасно да је у питању цар) на идентичан начин као пређашња спорна реч. На исти начин је реч цар је забележена и у одлуци од 13. новембра, неколико страна пре (*Reformationes* 16, fol. 3'). Имајући наведено у виду, проблем би могао да буде решен. Међутим, ствар додатно компликује титула господин која је стављена уз царски наслов, исписана тако да се може прочитати само као *domine* (датив једине, у коме је дифтонг *ae* замењен са *e*, што је била сасвим уобичајена пракса). Због свега реченог, тешко је одредити се по питању са почетка. *Reformationes* 16, fol. 6, 17. XII 1350: *de donando domine imperatori(!) in cera uerperos C super mercationes, que portabuntur in Sclauoniam. Monumenta Ragusina* II, 115.

поклон. Тако је од сваког товара тканина које се извозе у Србију требало узети 6 динара (грошева), од сваког товара фустана (врста тканине) 3 динара, колико и од сваког товара све остале робе. Тај новац су имали задатак да прикупе цариници, а тек након што би поменути средства била скупљена сваки трговац је могао слободно, без додатних намета да одлази из града са својом робом.³⁵⁴ У овом случају се радило о мери ограниченог трајања, донете одређеним поводом, а како су је донеле и спроводиле дубровачке власти нема ни назнаке да је она окарактерисана као некакве новштина, какав је био случај када је две године раније српски владар завео додатно опорезивање тканина.

Тешко је до краја открити праве разлоге за овакав дубровачки поступак који је учињен након што је владарски пар већ био у посети граду, када је, судећи по каснијим изворима, са дубровачке стране већ било даривања. Са друге стране, сама врста поклона који је сада био одређен, у најмању руку се чини необичном. Восак је био један од најзначајнијих артикала који се извозио из српске државе.³⁵⁵ Колико је познато, приликом одређивања врсте поклона, Дубровчани су у пређашњем периоду увек гледали да то буду предмети, пре свега скупocene тканине, које се у српској држави нису могли пронаћи као производи домаће привреде. На такав начин је било обезбеђено да дар остави посебан утисак на особу која га је примала, што је био један од основних мотива. Међутим, када је реч о воску као поклону, не би се могло рећи да је на српском двору имао такву способност. Питање је далеко теже разумети уколико би се испоставило да је такав поклон био намењен царици, што би поред осталог био и јединствен случај да је владарева супруга буде дарована а сам владар не.

Чињеница да су средства за куповање поклона обезбеђивана додатним наметима на тканине и другу робу која је извожена из Дубровника, говори да восак како артикал није одабран случајно, већ са одређеном намером, која је проиштицала из конкретних разлога, о којима је тешко било шта поуздано казати.

³⁵⁴ *Reformationes* 16, fol. 6, 17. XII 1350; *Monumenta Ragusina* II, 115; Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, 47.

³⁵⁵ Опсежне одреднице са обимним списком литературе о овој теми в. *ЛССВ*, 103–104, 104–106 (Ђ. Бубало).

Након неколико дана, 21. децембра Велико веће је разматрало цареву молбу, која је у међувремену пристигла, да му буду позајмљене дубровачке галије. Решено је да том приликом једногласно да се цару не изађе у сусрет, па су кнез и Мало веће овлашћени да спреме одговарајући изговор на такву молбу.³⁵⁶ Из дубровачког одговора могли би се назрети разлози због којих се владар решио на овакав корак. Како је цар у то време већ био суочен са озбиљним проблемима у грчким деловима свог царства, могуће је да су му галије биле потребне за пребацивање људства или наоружања према Солунском заливу. Можда се понесен недавним срдачним дочеком, надао да би Дубровчани могли да му изађу у сусрет. Уколико се радило о таквим разлозима, било би јасно зашто је дубровачки одговор био негативан, јер уплитање у ратна збивања на истоку свакако није било од непосредне користи за Општину.

Иако се на први поглед не чини случајном временска блискост одлука о воштаном дару и о одбијању уступања галија, није могуће поуздано довести у непосредну везу наведена решења, пре свега због њиховог редоследа. Наиме, у случају да је поклон требало да умањи могуће негативне последице, које би проистекле из одбијања владареве молбе, очекивало би се да одлука о дару уследи након доношења таквог решења, а не пре.

До средине јануара 1351. године, у време када се цар Стефан Душан сада већ сасвим извесно налазио у широј околини Солуна, у Дубровник су поново почели да пристижу гласови о новштинама које се чине њиховим трговцима који бораве у Србији. Из тог разлога решено је 16. јануара у Већу умољених да се пише трговцима у Призрену да између себе изаберу двојицу способних, који су имали да иду код цара, носећи са собом посебно писмо које је састављено у Дубровнику.³⁵⁷ То је заправо, по свој прилици био пуномоћни документ за дубровачко посланство које је требало да буде отпремљено из Призрена. Овакво решење се може разумети као нешто ефикаснији и јефтинији приступ у решавању

³⁵⁶ *Reformationes* 16, fol. 6, 21. XII 1350: de resspondendo domino imperatori excustmdo Civitatem de facto gallearum, quas ipse petit etc. *Monumenta Ragusina* II, 115.

³⁵⁷ *Reformationes* 16, fol. 7, 16. XII 1351: propter novitates factas mercatoribus Ragusii demorantibus in Sclauonia, de scribendo mercatoribus demorantibus Priseri(n) etc. *Monumenta Ragusina* II, 117.

проблема. Наиме, призренски трговци су били далеко боље упознати са дешавањима која су реметила њихове пословне интересе, него посланици који би били послати из Дубровника. Трошкови слања посланства из Дубровника били би свакако већи, од њиховог одласка из Призрена. На крају не треба искључити могућност да се у Дубровнику није располагало податком где се владар тачно налази, што би додатно компликовало читаву ствар. У сваком случају, на исти начин као и у Дубровнику, онима који би у Призрену одбили да се прихвате дужности запређена је казна од 100 перпера.³⁵⁸ На основу наведеног, поред осталог може се закључити да у Призрену више није постојао конзул дубровачких трговаца који је редовно биран првих година владе краља Стефана Душана. Последњи пут, само као могућност, поменуто је слање дубровачког конзула у Србију три године раније, 12. фебруара 1348. године, у вези са новштинама које су се тада догађале, о чему је већ било речи, али се од такве намере одустало.³⁵⁹

Само пет дана касније, Дубровчани су приступили решавању проблема који су настали као последица штета које је Општина трпела од стране својих суседа Срба. Иако су мањим делом дубровачки суседи били и житељи са подручја Хумске земље, која је неколико месеци раније била враћена у оквиру српске државе, тешко је тврдити да су невоље Дубровчанима долазиле услед збивања око обнављања босанске власти на овом подручју, која је уследила након што је постало извесно да је српски цар на другом крају своје државе. Изгледа да се овде радило о неприликама које су Дубровчани претрпели са подручја Требињске области, које су раније учињене, а изгледа да је постојала и добра воља обе стране да се оне превазиђу. У том смислу би говорила одлука Великог већа донета тим поводом 21. јануара, којом је решено да се у оквиру сређивања прилика не обухвате они Срби који су били у дубровачким тамницама.³⁶⁰ Под њима треба

³⁵⁸ *Reformationes* 16, fol. 7, 16. XII 1351: et possint ponere penam yperperorum C illis, quos elegerint, quod vadant. *Monumenta Ragusina* II, 117.

³⁵⁹ В. горе стр. 268 и нап. бр. 188.

³⁶⁰ *Reformationes* 16, fol. 8, 21. XII 1351: de dando libertatem domino comiti et suo Minori (consilio), posse se concordare cum Sclauis circavicinis de dampnis, que ipsi fecerunt super comitatum Ragussii et etiam externis hominibus Ragussii, non intelligendo de sanguine nec etiam intelligendo de illis Sclauis, qui ad presens sunt in carceribus. *Monumenta Ragusina* II, 118.

схватити ону четворицу Срба које је требињски господар Страхиња предао Дубровчанима пре 13. новембра 1350. године.³⁶¹

Напори око сређивања прилика са суседима из Требињске области нису брзо окончани, па је након више од годину дана, средином фебруара 1352. године у Великом већу, уз поприличну опозицију, обновљено овлашћење раније дато кнезу и Малом већу да се са суседима могу договорити, на онај начин како нађу да је најбоље.³⁶² Тешко је рећи када су проблеми били превазиђени, пошто сачувани протоколи већа обухватају време до краја лета 1352. године, након чега наступа већа празнина.

4.13. *Заплети око појаса кнеза Вратка*

У пролеће 1352. године у Дубровнику се одвијала жива дипломатска активност у вези са једним залогом. Иако је чланом 90 Душановог законика, као и одредбама 19, 19.1. и 19.2. хрисовуље било забрањено да се залози узимају од царевих поданика, односно да се откупљују уколико се нађе да су положени, и у случајевима где је потребно судом тражи правда, ипак се дешавало и неколико година касније да су вредни предмети били још увек заложени. У овом случају радило се о једном властелину високог ранга, кнезу Вратку.

У историографији се кнез Вратко поистовећује са истоименим жупаном, који је у изворима јавља још од 1333. године. Он је Дубровчанима познат од времена када су спровођени завршни напори око уступања Стонског рата Општини, којом приликом су му одредили поклон вреднији него за било ког другог краљевог властелина, о чему је већ било речи. Као војсковођа, десетак година касније, заједно са Јованом Оливером био је послат у помоћ Јовану Кантакузину, па је тако ратовао код Сера 1342. године, где си и разболео заједно са војском. Након опоравка изгледа да је боравио у Зети. Почетком 1345. године

³⁶¹ В. горе стр 253.

³⁶² *Reformationes* 16, fol. 43, 14. II 1352: de dando libertatem domino comiti et suo Minori consilio posse se concordare cum circavicinis eo modo, quo eis videbitur melius. *Monumenta Ragusina* II, 141. Од присутних 77 већника њих 50 је подржало овакво решење.

среће се у Скадру, када је краљу предао неког затвореника због појаса, али није извесно да се ради о истом предмету који је био заложен у Дубровнику. Сахрањен је у Манастиру Давидовици на Лиму, где се очувала и његова камена надгробна плоча. У старим родословима и летописима се бележи као потомак великог кнеза Вукана Немањића, у ком случају би био представник побочне гране српске династије. Преко његове кћерке Милице, супруге кнеза Лазара, у каснијем периоду Лазаревићи су извлачили сродство са Немањићима.³⁶³ На основу изложеног јасно је да се радило о веома угледном и утицајном властелину, по свој прилици и сроднику владарске куће, па у том смислу не треба да чуди што је решавање заплета било подигнуто на највиши ниво.

Кнез Вратко је имао заложен свој појас код Дубровчанина Марина Бунића за 118 перпера млетачких. Када је скупио новац слао је више пута свог човека да га откупи, али Бунић никако није желео да преда појас другом кнежевом човеку, осим Николи Калкашу, од кога га је и примио. Међутим, овај Никола се одлазећи у Млетке разболео и умро, па стога није било изгледа да се испуни услов који је Бунић поставио. Како је и даље истрајавао у таквом захтеву, и одуговлачио да преда појас, кнез Вратко је био приморан да се за помоћ обрати српском цару. Истовремено је својим писмом које је било адресовано на кнеза, властелу, већнике и Општину дубровачку, објашњавао горе изнете разлоге због којих Калкаш не може да се појави у Дубровнику. Кнез је тражио од дубровачких власти да се појас узме од Бунића, у преда његовим изасланицима, калуђеру Николи и дијаку Дабцу, који су донели средства за откуп. Они су кнежевим документом, који има и све одлике веровног писма, опуномоћени да га потпуно веродостојно представљају у Дубровнику. Како би извршење било осигурано, кнез је подсећао да је тим поводом и цар писао Општини.³⁶⁴

³⁶³ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 28, 38, 40, 44, 50, 53, 58, 200, 202, 210, 287; *ВИИНЈ* VI, 411 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић); Г. Томовић, *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, 70, бр. 53; И. Руварац, *Вукан најстарији син Стефана Немање и Вукановићи*, *Годишњица НЧ* 10 (1888) 8; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 165; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 46–49, 52–53; *СБР* 2, 319 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 88, 99, 100, 112.

³⁶⁴ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 20, бр. 25; К. Јиречек, *Споменици српски*, 101; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 70, бр. 77.

Некако у исто време, или нешто раније, у Дубровник је прispело и царево писмо истим поводом. Оба документа су заведена 30. марта 1352. године у канцеларијској књизи, што је сигурни *terminus ante quem* њиховог настанка.

Царево писмо је такође адресовано на дубровачке органе власти, кнеза, судије, већнике, властелу и сву Општину дубровачку. Одмах након инскрипције, крајње непосредно, цар тражи од Дубровчана да се заложени појас кнеза Вратка више не задржава, и преда оном човеку који буде донео царево писмо. Уз то цар преузима на себе улогу јемца, чиме је враћање заложене ствари требало да буде потпуно осигурано.³⁶⁵ Добијање новца на зајам или кредит уз јемство био је основни вид кредитног пословања. Наравно, на првом месту је било важно да јемац буде кредибилна особа, а када се владар јавља у тој улози, бар у начелу би сигурност кредитора требало да је загарантована.

Из садржине два документа може се поуздано закључити да кнез Вратко није био присутан када се царево писмо састављало у Сланим Долима (положај није познат, али се по свој прилици ради о топониму у старим, краљевским земљама Српског царства). Одатле су свакако и потекле одређене разлике у исказима које се лако уочавају. За име Вратковог човека који је појас заложии сазнаје се из владаревог документа, док се име повериоца сазнаје само из кнежевог писма. Док Вратко зна да је његов човек преминуо, цар за то не зна, али му је познато да се разболео док је путовао у Венецију. Најзад, цар тражи од Дубровчана да се појас преда човеку који донесе његово писмо, и полаже своје јемство, а кнез Вратко да се уручи његовим изасланицима уз откуп. Из свега наведеног може се закључити да је кнез Вратко код свог господара тражио посредовање писмом или преко свог човека, и да је добио позитиван одговор да ће владарева интервенција бити учињена у Дубровнику, а из саме садржине његовог писма, види се да је знао да је царево писмо већ било упућено у Дубровник. По свој прилици због удаљености ауктора, два документа нису могла да се усагласе у свим појединостима.

³⁶⁵ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 20–21, бр. 25; К. Јиречек, *Споменици српски*, 101; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 66, бр. 69; Прилог бр. I–26.

Разлике у појединостима садржине два писма нису утицале на то да и овог пута дође до било каквог одлагања извршења, као што је то било у пређашњим случајевима, што је сасвим разумљиво, имајући у виду да је сада читав проблем решаван на међудржавном нивоу.

Истог дана, 30. марта, након што је Живе Пармезан, дубровачки нотар за српски језик преписао цареву и кнежево писмо у канцеларијску књигу, приступило се решавању случаја. Кнежеви изасланици, калуђер Никола и дијак Дабац су примили од Марина Бунића заложени појас, који му је у Вратково име био предао Никола Калкаш, за поменутих 118 перпера. Поступак је спроведен у присуству дубровачког кнеза и чланова Малог већа, док је са друге стране био већи број сведока из српске државе. На првом месту је забележен месар Славец, за кога је назначено да је човек госпође царице. Он је заправо, по свој прилици, био лице које је донело и представило дубровачким властима цареву писмо. Поред њега сведоци извршења су била још три човека, двојица из Улциња, и један из Скадра.³⁶⁶ На овакав начин је био окончан заплет око враћања кнежевог појаса. С обзиром на то да се у случају у појединостима поступало према кнежевом писму, па су тако заложени предмет примили његови изасланици, а не лице које донело цареву писмо, сасвим је извесно да цареву јемство није било ни активирано, пошто је заложени предмет откупљен, управо у складу са садржином документа кнеза Вратка.

На крају, природно се намеће питање о разлозима због којих је Марин Бунић толико отезао са предајом заложеног предмета? Одговор би се по свој прилици могао наћи у његовој вредности. Како се из наведене канцеларијске белешке види, радило се о великом сребрном појасу, који је уз то био украшен позлатом. Сасвим је могуће да је његова вредност била значајно већа од 118 перпера које је кнез Вратко добио на основу њега. У том смислу природно се

³⁶⁶ *Diversa Cancellariae* 17, fol. 34, 30. III 1352: Nicola chaloiaro, Dapçe çagus, tamquam nuncii Vratichi in presencia nobilis et potentis viri, domini Marchi Superancio, honorabilis comitis Ragusii et sui Minoris consilii et Slaueç becher, hominis domine imperatricis Sclauonie, ac etiam Junii de Seuasto et Seuasto Elie de Gregorio de Dolcigno, Progoni Tuodori de Scutari fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a ser Marino Lucari de Bona, vice et nomine Vratichi, comitis domini imperatoris Slauonie unam magnam centuram argenti deaurati fulcitam et integram quam dictus ser Marinus habebat in pignore a Nicola Chalcas, homine dicti Vratichi pro uyperperis CXVIII etc. М. Пуцић, *Споменици српски* II, 21, бр. 25; К. Јиречек, *Споменици српски*, 101.

јављала оправдана бојазан повериоца да би неко могао да дође до вредног предмета по цени која је мања од његове стварне вредности. Како је човек који је положио залог у име кнежево био преминуо, било је потребно да интервенција дође са највишег места како би у Дубровнику била отклоњена бојазан од могуће злоупотребе.

4.14. Једно српско посланство на путу кроз Дубровник

Дубровчанин Јаков Лукаревић у свом историографском делу, након излагања о посети цара Стефана Душана Дубровнику, говори о томе да је цар ради договора о неким верским питањима слао своје посланике у Дубровник, са налогом да буду превезени до Венеције.³⁶⁷ Прилично недоречена вест, ипак се може потврдити у савременим изворима. Пре краја пролећа 1354. године у Венецију је било приспело једно посланство српског цара, за које је Сенат 16. јуна одобрио да буде издато писмо са препорукама за римску курију, папу и кардинале.³⁶⁸ У том смислу постаје јасно да се заправо радило о томе да је српско посланство било упућено у Авињон, где је у то време боравио папа. Како би се боље разумео контекст у коме је дошло до ове дипломатске иницијативе српског владара, потребно је у најкраћем изнети околности у којима се она догодила.

Последњих година своје владе цар Стефан Душан је био суочен са озбиљним проблемима на две различите стране свог пространог царства. Заузимањем утврђења Цимпе и Галипољ 1352. године, Турци су озбиљно закорачили на европско тле. У сукобима са турском војском српски одреди нису имали успеха. Након пораза српске војске коју је предводио казнац Бориловић код Емфитиона (надомак Дидимотике) половином октобра 1352. године, постало је јасно да турска опасност више не прети само Византији, већ и српској држави. Са друге стране угарски краљ Лајош I је након закључења мира са Напуљском

³⁶⁷ Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 59: Et per concordare le cose della religione, mando gli ambasciadori in Rausa, con ordine, che fossero portati a Venetia.

³⁶⁸ S. Ljubić, *Listine* III, 264, 16. VI 1354: quod possint scribi littere in romana curia, videlicet domino pape et illis cardinalibus, quibus videbitur, in favorem et recommendacionem istorum ambaxatorum domini regis Raxie, et negocii, pro quo vadunt, in ea forma, que videbitur expedire.

краљевином (1352), започео озбиљне припреме за рат против српске државе. Први напади су започели 1353. године, и имали су карактер крсташког рата против шизматичког владара. Нови напад угарског краља уследио је крајем пролећа 1354. године, али већ до средине августа угарске одреде захватила је болест, па је читава операција обустављена.³⁶⁹ Из неколико фрагментарних података сазнаје се да су Дубровчани средином 1355. године пажљиво посматрали политичку ситуацију у залеђу, са посебним нагласком на српско-угарским односима, што је разумљиво с обзиром на то да су ратна непријатељства штетила дубровачким привредним интересима. У том смислу недвосмислено говори преписка дубровачког кнеза са млетачким дуждом. У писму које је упућено у Венецију 24. маја, кнез Никола Барбадиго извештава да је сазнао да је дошло до слоге између угарског краља и српског цара.³⁷⁰ Таква оцена је додатно потврђена четири дана касније у новом кнежевом писму, у коме се сада већ са више поузданости изражава уверење да ће бити учињен мир између двојице владара.³⁷¹

У таквим околностима, у намери да смањи угарски притисак са једне стране, и са друге окупи шире снаге за борбу против Турака, цар Стефан Душан је одлучио да се приближи новом папи Иноћентију VI (1352–1362). Из тог разлога је у лето 1354. године решио да у дипломатску мисију у Авињон пошаље своје трочлано посланство које су чинили општи судија (*iudex generalis*) Божидар, серски кефалија Нестонг и Дамјан Которанин. Суштина намере српског цара је била да посланство папи пренесе изразе његове спремности да га призна за оца хришћанства, заступника Христовог и наследника Светог Петра, што је у стварности значило прихватање папског примата и католичке вере. Заузврат, цар је очекивао да га папа именује за капетана хришћанске војске која је требало да поведе рат против Турака. Из тог разлога, папа је писмом од 25. августа 1354.

³⁶⁹ *Историја српског народа* I, 553–555 (С. Ћирковић); Искрпан опис догађаја в. Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 288–295.

³⁷⁰ S. Ljubić, *Listine* III, 270, 24. V 1355: io ricevei lettere de Ongaria fate la die XI del prexente messe, contegnando, come per zerto lo re de Ongaria con lo enperador de Sclavonia si era in acordo etc. П. Марковић, *Одношаји између Србије и Угарске (1331–1355)*, 87; К. Јиречек, *Историја Срба* I, 235; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 301.

³⁷¹ S. Ljubić, *Listine* III, 272, 28. V 1355: Nova autem Sclavonie et Ungarie sunt hec, pro(ut) alio vestre dominacioni denotavi, videlicet quod creditur, quod pax erit inter dominum imperatorem Sclavonie et dominum regem Ungarie etc. Литература као и у претходној напомени.

године обавештавао цара да ће ускоро послати своје легате.³⁷² Папско посланство стигло је у Србију у мају 1355. године, носећи са собом писама за цара и његове најближе сараднике, али даље излагање у том правцу излазило би из оквира овде задатих разматрања.³⁷³

Имајући наведено у виду, може се закључити да је Лукаревић био добро обавештен о посланству српског цара, па се у том смислу чини сасвим заснованим излагање о њиховом приспећу у Дубровник на путу преко Венеције до Авињона. Уосталом, више пута је у ранијем периоду у савременим изворима посведочено да су посланици из Србије на такав начин одлазили до Венеције.

4.15. Два депозита

Почетком 1355. године цар се налазио у грчким деловима свог царства. Тамо је у Серу током прве половине фебруара издао писмо за дубровачке власти којим је интервенисао да се калуђерима српског манастира у Јерусалиму и Николици Паштровићу, који је заједно са њима био упућен у Дубровник, преда депозит који је раније остављен код дубровачког властелина Мароја Гучетића. Ако је судити по самом писму, изгледа да су именовани исти тај поклад и оставили наведеном Дубровчанину. У сваком случају, он је сада био уступљен Јерусалимском манастиру.³⁷⁴ Поменути Паштровић је као царев човек имао да се побрине да у Дубровнику предаја депозита протекне без додатних компликација.

Калуђери и Николица Паштровић стигли су у Дубровник најкасније 23. фебруара 1355. године, када је по налогу и у присуству дубровачког кнеза поклад у целости био предат. Како именовани Мароје Гучетић тада није био присутан у Дубровнику, по његовом овлашћењу предају поклада је извршио његов брат Вита.

³⁷² A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* II, Romae 1860, 8–17; К. Лиречек, *Историја Срба* I, 233–234; М. Ал. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, 59–62; *Историја српског народа* I, 554–555 (С. Ћирковић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 296–299.

³⁷³ О томе в. М. Ал. Пурковић, *Авињонске папе и српске земље*, 61–65.

³⁷⁴ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 22, бр. 26; К. Лиречек, *Споменици српски*, 101; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 67, бр. 70. Прилог бр. I–27.

Поред кнеза, предаји је присуствовало још 9 сведока. Истом приликом је Живе Пармезан, дубровачки нотар за српски језик, преписао садржину писма у канцеларијску књигу и унео белешку о извршеној примопредаји депозита.³⁷⁵ Нажалост, није прецизирано шта је положени поклад садржао, тако да се у том погледу не може ништа одређеније казати.

Три и по месеца касније, 6. јуна у Дубровнику је синајски монах Никодим из Манастира Свете Катарине подигао депозит од Дубровчанина Марина Лукаревог Бунића, у присуству дубровачког кнеза и још 7 сведока, од којих су двојица били присутни и када је у фебруару подизан поклад.³⁷⁶ Из саме канцеларијске белешке се не може закључити да ли је монах дошао из Србије, пошто се не помиње никаква интервенција српског владара. Запажа се да је поклад био остављен код истог оног Марина од кога је кнез Вратко три године раније подигао свој појас тек уз интервенцију српског цара.

4.16. *Мапоје Гучетић*

Најкасније на почетку претпоследње године своје владе, а свакако пре фебруара 1354, цар Стефан Душан је остао без дугогодишњег најближег сарадника, протовестијара Николе Буће.³⁷⁷ Нису познате ближе околности у вези

³⁷⁵ *Diversa Cancellariae* 18, fol. 54', 23. II 1355: uno deposito lo qual si aveva ser Marino de Goçe lo qual fo dato inegramente per ser Vita de Goçe a Nicholiça Pastrouich et a quello chaigero che vene con ello e per comandamento de misser lo conte e de li sui giudici... eo Giue de Parmegano noder schlaouonescho siago schrito lo qual deposito fo dato in presençia de miser lo conte, ser Michel de Binçolla, ser Marin de Vitane, don Nichola de Ranina, Andriol Memo, Chalenda de Boçinolo, Françescho Baldella, Gergo de Poça, Orse de Bodaça e Mate de Mençe de Mençe. М. Пуцић, *Споменици српски* II, 21–22; К. Јиречек, *Споменици српски*, 101.

³⁷⁶ *Diversa Cancellariae* 18, fol 67', 6, VI 1355: Nichodimus monacus de Synay Sancte Chatarine in presentia nobilis et potentis viri domini Nicolay Barbadico honorabilis comitis Ragusii... fuit contentus et confessus habuisse et recepisce cum integritate a Marino Luchari de Bona totum illud quod ipse deposuit etc. Уп. К. Јиречек, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, 531.

³⁷⁷ Млетачки посланик Ђанино Новело, који је почетком 1354. године боравио на српском двору, због плачки и неприлика које су се дешавале Млечанима у Србији, по повратку у Венецију, 24. фебруара је поднео извештај о свом путу. Из њега се сазнаје да је цар наредио Петру Бући, сину Николе Буће да плати наведене штете. Међутим, посланик од њега није добио ништа осим

са његовом смрћу. У сваком случају, послове државних финансија преузео је поново један Которанин, Грубо Пасквали.³⁷⁸ Годину дана касније, служби на српском двору вратио се Дубровчанин Мароје Гучетић, који је од раније помагао протовестијару Николи у обављању сложених задатака вођења државних финансија. Због таквих својих активности, односно учествовања у спровођењу фискалне политике српске државе која није била по вољи Општини дубровачкој, он је својевремено, у пролеће 1349. године, био оптуживан у Венецији, од стране дубровачког посланства, у оквиру припрема за дипломатску мисију код српског цара.³⁷⁹ Поред осталог не треба заборављати да су њих двојица били и у родбинским односима.³⁸⁰

Разрешница цара Стефана Душана за Дубровчанина Мароја Гучетића, која је по налогу царевог логотета Ђурђа писмено обликовна 5. децембра 1355. године

обећања. Покушај да се надокнаде штете млечанина Павла Квирина, који је у Дубровнику развијао своје послове, а које му је нанео Улцињанин Лука Кимо такође су прошли без успеха. S. Ljubić, *Listine* III, 263, 24. II 1354; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 206–207; Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 73. Из наведеног се може закључити по свој прилици већ тада протовестијар није био жив, пошто за обављање послова из његове надлежности цар даје налог његовом сину Петру. Да је заиста протовестијар већ био преминуо сасвим је сигурно по томе што је српско посланство које је ишло у Авињон, крајем пролећа 1354. године, известило папу Иноћентија VI ко је нови коморник, па је тако у писму поред осталих највиших српских достојанственика, блиских царевих сарадника, навео: Grulbo de Catara comiti camerario. A. Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* II, 16; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 207; *Српски биографски речник* 2, 909–910 (Р. Ћук).

³⁷⁸ К. Јиречек, *Историја Срба* II, 207; И. Стијепчевић, Р. Ковијанић, *Протовестијар Грубо*, Историјски записи 10 1–2 (1954) 220–225; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 189–190.

³⁷⁹ Након 1349. године Мароје Гучетић је био прекинуо службу на српском двору, да ли је то био некаква захтев који је испоставило венецијанско-дубровачко посланство на преговорима током септембра 1349. године, тешко је са сигурношћу рећи. Чињеница је судећи према сачуваним изворима он није трпео никакве последице због деловања за које је оптуживан у Венецији. После прекида службе на царевом двору и повратка у свој родни град, Мароје је постао веома утицајна политичка личност. Тако је 29. септембра 1349. године изабран у Мало веће, следеће 1350, 28 септембра у Веће умољених, затим 29. септембра 1351. за судију Велике курије, а онда 29. септембра 1352. године поново у Веће умољених. *Monumenta Ragusina* II, 81, 109, 132, 148. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 49; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 240–247. Како је његов мандат у Већу умољених трајао до краја септембра 1353. године, а већ од почетка 1354. је поново на српском двору, чини се сасвим извесним да те године наступа пауза у његовој политичкој делатности у Дубровнику.

³⁸⁰ Мароје је оженио Николину кћерку Бијелу. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 163–165

под Бером, последњи је у препису сачувани документ српског владара, и једини савремени извор који говори о последњим данима његове владе и живота. Из њега се види да је те дане цар проводио у грчким деловима свог царства, у широкој околини Солуна. Документ је по приспећу у Дубровник, у канцеларијску књигу преписао Живе Пармезан, дубровачки нотар за српски језик јануара 1356. године, неколико недеља по царевој смрти.³⁸¹

Мароје Гучетић је према царевим речима *стојао у кући царства ми* од поклада до Никољдана. Покладе се обележавају уочи почетка поста. Тако у православном годишњем календарском циклусу постоји више поклада, уочи четири поста, при чему се у овом случају, по свој прилици мисли на оне које су претходиле Великом посту, који је трајао 7 недеља. Како је 1355. године Васкрс слављен 5. априла, покладе су биле 15. фебруара.³⁸² Кућа у овом контексту употребљена означава целокупну владареву имовину, односно у ужем смислу ризницу или комору, која се налази на двору, па би се у том смислу могло закључити да је Мароје тада као владарев службеник, обављао одређену улогу у управљању његовом имовином.³⁸³ У самом документу је истакнуто да је исту улогу Мароје обављао и за живота протовестијаровог, при чему се сасвим извесно мисли на период до септембра 1349. године, након ког се он враћа у Дубровник. Имајући наведено у виду, може се поуздано утврдити време трајања последње службе коју је Мароје Гучетић обављао на српском двору. Да су покладе из царевог документа заиста оне које су претходиле Великом посту јасно упућује чињеница да је Мароје Гучетић био одсутан из Дубровника 23. фебруара када је јерусалимским калуђерима и Николици Паштровићу враћан поклад који је код њега био остављен. У том смислу, његов последњи боравак на српском двору

³⁸¹ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 23–24, бр. 28; К. Јиречек, *Споменици српски*, 101; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 67–68, бр. 71. В. прилог бр. I–28.

³⁸² Месне покладе, које су означавале почетак припремног периода за пост, биле су 8. фебруара. То је био последњи дан када је била дозвољена употреба меса у исхрани. Од наредног дана почињала је сиропусна недеља, када се могла користити само мрсна храна без меса, тзв. бели мрс (млеко и млечни производи), која се завршавала на беле покладе, последњи дан пред пост, који је увек био недеља. О празновању покладе у средњовековној Србији уп. С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији од краја XIII до краја XV века*, према регистру.

³⁸³ М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 188–189; *ЛССВ*, 356 (С. Ћирковић).

трајао је непуних 10 месеци, од средине фебруара 1355. године, а завршио се 6. децембра, на Никољдан, уочи ког празника му је и издата разрешница.

У документу се истиче да је цар утврдио да Гучетић док је *стајао* у његовој *кући*, у сваком погледу је савесно обављао поверене му дужности исто као и протовестијар Никола, због чега владар чини милост, којом потврђује исправност његове службе, и ослобађа га од било какве одговорности пред царицом Јеленом, својим сином краљем Урошом, свом властелом, као и другим поданицима и трговцима. Уз све наведено, цар је Мароја Гучетића ослободио и сваке судске одговорности за наведени период његове службе, што је представљало крајње неуобичајени уступак једном Дубровчанину.³⁸⁴

Поред службе у владаревој *кући*, Мароје је у српској држави имао и разгранате пословне активности. Раније је заједно са Николом Лукаревићем држао у закупу царине на српским трговима, о чему ће бити речи у наставку, о чему сведочи царева разрешница из 1347. године. Једном општом формулацијом, владар је у разрешном документу Мароја оправдао и за све врсте пословних активности које је имао, па је тако утврђено да код њега нема одговорности у погледу тргова, очито због пређашњег закупа, затим када је реч о куповини, односно трговању, нити код било каквог другог дуга, малог ни великог.

На крају документа, уз уобичајену санкциону формулу, којом се штити извршење царевог воље, истиче се да је владарева милост записана по *Закону градском*, под којим се подразумева Статут Дубровника, који је обавезивао све Дубровчане који су имали пословне односе са владарима у залеђу, да за живота изврше обрачун својих дугова (књига III, члан 56, *De consuetudinibus inter Raguseos et dominos Sclavoniae*). Како су нерашчишћени рачуни дубровачких грађана са владарима могли оптерећивати узајамне односе Дубровника и земаља у залеђу, дубровачка влада је морала имати јасан увид у стање рачуна својих

³⁸⁴ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 23–24, бр. 28; Љ. Стојановић, *Повеле и писма* I–I, 67–68, бр. 71; Прилог бр. I–28; М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 49–50; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 66, 188–189

грађана. У том смислу се јавља пракса издавања разрешница и њиховог регистравања у дубровачкој канцеларији.³⁸⁵

За разлику од свих осталих разрешних докумената које је Стефан Душан издавао Дубровчанима како у краљевском тако у царском периоду своје владе, разрешница за Мароја Гучетића привлачи пажњу по више основа. Као што је већ истакнуто она је издата две недеље пред цареву смрт, о којима се готово ништа не зна, у Дубровнику је регистрована неколико недеља по царевој смрти, а сам Мароје Гучетић се, судећи по изворима, појављује у родном граду тек у јесен 1356. године. Када су крајем септембра бирани чланови Већа умољених није га било у граду, први пут се среће 12 новембра као члан једне комисије мудрих, а 22. децембра је накнадно примљен у Веће умољених.³⁸⁶ Није познато ко је донео и дубровачким властима предочио разрешни документ. Сам документ, који има форму повеље, како се и назива у пропратној напомени на староиталијанском језику, која претходи њеном препису, био је оверен висећим сребрним печатом. Повеља није адресована на дубровачке власти, већ у виду отвореног писма свима заинтересованим даје на знање владареву милост. Како се радило о разрешници тзв. једноделног типа, она је остајала код лица које је њом било оправдано, и као документ од изузетне важности чуван је у личној пословној архиви, па је стога разумљиво зашто у Дубровачком архиву није сачуван оригинал повеље.

Од колике је важности било да се документи којима се доказује исправност пословања брижљиво чувају показује један случај који се збио пет година касније. Наиме, крајем јануара 1360. године у Дубровнику су се појавили посланици царице Јелене који су тражили од Општине да се царици врати седам златних тањира које је Мароје Гучетић примио у поклад још од цара Стефана Душана. Расправа тим поводом је започела 28. јануара у Већу умољених, па је решено да се о томе упита Маројева жена, пошто је њен супруг тада био одсутан. Касније истог дана закључено је да се посланици позову у Мало веће и да им тамо буде

³⁸⁵ *Statut grada Dubrovnika*, prir. A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, 232–233; A. Соловјев, „Градски закон“ у средњовековној Србији, Архив ПДН 16 (1928) 344–346; С. Ћирковић, *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 140–152.

³⁸⁶ *Monumenta Ragusina* II, 160–161, 167; М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 50–51; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 240–247.

прочитана повеља.³⁸⁷ Када је реч о самом депозиту, познато је да су фебруара 1355. године јерусалимски монаси преузели поклад који им је у Маројево име предао његов брат, о чему је том приликом састављена белешка, што је такође могло бити предочено царичиним посланицима. Међутим, сва је прилика да је тада посланицима заправо прочитана и разрешна повеља издата под Бером, којом је, како смо видели Мароје Гучетић био у потпуности оправдан. У то време у Дубровник је прispело једно писмо угарског краља Лајоша, па су Дубровчани у одговору на њега успут поменули и управо завршени случај у вези са потраживањем царице Јелене од Мароја Гучетића. Како нису могли оспорити снагу дубровачких аргумента, посланици су одговорили претњама.³⁸⁸

Нема сумње да је претходни случај био у потпуности решен у складу са садржином цареве разрешне повеље, која је Мароја Гучетића узимала у заштиту и у односу на саму царицу, како је у документу изричито наведено. Остаје непознато до краја да ли је таква једна формулација унета у разрешницу по жељи самог Мароја, у којем случају би имало места за помисао да је имао некаквог разлога да брине у том смислу. У сваком случају, остаје чињеница да је овом разрешном повељом Мароје Гучетић био оправдан и заштићен од било какве одговорности на подручју српске државе, са толико пажње и преданости, да се сличан пример не може наћи међу сачуваним разрешним документима. При том не треба губити из вида да је у том смислу несумњиво значају улогу имао његов утицај на српском двору, који је свакако проистицао из чињенице да је био зет протовестијара Николе Буће.³⁸⁹

³⁸⁷ *Monumenta Ragusina* III, 22, 28. I 1360: de mictenclo ad interrogandum uxorem Marini de Goçe, si ipsa scit vel vult respondere aliquid supra petitione, quam facit imperatrix Slavonie eidem Marino... de vocando nuncios domine imperatricis in parvo consilio, et faciendo eis legi poviliam, et audire ipsos ibi. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 83–84; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 247.

³⁸⁸ Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике* I, 25–26, док. бр. 27, feb. 1360: Et mater regis Raxie de mense januarii proxime preteriti missit nobis duos suos ambaxatores petens a Marino de Goçe parasides septem auri, et nos eisdem ambaxiatoribus dedimus resspensivam ad meliorem et pulcrorem modum, quern scivimus et potuimus. Et ipsi nobis similiter minati fuerunt pro parte dicte genitricis regis Raxie, de quibus minis etiam multum dubitamus. *Monumenta Ragusina* III, 289; М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 83–84; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 247.

³⁸⁹ О личности Мароја Гучетића, која је у Дубровнику, нарочито у периоду након цареве смрти, изазивала велике контроверзе, овде се не може говорити, пошто би то излазило из

Заплет око Мароја Гучетића није се завршио одласком незадовољних посланика српске царице из Дубровника. У пролеће наредне године у град је стигла и претња цара Стефана Уроша поводом Гучетићевог дуга, па су Дубровчани решили да се поново обрате Угарском краљу да их заштити, позивајући се на повељу цара Стефана Душана, односно разрешни документ, као свој кључни аргумент.³⁹⁰ Сва дешавања која су у вези са овим случајем уследила након смрти цара Стефана Душана, подстичу на повећани опрез приликом оцењивања аутентичности самог разрешног документа. Када се томе дода чињеница да је ускоро Мароје због свог деловања у Угарској нашао у озбиљним проблемима са својом Општином, који догађаји излазе из оквира нашег разматрања, поменута ограда добија још већи смисао.³⁹¹

4.17. Царева смрт према каснијим дубровачким изворима

Мало је савремених података који говоре о смрти цара Стефана Душана. Чак и датум, 20. децембар 1350. године, који је широко прихваћен у науци сазнаје се из доста познијих извора.³⁹² Потпуно су непознате околности у којима је завршио живот српски цар. У Дубровнику се за неочекиван догађај засигурно знало најкасније у јануару 1356. године, када је нови цар Стефан Урош Општини издао своју прву повељу.³⁹³

хронолошког оквир задатог разматрања. О томе видети искрпно: М. Медини, *Дубровник Гучетића*, према регистру; И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 240–247.

³⁹⁰ Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке републике I*, 41–42, док. бр. 46, 20. IV 1361.

³⁹¹ Уп. М. Медини, *Дубровник Гучетића*, 110–115.

³⁹² Солунска хроника с краја XIV или почетка XV века, кратке хронике из XVI века, белешка на рукопису из Манастира Светог Јована Продрома на Меникејској гори код Сера, стари српски летописи. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 82 (20. децембар), 112 (децембар), 121 (24. децембар), 172 (24. децембар); К. Јиречек, *Историја Срба I*, 236; *Историја народа Југославије* 361 (М. Динић); Г. Острогорски, *Историја Византије*, 495; *Историја српског народа I*, 556 (Р. Михаљчић); Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 307. Искрпан преглед извора и литературе в. *ВИИНЈ VI*, 557, нап. 624 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић).

³⁹³ М. А. Чернова, *Грамота цара Стефана Уроша дубровчанам о трговле*, ССА 8 (2009) 81–86.

Дубровачки извори каснијег времена поклањају пажњу овом догађају. У анонимним аналима, који цара бележе као босанског краља, среће се веома прецизан датум његове смрти, 18. децембар 1355. године, што нарочито добија на значају када се има у виду да исти извор греша када хронолошки смешта цареву посету граду у 1349. годину.³⁹⁴ Мавро Орбин у свом *Краљевству Словена*, говори о томе да је цара док је се налазио, у Диаволопоту у Романији сналазла грозница од које се није могао излечити, па је тако преминуо. По другој верзији коју је чуо, смрт га је сналазла у Неродимљи, где се налазио стари Немањин двор. Орбин греша када говори о времену у коме се догађај збио, па тако наводи 1354. годину, што се могуће догодило услед прерачунавања, уколико је имао извор у коме је била забележена година од стварања света.³⁹⁵ Јаков Лукаревић се слаже са Орбином да је цара сналазла грозница од које је умро, наводећи исти датум као и Аноним, али доноси погрешну годину (1356). Он износи нешто више података о самим околностима, па тако наводи да га је смрт задесила у војном походу против Византије, када је приспео у незнатни град Диополи у Тракији.³⁹⁶

³⁹⁴ *Annales Ragusini Anonymi, item Nicolai de Ragnina*, 40.

³⁹⁵ Ма trouandsi à Diauolopota in Romania, fù assalito da febre, a cui non poté riparare con tutti i rimedij, che fece. *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, 268; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 42, 323–324. У коментару С. Ћирковић изражава мишљење да се ради о реци Девол, југозападно од Охридског језера. Након њеног спајања са реком Осуми (на којој се налази Берат), настаје река Семени која се улива у Јадранско море северно од Валоне. Поред тога треба поменути да је постојало истоимено утврђење, односно град (Διάβολις), који је био и епископски центар, око чије поуздане убикације постоје одређени проблеми. Уп. *ВИИИЈ* VI, 14, нап. 12 (Ј. Максимовић); 159, нап. 13 (С. Ћирковић).

³⁹⁶ Nel anno 1356. Stefano imperadore di Seruia intimò guerra à Constantinopoli; et con ottantacinque mila persone esperte in guerra prese la volta di Romania. Ma come sono incerte le speranze de gli huomini, giunto alla ignobil villa di Diapoli in Tracia s'amalo di febre, la quale li di 18. di decembre, ch'i seruiani domandano prosienaz, lo fece morire etc. Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 60–61; V. Mažuranić, *Izvori dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića*, 123; Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 307–308. Тешко је поуздано извршити убикацију наведеног топонима. На ширем подручју које је писац означио данас се налази град Јамбол, у југоисточној Бугарској, удаљен око 360 км (ваздушном линијом) североисточно од Солуна. Када је основан крајем III века град се среће са именом Диоспол (Διόσπολις), током времена његово име је еволуирало, па се тако среће у облику Диампол (Διάμπολις), из чега се током времена дошло до Јамбол. Имајући наведено у виду, не може се одрећи извесна сличност са Орбиновом Диаволопотом. Око 100 км источно од Јамбола налази се и Дјаволска река (блато). С обзиром на географски положај поменутих топонима, не чини се извесним да је цар за петнаестак дана могао да стигне толико далеко на исток, при чему на првом

У осврту на наведене податке, не треба губити из вида да се они не могу проверити савременим изворима. У том смислу, у науци се према ономе што износе Орбин и Лукаревић углавном опрезно приступало.³⁹⁷ У новије време, независно од дубровачких писца, у науци се појавило мишљење да је цар Стефан Душан пред крај своје владе био у једном сукобу са Византијом.³⁹⁸ Као прилог таквом мишљењу могао би се додати и податак да је последњи познати документ цара Стефана Душана издат под **Берџм(ь)**, а не у Беру, што може наводити на помисао да се цар налазио под градским зидинама, можда обнављајући власт у граду који је у међувремену још једном отргнут из његових руку.

За разлику од података које доносе о месту цареве смрти, а које је тешко, па готово и немогуће проверити, или довести у стварни историјски контекст, Орбин као и Лукаревић исправно знају да је цар био сахрањен у Манастиру Светих Архангела код Призрена, задужбини коју је владар још за живота себи наменио за гробно место.³⁹⁹

месту треба истаћи да та подручја никако нису била у делокругу његове војно-политичке пажње. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 207.

³⁹⁷ Тимофеј Флорински је још је у XIX веку сумњао у податке које о царевеј смрти доносе дупровачки писци каснијег времена. Т. Флоринский, *Южные славяне и Византия во второй четверти XIV века*, С. Петербург 1882, 201–204; Константин Јиречек, тим подацима није поклањао пажњу, уп. К. Јиречек, *Историја Срба* I, 236; Са друге стране, Владимир Мошин тим вестима придавао одређено поверење. В. Мошин, *Св. патријарх Калист и Српска црква*, Гласник Српске православне цркве 27 (1949) 203; Преглед мишљења са литературом: *ВИИНЈ* VI, 557–558, нап. 625 (С. Ћирковић, Б. Ферјанчић). У најновијој монографији о Стефану Душану, Сима Ћирковић излаже две приче дубровачких писаца о царевеј смрти, али их изричито нити оповргава нити прихвата, већ износи ранија мишљења у науци о тим подацима, додајући новије мишљење које се јавило у науци да је цар пред смрт био у рату са Византојом. Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 307–308.

³⁹⁸ Николаос Икономидис тумачећи податак Јована Кантакузина да је био у међусобном непријатељству са Стефаном Душаном док је овај још био жив, почетак тог сукоба смешта у крај 1355. године. Донето према: Б. Ферјанчић, С. Ћирковић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 308.

³⁹⁹ Il suo corpo fu leuato con gran pompa funerale da quel luogo; & portato nel Monastero di Santo Archagelo presso Pristrina; il quale egli haueua fatto edificare. *Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*, 268; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 42; Il corpo di questo heroe fu portaio in Macedonia, & con fuochi sacri fu sepolito in S. Angelo fuori delle mura di Prisrien etc. Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa*, 61; О задужбини и гробу цара Стефана Душана: Р. Грујић, *Гроб цара Душана*, ГСНД I 1–2 (1926) 488–489; С. Ненадовић, *Душанова задужбина манастир Светих Арханђела код Призрена*, Београд 1967.

5.

ДУБРОВАЧКИ УДЕО У ПРИХОДИМА ВЛАДАРЕВЕ БЛАГАЈНЕ

5.1. *Трибути*

Редовна новчана давања која су Дубровчани сваке године по различитим основама плаћали српским владарима из залеђа у изворима и литератури се називају дохоци или трибути. У хронолошком оквиру у коме је постављено ово истраживање може се говорити о три дубровачка дохотка: Могориш, Светодмитарски доходак и Српски стонски доходак.

5.1.1. *Могориш*

Најстарији доходак који је Дубровник плаћао владарима у залеђу, за земљиште које је обрађивало његово становништво преко граница градског подручја, своје корене вуче из давне прошлости. Први подаци о њему срећу се у делу цара-писца Константина Порфирогенита. Одатле се сазнаје да је још цар Василије I (867–887) завео обичај да се та својеврсна годишња накнада за коришћење земљишта, плаћа Словенима из залеђа, а не као раније византијском управнику Далмације. Како се Дубровник налазио на граници Травуније и Захумља, имао је да плаћа по 36 златника господарима обе историјске области.¹ Први пут под именом *могориш* доходак се среће у повељи краља Радослава Дубровчанима из 1234. године, одакле се види да је пракса о којој говори цар-писац, у готово неизмењеном облику, постојала и више векова касније. Из повеље се сазнаје да су постојала два могориша, *хумски*, који се односио се на Ријеку,

¹ К. Јиречек, *Историја Срба* II, 216–217; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 207.

затонске и пољичке винограде и *требињски*, за винограде у Жрновници. Оба могориша припадала су српском владару, с обзиром на то да је он био господар обе историјске области на којима су Дубровчани узгајали винограде. Како је краљ повељу издао након збацивања са престола, како смо видели током боравка у Дубровнику, а власт није успео да поврати, ослобађање Општине од оба могориша, које је документом било предвиђено, није спроведено у дело. И краљ Владислав се по преузимању власти посветио овом питању. Он је посебном повељом ослободио је Дубровчане требињског могориша, а хумски могориш је остао да и даље буде исплаћиван српским владарима.²

Мало је података који говоре о исплати овог трибута у времену коме је овде поклоњена пажња. У измењеним околностима које су настале након босанског заузећа Хумске земље долази и до одређених промена у исплати дохотка. Пред крај лета 1331. године Ружир је од Дубровчана потраживао могориш. Општина је 3. септембра одбила да му исплати, све док не буду надокнађене учињене штете, поручујући му да ће се писмено жалити босанском бану, који му је очито био сизерен.³ У ово време српски владар сасвим извесно није примао овај трибут. Када је наредне 1332. године бан Стефан II Короманић тражио од Дубровчана да му исплате овај доходак, заснивајући то право на поседовању дела Хумске земље, Дубровчани су одбили да му изађу у сусрет, налазећи изговор у тврдњи да могориш не припада српском краљу, нити босанском бану, ни хумском кнезу, а ни било коме другом на свету, осим Дедићима из Попова, што је наводно било у складу са древним обичајем.⁴ Први помен износа могориша среће се 1339. године, када је Општина исплатила 76 перпера представницима Дедића који су приспели у Дубровник. Око 1342. године могориш припада новим господарима Попова, Владиславу и Богиши Николићу, сестрићима босанског бана. Нешто

² К. Јиречек, *Историја Срба* II, 216–217; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 207–208; *ЛССВ*, 746 (Р. Михаљчић).

³ *Reformationes* 10, fol. 31'–32, 3. IX 1331; *Monumenta Ragusina* II, 336–337; V, 323–324; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 207.

⁴ *Reformationes* 10, fol. 82'–83, 19. VII 1332: non tenetur solvere dictus margarisius domino regi Raxie, neque domino bano Bossene, vel comiti Chelmi, seu alicui principi mundi, et ista est antiqua consuetudo, set illud margarisius solummodo dare tenetur illis de Dudich de Papua etc. *Monumenta Ragusina* II, 343; V, 356–357; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 209, 215.

касније, 1363. године среће се податак да је жупан Санко Милтеновић примио 60 перпера на име могориша, који је остао у том износу све док није ишчезао. Након што је почетком 70-их година жупан Санко нестао са историјске позорнице, могориш постаје власништво босанских владара.⁵

Извори не остављају простор за оцену да ли је Стефан Душан, или неко други у његово име примао овај доходак. Ипак, такву могућност не треба сасвим искључивати, бар за време када су поједини делови Хумске земље били враћени под окриље српске државе. С обзиром на то да могориш није представљао велики приход за државну благајну, његов губитак има већи значај у симболичној равни, него у самом материјалном смислу.

5.1.2. Светодмитарски доходак

Највећи и најзначајнији трибут који је Општина дубровачка плаћала српским владарима име је понео по презнику Светог Димитрија (26. октобар), када је долазио рок за његову исплату.

Иако су Дубровчани још у време великог жупана Стефана Немањића (1196–1217) били у обавези да плаћају оно што је предвиђао закон *тржником*, а у време његовог сина краља Владислава (1234–1243), поред царине, да дају 1.000 перпера и 50 лаката скрлатне тканине, тек од друге половине владе краља Стефана Уроша I (1243–1276) може се са одређеном извесношћу говорити о установљеном редовном годишњем давању, што је био основни предуслов да би се оно окарактерисало као доходак.⁶ При томе се чини да је установљавање дохотка дошло као последица једног дужег процеса, у коме су значајну улогу

⁵ *Diversa Notariae* 6, fol 46, 9. VIII 1339: /пет по имену наведених представника/ de Dedich de Papoa, habuerunt se bene solutos, contentos et pagatos a comune Ragusii de uyperperis LXXVI pro margarismo etc. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 209, 212, 216, 217, и даље.

⁶ Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 3, бр. 4; 12–14, бр. 14; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 224–225; *ЛССВ*, 746–747 (Р. Михаљчић). Међутим, у науци су се јављала и другачија мишљења. К. Јиречек је поменутих 1.000 перпера сматрао дохотком, који је нешто касније (1252) повећан на 1.200 перпера па потом на 2.000. К. Јиречек, *Историја Срба* II, 216. Сличног става је био и С. Ћирковић, уп. *Историја српског народа* I, 344.

имала поменути новчана давања, за која се не може са сигурношћу тврдити да су била стална. У том смислу, успостављање једне сасвим нове установе, тешко да се могло остварити као резултат тренутног договора, постигнутог кроз једну или више дипломатских мисија, а да она није имала некакву своју предисторију. Читав процес био је по свој прилици окончан када је Богдан Заварица, као посланик краља Уроша I на Михољдан (29. септембар) 1268. године примио у Дубровнику 2.000 перпера, за које се извесно може рећи да су исплаћене на име дохотка, који је у том износу остао за све време његове исплате.⁷

Из времена краља Драгутина (1276–1282) срећу се и први изворни подаци који на недвосмислен начин сведоче о већ устаљеном трибуту који је Општина исплаћивала српском владару. Тако су 21. фебруара 1280. године краљеви посланици Вратислав и Гватоло купили у Дубровнику тканине од Трифуна Журговића у вредности 50 перпера, које су кнез и Мало веће обећали да исплате дубровачком трговцу о празнику Светог Димитрија, *de illis MM uerperis, qui debent dari domino regi*.⁸ Ово је уједно и први помен наведеног празника као рока за његову исплату, по коме је доходак и понео име. Наредне, 1281. године краљ је издао своју другу повељу Општини, којом је, између осталог, утврђено да Дубровчани дају краљевству ми годишње две хиљаде перпера... на Дмитров дан.⁹

Светодмитарски доходак је добио карактер својеврсне годишње накнаде коју је Општина дубровачка сваке године плаћала српском владару, а заузврат очекивала гаранције за слободно и несметано кретање и пословање дубровачких трговаца на читавој државној територији.¹⁰

Подизање трибута по правилу је обављао владарев посланик кога је он слао у Дубровник као свог опуномоћеника. Посланик је са собом носио владарево писмо као документ којим је потврђивао свој статус, и без кога није било могуће

⁷ *Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451), item Joannis Gundulae (1451–1484)*, 97; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 216; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 225.

⁸ Г. Чремошник, *Канцелариски и нотариски списи 1278–1301*, Београд 1932, 25–26, бр. 16; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 227.

⁹ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 32–33, бр. 33; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 216; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 225.

¹⁰ М. Динић, *Дубровачки трибути*, 225; *Историја српског народа I*, 344 (С. Ћирковић); *ЛССВ*, 746 (Р. Михаљчић).

подићи доходак. Трибутно писмо (*littera tributi*), на основу ког је подизан доходак, садржало је пуномоћ, односно тачан опис посла који је владар поверавао свом посланику. Ова писма су била саставни део уобичајене средњовековне дипломатске праксе као својеврсни акредитивни документи. Таква пракса је остављала могућност да посланик у потпуности заступа свог суверена без његовог присуства. Да би се то у стварности и догодило он је морао да има средство којим би доказао да заступа интересе онога ко га је послао, из које потребе се развила таква пракса. Трибутна писма су садржала изјаву суверена оверену печатом и потписом, која је представљала оквир у коме је посланик деловао. Са оваквим документом посланик је добијао овлашћења да у име свог суверена потпуно валидно обавља поверене му послове. Једно трибутно писмо важило је само за једну мисију посланика. У дубровачким архивским књигама вођена је уредна белешка о подизању дохотка. Уз страну књиге на којој је записана та белешка обично је одлагано и трибутно писмо.¹¹

Како је Свродмитарски доходак представљао неotuђиво регално право српског владара, у склопу хронолошког оквира којим се овде бавимо, овој установи ће бити посвећена пажња од времена када је Стефан Душан преузео краљевски престо. За разлику од ранијег периода, из кога је сачувано неколико оригиналних трибутних писама краљева Милутина и Уроша III,¹² из времена Стефана Душана сачувано је само једно писмо о подизању дохотка, и то у преводу на староиталијански језик, о чему ће бити речи у наставку излагања. Захваљујући чињеници да је у Дубровнику била заведена пракса да се приликом исплате дохотка сачини службена белешка о том чину, могуће је за већи број година утврдити ко је и на који начин подигао доходак или како је употребљен за одређену сврху, у складу са владаревом вољом.

Како дубровачки канцеларијски кватерниони за 1331. и 1332. годину нису сачувани, за тај период се не може са сигурношћу казати ко је и када у владарево име подигао доходак. С обзиром на чињеницу да нема података да је трибут за то

¹¹ Д. Јечменица, *Два писма бана и краља Твртка I Дубровчанима о Стонском дохотку*, ГПБ 1 (2008) 38.

¹² Н. Порчић, *Писма Немањинских владара Дубровчанима о подизању Светодмитарског дохотка*, 11–26.

време накнадно исплаћиван, сва је прилика да је краљу Стефану Душану, након што је преузео престо, према устаљеној пракси био исплаћен припадајући доходак.

Први изворни податак који недвосмислено сведочи да је српски краљ примио део свог дохотка је из 1333. године. Војислав Војиновић, као владарев изасланик 10. децембра, месец и по дана након Митровдана, по овлашћењу кнеза Марка Јустинијанија, од тројице општинских благајника, а у присуству сведока из Венеције, Котора, Конавла, и Дубровника, свега 9 на броју, примио је део Светодмитарског дохотка у износу од 500 перпера. О свему је белешку саставио општински канцелар Поне, а поред ње одложио и краљево трибутно писмо, који нажалост није сачувано.¹³ На који начин је краљ употребио преосталих 1.500 перпера није могуће поуздано казати.

Наредне 1334. године у Дубровнику се као краљев опуномоћеник појавио Павле, опат манастира Светог Срђа на Бојани. На основу владаревог трибутног писма, којим је потврдио свој статус, а које такође није сачувано, иако је првобитно одложено у канцеларијску књигу, он је у присуству шест сведока 10. децембра најпре примио износ Светодмитарског дохотка, у монети у којој се он није тако често исплаћивао. Уместо 2.000 перпера, на име трибута добио је 1.000 дуката,¹⁴

¹³ *Diversa Cancellariae* 10, fol. 114', 10. XII 1333: Voyslauus, filius Voyni, nuntius domini regis Stephani Rascie, ad infrascripta facienda per ipsum domini regem... ypperperos quingentos venetorum grossorum de yperperis ИМ, quas predictis rex recepere debebat a Comuni et hominibus Ragusii in festo Sancti Dimitrii, pro anno proximo preterito, completo dicto die festi Sancti Dimitrii, pro regalia etc. М. Динић, *О Нукולי Алтомановићу*, 5.

¹⁴ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 11', 10. XII 1334: Reverendus vir dominus Paulus habas Sancti Sergii, nuntius serenissimi domini Stephani Dei gratia regis Raxie ad hec et alia specialiter missus et deputatus ut in licteris ipsius domini regis, hic appositis continentur, habuit se bene solutum contentum et pagatum nomine ipsius ab Urso de Çereua et Nico de Çauernico, camarilingis comunis, dantibus et solventibus vice et nomine Communis Ragusii et singularium personarum ipsius et pecunia propria dicti Communis, de mille ducatis de auro, pro tributo seu incensu, quod idem dominus rex debebat recipere a Comuni Ragusii in festo Sancti Dimetri proxime preterito, pro anno preterito et completo in dicto festo Sancti Dimitrii... Actum Ragusii in cancellaria communis. Presentibus: domino Nicolo Falletro de Venecia, comite Ragusii, Pasquali de Crosio de Catara, Gauçe Medrocul de Antibaro, Stephano Çiurano, Nicoletto Banderia de Venecia, Fortebracio Charmentesis de Florentia, testibus specialiter ad hec vocatis et rogatis. К. Јиречек, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, 528; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229. Опатија Светог Срђа и Вакха на Бојани била је некада гробно место дукљанских краљева. Цркву је обнављала краљица Јелена са синовима, краљевима Милутином и Драгутином (1290), а потом и сам краљ Милутин (1293). К. Јиречек, *Историја Срба II*, 77.

што је у то време била одговарајућа новчана противвредност. По свој прилици таква жеља, односно молба српског краља била је садржана у његовом несачуваном писму о подизању дохотка.

Нешто више од месец дана касније, 19. јануара 1335. године Которанину Михаилу Бући, брату Николе Буће, чија је писма носио са собом, дубровачки благајници су у име Општине исплатили неке перпере за српског краља.¹⁵ Канцеларијска белешка је, међутим, остала недовршена, тако да се не може са сигурношћу говорити о каквом се новцу радило и којим је поводом био исплаћен. С обзиром на то да је исплата уследила кратко време након што су дохотци за претходну годину били подигнути, а да су наредни рокови били месецима удаљени, мало је вероватно да је новац био примљен тим поводом, осим уколико није постигнут договор око исплате унапред, што би био јединствен случај.

Тачно на дан Светог Димитрија, 26. октобра 1336. године, Лути из Фиренце, као изасланик српског краља, овлашћен његовим писмима, у пратњи извесног Милоша Верчевића из Србије, очито краљевог човека, као и Кирана, брата витеза Палмана, који су такође били у краљевој служби, примио је Светодмитарски доходак, који је поново био у целости исплаћен у дукатима. Поред поменуте двојица, међу сведоцима радње су били још по један Венецијанац, Фирентинац и Дубровчанин.¹⁶ С обзиром на то да је трибут био исплаћен у златницима, као и да се као краљев изасланик у Дубровнику појавио један Фирентинац, не треба искључити

¹⁵ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 29', 19. I 1335: Michus de Bucha *de Catara* (натписано) per licteras Micole de Bucha, fratris sui, nomine et vice domini regis Raxie et pro ipso domino rege, habuit se nomine ipsius domini Regis bene solutum, contentum et pagatum ab Urso de Çereua et Nico de Çauernico, camarlingis Communis Ragusii, dantibus et solventibus, vice et nomine Communis Ragusii et de pecunia propria dicti Communis de ypperperis... /нема даље/

¹⁶ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 276, 26. X 1336: Luti de Florentia, nuntius serenissimi domini domini Stephani, Dei gratia Regis dignissimi Raxie... pro ipsum dominum regem, ut in licteris ipsius domino regis, hic apposis plenius continentur, habuit se bene solutum contentum et pagatum, nomine ipsius domini regis ad nobilibus viris Giue de Georgio, Dame de Bucinolo et Nicho filio Marini de Uolçe, camarlingis comunis, dantibus et solventibus vice et nomine Communis Ragusii, et de pecunia propria dicti Communis de duobus millibus ypperperis in mille ducatis de auro, pro tributo seu incensu quod idem domino rex recipere debet a Comuni Ragusii hodie in festo Sancti Dimitri pro anno proximo preterito et completo hodie festo Sancti Dimitri. Actum Ragusii sub logia communis. Presentibus: Milos Verçeuch de Raxia, Chiarane fratre Palmani Teutonici stipendiarii predicti domini regis, Marcho Çanne de Venecia, Bencio del Buono de Florentia et Pasquali de Pecurario de Ragusio ad predictis vocatis et rogatis. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229.

могућност да је владар био са њим у некаквом пословном односу, и да је своје обавезе према њему одлучио да намири употребом свог дохотка.

Након паузе од две године (1337–1338), за које није познато када је и на који начин подигнут, односно како је употребљен Светодмитарски дохотак, 1339. године у Дубровнику се поново јавља једно црквено лице у својству краљевог изасланика. Доминик, приор Манастира Светог Салвадора из Бара, на основу владаревих писама, од општинских благајника, у присуству шест сведока, примио је 3. децембра, у име свог господара 1.163 перпере од краљевог трибута.¹⁷ Остатак до 2.000 перпера употребљен је, према изричитој краљевој инструкцији, која је била садржана у његовом писму, за отплату дугова које је имао. Тако је Урси Цревићу дато 255 перпера. За откуп залога Војиновог сина, по свој прилици Алтомана, о чему је било речи, одвојено је 182 перпере, а преосталих 400 је имао да добије дубровачки кнез Филип Белењо, од кога је краљ купио једног коња.¹⁸

За наредне две године (1340–1341) поново нема вести о исплати дохотка, а 1342. краљ је читав износ уступио Дубровчанину Клими Гучетићу, по свој прилици на основу обавеза проистеклих из пословног односа. Процедура преноса средстава извршена је на основу владаревог писма које је упућено дубровачким властима.¹⁹

¹⁷ *Diversa Notariae* 6, fol. 79, 3. XII 1339: Reverendus vir frater Dominicus prior Sancti Salvatoris de Antibaro, nuntius missus pro parte serenissimi domini domini Stephani Dei gratia regis Raxie ad infrascripta specialiter transmissus ut est licteris hic appositus continentur habuit se pro persone dicti domini regis bene solutum contentum et pagatum, a Jache de Mençe et Giue de Çereua camarilingis communis dantibus et solvendibus nomine et vice Communis Ragusii et de persone propter dicti Communis de yperperis mille centum LXIII pro integra et completa solutione ypp. IIM quam idem dominus rex recipere debeat a Communi Ragusi pro tributo in anno proximo preterito et completo die festi Sancti Dimitri proxime preterito. Presentibus: Grube Bosich de Cataro, Allergecto Speciario de Venecia, Millerino Georgii de Venecia, Marino de Binçola et Junio de Volsasso, testibus ad hec vocatis et rogatis. М. Пуцић, *Споменици српски* II, 46–47, бр. 66; К. Јиречек, *Споменици српски*, 104. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228.

¹⁸ *Diversa Notariae* 6, fol. 79, 3. XII 1339: Et primo de predictis IIM yperperis per licteras ipsius domini domini regis data et soluta fuerit yperperis IICLV Urso de Çereua. Et Giue de Sorento yperperis CLXXXII pro... rerum quas habebatur in pignore A... (празно место) filio Voyni. Et etiam per licteris ipsius domini regis data et soluta fuerit de dictis IIM yperperis nobili et potenti viro domino Philippo Belegno, honorabili comiti Ragusii yperperis CIII pro uno equo quem emit ab eo. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 228.

¹⁹ *Diversa Cancellariae* 13, fol. 129, 3. XI 1342: Clime de Goçe ... facit manifestum... recipere debeat a Communi Ragusii illa IIM yperperis que serenissimi rex Raxie recipere debet a Communi Ragusii pro tributo... anni poximi preterito, completi die festo Sancti Dimitri proxime preterito, et que

Износ дохотка за 1346. годину цар Стефан Душан је решио да употреби за измирење својих дуговања проистеклих из пословног односа. Крајем октобра 1346. године, када је и падао рок за исплату трибута, у Дубровник је из Србије приспео венецијански властелин Павле Марков Квирин, носећи са собом царско писмо за дубровачке власти. На Митровдан, 26. октобра Павле је дубровачком кнезу Леонарду Мочинегу и Малом већу представио документ, који је том приликом и превео дубровачки канцелар Јаке Крусић са старог српског на староиталијански језик.²⁰

Трибутним писмом које је у Дубровник донео Павле Квирин, српски владар се обраћао дубровачком кнезу Леонарду Мочинегу и осталим носиоцима власти, и најпре их подсећао на обавезу да му на празник Светог Димитрија исплате 2.000 перпера, на име уобичајеног трибута. Одмах затим тражено је да се новац преда Марку Квирину, уз образложење да је цар од њега узео некакве ствари, односно робу, не мале вредности. Уз то владар је упутио и молбу да се Павлу новац исплати и пре рока, а ако не, онда на сам рок, односно Митровдан. Како је документ дубровачким властима представљен тек на Митровдан, жеља владара да допринесе да се поступак исплате изврши експедитивније очито није била остварена. И сам свестан необичности ситуације, да његов трибут треба да подигне лице које није његов поданик, цар на крају документа поручује дубровачким властима и подвлачи, да се доходак да искључиво Павлу, и ником другом, па макар тај други донео и сто писама.²¹

Истог дана, на Митровдан, започела је у Малом већу расправа око новонастале ситуације. Најпре је констатовано да је Квирин предочио царско

ipse dominus rex scripsit Communi Ragusii dari debeat ipsius Clime, ut in licteris ipsius domini regis hic appertis continentur etc. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229.

²⁰ *Reformationes* 13, fol. 97', 26. X 1346: licteram slauonescam cum çera gialla, siriço et bombiçe et ibi apposita... Cuius quidem lictere reduete de slauonesco in latinum... *Monumenta Ragusina* I, 212–213. Иако је владарево оригинално писмо било испрва одложено у дубровачку архивску књигу, како је то и напоменуто у пропратној напомени на латинском језику која претходи преводу документа, а потом и у једној реченици након записаног превода: Que quidem lictera tam sclauonesca quam latina apud me secretarium remansit ad cautelam iurium Communis Ragusii, сачуван је само превод документа на староиталијански језик млетачког дијалекта. Н. Порчић, *Писма Немањинских владара Дубровчанима о подизању Светодмитарског дохотка*, 17–18; Прилог бр. I–17..

²¹ *Reformationes* 13, fol. 97', 26. X 1346: Esse alguno altro ducesse C lectere, non date ad altri solamente a questo soura dicto ser Polo. *Monumenta Ragusina* I, 213.

писмо наведене садржине, уз опаску да је обичај био да такав документ у Дубровник донесе владарев човек.²² То је заправо био најспорнији моменат у читавој причи око исплате дохотка за 1346. годину. Наиме, пракса је до тада била да владар у Дубровник шаље свог поверљивог човека, дворанина, носиоца управних надлежности у држави, или пак неког високог црквеног достојанственика (најчешће римокатоличког). Овога пута догодило се да је у Дубровник са трибутним писмом приспео један Венецијанац, коме је требало исплатити трибут који је искључиво припадао српском владару. Необичност и јединственост ситуације изазвала је крајњи опрез на дубровачкој страни. Аутентичност владаревог документа којим је Квирин потврђивао свој статус није довођена у питање, али то није било довољно да се Дубровчани одлуче да брзо и једноставно исплате не тако малу суму новца. У том смислу, решено је да Квирин, уколико жели да добије речених 2.000 перпера, може да их прими под условом да положи јемство, односно гаранцију, за случај да Општина претрпи некакву штету или неугодност због неуобичајене исплате владаревог трибута. Сам Квирин је обавезан да издејствује да од српског цара у Дубровник стигне ново писмо које ће овог пута донети царев човек, на који ће начин бити потврђено да су Дубровчани поступили по његовој жељи.²³ Оног тренутка када би такав документ приспео у Дубровник, потреба за јемством које је Квирин имао да положи би престала. У међувремену Павле Квирин није могао да напусти Дубровник и оде у Венецију, ако пре тога не би пронашао повериоца, односно платиоца, који би у његово име преузео обавезе проистекле из исплате дохотка.²⁴

Пет дана након што су у Малом већу одређени услови под којима може да прими Светодмитарски доходак, Павле Квирин је добио 250 дуката које су му у име Општине исплатили закупници општинске соли.²⁵ Био је то тек четврти део

²² *Reformationes* 13, fol. 63, 26. X 1346: quod quia consuetum est venire facere dictas licteras per quemdam hominem domini regis (прецртано) imperatoris... *Monumenta Ragusina* I, 245–246.

²³ *Reformationes* 13, fol. 63, 26. X 1346: et quod infra faciet venire licteram pro parte domini imperatoris cum homine imperii, quod imperium contentatur... *Monumenta Ragusina* I, 245.

²⁴ *Reformationes* 13, fol. 63, 26. X 1346: quod dimictat prius fidem et pagatorem in predicto pro eo. *Monumenta Ragusina* I, 245.

²⁵ *Reformationes* 13, fol. 97', 31. X 1346: recepit a ser Marino de Uolço, Maroe Nicole de Goçe et Jache de Mençe, massariis salis Communis... *Monumenta Ragusina* I, 213.

од укупне суме дохотка. Након нешто више од четири и по месеца, 20. фебруара 1347. године од истих закупаца општинске соли Мароје Гучетић примио је 500 перпера, *pro dicto tribute*.²⁶ Павле Квирин са породицом био је у трговачком друштву заједно са Дубровчанима Николом Лукаретићем, Маројем Гучетићем и Ловром Соркочевићем,²⁷ па стога не треба да чуди што је Квиринов компањон, свакако по његовом овлашћењу, примио део од дохотка, могуће због одсутности самог Квирина из Дубровника. На такав начин он је укупно добио половину вредности трибута.

Остатак потраживања Павла Квирина на рачун Светодмитарског дохотка за 1346. годину измирен је свакако пре 30. августа 1347. године. Тог дана је Квирин ослобођен јемства на које се обавезао на Митровдан 1346. године, као услова да му Дубровчани започну исплату новца од дохотка. Како је у Дубровник приспео човек цара Стефана Душана по имену Пулко, који је са собом носио царско писмо за дубровачког кнеза у коме је он изразио задовољство што је његов доходак употребљен како је желео.²⁸ Овим је Павле Квирин испунио и другу обавезу коју је прихватио према Дубровчанима, да од српског владара издејствује ново писмо које ће овог пута донети царев човек. После овога у Дубровнику није било више места за бојазан да би поводом исплате царског дохотка једном Венецијанцу Општина могла да претрпи какве неугодности. Како је Павле Квирин испунио све обавезе и услове које је о Митровдану 1346. године преузео, дубровачки кнез и Мало веће решили су да га ослободе положеног јемства, па је наложено канцелару Симону да се писано сведочанство о њему, које је забележено у књизи записника одлука већа, поништи, што је и учињено на уобичајен начин, прецртавањем одлуке од 26. октобра 1346.²⁹ На такав начин је

²⁶ *Reformationes* 13, fol. 97', 20. II 1347; *Monumenta Ragusina* I, 213 (погрешно: 15. II).

²⁷ Р. Ћук, *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, 146, нап. 59.

²⁸ *Reformationes* 13, fol. 63, 30. VIII 1347: *imperium misit per unum suam hominem Pulco, litteras domino comiti et dicto consilio, qualiter imperium erat contentum et vocabat se solutum dicto tribute, quod reddidit dictus Paulus...* *Monumenta Ragusina* I, 246. Белешка је исписана поред одлуке Малог већа од 26. октобра 1346, са леве стране.

²⁹ *Reformationes* 13, fol. 63, 30. VIII 1347: *et propterea dictus dominus comes cum suo Minori consilio, mandavit mihi Simoni cancellario dictam pleçariam cassari.* *Monumenta Ragusina* I, 246.

окончан читав поступак у вези са сложенем исплатом Светодмитарског дохотка за 1346. годину.

И наредне, 1347. године цар Стефан Душан је доходак уступио једном Венецијанцу. Овога пута се радило о унуку бившег млетачког дужда Бартоломеа Градоника (1339–1342). Михалет Градонико је на Митровдан у Дубровнику предочио царско писмо писано на српском језику, којим је тамошњим властима била пренета изричита владарева жеља да доходак буде исплаћен реченом Венецијанцу, и ником другом. Поступајући на такав начин, Дубровчани су најпре исплатили 1.000 перпера, а онда остатак у ратама: 4. новембра 55 дуката, потом, изгледа нешто касније још 17 дуката, и на крају преосталих 856 перпера.³⁰

Цар је и даље доходак чешће употребљавао тако што га је уступао за измирење својих обавеза које су проистикале из пословних односа. Тако је и 1348. године, 8. децембра у Дубровнику једном Млечанину из рода Градонико било исплаћено 1.200 перпера у златницима, од новца који је Општина била дужна да исплати цару.³¹ По свој прилици овде се радило такође о Светодмитарском дохотку. Две године касније, 20. децембра 1351. Венецијанац Франческин Ручини, по царевом овлашћењу, примио је у Дубровнику 2.000 перпера од трибута у присуству четири сведока.³²

³⁰ *Diversa Cancellariae* 15, fol. 47, 27. X 1347: Michalectus filius nobilis viri domini Morecti Gradonicho filii bone memorie illustris et magnifici domini domini Bartholi Gradonico Dei gratia olim ducis Venetiarum, fuit contentus et confessus se habuisse... a Vole de Uolço, Marino condam Nicole de Goçe et Lauriça de Bodaçia, officialibus... solventibus vice et nomine Communis Ragusii... ypperperis mille pro parte solutionis ypperperis IIM quos Commune Ragusii dari et solve tenetur domino imperatori Raxie in festo Sancti Dimitrii pro tribute, et hoc per licteris sclauonicis ipsius domini imperatoris missas domino comiti, consilio et Comunitatis Ragusii, et presentatis ipsa die Sancti Dimitrii, in quibus contineri dicti ypperperos IIM debere dari, solvi et assignari eidem Michalecto et non alii persone. Item die IIII novembris, dictis Michalectus fuit confessus recepisse... duchatos aureos quinquaginta quinqa. Item receipt dictis Michalectus a Marino de Uolçio, Marino de Goçe et Jache de Mencio, salinarius communis duchatos aureos decem et septem. Item receipt dictos Michalectus a chamarlengis communis solventibus quod dicto communi ypperperos VIIIIC LVI pro resto completa solutione dicti tribute. М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229.

³¹ *Reformationes* 15, fol. 9, 8. XII 1348: Nobilis vir ser Çaminus condam domini Gradonico de Venetia facit manifestum quod habuit et recepit a communi Ragusino ypper. mille ducentos de auro, quos dominus imperator Sclauonie recipere debebat a dicto communi Ragusino. *Monumenta Ragusina* II, 54; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229.

³² *Diversa Cancellariae* 17, fol. 8', 20. XI 1351: Nobilis vir ser Franceschinus Ruçini de Venetiis fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a Commune Ragussi ypperperos duo mille pro tributo

За претпоследњу годину цареве владе (1354), доходак је био подигнут тек почетком 1355. године. Како је Циве Бућа, који је по овлашћењу садржаном у царевом писму требало да подигне трибут, био спречен да то учини, у Дубровнику се појавио његов брат Лука, који је од општинских благајника 8. јануара примио цео износ, у присуству два сведока.³³ Двојица из рода Бућа били су браћа од стрица протовестијара Николе Буће, као представници которске гране ове властеоске породице, за које се тек од 1361. године види да су имали дубровачко грађанство.³⁴

Укупна вредност Светодмитарског дохотка који је током 25 година Општина дубровачка исплаћивала краљу и цару Стефану Душану, простом рачуницом требало је да износи 50.000 перпера. Од тих 25 година, кроз изворе се може испратити свега 10 појединачних подизања трибута, што износи тек 40%, али у стварном смислу и нешто мање, пошто су за неке године сачувани подаци о исплати само одређеног дела дохотка. Када се све сабере, кроз поменутих 10 исплата било је подигнуто укупно 17.700 перпера, што износи 35.4% од предвиђеног износа. Међутим, како смо видели, највећи део од тих средстава (68%) владар је употребио за измирење својих обавеза насталих из пословних односа са Дубровчанима, Венецијанцима или Фирентинцима, а у једном случају и за откуп залога свог властелина. На такав начин је било утрошено 12.037 перпера, док се свега 5.663 перпере (32%) слило директно у владареву ризницу. Само у два случаја (1334, 1336)

quod dominus imperator Sclauonie habere debebat pro anno proximo preterito... In presentia nobilium virorum ser Pauli Querino de Venetiis, ser Luce de Lucari, Luce de Gambe et magistri Antonii Protouici gnario de Feraria etc. K. Jireček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, 538; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229.

³³ *Diversa Cancellariae* 18, fol. 47', 8. I 1355: Luce de Buchia fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a Mate Menči de Menče et Stepe de Sorgo camarlengis communis Ragusii yperperos duomillia pro tributo anni preteriti domini imperatoris Sclauonie, vice et nomine Čiue fratris sui, cui dominus dominus imperator scripsit suis licteris dari debere... in presentia ser Andree Memo et ser Francissi Baldella de Venetie. K. Jireček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, 538

³⁴ И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 165, и таб. бр. XIV.

цео износ трибута је био исплаћен у златној монети, што је, како се види, била не тако честа пракса.

5.1.3. Српски стонски доходак

Када је Општина дубровачка почетком 1333. године стекла Стонски рат, о чему је већ било речи, установљен је и Стонски доходак, односно два стонска дохотка које су Дубровчани имали да исплаћују сваке године српском и босанском владару, у једнаким износима од по 500 перпера, али са различитим роковима доспећа. Тако је за исплату дохотка српском краљу, доцније цару, рок падао на Васкрс, па се отуда у изворима увек уз његов помен бележи речени празник, док је за босанског бана рок био нешто раније, на празник заштитника града, Светог Влаха (3. фебруара), што је у изворима такође редовно наглашавано.³⁵ Како се из наведеног може видети, два трибута су у изворима јасно разликована по празнику када је био рок за њихово подизање. Како би се и у литератури правила разлика између два дохотка, било би корисно да се то на одговарајући начин, у самом имену, нагласи, што до сада није био случај. Као могуће и сасвим одговарајуће решење чини нам се једноставно додавање два придевка испред основног имена, па би се тако сасвим јасно разликовали *Српски стонски доходак* и *Босански стонски доходак*.

Српски стонски доходак Дубровчани су исплаћивали само једном владару, краљу и цару Стефану Душану. Од пролећа 1350. године овај трибут је био уступљен српском Манастиру Светих Архангела у Јерусалиму.³⁶ О том правном чину није сачувана оригинална царева повеља, већ три преписа, од којих на првом месту треба ставити онај који је начинио дубровачки српски канцелар Никша

³⁵ К. Jireček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, 527; Д. Јечменица, *Два писма бана и краља Твртка I Дубровчанима о Стонском дохотку*, 37.

³⁶ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 133–135, № CXVI; А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 149–150, № 71; В. Мошин, *Повеље цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о манастиру Св. Николе на скадарском острву Врањини*, Археографски прилози 3 (1981) 7–36 (упоредан текст сва три преписа); К. Jireček, *Dohodak stonski*, 527–542.

Звијездић четрдесетих година XV века у свом зборнику преписаних докумената *Liber Privilegiorum* (fol. 23'–24), познатом и под називом *Codex Ragusinus*. Од преостала два преписа, још један (из друге половине XIV века) се чува у Државном архиву у Дубровнику, док се трећи препис (с краја XV века) налази у Архиву Манастира Хиландара.³⁷ Сам правни чин је по свој прилици извршен у Мелнику 8. марта 1350. године, у чему се слажу први и трећи препис. Овом приликом цар је Светоархангелском манастиру у Јерусалиму поред Српског стонског дохотка уступио у метох и Манастир Светог Николе Врањинског на Скадарском језеру, који за разлику од дохотка, изгледа није дуго остао подређен јерусалимским калуђерима.³⁸

Како је Васкрс 1350. године био 28. марта, извесно је да су српски калуђери из Јерусалима након што су добили повељу о уступању дохотка, исти и подигли у Дубровнику у наредним недељама или месецима.

Васкрс је 1334. већ био прошао око осам и по месеци (27. марта), када је већ поменути Павле, опат Манастира Светог Срђа на Бојани, 10. децембра 1334. године подигао поред Светодмитарског, и доходак о коме је овде реч. Српском краљу су очито тада били потребни златници, пошто су оба трибута била исплаћена у тој монети.³⁹

За дужи низ наредних година нема података о исплати овог дохотка. Тек 1342. године, мање од месец дана после Васкрса (31. март) у Дубровнику се као краљев изасланик појављује калуђер Герасим Пркоса, који је 25. априла, у краљево

³⁷ Најновији осврт на сачуване преписе, са исцрпним коментаром и прегледом издања и литературе, вид. Ђ. Бубало, *Средњовековни архив Манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, ССА 5 (2006) 265–269, бр. 10.

³⁸ К. Јиреček, *Dohodak stonski*, 527–542; С. Ћирковић, *Хиландарска свећа у Дубровнику*, *Настава историје* 8 (1998) 8–12; Ђ. Бубало, *Средњовековни архив Манастира Врањине*, 68–69.

³⁹ *Diversa Cancellariae* 12, fol. 11', 10. XII 1334: Reverendus vir dominus Paulus habas Sancti Sergii... habuit se bene solutum contentum et pagatum... et de ducatis ducentis quinquaginta pro incensu quod idem dominus rex debebat recipere a Communi Ragusii in Pascate Resurrectionis Domini proxime preterito pro Punta, pro uno anno preterito et completo in dicto Pascate. К. Јиреček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, 528.

име примио 500 перпера.⁴⁰ Двадесет година касније, 1372. као игуман Светоархангелског манастира у Јерусалиму среће се ГERVасије Пркоса, а калуђер Роман Пркоса је шест пута долазио у Дубровник поводом подизања припадајућег дохотка у периоду од 1370. до 1388. године. Имајући у виду карактеристично презиме, може се основано помислити да су сва три калуђера била из исте породице, сасвим могуће и веома блиски сродници.⁴¹ Мало је изгледно је цар сасвим случајно изабрао Герасима за свог изасланика и опуномоћеника који је добио задатак да подигне трибут у Дубровнику. Уколико је он 1342. године био подвижник Светоархангелског манастира у Јерусалиму, могло би се рећи да је цар бар једном свој доходак уступио овом манастиру, пре него што је то званично учињено 1350. године, једном за стално.

Након пет година, 12. или 13. јуна 1347, поново се среће податак да је доходак био исплаћен, овог пута царевом изасланику, али његово име остаје непознато, пошто је почетак канцеларијске белешке оштећен.⁴² Скадарски бискуп Марко је 7. јуна 1349. године, као царев изасланик, опуномоћен царевим писмима, којима је поклоњена пуна вера, како је истакнуто у канцеларијској белешци, подигао цео износ дохотка.⁴³ Као један од сведока исплате био је и маркиз Никола

⁴⁰ *Diversa Cancellariae* 13, fol. 80', 25. IV 1342: Jerassinus Pricossa caloyrus, nuptius domini regis Raxie fuit confesus et contentus habuisse integraliter et apud se habere in pecunia numerata de grossis de Ragusio, vice et nomine domini regis Raxie, a Mate de Junio de Mençe et a Giue filio Nales de Çereua et a Giue filio Pasque de Goçe, cameralinghis communis, solventibus vice et nomine ipsius communis... yperperos VC, quos ipsius dominus rex recepere debebat in Pascate Resurrectionis preterito a dicto communi pro tribute quod solvitur pro Punta Stamni. K. Jireček, *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangjela Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, 528.

⁴¹ K. Jireček, *Dohodak stonski*, 540–542; Уп. С. Ћирковић, *Писмо митрополита јерусалимског Михаила Дубровчанима*, ССА 8 (2009) 134–135.

⁴² *Diversa Cancellariae* 15, fol. 4, /12–13. VI 1347/: ... (почетак оштећен)... factum fuit confessus et contentus se... Communis Ragusii pro ipso Communi Ragusii yperperos VC, quos dominus imperator predictis recipere debeat pro tributo a Communi Ragusii in Pascate proximo preterito. Ser Marchus Draghi de Bassillo, Radiman Strasimirich, Ballus Cattarii fuerunt presentati etc. K. Jireček, *Dohodak stonski*, 528. Можда би под инфрацрвеном лампом било могуће прочитати почетак одлуке одакле би се сазнало ко је дошао у Дубровник по доходак.

⁴³ *Diversa Cancellariae* 16, fol. 93', 7. VI 1349: Venerabilis in Christo pater dominus dominus Marcus episcopus Scutarensis in presentia domini Nicolay Georgio marchionis de Veneciis, ser Nicole de Lucari et dompni Michaeli de Bodacia vigore litterarum domini imperatoris Slauonie, quas ipse presentavit nobili et potenti viro domino Petro Justiniano, honorabili comiti Ragusii et suo Minori consilio, fuit contentus et confessus habuisse et recepisse a dicto domino comite et suo Minori consilio,

Ђорђи, који се у Дубровнику нашао на свом путу у Србију, као млетачки посланик, у дипломатском подухвату о коме је већ било речи.

Од 1350. године, како смо видели, Српски стонски доходак је био уступљен српском Манастиру Св. Архангела Михаила у Јерусалиму, па сходно томе средства која су Дубровчани одвајали за овај трибут од тада се више нису сливала у владареву ризницу.

До краја владе цара Стефана Душана, позната су још три случаја исплате дохотка, на основу царевих писама. По свој прилици исти онај калуђер Герасим који се помиње и 1342. године, подигао је трибут 22. априла 1352. године, на основу царевог трибутног писма које је предочио дубровачким властима, у присуству три сведока.⁴⁴ Запажа се да су Дубровчани и даље исплаћивали новац на основу писма српског владара, што је пракса која је и касније задржана, пошто су јерусалимски калуђери обичавали да пре приспећа у Дубровник прво дођу на српски двор, где би прибавили одговарајући трибутни документ, како би биле избегнуте могуће непријатне ситуације у Дубровнику.⁴⁵ Две године касније, 1. маја 1354. године, јерусалимски калуђер Никодим примио је 500 перпера од трибута, исто тако на основу царевог писма, у присуству три сведока, од којих је један, дубровачки лекар магистар Бенедикт забележен као бивши Јеврејин.⁴⁶

dante et solvente nomine Communis Ragusii, pro tributo Punte Stagni yperperos quingentos, qui solvi debebant in Paschate nuper preteriti, de anno Domini MIII CXLVIII, indictione secunda. Quibus licteris domini imperatoris data fuit plena fides per dominum comitem et suum Minus consilium. K. Jireček, *Dohodak stonski*, 528–529.

⁴⁴ *Diversa Cancellariae* 17, fol. 37^v, 22. IV 1352: Jerasinus chaloiarus fuit contentus et confessus habuisse et recepissee a Maroe Dyme de Mençe, Vlaco Mençii de Mençe, et Stepe de Sorgo, camerlengis communis Ragusii, dantibus et solventibus vice et nomine Communis predicti yperperos VC pro tributo anni proxime preteriti, quod Commune Ragusii dare tenetur domino imperatori Sclauonie pro Stagno et Punta, quod tributum dominus dominus imperator dixi dari debere eidem Jerasino secundam ~~licteras~~ quod apperuit per licteras dicti domini imperatoris. In presencia ser Marini se Goçe, Franceschini de Auatio... et Gregorio Goro de Venecie etc. K. Jireček, *Dohodak stonski*, 539.

⁴⁵ K. Jireček, *Dohodak stonski*, 527–542; уп. С. Ћирковић, *Писмо митрополита јерусалимског Михаила Дубровчанима*, 129–135; исти, *Друго писмо митрополита јерусалимског Михаила Дубровчанима*, ССА 8 (2009) 137–141.

⁴⁶ *Diversa Cancellariae* 18, fol. 13, 22. IV 1354: Nicodemus caloiarus ecclesie Jerosalimitane fuit contentus et confessus habuisse et recepissee a Mate Mançii de Mençio, Nico Jure de Caboga et Mariolo de Tudissio yperperos VC pro tributo Stagno anni proxime preteriti, quod Commue dare tenetur domino imperatori Sclauonie, secundam quod ipsius dominus imperator per suas licteras communi scripsit, dari debere ipsius Nicodemo. Presentibus: magistro Benedicto olom Judeo physico, magistro

Наредне године, у Дубровник су по доходак дошли Михаило и Антоније, калуђери из Манастира Светог Николе на Врањини, што је једини аргумент који снажно указује да је он заиста био метох Светоархангелског манастира у јерусалиму.⁴⁷ Они су поред царевог, са собом носили и писмо Грубе Примутића, на основу којих им је 29. августа, мање од четири месеца пред цареву смрт, био исплаћено 500 перпера на име дохотка.⁴⁸

У наредном периоду, који излази изван хронолошких оквира овде постављених, Српски стонски доходак је углавном редовно исплаћиван монасима српског манастира Светог Архангела у Јерусалиму. Како се током XV века српско братство у удаљеном манастиру постепено осипало, прелазећи на Свету Гору, српски манастири Хиландар и Свети Павле, где су се јерусалимски монаси настањивали, постали су власници дохотка, који је Општина дубровачка, исплаћивала све до почетка XIX века, под симболичним именом *свећа*.⁴⁹

За 16 година колико је Српски стонски доходак припадао краљу и цару Стефану Душану, сачувани су подаци о подизању новца за свега 4 године, што представља тек 25% од збирног броја. У укупном износу за наведени период Дубровчани су имали српском владару да исплате 8.000 перпера. На основу узорка

Gerardo de Rauena physico, salariatis Communis Ragusii et Andrea Memo de Venecie etc. K. Jireček, *Dohodak stonski*, 539.

⁴⁷ С. Ћирковић, *Хиландарска свећа у Дубровнику*, 12; Ђ. Бубало, *Средњовековни архив Манастира Врањине*, 267–268. Са друге стране, В. Мошин је упорно оспоравао одредбу о уступању Манастира Светог Николе, вид. В. Мошин, *Повеља Светог Саве манастиру Светог Николе у Врањини*, Свети Сава. Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175–1975, Београд 1977, 79–116; В. Мошин, *Повеље цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о манастиру Св. Николе на скадарском острву Врањини*, 7–36.

⁴⁸ *Diversa Cancellariae* 18, fol. 82, 29. VIII 1355: Michael (et) Antonius, caloiari de Sancto Nicola fuerunt contenti et confessi habuisse et recepisse a Communi Ragusii yperperos VC pro tributo Stagni de anno proxime preterito, secundam tenorem licterarum domini imperatoris Sclauonie et escundam licteras Grube de Primutis. In presentia ser Andree Memo et Francisi Baldella de Venecie etc. Уп. напред, стр. 360, као и М. Маловић-Ђукић, *Biste de Primutis, которски властелин (XIV век)*, ИЧ 55 (2007) 80.

⁴⁹ Уп. К. Јиреček, *Dohodak stonski*, 527–542; М. Живојиновић, *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983) 165–206; С. Ћирковић, *Хиландарска свећа у Дубровнику*, 5–19; Ђ. Бубало, *Хиландар и Стонски доходак у XIX веку*, Хиландарски зборник 13 (2011) 83–103.

од свега четири исплате, тешко је поуздано доћи до закључка на који начин је владар најчешће употребљавао новоустављени доходак. Остаје чињеница да од четири познате исплате, сасвим извесно у три случаја новац није био употребљен, односно уступљен, одмах у Дубровнику како би биле намирене владареве обавезе, како је то често био случај са Светодмитарским дохотком. За новац који је примио калуђер Герасим Пркоса, како смо видели, не може се са сигурношћу казати да је завршио у владаревој ризници.

5.2. Кумерк солски

У средњем веку је промет соли са јадранске обале ка унутрашњости српских земаља био је под строгим контролом, па су тако на читавој обали од ушћа Неретве до ушћа Бојане постојала четири законита кумерка солска: Дријева, Дубровник, Котор и Свети Срђ. Још од првих Немањића приход (царина) од извоза соли из Дубровника у Србију дељен је на два дела, од којих је један припадао Општини, и називан је *comerclum Communis*, а други српском владару, и испрва је називан *comerclum domini regis*, а касније *comerclum domini imperatoris*.⁵⁰ Српски владар је својим делом кумерка солског слободно располагао, а судећи по подацима из времена Стефана Душана, средства од њега је прибављао и тако што га је издавао у закуп, као што је то у осталом и Општина чинила са својим делом.

Надлежност над краљевим, односно царевим кумерком солским у Дубровнику имао је цариник са Светог Срђа на Бојани, где се такође налазио један од преостала три кумерка солска. У том смислу недвосмислено говори више изворних података. Јаке Соркочевић је 1341. године краљев кумерк купио од Паскоја Гучетића, који је био законити прокуратор Петра Буће, *doanerii domini regis Raxie in Drino et in Ragusino*. Годишња закупнина је износила 450 перпера и 100 перпера које је требало дати Манастиру Свете Кларе.⁵¹ Ово је уједно и

⁵⁰ К. Јиречек, *Историја Срба* II, 214–215; М. Гецић, *Дубровачка трговина сољу у средњем веку*, Зборник ФФБ 3 (1955) 126; *ЛССВ*, 344–346 (М. Маловић-Ђукић, са старијом литературом).

⁵¹ *Diversa Cancellariae* 13, fol. 18', 3. VII 1341; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 79–80. Дрина овде означава Бојану, односно у ширем смислу сам трг Свети Срђ.

најранији податак који говори о милостињи манастиру у коме су се подвизавале дубровачке патрицијске кћери, о чему сведоче готово сви каснији анали, као и Јаков Лукаревић, о чему је већ било речи, па у том смислу њихово сведочанство добија чврсто историјско утемељење. Међутим, никако се не може прихватити да је до уступања дела владаревог прихода од кумерка дошло тек у време цареве посете Дубровнику, у прилог чему говори наведени податак. Остаје непознато до краја када је тачно, под каквим околностима и из којих разлога било решено да се део од прихода за извезену со из Дубровника уступи поменутом манастиру. На самом почетку XVI века, 11. маја 1510 у Већу умољених расправљано је о повластици коју је манастир добио од српских царева односно краљева поводом речене милостиње, што би упућивало да је постојао неки документ на темељу ког су монахиње баштиниле своје право.⁵²

Две године након Јаке Соркочевића, 5. јуна 1343. краљев кумерк солски су примили Климе Гучетић и Никола Лукаревић, а истог дана су претходни закупци имали да положе рачун, како је то тражено у допису цариника са Светог Срђа.⁵³ Најзад, у царевом акту о дуговима, о коме ће бити речи у наставку, изричито је наглашено да цариник у Светом Срђу има надлежност над владаревим кумерком у Дубровнику. Том приликом су годишњи владареви приходи од соли која се извози из Дубровника рачунати на 500 перпера. Из процедуре која је тада спроведена сазнаје се највише података о начину на који је кумерк солски издаван у закуп.

Одмах по повратку дубровачког посланства из Србије у Дубровнику се приступило спровођењу мера у циљу наплате дугова српског цара у складу са владаревим документом. У том смислу 1. децембра 1349. године су у Малом већу изабрана три службеника који су имали да се побрину око царевог кумерка,

⁵² К. Жиречек, *Историја Срба* II, 79–80: *super privilegii monialium Sancte Clare, que habent ab imperatoribus Rassie (доле: ab regibus Rassie) pro earum provisione (доле: pro elimosina), lectis in presenti consilio.*

⁵³ *Diversa Cancellariae* 13, fol. 17, 5. VI 1343: *recepit litteras a doaneriis Santi Sergii in quibus continebant quod comerclum salis domini regis deberet adsignari Vrso de Creua et Giue de Gondola etc.*

comerclum salis Sclauonie domini imperatoris, који је уступио за подмиривање потраживања која су од њега имали дубровачки трговци.⁵⁴

Читава процедура издавања у закуп окончана је за три недеље, до 22. децембра. Након што је у граду била спроведена вишедневна јавна понуда (аукција), коју је разгласио општински телал Милгост, за куповину кумерка солског, који је цар ставио на располагање ради наплате његових дугова. Како се није нашло да ико други нуди више, кнез и Мало веће су одлучили да га преко раније изабраних службеника, дају Луки Гамбе и Витику Гучетићу по понуђеној цени од 1.600 перпера за три године.⁵⁵ То је било за читавих 100 перпера више од оне суме којом је цар проценио свој кумерк приликом обрачуна дугова, што је била чиста зарада коју је Општина стекла. Сами закупници су свакако у овом послу проналазили свој интерес, па се може закључити да је укупна реална добит од српског кумерка солског у Дубровнику била далеко већа. Закупници су се обавезали да новац од закупнине исплаћују кроз рате, на сваких шест месеци, при чему је први обрачунски период почињао од протеклог празника Светог Михаила (29. септембра).⁵⁶

Како су односи између Србије и Босне били поремећени од када је бан Стефан II заузео Хумску земљу, а у ово време је напетост је постајала све израженија, пошто је 1349. године истицало примирје између два владара, у Дубровнику је се осећала бојазан шта ће се у предстојећем времену догађати у градском залеђу. Из тог разлога је, у складу са могућим ризиком, у документ

⁵⁴ *Reformationes* 15, fol. 52', 1. XII 1349: Misse de Dersa, Misse de Babalio, Marcus de Baxeio... facti fuerunt supra comerclum salis... quod dedit in pagamentum merchatoribus. *Monumenta Ragusina* II, 89 (не: die secunda etc.)

⁵⁵ *Reformationes* 15, fol. 54, 22. XII 1349: De mandato domini comitis pluribus diebus per civitatem incantatum fuit chomerclum salis, datum merchatoribus Ragusii per dominum imperatorem Sclauonie pro pagamento, per Milgost preconem, et quia non inuentum fuit, qui plus dare velet, datum et deliberatum fuit per dominum comitem et suum Minus consilium et per officiales super hoc deputatos *Luche de Gambe et Viticho de Goze* (са стране додато) pro uerperis mille sexcentos pro tribus annis etc. *Monumenta Ragusina* II, 91 (у издању готово у свим случајевима, и то не само код ове одлуке, уместо chomerclum/comerclum стоји погрешно прочитано: chomercium/comercium, сва места су сравњена са изворником, и извршене потребне исправке, тако да у том погледу више неће бити посебних напомена); М. Гецић, *Дубровачка трговина сољу у средњем веку*, 137–138, 140–141.

⁵⁶ *Reformationes* 15, fol. 54, 22. XII 1349: solvendo omnibus sex mensibus unam pagam pro rata debiti supradicti. Qui annus incipit in festo sancti Michaelis de mense septembris proxime preteriti etc. *Monumenta Ragusina* II, 91.

(cedula, цедуља) о закупу царевог кумерка унет је договор према коме су закупци могли да врате кумерк уколико дође до општег рата између српског цара и бана Босне, плаћајући закуп само за оно време колико су га до такве могуће ситуације држали.⁵⁷

Два дана пре него што је завршена јавна понуда за узимање у закуп српског кумерка солског, 19. децембра Велико веће је решило да се кнез и Мало веће овласте да се на исти начин приступе издавању и општинског кумерка солског, такође за наредне три године.⁵⁸ Процедура је у овом случају била нешто дужа, окончана је тек 16. фебруара 1350. године, када је утврђено да је најбољу понуду дао Никола Лукаревић. Он је за три године закупа понудио 2.000 перпера, осетно већу суму од оне за коју је био издат српски кумерк.⁵⁹ И тада је још увек била присутна бојазан да би могло да дође до сукоба у дубровачком залеђу. Међутим, сада испољена забринутост није остајала у оквиру могућег сукоба између српског и босанског владара, већ је на првом месту истакнута могућност да Општина дубровачка у општем рату са једним или другим владаром. Уколико се не ради о неспретној формулацији, што је мало вероватно, следило би да се Општина спрема на могућност да оружјем заштити своје интересе, који су могли бити лако угрожени ако се има у виду да је у је спорна територија Хумске земље, па и сама тадашња немирна српско-босанска граница била надомак самог града. У случају оваквог развоја догађаја, који би се несумњиво негативно одразили на целокупну трговину, па и промет соли, закупцу је остављена могућност да прекине закуп, плаћајући само за оно време колико је држао кумерк.⁶⁰

⁵⁷ *Reformationes* 15, fol. 54, 22. XII 1349: cum hac conditione et pacto, quod si guerra esset domini imperatoris aut bani Bossine generalis, quod dicti emptores possint restituere merchatoribus, soluendo pro ratione temporis, quo ipsum comerclum tenerent. Et solvendo puncelabus suum rectum de eo, quod ipse habere debetur, secundum quod continebatur in cedula, cum qua ipsum chomerclum fuit incantatum et deliberatum. *Monumenta Ragusina* II, 91; М. Гецкић, *Дубровачка трговина сољу у средњем веку*, 137–138, 140–141.

⁵⁸ *Reformationes* 15, fol. 53', 19. XII 1349: de dando libertatem domino comiti et suo Minori consilio incantandi comerclum salis communis pro tribus annis, et ipsum deliberandi, si videbitur, cum illis pactis et conditionibus, que videbitur eis magis utiles et meliores. *Monumenta Ragusina* II, 90.

⁵⁹ *Reformationes* 15, fol. 60', 16. II 1350: per Alegrinum preconem Communis comerclum salis communis incantatum fuit pluribus diebus per civitatem etc. *Monumenta Ragusina* II, 96.

⁶⁰ *Reformationes* 15, fol. 60', 16. II 1350: cum hoc pacto et condictione, quod si guera esset generalis inter Commune Ragusii et dominum imperatorem Sclauonie aut cum bano Bossine, tum sit in

Претпоследње године царева владе, 12. децембра 1354. године Вита Ђорђић, по свој прилици царев цариник на Светом Срђу, продао је кумерк солски за 2.250 модија соли. Како је том приликом рачунато центинариј соли вреди 30 перпера, излазило би да је у новчаној противвредности кумерк тада био продат за 675 перпера, што је значајно виша сума у односу на раније време. И овом приликом је било наглашено да 100 перпера треба да припадне Манастиру Свете Кларе.⁶¹

Нешто касније, вредност кумерка се удвостручила. У периоду између 1363. и 1368. године Гоислава, удовица кнеза Војислава Војиновића примала је на име закупа српског кумерка солског у Дубровнику годишње читавих 900 перпера. У то време се изгледа усталила та вредност, па је исти износ примао и жупан Никола Алтомановић (1369, 1372).⁶²

5.3. Српске царине и дубровачка пословна друштва

Царине су представљале главни владарев приход од трговине, и у укупним уделу у државној благајни стајале су на другом месту, одмах иза прихода од зависног становништва. Цар Стефан Душан је посебном одредбом хрисовуље загарантовао дубровачким трговцима који послују у српској држави плаћање царина *по Закону, како су давали у време родитеља и прародитеља царства ми*. Висини царина која је плаћана по наведеном Закону из времена царевих предака, по свој прилици је била на нивоу десетине од вредности робе, како је то на основу малобројних изворних података, у науци одавно углавном прихваћено, о чему је већ било речи.⁶³

arbitrio dicti emptoris retinendi aut dimmittendi dictum commercium salis, soluendo per diem et per oram, secundum quod tenuerit illum etc.. *Monumenta Ragusina* II, 96 (не: *comitem Ragusii*).

⁶¹ *Diversa Cancellariae* 18, fol. 44, 12. XII 1354: Vita de Çorçi facit manifestum quod ipse vendidit Niffico de Galoço et Climetonie de Dresia commercium salis domini imperatoris usque ad unam annum, quod annis incipit a Nativitate Domini proximi in antea pro modis salis duobus mille ducentis quinquaginta... Et solvere Pulcelis yperperos C quos habere debeat de dicto commercio etc. К. Јиречек, *Историја Срба II*, 80.

⁶² М. Гецић, *Дубровачка трговина сољу у средњем веку*, 139–140.

⁶³ В. напред стр. 303–304.

Царине нису наплаћиване на границама, као у данашње време, већ на трговима где се роба продавала, и то само за продату робу. Ако би трговац отишао на други трг, тамо би на исти начин поступак понављан, а у случају да жели да оде у другу земљу, за сву робу коју поседује плаћао би царину на последњем тргу пред границу.⁶⁴

Како у средњовековној Србији није постојала организована царинска служба, владар је убирање царина издавао у закуп, у ово време у највећем броју случајева богатим дубровачким трговцима, а у мањој мери которским.⁶⁵ Ради наступа са већим капиталом појединци су се често удруживали у пословна друштва, која су узимала у закуп царине на једном или већем броју тргова истовремено.

По окончању закупа владар је цариницима издавао документ којим је потврђивао исправност њиховог пословања, из кога се јасно могло закључити да иза завршеног пословног односа нису остајали нерашчишћени рачуни. Пракса издавања разрешница проистекла је из Дубровачког статута, о чему је било речи.⁶⁶

Могу се разликовати се две врсте разрешница. *Дводелни тип* јесте комплет од који се састоји из *повеље* која је обликована обично у виду милости (*чини милост краљевство ми*) коју владар чини закупцу (појединцу или друштву). Она је по својој суштини акт којим се потврђује и објављује сам правни чин, измирење свих дугова према српском краљу. Други део оваквог типа разрешнице представља краљево *писмо* којим владар обавештава дубровачке власти о извршеном правном чину. Први документ разрешнице, *повеља*, јесте акт који представља доказно средство, то је документ од велике пословне важности за самог дестинатара и он га свакако чува у личној пословној архиви. Као доказно средство повеља је регистрована у дубровачкој канцеларији најчешће у преводу на италијански језик млетачког дијалекта, какав је био у употреби у Дубровнику или препису.⁶⁷

⁶⁴ А. Веселиновић, *Царински систем у Србији у доба Деспотовине*, 9–10; исти, *Држава српских деспота*, 224–225.

⁶⁵ *ЛССВ*, 792–795 (А. Веселиновић); Исти, *Држава српских деспота*, 223–227.

⁶⁶ В. напред стр. 362–363.

⁶⁷ Дејан Јечменица, *Разрешница краља Стефана Уроша III Дечанског за Дубровчанина Луку Лукаретића*, 37–38.

Условно речено, друга врста разрешница су оне које садрже само један од наведена два документа, односно у том облику су сачуване, при чему нема поузданих показатеља да су заиста биле издате у пару са другом исправом, са којом би чиниле потпуни разрешни комплет, дводелног типа.

Из времена краља и цара Стефана Душана остало је сачувано укупно 7 разрешних докумената који сведоче издавању у закуп царина на српским трговима: у Зети, Призрену, Новом Брду, Руднику и Валони, као и 6 разрешница које се односе на неименоване тргове, које није лако идентификовати.

Почетком владе краља Стефана Душана већи број српских царина држало је у закупу дубровачко пословно друштво (*societas*) Вукасовић–Лукаревић–Гучетић, основано још 1329. године. Предрадње које су довеле до склапања уговора са краљем Стефаном Урошем III о закупу српских тргова обавили су Климе Гучетић и Никола Лукаревић, о чему сведочи канцеларијска белешка, настала нешто више од месец дана пре склапања уговора.⁶⁸ Са которском властелином Томом де Пауло де Тома, опуномоћником српског краља Стефана Уроша III Дечанског, Јуније Вукасовић, Јуније Лукаревић и Климе Гучетић закључили су 20. јула 1329. године уговор о закупу царина на српским трговима. Најпре је закуп био уговорен за једну, а потом за две године. Закупнина је износила 9.000 перпера и друштво је морало да их полаже на свака четири месеца.⁶⁹

Први уговорни период закупа српских тргова трајао је до средине 1330. године. Уговор је затим продужен на још две године, до средине 1332. Током три године закупа српски краљ је имао да добије од дубровачког друштва укупно

⁶⁸ *Diversa Cancellariae* 9, fol. 62', 17. VII 1329: Junius de Volcasso, Junius de Lucaro et Clime de Goçe faciunt manifestum quod tale pactum et concordium fecerunt inter se videlicet: quod dictus Clime tam suo nomine quam vice et nomine predictorum amborum Juniorum et Nichola de Lucaro (натписано) debeat ire ad serenissimum regem Urosium Raxie et quod de omnibus pactis, concordiiis, conuenti-onibus etc.

⁶⁹ *Diversa Cancellariae* 9, fol. 74', 20. VIII 1329: Eidem Thome recipienti et stimulanti vice et nomine serenissimi regis Urosso de dando et soluendo eidem domino regi uel suo certo nuntio quibuslibet IIII mensibus uerpereros nove millia venetorum grossorum, hinc ad unum annum proximum pro mercatis que acceperunt et receperunt ab eo omni exceptione et defensione remotis... Junius de Volcasso, Junius de Lucaro et Clime de Goçe constituti... de dando et soluendo serenissimo regi Urosso pro mercatis que acceperunt et receperunt ab eo pro duobus annis proximis quibuslibet IIII mensibus hinc ad duos anos (натписано) uerpereros MVIII venetorum grossorum.

81.000 перпера (27.000 годишње). Без сумње то је био велики удео у укупним владаревим приходима.

Најкасније нешто више од годину и по дана након истека уговорног периода, пре 18. фебруара 1334. године, нови српски краљ, Стефан Душан је дубровачком друштву издао разрешницу, акт о разрешењу дугова, којим је потврђено да су потраживања српског владара према дубровачким грађанима намирена.⁷⁰ Део потраживања српског краља, у висини од 6.000 перпера, друштво је измирило кроз отплату дуга дубровачким трговцима од којих је краљ узимао тканине и друге ствари.⁷¹

Не може се поуздано говорити који су тргови били предмет закупа ове дубровачке компаније. Имајући у виду висину закупа по свему судећи предмет закупа је био већи број тргова.

5.3.1 Зетске царине

Остало је сачувано више сведочанстава о издавању у закуп царина на зетским трговима из времена краља и цара Стефана Душана и у свим случајевима се као закупци јављају дубровачки трговци. Браћа Марин и Михо Бунјић држали су у закупу зетске царине, као и ону на призренском тргу читавих 7 година, од 1333. па све до краја лета 1340. године. Краљ је 10. септембра 1340. у Неродимљи издао разрешницу, којом је потврдио исправност њиховог пословања, односно да му да му нису остали дужни.⁷² Закуп истих тргова одмах затим је преузео још

⁷⁰ Д. Јечменица, *разрешница краља Стефана Душана за дубровачко трговачко друштво Вукасовић–Лукаревић–Гучетић*, ССА 8 (2009) 37–44. Прилог бр. I–7. Сачуван је староиталијански превод разрешног документа са пропратним напоменама на латинском језику забележен у канцеларијској књизи. Оригиналну исправу дубровачким властима предочио је краљев човек, Твртко, син Познања Мирошевића из Конавала.

⁷¹ *Diversa Cancellariae* 10, fol. 140^v, 20. II 1334: Pasqua de Resti habuit se bene solutum et pagatum a Clime de Goce et Nicole de Lucaro dantibus et solventibus pro se ipsis et sociis eorum de parte sibi contingente de yperperis sex millibus, quos predicti Clime et Nicola et Junius de Vollcasso et alii socii eorum steterunt solveere pro ipso domino rege ut sui doanerii mercatoribus Ragusii de drappis et aliis rebus quas abstulit ab eis.

⁷² М. Пуцић, *Споменици српски* II, 16, бр. 19; К. Јиречек, *Споменици српски*, 100; Прилог бр. I–12. Повеља адресована на кнеза и остале представнике дубровачких власти није сачувана у

један Бунић, овог пута Џиве, млађи брат од стрица претходних закупника. Он је, за разлику од своје браће, у пословном односу са краљем остао свега једну годину, од средине септембра 1340, па до краја септембра 1341. године, када је, према обичају краљ и њему издао разрешницу, последњег дана септембра, овога пута у Призрену.⁷³

Дужи низ година, могуће одмах након Џиве Бунића царине зетске царине у закупу је држало једно велико дубровачко пословно друштво, чији су представници на крају пословног односа са српским владарем били Никола Лукаревић и Марин Гучетић. Они су у обједињеном закупу, поред зетских држали и царине у Руднику, Призрену и Валони, што говори о великој концентрацији капитала у њиховим рукама. Цар им је 1. августа 1347. године, опет у Призрену, када је тамо долазио ради освештања Цркве Светих Архангела, у оквиру манастирског комплекса своје задужбине, издао разрешницу рачуна која се односила и на Маринову браћу и оца, тада покојног Климу Гучетића (умро крајем 1345. или почетком 1346. године).⁷⁴ Такав податак јасно упућује да су царине заиста држане у закупу дужи период, што у осталом није била неуобичајена пракса.

До краја владе цара Стефана Душана нема више података о закупима зетске царине. У једном тренутку цар је све приходе од зетских тргова уступио својој супрузи, царици Јелени, а на то је Дубровчане писмом подсећао у јануару

оригиналу, већ у преводу са српског на староиталијански језик, који је учинио Јакс Крусић, дубровачки нотар за српски језик. Према опису у пропратној напомени, документ је био печатењ воштаним печатом, на коме је стајала представа владара како седи на престолу, око које је текао натпис. У потпису повеље је стајало крупним црвеним словима: Стефан краљ. Разрешни документи су били предочени дубровачким властима тек 2. октобра 1342. године. О Бунићима в. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 146–150.

⁷³ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 17, бр. 20; К. Јиречек, *Споменици српски*, 100. Повеља која је по налог Николе Буће стилизована у виду отвореног писма, да је на знање свакоме, сачувана је такође у преводу, који је учињен на исти начин као и у случају претходне разрешнице. Оригинални документ је, како се закључује из пропратне напомене, био печатењ истим печатом као и онај за претходне закупце царина.

⁷⁴ К. Јиречек, *Споменици српски*, 27–28, бр. 10; Прилог бр. I–19. Издата разрешница припада тзв. дводелном типу. Писмо упућено дубровачким властима сачувано је у српском препису и у преводу на староиталијански језик, док је повеља позната само из превода. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат*, 239–240.

1357. године нови цар Стефан Урош.⁷⁵ Изгледа да такво решење ни сам није мењао, па је управо из тог разлога ту чињеницу истакао у свом допису, по свој прилици, како би обезбедио да његова мајка и даље несметано користи додељена јој средства. Царица Јелена је у Зети изгледа била чешће присутна него што то чини на први поглед. У том смислу не треба сметнути са ума да је једном приликом и покупила ствари које су се спасиле након једног дубровачког бродолома, о чему ће бити речи. О разлозима њених одлазака у Зету, и о могућим надлежностима у том подручју, није могуће ништа поуздано рећи.

5.3.2. Призренска царина

Приходе од царина са призренског трга у време краља и цара Стефана Душана, како смо видели, узимали су у закуп искључиво Дубровчани. За дужи низ година (1333–1347) дешавало се да се призренска царина издаје заједно са зетским, једном друштву у одређеном уговореном периоду. Међутим, од септембра 1347. године, браћа Марко и Мате Васиљевић и Стипе Журговић узели су у закуп призренску царину заједно са новобрдском на годину дана, а по завршетку уговорног периода цар им је септембра и октобра 1348. године издао документа дводелне разрешнице, којима је потврдио исправност њиховог пословања.⁷⁶ За наредни период нема више података о издавању ове царине.

Један део прихода од призренског трга, још као краљ, маја 1334. године, Стефан Душан је уступио Манастиру Светог Николе из оближње Добруште. Сваке године сва добит од царине која би се остварила дан уочи празника Светог Николе припадала је манастиру као дар за свећу.⁷⁷ Након десетак година краљ је и

⁷⁵ ЗНАТЕ ВИ, КАКО КС(ТЬ) ДАЉЬ РОДИТЕЉ Ц(А)Р(Ь)С(Т)В(А) МИ, Г(О)С(ПОДИ)ЊЬ С(ВЕ)ТОПОЧИВШИ Ц(А)РЬ, М(А)Т(Е)РИ Ц(А)Р(Ь)С(Т)В(А) МИ, Г(О)С(ПО)ГИ Ц(А)Р(И)ЦИ, ТРЬГОВЕ ЗЕТЬСКЕ etc. М. А. Чернова, *Письмо царя Стефана Уроша дубровчанам*, ССА 9 (2010) 88–89.

⁷⁶ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 18, бр. 22; 20, бр. 24; К. Јиречек, *Споменици српски*, 100–101. Прилог бр. I–21.

⁷⁷ Ж. Вујошевић, *Повеља краља Стефана Душана о цркви Светог Николе у Добруштини*, ССА 4 (2005) 55, 57.

Манастиру Дечанима даровао 500 перпера од призренске царине, како се чита у Трећој дечанској хрисовуљи (око 1343–1345).⁷⁸

Још читавих 1.000 перпера од поменуте царине сваке године је имало да припадне главној царевој задужбини, Манастиру Светих Аргангела код Призрена, како стоји у оснивачкој манастирској хрисовуљи, издатој око 1348. године. Поред тога, два пута годишње, панађурима уочи Спасовдана и празника Светих Архангела, припадао је призренски трг и сви приходи остварени том приликом ишли су такође манастиру.⁷⁹

Издавање поменутог трга из владаревих прихода настављено је и даље. На почетку своје владе, цар Стефан Урош је решио да призренски трг, односно и преостале владареve приходе од царине, уступи очевом манастиру код Призрена.⁸⁰

Из наведеног до сада може се израчунати познати део годишњих прихода од призренске царине на име закупа. Када се сабере дечански део од 500 перпера, светоархангелски од 1000 и дубровачки за дуг од 596 (према царевом акту о дуговима од 20. септембра 1349), добија се укупно 2096 перпера годишње. Томе треба додати и царину за три панађура, непознате вредности, и остатак прихода који је добијао владар, а који је од 1357. године уступљен Светим Архангелима. То су били чисти приходи које су стицали од закупнине, а они стварни, који су Дубровчанима несумњиво доносили добит, у чему су и проналазили интерес за закуп царина, сасвим извесно били су далеко већи.

⁷⁸ И ѿт призрѣнске царине да оузимаю петъ сътъ пер'перъ на всако годице. М. С. Милојевић, *Дечанске хрисовуље*, Гласник СУД 12 (1880) 132; П. Ивић, М. Грковић, *Дечанске хрисовуље*, 267, ДХ III 2742–2744; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 214; М. Благојевић, *Када је краљ Душан потврдио Дечанску хрисовуљу?*, ИЧ 16–17 (1966–1967) [1970] 79–86.

⁷⁹ И ѿт Призрѣна ѿт ц(а)рине да се даѣ доход'къ цр(ь)кви всако годице тисоу'киа перпер, и тръгъ прѣдъ Сп(а)совѣмъ д(ь)немъ а дрѣгѣи прѣд Архагг(е)ловѣмъ да се збира цр(ь)кви. С. Мишић, Т. Суботин-Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, 100, 131; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 214.

⁸⁰ и паки кс(тъ) съда дадо ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми тръгъ призрѣн(ь)ски цр(ь)кви г(о)с(поди)на ц(а)ра, Арх(а)нг(е)лѣ. М. А. Чернова, *Писмо царя Стефана Уроша дубровчанам*, 88–89.

5.3.3. Новобрдска царина

Као новобрдски цариници још 1335. године срећу се Которани, браћа Петар и Франко Сабе. Изгледа да су они у дужем периоду узимали у закуп право на убирање царина на овом тргу.⁸¹ У свом пословању удружили су се са Томом, Петром, Витом и његовом мајком, представницима которске породица Бугонис, која је оставила доста трага у изворима.⁸² Пре почетка 1340. године они су новобрдску царину издали у подзакуп Дубровчанима Павлу и Франи Растићу са браћом. Не може се са сигурношћу казати колико дуго су дубровачки подзакупци пословали на новобрдском тргу, али се прилично извесно може одредити хронолошки оквир, друга половина 1335. – крај 1339. године. По истеку уговорног периода, краљ није одмах издао разрешни документ којим би потврдио исправност пословања Дубровчана, по свој прилици зато што се радило о узимању царине у подзакуп, пошто су у том смислу они били у директном пословном односу са которском властелом а не са српским владарем. Међутим, у међувремену је до српског двора је сигла порука друге двојице Дубровчана, Јунија Држића и Климе Гучетића, који су од краља тражили да изда разрешни документ. Изгледа да се радило о будућим закупцима новобрдске царине, који су пре започињања пословног односа желели да буду уверени са највишег места да нема никаквих неизмирених потраживања која се односе на трг на коме су намеравали да послују. Како је у интересу српског владара било да отклони сваку сумњу у исправност пређашњег пословања на тргу, да би несметано могло да се настави његово даље издавање у закуп, пре 21. фебруара 1340. године издао је тражени разрешни документ Растићима *за рачун који су имали и за све послове са цариницима новобрдским*, поменутих представницима которских властеоских породица.⁸³

⁸¹ В. напред, стр. 403.

⁸² *Kotorski spomenici. Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326–1335*, prir. A. Mayer, Zagreb 1951, prema registru; *Kotorski spomenici. Druga knjiga kotorskih notara god. 1329, 1332–1337*, prir. A. Mayer, Zagreb 1981, prema registru.

⁸³ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 47, бр. 67; К. Јиречек, *Споменици српски*, 104; Прилог бр. I–10. О Растићима в. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 286–387; таб. бр. LX/1.

Владареву разрешницу, која је била у форми повеље, оверене воштаним печатом, писао је логотет Прибац, за кога се у науци сматра да је био отац потоњег кнеза Лазара. Документ је сачуван у преводу на староиталијански језик који је у канцеларијској књизи забележио Јаке Крусић, дубровачки нотар за српски језик, док је оригинал, завршио у пословној архиви Растића.⁸⁴

У време издавања документа краљ се налазио у Приштини, где га је изгледа задесила немоћ, да ли већ у ово време, није сасвим извесно, али у једној повељи Манастиру Врањини, датираној у средину 1340, наводи да је издата у док је лежао болестан у Приштини.⁸⁵

5.3.4. Остале царине

О издавању у закуп рудничке царине може се говорити тек од краја краљевског периода владе Стефана Душана. Лавре Вукасовић који је наступао у друштву са браћом Марином и Живетом, синовима Паскоја Гучетића од српског владара добио је разрешницу датирану 8. децембром 6854. (=1345) године.⁸⁶ Разрешни документи су дубровачким властима предочени тек након три године и три месеца, 9. марта 1349, када их је донео Рајко, човек Ненада Страхинића, војводе Требиња и Конавла и том приликом су и забележени у канцеларијској књизи. Уколико се узме да је најкраћи уобичајени период закупа износио једну годину, могло би се рећи да је рудничка царина издата поменом друштву најкасније децембра 1344. године.

Већ поменуто велико пословно друштво које су чинили Никола Лукаревић и Марин (Мароје) Гучетић 1. августа 1347. године окончало је закуп царина на већем броју српских тргова међу којима је био и Рудник. Ако се и у овом случају

⁸⁴ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 47, бр. 67; К. Јиречек, *Историја Срба* II, 23–24, нап. 147; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, 168.

⁸⁵ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 113–114, № XCIV; Ђ. Бубало, *Средњовековни архив Манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, 263–265.

⁸⁶ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 18–19, бр. 23; К. Јиречек, *Споменици српски*, 100–101. Прилог бр. I–15. Радило се о дводелном разрешном документу, где је повеља издата закупцима, по обичају сачувана у преводу на староиталијански језик, док је писмо дубровачким властима сачувано о оригиналу, препису на српском језику и преводу које је начинио Живе Пармезан, дубровачки нотар за српски језик.

узме да је најкраћи период закупа трајао једну годину, може се са приличном извесношћу рећи да је пословање у овом случају почело најкасније од лета 1346. године, при чему не треба искључити могућност да су пословање на овом тргу започели одмах након што је претходно друштво завршило. До краја владе цара Стефана Душана нема више података о издавању ове царине.

Иако је трг у Валони био обухваћен поменутом разрешницом коју је цар издао 1. августа 1347. године, испоставило се да је неопходно да ова царина буде обухваћана посебним разрешним документом. Никола Лукаревић овде закуп није држао заједно са Маројем Гучетићом, већ да другом двојицом компањона, Марином Држићем и Думоњом Гољебићем, па је су из тог разлога морали да се сачине нови документи који би обухватили двојицу поменутих. Стога је након пет дана, 6. августа 1347. године био издат нови разрешни комплет исправа, одакле се сазнаје да су поменута тројица валонску царину држала две године, односно у периоду август 1345–август 1347. године.⁸⁷

Од четири преостала разрешна документа која је издао Стефан Душан, три се односе на закуп царина, али без назначених тргова који су били предмет пословног односа.

Првих година владе краља Стефана Душана, Домања Менчетић и његова браћа су држали у закупу царине на више неименованих српских тргова. Почетком 1334. године привели су крају договорени пословни подухват, па је краљ издао разрешно писмо којим је дубровачке власти обавестио да му поменути нису остали дужни, које је послао по свом човеку Степку Друговићу, представнику хумске властеле.⁸⁸ Закуп тргова су најкасније започели почетком 1333. године. Како су Марин и Михо Бунић држали у закупу зетске царине, као и ону на призренском тргу читавих 7 година, од 1333. па све до краја лета 1340.

⁸⁷ К. Жиречек, *Споменици српски*, 29, бр. 11. Прилог бр. I–20. Писмо за дубровачке власти је сачувано у препису и преводу на староиталијански језик, које је начинио Јаке Крусић, док је повела за пословно друштво сачувана сам у преводу. Разрешне документе дубровачким властима је предочио царев властелин Пулко Болчачевић из Драчевице 28. августа 1347. године када су и забележени у канцеларијску књигу.

⁸⁸ Д. Јечменица, *Две разрешнице краља Стефана Душана за Дубровчанина Домању Менчетића са браћом*, 46–48. Прилог бр. I–8. Разрешно писмо је сачувано у преводу на староиталијански језик. Регистровано је у канцеларијској књизи.

године, за њих се свакако са сигурношћу може казати да нису биле издате Менчетићима. Око пет година касније, пре 8. августа 1339, краљ им је у Неродимљу издао још једну разрешницу, овог пута након што је сведен рачун по питању краљевог сребра, које је било у основи новог пословног односа. Овог пута документ за дубровачке власти донео је и предочио краљев властелин Марин Белић из Бара. Из тестамена Домање Менчетића (1356–1358. године) види се да је он био пословно активан у Брскову и Трепчи.⁸⁹ Само на основу тога не може се са сигурношћу тврдити да су то заправо они тргови на којима је узео у закуп царину од српског краља. Тим пре ако се зна да је предмет његове пословне активности била и трговина металима, а поменути топоними су познати рударски центри.

Други представници разгранатог дубровачког властеоског рода, Лампрета Менчетић и његова браћа, за које није лако открити у каквим родбинским односима су били са претходним, пошто је у једном тренутку било више појединаца из рода који су носили име Лампрета, држали су у закупу царине исто тако на одређеном броју неименованих српских тргова. На крају пословног односа, како су измирили све своје обавезе, краљ им је издао дводелни разрешни документ који је у дубровачкој архивској књизи забележен 30. априла и 1. маја 1340. године, па би се на основу тога могло закључити да су пословање са српским владарем започели најкасније у пролеће 1339. године.⁹⁰ Из истог разлога као и у претходном случају, из закупљених царина треба издвојити оне на зетским, и призренском тргу.

Почетком царског периода владе Стефана Душана сведен је рачун са породичним пословним друштвом на чијем челу се налазио Урса (Орсо) Цријевић, а које су још чинили његов син и браћа. Они су у закупу држали царине на српским трговима, па по окончању уговореног пословног периода, како су измирили све своје обавезе, владар је на Сабору у Сопотници, 14. јуна 1347. године издао разрешне документе, којима је потврдио исправност њиховог

⁸⁹ Д. Јечменица, *Две разрешнице краља Стефана Душана за Дубровчанина Домању Менчетића са браћом*, 48–50. Документ је сачуван у преводу на староиталијански језик. Регистрован је у дубровачкој нотарској књизи. Прилог бр. I–9. Т. Smičiklas i dr., *Diplomatički zbornik* XII, 659–662, док. бр. 496.

⁹⁰ М. Пуцић, *Споменици српски* II, 47–48, бр. 68; К. Јиречек, *Споменици српски*, 104. Прилог бр. I–11. О Менчетићима в. И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, 323–327.

пословања.⁹¹ Из већ наведених разлога, може се закључити да су пословни однос започели најкасније почетком лета 1346. године. Како су 1. августа Никола Лукаревић и друштво окончали закуп зетских царина, затим оних у Руднику, Призрену и Валони, за њих се са сигурношћу може казати да нису били обухваћени пословним односом Цријевића.

5.4. Документ о царевим дуговима Дубровчанима (други пратећи акт хрисовуље) као извор о владаревим приходима

За разлику од првог пратећег акта царева хрисовуље, који практично представља извод из њене садржине, настао из практичних потреба, како смо видели у претходном излагању, акт о свођењу рачуна издат истог дана, 20. септембра 1349. године у Новом Брду (прилог бр. I–24.), изгледа као додатак (анекс) хрисовуљи, у којој је већ истакнуто да су поклисари интервенисали и за *дугове што су им били по земљи царства ми*.⁹²

Питање измирења потраживања које су у српској држави Дубровчани и Венецијанци имали по различитим основама, било је од кључног значаја за даљи развој узајамних односа. У том смислу, цар је током преговора прихватио да се сведу рачуни *о свим дуговима, малим и великим*, који су начињени, како је у документу истакнуто, *од када је царство ми преузело краљевство и до царства*, односно у краљевском периоду његове владе (1331–1345). Из наведеног проистиче да период дуг око четири године, од проглашења за цара па до септембра 1349. године, није био узет у разматрање приликом свођења рачуна, иако у изворима има података, о чему је већ било речи, да су Дубровчани и у том периоду трпели штете, а нарочито у последњој години пред преговоре.

⁹¹ К. Јиречек, *Споменици српски*, 26–27, бр. 9. Прилог бр. I–18. Разрешне исправе дубровачким властима је предочио царев човек Владоје Копренић из Драчевице око две недеље након издавања (после 28. јуна), и том приликом Јаке Крусић је начинио преводе и унео у канцеларијску књигу. Као што је био обучај, *litera autem sclauonesca hic aposita est*, међутим ипак се није сачувала, док је *apouillia remansit in manibus et potestate dicti Vrsi*, дакле у пословној архиви Цријевића.

⁹² В. напред, стр. 289.

Приликом свођења рачуна утврђено је да укупан дуг Дубровчанима износи 9.287 перпера. Од те суме највећи део је, по разним основама, отпадао на царев дуг, укупно 7.687 перпера, при чему су ту била урачуната и потраживања од неке царевог властеле, која је на себе преузео владар, што није био први случај до тада, а о чијем уделу у наведеној суми је тешко до краја говорити. За ствари претекле са лађе што је претрпела бродолом код зетске обале, а које је присвојила царица Јелена требало је исплатити укупно 1.600 перпера, што је било у складу са одредбом бр. 12 из хрисовуље, али и повељом краља Стефана Уроша III Дечанског из 1326. године

Иако је обрачунски период био дуг око 14 година, када се говори у укупном износу дуга, не може се одрећи чињеница да се радило о великој новчаној вредности, што је очито оптерећивало уобичајене српско-дубровачке привредне односе.

Када је реч о владаревим личним дуговањима, изворни подаци остављају места да се у том погледу нешто више каже. Дуг који је краљ Стефан Душан начинио због своје свадбе (која је била јула 1332. године) био је актуелан читавих дванаест и по година касније. Истом приликом, 10. децембра 1344. године, било је речи и о краљевом дугу који је начинио у Грачаници, као и неком на рачун вина.⁹³ У Грачаници се једном годишње, на Благовести (25. марта), одржавао панађур. Одлуком ктитора, краља Милутина, панађуру је припадао трг, како се чита у оснивачкој манастирској повељи,⁹⁴ па отуда разлог због кога су дубровачки трговци нашли у Грачаници. Долазак краља Стефана Душана на манастирску свечаност није им остао у најбољој успомени, пошто су били принуђени да робу коју је владар желео дају на вересију, што је био најмање пожељан облик пословања за сваког трговца.

⁹³ *Diversa Cancellariae* 14, fol 120, 10. XII 1344: quod Lampre Petri de Mençe deberet habere et recipere a Dame fillio Valis de Gondola etiam pecunie quantitatem de debito nuptiam domini regis Rassie et de debito Graçaniçe dicti domini regis et debito vini ipsius domini regis de quibus omnibus debitis et pecunias contigebat dicto Lampre etc.

⁹⁴ С. Новаковић, *Законски споменици*, 636; Р. Михаљчић, *Закони у старим српским исправама*, Београд 2006, 151.

Тканине и вино краљ Стефан Душан је дубровачким трговцима узимао на почетку своје владе, пре 6. новембра 1335. године, и то не само у на панађуру у Грачаници, већ и на трговима у Пологу и Призрену, процењене вредности око 600 перпера.⁹⁵ Уколико краљ није завео праксу да сваког пута када дође на грачанички панађур узме Дубровчанима робу, а да је не плати, пређашњи случај могао би се уклопити у наведени хронолошки оквир. Трговци тада вероватно нису ни слутили колико ће времена протећи док не наплате своја потраживања.

Један податак, такође с почетка владе краља Стефана Душана говори о великој штети насталој одузимањем луксузних тканина, у чему овог пута није директно учествовао сам владар. Тако је 6. јула 1335. године жалбу на Которане, браћу Петра и Франка, који су били новобрдски цариници, поднео дубровачки трговац, тужећи их да су му октобра претходне године у месту Сушици⁹⁶ узели скупocene тканине вредности око 300 перпера.⁹⁷ Остаје непознато како се завршио овај случај, па је неизвесно тврдити да ли је и овај дубровачки трговац чекао толико дуго да наплати своја потраживања.

Приликом преговора у Новом Брду септембра 1349. када су утврђени сви дугови које владар има да врати Дубровчанима, договорена је и тачна динамика исплате, у року од три године, из три извора владаревих прихода:

1. Цариник у Светом Срђу имао је да уступи Општини дубровачкој *кумерк солски дубровачки*, у току наредне три године, у износу од по 500 перпера годишње. Тако обезбеђених 1.500 перпера било је 16,15% од укупног дуга.

⁹⁵ *Diversa Cancellariae* 10, fol 171, 6. XI 1335: Marinus de Stilo fecit manifestum quod ipse vult et contentat quod Jache filius Marini de Crosio habeat et habere debeat omnem pecuniam quod dictos Marini habere et recipere debet a domino rege Raxie occasione drapporum sibi ablatorum usque presentem diem in Gracanicam, in Pillialoco et in Priseren etc. Уп. *Историја српског народа* I, 546 (С. Ћирковић); Р. Ћук, *Србија и Венеција у XII и XIV веку*, 70; С. Ћирковић, Б. Ферјанчић, *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, 97.

⁹⁶ Село се налази надомак Грачанице, око 2,5 км југоисточно од манастира. Помиње се у Грачаничкој повељи краља Милутина. С. Новаковић, *Законски споменици*, 633–634; А. Урошевић, *Топоними Косова*, Београд 1975, 137–138.

⁹⁷ *Diversa Cancellariae* 11, fol 32', 6. VII 1335: Stepe de Granni(?) coram domino comite conquerit super Petri de Sabie et France eius fratris de Cataro duaneros de Nouaberta, dicens quod de mense octubris proximo preterito in Susica per fortium sibi abstulerint VIII petias de drappis, quam III erant de stamecto et alie III de vaçeta valoris in toto omnes uerperorum IIIС +. Уп. Д. Динић-Кнежевић, *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, Београд 1982, 45.

2. Највећи део од укупног дуга, скоро две трећине (64,61%), који је владар прихватио да намири Дубровчанима, имао је да буде исплаћен за три године од царине зетских тргова, сваке од њих по 2.000 перпера.

3. Трећи део царевог дуга имао је да се измири од прихода призренске царине, исто тако за три године, али по 596 перпера годишње. На такав начин добијених 1.788 перпера чинило је преосталих 19,25% од укупног дуговања.

5.5. Процењена вредност укупног дубровачког удела у приходима владарева ризнице

Нема сумње да је највећи део дубровачког удела у владаревој ризници долазио преко средстава од закупа царина на српским трговима. Међутим, иако број сачуваних разрешних докумената из времена краља и цара Стефана Душана није занемарљив, на основу података који се из њих могу добити, не може се стећи ни оквирна представа колика је заправо била вредност прихода који су се по основу закупа царина сливали у државну благајну. Срећна је околност да се из уговора које је са српским краљем имало пословно друштво Вукасовић–Лукаревић–Гучетић види се да је годишња закупнина више српских царина износила 27.000 перпера. Међутим, остаје непознато који су све тргови били обухваћени овим закупом.

Када је 1332. године одређивана плата за дубровачког конзула у Србији, о чему је већ говорено, било је решено да се износ од 400 перпера одређен за ту потребу обезбеди тако што ће се од сваких 100 перпера робе која се извози у Србију одвајати 3 динара за конзулову плату. На основу ових елемената, једноставном рачуницом се може доћи до податка да је укупна годишња вредност дубровачког извоза у српску државу тада процењивана на 160.000 перпера.⁹⁸

⁹⁸ *Reformationes* 10, fol. 62', 8. III 1332: Et quod salarium dicti consulis debeat extrahi de doana que solvitur de mercationibus que mictuntur ad partes regni Raxie, que ducantur per dictum regnum, solvendo grossos tres per centenario de uerperorum. *Monumenta Ragusina* V, 343. Грегор Чремошник је сматрао да укупну вредност треба увећати за 10–12%, на 176.000–182.000 перпера, полазећи од чињенице да се Лампре Менчетић који је од 15. марта 1332. године узео у закуп дубровачку царинарницу обавезао да конзулу исплати речену суму у ратама, 200 перпера одмах, а остатак, 100

Имајући у виду наведени податак, а уз то и царинску стопу у износу од десетине вредности робе, излазило би да је годишња закупнина коју је плаћало пословно друштво Вукасовић–Лукаревић–Гучетић, чак и са Чремошниковим увећањем вредности извезене робе, далеко премашивала износ царине на целокупни процењени дубровачки извоз, што је разумљиво, пошто на српским трговима нису пословали само трговци из Дубровника.

Уколико се пође од мишљења да пословно друштво Вукасовић–Лукаревић–Гучетић није закупило све српске царине, наведени износ закупнине, односно прихода који су се директно сливали у владареву ризницу, морао би се увећати. У том смислу треба имати у виду да ће се у току даљег излагања све време говорити о најнижем процењеном износу прихода до кога је могуће доћи на основу расположивих изворних података.

Одмах иза царина по вредности су долазили приходи од трибута. На првом месту 2.000 перпера од Светодмитарског дохотка. За непуних 25 година владе Стефана Душана по овој основи Општина је имала да исплати 50.000 перпера. Како смо видели, значајан део тих средстава владар је употребљавао за измирење разних обавеза које су проистицале из пословних односа.

У периоду од 1333. до 1349. године на име Српског стонског дохотка, 500 перпера сваке године, Дубровник је требало да издвоји укупно 8.500 перпера. Припадајућа средства и по овој основи владар је употребљавао за намирење разних потраживања.

Могориш овде није узет у разматрање, не толико због релативно скромног износа колико због нередовних података о исплатама.

Ако се узме да је вредност дубровачког кумерка солског који је припадао српском владару годишње износила најмање 450 перпера, излази да је на рачун

после 6. и још 100 перпера после 9. месеца. Разуме се, мало је вероватно да је Менчетић овакву обавезу прихватио, а да у томе није проналазио пословни интерес, који је Чремошник израчунао на 10–12% добити. Из тог разлога је укупну процењену вредност извоза увећао за наведени проценат. Уп. G. Čremošnik, *Vrednost dubrovačkog izvoza u Srbiju i Bosnu*, 57–59. Шест и по година раније, 17. октобра 1325, за конзулову плату је предвиђено било да се издваја 5 динара на сваких 100 перпера извезене робе, из чега би се долазило да је за прикупљање 400 перпера било неопходно да се извезе робе најмање укупне вредности 96.000 перпера. *Monumenta Ragusina* V, 184. Из наведеног би се могло закључити да је у међувремено дошло до повећања обима извоза из Дубровника. В. напред стр. 116.

извезене соли из Дубровника Стефану Душану током читаве владе требало да је исплаћено око 11.250 перпера.

Уколико се има у виду до сада изнето, укупна најнижа процењена вредност дубровачког удела у годишњим приходима владарева ризнице би износила:

- за период 1331–1332. и 1350–1355: 29.450 перпера (27.000+2000+450)

- за период 1333–1349: 29.950 перпера (27.000+2000+500+450)

Током 25 година на име сталних годишњих прихода који су стизали од Дубровчана Стефан Душан је примио најмање 744.750 перпера ($8 \times 29.450 = 235.600$ и $17 \times 29.950 = 509.150$).

Укупни реални износ дубровачког удела у владаревој ризници, који нисмо кадри до краја да докучимо, чини се да је био прилично већи.

ЗАКЉУЧАК

При покушају да се донесе закључни суд о односима Стефана Душана и Дубровника неопходно их је сместити у шири историјски контекст. Ако се пође од чињенице да је од свих српских средњовековних владара, и то не само из рода Немањића, Стефан Душан остао у трајној позитивној успмени Дубровчана, природно је да се јавља потреба за објашњењем те појаве. Обично се у литератури сматрало да је крива српско-дубровачких односа у време Стефана Душана имала константну узлазну путању. Из пређашњег излагања могло се уочити да су ти односи током времена пролазили кроз различите фазе свог развоја, заиста са релативно лако уочљивом узлазном тенденцијом, која није била лишена падова, али који нису ишли испод озбиљних несугласица и напетости у међусобним односима.

У сваком од три периода владе Стефана Душана српско-дубровачки односи били су обележени особеностима које су проистикале из општих политичких околности.

Први контакти Стефана Душана и Дубровника дошли су свега неколико недеља након што је као млади краљ био уведен у управне надлежности у приморским крајевима српске државе (пролеће 1326). Од тада па до његове смрти (децембра 1355) протекле су непуне три деценије, у којима су се узајамни односи изграђивали.

Иако се у време заплета у Хумској земљи с пролећа 1326. године догодио први политички иступ младог краља, а недуго затим са дубровачке стране пристигла иницијатива да он дође у посету граду, односи Стефана Душана и Дубровника у пуном смислу до изражаја долазе тек пред крај 1330. године. Тада је млади краљ имао пуних 18 година, и раније се већ доказао на бојном пољу (против Босне и у Велбушкој бици). У том смислу и узрастом и стеченим искуством био је у прилици да у потпуности искористи сва овлашћења која су долазила са достојанством које је носио, што је јасно показала епизода у вези за

чврстим захтевом Дубровчанима да му се преда поклад Пурђића, што су уз велико опирање, на крају морали и да учине, како се потом испоставило на сопствену штету.

На самом крају овог, младокраљевског периода догодила се и прва посета Стефана Душана Дубровнику, средином маја 1331. године. Осим уопштене констатације да је она свакако била са дубровачке страна припремана и прижељкивана у циљу учвршћивања, сасвим могуће и унапређења односа са носиоцем управе у приморским крајевима српске државе, не могу се до краја докучити њени стварни домети, а да се не одлази у хипотетичка разматрања. Чињеница је да свега пар месеци касније долази до новог сукоба младог и старог краља, који се завршио превратом на српском престолу. И поред тога што су подстакнути пословним интересима настојали да активно учествују у превазилажењу несугласица у српској владарској породици које су почеле да се испољавају већ од првих месеци 1331. године, вест о промени на престолу која се збила у позно лето исте године, Дубровчани су примили са необичном радошћу. А како се недуго затим испоставило, тим догађајем биле су им обновљене наде да ће поново бити у прилици да покрену питање добијања Стонског рата који су изгубили у пређашњем оружаном сукобу са српском државом (1327–1328). Од тада па до уступања толико жељеног поседа прошло је свега нешто мање од две и по године. То је био, ван сваке сумње, догађај од немерљиве важности за Општину. Тада успостављен Српски стонски доходак, нешто касније уступљен српском Манастиру Светог Архангела Михаила у Јерусалиму, а онда у другој половини XV века пренесен на Хиландар и Светопавловски манастир на Светој Гори, био је најдужа правна последица односа Стефана Душана и Дубровника, која је трајала све до XIX века.

Међутим, свега нешто више од годину дана након уступања Стонског рата долази до прве веће несугласице са српским владаром. О озбиљности ситуације довољно говори чињеница да се краљ због Стонског рата беше (по)расрдио на Дубровчане. Изгледа да су у питање била доведена сва претходна постигнућа у вези са том ствари. Забринут краљевим гневом и одлучношћу, Дубровчани су посредством своје дипломатије успели да очувају интересе Општине. Од тада па

за наредних деценију и по кроз изворе се не могу уочити несугласице налик онима у вези са стонским питањем. У том периоду тежиште пажње српског владара је било усмерено далеко од Дубровника, што је свакако допринело исходу дубровачког подухвата око Стонског рата. Тај догађај не само да је обележио српско-дубровачке односе у краљевском периоду владе Стефана Душана, већ је, како ће се испоставити, означио почетак територијалног ширења Општине на рачун српских земаља из залеђа.

У време када је српски краљ био заокупљен офанзивном политиком према Византији, читав низ година српско-дубровачки односи су се преламали у Требињској области, где је носилац управе био слуга Дабижив. Тешке и дуготрајне непријатности које су Дубровчани имали са њим нису се дале лако решити, пошто је властелин склон самовољи изгледа имао подршку и разумевање свог суверена. Тек у време великог успеха српског оружја, када је Сер дошао у српске руке на измаку лета 1345. године, Дубровчани су код краља успели да издејствују повељу која је предвиђала заштиту њихових пословних интереса, угрожених додатним опорезивањем које је у Требињу спроводио Дабижив. Међутим, таквих *новитина*, како су их називали, у пракси се нису лако и једноставно ослободили.

Као што својевремено нису схватили у ком својству им се првог пута млади краљ обратио, па су га ословили као *сина краљевства*, онако како су били сасвим сигурни да је исправно, тако се и према царском достојанству српског владара у Дубровнику испрва обазриво поступало. Иако се Душан прогласио царем још у децембру 1345. године, када је његово посланство приспело у другој половини јануара 1346. године у Дубровник, на путу за Венецију, где су носили вести о будућем царском крунисању, званични дубровачки списи српског владара и даље називају краљем. И после два месеца, када се припремало свечано посланство које ће присуствовати царском крунисању, писару који је водио записник у једном тренутку попустила је пажња, иако је већ два пута исписао царску титулу српског владара, услед традиције дуге 130 година, трећег пута је започео *ре*, али пре него што је исписао треће слово, схватио је грешку, и прецртао исписано.

Други, и последњи, како се чини, велики неспоразум Дубровчана и Стефана Душана отпочео је крајем лета 1348. године. Трајао је годину дана, и у том времену Општина се упадљиво уздржавала од било какве иницијативе на српском двору. *Новштине*, како су називали нову царинску политику српске државе, као и повремене штете за које су сматрали одговорним српског цара, били су основни разлози захлађења односа. Дубровник је овог пута покренуо Венецију, чију је врховну власт признавао, настојећи да уз њену помоћ и њеним ауторитетом издејствује задовољење својих интереса у српској држави. Резултат млетачко-дубровачке дипломатске мисије на српском двору у позно лето 1349. године био је издавање хрисовуље која је постала образац и узор за сва будућа уређења односа Дубровника и политичких чинилаца из залеђа, па су се касније често се могла срести дубровачка позивања на *добре и старе законе које су имали са царем Стефаном*, мада су они били знатно старији од времена Стефана Душана.

Царева посета граду која се догодила наредне године, оставила је снажан утисак на Дубровчане. Остала је у трајном дубровачком сећању, а у извесном смислу, у виду анахронизма померана је у један сасвим другачији хронолошки и историјски контекст у дубровачким аналима који су забележени у каснијем периоду. Заједно са раније издатом хрисовуљом, на упечатљив начин је обележила српско-дубровачке односе у царском периоду владе Стефана Душана.

Укупна позитивна слика која је о Стефану Душану негована у Дубровнику у периоду након његове смрти била је утемељена у чврстим чињеницама. Три претходне генерације српских краљева Урош I, Милутин и Урош III водили су укупно шест ратова против Дубровника, а онда је наступио период дуг скоро 25 година у коме српски владар није био у оружаном сукобу са Општином. Поврх тога, за време истог владара, први пут након сто година Дубровник је успео да прошири своју територију, и то не у виду корекције граничне линије, већ стицањемседа чија је површина била вишеструко већа од читаве Астареје. Већ поменутом хрисовуљом српско-дубровачки односи су били уређени на најцеловитији начин до тада.

Догађаји који су уследили након цареве смрти, непријатне епизоде отвореног непријатељства са кнезом Војиславом Војиновићем и жупаном Николом Алтомановићем будиле су сећања на времена када је Дубровник у свом залеђу имао снажног владара који није испољавао отворено непријатељски став према Општини, већ напротив, изражавао висок степен разумевања за дубровачке интересе.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

<i>ВИИНЈ</i>	<i>Византијски извори за историју народа Југославије</i> VI, Београд 1986.
ГЗМ	Гласник земаљског музеја у Сарајеву
Глас СКА/САН/САНУ	Глас Српске краљевске академије / Српске академије наука / Српске академије наука и уметности
Гласник ДСС/СУД	Гласник Друштва српске словесности / Српског ученог друштва
Гласник	Гласник скопског научног друштва
Годишњак ДИ БиХ	Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине
Годишњица НЧ	Годишњица Николе Чупића
Гласник ИД НС	Гласник Историчарског друштва Новог Сада
Годишњак СФФ	Годишњак скопског Филозофског факултета
ГПБ	Грађа о прошлости Босне
<i>ЕСИ</i>	<i>Енциклопедија српске историографије</i> (ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић), Београд 1997.
Зборник ФФ у Београду	Зборник Филозофског факултета у Београду
Зборник МС ДН ЗРВИ	Зборник Матице Српске за друштвене науке Зборник радова Византолошког института
ИГ	Историјски гласник
ИЧ	Историјски часопис
<i>LOR</i>	<i>Liber omnium reformationum Civitatis Ragusii</i> , ed. A. Solovjev, Београд 1936.
К. Лиречек, <i>Споменици српски</i>	К. Лиречек, <i>Споменици српски</i> , Споменик СКА 11 (1892), репринт: Београд 2007.
П. Карано-Твртковић, <i>Србски споменици</i>	П. Карано-Твртковић, <i>Србски споменици или старе рисовуљ, дипломе, повелџ, и сношения босански, сербски, херцеговачки, далматински и дубровачки краљва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина</i> , Београд 1840.
S. Ljubić, <i>Listine</i>	S. Ljubić, <i>Listine o одношajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike I–X</i> , Zagreb 1868–1891.

ЛССВ	Лексикон српског средњег века (ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић), Београд 1999.
F. Miklosich, <i>Monumenta Serbica</i>	F. Miklosich, <i>Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae</i> 1858, репринт: Грац 1964, Београд 2006.
<i>Monumenta Ragusina</i>	<i>Monumenta Ragusina. Libri reformationum</i> I–V, Zagreb 1879–1897.
С. Новаковић, <i>Законски споменици</i>	С. Новаковић, <i>Законски споменици српских држава средњег века</i> , Београд 1912, репринт: Београд 2005.
Прилози КЈИФ	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор
М. Пуцић, <i>Споменици српски</i>	М. Пуцић, <i>Споменици србски</i> I–II, Београд 1858, 1862, репринт: Београд 2007.
Rad JAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
СБР	<i>Српски биографски речник</i> , А–Б, I том; В–Г, II том; Д–З, III том; И–Ка, IV том, Нови Сад 2004–2009.
Т. Smičiklas, <i>Diplomatički zbornik</i>	Т. Smičiklas i dr., <i>Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije</i> , I–XVII, Zagreb 1904–1981.
ССА	Стари српски архив
А. Соловјев, <i>Одабрани споменици</i>	А. Соловјев, <i>Одабрани споменици српског права</i> , Београд 1926.
Љ. Стојановић, <i>Повеље и писма</i>	Љ. Стојановић, <i>Старе српске повеље и писма</i> I–1, Београд – Сремски Карловци 1929; I–2 Београд – Сремски Карловци 1934, репринт: Београд 2006.
НЗ	Historijski zbornik

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

А. НЕОБЈАВЉЕНА И ОБЈАВЉЕНА ГРАЂА ДРЖАВНОГ АРХИВА У ДУБРОВНИКУ

*Reformationes**

Diversa Cancellariae

Diversa Notariae

Debita Notariae

Testamenta Notariae

Vendita Cancellariae

Liber Privilegiorum

Б. ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Annales Ragusini anonymi item Nicolai de Ragnina ed. Sp. Nodilo, Zagrabiae 1883.

Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, прев. Л. Мирковић, Београд 1935.

Белчовски Ј., *Гујом Адам, Упатство за патувањето во Светата земја, 1332 год*, Споменици на средновековната и поновата историја на Македонија, II, Скопје 1977, 601–620.

Византијски извори за историју народа Југославије VI, Београд 1986.

Valentini J., *Acta Albaniae Veneta I–1*, Palermo 1967.

Wenzel G., *Beiträge zur Quellenkunde der Dalmatinischen Rechtsgeschichte. Der „Liber de ordinamenti et delle usanze“ der Insel Meleda*, Archiv für Kunde Österreichischer Geschichtsquellen II/1–2 (1849) 9–35.

Giacomo di Pietro Lvccari, *Copioso Ristretto degli Annali di Rausa, libri quattro*, Venetia 1605.

* Објављено, али због разлога наведених у уводу сваки податак је сравњиван са изворником.

Грађа о сликарској школи у Дубровнику XIII–XIV в., књ. I, 1284–1499, ур. Ј. Тадић, Београд 1952.

Душанов законик, прир. Ђ. Бубало, Београд 2010

Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног, изд. В. Ћоровић, Светосавски зборник II, Београд 1939.

Ивић П., М. Грковић, Дечанске хрисовуље, Нови Сад 1976.

Јиречек К., Споменици српски, Споменик СКА 11 (1892), репринт: Београд 2007.

Карано-Твртковић П., Србски споменици или старе рисовуље, дипломе, повелъ, и сношения босански, сербски, херцеговачки, далматински и дубровачки краљва, царева, банова, деспота, кнезова, войвода и властелина, Београд 1840.

Kotorski spomenici. Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326–1335, прир. А. Mayer, Zagreb 1951

Kotorski spomenici. Druga knjiga kotorskih notara god. 1329, 1332–1337, прир. А. Mayer, Zagreb 1981

Lastovski statut, прир. А. Cvitanić, Split 1994.

Liber omnium reformationum Civitatis Ragusii, ed. А. Solovjev, Београд 1936.

Ljubić S., Listine o одношajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike I, Zagreb 1868.

Ljubić S., Listine o одношajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike II, Zagreb 1870.

Ljubić S., Listine o одношajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke republike III, Zagreb 1872.

Mauro Orbini, Il Regno degli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni Historia, Pesaro 1601.

Мавро Орбин, Краљевство Словена, Зрењанин 2006².

Miklosich F., Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Viennae 1858, репринт: Грац 1964, Београд 2006.

Милојевић М. С., Дечанске хрисовуље, Гласник СУД 12 (1880) 1–142.

Мишић С., Суботин-Голубовић Т., Светоарханђеловска хрисовуља, Београд 2003.

Mljetski statut, priredili i preveli Ante Marinović i Ivo Veselić, Split–Dubrovnik 2002.

Monumenta Ragusina. Libri reformationum I, Zagrabiae 1879.

Monumenta Ragusina. Libri reformationum II, Zagrabiae 1882.

Monumenta Ragusina. Libri reformationum III, Zagrabiae 1895.

Monumenta Ragusina. Libri reformationum V, Zagrabiae 1897.

Новаковић С., *Законик Стефана Душана цара српског 1349. и 1354. године*, Београд 1898.

Новаковић С., *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.

Пуцић М., *Споменици српски I–II*, Београд 1858, 1862, репринт: Београд 2007.

Радонић Ј., *Дубровачка акта и повеље 1*, Београд 1931.

Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens, II, Paris 1906, 438

Соловјев А., *Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века)*, Београд 1926.

Стојановић Љ., *Старе српске повеље и писма I–1*, Београд – Сремски Карловци 1929; I–2 Београд – Сремски Карловци 1934, репринт: Београд 2006.

Стојановић Љ., *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1902

Стојановић Љ., *Стари српски родослови и летописи*, Ср. Карловци 1927

Т. Smičiklas i dr., *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, IV, IX, X, XI, XII, Zagreb 1906, 1911, 1912, 1914.

Statut grada Dubrovnika, prir. A. Šoljić, Z. Šundrica, I. Veselić, Dubrovnik 2002.

М. Sufflay, *Pseudobrocardus. Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV vijeka*, Vjesnik Zemaljskoga Arkiva 13 (1911) 142–150.

Theiner A., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia II*, Romae 1860.

Тадих Ј., *Писма и упутства Дубровачке републике I*, Београд 1935.

Убичини А., *Уговор о савезу и пријатељству, међу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Уроша, потписан 27 марта 1308 год. у Абатији код Мелина*, Гласник СУД 27 (1870) 309–341.

Fermendžin E., *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagrabiae 1892.

Chronica ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451), item Joannis Gundulae (1451–1484), digessit Speratus Nodilo, Zagrabiae 1893.

Цамблак Г., *Књижевни рад у Србији*, Београд 1989.

Чremoшник Г., *Канцеларијски и нотарски списи 1278–1301*, Београд 1932.

В. ЛИТЕРАТУРА*

Алексић В., *Повеља цара Стефана Душана властеличићу Иванку Пробиштитовићу*, ССА 8 (2009) 69–80.

Атанасовски В., *Пад Херцеговине*, Београд 1979.

Beritić L., *Stonske utvrde*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku 3 (1954) 297–352.

Beritić L., *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, Split 1989.

Благојевић М., *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 2001.

Благојевић М., *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд 1973

Благојевић М., *Када је краљ Душан потврдио Дечанску хрисовуљу?*, ИЧ 16–17 (1966–1967) [1970] 79–86.

Благојевић М., *Крајишита средњовековне Србије*, Зборник радова са научног скупа Војне крајине и југословенским земљама у новом веку до Карловачког мира 1699, Београд 1989, 27–46.

Благојевић М., *Тепчије у средњовековној Србији, Босни и Хрватској*, ИГ 1–2 (1976) 7–47.

Божих И., В. Ђурђев, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XX (1972–1973)*, Sarajevo, 1974, 41–63, [критика], ИГ 1–2 (1976) 171–175.

* У овом одељку су донети и дипломатички радови у којима је објављивана изворна грађа са коментарима и објашњењима, због чега се они могу подвести и под литературу.

- Божих И., *Коњ добри и оружје (Уз члан 48 Душановог законика)*, Зборник МС ДН 13–14 (1956) 85–92.
- Бојанин С., *Забаве и светковине у средњовековној Србији од краја XII до краја XV века*, Београд 2005.
- Бубало Ђ., *Средњовековни архив Манастира Врањине (прилог реконструкцији)*, ССА 5 (2006) 243–276.
- Бубало Ђ., *Хиландар и Стонски доходак у XIX веку*, Хиландарски зборник 13 (2011) 83–103.
- Васиљевич Макушев В., *Исследования об исторических памятниках и бытописателях Дубровника*, Санктпетербург 1867.
- Веселиновић А., *Документи о првом помену Чачка у средњем веку*, у: Чачак у прошлости, Чачак 1995.
- Веселиновић А., *Држава српских деспота*, Београд 2006.
- Веселиновић А., *Повеља деспота Стефана Лазаревића Дубровчанима*, ССА 10 (2011) 151–164.
- Веселиновић А., *Трговина у Србији у доба Деспотовине*, Београд 1982 (маристарски рад у рукопису)
- Веселиновић А., *Царински систем у Србији у доба Деспотовине*, ИГ 1–2 (1984) 7–38.
- Винавер В., *Прилози историји племенитих метала, цена и надница (средњовековни Дубровник)*, ИГ 1–2 (1960) 51–93.
- Вујошевић Ж., *Повеља краља Стефана Душана о цркви Светог Николе у Добрушци*, ССА 4 (2005) 51–67.
- Вулетић Вукасовић В., *Цар Душан у Дубровнику*, Дубровник 1912.
- Vego M., *Naselja bosanske srednjovjekovne države*, Sarajevo 1957
- Vekarić N., *Pelješka naselja u 14. stoljeću*, Dubrovnik 1989.
- Vekarić N., *Stanovništvo poluotoka Pelješca I–II*, Dubrovnik 1992–1993.
- Voje I., *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Sarajevo 1976.
- Гецић М., *Дубровачка трговина сољу у средњем веку*, Зборник ФФБ 3 (1955) 95–153.
- Глунчић П., *Из прошлости града Стона XIV–XIX вијека*, Београд 1961.

- Грујић Р., *Гроб цара Душана*, ГСНД I 1–2 (1926) 488–489.
- Грујић Р., *Конавли под разним господарима*, Споменик СКА 66 (1926) 1–121.
- Грујић Р., *Краљица Теодора мати цара Душана*, ГСНД I 1–2 (1926) 309–328.
- Gušić B., *Kako je Mljet pripao Dubrovačkoj republici*, Zbornik iz dubrovačke prošlosti Milanu Rešetaru o 70oj godišnjici života. Prijatelji i učenici, Dubrovnik 1931, 47–54.
- Даничић Ђ., *Рјечник из књижевних старина српских II*, Београд 1863.
- Даничић Ђ., *Рјечник из књижевних старина српских III*, Београд 1864.
- Динић М., *Однос између краља Милутина и Драгутина*, ЗРВИ 3 (1955) 49–82.
- Динић М., *Дубровачка средњовековна караванска трговина*, ЈИЧ 3 (1937) 119–146 (=Из српске историје средњег века, Београд 2003, 687–710).
- Динић М., *Дубровачки трибути. Могориш, Светодмитарски и Конаваоски доходак и Провижиун браће Владковића*, Глас СКА CLXVIII (1935) 205–256 (=М. Динић, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 711–755).
- Динић М., *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 87–118.
- Динић М., *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни II*, Београд 1962.
- Динић М., *Из српске историје средњег века*, Београд 2003.
- Динић М., *Крстасти грошеви*, ЗРВИ 1 (1952) 86–111.
- Динић М., *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932.
- Динић М., *Област Бранковића*, Прилози КЈИФ 26 (1960) 5–30.
- Динић М., *Повеље кнеза Десе о Мљету*, ПКЈИФ 28 1–2 (1962) 5–16.
- Динић М., *Хумско-требињска властела*, Београд 1967 (=М. Ј. Динић, Из српске историје средњег века, Београд 2003, 317–408).
- Динић М., *Српске земље у средњем веку*, Београд 1978.
- Dinić M. J., *Vid Vuletić-Vukasović*, ЈИЧ 1 (1935) 273–274.
- Dinić M., *O vitezu Palmanu*, Zgodovinski časopis 6–7 (1952–1953) 398–401.
- Динић-Кнежевић Д., *Тканине у привреди средњовековног Дубровника*, Београд 1982.

- Ђорђевић Т. Р., *Вид Вулетић-Вукасовић (у спомен двадесетпетогодишњег службовања и књижевног рада)*, Караџић 11–12 (1900) 199–202.
- Ђурић В. Ј., *Дубровачка сликарска школа*, Београд 1963.
- Ђурић И., *Дежевски сабор у делу Данила II*, Зборник радова *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд 1991, 169–195.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti* 3, Inj-Portl, Zagreb 1964.
- Енциклопедија српске историографије*, прир. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1997.
- Живојиновић М., *О времену склапања брака Стефана Уроша III (Дечанског) са Маријом Палеолог*, ЗРВИ 38 (1999/2000) 327–330.
- Живојиновић М., *Светогорци и стонски доходак*, ЗРВИ 22 (1983) 165–206.
- Зборник Константина Јиречека I*, ур. М. Динић, Београд 1959.
- Историја народа Југославије*, Београд 1953.
- Историја српског народа I*, Београд 1981.
- Историја Црне Горе II–1*, Титоград 1970.
- Ivković М., *Ustanova „mladog kralja“ и srednjovekovnoj Srbiji*, ИГ 3–4 (1957) 59–80.
- Јанковић М., *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
- Јечменица Д., *Два писма бана и краља Твртка I Дубровчанима о Стонском дохотку*, ГПБ 1 (2008) 37–52.
- Јечменица Д., *Две разрешнице краља Стефана Душана за Домању Менчетића са браћом*, ССА 8 (2009) 45–55.
- Јечменица Д., *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 51–61.
- Јечменица Д., *Повеља банице Јелисавете и бана Стефана II кнезу Вукцу Хрватинићу*, ГПБ 2 (2009) 11–23.
- Јечменица Д., *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о трговини*, ССА 10 (2011) 17–28.
- Јечменица Д., *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 25–50.
- Јечменица Д., *Разрешница краља Душана за дубровачко трговачко друштво Вукасовић-Лукаревић-Гучетић*, ССА 8 (2009) 37–44.

- Јечменица Д., *Разрешница краља Стефана Уроша III Дечанског за Дубровчанина Луку Лукаревића*, ССА 7 (2008) 37–49.
- Јечменица Д., *Свадба сербског короља Стефана Душана*, Историја мирових цивилизација: културне догађаје као одражавање друштвених процеса, Краснојарск 2012, 32–41.
- Јечменица Д., *Стонска повеља бана Стефана II Котроманића*, ГПБ 3 (2010) 29–46.
- Јечменица Д., *Хрисовула цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, ССА 11 (2012) у штампани
- Јиречек К., *Властела хумска на натпису у Величанима*, ГЗМ 4 (1892) 279–285 (= *Зборник Константина Јиречека I*, ур. М. Динић, Београд 1959, 425–432)
- Јиречек К., *Историја Срба I*, Београд 1978.
- Јиречек К., *Историја Срба II*, Београд 1978.
- Јиречек К., *Романи у градовима Далмације током средњег века*, Зборник Константина Јиречека II, Београд 1962.
- Јиречек К., *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник Константина Јиречека I, Београд 1959, 205–304.
- Јиречек К., *Уговор Стефана Првовјенчаног са Дубровчанима*, Гласник СУД 47 (1879) 304–311.
- Jireček K., *Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan*, Archiv für slavische Philologie 22 (1900) 175–176.
- Jireček K., *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhangelja Mihajla u Jerusalimu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, 527–542.
- Jireček K., *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka*, Dubrovnik 1915.
- Калић Ј., *Београд у средњем веку*, Београд 1967.
- Калић Ј., *Српски државни сабори у Расу*, Саопштења Републичког завода за заштиту споменика културе 29 (1990) 21–33.
- Карацић В. С., *Народне српске пјесме. Књига друга. У којој су пјесме јуначке најстарије*, Лајпциг 1823.

- Ковачевић Љ., *Вук Бранковић (1372–1398)*, Годишњица НЧ 10 (1888) 215–301.
- Ковијанић Р., *Протовестијар Грубо*, Историјски записи 10 1–2 (1954) 220–225.
- Кораћ Д., *Повеља краља Стефана Душана Манастиру Свете Богородице у Тетову. Прилог српској дипломатици и сфрагистици*, ЗРВИ 23 (1984) 141–165.
- Кос М., *Дубровачко-српски уговори до средине XIII века*, Глас СКА 122 (1927) 1–65.
- Костић К. Н., *Цар Стеван Душан и град Дубровник. Државно-трговински односи*, Извештај Гимназије Св. Саве у Пироту за школску 1900–1901, Београд 1901, 3–12.
- Крекић Б., *Зашто је вођен и када је завршен рат Дубровника и Србије 1301–1302?*, ЗРВИ 17 (1976) 417–423.
- Крекић Б., *Курирски саобраћај Дубровника са Цариградом и Солуном у првој половини XIV века*, ЗРВИ 1 (1952) 113–119.
- Крекић Б., *Млеци и унутрашњост Балкана у XIV веку*, ЗРВИ 21 (1982) 143–158.
- Крекић Б., *О рату Дубровника и Србије 1327–1328*, ЗРВИ 11 (1968) 193–204.
- Крекић В., *Uz jednu studiju o Branivojevićima*, ИГ 4 (1963) 95–97.
- Krizman B., *Diplomati i konzuli u starom Dubrovniku*, Zagreb 1957.
- Krstić B., *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*, Beograd 1984.
- Ласкарис М., *Византијске принцезе у средњовековној Србији*, Београд 1926.
- Лекић Д. Ст., *Симеон Кончаревић епископ далматински и бококоторски (1751–1757; † 1769)*, Далматински епископ Симеон Кончаревић и његово доба. Споменица о 200-годишњици његове смрти (1769–1969), Београд 1970, 28–46.
- Лексикон српског средњег века*, ур. С. Ћирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999.
- Lexicon latinitatis medii aevi Iugoslaviae*, Zagreb 1978.
- Liepopili A., *Ston u srednjim vijekovima – crkveno-istorijska studija na odgovor Episkopu Nikodimu*, Dubrovnik 1915.
- Lučić J., *Dubrovačka Astoreja (granice i područje do 1366)*, Beritićev zbornik, Dubrovnik 1960, 49–55.
- Lučić J., *Historijska topografija dubrovačke Astoreje (do god. 1366)*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 8–9 (1960–61) 275–298.

- Lučić J., *Povijest Dubrovnika*, Zagreb 1973.
- Lučić J., *Prošlost dubrovačke Astaraje*, Dubrovnik 1970.
- Маловић М., *Стефан Дечански и Зета*, ИЗ 41 (1979) 5–69.
- Маловић-Ђукић М., *Biste de Primutis, которски властелин (XIV век)*, ИЧ 55 (2007) 73–82.
- Маловић-Ђукић М., *Которски властелин Тома Павла Тома*, ИЧ 48 (2001) 59–72.
- Манкен И., *Дубровачки патрицијат у XIV веку I–II*, Београд 1960.
- Марковић П., *Одношаји између Србије и Угарске (1331–1355)*, Нови Сад 1903.
- Медини М., *Дубровник Гучетића*, Београд 1953.
- Medini M., *Starine dubrovačke*, Dubrovnik 1935.
- Мијушковић Ј., *Хумска властеоска породица Санковићи*, ИЧ 11 (1960) 17–54.
- Милаш Н., *Књижевне вијести*, Гласник православне далматинско-истарске епархије, год. V, бр. 8, Задар 1897, 129–131.
- Милаш Н., *Стон у средњим вијековима*, Дубровник 1914.
- Миљковић Б., *Немањићи и Свети Никола у Барију*, ЗРВИ 44 (2007) 275–294.
- Михаљчић Р., *Закони у старим српским исправама*, Београд 2006.
- Михаљчић Р., *Крај Српског царства*, Београд 1989.
- Михаљчић Р., *Мљет као баштина которске властеле*, ЗРВИ 41 (2004) 387–397.
- Михаљчић Р., *Мљетске исправе цара Уроша*, ССА 3 (2004) 71–87.
- Михаљчић Р., *Повеља Стефана Остоје Дубровчанима (15. јануар 1399)*, ГПБ 1 (2008) 123–135.
- Мишић С., *Стон и Пељешац од 1326. до 1333. године*, ИЧ 42–43 (1995–1996) 25–32.
- Мишић С., *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996.
- Мошин В., *Повеље цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о Манастиру Св. Николе на скадарском острву Врањини*, Археографски прилози 3 (1981) 7–36.
- Мошин В., *Св. патријарх Калист и Српска црква*, Гласник Српске православне цркве 27 (1949) 192–206.
- Мргић-Радочић Ј., *Повеља бана Стјепана II Котроманића кнезу Вуку и Павлу Вукославићу*, ССА 1 (2002) 79–92.

- Мргић-Радојчић Ј., *Повеља Стјепана II Котроманића великом кнезу Гргуру Стјепанићу*, ССА 3 (2004) 19–33.
- Маџурањић В., *Izvori dubrovačkoga historika Jakova Lukarevića*, Narodna starina 3–8 (1924) 121–153.
- Миклошић Фр., *Psaltir s tumačenjem pisan 1346 za Branka Mladenovića*, Starine JAZU 4 (1872) 29–62.
- Miller W., *The Marquisate of Boudonitza (1204–1414)*, Journal of Hellenic Studies 28 (1908) 234–249.
- Митић И., *O dubrovačkim konzulima na Balkanu*, Balcanica 6 (1975) 63–76.
- Ненадовић С., *Душанова задужбина манастир Светих Арханђела код Призрена*, Београд 1967.
- Новаковић С., *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, репринт: Београд 2005.
- Острогорски Г., *Историја Византије*, Београд 1998.
- Петровић В., *Гора Прозрак и двор Неродимља*, ИЧ 59 (2010) 131–140.
- Поповић М., *Краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд 2010.
- Поповић Р., *Повеља бана Стјепана II Котроманића о решавању спорова између Босне и Дубровника*, ССА 6 (2007) 35–54.
- Порчић Н., *Акт једног српског краља о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 11–19.
- Порчић Н., *Акт краља Стефана Уроша III о разрешењу рачуна Дубровчанина Андрије Пештића*, ССА 2 (2003) 21–28.
- Порчић Н., *Писма немањихких владара Дубровчанима о подизању Светодмитарског дохотка*, ССА 7 (2008) 11–26.
- Порчић Н., *Повеља краља Стефана Дечанског Дубровчанима из 1326. године*, ССА 6 (2007) 19–34.
- Порчић Н., *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о царини слуге Дабижива*, ССА 5 (2006) 83–98.
- Порчић Н., *Случај Урса Перклуза*, ИЧ 51 (2008) 371–387.
- Пурковић М. Ал., *Јунаци српских народних песама*, Химелстир 1983.

- Пурковић М. Ал., *Српски патријарси средњег века*, Диселдорф 1976.
- Пурковић М., *Авињонске папе и српске земље*, Пожаревац 1934.
- Пурковић М., *Итинерар краља и цара Стефана Душана*, Гласник СНД 19 (1938) 239–244.
- Пурковић М., *Јелена – жена цара Душана*, Диселдорф 1975.
- Purković M., *O senata i srednjovekovnim srpskim zemljama*, Narodna starina XII (1933) 260–265.
- Радојичић Ђ. Сп., „Седам чинова“ драме људског живота према Шекспиру и старим српским рукописима, Творци и дела старе српске књижевности, Титоград 1963, 349–351.
- Радојковић Б., *Накит код Срба*, Београд 1969.
- Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, прир. Д. Мрђеновић, Београд 1991.
- Руварац И., *Вукан најстарији син Стефана Немање и Вукановићи*, Годишњица НЧ 10 (1888) 1–9.
- Rački F., *Notae Joannis Lucii*, Starine JAZU 13 (1881) 211–268.
- Српски биографски речник*, А–Б, I том; В–Г, II том; Д–З, III том; И–Ка, IV том, Нови Сад 2004–2009.
- Синдик Д. И., *Српска средњовековна акта у Манастиру Хиландару*, Хиландарски зборник 10 (1998)
- Соловјев А., „Градски закон“ у средњовековној Србији, Архив ПДН 16 (1928) 342–349.
- Спремић М., *Бранковићи – обласни господари Косова*, Свети кнез Лазар – Споменница о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд 1989, 121–130.
- Станојевић С., *Борба за самосталност католичке цркве у немањинској држави*, Београд 1912.
- Суботић Н., *Владика Симеон Кончаревић и његов летопис*, Магазин сјеверне Далмације, Сплит 1934, 43–52.
- Томац П., *Велбушка битка*, Војно-историјски гласник 4 (1952) 99–111.

- Томовић Г., *Војиновићи*, Споменица академика Симе Ћирковића, Београд 2011, 355–366.
- Томовић Г., *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд 1974.
- Тошић Ђ., *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево 1987.
- Тошић Ђ., *Требињска област у средњем вијеку*, Београд 1998.
- Трифунровић Ђ., *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*, Београд 1992².
- Тadić J., *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939.
- Трпковић В., *Бранивојевићи*, ИГ 3–4 (1960) 55–85.
- Трpković V., *Oko „ustupanja“ Stona i Pelješca Dubrovčanima (1326–1333)*, ИГ 1 (1963) 39–60.
- Ћирковић С., *Владарски двори око језера на Косову*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 20, Нови Сад 1984, 67–82.
- Ћирковић С., *Друго писмо митрополита јерусалимског Михаила Дубровчанима*, ССА 8 (2009) 137–141.
- Ћирковић С., *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964.
- Ћирковић С., Ковачевић-Којић Д., Ћук Р., *Старо српско рударство*, Београд 2002.
- Ћирковић С., *Краљ у Душановом законику*, ЗРВИ 33 (1994) 149–164.
- Ћирковић С., *Осумњичене повеље кнегиње Милице и деспота Стефана*, ИЧ 6 (1956) 149–152.
- Ћирковић С., *Писмо митрополита јерусалимског Михаила Дубровчанима*, ССА 8 (2009) 129–135.
- Ћирковић С., *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године*, ССА 5 (2006) 43–49.
- Ћирковић С., *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње Цркви Светог Николе у Барију (спорне аутентичности)*, ССА 4 (2005) 87–98.
- Ћирковић С., *Повеља цара Стефана Душана о границама Котора*, ССА 10 (2011) 37–59.
- Ћирковић С., *Прва повеља краља Стефана Дечанског Дубровнику*, Прилози КЈИФ 37 (1971) 208–212.

- Ћирковић С., *Работници, војници, духовници*, Београд 1997.
- Ћирковић С., *Рат и друштво. Најамници и њихова цена*, Работници, војници, духовници, Београд 1997, 349–366.
- Ћирковић С., *Срби међу европским народима*, Београд 2004.
- Ћирковић С., *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964.
- Ћирковић С., *Хиландарска свећа у Дубровнику*, Настава историје 8 (1998) 8–12.
- Ђоровић В., *Хисторија Босне*, Београд 1940.
- Ћук Р., *Дубровачка породица Немања пореклом из Пљеваља*, Гласник завичајног музеја Пљевља 2 (2001) 37–46.
- Ћук Р., *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986.
- Урошевић А., *Топоними Косова*, Београд 1975.
- Фејић Н., *Један поглед на ратове Дубровника*, ИЧ 56 (2008) 117–151.
- Ферјанчић Б., *Севастократори и кесари у Српском царству*, Зборник ФФ у Београду X–1 (1970) 255–269.
- Ферјанчић Б., Ћирковић С., *Стефан Душан – краљ и цар (1331–1355)*, Београд 2005.
- Флоринский Т., *Южные славяне и Византия во второй четверти XIV века*, С. Петербург 1882.
- Foretić V., *Kada je i kako Stonski Rat došao pod vlast Dubrovnika*, Pelješki zbornik 1976, 81–92.
- Foretić V., *Kroz prošlost poluotoka Pelješca*, Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470–1970, Omiš 1970, 251–326.
- Foretić V., *Povijest Dubrovnika do 1808 I*, Zagreb 1980.
- Foretić V., *Ugovor Dubrovnika sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Rad JAZU 283 (1951) 51–118.
- Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb 2010.
- Чернова М. А., *Грамота царя Стефана Уроша дубровчанам о дарении земли от Люты до Курила*, ССА 11 (2012) у штамп.
- Чернова М. А., *Грамота царя Стефана Уроша дубровчанам о торговле*, ССА 8 (2009) 81–86.
- Чернова М. А., *Письмо царя Стефана Уроша дубровчанам*, ССА 9 (2010) 88–89.

- Čremošnik G., *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog vremena*, GZM 41 (1929) 81–94.
- Čremošnik G., *Studije za srednovjekovnu diplomatiku i sigilografiju južnih Slovena*, Sarajevo 1976.
- Čremošnik G., *Vrednost dubrovačkog izvoza u Srbiju i Bosnu*, GZM 41 (1929) 57–60.
- Шкриванић Г., *Битка код Велбужда 28. VII 1330*, Весник војног музеја 16 (1970) 67–76.
- Шкриванић Г., *Путеви у Средњовековној Србији*, Београд 1974
- Шуица М., *О кесару Гргуру*, ЗРВИ 34 (1995) 161–173
- Шуица М., *Однос кнеза Лазара и Вука Бранковића у светлу дубровачких исправа из 1387. године*, ССА 9 (2010)
- Шуица М., Суботин-Голубовић Т., *Повеља Вука Бранковића Дубровнику*, ССА 9 (2010) 217–232.
- Šidak J., *Vjerski odnosi u Stonu i na Stonskom Ratu (Pelješcu) u srednjem vijeku*, HZ 33–34 (1980–81) 275–290.
- Šišić F., *O hrvatskoj kraljici Margareti*, Dubrovnik – mjesečna ilustrovana revija I/4–5 (1929) 124–137; I/7 (1929) 230–248; I/8 (1929) 251–268 (=F. Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti*, Dubrovnik 1930.
- Šišić F., *Prilog rodoslojju Kurjakovića knezova krbavskih od plemena Gusić*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, 9–1 (1907) 77–80.
- Šundrica Z., *Stonski Rat u XIV stoljeću (1333–1399.)*, Pelješki zbornik 1980, 73–190.

П Р И Л О Ж И

I
ДИПЛОМАТИЧКА ГРАБА

1.
Повеља о трговини
крај 1331.

+ Пише крал(к)в(ст)в(о) ми да кс[тъ] вѣдомо всакомѣ, с'твори м(и)л(о)сть крал(к)в(ст)в(о) ми всѣмъ трговцемъ |2| дѣровъчкимъ, кои хode по земли крал(к)вства м)и. И такози имъ се вѣѣта крал(к)в(ст)в(о) ми въ |3| Г[оспо]да Б(о)га и въ Прѣч(и)стѣю матеръ Б(о)жию), да и(м)ъ не ѣзме ница крал(к)в(ст)в(о) ми безъ кѣ|4|па, ни кнезь крал(к)в(ст)в(а) ми, ни ки <влас>телинь ѣ земли крал(к)в(ст)в(а) ми, да не ѣзме ни|5|ца безъ кѣпа, ни само крал(к)в(ст)в(о) ми да не ѣзме силомъ, безъ кѣпа, развѣ да си прода|6|ю свободно, хode по земли крал(к)в(ст)в(а) ми, ни на панагюри, ни ѣ кокомъ тргѣ ѣ земли |7| крал(к)в(ст)в(а) ми, да имъ ница не ѣзме силомъ крал(к)в(ст)в(о) ми, развѣ да хode по трговѣхъ. И цю |8| своимъ(ь) воломъ продаю крал(к)в(ст)в(ѣ) ми, да имъ крал(к)в(ст)в(о) ми плакѣ кѣпъ, како и прочи людие. |9| И на мою вѣрѣ, на крал(к)вѣ, да се ни ѣ чемъ не потвори крал(к)в(ст)в(о) ми цю съмъ пис(а)лъ.

|10| + СТ(Е)ФАНЪ КРАЛЪ

На полеђини: Pouelia Stephani regis et postmodum imperatoris, |2| qualiter mercatores debent vendere ita libere suas |3| mercationes regi et baronibus sicut et ceteris communalibus |4| personis.

Очуваност: оригинал

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 136.

Материјал: папир

Издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 37, бр. 28; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 120, бр. 110; С. Новаковић, *Законски споменици*, 166–167; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 54, бр. 56; Д. Јечменица, *Повеља краља Стефана Душана Дубровчанима о трговини*, ССА 10 (2011) 17–28.

2.
Повеља о куповини жита
1332?

+ Пише краљество ми сие да ксѣ вѣдомо всакомѣ, створи хъ милость дѣровчаномъ всѣмъ, да си кѣпѣю жито по земли и по градовѣхъ краљества ми свободно, да имъ никто не забави, ни властелинь ни владалць краљества ми. И кто имъ продак, и томѣ да нѣ забаве ни шѣ кога, да продак свободно. Кто ли се

вѣрѣте ѿчинивѣ нѣкою забавѣ Дѣбровчанинѣ или земланинѣ, кои мѣ продахъ жито,
да приме гнѣвъ и наказаниѣ въ королевѣства ми, и да плати королевѣствѣ ми ·ѣ· сътъ
перперѣ. И сию имѣ милость створи хъ ѿ Перодимли, мѣсеца авгѣста ·дѣ· днь.

+ Стефанъ краль.

Очуваност: изгубљена

Издања: П. Карано-Твртковић, *Србскии споменици*, 38, бр. 29; F. Miklosich, *Monumenta
Serbica*, 119–120, бр. 109; С. Новаковић, *Законски споменици*, 166; Љ. Стојановић, *Повеље и писма*
I–1, 47, бр. 53.

3.

Прва стонска повеља

(српска редакција)

1333, јануар 22.

+ Г(оспод)ъ с небесъ призрѣ видѣти съ(и)ни (!) чловѣчаскиѣ и ѿслишати гласъ
всѣхъ ѿфаѣщиѣхъ на нь, |2| др(ъ)жеи вѣластию Божѣю тварь, имже ц(а)рие
ц(а)рствѣють и мѣчители др(ъ)жеть землю. |3| Б(о)гъ едиини Б(о)гъ едиини (!) И(сѣ)с
Х(ристо)съ вѣчера и д(ъ)н(ъ)съ тажде и ва вѣки, избрани свети роди|4|тельѣ и
прародительѣ кралѣвѣства ср(ъ)пске землѣ и поморске и прослави ихъ паче |5|
всиѣх(ъ) ц(а)рѣ земалниѣх(ъ) на земли и пакѣ на небеси вѣнѣци свѣтлѣми
ѿкрасив(ъ) ихъ съ свѣми |6| светлѣми, такъ не ѿтапаа се кътъ всѣмъ вазеленѣмъ блажена
нихъ паметь.

Въдъ нихъже |7| плем(е)не и гзъ избранъ вѣхъ помѣщию Божию и прѣчисте его
Матере и молитвами ихъ |8| Стефан(ъ), м(и)лостію Божию краль вѣсиѣхъ
ср[ъ]пскиѣхъ земалъ и поморскиѣхъ, иже |9| не далекъ въдъ нихъ плѣтѣю, на праднѣкъ и
ѿнѣкъ, синъ же ихъ и наследникъ истини въдъ |10| светаагъ нихъ корѣна,
повелѣнькѣмъ и сѣдѣмъ Божиѣмъ прикѣмъ всѣмъ др[ъ]жавѣмъ ср(ъ)пске |11| землѣ и
(сѣ)де на пристолью кралѣвѣства ср(ъ)пскагъ тако ц(а)рѣ и владика всемъ |12|
стежанью светлѣхъ родителъ моѣхъ, и въдъ свиѣхъ приемлѣ часть и славъ и дари
много.

Въ |13| сѣхъже всѣхъ видѣхъ ср[ъ]дчанѣмъ любавъ и вѣрнѣмъ поравъ-танѣмъ
родителѣмъ и прароди|14|телѣмъ кралѣвѣства ми и самомъ кралѣвѣствѣ ми властѣла
славнаагъ града Дѣ|15|бровника и въ пр(ъ)вѣмъ моѣмъ пришастіѣ на кралѣвѣствѣмъ дари, кже
ми дароваше |16| ·й· тисѣщъ п(ер)перѣ, инѣе много потрѣбе безчислѣнѣе са любовью
нихъ нѣлице|17|мѣрною.

И за ѿмилѣнья ихъ ради, кади послаше кралѣвѣствѣмъ ми свѣмъ властѣле |18| и
братѣю свою Павла Мартинѣшевиѣмъ и Климетѣмъ Гочетиѣмъ и Николѣмъ Лѣкарѣвиѣмъ,
|19| дахъ имъ с милостію и са ѿтвергѣнькѣмъ Ратѣ стонски са свѣми мѣгѣми своими
|20| и заселци и с людѣми, и да сѣмъ вѣласни зидати га на Прѣвѣлаци и на дрѣгомъ
мѣстѣ, |21| гдѣ имъ вѣде хѣтѣньѣ. И вѣще имъ придахъ въдъ Прѣвѣлаке ѿскраи мора
до дѣв(р)овачке |22| мѣгѣ, и сѣлишта коѣ сѣмъ тѣзи вила, и Посрѣгѣниѣмъ, како вѣтѣче
Нерѣтва до |23| мора. И тѣмъ все да имъ кралѣвѣство ми ѿ вѣчинѣмъ и дѣцѣмъ ихъ(ъ) и
ѿнѣчью нихъ.

|24| Я ѡпѣина дѣрѡвачка да ми даѣ на всако годице на Великъ дань ·ѣ· сать п(ер)перь |25| вѣтачцїехъ ѡтъ тогази мѣста дохотка кралквствѡ ми, и свѣмь кокъъ Б(о)гъ изволи |26| г(о)сподовати кралквствѡмъ ср(ь)пциемъ по мнѣ. И да посла кралквство ми винѡ |27| на Великъ дань ѡзети двѡх(ѡ)дакъ више писани, ·ѣ· сать п(ер)перь, какѡ и дрѡги доходакъ дѣрѡ|28|рѡвачки (!) ѡзима кралквство ми. Ако ли ми не плате на рѡкъ, да даде двоинѡ.

|29| Я тѡ имь м(и)лостъ ѡчини кралквство ми ѡ Полозїе въ лѣтоѡ (!) ·ѣ· ѡ ·ѡ ·ѡ ·ѡ ·ѡ (!) м(ѣ)сеца жен(ѡ)ра ·ѣ· и ·ѣ· дань. |30| Я тѡи вѣхѡ: свѣсвешни кпискѡпъ призрѣнски Арсение, казнацъ Бальдовинъ, воевода Гра|31|дисавъ, жѡпанъ Враткѡ, кнезь Грьгѡрь Кѡрѡковиѣ, ставилацъ Милошь, в(о)евода Деѡанъ Мани|32|такъ, Градисавъ ѡшеница, Никола Бѡѣа, архидїацъ Маринъ Баранинъ.

И ꙗкоже Б(о)гъ |33| изволи г(о)спо(д)ствовати по насъ, молю ꙗко г(о)спо(д)и(а) и бр(а)та сѣга писаньѡ не потвори(ти) ꙗже даровах(ь) |34| за правѡ любаѡ властелѡмъ(ь) дѣрѡвачциемъ, за поработаньѡ и за часть нїхъ. Тѡ ли |35| сїе потвори да естъ проклетъ ѡтъ Г(о)спо(д)а Б(о)га свѣдржителѡ и ѡтъ причисте ꙗко Матере и ѡтъ |36| ·ѣ· апостолѡ Божиехъ(ь), и ѡд ·ѣ· евангелїсте, и ѡд ·ѣ· и ·ѣ· светиехъ ѡтацъ ꙗже ва Нїтеи (!) |37| и да естъ причестанъ Юди придателю Христовѡ, и ѡд кралквства ми да естъ прокле(т)ь. |38| Я такови да прими гниевъ и наказаньѡ ѡд кралквства ми, и да плати ·ѣ· тисѡць |39| п(ер)перь, и да ми е невѣранъ.

|40| + СТ(Е)ФАНЪ ПО М(И)Л(О)СТИ Б(О)ЖИИ КРАЛ(Ъ) ВСЕХ (!) СР[Ъ]БСКЕ ЗЕМЛЕ И ПОМ(О)РСКЕ :

Очуваност: четири преписа из XV века, оригинал изгубљен

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Liber Privilegiorum*, fol. 22'-23'; *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 99.

Материјал: папир

Издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 45–47, бр. 37; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 103–105, бр. 88; Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik IX*, 221–223, бр. 177; С. Новаковић, *Законски споменици*, 297–298 (делови изостављени); А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 119–121, бр. 60; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–I, 48–52*, бр. 54; Д. Јечменица, *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 25–50.

4.

Прва стонска повеља

(латинска редакција)

1333, јануар 22.

Stephanus Dei gratia Seruie, Dalmacie, Dioclie, Albanie, Çente, Chelmensis, et Maritime regionis rex. Uniuersis quibus expedit, presentibus |2| et futuris...

Altissimi Dei filii prouidencia, filios hominum amplectens paternis affectionibus, ipsos recti sui censura iudicii ad terenos prin|3|cipatus, et dominia gracious promouendo, que sancte, ac pie memorie, olim progenitores, at predecessores nostros, illustros reges Seruie, digna|4|ta est inefabili misericordia, regalibus dyadematibus insignire, ipsos in dicti regni patrimoniali solio pre ceteris principibus orbis terre, fe|5|liciter sublimando, quos post huius breuis callis transitum, in sua tabernacula introducens, sanctorum aureolla coronauit, demum nostri |6| immemor non existens, nos

tanquam pronepotem, nepotem, filium, heredem, et successorem legitimum, in ipsorum regali solio collocasset, rati^[7]onabiliter inducimur et mouemur, consideratis predecessorum nostrorum vestigiis, ut ad nostros beniuollos, familiares, et amicos, graciosius ^[8] intuitus conuertamus, et maxime ad hos, quo in gratuitis nobis obsequiis, feruentes inuenimus, et constantes.

Hinc est quod cum nobilium virorum ^[9] ciuium, et comunitatis Ragusii, exposcant continuorum obsequiorum merita, per ipsos exhibitorum nostris predecessoribus antedictis, et consequenter ^[10] nobis specialiter in assumptione nostri regiminis, qui tunc temporis nostre maiestati regie octomillia sollidorum grossorum uenetorum, in signum deuocionis ^[11] eximie, sunt largiti, ut eis reddamus ad gracias liberales, eorum precibus liberaliter annuendo, quas nobiles viri eorum conciuēs, Paulus ^[12] Martinussii, Clemens de Goçe, Nicolaus de Lucarorum (!), ad hoc a dicta comunitate specialiter destinati, nostre maiestati regie cum instancia po^[13]rexerunt.

Concedimus et donamus, predictae comunitati Ragusii, hereditario iure, ipsis et eorum heredibus, et successoribus, Puntam Stagni ^[14] totam et Riueriam, incipiendo a Preulaca, usque ad confines districtus Ragusii, cum omnibus uillis et locis uillarum, et Posredničam ^[15] sicut circuit eam flumen Narenti et mare, cum omnibus uillis, terris tam cultillibus, quam incultillibus, erbagiis, arboribus, nemoribus ^[16] ac omnibus, et singulis, iuribus, accionibus et attinentiis siue pertinentiis earundem, ad tenendum, habendum possidendum, collendum, usufru^[17]endum, murum in Preulaca et alibi construendum, et suam hutilitatem omnimodam faciendum, ac omnem potestatem, et ius quam nos ibi habere ^[18] possumus et habemus, ut sint ipsorum perpetuo, ita tamen, quod teneantur, et debeant dare et assignare nobis, et successoribus nostris, annuatim, in die ^[19] Resurexionis (!) Domini nostri Jesu Christi, sollidos quingentos grossorum uenetorum, sub pena dupli, pro quibus denariis, nos teneamur mittere ^[20] nostrum nuncium Ragusium, sicut pro alia pecunia tributali.

Rogantes et obsecrantes successores nostros, ut fratres, et dominos, quatenus non atemp^[21]tent nostram presentem paginam, donacionis, concessionis, et gratie, factam, ciuitati predictae, ipsorum exigentibus meritis, infringere. Si quis autem ^[22] quod absit, contraire uoluerit, indignacionem et maledictionem, omnipotentis Dei, ac sacratissime virginis matris eius, et duodecim ^[23] apostulorum, quatuor euangelistarum, et trecentorum et decem et octo patrum, Niçeni consilii et nostre regie maiestatis incurrant et in participium ^[24] Jude proditoris admittantur, inferiores uero, cuiuscumque status, et condicionis existant, subiaceant [над цртом: pene] quinque millium sollidorum grossorum ^[25] atque indignacionem regiam, se nouerint incursuros.

Actum est hoc et datum in Pollogo, presentibus uenerabili patris, domino Arsenio, episcopo ^[26] Prisirenensis, ac nobilibus uiris, casneçio Baldouino, Gradislauo Borilli, uexillifero, çuppano Vratcho, comite Grego^[27]gorio (!) Curiaçi, staluileçio (!) Milosio Voyni, uoieuada Deiano Maniacho, stauileçio Gradislauo Suseniçe, Nicolao Buchia, ^[28] archidiacono Antibarensis et (!) Marino Miroselai Antibarensis, et aliis quam pluribus currente anno Domini, millesimo, trecentesimo, tercio decimo (!) ^[29] tercio, mensis Ianuarii uigessimo secundo die, indictione prima. In quorum omnium tunc, et ad memoriam futurorum, presentibus, nostram bullam ^[30] auream appendi mandauimus ac subscribi de rubeo ut est moris.

^[31] + **СТ(Є)Ф(А)НЪ ПО М(И)Л(О)СТИ Б(О)ЖИИ КРАЛ(Ъ) БЪСБ СРЪБСКЕ ЗЕМЛЈЕ И ПОМОРСКЕ :**

На полеђини: 1313 (!) Priuilegium domini regis Raxie de ^[2] concessione Puncte Stagni.

Очуваност: оригинал

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 98.

Материјал: пергамент

Издања: S. Ljubić, *Listine I*, 398–399, док. бр. 589 (приређивач је поједине делове изостављао); Г. Чremoшник, *Студије из српске палеографије и дипло-матике*, Гласник СНД 21 (1940) 12–15; Д. Јечменица, *Прва стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 25–50.

5.

Писмо о дугу од 8.000 перпера 1333, пре 28. јуна

Al caro parente de reame, conte de [2] Ragusa Marcho Justinian, judici et a gentili homeni, e consilieri et [3] a tuto lo comune de Ragusa. Vui save come vui mi se debitori VIIIM [4] ypperperi de Venecia, e lo termine si e de sancto Piero, ancora VC ypperperi [5] per lo omaggio de reame e lo termine si e passato de Pasqua, [6] e so che vui deste de quei al conte Gregori de Coriacho VIC [7] ypperperi li quali save come inançi ve scrisse lo reame. Jo [8] mando Lampre de Mençe a Venexia per comperarme quello che [9] abisogna al reame e scrissivi che a lui debie dare tutti li dici denari [10] li quali mi se debitori e dissivi che no debie credere de nuovo a [11] nulla altra lectera. Anche mo ve scrivo per questa lectera che li [12] debie dare a Lampre de Mençe overo a colui a cui lo dicto Lampre [13] avesse commesso in Ragusa tucti VIIIM. ypperperi e cosi vi sia la mia vita [14] che nollì tenere plu del termine neuno die ad cio che li bisogni [15] de Reame no mi debiano dimorare, e quel che vi scrissi che [16] debie dare a duaneri di Sacto Sergi, ellino anno a far ragione [17] con reame a custi die et altro neiente per li destrieri del [18] conte Gregori, ellino anno a ffar ragione con reame, elli [19] m e debitori ed a pei di questa a neuna carta no debie credere [20] questa lectera e sugiellata col sugello de reame con do bolle ad cio [21] che dobie ben credere. Sasan comete.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 10, 50–50', 10. V 1333.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски II*, 11–12, бр. 12.

6.

Друга стонска повеља 1334, мај 19.

+ Пише крал(е)вс(тво) ми да је вѣдомо всакомѣ, како се бѣше порасрѣчило крал(е)вс(тво) ми на властеле дѣровъчѣке за Стои́ски Ред (!), и ѡни видѣвше расрѣченик крал(е)вс(тва) ми послаше къ крал(е)вс(твѣ) ми властеле свок Жѣниа Влька[2]совикѣ и Жѣниа Жѣрговикѣ и Николицѣ Мар'тинѣшевикѣ ѣ поклисар(ь)ство крал(е)в(ь)с(твѣ) ми. И при-доше крал(е)вс(твѣ) ми и ѣчинише все хотѣник крал(е)вс(тва) ми, да видѣвъ крал(е)вс(тво) ми, кре присташе на всѣ волю [3] крал(е)вс(тва) ми, и правѣ слѣжеѣ ихъ крал(е)вс(твѣ) ми.

И с'твори имѣ м(и)л(о)стѣ и запис(а)ник крал(е)вс(тво) ми, и потвѣрди имѣ крал(е)вс(тво) ми Стои́ски Редѣ, како им' га кс(тѣ) дало и записало крал(е)вс(тво) ми, такози да си га дрѣже свобо[4]дно, безѣ всаке забаве, с м(и)л(о)стию крал(е)вс(тва)

Материјал: пергамент

Издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 48–49, док. бр. 39; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 107–109, док. бр. 90; С. Новаковић, *Законски споменици*, 298–299 (поједини делови текста су изостављени); Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* X, 163–165, док. бр. 108; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 53–54, док. бр. 55. Д. Јечменица, *Друга стонска повеља краља Стефана Душана*, ССА 9 (2010) 51–61.

7.

Разрешница за друштво Вукасовић–Лукаревић–Гучетић средица 1332 – пре 18. фебруара 1334

Conciosia che Çuno de Volcasso, Çuno de Lucari, Clime de Goçe [2] et Nicola de Lucari si tenero li mercati in tempo de mio padre et [3] nel tempo mio, e sia complito lo lor termine, e si ano satisfacto [4] a mi de tucto lo tempo che tenero li mercati de mio padre et di mi [5] in fine al die presente. E di tuto cio ch(e) ebero che fare co mio padre [6] e co mi infine al die presente dogna cosa sono franchi e liberi, [7] di che vi pregora, che quella scriptura de cancellaria ch(e) ave mio padre [8] sovra d essi sia cancellata et cassa. Mando lo mio gentile homo [9] Tuerdicho cho la presente lectera secondo usança, che quello che vi dice [10] debiate credere.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 10, fol. 139', 18. II 1334.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 12–13, док. бр. 13; Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* X, 151, док. бр. 97; Д. Јечменица, *Разрешница краља Стефана Душана за дубровачко трговачко друштво Вукасовић–Лукаревић–Гучетић*, ССА 8 (2009) 37–44.

8.

Разрешница за Домању Менчетића са браћом пре 2. марта 1334

Al caro et amorevole parente de reame, conte de Ragusa Marcho [2] Justiniano, iudici e conselieri et a gentili homini de Ragusa ad ço che [3] sappie si, come tene Domagna de Mençe con fratelli li mercati [4] de reame et daltre facti che ave che far co reame, elli mi [5] pago e neiente me rimasi debitori. Et di ço lor scrissi privilegi [6] e carta ad ço, che uui sapie, che neiente me rimasi debitori.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 10, fol. 147, 2. III 1334.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 13, док. бр. 14; Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* X, 153, док. бр. 99; Д. Јечменица, *Две разрешнице краља Стефана Душана за Дубровчанина Домању Менчетића са браћом*, ССА 8 (2009) 45–55.

9.

Разрешница за Домању Менчетића са браћом 1339, пре 8. августа

Al karissimo consanguineo de reame, Philippo Belegno conte de Ragusa et iudici, con[silieri] e a tuta la tera de Ragusa, che sapie, come lo reame si fe rason con Domag-

na |3| de Mençe e co so fradeli del facto de arçenti de reame in uno logo a nome Nero-di|4|mle ali anni domini mille IIIСXXXVIII e trova li lo reame de tuto immaculati. |5| E pero si li fece gratia, che di ço no abia che far nesun per essi, ne che non se impaciase |6| per la cagione sovradicta, che li trova in tuto iusti, in fine al die danchoi |7| et per questa iustitia trovata in loro lo reame si a facta gratia et pouellia, che sie |8| franchi et li a mando uno gentilo homo de reame Marino Belich di ço vi |9| nara integro, adonque ço che parlara a la vostra presença credere li. Nico de |10| Bucha fe far questa lictera.

In qua quidem lictera est scriptum licteris rubeis in fine ipsius: |11| Stepan cral.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Notariae* 6, fol. 45, 8. VIII 1339.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 46, док. бр. 65; Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* X, 481–482, док. бр. 337; Д. Јечменица, *Две разрешнице краља Стефана Душана за Дубровчанина Домању Менчетића са браћом*, ССА 8 (2009) 45–55.

10.

Разрешница за Павла Рестића и друге с њим пре 21. фебруара 1340.

Scrive lo regname e da a sapere como a facto graçia a Paullo et a Frane de Resti |2| et a loro fradelli de lor rason che avete et d'ogni facto colli doanieri de Nouaberda |3| con Piero de Sabe et con so frare Françe et con Toma de Bugonis et collo so frare Piero |4| et con Vita de Bugonis, et etiam della mare del dicto Vita, de tucto ço lo regname li |5| libera et franca che non se intromecta nигun de ço, per nигuno facto et |6| chi se trovasse che volesse fare alcuno principio et movimento contro di loro, abia et |7| caça, in la ira et furto de regname et che paghi alo regname yperperos VC. Et questa |8| graçia fo facta in Pristina quando venne messagio Çugno de Dersa et Climento |9| de Goçe. Scrisse la questa gratia Pribeç logofecto.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Notariae* 6, fol. 100', 21. II 1340.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 47, док. бр. 67.

11.

Разрешница за Лампрету Менчетића пре 1. маја 1340.

+ Пише крал(е)вст(в)о (м)и да к вѣдомо всакомѸ, сът 'вори мил(о)стѣ крал(е)вс(тво) ми |2| Ламъпретевѣ Мин'четику зѣ братиѡмѣ каго сѸ дрѣжали тр'гове крал(е)вс(тва) ми, |3| ине дл'ге и разлоге, и ѡ томѣ ми се разложише и ѡправише и свободи ихъ |4| крал(е)вс(тво) ми за тези дл'ге, да ихъ не ише крал(е)вс(тво) ми ни [и]нѣ к'то любо за крал(е)вс(тво) ми. |5| Ѣ всѣхъ дл'говихъ ѡсвободи [и]хъ крал(е)вс(тво) ми и ник'то да имѣ не забави |6| за тѡ.

+ ЛюбовномѸ сѸродникѸ крал(е)вс(тва) ми кнезѸ дѢров'чкомѸ Фил(и)пѸ Бѣленю |2| и сѸдѣмѣ и властеломѣ и всоѣ ѡпѣкинѣ дѢров'чѣкои, да знате |3| каго би Ламъпре ц(а)р(и)никѸ Ѹ крал(е)вс(тва) ми и всомѣ вр(а)т(и)омѣ и колико бише |4| раз

‘ЛОЗИ НА НИХЪ И ДЛ’ГОВЕ КРАЛ(Е)ВС(ТВ8) МИ 8 ВСЕМЪ МИ СЕ РАЗ’ЛОЖИШЕ И НИ 8 ЧЕМЪ |5|
 МИ НЕ БИШЕ КРИВИ, НЪ МИ СЕ 8 ВСЕМЪ ШПРАВИШЕ. И ЗАТОЗИ ИМЪ ЗАПИСА |6|
 КРАЛ(Е)ВС(ТВО) МИ ПОВЕЛЮ ПОНЕЖЕ ИХЪ ШБРЪТЕ КРАЛ(Е)ВС(ТВО) МИ ПРАВЪХЪ 8 ВСЪХЪ |7|
 ДЛЗЪХЪ, ДА И ВИ Ш ТУМ(Ъ) ДА ЗНАТЕ.

Scrive lo regname e da a savere a çaschuno come a facto graçia a Lampre de Mençe et ali |2| fradelli come teni li mercadi de lo regname et ave col reame et alie ragioni et d’altri |3| facti, et de ço m a facto raxon et aconçamento et per ço lo regname li fa fine et re|4|missione de quelli facti et de quelle raxon che li non requira lo regname, ni oltra persona |5| per lo regname, de tucti li facti che avette affare ne lo regname loro fa plenaria |6| quitason che nissuno inpacciare per loro non si debia.

Al conte Phylippo Belegno col consellio, che sapie come Lampre fo doaneri in lo mio |2| regname et con li soi fradelli, et de tucte le raxon et facti che avete con mi fessimo raxon |3| et in nissuna cosa nolli trova torti ma anche in tucto li trovai immaculati, et |4| per ço loro fe lo regname povellia per cason che li trovai dritti in tucti li facti che avi |5| con mi, per ço scrivo et che vui sappiate de ço.

Очуваност: препис и превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Notariae* 6, fol. 116’–117, 1. V 1340.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 47–48, док. бр. 68; Љ. Стојановић, *Повеле и писма* I–1, 55, бр. 58 и 59.

12.

Разрешница за Марина и Миха Бунића

Неродимља, 1340, 10. септембар

Scrive lo regname al conte de Ragusa Phylippo Belegno et a giudesi e consillieri et a tucta |2| la comunitade de Ragusa, sapiate come tenne Marin de Bona col so fradello Micho tucti |3| li mercadi de Çenta et lo mercato de Priseren septe anni et collo aydo de Dio dato m an |4| de tucto raxon et si me pagan tucto integramente et non mi remasen de niente debitori. |5| Et pero si li a facto lo regname sigurta con questa graçia che sian franchi de ogni debito del |6| regname et d’ ogni rason piçula e granda sian franchi, e de mo in avanti che non abia |7| che fare lo regname per essi par nessun debito, ma a che vadan sicuri e franchi colla |8| graçia del regname, ed altre rason che fo disparte de li mercadi in tucta si trovo giusti |9| et pagato. Si che de mo inançi nigun per essi non abia che fare. Et questa graçia |10| scrisse et fermo lo regname in uno luogo che a nome Nerodimle del mese di settembre |11| alle X di nel MCCCXL, stesso lo re comando lo lettere

Collectere grosse uermillie: Stephan crallio.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 13, fol. 118, 2. X 1342.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 16–17, док. бр. 19.

13.

Разрешница за Циву Бунића

Призрен, 1341, 30. септембар

Scrive lo regname e ffa a ssavere ad ognuno come fe graçia a Giue de Bona come |2| Giue avea comperato de sparte delli fradelli li mercati del regname, çoe la doane de Preseren |3| e de Çenta et cosi lo stanca lo regname pero che de ogni cosa se spaça et stanca de ço che |4| lo regname lo çercava e pago allo regname tucto de ço che allo regname doveva |5| dare et de tucto quello debito se stanco che d'ançoi inançi non abia per esso che fare lo regname |6| per questo debito che avete col regname per li mercadi ne per altro facto ne per mercato |7| ne per altro et de tutto ço lo franca lo regname colla sua graçia questo Giue stesso, che |8| nessuno per esso non abia che fare et se alcuno se trovasse che volesse contrastare alla gracia |9| e scrittura de regname che sia distructo et disperso e che pago .. (sic) a regname. Et questa |10| graçia comise a scriver Nicola de Buchia in Priseren alli anni Domini MCCCXLI del |11| mese de septembre die ultimo.

Очуваност: превод на старониталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 13, fol. 118', 2. X 1342.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски* II, 17, док. бр. 20.

14.

Повеља о царини слуге Дабижива

1345, октобар, 26.

+ Пише крал(к)вс(тво) ми да кс(ть) вѣдомо всакомѸ, како при-дѡше поклисарие, властели |2| дѡровъч(ь)ци, крал(к)вс(твѸ) ми под Серь – Пиро Грѡвешикъ и Марътоль Чрѣвикъ и Паске |3| Гѡчетикъ – и говорише крал(к)вс(твѸ) ми на слѡгѸ Дабижива, како е ѡчинилъ тръгъ |4| на Трѣбини и ѡзима ѡд товара динарь кто гр[ѣ]де и ѡ дѡб-ров(ь)никъ изъ дѡровъ|5|ника, и ѡд добитка кои гр[ѣ]де ѡ дѡровъ-никъ. <Д...> и говорѣе Дабиживъ прѣ|6|дъ крал(к)вс(твомъ) ми: „ѡзимано е и прѣжде, ѡпази царина ѡнѣдѣзин.“ Я говорѣе поклисари|7|е дѡровъч(ь)ци: „Тази царина не ѡзимана ѡд века, ѡдоле свѣтъ сталь.“ И крал(к)|8|вс(тво) ми из'наге ерѣ не ѡзимана тази ца-рина и ѡ моих(ь) дѣдъ и прадѣдъ и ѡ родие|9|телѡ(!) крал(к)вс(тва) ми и ѡ крал(к)вс(тва) ми. И с(ь)твори м(и)л(о)сть крал(к)вс(тво) ми всемъ властеломъ |10| дѡровъч(ь)цимъ, вѣлимъ и малимъ, да не ѡно-гази тръга на Трѣбини, кагѡ(!) га и прѣ|11|жде не било. И по сема сега да не ѡзима Дабиживъ дѡровъчаномъ ни царине |12| да ни коега дох [ѡ]дѣка, ни тръгов'цѸ дѡровъч(ь)комѸ, ни влахѸ ни сръбинѸ, да никѡ|13|мѸ и к'то гр [ѣ]де ѡ дѡров(ь)ник(ь), изъ дѡров(ь)ника. И всаци властели кои те стапѡти по |14| Дабиживѣ да не ѡзима царине тези до века векѣ, ни ѡ с(ь)на крал(к)вс(тва) ми да ни ѡ кога настое|15|щаго кралѡ ѡ Сръблих(ь). И сие записа крал(к)вс(тво) ми да кс(ть) тврьдо и неразѡрѣннѡѡ до вѣка. К'то ли по|16|твори сие запис(а)ние крал(к)вс(тва) ми да кс(ть) проклет ѡд Г[ѡ]спо[ѡ]да Б(ѡ)га и ѡд прѣч(и)стие Б(ѡ)городице и Ѡдигитрие и ѡд |17| с(вѣ)тих(ь) ап(ѡ)с(то)лъ 'вѣ' врьховникъ и да га ѡбие и порази сила ч(ь)стнаго

$|20| + \text{CT}(\epsilon)\Phi\Delta\text{N}(\text{Б})$

16.

Повеља о исплати 200 перпера годишње цркви Светог Николе у Барију
(спорне аутентичности)
1346, август 20.

Stephanus dei gratia Romanie, Sclauonie et Albanie imperator. Universis et singulis hominibus universitatis civitatis Ragusie, tam presentibus quam futuris, [2] devotis nostris, gratiam et bonam voluntatem. Specialis illa devotio, quam erga confessorem mirificum et egregium beatissimum Nicolaum felicitis recordationis [3] dominus Vrossius, dominus avus noster, et bone memorie dominus Stephanus, dominus genitor noster, illustrissimi reges condam Arascie, habuerunt et quam nos multo magis habemus, specialiter nos inducit ut archam ipsius beatissimi Nicolai in Baro, in qua corpus ipsius sancti venerabiliter requiescit et de cuius tumba incessanter mana manat, honore [5] et comodo benivolo prosequamur. Cum itaque, sicut pro parte capituli dicte ecclesie peticio nobis exhibita continebat, in ipsa ecclesia est necessitas certe quantitatis cere anno quolibet [6] pro cultu divino. Nos autem, considerantes ut divinus cultus in ipsa ecclesia augeatur et ut specialiter pro animabus dominorum avi et genitoris predictorum, ac etiam pro salute nostra et domini [7] nati nostri et nostre consortis oratio semper fiat, de nostro tributo quod habemus in dicta civitate Ragusie, anno quolibet in perpetuum, pro cera emenda in dicta ecclesia ducenta per[8]pera bonorum grossorum venetorum, duodecim pro quolibet perpero computatis, concedimus atque donamus, incipiendo videlicet, a presenti mense augusti presentis anni, quartedecime indictionis. [9] Mandantes propterea universis et singulis hominibus, consiliariis et aliis officialibus dicte civitatis Ragusie, tam presentibus quam futuris, ut anno quolibet in perpetuum de nostro tributo [10] predicto, quod habemus in dicta civitate Ragusie, ad requisitionem dominorum Nicolai archipresbyteri Aquavive barensis diocesis, et Nicolai de Barolo, canonicorum et procuratorum [11] capituli dicte ecclesie et aliorum procuratorum dicte ecclesie, qui pro tempore erunt, a presenti mense augusti presentis anni incipiendo, ducenta perpera grossorum venetorum, duo[12]decim pro quolibet perpero computatis, dare et assignare ac ab aliis assignari facere pro emendo ceram predictam, et de dictis perperis singulis vicibus a dictis procuratoribus, [13] presentibus et futuris, recipiatis ydoneam apodixiam eorum sigillis sigillatam ad certitudinem et cautelam, tam nostre curie quam vestre universitatis Ragusie.

Datum [14] Scopie, sub pendenti sigillo et supscriptionibus manus nostre maiestatis, Anno Domini Millesimo trecentesimo quadragesimosexto, indictione quartadecima, [15] die vigesimo mensis augusti, imperatus nostri anno primo.

[16] + М(И)Л(О)СТИЮ Б(О)ЖИЮ СТ(Е)ФАНЪ ВЪ Х(РИ)С(Т)А Б(О)ГА
ВЪРН(И) ЦАРЬ СРЪБЛЮМ(Ъ) [17] И ПОМОРИЮ И ГРЪСМЪ И ЗАПАДНОИ
СТРАНАМ

Очуваност: документ спорне аутентичности

Место чувања: Archivio di S. Nicola, Бари (Италија)

Архивска сигнатура: Periodo Angioino L. 22

Материјал: пергамент

Издања: В. Макушев, *Итальянские архивы и хранящиеся в них материалы для славянской истории, III. Неаполь, Бари, Анкона*, Приложение к XIX тому no 4 Записок ИАН (1871) 11–12; F. Rački, *Rukopisi tičući se južnoslovenske povjesti u arkivih srednje i dolnje Italije*, Rad JAZU 18 (1872) 229–230; С. Новаковић, *Законски споменици* 715–716; F. Nitti di Vito, „Le pergamene di s. Nicola di Bari. Periodo Angioino (1343–1381)“, *Codice diplomatico Barese* XVIII, Trani 1950, 43–44, no 22; G. Cioffari, *The Tsars of Serbia and the Basilica of St. Nicholas in Bari*, Nicolaus 1

(1981) 145–175; G. Cioffari, *Gli zar di Serbia la Puglia e S. Nicola. Una storia di santità e violenza*, Bari 1989 (Centro studii Nicolaiani. Memorie e documenti 4) p. 196; С. Ђирковић, *Повелѣа цара Душана опитини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње цркви Светог Николе у Барију*, ССА 4 (2005) 87–98.

17.

Писмо о исплати Светодмитарског дохотка пре 26. октобра 1346

Al parente dilecto dello imperio misser Leonardo Moçenigo, conte de Ragusio, [2] et judici et consillieri. Vui save come per lo trebuto me deve dare ogni [3] festa de san Dimitrio ypeperos II milia. Si che comandie, che questi denari se dia a ser [4] Polo di ser Marco Quirino de Venetiis per cose che l'imperio tolse dal lui. Si che [5] se vole fare atto de amistade, plaqua ve di darli lo inançi dell termine di [6] san Dimitri. Esse non volle vandare all amiciçia dello imperio delli li al me [7] al termine. Esse alguno altro ducesse C lectere, non date al altri, [8] solamente a questo sovra dicto ser Polo.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Reformationes* 13, fol. 97^v, 26. X 1346.

Издања: *Ragusina* I, 212–213; Н. Порчић, *Писма Немањинских владара Дубровчанима о подизању Светодмитарског доходка*, ССА 7 (2008) 11–26.

18.

Разрешница за Орсу Пријевића 1347, јун 14.

Scriue lo imperio al nobel homo misser Phylippo Horio, conte de Ragusa [2] et judici et consillieri. [3] Voj saue, como fo seruidori dello imperio Orso de Çereua collo [4] so filliolo et colli soi fradelli in ogni facto dello imperio, in facto de [5] mercadi et in ogni altri bisogni. Et in tucto lo imperio li trouo [6] essere justi et innocenti, cioe in facti dei mercati dell imperio et [7] in altri facti essere justi. Et di cio l' imperio loro fa graçia et [8] franca li, perche li trouo essere justi in ogni cosa et ineguna [9] cosa li trouo auere macula cum prensione. [10]

Scriue l' imperio accio, che sappia ciascheduno, como mi serui Orso de Cereua [2] con so fillio, et con soi fradelli et in ogni seruigio et in ogni bisognio dello imperio [3] elli mercadi et in ogni cosa, che plasecte al imperio. Et pero vedendo loro atenti et [4] pronti seruigi in ognio plaçere et commandamento dell' imperio, çioe de parte de Orso, de [5] so filliolo et delli soi fradelli, in tucti fuoro giusti, directi et mondi, si in facti [6] di mercadi, como in altri facti e seruigi, et in ogni facto, che dire se podesse, trouassi [7] essere giusti. Et pero vedendo l' imperio loro seruigi dacti et di pleno cuore [8] e plaçeuille al imperio sança lamo(?) scropolo o mormoratione, ma de directa fede [9] et di sincera voluntade vollio, che niguno li possa acasionare, ni ffare calumpnia, [10] no dimanda ni amare bocta (sic) soura Orso e so fradelli et so fillio, per chelli trouo [11] l' imperio justi, mundi et immaculati et inreprehensibili. E pero l' imperio li franca [12] et absolue in tucto, perche in tucto si trouaron justi e dretti in mercati, in seruigi [13] et in debiti et in altri facti infin al di presente. [14] Et questo fo fermado, roborato e scripto per ogni sua sicurtade et francheça a cio, [15] che non sia calumpnia. Questa scriptura e

pouillia per alcuni |16| fo scripta in Sopotniça al collegio a di XIII eli çugno MCCCXLVII.

Очуваност: превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 15, fol. 11–11', после 28. VI 1347.

Издања: К. Јиречек, *Споменици српски*, 26, бр. 9.

19.

Разрешница за Николу Лукаревића и Марина Гучетића пре 28. августа 1347.

Tenor littere talis est. Allo dilleteuole parente dello imperio Phy|2|lippo Orio, conte de Ragusa, a çudesi et consellieri et al comune. Sappie |3| che Nicola de Lucari et Marin fillio de ser Climento de Goçe per se |4| et per suo pare et per suoi fradelli si me ae fatto rasion de tutte |5| li mercadi , chelli teni nello reame et nello imperio, çoe lo merca|6|do de Rudenicho et li merchadi de Çenta et delli mercadi de Presarin |6| et de quelli della Vallona et de tutte le rasion, chelli aue affare con |7| reame et con lo imperio dal tempo passato infino al di presente, de |8| tutto m' anno fatto rasion plenariamente et pagado in complimento |9| et de tutto se trouo essere dretti et no me de dare niente. |10| Et pero l' imperio scriue pouellia secondo la uostra vsança et secondo |11| lo uostro modo et la mandie vno nostro gentilhomo Pulco, аço |12| chella se metta nello uostro libro secondo lo uostro modo.

+ Ц(а)р(ь)ст(ва) ми любовномъ сѣрѣдникъ кнезъ дѣбровчкомъ Фил(и)ппъ Ѣриу и сѣдиамъ, власте|2|лѣмъ, вѣк'никѣмъ и ѡп'киѣ дѣбров'чкои. Да знате, разложи ше ми се Никола Лѣкаревикъ и Маринъ |3| Климет[ѣ] Гѣчетикѣ с(и)нь, за себе и за свога ѡ(т)ца и за своюбрат(и)ю ѡ всѣхъ тр'зѣхъ цѣмъ сѣ држали ѡ крал(е)вс(тва)ми и ѡ ц(а)р(ь)с(тва) ми |4| тр'гъ Рѣдникъ и за тр'гиве зетъске и ѡ Призрѣнѣ и Вавлони, ѡ нихъ ѡ всѣхъ и трзѣхъ и ѡ потрѣвахъ, цѣмъ сѣ ц(а)р(ь)ство ми |5| имали и ѡ всѣхъ разложѣхъ и ѡ то ми се ѡ всемъ разложише и исплатише ми се ѡ всѣхъ тр'зѣхъ цѣмъ сѣ |6| држали и ѡ все(мъ) ми више прави дѣ днѣшнега д'ни. Да зато имъ ц(а)р(ь)ст(во) ми записа повелю како |7| ꙗко по законъ и ѡгов(о)ре вашимъ и тамо послахъ съ книгомъ властеличикѣ Пѣлька, да |8| и ви запишет[ѣ] ѡ вашъ тетрагъ, како ꙗс(тъ) по законъ вашъ.

⟨...a⟩pouellia dello imperio, anno se millia sieçento |2| ⟨...⟩ cinque ind. XVa, di primo d'agosto, quando la signoria imperial |3| venie a Presarin ad incharar la sua ecclesia de Santo Ar|4|changelo, fe rasion alla imperial signoria Nicola de Lucari |5| et Marin, fillio de Climento de Goçe per se et per suo (sc. padre) Climento |6| et per sui fradelli dello dicto Marin, de tutti li mercadi, cheli anno |7| tegnudo nello reame et nello imperio, çoe lo mercado de Rude|8|nicho, dello merchado de Çenta et delli merchadi de Presarin et dello |9| merchado della Vallona et de tutti li altri mercadi et de tutte |10| altre mercatantie, chelli aueno che fare con lo reame et con |11| lo imperio et de tutte altre rasion, de tutto m'a fatto |12| plena rasion, et son pagado; de tutti questi mercadi, chelli tenne |13| dal tempo passato in fino al di presente, se trouo dretti et çusti. |14| Et pero lo

imperio li ae fatto graçia et fine et remission de no poder a domandare |15| lo imperio et lo fillio dello imperio rex Vros, ne algun homo piçolo |16| uel grando dello imperio, ma siano franchi de tutte le sopraditte |17| cose. E questa pouellia li ae fatto lo imperio secondo le vsançe, |18| che ae lo imperio con la citade de Ragusa.

Очуваност: препис и превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 15, fol. 26'–27, 18, VIII 1347.

Издања: К. Јиречек, *Споменици српски*, 27–28, бр. 10; Љ. Стојановић, *Повеле и писма* I–1, 57, бр. 61.

20.

Разрешница за Николу Лукаревића, Марина Држића и Домању Гољебића пре 28. августа 1347.

Allo dilecto parente dello imperio Phylippo |2| Horio conte de Ragusa, çudesi et conselleri della dicta terra. |3| Sapie che me fera rasion Nicola de Lucari et Marin |4| de Dersa et Domagna de Golлиеbo dello mercado della Vallona, |5| lo qual me tenne douo anni et de tutto me pago et no me |6| resto andare niente. E pero lo imperio li ae fatto pouellia, |7| secondo lo ordine, che ae con la citade de Ragusa. |8| E pero questa carta si manda da lo imperio per uno suo gentilhomo |9| Pulco, аço che voi la mette statuto secondo lo vestro |10| ordine.

+ Ц(арь)с(ва) ми любовномъ сѣрвдникъ кнезъ дѣровчкомъ Филипъ ѿрѣ |2| и сѣдиамъ и вѣкникъмъ дѣдровчимъ(!). Да знате разложише |3| Никола Лѣкарѣвникъ, Маринъ Држикъ и Дѣмонѣ Голѣвикъ ѿд |4| тр(ъ)га Бавалоньс'кѡга цѡ ми држаше за 'в' годища и все ми |5| исплатише и не ѡсташе ми ница длжни ц(а)р(ъ)с(тв) ми. И за |6| то имъ ц(а)р(ъ)с(тв) ми записа повелю како ꙗко по законъ с вами. |7| И сию книгъ посла ц(а)р(ъ)с(тв) ми по властелина ц(а)р(ъ)ства ми Пѣлька |8| да ю прѣпишете ѿ вашъ статѣтъ како ꙗко по законъ вашемъ.

Scriue lo imperio a sie milla siecento |2^b| cinquanta sie(!), alle VI die di agosto. Fe rasion Nicola |3^b| de Lucari, Marin de Dersa et Domagna de Golлиеbo dello mercado |4^b| della Vallona, lo qual tenne due anni, et de tutto m'a pagado |5^b| et no me resto a dare niente. E pero lo imperio li ae fatto |6^b| pouellia de no adomandarli niente, nello imperio nello |7^b| fillio dello imperio rex Vros, ne algun altra persona ~~dello imperio~~. |8^b| Et questo fo facto secondo l'ordine et secondo lo statuto |9^b| de Ragusa, аço che sia fermo.

Очуваност: препис и превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 15, fol. 28–28', 28, VIII 1347.

Издања: К. Јиречек, *Споменици српски*, 29, бр. 11; Љ. Стојановић, *Повеле и писма* I–1, 57, бр. 62.

21.

Разрешница Марка и Матеју Васиљевића и Стипу Журговића

1348, октобар 12.

Scrive lo imperio dando assavere a ciascheduno, |2| si a facto graçia lo imperio a Marcho se Basellio, |3| a Mathe so fradello, et a Stepe se Giorgi, como anno tenudo li mercadi dello imperio, lo mercado de Nouabrda, |4| ello mercado de Preserin, de ogni cosa si se anno dreçado allo |5| imperio, non sono rimasi torti in cosa niguna allo imperio, |6| et per ço l' imperio si a facto a delli graçia essillagio |7| scripto apovillia che per ellii non abia che fare niguno, |8| et che non sipaçie per ellii, et se alguno se inpaçasse |9| per ellii over dare alcuna casione alla graça e ala scripta |10| dello imperio che se delia se descrir et condapnari, et che |11| si a in dessedeliade allo imperio, et che pago allo imperio |12| ypperperi mille. Et questa graçia sillia scripta l' imperio del |13| meso de octobrio, die XII, dise lo protouistiar.

+ Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми свѣдинкѣ всакомѣ, створѣ м(и)л(о)сть ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми Маркѣ |2| Васиљвику и братѣ неговѣ Матеви и Стипетѣ Жѣрговику, |3| како сѣ држали тр(ь)гѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми, новобрьдски трьгъ и прѣзрѣнски трьгъ, |4| да о всемъ се сѣ ц(а)р(ь)с(т)вѣ ми исправили, не осташе крѣви ни ѣ чимъ ц(а)р(ь)с(т)в(ѣ) ми, |5| да тога ради имъ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ѣчини м(и)л(о)сть и повелю имъ п(и)схъ како за нихъ |6| да не има печали нитко, ни да се задегѣ за нихъ, тко ли се кѣ за нихъ |7| задети или потворѣти м(и)л(о)сть и записанѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми да се распе и накаже |8| и да кѣтъ невѣрнъ ц(а)р(ь)с(т)в(ѣ) ми и да плати ц(а)р(ь)с(т)в(ѣ) ми тисѣкю пер(ь)пер(ь). Я сию имъ |9| м(и)л(о)сть записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми м(ѣ)с(ѣ)ца октебра ·ѿ· д(ь)нь. Прѣтовистиаръ реч(ѣ).

+ Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезѣ дѣбровчѣкомѣ Филипѣ ѿрею и сѣдигамъ и вл(а)стеломъ и всеи ѿпкинѣ дѣбровчѣкон. |2| Да знате кре држалъ трьге ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми Марко Ва(си)л(ь)в(и)кѣ и брат мѣ Мате и Степе Жѣрговицѣ, трь|3|гѣ новобрьдски и трьгъ призренски, да ц(а)р(ь)с(т)в(о) м(и) и хъ разложи и наге ихъ правехъ, и не осташе |4| ни ѣ чимъ криви ц(а)р(ь)с(т)в(ѣ) ми, да ѿ всемъ ихъ ѿсвободи ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми и ѣчинихъ м(и)л(о)сть и повелю по |5| законѣ вашемѣ, да ѿ томъ ви писа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, да знате.

+ М(ѣ)с(ѣ)цѣ сѣкт(ѣ)брь.

Споља: + Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми кнезѣ дѣбровчѣкомѣ Филипѣ ѿрею и сѣдигамъ и вл(а)стеломъ и всеи ѿпкине |2| дѣбровчѣкон.

Очуваност: оригинал, препис и превод на староиталијански језик

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 16, fol. 46–46', 23. II 1349.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски*, 18, бр. 22; 20, бр. 24; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 57–58, бр. 63, 64.

22.

Хрисовуља

Ново Брдо, 1349, септембар 20.

+ Сикџи повелѣник записа ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми въ свед(е)никъ всакомѣ, како приде к ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми поклицарь венетѣчки Никола Гѡргик и ш ним(ь) |2| властелѣ дѣбровчци, Маринѣ Бѣжникъ и Симонѣ Бенешикъ и Живѣ Чревикъ, и споведаше ми за в'се кривинѣ и дълго|3|вѣ цю им' сѣ били по земли ц(а)р(ь)ств(а) ми. И за в'се за този исправисмо, и зговори се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми синомѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми кр(а)л(ю)мѣ Ърѡшемѣ, |4| и с властели и вѣд[ь] селѣ напред[ь] сикџи ѣчини м(и)л(о)стѣ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми градѣ дѣбровчаномѣ:

§ 1 Да гредѣ своими глав(а)ми, иманикѣ своим(ь), |5| и ни(х)ъ трѣгов'ци с кѣпѡм[ь] свобод'но, без (з)абавѣ по земл'и ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и кр(а)л(ю)вѣ,

§ 2 да имѣ никтоу нищо не ѣзмѣ по силѣ ни забави, |6| ни властелинѣ ц(а)р(ь)ств(а) ми, ни кр(а)л(ю)вѣ властелинѣ, да никтоу люво въ зем'ли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и кр(а)л(ю)вѣ, тѣкмо да ходѣ свободно.

§ 2.1. |7| Ако ли се вѣрѣе кто ѣземѣ цю люво по силѣ ѣ земли ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и кр(а)л(ю)вѣ, в'се този да плати ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ѡномѣзи комѣ вѣ|8|дѣ цю ѣзетѡу, а тогази крив'ца да иѣе ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми и ѣз'ме на нѣмѣ, кто вѣдѣ ѣзель и ѣчинилѣ зѡу коѣ.

§ 3. И ни(х)ъ трѣгов'ци |9| с' трѣгомѣ, к'то любѣ итии ѣ инѣ зем'лю с трѣгомѣ с кѣп'ломѣ, да гред(е) прѣ землѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и кр(а)л(ю)вѣ свободно безабавѣ, |10| тѣкмо ѡрѣжѣи да не носѣ, ни ѣ Бѣгарѣ, ни ѣ Басарабинѣ зем'лю, ни на Ъгре, ни ѣ Боснѣ, ни ѣ Грѣке, ни инамо камо лю|11|бѡу ѣ тѣгю землѣ, тѣкмо ѣ землѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и кр(а)л(ю)вѣ.

§ 3.1. К'то ли се вѣрѣе понесѣ ѡрѣжѣи ѣ инѣ зем'лю, да мѣ се все то|12|зи ѡрѣжѣи ѣз'ме.

§ 4. И кто гред(е) ѣ дѣбровникѣ и изѣ дѣбровника, да им се не ѣзима царина на Трѣв'инѣ, да ни на кѣ'номѣ пѣ|13|ти, ни на вродѣ, да ходѣ всаки свобод'нѡу без [з]абавѣ.

§ 5. И ѡѣе, трѣговци дѣбровчанѣ кои се вѣрѣтаю по трѣговѣх(ь) ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми |14| и кр(а)л(ю)вѣх(ь), цю им се слѣча кои люво сѣдѣ, да се сѣдѣ пред[ь] цариникомѣ и к'неземѣ, а или пред кѣпалином(ь), кои вѣдѣ град[ь], |15| тогази, закономѣ родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми.

§ 6. И за сикџи да гредѣ пред[ь] ц(а)р(ь)ств(о) ми на сѣдѣ: за крѣвь, и за зем'лю, и за проводѣ, |16| и за ч'ловека, и за свѣдѣ, а за ино ни за цю.

§ 7. И кѣди приѣ Латининѣ Сръбина, да да Латининѣ Сръбинѣ по|17|ловинѣ Латинѣ а половинѣ Сръбѣ свѣдоке, такожде и Сръбинѣ кѣди приѣ Латинѣ, да мѣ даѣ свѣдоке полови|18|нѣ Сръбѣ, а половинѣ Латинѣ, по законѣ, како сѣ имали ѣ родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)ств(а) ми, с(вѣ)т(а)го кр(а)лѣ.

§ 8. И гдѣ комѣ |19| даѣ дѣбровчанинѣ свои добитѣ, комѣ годѣ трѣгов'цѣ, терѣ мѣ од нѣга ѣ вѣхѣ ѣдритѣ, да се кѣнѣ Латининѣ за то|20|зи да вѣдѣ вѣрованѣ, по законѣ, како сѣ имали ѣ родителѣ и прародителѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми.

§ 9. И кои тръговецъ кѡпи конѡа на трѣ|21|гѣ и плати за нь царинѣ да р(е)че цариникъ д(ѣ)шомъ ере кс(тъ) тогази конѡа кѡпилъ и за нѣга платилъ царинѣ а тати не з'наа |22| да мѣ за този свода нес'тъ, ако ли га такози не вправи цариникъ да да своде ѣ кога кс[тъ] кѡпилъ, а кои любо тръгов'ць |23| довед[е] кѡнк кѡпивъ из тѣхъ зем'лѣ а познаю се, да се кльне тѣзи тръговецъ самѣдрѣги, ере га кс(тъ) кѡпилъ ѣ тѣ|24|гки зем'ли, и не з'на тати и гѣсара да не даж за този свода да ако си ѣзлюбви сизи кои га познава ѣзети конѡа |25| да си га ѣз'мѣ, а ономѣзи да пода тръгов'цѣ ценѣ цю вѣде подаль за нѣга.

§ 10. И кѣди ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми прихѡди ѣ трѣгъ да ме |26| почитѣю и дарѣю своимъ(ѣ) волымъ(ѣ) како кс(тъ) под(о)бно ц(а)ра, а посилнога дара и ѣзетия да имъ нес'тъ.

§ 11. И ако се ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми с'вади |27| з Дѣровникомъ, цю се вѣрѣтаю Дѣровчанѣ по земли ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)вѣ да им се постави рокъ за ѣм(е)с(е)ць да се |28| испрате свободно безабавѣ да похѡде, а з градом да се ратѣк ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми.

§ 12. И цю се разѣвикъ древо венѣтъчко и дѣров'ч|29|ковъ, цю ѣтече ѣ землю ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)вѣ, да се не ѣзме ницю, да кс(тъ) свободномъ.

§ 13. И кои тръговци гредѣ по земли и трѣго|30|вѣхъ(ѣ) ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)вѣхъ да плакѡа всаки царинѣ по законѣ како сѣ давали ѣ родителъ и прародителъ ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми.

§ 14. И щѣ |31| ш' ними сикози ѣтъкми ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми, цю се вѣрѣтаю людикъ ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми кои вѣдѣ приш'ли ѣ ѣтѡнъ по толѣ кѣди га к да|32|ло ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми Дѣровчаномъ, тѣзи люди ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми Дѣров'чанѣ да вѣженѣтъ.

§ 15. И цю вѣдѣ прѣѣзели землю ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми и прѣз ме|33|гю коѡа кс(тъ) била меѣга ѣ родителѡа и прародителѡа ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми, с(вѣ)т(а)го кралѡа, ако вѣдѣ и винограде по нѣи и насадили прѣз' меѣю |34| в'се да ми поврате.

§ 16. И за сѣдовѣ и всако вправ'даниѣ, како сѣ имали ѣ родителѡа и прародителѡа ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми, такози и вѣ днѣс(ѣ) |35| напреда да имаю,

§ 17. и за в'се да кс(тъ) сѣдѣ на Желѣзномъ плочи, како кс(тъ) и вѣ прежде било.

§ 18. И за Млѣтъ да не имаю печали ни за|36|цю, тѣк'мо да кс(тъ) ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми како кс(тъ) прѣжде било ѣ родителѡа и прародителѡа ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми.

§ 19. И вѣ сели напреда да не прѣиме ни ѣзмѣ |37| ник'то залоге ни вѣ властелина ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми ни крал(ѣ)ва, ни кога любо дрѣжаниѡа ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми и крал(ѣ)ва,

§ 19.1. к'то ли се вѣрѣте ѣземъ, |38| да залогѣ тѣзи поврати вѣпѣтъ, а за цю к прикѡ да мѣ се тѡзи кѡпла ѣпад'нѣ.

§ 20. И потвѣрди [и]мъ ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми законѣ и по|39|вѣлѣ цю сѣ имали ѣ родителѡа и прародителѡа ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми, како да кс(тъ) ницю непотворѣно, и симѡи вѣразомъ писа ц(а)р(ѣ)с(т)в(о) ми запи|40|сѡхъ три хрисѡвѣлѣ, ед'на да стои ѣ ц(а)р(ѣ)с(т)в(а) ми, а дрѣга ѣ Бенѣцѣхъ(ѣ) ѣ дѣжда, а третѡа ѣ Дѣров'нице.

И записа се сизи златоу|41|печатъни хрисовѣль ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми въ лѣт(о) ·ѣўїї· индикта ·ѿ· м(ѣ)с(ѣ)ца септембра ·ѿ· д(ь)нь.

§ 19.2. И ѿце такози ш ними ѡглави |42| ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, цю сѡ залоге заложенѣ кога любо мала и голѣма и[з] земаѣ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми и крал(к)вѣ да се ицѡ сѡдомъ и правѣ домъ.

|42| + СТ(Е)ФАНЪ ВЪ Х(РИ)С(Т)ІА БО(Г)ІА БЛАГОВѢРНИ Ц(А)Р(Ь) СРЪБЛѢМ(Ь) И ГРЪКѢМ(Ь)

На полеђини: Pouelia de li pati del imperador Stefano de Rasa fati a pro Nicolo Çorçi et pro Marino Bona et apud Simonis de Benesa et pro Çoan de Çrieua per afari de la terra et coli merchadanti.

Очуваност: оригинал и два преписа

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 103; *Liber Privilegiorum*, fol. 77–78.

Материјал: папир

Издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 52–54, бр. 43; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 146–149, № 127; С. Новаковић, *Законски споменици*, 169–172; Т. Smičiklas, *Diplomatički zbornik* XI, 547–550, № 417; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 59–64, бр. 66; Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, ССА 11 (2012) у штамп.

23.

Повеља о царинама

Ново Брдо, 1349, септембар 20.

+ Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми како приходи къ ц(а)р(ь)с(т)в(ѡ) ми поклицарь венетъчки Никала(!) маръкесь |2| вѡ(л)ѣденичъки и Симе Бенешикъ и Маринъ Бѡникъ и Живе Чрѣвикъ, по|3|кл(исари) дѡбровчъци и м[о]лише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми <з>а <ца>ринѡ кою к ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми поста|4|<вило> на Трѣбини <и> ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми заради врата ми дѡж(ь)да и за поклицара вене|5|<тъчкога ...> и<...>а гр(а)да дѡбровчъкога и за м(о)леникъ них поклицара |6| <...>тъ¹, да имъ не вѡд(ѣ) ц(а)рине на Трѣбини и нигдере |7| <...п>рѣге нѣк била ц(а)рин(а), тѡгере да имъ не и д(ь)нсь, да ходи |8|<...сво>бодно само, и <она>мо да имъ не забави никто |9| <...> кре имъ забави ц(о) ...> д(а) потворивъ м(и)лостъ и за|10|<писаник ...> да се распе и накаже и да к невѣрнъ ц(а)р(ь)с(т)в(ѡ) ми. И си|11|<ю> м(и)лостъ ѡчини г(о)сп(о)д(и)нь ц(а)рь ѡ Новомъ Брѡдѣ м(ѣ)с(ѣ)ца септембра ·ѿ· д(ь)нь.

|12| + М(Ѣ)С(Е)ЦЪ СЕКТ(Е)БРЪ И(НД)І(КЪТЪ) ·Ѥ·

|13| И томѡ ксть м(и)л(о)стъникъ <прот>овиститаръ Никола.

Очуваност: оригинал

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 147.

Материјал: папир

Издања: F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 153–154, № 135; С. Новаковић, *Законски споменици*, 168–169 (поједини делови); Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 65, бр. 67; Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, ССА 11 (2012) у штамп.

¹ <створи имъ царство ми милос>

24.

Акт о дуговима

Ново Брдо, 1349, септембар 20.

+ Пише ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми како доходи к ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми поклисарь венетъчки Никола Говрги мар'ке|2|сь вѣдѣдич'ки и Симе Бенешикъ и Маринъ Бѣникъ и Живе Чрѣвикъ, поклисари |3| дѣбровъчци, искаше на ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми разлоге и дълге що сѣ имали с ц(а)р(ь)с(т)в(о)мъ ми. И разло|4|жи се ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ш' ними прѣдъ поклисаромъ венетъчкимъ ѡ всѣхъ разлозѣхъ и ѡ |5| всѣхъ дълговѣхъ малихъ и великихъ(ь) що к ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми имало ш' ними, ѡд коли кс(ть) ц(а)рь|6|ство ми прѣкло крал(к)ство и до ц(а)р(ь)ства. И оучини ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ш' ними разлогъ въ |7| лѣто ·ѣѡнн· м(ѣ)с(ѣ)ца септембра ·ѣ· д(ь)нь. И ѡста имъ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми дълж'но |8| ·ѣ· тисѣкъ ·ѣ· сът(ь) пе(рпе)р(ь) венетъчкихъ хѣге ·ѣ· пе(рпе)р(ь). И кще имъ ксть |9| ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми дълж'но за дрѣво кок се кс(ть) ѣ Зѣтѣ раз'вило, тере ѣзела г(о)сп(о)га ц(а)рица, |10| тисѣкю ·ѣ· сът(ь) пе(рпе)р(ь) венетъчкихъ. Я всеге що имъ ксть дължно ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, |11| за мои дългъ и за дългъ г(о)сп(о)гю ц(а)рицѣ и що имъ смъ платилъ за властеле ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми |12| ·ѣ· тисѣкъ ·ѣ· пе(рпе)р(ь) венетъчкихъ. И сикои ѣглави ш' ними ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми, |13| да имъ плати ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми сикъ динаре за ·ѣ· годица, да имъ да кто вѣде ц(а)риникъ |14| ѣ Г(ве)томъ Гръги, кѣмерькъ солни дѣбровъчки за три годица по ·ѣ· сът(ь) пе(рпе)р(ь) вса|15|ко годице венетъч(ь)кихъ, и кще кто вѣде ц(а)риникъ зетски да имъ да за |16| три годица по ·ѣ· тисѣки пе(рпе)р(ь) венетъч(ь)кихъ всако годице, и кще |17| кто вѣде ц(а)риникъ ѣ Призрѣне да имъ да всако годице по ·ѣ· сът(ь) пе(рпе)р(ь) ве|18|нетъчкихъ, хѣге ·ѣ· пе(рпе)р(ь) за три годица, како да имъ се плати више |19| писани дългъ за три годица, како имъ кс(ть) ѣвѣтно ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми.

|20| + М(ѣ)с(ѣ)ць септ(ѣ)брь и(ндикѣтъ) ·ѣ·

Очуваност: оригинал

Место чувања: Архив САНУ у Београду

Архивска сигнатура: Историјска збирка 409, бр. 5.

Материјал: папир

Издања: С. Новаковић, *Хрисовуља Душанова од 20. септембра 1351 којом наређује да се дуг Дубровчанима исплати*, Гласник СУД 27 (1870) 285–286; С. Новаковић, *Законски споменици*, 172–173 (не у целости); Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–I, 65–66, бр. 68; Д. Јечменица, *Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровчанима са два пратећа акта*, ССА 11 (2012) у штамп.

25.

Повеља о уступању Стонског дохотка српском манастиру у Јерусалиму

Мелник, 1350, март 8.

|1| Ваъ име великога Савѣота.

|2| Божеъ, |3| иже словомъ [и] дѣхомъ ѣстъ своехъ, <...> |4| видима и невидима, ѡдѣшевле, <...> |5| иже прѣвикъ ангеоске чини <састави>, |6| архангели безъплѣтникъ сил(и) преспева|7|юще всакогѡ ѣмнаго и разѣм(наго) кства, |8| ѡдъ самога божества зарею <светеще се>, |9| ѡкръсть приестола <трепетно приедстоє>|10|ще и са страхомъ

лица сво(га огненими) |11| крили закривающе, и коиъ(ждо ихъ неиз)|12|реченна свieta и красоти (божаственк) |13| наслаждающе се, имъже пр(ьво статѣа) и |14| воеводѣ небесниемъ ве(рнимъ наче)|15|аником же и кнезомъ (и ангеломъ и арь)|16|хангеломъ, красотѣ рекѣ же великаго)|17|архангела Михаила, прие(дстатѣа)|18|приедстави(!) и великаго (и прьваго радост)|19|и проповидника архангела Гаврила (...). |20| Сима же великими архистратигома вѣдъ Бога дан(ни бише родѣ) |21| чловиечкомѣ похваленик побиеди благодieti ов(иемъ победа) |22| ина сопротивникомъ, а сиемъна радость благові(щеніе зе)|23|малнаго свieta ниже похвали кзикъ можетъ и(сплести ...)|24|постигнеть подобно хвалити, надеждѣ свою вазлаг(ающе да)|25|изречемъ великѣю нихъ милость и застѣпленіе, сим(а бо архис)|26|тратигома небеснага крѣга чѣдеси исплѣни Господь и з(емалное) |27|основаніе прѣсветло ѣкраси, сима чловиечко кство вѣтъ (всакоу) |28| страсти невѣрждено прибивакъ, сима цркви свѣтло ѣкрасьне всако |29| правовиерни единоголасноу достоино пиеніе Богѣ василакъ, |30| сиема бо благовиерни и боголюбими царьк виенци нетинним(а) |31| виенчаше се.

Тиемже ва Христа бога благоверни и Богомъ пост(авлени) |32| царь Стефанъ Сръблемъ, Грькомъ, Босни, Ярьваник и Запа(дни) |33| стране, и зъ богодарованую ми богочастивою и христолюбивою |34| царицею авгостию кир Юлиенѣ и зъ вазлюблениемъ и благовиернимъ |35| синомъ наю кралемъ Ърошемъ, благодетию Божію процар(евшѣ ми) |36| ва свокмъ вѣтачстви по того изволіеніе нареки се вѣтра(сь) |37| благаго коріени родителъ моухъ свѣтиехъ рекшихъ (Симе)|38|она Немане, новаго мироносца и прьваго владыки бившаго |39| земли зетцкои, и великаго свѣтитѣа и прьвопріестоль|40|ника вѣтачствиа нашего киръ Саве, правещѣ ми сакифри |41| богодарованаго ти(!) царства, послѣдѣ житію и благопривива|42|нію в христіансциехъ цара благовіерно живѣщихъ на земли, |43| рекѣ же великаго и равна пламень часно живѣщихъ, вѣд юности |44| моу топлотоу дѣшевною и ревностію срѣца моу ражѣдъ|45|женѣ ми бившѣ любовію ка свемъ свѣтиемъ и божаствениемъ |46| црквамъ, наипаче и болше и великома архистратиг(ом)а |47| Михаилѣ и Гаврилѣ, вни бо придастоуше приес(толѣ и лицѣ) |48| Божію благоприкменена и благодѣветлива вѣд сад(ѣанихъ) |49| ми ѣстраіають. Тиемъ припадак и мисли кдакх (и азъ...) |50| вѣрести ваки владыци моу Христѣ и дѣшѣ мою (вожда) |51| и хранитѣа тепла и ва належещехъ бранехъ ^{fol. 24'} |52| (приедстат)ѣа крѣпка и сѣпостатомъ пламениемъ посланкѣмъ |53| (врѣжи)кѣмъ вѣтачающа темъ тепли прѣд вашею любовію дѣше|54|вноу) ка сима архистратигома. Виде царство ми храмъ божа|55|ствени свѣтаго архистратига Михаила и Гаврила сѣзданаго |56| (праро)дители царства ми ва боговазлюблениемъ и нашего |57| (инога) града Јерѣсалима, ва немже давѣ поластию пожитъ |58| и дѣаволю иже ни на брани раздрѣши и побѣдитѣа намъ |59| дарова, темъ вѣдбожанк виде царство ми, почтова се |60| (царство) ми придигнѣти и ѣкрепити и исплѣнieti недостачъ|61|(на)га храма того свѣтаго. Приложи царство ми свѣтаго |62| (Николѣ В)ранинѣ са свиеми метохіамаи и са свиеми прави|63|нами (и са свие)ми мегами села тиехъ и са свиемъ иманкѣмъ. |64| (И што ксть) дѣмнина на люсехъ вранинсцехъ, и този да си |65| (скѣпи) црква Јерѣсалимска. И да ѣзима на всако

годище [66] <на Вскресеник> ·ѣ· цать перьперь влетачкихъ вдь дохотка дѣбро[67]<вачкога. И с)ик приложеник царьства ми тко вдниметь и по[68]<творить> сик златопечатнок (...) царьства ми, [69] <да воудеть> проклетъ вть Господа Бога и прьчисте Богородице [70] и да мѣ ксть масникъ арьхангѣо Михаилъ и Гаврило, и вдь [71] <царьства ми> да ние благосолень. Сатвори се сии хрѣсоволь [72] <ва сведен>к васвимъ ва лието ·ѣ·ѡ·н·й· мисеца [73] <марта ·й· дань> иди Мелници 8 Грьциех на Романию.

Са стране fol. 24: Inperador [2^b] Stefano [3^b] de Raxia, [4^b] de Grecia, [5^b] de Bossna, [6^b] d' Arbania.

Очуваност: три преписа

Место чувања: Државни архив у Дубровнику, Архив манастира Хиландара

Архивска сигнатура: *Liber Privilegiorum*, fol. 24–24'.

Материјал: папир

Издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 41–44, бр. 35; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 133–135, бр. 116; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, 706–708, 708–709; А. Соловјев, *Одабрани споменици*, 149–150, бр. 71; В. Мошин, *Повеље цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о манастиру Св. Николе на скадарском острву Врањини*, *Folia Slavica. Studies in Honor of Horace G. Lunt*, Columbus, Ohio (Slavica Publishers, Inc.), 1979, volume 3, № 1–2, 175–200 (=Археографски прилози 3 (1981) 7–36, упоредан текст сва три преписа).

26.

Писмо о појасу кнеза Вратка

пре 30. марта 1352.

+ Ц(а)р(ь)ства ми любовномѣ кнезѣ и сѣдипамъ, векникомъ и властеломъ [2] и всои опкини дѣбровечкои. Кои кс(ть) појасъ кнеза Вратка заложилъ [3] кговь чловикъ Никола Калкашъ, тези појасъ подаите томѣзи [4] кои ви прѣнесе сиѣзи книгѣ вѣ ц(а)р(ь)ства ми. Ница не ѣзимайте на ѣмъ, [5] не страхѣите се, подаите га и не задрѣжете. Яко ви тко за нь ѣзице, [6] да смъ га за този, ц(а)р(ь)ство ми да вѣдговори крѣ како к Калкашъ Никола [7] ходилъ ѣ Бнетке, такози се к разболилъ, не знамъ да кс(ть) до ѣдези [8] живъ, да подаите појасъ томѣзи чловѣкѣ кто ви дасть сию [9] книгѣ, а га смъ за този кмца.

Ц(а)рь рече ѣ Сланих[ъ] Долѣхъ.

Очуваност: препис

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 17, fol. 33'–34, 30. III 1352.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски*, 20–21, бр. 25; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 67, бр. 70.

27.

Писмо о покладу

пре 23 фебруара 1355.

+ Пише ц(а)р(ь)ство ми любовномѣ и сѣродникѣ ц(а)р(ь)ства ми кнезѣ и сѣродникомъ ц(а)р(ь)ства ми, [2] сѣдипамъ и властеломъ дѣбровечкимъ. Тамо послахъ калѣгре ц(а)р(ь)ства ми [3] и ш ними Николицѣ Пащровикѣ по работи

ц(а)р(ь)ства ми, да љзмѝ цю сѝ покладѝ |4| поставили ѝ Мароја Гочетикѝа, цю кѝтъ послао ц(а)р(ь)ство ми ѝ Юрѝсалимѝ. |5| Да тако ви мога живота почтите ми [и]хѝ и ѝдправите на спихѝ како кѝ видити |6| ц(а)р(ь)ство ми, инога не ѝчините, тако ви мога живота. М(ѣ)с(е)ца ф(е)вр(ара)

Г(оспо)д(и)нь ц(а)рь рече ѝ Сери.

Очуваност: препис

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 18, fol. 54, 28, VIII 1347.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски*, 21–22, бр. 26; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 67, бр. 70.

28.

Разрешница за Мароја Гучетића

1355, децембар 5.

Пише ц(а)р(ь)ство ми въ свѣдѝникѝ всакомѝ како прѣде к ц(а)р(ь)ст(в)ѝ ми Марок Гочетикѝ |2| по смѣрти протовѝстѝарѝви и стоѝа ѝ кѝки ц(а)р(ь)с(т)ва ми ѝд(ь) покладѝ |3| до Никола дне и ѝ всемѝ ѝгоди ц(а)р(ь)с(твѝ) ми и ѝбрѣте га ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми вѣрна и срьдечна |4| к ц(а)р(ь)с(т)в(ѝ) ми ѝ всакои работи ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми колико и протовѝстѝара Николѝ |5| и тога ради има хѣтѝникѝ ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми и створи м(и)л(о)стѝ Марою цю кѝ стоѝаль ѝ кѝки |6| ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ѝще прѣ животи протовѝстѝарѝви и паки и сеги по смѣрти |7| протовѣстѝарѝви цю кѝ стоѝаль ѝ кѝки ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ѝ всем(ь) ѝбрѣте се ц(а)р(ь)с(т)в(ѝ) ми |8| правѝ да да га за то не поѝште ни ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми ни гѝспогѝа ц(а)р(и)ца ни г(оспо)д(и)нь краљѝ |9| да ни ини нѝтко ѝд властѝель ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ни Гр(ь)кѝ ни Латѝинѝнѝ ни трѝ|10|говець ни Гасѝнѝ ни ини нѝтко ѝ земѝи ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми никѝимѝ зломѝ |11| да никѝимѝ сѝдомѝ ѝ томѝ цю кѝ стоѝаль ѝ кѝки ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ѝдѝ исьперва |12| до сеги понеже стоѝа ѝ кѝки ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми ѝд покладѝ до Николина дне |13| и не ѝбрѣте се никѝомѝ крѝвѝ ни ѝ чѝмѝ ни за тергове да ни за кѝпѝкѝ |14| да ни за кои ини дѝ(ь)гѝ малѝ и великѝ. И сега да не потвори никѝто |15| кѝто ли потворѣ да се распе и накаже по законѝкѝ ц(а)р(ь)с(т)в(а) ми. И сѝюзи мѝ |16| м(и)л(о)стѝ зап(и)са ц(а)р(ь)с(т)в(о) ми по законѝ градскомѝ. В ѝѣто ·ѠѠѠД· |17| индикѝта ·Ѡ· м(ѣ)с(е)ца декебра ·Ѡ· днѝ.

|18| Гюрегѝ логѝѣтъ прѣрѝчи под Берѝм(ь).

Очуваност: препис

Место чувања: Државни архив у Дубровнику

Архивска сигнатура: *Diversa Cancellariae* 18, fol. 105, јануар 1356.

Издања: М. Пуцић, *Споменици српски*, 23–24, бр. 28; Љ. Стојановић, *Повеље и писма* I–1, 67–68, бр. 71.

II ТАБЕЛЕ

Табела 1

Кнежеви Дубровника од 1322. до 1355. године *

година	име кнеза
1322–1323	Ludovicus Maurocenus (Močenigo)
1324	Ugolino Justiniano
1325–1327	Paulus Trivisano
1327–1328	Blasio Zeno
1328–1330	Baldovinus Dalphio
1331–1333	Ludovicus Maurocenus (Močenigo)
1333–1334	Marcus Justiniano
1334–1336	Nicolaus Falletro
1337	Jacomo Gradenigo
1338–1340	Philippus Belegno
1341–1342	Johannes Fuscarenò
1343–1344	Marcus Maurocenus (Močenigo)
1345–1346	Leonardo Maurocenus (Močenigo)
1347–1348	Philippus Orio
1349–1350	Petrus Justiniano
1351–1352	Marcus Superantio
1352–1353	Nicolaus Volpe
1354–1355	Nicolaus Barbarigo (Barbadico)

* На основу података из архивских серија: *Reformationes, Diversa Cancellariae, Vendita Cancellariae*; Анала Николе Рањине (стр. 232–233) и венецијанских података о именовању кнежева (S. Ljubić, *Listine I–III*).

Табела 2

Несачувана дипломатичка грађа

датум	Помен документа послатог из Србије	Помен документа послатог у Србију	Извор
1326, 14 IV	licteris nobis noviter missis per filium regnaminis	respondendi per licteras	MR V, 198
1331, 5. II		de scribendo licteras serenissimo regi veterano et serenissimo regi iuveni	MR V, 305 MR II, 331
1331, 11. II	licteris nobis transmissis pro parte domini regis juvenis		MR II, 332; V, 306

1331, 1. VIII		debeat scribi domino regi iuveni	MR II, 335; V, 320–321
1331, 3. IX		quod scribantur lictere gratiose serenissimo regi iuveni	MR II, 336–337; V, 323–324
1332, 22. IV		quod debeant scribi lictere serenissimo regi Raxie	MR V, 348
1334, 10. X	licteris ipsius domini regis hic appositis		MR V, 383
1336, 30. IV	licteras serenissimi regis Raxie		MR II, 365
		quod debeant scribi lictere domino imperatori Rascie	MR II, 31
1345, 25. VIII	dominus rex per suas litteras communi Ragusino		MR I, 184–5
1346, 22. I	moti precibus et ad instanciam domini regis Racxie per litteras missas domino comiti et communi Ragusii		MR I, 221
1346, 20. VI	domini imperatoris Rassie, qui peciit per suas litteras		MR I, 233–4
1346, 26. X	litteram sclauonescam pro parte domini imperatoris Sclauonie		MR I, 245–6
1347, 11. III		scribere litteras domino imperatori	MR I, 256–7
1347, 27. X	litterarum domini imperatoris		MR I, 280
1348, 15. VII		debeant scribi lictere domino imperatori Rascie	MR II, 31
1351, 16. I		ad dominum imperatorem cum literis nostris	MR II, 117

Табела 3

Институције Стефана Душана у дубровачкој архивског грађи

датум	институција	извор
1326, 14. IV	filium regnaminis	MR V, 198
1326, 25. IV	dominum regem iuvenem domino rege	MR V, 202
1326, 14. IV	filium regnaminis	MR V, 198
1326, 25. IV	dominum regem iuvenem	MR V, 202
1326, 27. IV	domino regi iuveni	MR V, 202

1326, 30. IV	domino regi iuveni	MR V, 203
1330, 26. XI	dominum regem iuvenem	MR II, 329; V, 301
1330, 21. XII	domino rege iuvene predictum dominum regem dictus dominus rex iuvenis	MR V, 303
1331, 5. II	serenissimo regi iuveni	MR II, 331 MR V, 305
1331, 11. II	domini regis iuvenis	MR II, 332 MR V, 306
1331, 2. IV	dominum regem iuvenem	MR II, 333 MR V, 311
1331, 6. IV	dominos reges veteranum et iuvenem	MR V, 311
1331, 8. IV	reges Slavonie	MR V, 311
1331, 7. V	serenissimo regi iuveni	MR II, 334
1331, 7. V	domini regi/domino regis	MR II, 334
1331, 7. V	serenissimum regem iuvenem	MR V, 314
1331, 10. X	serenissimo regi iuveni	MR V, 314
1331, 10. X	domini regis/domino regi	MR V, 315
1331, 13. X	dominum regem iuvenem dominum regem	MR II, 334; V, 315
1331, 1. VIII	domino regi iuveni	MR II, 335
1331, 3. IX	serenissimo regi iuveni	MR II, 336–337; V, 323–324
1331, 8. IX	serenissimum regem Raxie	MR II, 337 MR V, 324
1331, 15. IX	serenissimum regem Raxie domino regi domino domino regi	MR V, 325
1331, 17. X	dominum regem Raxie	MR V, 331
1331, 25. X	dominum Stephanum regem Raxie	MR II, 339; V, 332
1331, 26. X	dominum regem Stephanum domino rege	MR V, 332–333
1332, 28. II	domini regis Raxie	MR V, 340
1332, 7. III	serenissimum regem Rascie dominum regem/domino regi	MR V, 341
1332, 8. III	domini regis/domino regi	MR V, 341–343
1332, 9. III	serenissimum regem Stephanum domini regis	MR V, 343
1332, 29. III	serenissimi regis Raxie domini regis	MR V, 344–345
1332, 9. IV	serenissimo regi Raxie domini regis	MR II, 339; V, 345

1332, 13. IV	domino rege	MR V, 346–7; II, 339
1332, 22. IV	domino regi Raxie serenissimo regi Raxie domini regis	MR II, 340 MR V, 348
1332, 14. VI	dominum regem	MR V, 352
1332, 16. VI	dominum regem/domino rege/domino regi	MR II, 342; V, 352–353
1332, 29. VII	domino regi Raxie	MR II, 343; V, 356–357
1332, 27. VII	domini regis	MR V, 357–358
1332, 10. VIII	serenissimum regem Raxie dominus rex	MR II, 343–344 MR V, 360–361
1332, 23. VIII	dominum regem Raxie	MR V, 361–362
1332, 25. VIII	serenissimum regem Raxie	MR V, 362
1332, 20. XI	serenissimum regem Stephanum	MR II, 346 MR V, 371
1333, 7. I	domino regi/dominum regem/domini regis	MR II, 347–348; V, 374–375
1333, 1. II	dominum regem Raxie	MR II, 348 MR V, 378
1333, 10. II	serenissimum regem Raxie	MR II, 349 MR V, 379
1333, 9. III	serenissimum regem Stephanum de Slavonia domino rege/domini regis	MR II, 350; V, 381
1333, 28. VI	serenissimi domini domini Stephani Dei gratia regis Raxie domini regis/domino rege/dominus rex	<i>DC</i> 10, f. 50–50'
1333, 10. XII	domini regis Stephani Rascie	<i>DC</i> 10, f. 114'
1334, 18. II	serenissimi domini domini Stephani, Dei gratia regis Raxie domini regis	<i>DC</i> 10, f. 139'
1334, 2. III	serenissimi regis Raxie domini regis	<i>DC</i> 10, f. 147'
1334, 10. XII	serenissimi domini Stephani Dei gratia regis Raxie domini regis/dominus rex	<i>DC</i> 12, f. 11'
1334, 22. XII	dominus rex Raxie rex domini regis/dominus rex	MR II, 352
1335, 3. I	domino regi	MR II, 353
1335, 18. I	domini regis Raxie domino rege/domini Regis	MR V, 384
1335, 19. I	domini regis Raxie	<i>DC</i> 12, f. 29'
1335, 7. II	domino regi Raxie	MR II, 354
1335, 14. III	rex Raxie/regis Raxie	MR V, 384–387

1335, 17. VI	domino regi Raxie	MR II, 360
1335, 24. VI	serenissimum regem Raxie domino regi	MR II, 360
1335, 13. X	dominum regem Raxie regi domino rege	MR II, 362
1335, 19. X	domini regis Raxie	DC 12, f. 168
1335, 5. XI	domino rege Raxie	DC 12, f. 170'
1335, 6. XI	domino rege Raxie	DC 12, f. 171
1335, 10. XI	dominus rex Rascie	DC 12, f. 173'
1335, 13. XI	domino regi Raxie	DC 12, f. 173'
1336, 25. III	serenissimum dominum regem Raxie domino regi	MR II, 365
1336, 12. IV	serenisimum regem Raxie	MR II, 365
1336, 27. IV	regem Raxie	MR II, 365
1336, 30. IV	serenissimi regis Raxie	MR II, 365
1336, 5. VII	domini regis Raxie	MR II, 366
1336, 5. VII	domini regis	MR II, 366–367
1336, 23. X	serenissimum regem Raxie	MR II, 369; V, 399
1336, 26. X	serenissimi domini domini Stephani, Dei gratia regis dignissimi Raxie	DC 12, f. 276
1337, 2. IX	domini regis Rasie	<i>Debita Notarie</i> 2, fol. 178.
1337, 7. IX	domini regis Rasie	<i>Debita Notarie</i> 2, fol. 178'
1337, 7. IX	domini regis Rasie	<i>Debita Notarie</i> 2, fol. 178'
1338, 24. VII	domini regis Rasie	<i>Debita Notarie</i> 2, fol. 202'
1339, 8. VIII	domini Stephani Dei gratia regis Raxie dominus rex	<i>Div Not</i> 6, fol. 45,
1339, 3. XII	serenissimi domini domini Stephani Dei gratia regis Raxie domini Regis Stepan cral	<i>Div Not</i> 6, fol. 79
1339, 3. XII	domini domini regis	<i>Div Not</i> 6, f. 79
1340, 21. II	domini regis Raxie	<i>Div Not</i> 6, f. 100
1340, 1. V	domino rege Racsie	<i>Div Not</i> 6, f. 116'
1341, 3. VII	domini regis Raxie	DC 13, f. 18'
1342, 25. IV	domini regis Raxie	DC 13, f. 80'
1342, 2. X	Stephan crallio domini regis	DC, 13, fol. 118
1342, 3. XI	serenissimi rex Raxie	DC 13, f. 129
1343, 11. X	domini regis Racxie	MR I, 145

1344, 15. I	domino regi Raxie	MR I, 148
1344, 3. VIII	domini regis	MR I, 158
1344, 16. X	domino regi Raxie dominum regem	MR I, 161–162
1344, 9. XI	dommum regem Rascie	MR I, 163
1344, 20. XI	domini regis	MR I, 165
1344, 10. XII	domini regis Rassie	DC 14, f. 120
1344, 30. XII	dominum regem Rassie dominum regem	MR I, 167
1345, 5. I	dominum regem Rassie/dominum regem	MR I, 167–168
1345, 24. I	domino regi Raxie	MR I, 169
1345, 25. I	dominum regem Raxie/domino regi Raxie	MR I, 169
1345, 27. V	domini regis/domino rege/dominum regem	MR I, 175
1345, 8. VI	domini regis	MR I, 176
1345, 19. VI	dominum regem Rassie/dominum regem Rassie	MR I, 177
1345, 1. VII	dominum regem Rassie/domino rege Rassie	MR I, 178
1345, 17. VIII	dominum regem Rassie	MR I, 183
1345, 25. VIII	domini regis/dominus rex	MR I, 184–185
1345, 24. X	dominum regem Racxie/dominus rex Racxie	MR I, 204
1346, 22. I	domini regis Racxie/domino regi	MR I, 221
1346, 24. III	dominum imperatorem/domino imperatori	MR I, 226
1346, 28. III	dominum imperatorem	MR I, 226–227
1346, 4. IV	dominum imperatorem	MR I, 228
1346, 7. IV	dominum imperatorem	MR I, 229
1346, 10. IV	domini imperatoris	MR I, 229
1346, 20. VI	domini imperatoris Rassie domino imperatori	MR I, 233–234
1346, 1. VII	dominium imperatorem	MR I, 234
1346, 20. VII	domino imperatore	MR I, 235
1346, 26. X	domini imperatoris Sclauonie domini imperatoris	MR I, 245–246
1346, ?. XII	domino imperatore Rascie	MR I, 250–251
1347, 11. III	domino imperatori	MR I, 256–257
1347, 15. III	domini imperatoris	MR I, 257
1347, 12. V	dominus imperator	MR I, 263
1347, после 28. VI	domini imperatoris Rascie	DC 15, f. 11–11'
1347, 28. VIII	messer lo imperador	DC 15, f. 28–28'
1347, 27. X	domini imperatoris/domino imperatori	MR I, 280
1348, 15. VII	domino imperatori Rascie	MR II, 31
1348, 17. IX	dominum imperatorem Slauonie	MR II, 38–39
1348, 8. XII	dominus imperator Sclauonie	MR II, 54
1349, 27. I	dominus imperator Raxie	MR II, 58–59
1349, 23. II	domini imperatoris Racsye misser lo imperador	DC 16, f. 46–46'

1349, 9. III	domini imperatoris Sclauonie	DC 16, f. 54'–55
1349, 2. XII	Sclauonie domini imperatoris	MR II, 89
1349, 13. XII	dominum imperatorem Raxie	MR II, 90
1349, 22. XII	dominum imperatorem Sclauonie domini imperatoris	MR II, 91
1350, 16. II	dominum imperatorem Sclauonie	MR II, 96
1350, 25. X	dominum imperatorem dominum imperatorem cum domina imperatrice dominus imperator cum imperatrice/ dominum imperatorem cum imperatrice	MR II, 111
1350, 25. X	domino imperatore dominum imperatorem	MR II, 111-2
1350, 13. XI	domino imperatori dominus imperator	MR II, 112
1350, 17. XII	domine imperatrici?	MR II, 115
1350, 21. XII	domino imperatori?	MR II, 115
1351, 16. I	dominum imperatorem	MR II, 117
1352, 30. III	miser lo imperador	DC 17, f. 33'–34
1355, 23. II	misser lo imperador	DC 18, f. 54
1356, ?. I	misser lo imperador	DC 18, f. 105

Скраћенице:

MR = Monumenta Ragusina

DC = Diversa Cancellariae

Div Not = Diversa Notariae

Табела 4

Дубровачка посланства упућена Стефану Душану

датум избора	посланици	дипломатска мисија
1326, 25 IV	Martolus de Teduisio Junius de Lucaro	позивање младог краља у посету граду
1331, 2. IV	Martholus de Teduisio Matheus de Georgio Junius de Lucaro	посредовање у измирењу старог и младог краља
1331, 7. V	Junius de Georgio Marinus de Bona Domagna de Mençe Vole de Vlço	позивање младог краља у посету граду
1331, 15. IX	Paulus de Martinussio Junius de Lucaro Martinussius de Mençe	поводом промене на српском престолу и покретање питања Стонског рата
1332, 9. III	Johannes de Çilippa, Junius de Uolcasso, Nale de Çereva	поводом краљеве свадбе

1332, 10. VIII	Junius de Dersa	посредовање око мира између Србије и Босне
1333, 7. I	Clime de Goçe Paulus Martinussio (као конзул) Nicolaus de Lucari (нема податка о именовању)	преговори око уступања стонског Рата
1334, пре 19. V	Ж8нѣ Влькасовиѣ Ж8нѣ Ж8р҃говикѣ Николица Мартин8шевиѣ	поводом проблема искрслих након уступања Стонског рата
1335, 24 VI	Junius de Sorco – одбио Nale de Çereua – одбио Petrus de Ranina Paulus de Martinusso	нису познате појединости
1336, 25. III	Marinus de Bona Junius de Sorco Pasqua de Goçe	поводом очекиваног доласка краља у приморске крајеве
1344, 15. I	Simo de Benessa, Martolus de Cereua Pasqua de Goçe	поводом слуге Дабижива
1346, 24. III	Griugnius Derse, Giugnius de Calichio, Nifficus Nicole de Gondola	поводом царског крунисања
1349, после 7. VI	Symon de Benessa Marinus Lucari de Bona Giue de Çereua	преговори у Новом Брду који су довели до издавања хрисовуље
1350, 25. X	Andreas de Lucarçe Çiue Mathey de Georgio Petrus de Poça Marinus Junii de Mençio Lauriça de Volchasio Nifficus de Gondola	поводом позивања цара у посету граду (није изгичито наглашено да су имали статус посланика)

III ФАКСИМИЛИ

Хрисовуља цара Стефана Душана Дубровнику, 20. септембар 1349.

Die Sabbat 22ij Junij

Junius de Adessa.)
 Junius de Leonet)
 Alme de goz)

Hanc manifestum qd tunc pntu et
 cordu pntu int p. m. d. qd d
 a linc. de suo nro. qd d d
 nro pntu andoz Junioz, dedit me ad pntu pntu
 pntu pntu. et. qd de omib pntu pntu pntu
 pntu pntu pntu pntu pntu pntu pntu pntu
 qnt ipse Alme pntu. au pntu dno pntu. pntu dno pntu
 ala pntu. / pntu pntu pntu. qnt au. pntu pntu pntu pntu
 pntu pntu pntu et pntu et dno pntu pntu ad pntu pntu
 pntu ad pntu qd pntu ad de pntu. sub obligat pntu
 au et au pntu pntu. pntu et qd pntu pntu pntu et
 dedit pntu obligat pntu pntu pntu ad pntu. au qnt pntu
 et pntu pntu pntu, pntu Alme et pntu dno pntu pntu
 ad dno pntu ala pntu

Предуговор о оснивању пословног друштва Вукасовић–Лукаревић–Гучетић
 Diversa Cancellariae 9, fol. 62', 17. VI 1329.

A. d. in. ccc. lxxij. mlti pma. d.

Quasque de gog.

nam g. lucas de bona

nota de lucas.

Et pte bna p. vii. mte. 2

off. opalit asparat adid. contu et suo minos
oplit. dono campani more solite agitate. ad mona
franchim. ad tractandum opmentu et reddendi eundem
et satisfactione donoy dnoy p. ipi mona et genti sua
fidelit. de mte

Curia

Monia franchim. expte alia ad tale pua et gadiu solapunt duonem
nam de monia vult et gontat q. omia dapna mlti p. ipi et gnt
sua pstant psluomoe. Et q. eligunt alij nobiles dnoy q. sit ad quenda
boni boni et q. tra omi dapnificat. ibi debet mte. ipe p. pte sua pua
venit illos q. dapni mlti et ibi legunt omia dapna in opm. su. 2 nobili
de mte ibi pstant et m. p. m. dapnificator. 2 illor qui dapni mte. ibi
dntunt. 2 sit qd. p. pte est q. opm. ration. put. q. ipi 2 p. illos nobles
boni dntunt. sic q. m. p. pte. p. m. dntunt opm.

It. ordinate sunt opm. 2 p. pte. g. dnt mte. de p. pte. qd. dnt
ad pstant. 2 p. dnt. 2 p. mte. 2 p. pnt. blui. mte. dnt
q. pte. 2

De dnt. alio. di. ut tres nobiles boni dnt. p. pte. q. dnt
venit et esse boni et iurid. p. pte. mte. quod dnt. est. mte. et
ad et pnt. de blui. 2 illud q. ipi boni p. pte. iurid. 2 pnt. 2
pnt. esse mte. 2 dnt. mte. tam de dnt. q. de blui. ipi dnt.
pnt. pnt. dnt. 2 pnt. de opm. p. aliqua opm.

132

[illegible]

Годъ 1808 въ 1808 году по селу :

4-1-12

464

IV
ИЛУСТРАЦИЈЕ

1. Цар Стефан Душан, портрет из Манастира Леснова (середина XIV века)

2. Дубровник у XV веку, детаљ са триптиха Николе Божидаревића

3. Дубровник у XV веку, цртеж према детаљу са позлаћеног кипа Св. Влаха

4. Дубровник, Врата од Понте (XV век)

5. Марко Мурат, Долазак цара Душана у Љубровник

V
МАПЕ

Мапа 2

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Рођен је 10. маја 1982. године у Чачку. Након завршене Гимназије у Чачку, 2001. године је уписао студије историје на Филозофском факултету у Београду. Дипломирао је 2006. године са просечном оценом 9.68, одбранивши дипломски рад под насловом *Србија и њене границе у доба Стефана Немање (до рата са Византијом 1183. године)*, на Катедри за историју српског народа у средњем веку (ментор проф. др Андрија Веселиновић). Исте године уписао је на Филозофском факултету у Београду дипломске академске студије историје – мастер, а наредне је, након створених законских оквира, прешао на докторске студије историје, на Катедри за историју српског народа у средњем веку.

У току студија, 2004. године био је стипендиста Владе Краљевине Норвешке. Након уписаних дипломских академских студија историје – мастер, постаје стипендиста Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије, а од 2007. је стипендиста истог Министарства као студент докторских студија.

Као стипендиста Министарства, ангажован је од 2006. до 2009. прво као истраживач-стипендиста, а потом као истраживач-докторант на пројекту Министарства науке *Српска држава и друштво у изворима средњег века* (ев. бр. 147024, руководилац проф. др Андрија Веселиновић).

Од 1. септембра 2009. запослен је на Филозофском факултету у Београду. Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду на својој редовној седници од 12. новембра 2010. изабрало га је у звање истраживач-сарадник.

Од школске 2008/2009. године ангажован је у настави на Филозофском Факултету у Београду. Води вежбе за студенте друге године студија на предмету Историја српског народа у позном средњем веку.

До почетка новембра 2012. године објавио је укупно 21 рад у домаћим научним часописима и зборницима саопштења са научних скупова са међународним учешћем.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Дејан Јечменица

број уписа _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Стефан Душан и Дубровник

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 12.11.2012.

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске
верзије докторског рада**

Име и презиме аутора

Дејан Јечменица

Број уписа

Студијски програм

Наслов рада

Стефан Душан и Дубровник

Ментор

проф. др Андрија Веселиновић

Потписани

Дејан Јечменица

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, **12.11.2012.**

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Стефан Душан и Дубровник

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 12.11.2012.